26687
hist. 8. S. fo. 3669

327|5
  1.

#.
Corring a
(Corringius)

327155

DE BELLO CONTRA TURCAS PRUDENTER GERENDO

LIBRI VARII,

ſelecti & uno volumine editi

cura

HERMANNI CONRINGII.

EX BIBLIOTH PUB COLLEG. LUGDUN.
LYON 1895

HELMESTADI,
Typis & ſumptibus HENNINGI MULLERI, Acad. Typ.
Anno CIↃ IↃC LXIV.

Cum privilegiis perpetuis Vic. S. R. I.

SVMMA PRIVILEGIORVM.

PRoximo interregno cautum eſt privilegiis Sereniſſimorum Potentiſſimorumque S.R.I. Vicariorum, ne quis unquam libros Hermanni Conringii cura ſcriptos vel editos, citra ejus heredumque conſenſum, intra limites Vicariatuum inprimat, aut alibi impreſſos divendat: pœna delinquentibus dicta, amiſſionis omnium ejuſmodi librorum, & ſolutionis decem marcarum auri. Prout latius deſinitur ipſis Privilegiorum tabulis.

ILL. ET EXCELLENTISS. VIRO

ROBERTO GRAVELL

Chriſtianiſſimi Franciæ & Navarræ Regis
in Germaniam Legato.

HERMAN. CONRINGIUS

BIBLIOTHÈQUE DE LA VILLE LYON 1895

S. P. D.

SExcentos circiter annos eſt ex quo Chriſtianus orbis cum Turcarum potentiâ collidi cœpit. Simulac nimirum Tangrolypecis, ſive ut ſui illum vocant Tograe Selzuccij, felicibus auſpicijs Sarracenorum per Aſiam vis deſtructa, & nova ibi Tur-

cica longe lateque patens monarchia exorta eſt, mox in Novæ Romæ Imperium non minus feliciter verſa ſunt Turcarum arma. Non dubitavit quidem Europa reponere illis bellum, in ipſam Aſiam plurimis ſacris expeditionibus ſuſceptis, & ducentos propemodum annos cum armis Turcicis, circa Palæſtinam præcipuè, ſucceſſu ſæpe non infauſto conflixit: tandem tamen omnia victoribus Turcis cedere coacta fuit; innumerâ Chriſtianorum multitudine, & ipſo flore fortiſſimorum quorumque univerſæ fere Europæ hominum, per illum longi temporis tractum, miſerè perditâ & abſumptâ. Quamvis autem illa Turcarum prima monarchia, cum inteſtinis diſſidiis ſciſſa tum Tatarorum armis victa, fœde ad ultimum interiit: mox tamen Aladino duce ex Perſide profugi Turcarum nobiliſſimi, occupatis Iconio & Sebaſtia inclytis urbibus, novum per minorem Aſiam regnum condiderunt, & ſuperatis Græci Imperij provincijs aliquot, feliciter per nonaginta circiter annos, tenuere. Oguzij quoque, alius Turcarum populus ſed vilior & hactenus in plauſtris vagus, itidem profugi, initio ob navatam ſtrenuè Selzuccijs gentilibus ſuis operam,

peram, prædiis & agris in Bithynia Phrygiaque donati, paulatim vicinos Chriſtianorum fines carpſerunt, at Aladinijs deniq; regibus deficientibus, Oſmano duce non tantum omnem Turcarum ſuperſtitem vim, ſed antiquâ gentis fortunâ in ſe verſa, omnem ferè minorem Aſiam in ditionem ſuam transtulere. Hoc novum Oſmanidarum regnum illud eſt, quod inuſitatâ dudum bellandi felicitate & univerſum Novæ Romæ Imperium, & tam multos alios Aſiæ Africæ Europæque florentiſſimos populos, victricibus armis ſuam in poteſtatem redegit; quodque centum annis amplius Germaniæ quoque intendit jugum, imò totius reliqui orbis dominatum certa ſpe animo ſuo jam tum deſpondit. Sexaginta propè annos quieverunt quidem nonnihil adverſa utrimque arma, pace licet infidâ ſaltim aliquatenus tamen conſtituta: nunc verò pactis conventis inſuper habitis immanis illa bellua denuo nos aggreditur. Ea res non patitur temere quenquam ſecurum eſſe: non prudentem ſane quenquam, & quo cum hoſte nobis res ſit gnarum. Et verò quod Rudolpho Auguſto Cæſare geſtum nobis cum Turca bellum ultimum fuit, majoribus noſtris mi-

nus periculi intentaverat, quòd Tranſylvania omnis & Moldavia & Walachia validiſſimas copias unà nobiſcum Turcæ objeciſſent, & ſic Danubius nec commeatus nec armorum quidquam Conſtantinopoli ſubmiſiſſet, ab oriente etiam Perſa tergo hoſtili imminuerit, imò haud parùm illius ferociam fregiſſet jam quo tempore bellum illud geri ceptum eſt. Erant circa initia & Hungari omnes ad bellum prompti paratique: non leve profectò in victoriam momentum. Nunc adverſa omnia experimur. Illi tum ſocij jam hoſti militant: Iſter totus Oſmanidæ ſervit: imbellior jam Perſa nec Turcæ facile metuendus, & dudum ibi alta pax eſt: nec terreſtribus copijs aliquid pridem damni illatum à quoquam fuit: in Hungaris poſtremo, poſteaquã eos diffidere ipſis præſidibus ſuis multiplices fecere ſacræ injuriæ, plane illæ quæ Rudolphi olim omnem victoriam corruperunt, vel exiguum vel incertum præſidium eſt collocatum. Adhoc Germania omnis diuturno bello domi exhauſta, hinc luxu inops, neutiquam priſcas vires adferre idonea eſt. Tantum vicinæ gentis periculum indubie movit Chriſtianiſſimam Regiam Majeſtatem, ad tam prom-

prompta & valida auxilia ſubmittenda & promittenda majora: ſapientiſſime ſcilicet expenſo, ſuam quoque rem agi, ardente ut ita loquar pariete proximo. Vtinam parẽ laudem mererentur & alij, quorum haud diſpar cauſſa eſt! Nunc dum nonnulli otioſos agunt ſpectatores, alij & fovent hoſtiles impetus modò quæſtum faciant, verendum ſane, ne dum ſinguli pugnant univerſi vincantur. Enimvero in communi incendio omnes accurrere, & pro virili juvare addecet, ne ſpreta flamma vim accipiens jam adaucta eludat reſtinguentium conatus. Hac ſane de cauſſa, & ego officij mei eſſe cenſui, non ſupine me tanto in discrimine gerere, nec tamen cum Diogene κυνικῶς dolium volvere aliis ſeriò laborantibus; quocirca, quod unum potui, ſaltim bona quæq; prudentum conſilia quaſi ex tenebris in lucem & ex ſitu in uſũ revocavi. Agnoſco nimirum, quàm ipſe ego bellicæ artis ſim rudis; nec eam & Turcicorum & noſtrorum armorum peritiam conſecutum me, ut ipſemet conſilio meo ſuccurrere huic bello noſtro aptus ſim: itaq; aliena dudum prudentiæ laudem merita producere, ſatius fore exiſtimavi, quàm vel nihil vel inter Annibales Phormio-

nem

nem agere. Neq; ego dubito, abs te etiã, Excellentiſſime Legate, hoc meum inſtitutum haud improbatum iri: conſcius & ſapientiæ tuæ pariter & æquitatis. Tuo autem judicio ſi abſolvar à culpa, potero equidem quamvis aſperas aliorum voculas ſecure contemnere: tantùm abeſt ut anxie mihi quærenda aliunde ſuffragia fuerint. Quin igitur Deum potius obſecro, ut quæ hoc volumine ex multo numero congeſſi, illa armis noſtris felix ſuggerant conſilium; neç noſtris ſolùm ſed in universùm omnibus, quæ ſive mari ſive terra uſquam locorum in Turcam expedienda veniunt. Et verò videor, me cum ex libellis hiſce tum quadamtenus & Veneti belli uſu didiciſſe, omnium feliciſſime Turcam mari expugnari poſſe: nulla enim parte magis eſſe debilem aut latere minus tecto. Eoque & illis maritimis armis bene conſulere utique oportet, non minus quàm terreſtribus; imo his potiſſimùm proſpera quæque par eſt apprecari. Hinc ſane ſoleo ego Chriſtianiſſimam Regiam Majeſtatem plurimis paſſim laudibus prædicare, quod non contenta lectiſſimum in Hungariam militem mittere, claſſe etiam inſtructiſſima Africam ipſam, illam

Tur-

Turcicæ piraticæ ſedẽ ipſam & receptaculum, aggreſſa ſit: idq; non quæſtus captandi gratia, (quod mercatoria ſolent ingenia, quæ etiam à piratica iſthac lucrum exſpectant, modò ſibi videlicet haud noceat) non potentiæ ampliandæ ergo, ſed in communem Chriſtiani orbis uſum; quod vere eſt Regium, vere dignum Rege Chriſtianiſſimo. Secundet Deus hoſce etiam conatus, faxitque ut proſperitate ſuâ ad majora audenda ſint incitamento. Sane longe maxima à LVDOVICO exſpectat orbis, poſtquã ita in illum ornandum omnigena jam tum quaſi conſpirat felicitas. Quæ inter profecto eſt & illud, ut claſſe Chriſtianiſſimâ expugnata Conſtantini urbs deſinat eſſe quod hodie eſt impuri Mahumetis metropolis, ſed Chriſto reddita hunc ſolum rurſus imposterum adoret ac veneretur. Quidni verò tantus Rex præſtiterit, quod Flander olim Balduinus rei modicæ & Francico regno ſubditus Princeps effecit? Quidni nunc fiat quod inevitabile ſibi eſſe, conſtituentibus ita fatis, ipſimet Turcæ ejulabundi confitentur? Deſinat in Mahumethe imperium quod in Mahumete cœpit. Nemo Capetanæ familiæ Regum ad illas vires opeſq; hactenus aſcendit: nemo ad nutum uſque

adeo omnem habuit populum: nunquam milite domeſtico bellis exercito ita inſtructa Francia veſtra fuit: nunquam perinde & claſſe valuit, quin hoc unum præcipue viſum eſt hactenus Francicæ potentiæ defuiſſe. Iactentur Oceani fluctibus & vagentur in remotis, quibus unice quæſtus cordi eſt: ad Mediterranei quod vocant maris imperiũ oportunus ipſe ſitus Franciam quaſi evocat. Nuſquam melior, nuſquam expeditior, parandæ gloriæ & Chriſtiano orbi vindicando Chriſtianiſſimo Principi campus patet. Hoſtis Chriſtiani nominis domi quærendus, in hoſtico vincendus eſt, ubi bellum ſeipſum alit: velut Perſas in Perſia Alexander, Pœnos in Africa & Carthagine Scipio domuit. Habeat hæc noſtra ætas LVDOVICVM MAXIMVM, ut alia PIVM, alia SANCTVM, alia SAPIENTEM, alia JVSTVM venerata eſt. Sentiant iterum Turcæ in ipſis viſceribus ſuis jam olim formidata ſibi Francorũ arma: & eò feliciore quidem ſucceſſu, quo hæc bella juſtiora ſunt illis in Palæſtinam majorum expeditionibus. Sed quo prolabor? Hoc volebam, Illuſtriſſime GRAVELLE, doceri hiſce libellis, quî non terrâ tantùm ſed mari etiam ſuperandus ſit Turca, & quidem mari potiſſimùm,

prom-

promptam victoriam illos polliceri: idque proinde à Chriſtianiſſimo Rege merito orbem Chriſtianum exſpectare. Cæterùm fefellerint ne nos libelli iſti, an ſalutaria ſuaſerint, Tu quidem rectisſime omnium judicaveris, qui & rerum uſu & nativa polles prudentia. Omnium quoque optime Chriſtiani orbis de LUDOVICO REGE deſiderium & mea vota expendere poteris, quem nihil fugit etiam arcanorum Franciæ penetralium. Cumque belli ejus, quod contra Turcas in Hungaria nunc Chriſtianiſſimi quoque Regis feliciſſimis auxiliis geritur, cura Te tanti Regis Legatum indies occupet, utique non à munere, quo ſumma cum laude in Germania jam pridem fungeris, aliena fuerit hæc diſceptatio; imo quotidianum hoc exercitium Te indubie aptiſſimum talium rerum judicem cenſoremque jam effecit. Enimvero in id præcipue Tibi præ omnibus hæc nunc publice offero, uti publice conſtet, quantum huic farragini ſit tribuendum fidei. Pauci ſcilicet ſalubria à noxiis, vana à ſeriis, recta ab iniquis norunt diſtinguere: quamvis promiſcue omnes ſibi hoc ſumant, & in vulgo credantur omnes ſapere, ſaltim illi qui à Principibus ſapere juſſi ſunt. Quæ per-

ſuaſio ſumme tamen rebuſpublicis detrimentoſa eſt: cum ſoli Tui ſimiles h. e. oppido pauci audiri jure debeant. Itaque bene profecto de communi ſalute Chriſtiani orbis mereberis, Illuſtrisſime GRAVELLE, ſi quod Tu in paucis potes complures alios doceas, quid hiſce Conſilijs in tam periculoſi momenti negotio tribuendum ſit. Docebis vero ſi vel abjeceris illa vel benigne exceperis, ſepoſito illo quo offerentem me pridem favore es proſequutus. Neque verò velim cenſuram tuam adeo utilem benevolentiâ mei flecti in mitiora: ſed æquam plane & ſinceram expeto. Aliàs vim affectus illius tui in me, quem & coràm in aula Neſtoris noſtri Germanici AVGVSTIque heri mei, & per literas abſens aliquot jam annis exhibuiſti, expromas licet (quin imo ut pergas patrocinio me tuo complecti, etiam atque etiam rogo, perinde atque ego operam dabo, ut mea Tibi officia & debita reverentia nunquam non ſibi conſtent) nunc tamen quo ab affectu iſthoc fueris liberior eo acceptius judicium futurum eſt.

HER-

HERMANNUS CONRINGIUS
BENEVOLO LECTORI
S. P. D.

PRaclare meritus quondam eſt de republica Nicolaus Reuſnerus vir multiplici præſtans doctrina, collectis in volumina aliquot cum Epiſtolis tum Orationibus & Diſſertationibus variis de eo quod Chriſtiano orbi cum Turcis eſt bello: quamvis non multo poſt ſumma ingratitudine nomen ejus expunctum ſit. Ea nimirum belli illius eſt gravitas, illud inde diſcrimen impendet, ut omni ſtudio excitandi ſint animi, ne per ignaviam aut ſocordiam detrimenti quidquam ſalus communis patiatur, præſertim quum error omnis damnum pariat tantum non irreparabile. Mihi tamen non eſt propoſitum, vel meo quem calamo cohortari ad arma ſtrenue gerenda, vel aliorum adhortationes nunc edere (id enim à Reuſnero & aliis abunde actum eſt) ſed tantum nonnulla quæ mihi omnium optima ſunt viſa, de bello illo prudenter gerendo, à præſtantiſſimis ſcriptoribus ſuggeſta Conſilia in hoc unum volumen ſeligere. Neq; vero ipſemet ego par ſum, qui hoc meopte Marte agam; ut aliorum autem ſcrinia compilem ab animo

meo eſt alieniſſimum: nec tamen me tanto in communi periculo ſupine quieſcere & nihil agere, permittit patriæ & Chriſtiano orbi debita pietas. Quamvis autem quæ hic edo non ſint nova, aut in uſum hujus adeo temporis conſcripta, ſed vetera jam, nonnulla quoq; præteritæ ætati ſeorſim quaſi conſecrata, non minus tamen noſtris commodis profutura illa judico. Haud multum ſcilicet & Turcarum & noſtræ res mutavere à priſtino, in plæriſq; fabula ut ſic dicam eadem eſt mutatis tantum perſonis. Ut pauciſſimis exceptis eadem quæ olim & noxæ & uſui hodieq; ſint. Quod ſi ſane & Romanæ bellicæ rei monumenta nunc quoq; inſignem utilitatem adferre apta ſunt, quanto plus fructuum exſpectare licuerit ab hiſce adeo nobis & vicinis & plane affinibus?

Cæterum in hac noſtra collectione primum locum mereri mihi viſa ſunt, quæ ex Italico ante hos ſexaginta amplius annós Latine vertit ediditque Jacobus Geuderus inclytæ Norimbergenſium civitatis patricius. Et vero hæc etiam inter, me quidem judice, eminet LAZARI SORANZII *Veneti opuſculum: quod proinde reliquorum agmen quaſi hîc ducit. Auctor libelli nobiliſſimâ Superantiorum familia Venetiis editus, ille ipſe eſt,*

eſt, quem anno ſeculi hujus ſecundo defunctum hoc elogio ornavit princeps Hiſtoricorum noſtri ævi Vir Illuſtris Jacobus Auguſtus Thuanus libro 127: Lazarus Superantius patricius Venetus, cujus extat de rebus Turcicis magni judicij ac prudentiæ commentarius, hoc anno Aprili menſe ad meliorem vitam in patria migravit. *Eſt verò & hic libellus is à Thuano ita deprædicatus commentarius. Non eſt ille quidem ea qua par eſt exaratus vel dictionis vel methodi elegantia; judicium tamen & diligentiam in tradendis omnibus ad rem militarem neceſſariis, ut & prudentiam in iis expendendis, non temere deſideraveris. In nullo certe hujus argumenti ſcripto tantam bonæ frugis copiam reperias. Quod procul dubio debetur & auctoris indoli ad rempublicam natæ, & ſapientiſſimis Venetæ civitatis inſtitutis, & majorum civiumque Superantii aliorum, quibus Turcarum omnia curæ & cordi ſunt, accuratiſſimis monumentis. Natus enim fuit Lazarus Patre Benedicto Soranzio, qui in victoria Corzolaria contra Turcas fortiter pugnans obiit, habuitque patruum Jacobum Venetæ reipublicæ ad Portam Oſmannicam Legatum: & abundat reſpublica illa ſapientiſſimis rerumq; Turcicarũ peritiſſimis viris:*

à qui-

a quibus ſedula percunctatione accipi proinde talia potuerunt. Meruit præſtantia libri, ut ſimulac Italice anno 1598 in lucem prodiit, biennio poſt & Latine pariter & Germanice verteretur. Perſequutus verò eſt ille ſumma induſtria ſtatum Turcici Imperii iſtum quidem præcipue, qui fuit Mahomethe tertio regnante anno 1597, quoniam vero ne nunc quidem is omnis mutavit, audeo ex hujus libri accurata lectione noſtro quoq; tempori fructus inſignes polliceri.

ACHILLES TARDVCCIVS Italus & ipſe fuit: minore quidem Turcicarum rerum notitia, at cætera Soranzio doctior & peritior ſcribendi docendiq; adhoc Tacticæ artis ſcientia plane inſignis. Qua domo natus fuerit equidem ignoro: eodem autem anno 1597 paulo poſt Agrienſe prælium ſcripſiſſe hunc libellum, liquet ex nonnullis quæ parte tertia diſſeruntur. Quum multa vero tradat quæ non propria ſunt bello Turcico, ſed in omni prælio obſervanda, communior poteſt eſſe libelli uſus atq; extra etiam Turcica negotia.

ANONYMI Tertium opuſculum longe eſt infra priorum duorum laudem, fateor. Nec abs me illo fuiſſet loco collocatum, niſi Geuderianas operas dividere religioni habuiſſem. Tanti tamen

jam

jam olim fuit factum, ut & Philippus Honorius & Nicolaus Bellus & Caſparus Ens ſuis illud Diſſertationum voluminibus inſeruerint. Nec vero fortaſſis imprudenter diſſeruit auctor de maritimo contra Turcam bello: quoniam & Soranzius illud omnibus aliis expeditionibus prætulit, quaſi hac parte minime omnium valeat Turcica potentia: id quod & noſtra iſthac ætas decemnovali hoc Cretico bello facile didicit. Cæterum libellum hunc exaratum eſſe circiter annum ſuperioris ſeculi octuageſimum quintum, paulo ante quam Amurathes in Hungariam arma verteret, manifeſtum eſt.

AVGERIVS GISLENIVS BVSBEQVIVS neq; ingenii elegantia, neq; varia doctrina, neq; prudentia & agendarum rerum dexteritate, neque poſtremo Turcicarum ſui ævi rerum peritia cuiquam fuit ſecundus. Perfunctus quippe ſemel iterumq; eſt ſumma cum laude, Ferdinando Imperatore (quo tempore florentiſſimæ Turcarum ſub Solymanno, Hungariæ autem afflictiſſimæ res erant) ad Portam Legationibus: poſteritatem quoq; nitidiſſimis & lectu jucundiſſimis epiſtolis plenius & rectius ſolito multa docuit Turcici ſtatus, quæ ſcire intereſt: neq; ex eo illorũ qui ipſi ſucceſſerunt quiſquam paria facere vel conatus eſt. Quem hîc exhibemus libellum Maximiliano imperante videtur conſcriptus; cum

Ipſe Busbequius demum anno ſeculi antegreſſi nonageſimo ſecundo in Gallis deceſſerit. Vtiliſſima illum ſuaſiſſe, & quæ nunc etiam debeant obſervari, nemo temere prudentior negaverit. Si ſane talem militem, qualem ille voluit noſtrum eſſe, hoſti oppoſuiſſemus hactenus, non in illas anguſtias, quibuscum nunc conflictamur, perveniſſent fortè res noſtræ. Vtinam vel tandem prudentiſſimis viri monitis aures præbeamus!

Magnum quondam rebus pace belloq; præclare in Polonia geſtis nactus eſt JOANNES TARNOVIUS COMES: habuit quoq; ille Turcicam militiam regni patrii archiſtrategus penitiſſime cognitam. Igitur & illius de hoc argumento prudentes ſane ſermones, quales ipſimet Carolo V Imperatori offerre non dubitavit Joannes Straſius, heic inſerere duxi operæ futurum pretium. Et vero quidni audiatur in hoc quaſi militari ſenatu magnus belli dux etiam ex Sarmatia advocatus, poſt tres Italos & unum Germanum?

Quæ LAZARUS SUENDIUS in medium attulit, Hungariæ cumprimis & Germaniæ tutandæ faciunt. Cujus ille rei rationes omnes & uſu exploratiſſimas habuit pariter, & quæ valuit exacta bellandi ſcientia acri judicio perſpexit intime; non conſilio minus quam manu felix. Multa fateor

jam

jam tum ex ipſius monito in Hungaria ſunt conſtituta, quibus fere ſolis ſervata hactenus fuerunt illa quæ ibi ſuperant: at cum multa neglecta fuerint non ſine magno damno & majore etiam in futurū periculo, denuo fortem illum & ſapientem heroëm attente audire, ex uſu fuerit. In id ſane à me libellus illius huc allatus eſt.

FELIX PETANCIVS nunc ſero nimis audiatur. Non enim ille eſt rerum ſtatus, ut de iſtis itineribus nunc ſimus ſolliciti; pridem perdita maximam partem Hungaria, quæ Vladislao Rege integra perſtabat. Adjunxi igitur hoc opuſculum, ſaltim ut appareat, quam generoſi olim fuerint Hungarorum conatus, & quo nunc omnia reciderint. Vtinam vero ea ſit armorum noſtrorum hoc bello felicitas, ut iſthoc viæ monſtratore nobis opus ſit! Interim diſcere tamen hinc licebit viarum omnium, quibus Turcis longius diſſitis in Hungariam eundum, conditionem: quod haud neſcire itidem utile eſt.

CHRISTIANI FRANCI fictum nomen eſt, mihiq; proinde ignoratus ſcriptor. Vixiſſe quo tempore Rudòlphi Cæſaris auſpiciis geſtum cum Turca bellum, nemo non videt. Neq; illum ad laudem aliorum accedere, ultro fateor: eoq; volui ut agmen clauderet. Quædam tamen ſatis oportuna loqui viſus eſt, ac proinde in iſthoc ſapientum militari conventu ſaltim extremum locum dignus qui occupet.

Qui

Quæ HENRICI TOVRENNII COMITIS *nomine exſtat oratio, omnibus jam editis in manus meas pervenit: nec adhuc ſatis ſum certus, an ipſiuſmet fortiſſimi Herois ſermo ſit, an vero ex perſona illius conficta ab alio diſſertatio. Quicquid ſit, & prudentiæ, & eloquentiæ, & generoſi pariter piiq; animi nitidum eſt ſpeculum: nec par quidquam hactenus hujus argumenti in lucem prodiit, quod equidem ſciam. Digna certe quam Chriſtianiſſimus Rex audiat, & uſq; adeo vetus bellandi dux habeat oratio, dignisſima vero quæ ad omnem poſteritatem perenni cum laude transferatur.*

Hæc illa ſunt, BENEVOLE LECTOR, *quæ hoc Tibi volumine exhibeo. Aliena quidem omnia; in quibus tamen eden- dis plurimum mihi moleſtiæ ſuſtinendum fuit, quod nihil non infinitis mendis laborarit, à quibus ut liberarentur omnia ſedulam ego operam dedi. Indignum ſcilicet judicavi, tàm præclaros libellos adeo fœde ſordideq; hactenus habitos à librariis, paſſimque vix intelligi potuiſſe, cum lectu eſſent digniſſimi. Vt habere igitur iterum poſſis, quæ manibus dudum exciderant magno reipublicæ malo, utq; pura emendataque cum fructu verſare queas adeo utilia, hoc demum debetur mihi. Quod ſi & pia arma Chriſtiani orbis hinc commodi aliquid acceperint, magnum me pretium operæ cepiſſe exiſtimabo. Id certe uti eveniat Deum veneror obſecroq;. Helmeſtadij Kal. Septembr. Anno* CIↃ IↃ C LXIV.

LAZARI

LAZARI SORANZII
Patricii Veneti
OTTOMANNUS
ſive
DE IMPERIO TURCICO.

Ex Italico vertit Jacob. Geuderus
ab Heroltzbergâ.

ILLVSTRIBVS ET GENEROſISS. BB.

D. ALBERTO A LIMBVRG,

S. ROM. IMPERII PINCERNÆ HÆREDITARIO, SEMPER LIBERO:

ET

D. WEICKARDO LIBERO

BARONI IN POLHAIM, DN. IN BVCHAIM ET VVARTENBERG; S. CÆS. MAI. A CONSILIIS,

DD. ſuis plurimum obſervandis.

QUIBUS virtutibus, & animi corporisque dotibus, Illuſtris & Magnanimus heros JOACHIMUS antiquioris proſapiæ COMES IN ORTENBURG, præditus fuerit, multis jam antea ſatis notum eſt; pluribus verò ex aliorum, me longè doctiorum, ſcriptis & commentariis innoteſcet. Mira ſanè & rara fuit E. G. in vera & orthodoxa religione conſtantia, quam ardentiſſimo Zelo & indefeſſo ſtudio ita coluit, ut nullis honorum & præmiorum pollicitationibus, nullis ærumnis aut miſeriis, quibus longo ſatis vitæ ſpatio variè jactatus & afflictus fuit, ab ea divelli aliove flecti potuerit. Quid juſtitiam dicam? cujus in privatis æque ac publicis rebus & negotiis omni vitæ tempore fuit obſervantiſſimus. Quid prudentiam? Quid temperantiam? Quid magnanimitatem, juxta patientiam vere Chriſtianam? qua infinitos adverſæ fortunæ caſus & inſultus fortiter ſuperavit; tum facultatum quoque jacturam non ſanè exiguam animo æquo pertulit. Ea porro Illuſtris hujus viri humanitas extitit, ut non modo ſuæ aut lautioris quoque conditionis homines, ſed quosvis etiam alios, viri modo bo-

ni & honeſti, nec à ſana doctrina abhorrentes eſſent, animo benevolo complexus, omnique officiorum genere proſequutus fuerit: ita ut nulli, cui prodeſſe modò ſe poſſe exiſtimabat, operam ſuam unquam denegaverit. Hanc benevolentiam etiam me quotidie expertum eſſe libenter & ultro fateor, ac ni facerem, ingratitudinis crimen, à quo tamen ſemper abhorrui, meo merito incurrerem. Doctorum virorum, ipſe non mediocriter omni eleganti doctrina imbutus, & vir ὁμιλητικὸς, colloquio, converſatione, literis & ſcriptis plurimum delectatus fuit, nec ullas accepit literas (quotidie autem plurimæ è diverſis Europæ regionibus ad eum fuerunt perlatæ) ad quas non è veſtigio ipſe ſuo autographo reſponderit. Nec rei bellicæ imperitus fuit, cujus cum hiſtoria veteri atque recenti exactam cognitionem tenuit. Patriæ ſalute & proſperitate, ad quam omnia referenda, nihil prius, nihil antiquius habuit, eamque omni ratione promovere & procurare pro viribus ſemper eſt adnixus. Scio equidem hìs, quæ à me ſummatim ſtrictimque & vix uno verbo dicta ſunt, non omnes æque fidem adjuncturos: vera tamen me dixiſſe, multi Principes aliique magni nominis viri non diffitebuntur. Vos, Barones Generoſiſſimi, ejus rei teſtes laudo omni exceptione majores. Partem tantum minimam laudum & virtutum hujus herois me attigiſſe ipſemet fateor, quas doctioribus perſequendas libens relinquo,

Biennium verò jam agitur, quo E. G. in libellum Lazari Soranzii de Ottomannico Imperio ſcriptum, incidit; quo ſæpius perlecto, de Turcico Imperio, deque attritis jam ipſius viribus & exhauſta potentia, deque ejus exſtirpandi ratione, nihil unquam elegantius in lucem prodiiſſe, rectè judicavit, dignumque ob id cenſuit, ut omnibus Germanis, quibus patriæ ſalus & libertas cordi eſt, innoteſceret. Ejus igitur ex Italico idiomate in Latinum transferendi negotium viris aliquot eruditione & linguarum cognitione præſtantibus, commiſit; ſed illi gravioribus occupationibus impediti, voti compotem E. G. reddere nequiverunt. Quod cum videret, mihi tandem ejus rei provinciam delegavit, mihi inquam omnium indigniſſimo, qui Italicæ linguæ ſtudium vix primis, quod dici ſolet, labiis attigi: Latini verò ſermonis, etſi eo velis remiſque contendam, exactam cognitionem hactenus mihi vendicare non poſſim. Obſequendum tamen erat tanti viri de me meiſque omnibus optimè meriti, voluntati ac juſſui: unde non invitus ad hoc onus ſuſcipiendum me accinxi, etſi obtrectatorum

ſtatorum & invidorum reprehenſionibus & calumniis me expoſitum non neſciebam, quas tamen, hujus viri reſpectu parvi faciendas ſemper exiſtimavi. Ut autem elegantiora & magis concinna ſingula prodirent, rectiusque mens autoris à lectoribus percipi poſſet, à Cl. viro Scip. Gentile JCto, quem honoris cuſa nomino, precibus obtinui, ut ipſe emendationem ſuſciperet, & ſicubi videretur, interpolaret. Quanquam verò jam ante ſeſquiannum finem huic labori, impoſueram, liber tamen ob quædam impedimenta, quæ intervenerunt, vivo Illuſtriſſ. Comite imprimi non potuit. Quo factum, ut ego ſpe Domino Comiti gratificandi, ipſe verò laborum meorum, licet exiguorum, optatis fructibus, temporis injuria fraudatus fuerit. Ne tamen interea labor iſte omninò vanus eſſet amicorumque flagitationibus aliquo modo ſatisfieret, eum cum aliis in lucem dare, & publici juris facere viſum eſt. Vobis autem Illuſtres & Generoſiſſ. Barones, qui defuncti Comitis ultimæ voluntatis executores, ut vocant, conſtituti eſtis digniſſimi & vigilantiſſimi, eum dedicandum cenſui, quo palam omnibus conſtaret, eodem me defuncti memoriam, totamque Illuſtr. Ortenburgicam & veſtras quoque Generoſiſſimas familias honore & obſervantia proſequi, qua jam antea vivum ſemper colui & obſervavi: obnixè rogans, meum ut hoc erga vos ſtudium animo & fronte ſerena accipiatis, meque vobis ſemper commendatum habere dignemini. DEUS opt. max. quàm diutiſſimè vos ſalvos & incolumes conſervet. Valete. Perſcriptum Heroltzbergæ, ipſis Kal. Januariis, anni 1601. cujus ingreſſum vobis Illuſtribuſque familiis veſtris, atque adeo toti Chriſtianæ reipubl. fauſtum ſalutaremque exopto.

VV. Generoſ.

ſtudioſiſſ.

IACOBVS GEVDER
ab Heroltzberga.

LAZARI SORANZII
In Ottomannum ſuum
PROOEMIUM.

VT Principes viri rectiſsimè ſuo officio inregendo Principatu & juſtitia adminiſtranda fungantur, duo ipſis inprimis neceſſaria eſſe videntur: quorum alterum in eo conſiſtit, ut rerum ſuarum perfectam cognitionem habeant: alterum verò vicinorum imperiorum ſtatum & conditionem reſpicit. Quod omnium Politicorum & rerum agendarum judicio & ipſamet experientia comprobatur. Verùm in utroque aſſequendo, maxima ipſis cura atque diligentia adhibenda eſt, ut à falſo verum perfectè diſcernere diſcant. Nam, ut de priori taceam, ſi in poſterioris, quod aliorum imperia conſiderat, inveſtigatione noſtra opinio & cognitio veritati non eſt conſentanea, nunquam ſalutaria conſilia, ea de re habita, proſperum ſucceſſum & eventum optatum ſortiri poterunt. Conſtat enim falſam inquiſitionem vel informationem de dicto aliquo, re geſta, vel loco habitam, idem prorſus damnum atque periculum ſecum trahere, quod conſiliarius minus prudens, & mendax, vel dux belli imperitus & inexpertus inducere poteſt. Magna igitur laude eos Principes dignos judicamus, qui nō modò ingenia & fidem ſuorum miniſtrorum pernoſcere & explorare ſtudent; verum etiam primum in ipſa aula, deinde in peregrinis quoque & exteris regionibus conſiliarios ſuos habent, aliosque viros prudentes & expertos alunt: quorum illi quidem in hiſtoriis & ſcientia civili egregiè verſati, hi verò in aliorum Principum actionibus, imperiorum inclinationibus, conſiliis, negotiationibus, theſauris, armis, fœderibus, apparatibus, & viribus inveſtigandis, oculatiſsimi & perſpicaciſsimi ſint. Ad quam rem plurimum conducet, regionum cognitarum, aut recens inventarum, vel quæ nondum in noſtram notitiam pervenerunt, cognitio. Qua in re ſempiterna laude & memoria Ioannes ille Luſitaniæ Rex, & Iſabella Aragonum regina celebrandi

erunt,

erunt, quod ipſorum auſpiciis & opera India orientalis totusque novus orbis fuerit repertus.

Sed ut ad cauſas earum rerum, quas modo diximus, perveniamus: priores quidem, conſiliarios ſcilicet, quod attinet, cum plurima dicantur aut ſcribantur adulandi animo, in favorem Principum excogitata, vel utilitatis ſpe, vel ex falſa aliorum relatione, vel ab ejuſmodi perſonis, qui rebus non interfuerunt, aut qui metu percuſſi veritatem in lucem edere non audent: maxima cautione & judicio ejuſmodi acta vel ſcripta ab ipſis legenda ſunt & perſpicienda. De poſterioribus verò ſic ſtatuendum, oculata teſtimonia majoris eſſe ponderis & fidei, quàm ſunt illa quæ ex ſolo auditu & aliorum relatione percipiuntur. Quod quam verum ſit, illi cognoſcunt, qui regiones ipſimet perluſtrarunt, varios poſtea in libris coſmographicis, geographicis, & chorographicis errores de Principum imperiis, populorum conſuetudinibus, locorum ſitu, vulgo receptos obſervant. Qui tamen paſſim in antiquorum & recentiorũ libris ſparſi ſunt, quod autores, qui de iis rebus ſcripſerunt, plurima affirmant, quorum nunquam perfectam cogitationem habuerunt, aliorum deſcriptiones imitantes, quæ tamen hodie rei veritati parum reſpondent: neglecto eorum judicio, qui rebus ipſis interfuerunt, vel intelligentia præditi ſunt, quo obſervare talia poſſunt. Homerus Vlyſſem prudentiæ titulo ornat(qui omnium pulcherrimus eſt, qui viro principi, vel belli duci conveniat) non modo quod aures præbuerit ad percipienda quæ alii referebant, ſed quod ipſemet obſervaverit conſuetudines populorũ, varias perluſtraverit regiones & urbes plurimas. In hunc finem Plato lege caviſſe videtur, ne quis civium ſuorum peregre ad luſtrandas exteras provincias proficiſceretur, niſi quadrageſimum ætatis annum prius compleviſſet: ut nimirum annorum plurimorum decurſu, animo ipſius prudentia confirmato, ad res, quæ in hoc mundo occurrere ſolent, conſiderandas maturiori cum judicio accedere, easque ad communem patriæ utilitatem conferre poſſit. Sed in aliorum facta non opus eſt ut inquirant Principes, qui peregrinos contra jus

gen-

gentium à ſuis limitibus arcent; ut incolæ Chinæ Moſci & Abyſſini alios ſuo commercio privare ſolent; vel qui aditus ſuarum regionum præſidiis muniunt, ne quis ſuorum exteros accedat: verentes cum Platone, ne peregrini mores & conſuetudines patrias & uſu jam receptas corrumpant. Verum qui majori humanitate præditi, omnes ſine diſcrimine admittunt, cum omnibus converſantur & commercia tractant, quique à potentiorum vi ſe defendere coguntur, illi jure & merito vigilare debent in ſingulas horas & occaſiones, non modò quæ in genere, ſed quæ particulatim eveniunt ponderare, & neglectis rebus privatis mercatorum, quid reipublicæ adminiſtrationem concernat, perpendere, ipſorum eſt officii.

Quemadmodum igitur hiſtoriarum lectio hanc nobis utilitatem conferre debet, ut ex præteritarum rerum eventu edocti in præſentibus & futuris prudenter nos geramus: ſic præſentia rectè cognoſcere & inveſtigare debemus, ut in tempore periculis occurramus, generali nimirum cognitione inſtructi, particularia illa ad eandem cum judicio referamus. Hic enim verus noſtræ ſcientiæ ordo eſt, ut à ſingularibus denique ad univerſalia deſcendamus. Hinc Veneta Reſpublica rationes & jura dominationis adprimè callens, non modò alios Principes imitans, legatos ad exteros Principes, judicio & ingenio perſpicaci præſtantes, mittere ſolet, verum etiam lege ſanxit, ut ubi quis legatorum domum redierit, verè & particulatim omnia ea in Senatu referat, quæ in aula Principis, apud quem Legati munus obiit, tum quoad ipſum Principem, tum ipſius imperii ſtatum & ordinem, obſervare potuit. Hujus legis ſanciendæ cauſſa extitit, ut juventus ad patriæ commodum in rebus Politicis à primis ſtatim annis inſtituatur. Ejusmodi relationes in archivis diligentiſſimè aſſervantur, ut Reipublicæ in futurum exemplis rerum præteritarum melius conſulatur, & nova informatione præſentium utiliter proſpiciatur.

Hæc me quoque cauſa movit, ut cum viderem palàm, alios plurimum rebus Turcicis detrahere, alios contra veritatem eos attollere,

lere, quod vera informatione potius careant, quam ut ſtudio alios decipere ipſis animus ſit, publicæ plurimorum utili:ati inſervire laborans, ſtatum Imperii Turcici examinare, & conſilia ejus qui nunc eo potitur contra Chriſtianum orbem excogitata, aperire & manifeſtare mecum ſtatuerem, idq; modo convenienti, quatenus officii ratio illud permittit. Et cum quotidie experiar, relationibus olim habitis non ſemper eſſe inſiſtendum, licet veræ ſint: quod imperia vel propter Principum mutationem vel temporum ſucceſſiones vel alias ob cauſas facilime mutari ſoleant: Venetæ quoque relationes, quibus plurimum fidendum, ſub gravi pœna nemini communicentur, veteres etiam parum ad propoſitum noſtrum faciant: & quæ de recentioribus Epitomæ circumferuntur falſæ ſint utplurimum, & hominum potius imaginationes quam res geſtas contineant. Ideoque de rebus etiam minimis, quæ ad propoſitum hoc noſtrum facere videntur, maxima diligentia & induſtria inquirere volui, cum bellum quod nunc geritur ferè ſolum mundum univerſum ſuſpenſum teneat. Cum multis etiam viris judicio & experientia rerum præſtantibus ſæpiſſimè ipſe de rebus contuli, quos recenter iis ex locis veniſſe noveram. Neq; mihi ipſi fiſus ſum, licet ibidem antehac plurimum viderim & obſervarim. Tandem rem totam in compendii formam redegi, ut uſui Chriſtianorum Principum, quorum illum ſcire refert, inſerviret. Nam cum mihi exemplo Benedicti Soranzi patris mei, qui in victoria Corzolaria contra Turcas fortiter pugnans obiit, in bellum propter valetudinem minus commodam proficiſci minimè liceat, bonum tamen publicum & commune, ad quod omnes ſtudia ſua conferre tenentur, ut Polyænus Macedonicus Antonino & Vero Imperatoribus reſcripſit, pro animi viribus promovere potius conabor, quam privatam vitam agendo ocioſus & nemini utilis domi deſidere. Sic Diogenem legimus dolium ſuum in plateis ſæpius circumvoluiſſe, ne interea ocioſus ipſe conſpiceretur, dum alii cives in patria defendenda ſtrenuam operam navabant.

Igitur in præſenti noſtro libello Turcicum Imperium deſcribere, cujuſmodi ſub Mahemete III ſtatus ejus usq; ad exitum anni 1597 *fuerit, decrevi. Temporis verò mentionem feci, quod me non lateat belli eventum dubium eſſe & ancipitem, quo facile plurima immutari poſſunt, & Principum inſtabilitatem & neceſſitatem res novas indies inducere conſideratu dignas. Eum vero ſcopum inprimis mihi propoſitum habeo, ut quæ pertinent ad cognitionem belli, quod Turca cum Imperatore & Tranſylvano gerit, innoteſcant, vel quæ belli præſentis occaſione requiri poſſunt, aperiantur. Nam ſi alia mihi ſcribenda in hoc argumento ſumpſiſſem, veritus ſum, ne nimis longus aut alicui tædioſorem. Tum etiam quod alii cuipiam ſcripſo, & ad alias oportunitates, plurima ſtudio reſervavi. Interim plurima in medium adducam, quæ Chriſtiano Orbi quovis tempore utiliſſima ſunt futura, ut qui nunc vivunt & eorum poſteri aliquem ex his laboribus fructum percipiant.*

Ordinis igitur commodioris cauſa in tres partes librum hunc dividam. Prima *de capite membris & viribus Imperii Ottomannici aget.* Secunda *de conſiliis Mahemetis III, de cauſa belli quod nunc geritur, ejus de origine & progreſſu, tractabit, ſumto initio ab Amurathis imperio qui Mahemetis pater fuit. In* Tertia *parte quæſtio decidetur: Num Cæſar & Tranſylvanus pacem à Turca oblatam acceptare debeant, nec ne? Simul etiam oſtendetur, tum quid detrimenti iidem Turcico Imperatori inferre, ſi bellum continuent: tum quemadmodum alii Chriſtianorum Principes ipſi nocere poſſint; ut omni tempore periculis, quæ Chriſtiano orbi à Turcarum armis impendere videntur, obviam eatur.*

LAZARI SORANZII
Ottomannus.

Prima Pars.

In qua agitur de capite, membris, & viribus Imperii Ottomannici.

Cur nomen Mahumetis Chriſtiani deteſtentur, Turcæ illud tanquam fatale perhorreſcant & abominentur.

IS qui nunc Ottomannico ſeu Turcarum potitur Imperio, Mahumetes eſt ejus nominis tertius. Quod nomen, ut omnium Chriſti fidelium deteſtatione & execratione digniſſimum, propter duorum, qui hunc præceſſerunt, ejuſdem nominis Imperatorum facinora horrenda & immanitates, quibus Chriſtianum nomen perſecuti ſunt: ſic ipſi quoque Turcæ propter ſiniſtras quaſdam & fatales opiniones, quas de eo mente conceperunt, illud perhorreſcunt. Anxii enim in eo verſantur metu & ſollicitudine, ne, quod prius ſæpe contigiſſe norunt, nũc quoq; eveniat. Sciunt enim, Conſtantinopolim quæ caput eſt Imperii, poſt priorem illam everſionem, ſecunda ſua initia & incrementa Conſtantino Magno debere, eandem poſtea ſub alio Conſtantino Chriſtianis ereptam & vi captam eſſe, quorum uterque matrem habuit eodem Helenæ nomine. Plane ut Romanum Imperium, quod cum ab Auguſto initium cepiſſet ſub Auguſtulo quodam extinctum fuit. Similiter ergo & illi verentur, ne Mahumete Imperatoria dignitate fungente,

gente, ſedes regni Conſtantinopolitani iterum illis eripiatur, quemadmodum à Mahumete II bello atq; armis in poteſtatem ejus redacta fuit.

I. Natura ingenium & mores Mahumetis III Turcarum Imperatoris.
Cur odio proſecutus ſit nanum Naſuf Agam.
Ejus mater & avia quænam fuerint.
Suſpicio ſiniſtra, quam pater Amurathes de eo habuit.
Exempla crudelitatis & immanitatis ab ipſo perpetrata.

MAhumetes igitur Turcarum Imperator, cujus præcipue in hac narratione facienda erit mentio, natura ſagaci ingenio feroci præditus eſt; mollis tamen timidus & valde effœminatus, quod exempla quædam rerum ab ipſo tum antequam ad imperium veniſſet, tum in ipſo Imperio perpetratarum teſtantur. Cum adhuc valde juvenis in aula (quam illi Senalium quaſi clauſtrum vocant) de more gentis incluſus teneretur, nanum Naſuf Agam acerrime odiſſe cœpit: quod in favore & gratia patris Amurathis plus ipſum quam quemvis alium poſitum eſſe cerneret. Indagandis ejus actionibus diligenter incubuit, ſenſitque quotidie calathum florib. refertum ab eo ex aula emitti: inde dubio procul aliud quippiam magis precioſum ſub iſtis floribus latere ſuſpicatus eſt. Die igitur quadam cum ſummo mane de more calathum efferri videret, illum qui geſtavit conſiſtere coegit, & inverſo calatho floribusque in terram ſparſis auri copiam magnam abſconditam reperit. Qua de cauſa ira & indignatione percitus graviſſime cum patre expoſtulavit, quod mancipia in majori ab eo precio & favore haberentur quam filius, cui plerumque illud ipſum denegatum ſit quo illi abundent; eo nomine patris accuſans avaritiam quam minime probabat. Præterea tam elato & ſuperbo erga ſuos fuit animo, ut ferre nequi-

qui-

quiverit, quod avia ipſius, (quæ, ſi modo vera ſunt quæ vulgo dicuntur, nobilis Veneta ex familia Bafforum fuit) in aula dominaretur, neque regimen illud propriæ matri, quæ è pago quodam Rezi nomine (qui eſt in Albania ad montes Ducaginos) oriunda erat, concedere voluit. Cum his de cauſis patri lites moveret crebriores, & majores indies cauſas & occaſiones ſiniſtri quippiam de ſe ſuſpicandi daret, iramque paternam magis magiſque in ſe concitaret (ea enim æmulatione Imperatores Turcici de ſua ſalute ſunt ſolliciti: inducti videlicet humana ambitione & efferata immanitate, quæ ipſis fere propria eſt, ut ne liberis quidem à ſe pronatis parcant) tandem circumciſione ejus ex lege Mahumetana perfecta: cui legatus Cæſaris Moſcovitæ Perſarum Regis & nomine reipub. Venetæ Iacobus Soranzius patruus meus interfuit, primaſque partes inter Principes Chriſtianos eo in negotio tenuit: à patre in Magneſiam, ubi domicilium ſuum haberet, ablegatus eſt. Quo cum perveniſſet, tantum abfuit ut de ſua crudelitate & immanitate aliquid remitteret, ut ſpecimina ejus ſingulis diebus ederet evidentiora. Nunc indignatione nunc alio perverſo animi impetu raptus, forcipibus igni is mammas fœminis eruere. Ad 2000 ſcholaſticorum (qui Softi ipſorum lingua vocantur) morte crudeliſſima mulctavit, propter nullam gravioris momenti cauſam, quam quod erga eum, ſignificationem aliquam cogitationis minus pudicæ edidiſſent. Plurimos alios ob quamvis leviſſimam cauſſam trucidavit: & ut breviter dicam, alienum ſe prorſus à Venereis delitiis & voluptatibus, unicè vero bellicis ſtudiis & Martis actionibus animo deditum ſeſe eſſe, manifeſte demonſtravit. Hac ſua vivendi ratione patris diffidentiam erga ſe confirmavit. Quam auxere non leves quædam ſuſpiciones ſecretæ cujuſdam conſpirationis: quam in aula cum Sinano Baſſa (illo qui Iaurinum occupavit & anno

 præ-

præterito vivere deſiit) ſub ſpecie amicitiæ arctioris conflaviſſe verebatur. Vnde ipſum non modò ſeptum arctiori cuſtodia tenere, ſed vita etiam privare, niſi protinus animum mutaret, Amurathes plane conſtituerat. Qua de re cum ſæpius à matre certior factus & admonitus eſſet, ut ſuſpiciones ejuſmodi patris animo eximeret, mentemque ad voluptates & delectationes adplicaret, aſſenſit tandem & parere monitis decrevit. Ab eo tempore omni illecebrarum genere ita fuit irretitus, ut natura ipſa vel mutata vel obducta in Principem luxurioſiſſimum ſubito evaſerit. Idque ex habitu quodam crebro uſu comparato: vel arte quadam adiutus (ut quidam putant) cujus Græcæ Hebraicæ & Turcicæ mulieres periti ſſimæ habentur. Ipſa quoque vita iniucunda ipſi ſolet eſſe, niſi Veneris affluant deliciæ, etiam in ipſis caſtris & militia. Res quoque & conſilia maxime ſecreta ſuis communicare ſolet pellicibus & amaſiis; quare nihil quicquam eſt Principe viro indignius nihilque pernicioſius. Veruntamen his qui putant illum mulierum corruptelis luxuria atque libidine impeditum fuiſſe, quo minus citius in bellum ipſemet profectus fuerit, non aſſentio: cum hæc mora graves & magis veras rationes habuerit, quas poſtea recenſebimus.

II. Cur Mahumetes ſerius in bellum profectus ſit.
Cur unam ex amaſiis propria manu occiderit.
Mortem matri minatus.
Autoritas primorum conſiliariorum (quos Viſirios vocant) quare diminuta.
Benevolentiam militum quomodo ſibi conciliarit.
Quo nomine Turcæ ſuum Imperatorem inſignire ſoleant.

VT primum regnum eſt auſpicatus, opes ejus & vires cognoſcere voluit. Non latebant ipſum ſimultates &

& contentiones mutuæ quæ in Baſſis vigebant, in Sinano & Ferato præcipue, qui tunc regni gubernacula fere ſoli tractabant, ut ſuo loco demonſtrabimus. Conſtantinopolim urgebat annonæ & rerum omnium ad victum pertinentium, frumenti inprimis & panis, extrema caritas. Intelligebat ſubditos minime contentos propter plurima debita à patre nondum ſoluta; quibus ipſe poſtea ſatisfecit. Quid Perſarum Rex Mehemet Qudabenda moliturus eſſet, cum non ita pridem ipſius ex filio Emiro Hampſa nepos, Haidazus nomine, quem obſidis loco ad Turcas miſerat, obiisſet, certo non conſtabat: in primis cum oblati veneni ſuſpicio ad eam mortem accederet. Præterea ipſi duces præcipui & inſigniores belli confectionem ipſo Mahumete etiam abſente promittebant; quod eo ab ipſis fiebat animo, ut propriis emolumentis & commodis tanto melius conſulere poſſent. Credebat præ omnibus aliis Sinani Baſſæ conſiliis: qui ut quam diutiſſime imperio reipublicæ ſupremo præeſſet, & nomen ſuum illuſtrius redderet, non modo perfacilem Tranſylvaniæ Principis everſionem, ſed ipſius etiam Cæſaris Romani ruinam illi pollicebatur. Illud porrò verum eſt, à pacis ſtudio & tractatione etiam tunc ipſum non fuiſſe alienum. Quæ enim naturâ ipſi inſita erat ferocia, deliciarum & voluptatum velut ignibus emollitâ, paulatim diminuta & confecta fuit, ut nunc verius animi tyrannici impetus quam viri militaris fortitudo dici mereatur. Quod nunc maxime teſtatum fecit: cum à quadam ſua pellice, quæ ipſi chariſſima erat, multis precibus & lachrymis rogatus eſſet, ne proficiſcendo in bellum periculis ſeſe objiceret, propter ſomnium infauſtum & prodigioſum, quod nocte præcedente habuerat. Ille iratus quod gloria quam ſibi promittebat, hoc modo ſe privari, & ipſiuſmet Imperii Turcici ſtabilitatem & firmamentum in dubium vocari crederet, nulla interpoſita

mora

mora propria manu eam occidit. Idemque ſupplicii genus matri ſæpiùs minatus eſt, licet aliis in rebus maxima apud illum polleat autoritate & gratia.

Hodie porro extra controverſiam eſt,illum tanti non fieri â ſubditis, neque eam obedientiam illi præſtari, quæ prædeceſſoribus ipſius exhibita fuit: ideo ſanè neceſſitati & tempori ſæpius cedere coactus eſt. Ea enim quæ ſolius & ſupremi Viſirii Baſſæ (qui ſunt conſiliarii intimi) antehac ſolebat eſſe autoritas, aliis etiam Viſiriis Baſſis, ipſo connivente, attributa eſt. Ita beneficium vel decretum gratioſum, quod quis ab uno eorum abſtulerit, ab aliis ſæpe revocari contingit. Qua re nihil quicquam eſt, quod amorem & benevolentiam ſubditorum magis imminuat, & contemptum eorundem erga Principem pariat.

Quo nomine quoque à patre Amurathe multifariam peccatum eſt: qui ob quamvis leviſſimam cauſam Viſirios Baſſas officio ſuo privavit, alioſque ſpe lucri & pecuniæ aucupandæ ſubſtituit; quatuor prioribus quinque alios adjunxit, ut novem tandem eſſent qui illo honore præfulgerent. Hujus rei cauſam ſtatuemus eſſe crebram primorum belli ducum mutationem. Quæ inde provenit, quod de ſtatu ſui regni tunc ipſi non bene conſtitit, nec ingenia ducum plane perſpecta ipſi fuerint: vel etiam quod natura inſitum Turcis ſit, ut officia pro libitu ſæpius mutent, & animi propoſitum ad fortunæ varios & incertos eventus accommodent. Variis enim cladibus acceptis ſemper exercitui novos duces præficiebat, ut (quod interdum eveniſſe ſcimus) capite mutato, reliqua membra promptiora & audaciora ad belli pericula ſubeunda redderet.

His rationibus omnibus ſepoſitis, aliæ magis graves magiſque ſeriæ fuerunt, quæ ipſius in caſtris præſentiam urgebant. Et requirebant milites ſcilicet (qui egeni, tyrones,

&

&propter auaritiam eorum, qui prius bellum adminiſtrarant, abalienatis animis erant) præſentiam ſui Principis veri & legitimi cupide deſiderabant, idque vel maxime propter dona & congiaria quæ illis dari ſolent ubi ipſemet in caſtris verſatur Turcicus Imperator. In iis cum Mahumetes tandem apparuiſſet maximam authoritatem ſibi conciliavit, extincta opinione minus honeſta, quam multi de ipſo conceperant, & ſuis quantum potuit ſatisfecit. Idque potiſſimum quod benevolentiam militum ſibi conciliare in primis ſtuduerit, non modo liberalitate erga eos uſus commemoranda, verum etiam, quantum fieri potuit, omni re ipſis quam commodiſſime proſpectum & conſultum eſſe volens. Sæpe pedes ipſorum tentoria & caſtra perambulans, cum à conſiliariis propterea admonitus eſſet, ne contra majorum ſuorum conſuetudinem nimis aperte ſe periculis obiiceret, in hæc Cyri verba ipſis reſpondit: Cum omnes, qui meum ſequuntur Imperium mihique inſerviunt, fratrum loco mihi ſint habendi, de ipſis quoque non aliter ac de me ipſo ſollicitum eſſe convenit. Militum quoque benevolentiam ſummopere ſibi conciliavit. Cum in ipſo itinere veſpera quadam partem ſuperiorem tentorii ſui conſcendiſſet, vidiſſetque equitum Spahioglanorum tentoria à reliquis caſtris remotius ſita, ut inſidiarentur his qui à caſtris aberrarent. Quod latrocinium cum deprehendiſſet Spahioglanos illos Ianizariis ſuis diripiendos dedit, eorum vero corpora palis affigi curavit.

Hactenus (ut alia in locum magis oportunum reiiciamus) de natura, moribus, & vitæ ratione Turcarum Imperatoris diximus: quem illi *Sultan Alem*, id eſt dominum orbis terrarum, vel Regem regum nominant. Utuntur quoque vocabulo *Vlu Padiſchach*, quod idem valet ac ſummus Imperator. Hic caput eſt quod nunc Ottomannicum Imperium

 regit.

gerit. De ejus filiis, ut ordo requirere videbatur, ſtudiò loqui ſuperſedeo.

III. Filii Mahumetis Imperatoris.
Quando ipſius filii publice conſpici poſſint.
Quam ex ſuis concubinis chariſſimam omnium habebat.

HOc unicum adiiciam, duo ipſi cum fuerint filii, primogenitum non ita pridem mortuum eſſe. Inter hos etiam, qui nunc vivunt, is qui natu eſt maximus, decimum quartum ætatis annum agit vel circiter, qui tamen nondum cuiquam publice viſus eſt. Prius enim quam circumcidantur Turcicorum Imperatorum filii, in publicum prodire ipſis non permittitur. Cum autem plurimarum mulierum commercium habeat (inter quas chariſſima ipſi eſt Flatra quædam in Cypro nata) dubium non eſt, quin ipſo mortuo materiam ampliſſimam poſt ſe relicturus ſit ſucceſſori, Tragœdiæ Ottomannicæ in fratres de more gentis exercendæ.

Nunc membra hujus imperii aggrediar, & initio quidem quæ in eo inſigniora ſunt recenſebo.

IV. Num Imperium Turcicum præclaris belli ducibus deſtituatur.
Qua ratione Turcæ per gradus ad ſummos honores in militia aſcendere conſueverint.

MUlti in hac verſantur opinione, Turcicum Imperium hoc noſtro tempore præclaris ducibus, & rei bellicæ peritis carere. Evulgata enim eſt mors Pialii Baſſæ qui Cyprum occupavit: Pertaſi, Ali, Vlucchiali, Baſſarum, qui in mari â confœderatis Chriſtianis Principibus anno 1551 victi fugatique fuere. Hos ſecuti ſunt Oſmanus, Feratus & Sinanus Baſſæ, qui omnes & in Perſia & paſſim alibi magna virtutis & fortitudinis ediderunt documenta, quæ ubivis locorum prædicantur. His quos modo diximus, extinctis, viros fortes

&

& ſtrenuos in Turcia vivere deſiiſſe multi putant. Quod ſane à vero non omnino alienum eſt. Conſtat enim diuturno illo & difficillimo quod contra Perſas geſtum eſt bello, quamplurimos interemptos eſſe belli duces, qui & authoritate & experientia plurimum valebant.

Veruntamen cum hoc imperium virtute bellica primum naſci & oriri, exinde per eandem creſcere indies cœperit, & vi magis quam amore ſuſtineatur, certum eſt cunctos qui aliqua nominis ſui gloria tenentur militiæ ſeſe tradere, per quam & divitias acquirere, & honores præ aliis conſequi ſe poſſe ſperant. Hic enim mos in Turcico Imperio vulgo receptus eſt in honorum & munerum diſtributione, ut non is qui nobilitate generis alios ſuperat (exceptis qui in aula ſerviunt vel cubiculo Imperatoris præficiuntur) ſed qui fortitudine & experientia rei bellicæ reliquis præſtat, ad ſupremas dignitates evehatur. Quas immenſæ opes & divitiæ neceſſario ſequuntur. Inde fit, ut nunquam huic Imperio duces ſpectatæ experientiæ & probatæ fortitudinis deeſſe poſſint, idque vel maxime, cum quivis etiam ex privatis militibus per gradus ad ſupremum belli imperium pervenire poſſit. Sed cum in omni militia res feliciter geſtæ in gloriam & laudem ſummorum belli ducum, qui illud admiſtrarunt, & non in alios redundare ſoleat: ſic cum in Turcia pari modo illi, quorum nomina præ omnibus aliis nota & clara erant, quaſi eodem momento extincti ſint, vanus ille in vulgus rumor ſparſus eſt: Imperium Turcicum viros non habere ad militare imperium idoneos, quibus illud tuto demandari poſſit.

Nomina eorum qui inter primos habentur in aula Turcica recenſebo. Licet enim quidam eorum jam mortui, alii officiis ſuis ſpoliati fuerint, tamen propter ea quæ neceſſario à nobis recenſenda ſunt illorum mentio ad reliquorum cognitionem non parum proderit.

V. Aſſan Baſſa Conſtantinopolim regit abſente Mahumete in Vngaria.
Quare Cairo illuc evocatus fuerit.

CUm Mahumeti Conſtantinopoli diſcedendum eſſet, regimen graviſſimum ejus urbis (quæ variarum nationum & diverſiſſimorum ingeniorum hominibus repleta, eſt hujus vaſtiſſimi Imperii ſedes præcipua) Aſſano Baſſæ eunucho demandavit. Hic natione Epirota (qui hodie Albani dicuntur) in pago Cicaleſſi, qui eſt in territorio Elbaſſano, natus eſt. Sub Baſſæ nomine Cairum in Ægypto anno 1582 rexit, ſed ad Portam (ſic curiam illi & palatium Imperatoris vocant) citatus cum ſe multorum criminum accuſatum ſciret, diu quid faciendum ſibi foret, dubius hæſit: num litigandum cum adverſariis, an vero fuga verſus Ormutzum & Indias ipſi capeſſenda eſſet. Tandem Conſtantinopoli comparuit, ubi captus ab eo, qui quondam magiſter ipſius aulæ fuerat, 500 coronatis ex ſervitute emptus, iterum propter ſuam virtutem & ingenii dotes, ad eam qua non ita diu ipſum pollere vidimus, eminentiam & dignitatem evectus eſt. Qui, ſi diutius ipſi vivere contingat, ad altiora ni fallor aſpirabit & pertinget. Prudentia enim ſingulari præditus eſt, & plerisque gratus & acceptus. Chriſtianis favet, Iudæos acerrime odit.

VI. De Hibraimo Baſſa & ejus ineptiis.

EXercitus totius ſummum imperium, ante prælium ad Agriam commiſſum, penes Hibraimum Baſſam fuit, qui in provincia Hertzecovina dicitur natus. Imperatori ſanguine junctus eſt, parum judicii habet, ad imperandum plane ineptus, liberalis tamen & facetus eſt, ne dicam fatuus & ridicularius. Venetam & Raguſeam (olim Epidamnum) Reſpubli-

ſpublicas ſuas vocat cognatas. Mediolanum claſſe, Melitam vero actis cuniculis infra inſulam ſe occupaturum dicere ſolet, & hujus generis plures ineptias effutire. Apparet ad pacem ipſum maxime inclinare, non modo quia omnium timidiſſimus eſt, verum potius ut Sultanæ (quæ Imperatoris mater eſt) eidemque uxori ſuæ gratum faciat ac morigeretur.

VII. Sinan Cicala cur Hibraimo in officio ducis & Primo Viſiriatu ſucceſſerit.
Cur ab iiſdem officiis depoſitus & in Burſiam relegatus.
Cur Venetis non faveat.
De Meccha.
Ratio una præſentis belli Turcici declaratur.

Hibraimo ſucceſſit in ducis officio Sinan Cicala. Nam cum in pugna ad Agriam non ita pridem commiſſa, ille parum idoneus ad tam grave imperium gerendum adparuiſſet, hic vero contra, ipſius etiam Mahometis judicio, illius defectum ſuppleviſſet, eoque magis ſtrenuum ſe præſtitiſſet, quam in ipſius diligentia fuiſſet jure requiſitum (exercitum namque recollegit, Imperatoris perſonam in tutum redegit, prælii eventum dubium & ancipitem reliquit) igitur non modo primarii ducis officio dignus habitus, ſed primus etiam Viſir Baſſa creatus eſt. Tandem utroque privatus fuit, quod Imperatori nimis audacter conſuluiſſet, ne Sultanarum verbis fidem haberet, matris in primis: quæ ne iterum filius in bellum proficiſceretur, omnem movebat lapidem, omnemque excogitavit modum quo ipſum effœminatum & imbellem redderet. In Burſiam igitur Aſiæ urbem quondam Turcicorum Principum ſedem relegatus eſt, non citra periculum vitæ. Mater enim Mahumetis (more mulierum, quæ conceptum vel amorem vel odium acerrime animo retinere ſolent) precibus filium fatigare non de-

 ſinet,

ſinet, donec de ipſius morte certi quid ipſi à filio promiſſum fuerit. Ferre enim non poterit, mancipium eo audaciæ procedere, ut matrem in filii malam gratiam collocare conaretur. Hujus rei ſollicitudo diu anxium ejus animum tenuit, non modo propter inconſtantiam & mobilitatem Principis, inſignemque erga mulieres affectum atque mollitiem, verum etiam quia cum Hibraimus, ad mandatum Sultanæ & impulſus à conjuge, Conſtantinopolim recuperato primi Viſirii officio (alias enim domum redire ipſi non licuiſſet) ſit reverſus, non ſine cauſſa ſuſpicatur, fore ut omni inſidiarum genere eum Sultana perſequatur, accuſationemque, quam non ita pridem demortui Ferrathi Baſſæ amici ipſi moverunt (qui ejus capitalis inimicus fuit) fovere & redintegrare conetur.

Sed his omnibus ſepoſitis, cum Cicala ſit opulentiſſimus, ingenio valeat, ſtrenus, & rei militaris, terreſtris in primis, cognitionem exactam teneat, utpote qui in Perſicis bellis fere enutritus fuit, non eſt dubitandum, quin ubi hic primum Mahumetis furorem atque impetum effregerit, tela in ſe directa & coniecta ita eluſurus ſit, ut facile quæ amiſit recuperare poſſit. Cujus rei jam antea ſpecimen edidit, cum ab Architalaſſi officio remotus, non modo propter ſuſpicionem quam de ſe dederat ejus frater proficiſcendo Conſtantinopolim, quam ut ea ratione Reipublicæ Venetæ ſatisfieret, cujus ipſemet Turcicus Imperator rationem habitam in eo removendo eſſe palam profitebatur, volebat. Odium quod in rempub. Venetam animo conceperat jam adoleſcens & Chriſtianus, inde originem traxit, quod ejus reipub. triremes myoparonem, qui ipſius parentis fuerat, rapuiſſent nec reſtituiſſent. Patrem habuit Genuenſem; mater Turca fuit Caſtellinovi nata: ipſe vero Meſſinæ procreatus. Injuriarum acerrimus vindex fuit. Uxorem duxit neptem filiæ

Ru-

Ruſtemi Baſſæ, quam is ex filia Imperatoris Solymanni ſuſceperat. Hæc ipſa eſt, quæ non ita pridem immenſis ſumptibus aquæ ductum longiſſimum in deſerto Arabiæ, ut peregrinantium ad Mecham commodis neceſſitatibuſque ſubveniret, ædificavit. Meccha autem, vel Macca ut Arabes vocant, ea eſt urbs, quam communi ipſorum vocabulo Medina Alnabi, id eſt urbs Prophetæ, quo nomine ſeductorem illum Mahumetem intelligunt, dicitur. Hæc Sinani Baſſæ ſocrus noſtrâ memoria eo nomine clara eſt, quod cauſſa non infima extitit belli Cæſari Rodolpho ab Amurathe moti, dolore incenſa, quod ipſius filius unicus iſque chariſſimus in prælio ad Cobapim præteritis annis ſub Aſſano Baſſa commiſſo, cum aliis occiſus fuerit.

VIII. De Giafer Baſſa & cur ab officio fuerit remotus.

Ducis officio vel vicarii potius anno præterito in Vngaria ad Belgradum (quæ Alba Græca dicitur) functus eſt Giafer Baſſa eunuchus, natione Hungarus; quo tandem eandem ob cauſſam qua & Hibraimus privatus eſt. In Perſia ſub Oſmano Sinano & Feratho Baſſis militavit, donec Baſſa Tabriſii (quæ olim Ecbatana nunc Tauris vocatur) creatus fuit, quæ cum à Perſis obſideretur, acerrime ab ipſo, inſigni fortitudinis prudentiæ & liberalitatis ſpecimine edito, defenſa fuit.

IX. Aſſan filius Mahumetis Socolevichi.
Officium Beglerbegi Græciæ.
Herzecovina provincia.
Quo nomine Turcæ illum vocare ſoleant qui ſecundum ab Imperatore locum obtinet.
De Vidino vel Bidena urbe.

Beglerbegus Græciæ nunc eſt Aſſan Baſſa. Græcia autem à Turcis Rumelia ab ipſis Græcis Romania ſcilicet Europæ dici-

dicitur. Eo enim nomine, ut hiſtoriæ teſtantur, translata Romani Imperii ſede Conſtantinopolim, non modo Aſia, ſed ipſa etiam Europa inprimis vero Græcia vocata fuit.

Hic Aſſan Baſſa oriundus eſt è regione Herzecovina, qui olim ducatus ſanctæ Savæ dictus. Eſtq; Boſniæ provinciæ pars quæ verſus Raguſiam protenditur, illo itinere quod Conſtantinopolim ducit. Patrem habuit Mahumetem Socolevichum, à loco quodam Socol, qui eſt in Herzecovina, ſic nominatum: fuitque Vizir Azem, id eſt, Princeps conſilii, & gubernator ſummus Imperii Ottomannici, ſub tribus Imperatoribus: quod officium Diadar vel Devidar à Mamalucis in imperio Sultani Ægypti, à Græcis vero πρωτοσύμβολον vocatur. Militibus gratiſſimus eſt propter comitatem & humanitatem. In comitatu ſuo plerumq; mulieres plurimas ſecum circumducere ſolet, & propter ſumptus immenſos, quos facit, fere non amplius eſt ſolvendo, bonis ſuis pene omnibus decoctis. In Perſia militem egit, & ultimis bellis Vngaricis interfuit. Cumque ipſius Imperium dignitate & autoritate præſtantius ſit reliquorum præfectorum, itaque ejus juriſdictio & dominium latiſſime ſe extendit: Bulgariam videlicet Serviam & Albaniam comprehendens, atque ideo multi eum ſectantur. In Roſgrado Bulgariæ urbe cum exercitu aliquandiu commoratus eſt, ut Wallachos & Tranſylvanos tranſitu Danubii prohiberet, & rebus ſic requirentibus cito ipſemet transfretare poſſet. Nunc ſubito Vidinum, olim Bidenam, miſſus eſt, qui Sangiachatus eſt, Græciæ Beglerbego (non Zezeborenſi Baſſæ, vulgo Temeſuar, ut alii volunt) ſubjectus. Si vita ipſi diuturnior continget, dubio procul in virum præcipuum & primarium totius Imperii evadet.

X. Haſis Haemat cur ab officio fuerit remotus.

Ipſum primum fuiſſe qui equitibus Turcis ſtipendium ſolvit.

HAfis Haematus Cairi quondam Baſſa, eunuchus eſt, Vonari Albaniæ pago non procul à Cicaleſſo diſſito natus. In Croatia & Boſnia bello præfuit, ſed negligentiæ accuſatus quod Petrinam non occupaſſet, ab officio deiectus eſt. In gratiam tamen rediit, & in Scopiis nunc degit. Iuſtitiam colit, prudentia valet, ductus ſuperſtitione onus hoc ſuſcepit. Concionatorem Mahumetanum prius egerat, quod vox Hafis denotat. Ille primus fuit, qui equitibus Turcis ſtipendium ſolvit, & pecuniam mutuò dedit petentibus. Qua in re ſi Principes Ottomanni noſtrorum morem imitari vellent, immenſas copias tam equeſtres quam pedeſtres facile colligere poſſent.

XI. Sophi Sinan Baſſa.
Mehemeto Satarzgi cur faveat Sultana mater.
Haidar Baſſa.
Odaverti.
Velli.

IN exercitu ad Agriam erat etiam Sophi Sinan Baſſa, Budenſis, Albanus natione, è montibus Ducaginis ortus, quem Turcæ propter prudentiam & fortitudinem plurimi faciunt. Aderat quoq; Mehemet Satartzgi Albanus & ipſe. Præcipui enim duces Turcici ex ea gente originem trahunt. Diu Caramaniæ Baſſa fuit, ubi prudentiæ plurima edidit ſpecimina. Iam ut plurimum ingenio & voluntati Sultanæ matris, (quæ ex eadem gente eſt) ſeſe accommodat, & paci ſtudere ſimulat, inde officium Tzader Mecter Baſſi (quem magiſtrum tentoriorum vocare poſſumus) adeptus eſt: quam ſi qua cœpit benevolentia proſequi perget, non dubitandum, quin ampliſſimis tandem præficiatur muneribus. Ferunt eum cum adhuc in aula ſatellitem ageret in certamine quodam ludicro, non procul à Caſtro veteri, ubi palatium regium eſt, habito,

bito, tam ſtrenuum ſe geſſiſſe, adverſariis in fugam conjectis, aut conſciſſis ingentibus vulnerum plagis, quales inferre lanii ſolent, ut Satarzgi inde vocatus ſit. Alii putant, revera ipſum lanium fuiſſe. Præter eos, quos modo recenſui, in exercitu quoque fuit Haidar Baſſa Is Beglerbegus cum eſſet, ab Amurathe in Muldaviam miſſus, officio ſuo tam probe atque induſtrie functus eſt, ut aliquo modo illexiſſe videretur Polonos ad donum quoddam & munus annuum Turcæ quod mitterent decernendum, & res quæ in controverſiam venire poterant amice componendas. Nunc in Perſia verſatur. Belgradi tunc conſiſtebant Odaverdi & Velli Baſſæ. Ille in bello, quod in Croatia & Boſnia geſtum eſt, claruit: Hic Muldaviam Serini Petro, qui eam cum turma Coſaccorum majori temeritate quam prudentia occupaverat, rurſus eripuit. Adfuerunt inſuper in caſtris plurimi alii Baſſæ & Sangiacchi ordinarii, quorum nomina, cum ſint novitii neque ita celebres, nobis nondum innotuerunt.

XII. Aſſan Baſſa, quare concitarit reliquas Mudahari in Gemen.

PRæterea è Gemen, ſeu Gimin, Arabiæ felicis urbe evocatum fuiſſe ferunt Aſſan Albanum: qui ſeniori Sinan Baſſæ ſanguine junctus ab eoque nutritus erat. Hic artificioſe reliquias familiæ Mudahari, quæ ab Oſmanno quoque defecerant, concitavit, & honeſtas de illis reportavit victorias. Affluit divitiis, unde facile militũ favorem ſibi conciliare poteſt.

XIII. Halil Baſſa Archithalaſſus, & ejus ignavia. Giafer.

HAlil Baſſa claſſis præfectus, Turcico Imperatori cognatione junctus, Vngarus eſt, in Boſnia natus, homo novus, nec ulla re clarus quam quod donaria Imperatori ſuo, à piratis qui in mari Ægeo & circa Peloponneſum prædantur, exigit:

exigit. Hoc anno monaſterium Callogerorum, quod erat in Strophadum inſula (duæ ſunt ejuſdem nominis, hodie Strivali dictæ) exuſſit, quod claſſem Hiſpanicam recepiſſent. In nulla habetur exiſtimatione. Putant quidam hoc officium ab illo in Giafer translatum iri. Qui in Calabria natus, ab Vluchiali illo, qui Anno 1571 è ſtrage maritima evaſit, enutritus fuit. Hunc rei maritimæ peritiſſimum eſſe prædicant.

XIV. Præfecti rei maritimæ.
Piratæ.
Cur Solymannus opera Ariadini uſus ſit.

NOn eſt ut quis dubitet, quin Turcico Imperio viri reï nauticæ periti & ad gerendum bellum maritimum idonei deſint. Conſtat enim ab anno 1572 uſque ad hunc diem perexiguam à Turca emiſſam eſſe claſſem. Deficiente igitur occaſione, quantũ valeat virtus militaris cognoſci non poteſt: langueſcit potius & ſæpe etiam omnis extinguitur. Verũ neceſſitate ſic urgente, ut claſſis valida ipſi paranda, inſtruenda & emittenda ſit, anteceſſorum ſuorum conſilio uti poſſet, mercede fortiſſimum quemvis è piratarum ducibus conducendo: quibus receptaculũ præbere ſolet Thiniſſæ (quæ hodie Tunetum) Hypponis, quæ Bona olim, & Buſcæ aliiſque in portubus. Inter quos archipiratas celeberrimi hoc tempore habentur Cara Deli, Amurat Bei, Mehemet Bei, tres è familia Memorum, duo Albani, Cyrneus quidam (Cyrnus hodie Corſica vocatur) Sala Bei, & alii non minus celebres in hac arte quam periti. Gallus quidam Politicus ſcriptum reliquit, Solymannum Imp. præmiis ſplendidiſſimis & precioſiſſimis illuſtrem illum piratam Ariadinum Barbaroſſam ad ſe allicere ſtuduiſſe, ipſo etiam Archithalaſſi officio oblato. Idque propterea ab eo factum eſſe ſcribit, ut vires ſui Imperii augeret, & ipſum Ariadinum ita ſibi devinciret, ne amplius rebus Otomannicis damnum inferret.

Et hæc hactenus de ipſis belli ducibus. Nunc milites & membra minus principalia deſcribere aggrediar. Horum duo ſunt genera. Alii ſunt proprii, auxiliares alii. Priores in equites & pedites diſtribuuntur. De illis priori loco nobis dicendum erit, cum in equitatu omne pene Turcarum robur bellicum conſiſtat.

XV. De Spahis & duobus ſtipendiorum generibus, Timaro & Vlefe.

De S. Theodoro Sratilato.

TVrcici equitatus præſtantia in *Spahis* conſiſtit, qui ſtipendii loco certos habent reditus quos illi Timari vocant. *Timarum* proprie dici poteſt penſio quædam vel aſſignatio certorum redituum, qui ex fundis percipiuntur bello acquiſitis, qui certa proportione diſtribuuntur militibus, quorum præ cæteris emicuit magnanimitas, quique ſtrenuam in bello navarunt operam. Cum coloniis antiquis vel feudis, vel quæ noſtra ætate dicuntur Commendaturis, comparari poſſent. Præmium quod Romani in milites bene de repub. meritos conferre ſolebant, ut ad dies vitæ fruerentur, *beneficia* adpellabant: *beneficiarios* verò qui illo præmio fruebantur. Cum his convenit, quod Græcis τιμάριον, & τιμαριῶται perſonæ dicuntur. Etymologia à voce τιμὴ ducta, quæ honorem ſignificat. Vnde de Theodoro (non eo qui Tiro, ſed qui Stratilatus, id eſt, prætor vel militum ductor vocatus eſt) legimus, quod à Licinio Auguſto arcem Heracleæ in vicem Timari accepit, idque diu antequam ad martyrium propter fidem Chriſtianam tractus fuit: ut habet Philo poëta Græcus, Damaſcenus, Nicephorus Calliſtus. Sicut etiam in Meniæo, quod eſt Officium Græcorum menſtruum, legitur. *Vlefe* dicitur ea merces, quæ de die in diem à quæſtore militibus, qui ſtipendium accipiunt & reliquis

qui in aula Imperatoris ſerviunt, perſolvitur. Qui *Vloſezgi*, vel Olophagi dicuntur, quaſi quibus de ſolo victu proſpectum eſt, à Græco illo ὀλοφάγιον voce deducta.

Eorum qui pro timaro in Europa militant ad 1600 numerantur. Quilibet Spahorũ, qui circiter 3000, ad 6000, aſpros annuos habet in reditum, in bellum cum equo uno proficiſci obſtrictus eſt: qui circiter 5000 ad 1000 habet, cum duobus ſe ſiſtere cogitur. Idem de reliquis, qui plus minuſve habent in reditu, habita proportione ſtatuendum eſt. Nonnulli plures equos alere ſolent, prout quis vel dives eſt, vel honoris & gloriæ deſiderio tenetur.

Horum Spahorum pars maxima Beglerbego ſubjectá eſt, quorum numerus ad 9000 Timarorum accedet. Reliqui Boſniæ, Budæ, & Zoroborenſi (vulgo Temeſvvar dicitur) Baſſæ parent.

XVI. *De Spahoglanis, Selectariis, Vloſezgi & Guraaba.*

PRæter eos, quos modo commemoravi Spahos, ſunt *Spahoglani*: qui in aula nutriti delicatuli ſunt, aut aulicorũ more polite & ſplendide veſtiuntur habitu Perſico. Equitant more Aſiatico, parvis utentes ephippiis, è quibus facile deturbari poſſunt. Quondam non tenebantur in bellũ proficiſci, niſi præſẽte Imperatore: ſed non ita pridem eorum plurimi à Sinano & Giafer nolentes in militiam tracti ſunt, quod aliis militibus deſtituerentur. Qui cum in Seruia & Bulgaria hybernaſſent, tam male extorſionibus & rapinis mulctarunt miſeros ruſticos, ut peius ne ab ipſis quoque Tartaris tractari potuiſſent: quorum etiam veſtitum & perſonam ſæpius induerunt, ut ſub ea ſpecie delicta ſua facilius cooperire poſſent.

Horum quatuor ſunt ordines in aula Imperatoria: videlicet *Selectari*, *Vlefezgi*. *Guraba* & *Spahoglani*. Sed poſteriorum numerus omnium maximus eſt. Igitur eorum nomen

ſine diſcrimine omnibus attribui ſolet. Selectari & Spahoglani in duo agmina diviſi ſunt: videlicet in Selectaros dextri & ſiniſtri lateris, & Spahoglanos dextri & ſiniſtri lateris. Diverſis ſignis invicem internoſcuntur. Quibus ſi eos, qui Guraba & & Vleſczgi nominantur, adiicias, agmina ſex efficient. *Guraba* autem nomen plurale eſt, à Carip ductum, quod pauperem & nudum denotat. *Vleſezgi* autem, ut ſupra diximus ſtipendiarii dicuntur. Horum ordinum quilibet proprium ſuum habet Agam, qui duobus vel tribus equitum millibus imperat.

XVII. De Acanziis & Haiduchis. De provincia Dobruccia.

QUi *Acanzii* vocantur, ut plurimum agricolæ ſunt. Sed falluntur, qui eos Haiduchis Hungarorum comparant, cum illi equites hi pedites militare ſoleant. Nec recte eos à Iovio & aliis ſcriptoribus recentioribus voluntarios milites appellari puto, cum propter exemptiones ipſis conceſſas in bellum proficiſci cogantur, ſæpius tamen Zingarorum vel Tartarorum more integras regiones deprædando pervagentur & devaſtent. Non magna ipſorum ratio habetur: in Dobruccia Bulgariæ provincia ut plurimum ad Danubium deſident & morantur.

XVIII. De iis qui Gionli, Baratli, & Muteferaga dicuntur.

II qui *Gionli* dicuntur vere ſunt voluntarii milites; qui, ſicut & hi, quos *Baratli* vocant & ſpe alicujus muneris conſequendi militant, voluntarie ſine ſtipendio in bellum proficiſcuntur. Iis Chriſtiani plurimi admixti ſunt. Quemadmodum & reliquis, quos *Muteferaza* nominant, ſeſe adjungere ſolent (qui ſunt præcipui aulici) nec in bellum niſi Imperatorem comitandi cauſa ire coguntur, ab oneribus militiæ exi-

eximuntur. Liberrime omnia devaſtant: exercitum præveniunt tanquam præcurſores:ex præda acquiſita partem quintam Imperatori offerunt. Reliqui *Barasli* Baſſarum & Sangiachorum familiis & Spahorum ſervitiis ſe immiſcent.

XIX. Numerus Timarorum Aſiæ, Africæ & Europæ.
De voce Beglerbegi.
De Beglerbego Græciæ & Anatoliæ.
De Divano.
De Sophia, Tibiſca, Nicopoli, Scopia, Sardica, Triadiza, Guthegia, Stamboli ſeu Conſtantinopoli.
De Præfecto maris & ejus reditibus.

TImarorum in Aſia numerus ad 50000 ſeſe extendit: quæ ſubducta ratione 150000 tam equitum quam peditum, ſervis annumeratis, efficiunt. Multitudine Europæas duabus tertiis ſuperant, ſed armis non bene inſtructi parumque fortes ſunt, nec ad bellum idonei: exceptis iis pauciſſimis, qui ad mare habitant & militiæ nauticæ addicti ſunt. Initio poſtremi belli Perſici triginta fuere in Aſia Beglerbegi, & exinde numerus eorũ auctus fuit. Africa tres habet. Feſſæ & Marocci regna nullos habent, ſed potius Turcæ tributaria dici poſſunt. Europa habet ſex Beglerbegos. Quæ vocabuli explicatio mihi ſubijciẽda erit; cum ſæpius ejus à me facta ſit mentio.

Vox illa Turcica *Beglerbeg* idem valet, quod dux ducum, ſeu princeps principum. Hi enim ſupremi ſunt duces & præfecti, quibus reliqui omnes, qui aliquo in provinciæ ſibi commiſſa imperio militari præſunt, ſubjecti ſunt. Hi eandem poteſtatem obtinent quam illi, qui *Melicul Vmerca* Arabibus, & Græcis ἄρχοντες ἀρχόντων vocantur. Quorum tres authoritate & dignitate reliquos ſuperant, & eundem cum Baſſis Viziris locum obtinent. *Viziros* autem vocant Turcæ, qui in Divanum ſeu conſilium regium admit-

admittuntur, utibi in præſentia Imperatoris ſententias dicant. *Divanum* autem non rectè à quibuſdam Dovana & Tiphanum dicitur.

RumeliBeglerbegus primus eſt, qui Romaniæ ſeu Græciæ imperat, & ſedem habet in urbe Sophia, quæ olim Tibiſca dicta eſt: metropolis tamen Bulgariæ, vel Volgariæ (à populis qui à Volga fluvio eo migrarunt ſic nominata) non eſt, ut falſo quidam opinantur. Neque eo loco habenda eſt Nicopolis, quæ propter victoriam, quam Traianus de rege Dacorum Decebalo reportavit, claret. Errant quoque qui Sophiam pro antiqua Scopia vel Dardania vel Macedonia ſumunt. Neque etiam Sardica eſt, à qua Synodus Sardicenſis ſub filiis Conſtantini habita nomen accepit: hodie enim Triadiza nominatur.

Aſiæ minoris ſeu Anatoliæ Beglerbegus inter primarios ſecundum locum obtinet. In Cutheia reſidet, quæ (Cotyæum quondam) in Phrygia ſita: imperite à quibusdam in Galatia ponitur.

Denizi Beglerbegus, qui & Supremus Baſſa dicitur, maris imperium habet: ut plurimum Conſtantinopoli moratur, quam Turcæ corrupto nomine Stamboli vocant. Hic armamentarii curam geſſit, priuſquam à Solymanno ad honorem Beglerbegi evectus eſſet, & Sangiacco di Gallipoli vocabatur. Ad ſuſtentationem ſui fruitur reditibus quos habet officium Subaſſi di Galata, ſeu fiſcus Peræ, quod pro 16000 coronatis elocatur. Habet etiam vberrimos proventus novem inſularum, quarum præcipua eſt Nixia.

Atque hactenus de equitatu, ſequitur de peditatu.

XX. De Agiamoglanis & Ianizaris.

Vera Etymologia IaniZarorum, & qui apud Perſas Janitores fuerint.

Quo-

Quomodo ducem præcipuum adpellare ſoleant.
De voce Aga & Agalari.
Qua de cauſſa Janizari ſuperbiant, & de priſtina ſtrenuitate & fortitudine plurimum remiſerint.
De moneta Turcica.
De monte Hajon Heros.
De Dephterdaris.

PEdites præcipui apud Turcas ſunt *Ianizari* qui è numero *Agiamoglanorum* (qui ſunt Chriſtianorum liberi maſculi, quos in decimis pendere coguntur) ad id vitæ genus à pueris ſeliguntur & enutriuntur. Reliqui in aula viliſſima quævis ſubeunt munia. Cum navigiis (quæ Caicchi vocant) hinc inde navigant, vel hortos colunt, vel aliis ejuſmodi rebus perficiendis adhibentur, ſalarium unius tantum aſpri in dies ſingulos accipiunt. Aſper ſeu Aſprus (non, ut quidam volunt, Aſperus) Græcis dicitur ea moneta, quam Arabes, Oſmanni, & Turcæ Acſe vocant ab albedine, quia ex argento conſtat. Eorum ſpecies duæ ſunt, majores & minores, horum uſus frequentior eſt, licet viliores, & minus pulchri ſint: illi bonitate materiæ priores ſuperant. Eo monetæ genere Turcicus Imperator militibus ſuis & aulicis ſatisfacere ſolet.

Scriptores quidam Sydcrocapſiam vocant, ab arce Syderocapſa, quæ in provincia Thaſſi ad Athon montem celebrem ſita eſt. Hunc montem Græci *αἰγαῖον ὄρος*, vel quod mari Ægeo immineat, vel quod capris paſcentibus ubique ſit refertus, appellant: aliis dicitur *ἅγιον ὄρος*, mons ſanctus, quod Turcis ſonat Seitdag. Nam 23. in eo ſita ſunt monaſteria Calogerorum, qui ſunt Monachi in ſolitudine viventes. *Aſper* valet 24. manguris. *Mangurus* moneta cuprea eſt, idem valens, quod numulus antiquus. Quinque aſpri ſi boni ſint, & juſti ponderis, drachmam: duodecim drachmæ thalerum efficiunt. Thalero uno & medio conſtat *Cecchinus* Venetus,

qui ejuſdem eſt valoris cum Sultanino Turcico aureo, quæ omnium præſtantiſſima moneta Turcarum eſt, ſedecim Paulinos Romanos valens. *Sultaninus*, quem alii Soldanum vocant, à Sultanis ſeu principibus Ottomannis nomen habet, ſicut Cecchini dicuntur ducati, quod Duces reipublicæ Venetæ eos ferire ſoleant. Et Byzantii vel Byzantini tempore Græcorum ab urbe Byzantio denominabantur, & eiuſdem fere cum prioribus erant pretii. Scriptores nonnulli diverſè de hac computatione ſcripſere, precium namque ſui temporis conſiderabant. Aſper conſtabat 8. tantum manguris. Drachma 4. aſpris, 9. aſpri thalerum efficiebant, Cecchinus vel Sultaninus valebat 54 aſpris. Nunc monetarum ratio omnis mutata eſt. Thalerum efficiunt 70. vel 80. aſpri, Cecchinum vero 110. 120. 125. aſpri, quod propter varia tributa Conſtantinopoli & paſſim propter bellum Perſicum imperata & impoſita, factum eſt. Ejus monetæ, quæ quondam in Imperio Ottomannico currebat, uſus nunc eſt prohibitus propter varias imagines, quibus ſignata erat, à quibus Mahumetana religio penitus abhorret. Verior tamen ejus rei cauſſa poteſt allegari, quod videlicet ex ea moneta, quæ puriſſimo conſtat argento, ſi rurſus cudatur, multum lucri & theſaurus Imperatoris, & theſaurarii ipſi percipere poſſunt. Sed ab eo zelo & ſuperſtitione nunc paululum remiſerunt, eam pro legitima habentes, quæ materia conſtat perfectiſſima. Hæc eo à me animo ſcripta ſunt, ut de ſtipendio, quo Imperatores Turcici ſuis militibus ſatisfacere ſolent, certi quid conſtet. De reliquis monetis Ægyptiaca videlicet, Arabica, Syriaca & Perſica, quarum per univerſum regnum Turcicum uſus eſt, videatur liber, ea de re non ita pridem ſcriptus, cujus lectio tamen à Magiſtratu interdicta eſt, quod nonnulla minus pia contineat, quo niſi laboraret vitio, cognitione omnium digniſſimus eſſet, propter plurima ſecreta rerum Turcicarum quæ in eo continentur.

Ia-

Janizari igitur pro optimis habentur militibus, qui in regno Turcico reperiuntur, quorum opera & miniſteria cum iis conveniunt, quos milites prætorianos olim vocabant, & ut Mammalucci corpus ſui principis circumſtipant, vel ut iuvenes iſti ſtrenuiſſimi Perſarum quos Ianitores vocabant (quorum mentionem facit is, qui ſub nomine Ariſtotelis librum de mundo compoſuit) Regem vel Imperatorem ſemper comitantur, & cuſtodiunt. Putarunt nonnulli eos à ianua nomen ferre, alludentes ad nomen portæ, quæ eſt regia Imperatoris, verum qui opinioni huic innituntur, errant. Nam Turcis porta capi dicitur, non janua. Vnde is qui ſupremam regiæ curam habet Capizi Baſſa vocatur. Vox autem Ianizari à Turcico vocabulo Ienigzeri derivata, novam militiam ſignificat. Nova dicitur non propterea, quod recenter in uſu eſſe cœperit, ſiquidem ab Oſmanno Gaſi (quem alii Ottomannũ vocant) inſtituta, ab Amurathe primo ex conſilio Cara Ruſtem, quem Turcæ ut ſanctum colebant, renovata & aucta fuit: Sed quod Ianizari fere omnes Chriſtianorum filii ſunt.

Hi parentibus in juventute à miniſtris quibus illud commiſſum eſt negocium, quinto vel ſeptimo quovis anno interdum etiam ſæpius tributi nomine eripiuntur, cum octavum, vel decimum etiam cum vigeſimum ætatis implerunt annum. Poſtea in partes Anatoliæ diverſas diſtribuuntur, ut in lege Mahumetana inſtituantur, conſuetudines & linguam Turcicam addiſcant, laboribus & ærumnis aſſueſcant, vocanturque Agiamoglani, ut ſupra quoque oſtendimus, ubi ætatem, quæ tractandis armis convenit, attigerunt, & exercitiis bellicis aſſuefacti ſunt, ad portam remittuntur, ut in numerum Ianizarorum aſſcribantur. Qui militiæ minus apti ſunt, ad naves & triremes relegantur, ut rei maritimæ ſudeant. Qui bonitate indolis & ingenii præſtantiá alios

ſuperant, illi in Seraliis, quæ ſunt Adrianopoli, Conſtantinopoli & Peræ includuntur. Inde pedetentim ad miniſteria aulæ & cubiculi Imperatoris adhibentur, certos ſuos præfectos habent quibus obedire coguntur. His ſtipendium 5. vel 6 aſprorum in dies ſingulos ſolvitur. Tantundem vero habent nonnulli ex Agiamoglanis qui diverſo à Ianizaris habitu veſtiuntur. Illis duæ veſtes annuæ dantur, tormenta dexterrimè tractant, & verè tormentarii, ſeu pyrobolarii cuſtodiæ Imperatoris dici poſſunt, honoris acquirendi cauſſa obſtinatiſſimè certare & pugnare ſolent. Agiamoglani vero unicum veſtitum annuatim accipiunt.

Ianizarorum quidam ad limites Imperii in præſidiis habentur. Pauci ad mare habitant, & militiæ nauticæ addicti ſunt. Eorum pars maxima aulam & Imperatorem ſequuntur, & plerumque Conſtantinopoli morantur, ubi fere omnes creari ſolent. Nam qui Damaſci, Cairi, vel alibi creantur, ubi Conſtantinopolim pervenerint, & ibidem in eo officio non confirmantur, reticulum illud quod Zercula vocant, geſtare non audent.

Cum ultimam in expeditionem ſub ipſorum Aga profecti ſunt, præter morem, ordinem potius militiæ turbarunt quam ut ſtrenue ſuo functi ſint officio. Non enim libenter obediunt primario duci, quem Serdar voce Perſica vel Serdsker lingua Arabica nominant. Tum etiam quod noſtra memoria à diſciplina & præceptis majorum ut plurimum declinarunt, neque in bello ea animi præſentia & fidelitate ſerviunt, qua quondam ſolebant eorum prædeceſſores.

Præfectus Ianizarorum Aga vocatur, qui primus eſt Agalariorum, qui ſunt equites præcipui, qui nunquam à latere Imperatoris diſcedunt, ab Aga, id eſt, baculo ſic dicti, qui poteſtatis, qua pollent, ſignum eſt: Chiliarchas, Tribunos, & Druncarios ſeu Truncarios imitantes, qui olim quoque ejuſmodi baculos vel truncos ferre ſolebant. Ia-

Ianizarorum maxima inſolentia eſt, non modo erga privatos, qui eos vehementer timent, ſed etiam erga ipſummet Imperatorem. Sciunt enim robur omne Imperii & potentiæ Ottomannicæ ipſorum in manibus verſari. Raro etiam vel leviter propter delicta caſtigantur, unde quanta ſit ipſorum potentia, quoque in loco paſſim ab hominibus habeantur, perſenſerunt. Imperatori ſæpius indigniſſimè minati ſunt abrogationem Imperii, & filii in patris regnum ſubſtitutionem. Ab eodem interdum extorſerunt furore quodam barbaro, & importunitate maxima res omnium iniquiſſimas. Cujus rei ut exempla vetuſtiora ſileam, Amurathem proxime defunctum coegerunt, vel vivos vel mortuos ſibi dedere Dephterdaros & Mehemetum Baſſam Armenium, quem unice diligebat, accuſantes eos, quod falſam ab ipſis monetam accepiſſent in ſolutione ſtipendii. Dephterdari enim theſaurarii ſeu quæſtores ſunt tres, quorum unus ſummus eſt, & præſidet ærario, reliqui ejus Collegæ fiſcum curant. Superbiæ & inſolentiæ cauſa quoque non minima extitit, numerus eorum paucis ab hinc annis valde auctus; idque culpa miniſtrorum, qui ad hoc conſtituti ſunt, ut quos officio illo dignos æſtimant, à reliquis Agiamoglanis ſecernant. Qui non optimum quemvis, & ad militiam aptiſſimum, ut quondam fieri ſolebat, ſed quos modo nanciſci potuerunt, militum inopia coacti, elegerunt, etiam Turcas naturales, & Ianizarorum filios: verum ut id faciant, pecunia corrumpendi ſunt. Quod uberrime, præteritis annis maxime, contigit, ubi corporis ſolius diſpoſitionem, & annorum modò numerum in exercitus collectione reſpexerunt, quo ſubito magnas conſcribere copias potuerint, inter veteranos aſſumptis iis qui militari diſciplina omnino non erant imbuti.

XXI. Spahi pedites.

SPahi quidam pedites ſunt, qui Eubœæ Lacedæmone (hodie Miſithra) & aliis locis maritimis commorantur, reiq; maritimæ ſtudent, & Archithalaſſo parent præcipuoque uſui in triremibus ſolent eſſe.

XXII. De iis qui Aſappi, Besli & Huſaroni dicuntur.

PRæſidiarii inſuper pedites ſub nomine Aſappi & Besli comprehenduntur, qui falſò à Græco quodam autore Huſſaris Hungaris comparantur, cum illi pedites ſint ſtipendiarii, hi vere equites.

XXIII. De iis qui Culcardaſi vocantur.

TAndem cum Amurathes poſtremus reipſa expertus eſſet, tantam ſibi non eſſe militum copiam, quam quondam habuere ipſius majores, propter certas quaſdam rationes, de quibus infra à nobis agetur, novam inſtituit militiam tam peditum, quam equitum, ruſticorum videlicet, Turcarum. Quibus ampla privilegia, & honores plurimos decrevit, proprio ipſis indito nomine *Culcardaſiorum*: quod ſervorum ſive mancipiorum fratres ſignificat. Quæ adpellatio cum ſolis tribuitur Chriſtianis in Mahumetanam ſuperſtitionem adſcriptis ac degenerantibus, apud Turcas omnium eſt honorificentiſſima.

XXIV. Milites Africani.

IN Africa Turcæ equitatum fere nullum aut ſane pêrexiguum habent. Præſidiarii pedites Algerium, Tunetum, Tripolim, Gulettam, atque alia loca quæ in ea regione poſſident, metu Hiſpanorum ſerio cuſtodiunt. Hiſpani enim propugnacula & arces munitiſſimas ijs in locis habent, quæ ne ipſis eripiantur diligentiſſime & firmiſſimis præſidiis munire ſolent.

At-

Atque hæ ſunt Turcarum copiæ militares equitum & peditum, quibus Imperator in omni bello tanquam mancipiis uti poteſt. De quibus pauca quædam conſiderare convenit.

XXV. Obſervationes quædam authoris de exercitu Turcico.

NOtandum igitur, exercitum Turcicum quem modo deſcripſimus, & qui primo intuitu immenſus apparet, fama potius & opinione hominum, quam revera tam magnum & validum eſſe. Militum enim perſpectæ fortitudinis & experientiæ maxima eſt raritas, qui mediocriter in rebus bellicis ſunt verſati non magno conſtant numero. Qui vero ad res gerendas plane ſunt inutiles, & quorum nulla habenda eſt ratio, ut ſunt ſervi, calones, lixæ & his ſimiles, horum ingens eſt copia. Conſtat etiam, equites Turcicos, in quibus robur atque opes illius Imperii potiſſimum conſiſtunt, non ea animi alacritate, & promptitudine in bellum proficiſci, neque ea patientia & tolerantia labores & incommoda ſufferre poſſe ut quondam maxima cum laude ſolebant. Bellis enim in Perſia geſtis attenuati valde ſunt. Inprimis vero Vngaricis hac tempeſtate; ubi hordei & rerum omnium ad ſuſtentationem hominum æque atque equorum & camelorum neceſſariarum indigentia & caritas maxima fuit. Denique & illud obſervandum eſt, Spahos qui primarii ſunt Turcarum equites, difficillime hoc tempore equos bellatores, ne oblato quidem precio nanciſci poſſe; non modò propter equorum & rerum omnium caritatem maximam, ut modo diximus, verum etiam quod equi ut plurimum in bellis periere, & rariſſime inveniantur qui ad belli uſum valeant: tum etiam quod Spahi, quibus alii reditus non ſunt, niſi quod ex timaris percipiunt, amiſſis prioribus equis, deſtituantur fere rationibus quibus alios comparare ſibi poſſint. Alii in

ocio

ocio vivere deſides conſueti, pecuniam fœnore accipiunt, qua timara potius emunt quam equos; vel apud alios pecuniam occupant, à quibus poſtea cedendo bonis ea defraudantur.

Etſi vero præteritis annis equitatum habuerint copioſiſſimum, diverſa tamen ejus rei cauſſa fuit. Turcæ enim nunc multo molliores & effœminati è Perſarum delitiis, quæ eoſdem fere in ipſis, quos luxuria in Romanis quondam & Græcis effectus habuerunt, redditi, plurima impedimenta, quæ ad commoditates lectorum & rerum ad victum pertinentium conducunt, ſecum trahere ſolent, ut multis ad eam rem equis uti neceſſe ſit. Neque quiſquam eſt equitum, licet ruſticus ſit vel aliàs paupertate prematur, qui non plures uno ſecum in bellum ducat equum: qui tamen ſtrigoſi, male habiti & ad militiam plane inutiles ſunt, quod eventus pugnæ ad Agriam commiſſæ declaravit.

Cum diminutionis exercitus Ottomannici variæ à variis cauſſæ afferantur, non puto me abs re facturum, ſi ea in re meum quoque interpoſuero judicium.

XXVI. Cauſæ diminutionis Imperii Ottomannici.
De Cadileskieris & Cadis.
Cur Græcia non tam bene habitata & culta ſit, ut olim.
Cur Turcarum regiones frequentia incolarum careant.

Extra controverſiam eſt Ottomannicum Imperium ea militum copia carere, quam quondam in bellum poſt ſe trahere Imperatores ſolebant. Hujus defectus cauſæ ſunt plurimæ, quas ſingulatim diſcutiemus. Prima eſt. Cum Turcarum potentia nunc valde aucta & amplificata ſit, ii qui quondam propter anguſtiam regionis, quam tum incolebant locuſtarum inſtar in bellum, Tartarorum more, effundebantur, nunc majores commoditates delicias & regiones multo fertiliores nacti ſunt. Inde fit, ut non niſi coacte & ægerrime propria relin-

relinquant, & ad incerta acquirenda in bellum proficiſcantur. Secundo, ipſæ Turcarum regiones & ditiones tam vagæ & ſpacioſæ ſunt, ut difficulter milites contrahi, & ad bellum congregari propter locorum diſtantias poſſint. Neque regiones omnes propter vaſtitatem incolis frequentari poſſunt, cum Turcarum Imperatores, provincia aliqua armis ſubacta, incolas & habitatores ejus vel extirpare penitus vel aliò transferre conſueverint. Tertio, his cauſis etiam hæc addi poteſt, quod Imperio Turcico valde dilatato, & quam plurimis nobiliſſimis regnis & urbibus illi additis, Turcæ commoditates majores nacti ſunt mercaturæ exercendæ, quam quondam fere negligere & contemnere ſolebant. Hæc quam plurimos ita velut oppignoratos tenet, ut ſtatuere ipſi ſecum non poſſint quo eam rationem vitæ deſerant. Quapropter ſponte ſua nunquam, ſed coacti tantum militiæ nomina dare ſolent. Majori enim cum periculo, & incertitudine rerum ſuarum ad eas opes & divitias Martis alea pertingere queunt, quas per mercaturam facile poſſunt acquirere. Quarto, Turcarum exercitus fere totus ex mancipiis, quæ fidem Chriſtianam ejurârunt, conſtat. Perſas enim & Tartaros mancipiorum numero Turcæ non ſolent adſcribere, ne bellicas functiones ac dignitates, in quibus præcipua autoritas & divitiæ conſiſtunt cum illis partiri cogantur. Quæ dignitates profecto tantæ ſunt & tam expetendæ, ut ſola hæc ratio opponatur ingenti illi periculo, quod imminere Turcico Imperio videtur ex tanta hujuſmodi alienigenarum mancipiorum multitudine atque potentia. Illi qui Aſiam incolunt, quibus quondam omnes belli functiones concredi ſolebant, hæc Turcæ nativi ſunt, quorum plane nulla habetur ratio: [illegible] timidi, nulloque in precio ſunt, nec minus effœminati & molles cenſentur, quam quondam antiquis Aſiæ populi habiti ſunt. Kadileskierorum & Cadorum honores il-

iis ſolummodo attribuuntur; paucis exceptis, qui militiæ, & Sangiachis atque Baſſis inſervire ſolent. Sed & hi tamen plerique mancipia Europæ ſunt, in Aſiam ad certa munia obeunda miſſa.

Kadileskieri ab Arabibus *Kaſiaskeri* dicti, judices ſunt in regno Turcico ſupremi & ordinarii, qui in rebus civilibus & criminalibus jus dicunt. Suntque duo: quorum alter Anatoliæ præſidet, alter Romaniæ. Illi qui Cairi moratur, non rectè à quibuſdam nomen illud adtribuitur, cum rectius Cadus magnus dici mereatur, fuitque à Selimo inſtitutus, cum Armeniæ, Ægypti, Syriæ & Arabiæ partem ſibi ſubjeciſſet.

Hunc militum defectum nonnulli ad imminutionem incolarum & habitatorum in provinciis Turcicis referunt infrequentiam. Nam Ægæi maris Inſulas & Macedoniam, & Græciæ provincias, ut plurimum cultoribus ſpoliatas vident, quæ tamen regiones omnium præſtantiſſimæ ſunt, quas Turca poſſidet. Sed his reſpondere poſſumus; ab eo uſque tempore, quo Græcæ reipublicæ flos atque vigor extinctus eſt, multitudinem incolarum imminutam, nec unquam poſtea ad eam copiam qua prius pollebat perveniſſe. Paulus Æmilius in Epiro una die ſeptuaginta tam urbes quam oppida deſtruxit. In mari vicino plurimæ ſunt inſulæ, quæ propter ſterilitatem incultæ relinquuntur. Sed & bella civilia à Romanis geſta, ipſa Græcorum imperatorum inertia atque deſidia, infeſta Saracenorum, Latinorum & Turcarum arma variis temporibus Græciæ illata, crebræ piratarum excurſiones, nunquam quieſcere & à damnis reſpirare inſulas illas & regiones florentiſſimas ſivere. Negari tamen non poteſt, multa milliaria in Turcico itinere faciendo peragrari, ubi nemo mortalium peregrinantibus obviam fiat, vel ædes ubi diverti poſſint appareant. Quoniam incolæ oppidis & pagis, qui plerumque ad vias regias & tritas ædificati ſunt, re-

lictis,

lictis, loca remotiora & deſerta magiſque munita petunt, ut tutus ipſis pateat receptus contra direptiones & deprædationes militum, qui ſuo ex arbitrio quoſuis vivere cogunt, vel cædibus & rapinis omnia miſcent, eo ipſos inſtigante contra veræ militiæ leges propria malitia. Quod utinam ne ſæpius à Chriſtianis noſtris quoque, cum jactura rerum maximarum, & periculis maximis, experiri cogeremur; quemadmodum fuſius à me libello de militia Chriſtiana demonſtratum fuit.

Hæ ſunt, meo quidem judicio & cauſæ & rationes minus dubiæ, ob quas imminuti & ad exiguum numerum redacti exercitus Turcici videntur, itemque cur majori ex parte iis conſtent militibus, quos extrema inopia, vel libido per injuriam alterius diteſcendi, aut deſperatio rerum ſuarum, in bellum ire compellit. Quod eo frequentius evenire ſolet, quoniam ipſimet Spahi domi deſidentes, ubi ad ſumenda arma compelluntur & citantur, ſervos ſuos inutilia terræ pondera in militiam mittunt; qui ut & alii plerique diutius caſtra non ſequuntur, quam ubi aliquam adhuc prædæ ſpem ſupereſſe norunt, qua deficiente continuo domum repetere ſolent. Quod Sinan Baſſa anno præterito in Walachia expertus eſt; ubi plerique ex militibus leviter & peſſime veſtiti, alii induſiis ſolum tecti, nec contra rigorem ſatis muniti, ne frigore & fame perirent, ab initio ſtatim, ubi prædæ nihil amplius ſupereſſe cognoviſſent, ipſum deſeruerunt. Cum vero Albâ Græcâ diſcedens Conſtantinopolim verſus iter teneret, omnes fere ipſum comitari voluerunt, & difficulter à ducibus in præſidiis retenti ſunt.

DIXI de militibus propriis, nunc de AUXILIARIIS nobis dicendum erit. Omnium igitur quos Turca in auxilium evocare ſolet, primi copioſiſſimi & fere unici ſunt *Tartari.* Quorum notitiam perfectam cum non omnes habeant, ego

eam ea fide tradam, quo & ſuperiora à me propoſita ſunt, & quæ adhuc dicenda reſtant, proponentur. Qua in re ſolummodo hominum fide digniſſimorum, & qui diu inter ipſos verſati ſunt, ſequar judicium & relationem: omnibus fabulis, quas nonnulli de illis finxere, ſepoſitis. Adjiciam quoque de *Circaſſiis*, qui ab ipſis aliquo modo dependent, ut & de *Curdis*, *Druſis* & *Arabibus* nonnulla ſcitu digniſſima.

XXVII. De Tartaris Grimæis; cur ſic appellentur & cur dicantur Præcopii.
De vocabulo Han, Zar, Kiokai, Kzerei.
Cur Moſcovita ſibi à Tartaris metuat, & quænam Tartarorum gens ipſi pareat.
De Sarmatis.

TArtari vel Tattari inde dicti putantur, quod reliquiæ eorum Iſraelitarum, qui ultra Mediam, quæ tunc inculta jacebat, tranſportati fuerunt. Quod vox Tartari in lingua Syriaca apprime denotare videtur. Gens autem populoſiſſima eſt & varia. Nos de iis tantum loquemur, quos ad rem & propoſitum noſtrum facere cenſebimus.

Hi regem habent cui parent, qui in Taurica Cherſoneſo moratur. Eorumque alii in Europa, alia intra Aſiæ fines & Mæotidem paludem (Italis hodie, mar delle Zabacche) Tanaim & Volgam (quæ ipſis Rha dicitur) habitant, Mengreliis & Circaſſiis vicini, qui omnes Nagaienſes vocantur. Alii vero, qui partem ulteriorem Volgæ intra Moſcoviam mare Caſpium (nunc mar di Baccu dictum) & Georgianos incolunt, partim Moſcoviæ Duci ſubjecti ſunt, partim ſua fruuntur libertate. Nonnulli Turcico parent Imperio, ubi Demir Capi eſt, quondam portæ Caſpiæ dictæ.

Tartarorum autem rex, cujus non ita pridem mentionem

nem fecimus, Tartarus Cremii, quæ eſt metropolis imperii, adpellatur: quamquam alias ut plurimũ in eo Tauricæ Cherſoneſi loco, qui illis Iegnibazca, Polonis autem & Ruſſis Perocopska dicitur, reſideat. *Cremum* vel Crimæum urbs extra Cherſoneſum ſita eſt, ad eam foſſam, quam quondam, cum Iſthmum perfodere & Tauricam in inſulæ formam redigere cogitabant, excauarunt. Vnde Poloni & Ruſſi eos Præcopitas, à *Procop*, quod foſſionem ſignificat, denominare ſolent; ſecus quã alii ſtatuunt, qui à regę quodam Procobio ſic vocatos eſſe putant. Errant tamen qui eam foſſam recenter factam eſſe aſſerunt; quod ex Herodoto liquet, qui Cremui emporii in ſua Melpomene meminit.

Regum Tartarorum titulus eſt *Han*; quod herum ſeu dominum denotat. Minus recte à quibuſdam Chan ſcribitur, niſi Italorum & Germanorum in aliquibus vocabulis pronunciationem aſperiorem ſequi velint. Poloni eum Zar ſeu Cæſarem vocant.

Ejus familia *Kirei* dicitur. Vnde nota ſunt nomina Principum, qui non ita pridem adhuc vivebant; videlicet Mehemet Kirei Han. Rex qui nunc rebus præeſt Alip vocatur.

Ea pars Cherſoneſi, quam mare nigrum uſque ad Boſphorum Cimmerium & introitum Mæotidis alluit, Turcæ ſubjecta eſt; quæ vero Mæotidem attingit & in meditullio ſita eſt, ad Tartarorum Han ſpectat; licet multi Chriſtiani Græcos ritus obſervantes ibi quoque habitent.

Hos quos modo recenſui Tartaros peſſime timet Moſcovitarum Dux; propter ſubitas eorum & improviſas excurſiones & deprædationes, quibus obvia quævis devaſtare, incolas captivos abducere, & Turcis aliiſve vendere ſolent. Anno 1570 ipſam urbem Moſcoviam combuſſerunt. In majori vero metu & periculo verſaretur, ſi quando ipſi ex diti-

one ſua aliò diſcedendum eſſet. Eos vero qui ad Aſiæ oram ſunt impedire poteſt, ne Chriſtianis damnum inferant, impediendo eos ne Volgam tranſeant. Quare ſæpius jam factum eſt, ut numero pauciores in bellum Vngaricum profecti ſint, quam communis de ipſis rumor & fama fuerit. Qui Moſcovitæ obediunt Cæſari *Aſdrahan* & *Citrahan* vocantur: hi nihil ad propoſitum noſtrum faciunt. Illis, quos dixi in Europa intus & extra Tauricam & Mœotidem & ad Euxinum Pontum habitare, Moſcovita ſine Polonorum auxilio reſiſtere non poteſt. Coguntur enim neceſſario horum ditionem attingere, ſi iter ad urbem Smolenſcho, vel aliud ad Tunaim vel Mœotidem ducens, tenere volunt; quæ aſperrima longinqua & propter fluvios & paludes difficillima ſunt.

Hi ipſi quondam Sarmatæ Europæi & Aſiatici ab antiquis dicebantur; qui tamen Scythiam cum Sarmatia ut plurimum confundere ſolebant.

XXIIX. *Quibus armis inſtructi Tartari in bellum proficiſcantur.*

TArtarorum arma ſunt machæra & arcus. Sagittarum lignearum copia cum deſtituantur, eas ex calamis, quibus abundant, conficere ſolent. Acutiſſimæ ſunt; quibus hoſti nocere tum propellendo & invadendo, tum etiam à tergo ejaculando & fugam ſimulando, optime norunt. Illorum belligerandi ratio latronum incurſionibus, quam veræ & legitimæ militiæ eſt ſimilior. Omnes equis vehuntur, qui exigui & parvi ſunt, ſoleis carentes. In harum vicem clavum aduncum uni ipſorum pedi inſigunt, ubi glacies, quæ iſtis in regionibus frequens, ſuperanda eſt. Animoſi ſunt, laboribus aſſueti, & perferendis incommodis maxime idonei.

XXIX. *Tartarorum amicitiam cur Turca & alii Principes vicini expetant & ære comparent.*

Solymanni judicium de Tartaris.

IN bello Turcæ Tartarorum ope uti conſuevere, quod eandem cum ipſis habeant originem, & ejuſdem ſuperſtitionis Mahumetanæ ſint aſſeclæ. Verum alia cauſa ſubeſt, his gravior; ne ſcilicet contra Turcas ſocietatem cum ipſorum hoſtibus ineant. Quo nomine ipſos valde metuunt: ſiquidem facilime Conſtantinopolim uſque cum comitatu immenſo excurrere poſſunt, priuſquam fama ea de re ad Turcas pervenire, vel ipſi contra eorum impetum juſtos defenſionis apparatus facere poſſint. Idem Solymannum Imperatorem veritum eſſe ex eo conſtat, quod ipſemet in concilio quodam de iis principibus, qui damno aliquo Imperium Ottomannicum afficere poſſint, habito, id faſſus eſſe dicatur. Hinc omnibus officioſis ſtudiis & beneficiis eos ſibi demereri & conciliare ſtudent, cognatione ſibi eos jungunt (Solymanni enim mater Tartara fuit natione, Mehemetis Kirei filia) contributiones, multaque ipſis dona conferunt. Vnde belli tempore Turcis ſatis carò conſtat Tartarorum militia; quibus tantum donare coguntur, quo & ipſis eorumque conjugibus, & liberis quos domi relinquunt, ſatisfieri queat. Verum ut majori cum ſecuritate ipſis fidere poſſit, præter beneficia, quibus ſibi eos obſtringunt etiam nolentes ſibi obedire cogunt. Tempore enim Solymanni eo adacti ſunt Tartari ſub Seda Kireo ipſorum Principe, ut aliquo modo Imperium Turcicum revereri & recognoſcere cogantur.

His ipſis Tartaris etiam Moſchorum Princeps & Polonus, ut ab ipſorum excurſionibus & deprædationibus, quas tempore meſſis facere conſueverunt, ſecuri atque immunes ſint, dona quædam mittere ſolent. Moldaviæ Princeps, licet Turcæ tributum pendat, inſuper tamen Tartarorum dominium aliquo modo reſpicere & venerari cogitur. Tan-

ti igitur Tartarorum amicitia à Principibus vicinis fieri ſolet, quanti Helvetiorum confœderationes & ſocietates à Principibus illis finitimis merito fieri videmus.

Sed cum variis itineribus expeditiones ſuas poſteriores in Vngariam ſuſceperint, & in poſterum ſuſcepturi fortaſſe ſint, non abſurdum neque inutile futurum puto, ſi vias præcipuas, quæ illos ex patria in Vngariam ducant, oſtendero. Vt Chriſtiani proceres eos tanto facilius, vel impedire, vel ad minimum remoram quandam ac frænum ipſorum furori & repentinis incurſionibus iniicere queant.

XXX. Itinera per quæ Tartari in Vngariam proficiſcuntur, videlicet per Ruſſiam, Podoliam, Premisliam, Sambar & Severinum.

Vt Tartari Turcico ſeſe exercitui conjungant, ditiones Polonicas neceſſario attingere coguntur. Quæ vel habitatæ & cultæ ſunt, vel deſertæ. Inter habitatas refero Ruſſiam & Podoliam, quæ ipſis ad latus dextrum ſitæ ſunt. Subita quadam irruptione infra Premisliam valles illas attingere poſſunt, quæ rectà eos in Vngariam ſuperiorem ducant. Sed hac via facilime Poloni Tranſylvani & exercitus Imperatoris illis, quo minus ſuſceptum iter perficiant reſiſtere poſſunt. Poſſunt etiam Sambur urbem petere, vel Tranſylvaniam propius attingere: verum hæc via omnium eſt difficilima.

Per regiones deſertas duæ ipſius patent viæ: una quæ à mari eſt remota, altera quæ vicina. Si *priorem* tenent, fluminis Neſtri curſum ſequuntur in Moldaviam uſque, inde per mediam Wallachiam proficiſcentes, ad Severinum (quod ita à noſtris ob memoriam Imperatoris Severi nominatur) perveniunt. Verum eo in itinere Poloni pariter & Moldavi cum Valachis eos impedire poſſunt. Priuſquam Severinum cum ditione finitima infeſtum ſibi atque alienum haberent, iter multo

multò brevius ſecundo Danubii fluvio incedentes conficere poterant; verum quia Tranſylvanus jam & loco illi & regioni adiunctæ dominatur, ſi illius fluvii curſum ſequi vellent, armis viam ſibi aperire cogerentur; id quod æque ipſis foret difficile quàm ſi terra proficiſcerentur.

Vbi *poſterius iter* quod ad mare propius eſt ſequi volunt, ad fluvium Neſtrum (Tyram quondã vocatũ) ſe conferunt; quem prope Achermanum trajiciunt, quæ Polonis Bialogrod, Moldavis Cittatalba, Vngaris vero Neſter Alba dicitur. Eſtq; Sangiachatus Turcicus ad fluviũ Neſtrũ (errant igitur, qui ad Iſtrũ ſeu Danubium eum collocant) ſitus, non procul diſtans à Sangiachatu Benderæ, quam Moldavi & Poloni Tegina vocant. Bendera urbs eſt in Moldavia ſita, quã Arõ ejus regionis Princeps Turcis conceſſit, quo ſe à rebellionis crimine, quod contra Turcas in bello quod etiamnũ viget admiſerat, purgaret.

Per hoſce duos Sangiachatus Tartari bifariam Vngariam attingere poſſunt. Aut enim Pruto & fluviis trajectis in VValachiam irruunt; aut iis fluviis relictis, in Bulgariam Turcæ provinciam copias ultra Danubium traducunt. Hæc poſterior via licet omnium maxime ſecura & commoda ſit, difficultatibus tamen non caret: ſiquidem ipſimet Turcæ nunquam non gravate Tartaris per ſuas ditiones (quas ne devaſtent & deprædentur metuunt) tranſitum permittunt.

Prima vice qua in expeditionem in Vngariam profecti ſunt, iter Præmisliam verſus inſtituerunt: in reditu Severini cœnobium petierunt; ſed cum à Valachis & Tranſylvanis damna ſæpius maxima in tranſitu accepiſſent, ut tanto commodius & facilius domum repetere poſſent, vltimam viam, quam dixi per Bulgariam eſſe, ingreſſi ſunt.

XXXI. De Tartaris Gibelis.

De muro, quem Imperatores Græci ad littus Ponti Euxini conſtruxerunt.

Cur Turcæ opera Tartarorum Gibelorum, & aliorum qui in Sangiachatu Achermanni & Benderæ morantur, uti ſoleant. Via, per quam Tartari Europæi in Perſiam proficiſci ſoleant.

PRæter eos, quos modo enumeravimus, Tartarorum populos, alii quoque eiuſdem nationis reperiuntur, qui *Gibeli* vocantur. Quorum ad plurimum ſunt 2000. Machæra, arcu galea & lorica in bello utuntur, unde Gibeli, id eſt, armati dicuntur. In Dobrucia provincia ultra Danubium ſita habitant ad ruinas muri, quæ in Sogdiana regione ab urbe Siliſtria Conſtantiam uſque, quæ eſt ad Pontum Euxinum, pertingunt. Hic murus ab Imperatoribus Græcis quondam ædificatus dicitur.

Hoſce Tartaros Turcæ ſæpiſſime in bellum vocant, ut aliis perſuadeant, Tartaros Crimæos ſibi auxilio veniſſe. In eundem finem ſæpius *paucos iſtos*, qui in ultima Moldaviæ parte, intra Neſtrum & Danubium fluvios, in Sangiachatu Benderæ & Achermani habitant, quorum ſuperius mentionem fecimus, auxilio ſibi venire compellunt; ut timorem in noſtris, & rumorem de ſuis viribus augeant.

ET hæc quidem hactenus de Tartaris dicta ſunto. De quibus hoc unicum adjiciam, quod memoria & conſideratione digniſſimum eſt. Videlicet Tartaros Europæos Romanorum tempore in Perſiam per Demir capi (id eſt, per Portas ferreas per quas Alexander Magnus ad Georgianos tranſiit) copias traducere ſolitos eſſe. Quorum veſtigiis noſtra memoria Oſman Baſſa inſtitit, & eadem via in Perſiam tendit. Semper enim eò animi & virium omnes intendit nervos, ut Domitium Corbulonem & Pompeium Magnum (de quibus Tacitus & Dio prolixe ſcribunt) & alios viros bello claros, magnitudine rerum geſtarum non modò imitaretur, verum etiam ſuperaret.

XXXII.

XXXII. De Circaſſiis.
Oſman Baſſa à Coſſacis caditur.
De Phaſi fluvio.

CIRCASSII quondam Zigæ dicti; à Polonis Pientzcorſchii, id eſt incolæ quinque montium vel quinquemontani dicuntur. Horum ditio Cimmerio Boſphoro Mœotide & Euxino Ponto ſepta, Caſpium mare non attingit; ut falſò nonnulli opinati ſunt. Quidam eorum ſunt liberi, reliqui Tartaro Crimæo parent. Græcorum ritus, variis ſuperſtitionibus mixtos, obſervant. Turcis ſuam operam pecunia elocant, paupertate coacti: ſeque invicem vendunt, & in ſervitutem aliis tradunt, tum quod Mengreliis vicini ſint, & ipſis quoq; Tartaris, quibuſcum interdũ quod agant habent: tum etiam propter Turcicum propugnaculum Afaf, quod eſt in oſtio Tanais. Strenui ſemper & ingenioſi habiti ſunt. Tempore Sultanorum, qui in Ægypto regnarunt, plerique Mamaluchorum ex ea gente originem trahebant, unde Mamaluchi à Turcis Zercas vocati ſunt.

In Circaſſia non ita pridem magna clade à Coſaccis (qui hi ſint, ſuo loco dicetur) affectus eſt Oſman Baſſa, cum redux è Perſia Conſtantinopolim contenderet, & tranſiiſſet Phaſin fluvium Mengreliæ ſeu Colchidis, quæ eſt ad Pontum Euxinum, in Trapezuntis confinibus. Qui fluvius propter vellus aureum celebris habetur; quem Pompeius fugientem Mithridatem inſequens tranſire, præ metu Tartarorum, Circaſſiorum, & populorum vicinorum, non eſt auſus.

Huc uſque de Tartaris & Circaſſiis.

XXXIII. De Curdis, vel de Chaldæa.
De Druſis & Arabum extorribus.
Num Turcicum Imperium merito de his ſibi timeat?

SOlet Turca non raro *Curdos* ſeu Gurdos ad belli ſocietatem evocare. Hi Mahumetani ſtrenuiſſimi. Libertate fruuntur,

untur. Babyloniæ provinciæ, quæ hodie eſt Bagadat, eam partem incolunt, quæ Curdiſtan ſeu Chaldæa Arabibus vero Kelden dicitur.

Hos maximo damno aliquando Turcico imperio futuros nonnulli arbitrantur. Quod periculum eidem à Druſis (qui milites ſunt Libani montis accolæ) & Arabum extorribus imminere exiſtimant. Sed meo quidem iudicio Imperium hoc potentiſſimum parùm ſibi ab illis timere debet. Nam primi regiunculam perexiguam poſſident, ſecundi numero pauciſſimi ſunt, tertii latrones ſunt nullo ordine in militiam proficiſcentes.

VLTIMO loco *de viribus Imperii Turcici* mihi diſſerendum puto; qua videlicet ratione Imperator Turcicus commeatu armis & munitionibus exercitui terreſtri & claſſi proſpicere poſſit. Cum nemo ſit, cui non conſtet, irritos conatus futuros eius, qui inſtructus maximis copiis, rebus quibus & homines & pecudes ſuſtentet & ad bellum inſtruat, deſtituatur, & fruſtra parari claſſem ſine materia & militibus qui illi imponantur. Oſtendendum quoque eſt, qua ratione illum vel ſpoliare, vel difficilem apparatum ac copiam rerum earum hoſti reddere poſſimus. Vnde palàm fiet, quantum hoſtis contra nos præſtare valeat.

XXXIV. Commeatus & cibaria, quæ Turcæ in Aſia & Europa parare poſſunt.

Error veterum de Macedonia & Servia regionibus.

Quomodo commeatus per Pontum Euxinum in Vngariam deferri poſſit.

Item per Theſſalonicam Scopiam & Albam regalem.

Item per Ciabrum ſeu Morava Serviæ fluvium.

De Coſſovo ſeu Oſſæ planitie.

Quomodo Turcis commeatus vel eripi, vel ne in Vngariam eum

eum transferant impediri poſſit.

De homagio, quo Sangiachi Spahi & Ruſtici Turcæ tenentur commeatum exercitui proſpicere.

De pane biſcotto qui Belgradi conficitur.

COMMEATVS cura prima & diligentiſſima debet eſſe omnium belli ducum, ſine cuius ſubſidio exercitus diu ſuſtentari atque haberi non poteſt. Turcis autem frumenti copia non deeſt.

Huius maximam copiam paſſim in Aſia colligere, & variis itineribus in Vngariam comportare poſſunt. Per Euxinum Pontum ad Danubii oſtia tutò id fieri non poteſt, metu Walachorum, qui à Tranſylvani imperio dependent. Conſtantinopoli uſque in Vngariam ut deferatur, via nimis longa & remota eſt. Liberrima vero & facillima per mare patet, quo Theſſalonicam uſque (quæ *Salonicchi* hodie dicitur) tranſportatur. Inde per Scopiam urbem Belgradum defertur. Indeque planiſſima patet regio, qua commodè quævis de loco in locum transferri poſſunt. Quod minori etiam cum difficultate fieret, niſi carrorum & vehiculorum copia deſtituerentur.

Europa parùm commeatus Turcæ conferre poteſt. Moldavia & Walachia hordei & frumenti feraciſſimæ provinciæ, belli cladibus tam infœcundæ ſunt redditæ, ut non modò parum colantur & arentur, ſed & exiguum illud quod terra producit militibus in prædam cedit, vel ab equis conculcatur. Walachiæ & Moldaviæ Principes tanquam vaſalli homagio tenebantur, quantum poſſent rerum omnium ad bellum neceſſariarum Turcico exercitui ſubminiſtrare & procurare, ſed neuter ſuo nunc fungitur munere. Ille enim iugum Turcicum plane excuſſit: hic vero vix ſe ſuoſque alere poteſt.

Per Macedoniam & Serviam, provincias fertiliſſimas, commeatus tuto & facile in Vugariam deferri poteſt; quod eæ regiones planæ ut plurimum, & montes propter ſaxa & rupes non ſint invii.

Patet

Patet & alia via non minus commoda. Si videlicet Theſſalonicâ per Ciabri, ſeu Moravæ Macedoniæ fluvii, campos in Serviam non procul à fertiliſſima Coſſoviæ planitie transvehatur; quam merularum campos, ab avium iſtarum copia, quæ ante pugnam, in qua Amurathes primus occiſus eſt, comparuit, ſcriptores noſtri vocare ſolent. Hinc errorem veterum quorundam videre licet, quibus perſuaſum erat, Macedoniæ & Serviæ montes vehiculis non patere. Sed non erat plane difficile itinera & vias illac emunire; iis tamen exceptis montibus, qui ex Epiro in Macedoniam tendunt, per quos vehicula duci non poſſunt.

Vt verò Turcis impedimentum quoddam Chriſtiani inferant, quo minus commeatum in ea loca ubi belli ſedes eſt tranſportare queant, maximas difficultates & incommoda illis obſtitura puto, ſi maritima æque ac terreſtria itinera ſpectes. Pars enim commeatuum, quæ ex Aſia atque adeo ex Ægypto tranſmittitur, Alexandriæ Damiatæ atque in aliis portubus in naves imponitur, quibus cum inſtructiſſima claſſe occurrendum eæque pugnando ſuperandæ & capiendæ eſſent. Tum etiam quod Ægæum mare, (quod maxime infeſtum reddere conveniret) plurimos canales habet, in quos tutus navibus receptus datur. Itinera terreſtria ſi ſpectes, vnicus eos impediendi modus ſupereſt (niſi forte Turca regiones ſuas omni præſidio & militibus nudare velit) ut videlicet Tranſylvanus à Valachis adiutus traiecto Danubio, intra Bulgariam & Serviam, quæ quondam Miſiæ dictæ ſunt, caſtra metetur. Sed ad eam rem inſtructiſſimo, & ad pugnam paratiſſimo ipſi opus foret exercitu, cum citra periculum impedimentum inferre nequiret.

Omnes præterea Spahi aliquam cibariorum partem pro ſe ſuiſque alendis in militiam ſecum ferre coguntur. Sangiachi farinæ hordei & aliarum rerum, quantum maxime & quam

ſæ-

ſæpiſſime poſſunt, ad exercitum mittere tenentur. Ruſtici in pagis, quanta ipſis imperatur, frumenti copiam ſuppeditare militibus adiguntur. Albæregali maxima copia panis biscocti ex frumento & hordeo ordinarie confici ſolet, qui poſtea inter milites dividitur

XXXV. Cur Turcæ expeditiones ſuas anni parte maiore elapſa ſuſcipiant, & exercitum non diu ſub ſignis retineant.

HOc inſuper certiſſimum eſt, Turcam priuſquam herba creſcat & meſſis facta ſit, in bellum proficiſci Vngaricum non poſſe. Tum quod frumentum & alia, quæ Spahi exercitui præſtare coguntur, ante illud tempus nullibi parari queant; tum etiam quod neque milites, ſi his deſtituantur rebus, diu caſtra ſequi poſſint; maxime ubi exercitus copioſus ſit; quales plerunque Turcarum ſunt, qui hominum equorum & camelorum maximo numero conſtant. Inde quoque uſuvenit, quod eiuſmodi exercitus diu in aliquo loco ſubſiſtere vel coniunctus manere non poſſit.

XXXVI. De Oriza.

SCopia aliquantulum orizæ (cibus Turcis familiaris) ſuppeditat. In Alexandria quoque eius copia haud vulgaris creſcit; inde à mercatoribus ad nos defertur.

XXXVII. De carnibus; & Tzorba pulmento.

TOta regio omni genere carnis abundat, maximè vero ubi exercitus ſubſiſtit vel ſedes belli eſt. Veruecum, & boum in primis, ut ita dicam, copia innumerabilis reperitur in iis campis atque paſcuis. E Moldavia pecudes mel & butyrum maxima quantitate in caſtra Turcica deferuntur, Principe id permittente, propter tributa, quæ ipſi hoc nomine penduntur. Verveces tamen ea copia nunc, qua ſolebant olim, nanciſci non poſſunt; quòd multò plures hodie, quàm quondam in Poloniam abigantur. Quæ res Turcas peſſime habet, cum ea carne in primis delectentur, bubulam vero tanti

non

non faciant. Circumferunt quoque ſecum carnem quandam ſale conditam, quæ in pulverem redacta, nutrimentum illis optimum præbet: in primis ubi eam cum pulmento, quod *Tzarba* vocant, miſcent & condiunt.

XXXVIII. De aqua, vino, & Tzarbet, quod eſt potus genus apud Turcas.
De regno Tarſi.
Quomodo Mahumetes Pſeudopropheta aſſeclas ſuos in arte militari inſtruxit & ad eam idoneos reddidit.

AD potum quod attinet, nemo eſt qui dubitet, quin ubivis locorum, ubi bellum hodie geritur, aquarum ſint fontes perennes & fluvii. Nec Turcis hic potus vel rarus vel inuſitatus eſt, quod ex lege Mahumetana eam bibere teneantur. Carthaginenſes quoq; eo potu olim utebantur. Vt etiam nunc illo uti, religionis cauſâ, feruntur incolæ Tarſi regni; quod eſt in Aſia ad Cathaiæ confinia ſita, cuius etiam literæ ſacræ propter magos, qui inde ad adorandum Chriſtum Bethlehemum profecti ſunt, mentionem faciunt. Quantum iſte aquæ potus Turcis conducat, illi æſtimare poſſunt, qui aliquamdiu Germanos frequentarunt; licet olim & hi aqua contenti vixere.

Et ſi quod res eſt fateri lubet, Mahumetes ille Turcarum Legislator aſſeclis ſuis, ut à vini potu abſtinerent, non aliam ob cauſſam tam ſeriò edixit, quam quod armis ſuarum Legum obſervationem ſancire cupiens, ſobrietatem illis præcepit, quo ad belli munia obeunda ſemper parati promptique eſſent, ducibus parerent, & ad Martis aleam ſubeundam intrepidi impavidique adgrederentur. Legem quoque tulit, ut crebriori lotione utantur; ut videlicet mundi ipſi, munde in exercitu omnia tractentur, ne morbis, quos immundicies & ſpurcicies generare ſolent, milites corripiantur, ſed potius ad perferendas omnis aëris & cœli tempeſtates & incommoditates apti & idonei reddantur.

Potum

Potum inſuper Turcæ, quem *Tzerbet* vocant, ex uvis paſſis & aqua conficiunt, admixto citrij ſucco & muſco; quæ omnia ſaporem ſuaviſſimum efficiunt, tentare etiam caput ſolet uti vinum. Quod ſi vinum bibere Turcæ aliqui interdum cupiant, Ianizari in primis qui eo mirifice delectantur, magna eis copia eſt in Hungaria, præcipueque in ſuperiori, ubi vinum Toccajum nobiliſſimum habetur.

XXXIX. Materia ſive ligna. De Bazca & Srema provinciis.

Lignis Turcæ non poſſunt deſtitui: quorum uſus in exercitu, ut Cyrus rex Perſarum dicere ſolebat, æque atque aliarum rerum neceſſarius eſt. Etſi vero in quibusdam Serviæ locis, ea quæ toti exercitui ſufficiat ligni copia non reperiatur, hunc tamen defectum ſupplent reliqua loca, per quæ iter faciunt Conſtantinopoli Belgradum, atque inde cis Danubium Veſprinum uſque. In primis vero ligno abundant Bazca & Srema provinciæ. In hac urbs Sirmium, quæ propter Concilium quod ibi celebratum fuit celebris eſt. Ambæ Danubio Dravo & Savo fluvijs cinctæ, quibus furor belli (quod exercitus Turcicus ſemel tantum ſub Sinano Baſſa illac tranſiit) cum pepercиſſet, omnibus rebus neceſſarijs plus quam aliæ Vngariæ provinciæ abundant.

POSTQVAM ea quæ ad hominum & animalium ſuſtentationem pertinent diſcuſſimus: nunc conſiderandum eſt, quo *armorum* genere Turcæ utantur, & quomodo *bellicas munitiones* tam ad defenſionem quam offenſionem nanciſci poſſint.

XL. Arma offenſiva & defenſiva Turcarum. De Pusdogan machæra & aliis armis.

Spahi Europæi ut eminus hoſtem lædant, lancea pura & pomo ferreo utuntur. Vt cominus feriant, clavum ferreum,

quem *Puſdogan* vocant, & machæram geſtant. Hoc armorum genus Perſis quondam in uſu fuiſſe Xenophon ſcribit. Turcæ illud *Cedare*, Arabes *Secle*, Germani *Sabel*, à voce Vngarica & Sclavonica Sabla, nominant. Alij etiam ſecures & ſicas ferunt, Alij peltas & ſcuta. Reliqua corporis membra armis non cooperiunt. Tormentorum uſum non habent; multi ſagittas & tela tantùm in hoſtem tendunt. Qui in Croatiæ & Vngariæ finibus militabant, plerique thoracibus ferreis & lorica induti fuerant. Sed hi fere omnes in militia periere. Qui his ſucceſſerunt, nondum huic armorum generi aſſuefacti ſunt. Ianizari omnes & nonnulli Aſappi tormenta tractant, ſed non ea dexteritate qua noſtri ſolent. Acanzij, Spahoglani, Chiausſij (qui Turcarum legati ſunt) alijque equites aulæ Turcicæ, arcu & ſagittis, alij lanceis Aſiaticis pugnant. Pedites fere omnes galeas non geſtant, ſed machæris & gladijs Græcorum more accinguntur. Equites Aſiatici ſariſſis quoque utuntur: alij ſagittarios agunt: ephippia exigua habent de quibus facile deturbari poſſunt.

XLI. De Giebegis, Topigis, Armenis, & quare hi Bocgi vocentur.
De Voinicis & Sachor.

IN exercitu Turcico diverſi ſunt miniſtri & officiarij, qui varia obeunt munia. *Giebegi* ſunt, qui arma componunt ac tergunt. *Topigi* vocantur machinarum & tormentorum magiſtri. E quibus nonnullis ſtipendia ſolvuntur, alij ſine ſtipendijs aliunde multa corradunt. *Armeni* foſſores & munitores ut plurimum ſunt, & apud Turcas ea præſtant, quæ caminorum purgatorib. apud nos committuntur, unde per ludibrium Bocgi vocantur. Exercitum quoque ſequuntur multi *Voinici*, quod lingua Sclavonica bellicoſum ſignificat, quod in bello quondam

ſtrenu-

ſtrenuam operam navarint. Hi ruſtici ſunt in Servia & Bulgaria habitantes, & Græco more viventes quosvis labores ſubeunt. Sunt & alij pariter qui ſponte ſua in exercitu vivunt, quos *Sarchor* nominant; foſſores agunt, & viliſſima atque abjectiſſima quæque perficiunt.

ORDO requireret, ut integrum nunc de *militari diſciplina Turcarum* tractatum ſubijcerem, ſed de eo multi alij doctiſſime ſcripſerunt, ad quos lectores remitto. Pauca tamen quædam hic inſeram non nota omnibus, ne lectorem hinc jejunum dimittam, cui in alijs me ſatisfeciſſe ſpero.

XLII. Turcarum diſciplina militaris.
Quænam in milite Chriſtiano requirantur.
Victoriæ Chriſtianorum contra infideles.
Defectus quibus laborant exercitus Turcici.
De Scanderbego.
Robur & vires Turcarum.
Qua ratione tormenta pilas & pulverem nanciſcantur.

TVrcarum milites à noſtris, qui quidem exercitati ſint, ſuperari certiſſimum eſt. *Noſtros* autem voco, non Italos modo, ſed & Hiſpanos, Gallos, Hungaros, Germanos, atque aliarum nationum homines, qui ſub noſtris ſignis militant. *Exercitatos* verò intelligo non tam eos, qui artem tractandorum armorum probe & longa experientia didicerunt, quam qui ſub Chriſti militia merere probe aſſuefacti ſunt; ut videlicet eorum fortitudinem animi ſinceritas & vitæ inculpatæ probitas comitetur, quò eo ſecurius belli periculis ſeſe objicere, & victoria ſub noſtrorum Principum auſpicijs potiri valeant, licet militum numero hoſti longe cedant.

Nota ſunt & clara inſignium victoriarum exempla, quas Chriſtiani ſub Marco Aurelio, Conſtantino, duobus Theo-

doſijs, Honorio, Aëtio & alijs de infidelibus reportarunt; in primis vero de Saracenis ſub Pelagio primo Caſtiliæ rege, qui cum mille ſuorum 20000 hoſtium delevit. Carolus Martellus unico prælio 375000 hoſtium devicit. Vt eas omittam, quibus ſub Alfonſo Caſto Ranimirus; ut & Ferdinandus, & Walterus Teutonicorum Equitum magiſter, potiti ſunt. Quorum hic 100000 Tartarorum una vice delevit, unico ſolo ex ſuis militibus deſiderato. Corvinus, poſt quam maximarum pugnarum victor evaſiſſet, octava vice cum 80000 Turcarum manus conſerere non dubitavit, licet ejus exercitus ultra 15000 militum non conſtaret. De qua re diligentiſſime ſcripſit Thomas Bozius in libro ſuo contra Machiavellum edito.

Conſtat porro omnibus, qui aliquando contra Turcas bellum geſſerunt, eorum militandi ratio. Caſtra latiſſime metantur. In expeditione nullo ordine & confuſe incedunt, ut à tergo facile infeſtari poſſint. Quod animadvertens Georgius ille Caſtriotus (celeberrimus omnium qui unquam cum Turcis bella geſſerunt, à quibus *Iskanderbegh*, id eſt, dominus Alexander vocatus, eo nomine ipſi in circumciſione ab Amurathe, apud quem obſidem agebat, indito: tunc enim Turcæ nomina mutare in uſu habent, quemadmodum Chriſtiani ſolent in baptiſmate) multarum horribilium & maximarum pugnarum victor, de hoſtibus ſuis triumphos egit. Inſuper Turcæ ſpem victoriæ in numero & multitudine pugnantium potius, & in fato ſtrepituque inſtrumentorum bellicorum, atque horribili ſonitu barbararum vocum & clamore collocant, quam ut ordini decenti & veræ militiæ ſtudeant.

Econtra res plurimas habent & obſervant quæ illis in maximum emolumentum cedunt. Qualis eſt autoritas ſumma & abſoluta ejus, qui ſupremum caput eſt exercitus & dux generalis. Obedientia militum; quæ tamen hodie aliquantulum im-

minuta

minuta eſt. Auxilia promptiſſima, ubi neceſſitas ea requirit. Neque enim opus habent, ut hinc inde mendicando quaſi colligant exercitum more noſtrorum Principum. Qui ſæpiſſime aliorum viribus plus quam proprijs confidunt, & ut exercitum juſtum conſcribant omnes exhaurire theſauros ſuos coguntur; præcipuumq; temporis ſpacium & rebus agendis utiliſſimum inutiliter plerumque & nihil agendo tranſigunt. Turcæ contrà theſauros ſuos ad res maxime ſerias, & donec neceſſitas requirat aſſeruant; vel militibus inde dona liberaliter conferunt, quibus acutiſſimi calcaris inſtar ad pugnas & pericula ſubeunda promptiſſimi paratiſſimique redduntur. Bello finem nunquam aut raro imponunt, niſi hoſtem aliqua ratione debellarint. Vires ſuas in res parvi momenti nunquam collocant. Quæ in bello ſibi expediunda ſumunt, juſto ordine & maximis apparatibus antea factis ſuſcipiunt: prælio rarò de ſumma rei decertant, niſi commodiſſima illis affulgeat occaſio.

Putant nonnulli, Turcis tormentorum & machinarum magiſtros, & quos ingegnieros Itali vocant, præſtantes deeſſe; adparet tamen nihil eſſe tam validum nihilque tam probe munitum, quod ipſorum viribus non cedat. Propugnacula, quæ inexpugnabilia habita ſunt, ipſi citra moleſtiam occupant: honoribus & vi pecuniæ promiſsâ atque ſtipulatâ duces & præſidiarios, qui ea tuentur, corrumpunt. Nunc æneis machinis horrenda in muros fulmina noctes atque dies jaculando, locum expugnationi aperiunt: foſſas materia replent, cuniculis ſubterraneis in urbes obſeſſas penetrare tentant: obſeſſis à laboribus requiem nunquam concedunt: à propoſito ſuo nunquam recedunt.

Munitiones bellicæ ipſis undique ſuppetunt. Pilas ubi opus ſibi fore putant, maximâ copiâ conficiunt. Machinarum

bellicarum ingens numerus Conſtantinopoli, Peræ, Alba Regali, Budæ aſſervatur. Majori ex parte Chriſtianis ereptæ, partim ab ipſis Turcis fuſæ ſunt. Sed ipſorum Chriſtianorum culpa, quibus ſat non fuit hoſtes tam immanes & feritate barbaros ſub Amurathe ex Aſia in Europam tranſportaſſe, niſi etiam præceptores ipſis in arte bellica extitiſſent. Sed utinam ne iiſdem (iram Dei veriti, & ſuam propriam, quæ imminet, ruinam conſiderantes) arma quoque clam ſuppeditarent! Pulvis tormentarius Cairi, & prope Conſtantinopolim in loco qui Aquebianche dicitur, atque alibi conficitur.

Viribus ſuis Turcæ ſtratagemata admiſcent & fraudes, legi Mahumetanæ inſiſtentes. Nec deſunt fraudum & inſidiarum magiſtri. Nam plerique omnes, qui ſemel militiæ nomen dederunt, eò ſtudioſe laborant, ut omnia quæ ad bellum ſcite & cum utilitate gerendum ſpectant, recte addiſcant. Tum etiam quod Turcæ præ omnibus alijs fraudum optimi ſint architecti.

His de rebus commode alia in medium adduci à nobis poſſent; verumtamen, qui plura cognoſcere cupit, eos conſulat, qui præmeditato ſtudio de rebus Turcicis ſcripſerunt; in primis vero Renatum de Luſinge, Dominum de Alimes, qui de origine conſervatione & diminutione Imperij Turcici doctiſſime ſcripſit.

HACTENUS de potentia & viribus Imperij Ottomannici terreſtribus: ſequuntur maritimæ.

XLIII. De Turcarum navalibus, quæ in Aſia Europa & Africa habent.

De Raislaris ſeu nauarchis.

Quomodo Turcæ ligna ad ædificandas naves habere poſſint.

Tur-

TVrcarum Imperator plurima habet navalia, quæ *Terſani* vocant. Præcipuum eſt Sinopoli non procul Trapezunte ſitum. Conſtantinopoli 137 concamerationes ſunt navium, uſibus deſtinatæ. In Nicomedia & Anchiali Thraciæ urbe ad Euxinum Pontum ſita, materia claſſis parandæ maxima abundantia aſſervatur.

Triremes & alia navium genera extruunt, ubi ligna & arbores abundant: ejusq; rei curam ut maxime nauarchis committunt, qui *Raülari* vel Raiſi illis vocantur.

Malorum & ligni maximam copiam habent in ſinu Nicomediæ.

In Aſia, è regione Conſtantinopolis, è Ducaginorum montanis per Drinum fluvium in Albaniæ urbem Liſſum, quæ hodie Alexium dicitur, arbores transferri poſſunt. Pars quoque Velonæ conſervatur, & Polonæ ejusdem provinciæ urbibus; quarum hæc propter Auguſtum Cæſarem, qui ibidem literis operam dedit, Cajo Cæſare à conjuratis occiſo, celebris habetur.

In Africa navale habet Poſidij, maris rubri urbe. Vbi triremes quædam in ſtationibus habentur, quæ quondam contra Luſitanos cum expeditionem contra Diu & Ormuz Indiæ urbes ſuſcepiſſent, extructæ ſunt: ſed parum hoc navale conducit, quod regio ipſa lignis careat. Vt vero eò ex Bithynia & Caramania ſecundo Nili flumine Cairum uſque atque inde Poſſidium (quæ hodie Suez dicitur) camelis tranſportetur, multis difficultatibus & ſumptibus conſtat.

XLIV. Turcarum triremes cur parum valeant.
Vnde picem nanciſci poſſint.
Vnde ſevum vela clavos habeant.
De myoparonibus Sultanarum.

Tur-

TVrcarum in fabricandis navibus ea eſt negligentia, ut in cædenda materia neque anni tempus neque lunæ curſum obſervent, ſed celeriter omnia & negligenter conficiant. Aſſerum (quibus teguntur) ſtructuras tam male inter ſe compingunt, ut vectores â pluvijs & imbribus tuti non ſint. Vnde ipſæ triremes diu ſartæ tectæ manere non poſſunt.

Picem duram & mollem habent Velonæ, & Rhizinij urbe ad ſinum Rhizonium (vulgo Golfo di Catharo dicitur) ſita. Durior è terra effoditur, mollior ex arboribus colligitur.

Abundant ſevo propter boum & vervecum maximam copiam, quæ ijs in locis reperitur.

Cannabis quod ſatis ſit, non habent; unde velorum quoque copia deſtituuntur. Eum defectũ augent Sultanarum myoparones triginta, & aliæ octodecim naves quas *maone* vocant. Solent eas Alexandriã varijs mercibus onuſtas mittere, quibus inſtruendis permiſſu Imperatoris, quantum libet velorũ funium & aliarum rerum neceſſariarum ex navalibus depromunt. Tum etiam quod ij, qui harum rerum curam gerunt, parum diligenter eas aſſervant, & furtim alijs divendunt, ut aliquid lucri inde percipiant.

Clavos ferreos raro nanciſci poſſunt, in quorum vicem ligneis quibuſdam peracutis utuntur.

XLV. De nautis Turcicis & remigibus.

Avariz tributi genus, pro nautarum & remigum ſolutione impoſitum.

NAutarum quantum expedit conquirere poſſunt. Ad eam artem Aſappos præcipue aſſuefaciunt. Vbi vero numerum eorum ſupplere non poſſunt, Cretenſium opera utuntur (quorum plurimi ſemper verſantur Conſtantinopoli) atque aliorum Græcorum qui hujus rei periti ſunt. Nolentes etiam & repugnantes ad remos compellunt. Exercent quoque in ea re

ea re certum puerorum & ſervorum numerum, qui ſemper in navibus tam præſidiarijs, quam alijs aſſeruantur.

Sed quod maximi ponderis eſt, remigibus peritis deſtituuntur. Navis enim ſine nauclero nullum eſſe uſum conſtat. Neque ad ea munia Chriſtiana mancipia idonea ſunt, neque quæ ex Africa illis mittuntur. Tartaros vero Perſas & Georgianos in mancipiorum numerum non recipiunt, ne imperium militare, quod totum penes mancipia eſt, ipſis committere cogantur, cujus rei ſuperius etiam mentionem feci, & libro tertio de ea nobis dicendum erit. Imperant ſæpius, ut remigum onera & labores ſubeant Aſappi atque alij viliſſimæ conditionis homines. Quibus ut ſtipendia ſolvantur, tributum Chriſtianis Europæis, quod Avariz dicitur, impoſitum fuit, quod 300000 Cecchinorum ſummam faciebat: qui hodie in alios uſus impenduntur. Vbi ſumma rerum ſic exigit neceſſitas, Armenios Judæos & Chriſtianos vi remis affigere ſolent. Quam conſvetudinem Cicala ultimo imperij ſui maritimi anno ſecutus eſt.

Ad inſularum Africæ, quæ Barbaria dicitur, cuſtodiam, triremibus militant Spahi nonnulli, qui aliud ſtipendium non habent, quam Timarorum reditus; propterea prædas undiquaque & continuo agere ſolent. Vbi præter ordinarias triremes, aliæ quoque, puta ad 30 vel circiter, inſtruuntur & armantur. Ianizarorum præſidium illis imponi ſolet.

XLVI. Commeatus navium.

Panem bis coctum maxima abundantia conficiunt Epidamni, Naupacti, in Euboea, & ad ſinum Theſſalonicenſem in loco qui Volo dicitur: eo per Axium fluvium, qui hodie Vardare dicitur, omne frumentum, quod in Macedonia & Servia creſcit, ratibus defertur.

ATQVE hæc de robore, & viribus regni Ottomannici

terreſtribus æque atque maritimis dicta ſufficiant. Sed cum ex mente præſtantiſſimorum belli ducum, aurum & pecunia nervus ſit validiſſimus belli, qui & ſpiritum & animum reficit, & motum dat exercitui; ſubijciam quædam de *divitijs Turcicis*, in quibus major pars virium hujus Imperij & aliorum Principatuum conſiſtit.

XLVII. De Haſnad ſeu ærario Turcici Imperatoris.
Diverſi modi, quibus ærarium ſuum locupletare ſolent.
De avaritia Amurathis III.
Quare Cairus Ægypti urbs vocetur Miſzir.

SI initio conſideremus, quantum uſus Timarorum Regno Turcico proſit, quidve utilitatis conferat, intelligemus, non facile reperiri Principem vel Monarcham, cui Turcicus Imperator divitijs & potentia cedat. Siquidem ex ſolis Timaris ad 300000 hominum obſtrictos ſibi atque obligatos habet; ut, quoties ipſi libuerit, & quo terrarum loco eos ire juſſerit, in bellum, nullo Imperatoris ſumptu, ſed proprijs impenſis, proficiſcantur. Quod ſi tantam militum copiam alere, ipſisque juſta ſtipendia ſolvere vellet, quot quantiſve auri cumulis atque acervis opus haberet, facile quivis judicare poteſt.

Habet inſuper Turca duo Gaſnad (alij cum aſpiratione Haſnad pronunciant) ſeu theſauros, quorum alterum ærarium exterius ſeu peregrinum, alterum domeſticum ſeu interius vocant. *Illud* decem auri milliones annuos habet in reditu; qui in ſumptus regni, & in ſtipendia eorum qui munera gerunt publica, atque alios uſus, ad conſervationem Imperij neceſſario impenduntur. *Hoc* immenſos continet theſauros. Quia omnia dona & munera quæ Imperatori ab alijs Principibus, Chriſtianis potiſſimum, dantur, tum & à ſuis ſubditis & ſervis, atque adeo à cunctis quibus aliqua coram ipſo negocia

ſunt

ſunt expedienda, hunc in locum conferri ſolent. Nemini enim vacuis, quod dicitur, manibus in ipſius conſpectum venire conceditur. Magnificentiæ id tribuunt; quod immenſam ſecum trahit utilitatem. Quod ſi quis penitus in omnes Turcarum actus oculos figere velit, cognoſcet, eò ipſos unice intentos eſſe, quo aliunde cumulate rapiant, ut Imperatori quæ rapta ſunt donent. Sic per eorum manus, tanquam per aquæ ductum quendam, omnes iſti theſauri hujus Imperij diffluunt, ſeque in oceanum avaritiæ Imperatoris exonerant. In hoc quoque ærarium reditus Cairi, qui millionem auri excedunt, deponuntur. (Hanc urbem Turcæ & Arabes Miſzir vocant, corrupta voce Hebraica Mizraim, quam quondam Memphin adpellare ſolebant.) Eodem congeritur precium vel æſtimatio hæreditatum ab opulentioribus relictarum. Quas pro ſuo arbitrio tractat, cum omnes mancipiorum omnium facultates in ipſius manu & poteſtate ſint; non etiam eorum, qui Turcæ naturales ſunt. Huc referuntur confiſcationes, pœnæ pecuniariæ, quæ multæ & magnæ ſunt: tributorum, vectigalium, atque ſalinarum reditus: decimæ omnium ſpoliorum & prædarum quæ terra mariq; acquiruntur, pecudum, & frugum proventus, metalli fodinarum. Quæ multæ ſunt & diverſiſſimæ in Servia, unde argenti provincia dicitur: in Boſnia prope Iaizam, in Macedonia & alijs in locis. Hi reditus omnes inæſtimabilem auri vim faciunt: prout Imperatorem ſua trahit avaritia, vel miniſtri diligentes ſe & avidos in extorſionibus & exactionibus præbent. Eſt & aliud tributi genus, quod ſoli Chriſtiani ſolvere coguntur, videlicet pro ſingulis capitibus, ubi decimumquartum ætatis annum attigerunt, Sultaninum unũ; inſtans tamen bellum Vngaricum fecit, ut tributum illud auctum ſit. Turcæ ex lege Mahumetana ab ejusmodi tributis eximuntur, ſed in eorum vicẽ quilibet vigintiquinque aſpros ſolvit, quod donum vocant.

Reperit Mahumetes in ſuis ærarijs vim auri immenſam à patre Amurathe congeſtam. Qui omnium avidiſſimus habendi & fere ſordidus in corradenda pecunia, contra in expenſis & largitionibus atque muneribus parciſſimus ſemper fuerat. Vnde etiam flores horti ſui divendi, & pecuniam inde colligi volebat: debitoribus nunquam ſatisfaciebat: militibus dona & congiaria fere nulla, aut perexigua conferebat: quod inſtitutum plane contra morem & conſvetudinem hujus imperij eveniebat. Vt breviter dicam, in omnibus impenſis quotidianis æque atque extraordinarijs reſtrictiſſimus & ad exactam rationem diligens erat; exceptis ijs, quas in ſuas pellices faciebat, quas nunquam è ſuo complexu, niſi inſigni aliquo munere donatas, vel pretioſa gemma ornatas, diſcedere volebat.

His omnibus adjungi quoque poſſunt (horret animus dicere, & oculi vix lachrymas comprimunt) tributa, vel ut honeſtiori vocant titulo, recognitiones, quas Principes Chriſtiani Turcico Imperatori pendunt. Quarum recordatio ſola & memoria animos ipſorum juſta ira & indignatione contra iniquum hunc & barbarum Tyrannum accendere & inſtigare deberet; quò tandem aliquando jugo hoc excuſſo conjunctis viribus & opibus ad gloriam Chriſti, ad ſuam ipſorum ſalutem, vigilarent, & ſumptus hoſce in ipſius Tyrannni perniciem atque ruinam impenderent atque collocarent.

XLIIX. Tributa & recognitiones, quæ varij Chriſtianorum Principes Turcis & Tartaris ſolvunt.
Quantum valeat certa aſprorum quantitas.
Quæ munera Imperatori & ejus miniſtris donentur.
Quare eis munera publice in conſpectu offerri ſoleant.

IN Vngaria Cæſar, ut pace frueretur, Turcæ ejus regni nomine,

mine, ſi recte memini, ſolvebat 45000 thalerorum. Waivoda Moldaviæ ſolvit 31 ſommas aſprorum. Somma autem unica 100000 aſprorum conſtabat; qui 2000 coronatos faciebant, eo tempore, quo tributum illud imperatum fuit. Coronatus enim tunc 50 aſpros valebat; nunc plus 100 valet. Idem Tartaris ſolvit viginti carros, quorum quisque quatuor bobus trahitur, melle onuſtos, & quinquaginta equos: ſed forſitan ex novis conventionibus & pactis hodie plus vel minus ſolvit, quod me latet. Waiwoda Walachiæ, priuſquam Tranſylvano ſe conjunxit, quinquaginta ſommas aſprorum pendebat. Et hoc ex ipſis Moldaviæ & Walachiæ commentarijs excerpſi, quæ diverſa eſſe ab aliorum qui ea de re ſcripſerunt opinionibus ſcio. Tranſylvanus ante bellum quod nunc geritur 15000 cecchinos ſolvebat. Reſpublica Raguſea (quæ Epidaurus quondam dicta) 12500 cecchinos ſolvit. Reſpublica Veneta propter inſulam Zantem (olim Zacynthum) 1000 cecchinos. Moſcovita Tartaris qui in Taurica Cherſoneſo habitant munera quædam conferre ſolet, ut ipſorum excurſiones impediat: quas vel proprio motu vel inſtigati à Turca in ejus regiones facere ſolebant. Polonus miſit Turcæ Anno 1591 pelles Scythicas (Zibellinæ vulgo dicuntur) quæ 25000 coronatis æſtimatæ fuiſſe dicebantur. Sed non eſt cenſus annuus, ut quidam referunt. Tartaris annuatim certam pecuniæ ſummā ſolvit Polonus, qua machæras & veſtimenta compar ent, idque ex veteribus quibusdam pactis, ut habent Polonorum annales. Hæc autem munera Tartaris, priuſquam cum Turcis ſocietatem inirent, ſolvi à Principibus quos nominavi conſverant. Eaque etiam hodie pendunt, quo ipſimet Turcæ gratum faciant.

Sunt porro etiam alia tributa & dona, quæ Principes Afri & Arabes atque Georgiani alijque Turcico Imperatori tribuunt:

 buunt:

buunt: ſed ea exigui ſunt momenti,& ad noſtrum propoſitum nihil faciunt,ideoque ſilentio præterire volui.

Tandem & alia quamplurima dona ſunt, quæ extra ordinem Principes, quorum ſuperius memini, in miniſtros hujus Barbari Tyranni faciunt, ut eos ſibi concilient: qui occaſione & neceſſitate id requirente etiam ipſi Imperatori ſuo profuſe & liberaliter donare coguntur, ut vel in ejus ſe gratiam inſinuent, vel conceptum erga ſe odium & iram leniant.

Præterea omnes ij, qui aliquod ambiunt officium & munus, vel qui è provinciarum adminiſtratione vel expeditione domum redeunt, res precioſiſſimas Imperatori offerre, quaſi ex debito quodam tenentur.

Hunc in finem omnia quæ donantur munera, publice & in conſpectu omnium offerri vult: ut hoc barbaro faſtu ſubditorum ſuorum & peregrinorum animos ad largiter donandum accendat.

PARTIS PRIMÆ FINIS.

PARS

PARS SECUNDA.

In qua conſilia & deliberationes Principum Ottomannicorum erga Chriſtianos Principes declarantur, & cauſa origo ac progreſſus belli quod nunc geritur in Hungaria. Ejus initium ab Amurathe patre Mahumetis repetitur, ut eo melius omnia intelligi poſſint.

COgnita nunc & perſpecta Mahumetis III Turcarum Imperatoris natura, & qui ipſiús mores: tum quæ membra, quod robur, quæ vires immanis hujus corporis ſunt: expedit ad plenam harum rerum omnium cognitionem, ut cogitationes ejus & machinationes, quas animó voluit, contra Principes Chriſtianos in primis, inveſtigemus. Vt inde belli, quod nunc Hungariam tam miſere affligit, cauſæ certiſſimæ adpareant, & quod fuerit ipſius initium, quoſque hactenus progreſſus habuerit, manifeſtum fiat.

Sed cum regnante adhuc Amurathe (qui Mahumetis III pater fuit) belli hujus fomes erumpere cœperit, neceſſarium fore puto, ut de eo quædam hic inſeramus, & originem belli ab ejus inde imperio deducamus. Hinc quid illi ut plurimum cum alijs Principibus orbis terrarum negocij, quoque animo erga eos affectus ſit, aperietur.

XLIX. Natura & mores Amurathis III.

Quomodo Turcæ & Arabes nominent librum, qui continet ipſarum leges.

Cur Amurathes fuerit dictus Bongi.

Cur ſæpius uſus ſit opio.

Veræ cauſæ bellij Perſici, & cur tandem compoſitum & pax facta fuerit.

Quid

Quid ſignificet vox Mirïſa.
Cur Iſmael, Perſarum rex Sophi dictus ſit.
Cur Perſæ appellentur Khiſelbaſſi.
Cur Tartarij Zagataij vocentur Ieſchilbaſſi.
Quid ſit Turban, & cur ſacris literis pomum appelletur, & quæ ſit ipſius ſignificatio.
Expoſitio Oraculi Turcici.
De Zercola.

AMurathes Turcarum Imperator Mahumetis pater, moderate ſatis & modeſte, quatenus Turca & infidelis fuit, regnavit. Librum quem Muſchaphum nominant, in magno precio habuit. Nam is leges Mahumetis continet, & Arabibus Alkoran dicitur, quaſi per excellentiam quis dicat τὸ γραφὴν, quemadmodum & Hebræi literas ſacras Kara nominant. Hiſtorias majorum ſuorum libenter legit, Selimum I imitatus, qui lectione hiſtoriarum Alexandri Magni & Julij Cæſaris mire delectatus eſt. Philoſophiæ quoque ſtuduit, unde per ludibrium Bongi fuit adpellatus, quo nomine quondam Bajazetes II fuit inſignitus. A vini potu abſtinuit, ſecus quam Selimus ejus pater fecerat. Voluptates ſi ſpectes, in primis verò abominandam illam luxuriam, quæ Turcis aliàs familiaris eſſe ſolet, continentem ſe præbuit, maxime vero annis aliquot qui proxime ipſius mortem anteceſſerunt. Iuris & æqui (quoad in hominem barbarum eumque ſordide avarum cadere potuit) fuit obſervantiſſimus. In eo valde ſolicitum ſe geſſit, ut ómnia Principum aliorum ſecrèta pernoſceret. Ante omnia vero ſtatum Imperij ſui ſibi quam perſpectiſſimum eſſe volebat; & in hunc finem próprios commentarios omnium negociorum quæ occurrebant, omnium reddituum qui quovis modo ad ipſum perveniebant, & ſumptuum qui diebus ſingulis expendebantur, penes ſe in menſa quadam repoſitos habebat,

qui

qui poſt ejus mortem in filii manus pervenerunt, qui eos diligenter aſſeruat: ſicuti Tiberium Auguſti ſimiles commentarios diligenter legiſſe hiſtorici tradunt.

His negociis aliquantulum gravioribus diſtrictus & detentus, vel naturæ inclinatione ductus, plerumque valde fuit melancholicus taciturnus & in omnibus rebus ſuſpicaciſſimus. Vt igitur per vices animum ad hilaritatem traduceret, opio uti ſolebat: de quo Turcarum eſt illa opinio, quod colorem faciei egiegiam inducat, hominis animum recreet, quique ſemel eo uſus fuerit, nunquam eo non delectetur. Alebat quoque in aula ſua certum pygmæorum & mutorum numerum, quos ſæpius inter ſe committebat, quo ſe tam ludicro & inani ſpectaculo oblectaret. Bella plus religionis cauſa, & ut ſubditos continuo in arte & diſciplina militari exerceret, geſſit, quàm quod ingenio bellorum avido & pugnaci eſſet. Cum Mahumethe Quudabenda Perſarum rege (qui Tamas patrem & Iſmaelem avum habuit) & cum Abbas, qui nunc eo imperio potitur (quem male quidam *Mirisa* vocant, quod primogenitum regis, & proximum regni ſucceſſorem denotat) ſtrenuiſſime per quindecim vel ſedecim annos bella geſſit. Nec unquam pacem ſe initurum cum Perſa jactavit, priuſquam Casbin, quæ eſt ſedes regia, occupaſſet. Idque duabus de cauſis: ut nimirum cineres Bajazetis filii Solymanni recuperatet, qui parentis iram fugiens ad Tamas regem ſe receperat, à quo in gratiam Solymanni, quem ſibi Tamas reconciliare cupiebat, interfectus fuit: deinde ut everteret ſepulchrum Arduelis, patris Iſmaelis illius, qui ſectæ Perſianæ primus author extitit.

Hic *Sophi* cognominatus eſt, vel à σοφὸς, quod originem è gente magorum & ſapientum Perſarum duceret, vel quod ſapientiæ laudem apud Perſas acquiſiviſſet, vel à dictione Arabica Sophi, quæ lanam ſignificat. Perſæ enim pilei illud

genus quod Tulpantem vocant, non ex tela ſubtiliſſima, ut ſolent Turcæ, ſed ex lana rubro colore tincta geſtant, quo majori zelo ſe erga religionem affectos eſſe ſimulent. Vnde *Kiſelbaſſi* ſeu rubra capita per jocum à Turcis vocantur: ad differentiam Tartarorum, qui Zegatai hodie quondam Bactriani dicebantur, hi enim à Mahumethis prophetæ poſteris ſe ortos gloriantur, viridi colore utentes *Ieſchilbaſſi* dicti ſunt. *Tulpante* vel Tocca, tiara illa Turcica eſt, quæ ſphæræ inſtar. variis circulis & voluminibus faſciarum linearum, quas hodierni Græci φακιόλιον vocant, conſtat, quo pilei vice utuntur. Rectius tamen Turbante à figura turbinata, quæ Græcis κῶνον dicitur, nominaretur. Ea nunc magis rotunda quàm quondam utuntur. Quid ſi forte quis conjiciat, propter eam formæ ſpeciem tiaram illam in ſacris literis ſub pomi nomine intelligi? Vbi David Hieroſolymæ ruinam deplorans, dicit: templum Domini in pomorum cuſtodiam poſitum eſſe: quod non abs re de Turcis interpretari poſſe videtur. In Oraculo Turcico, quod notum eſt omnibus, & à variis varie interpretatum fuit, inter alia hæc continentur: fore ut Imperator Turcicus pomum rubrum prius ſibi ſubjiciat, quam à Chriſtianis imperium ejus evertatur. Quo pomo non Conſtantinopolim, ſed regnum Perſicum intelligi, nonnulli volunt. Alii tiaram hanc Turcicam in fortitudinis ſymbolum accipiunt. Quo admoneri volunt, eos qui eo cooperiuntur, ut in bellum proficiſcentes de reditu non cogitent, ſed glorioſe mortem oppetere non dubitent, cum ſindonem ſecum circumferant, qua defunctorum corpora involvuntur & ſepeliuntur. Ianizari Tulpante non utuntur: ſed peculiare pilei genus, quod Zercola vocant ex penula alba factum, cujus forma paſſim depicta cernitur, alii rubram penulam, gerunt.

Sed ut ad rem redeamus; Amurathes tandem non minus quam ejus ſubditi diuturni iſtius belli laboribus & curis defati-

fatigatus, re cum Perſis compoſita, pacem iniit. Tum quod regionem ampliſſimam maxima ſua cum laude & gloria acquiſiviſſet, qua merito contentus eſſe debebat: tum vero ut ea ratione regionem bello partam componeret, tutamque pace redderet, eamque in Timarorum formam redigeret, quibus inter ſubditos nuper ſibi ſubjectos diviſis eorum benevolentiam ſibi conciliaret, propugnacula paſſim ad limites imperii conſtrueret, quæ ſibi invicem periculo imminente ſubſidio & auxilio eſſe poſſint.

L. Viſiriorum conſilia, quibus Amurathi perſuadere conati ſunt, ut novum bellum ſuſcipiat.

Quinam ſint Viſirii, & quid ſit Porta.

INterim dum Amurathes pace fruebatur, domi deſidebat otioſus & melancholicus. Conſiliarii ejus intimi multis rationibus ad novum bellum ſuſcipiendum ipſum pertrahere conabantur. Hos *Viſirios* nominant, qui de rebus bellicis & aliis ad regni ſtatum pertinentibus deliberant. Concilium vero, quod ex his conſtat, *Divanam* nominant, ut ſuperius quoque dictum; idque aliud eſt quam *Capi* ſeu Porta, quo aula ipſa ſignificatur. Eaque in re, ut in plurimis aliis, Turcæ priſcos imitati ſunt Perſas; qui ut habet Xenophon, eodem fere nomine Aulam Regiam appellabant.

Conſulebant igitur Viſirii, ut bellum renovaret: quod magna imperia ſine armorum uſu diu conſiſtere non valeant: quia reſpublica Romana quoque cum Carthaginienſibus, & ipſi Romani Imperatores in Germania bella geſſerunt, imperium firmum & ſtabile conſervarint: quod, qui ante ipſum regnarunt Ottomannici Imperatores horum exempla ſecuti nunquam belli finem pacem (ut Principes Chriſtiani, & qui ſuis viribus diffidunt, facere ſolent) ſibi propoſitam habuerint, ſed omni tempore bella foverint, quibus non modo Imperium ad eam in qua nunc eſt magnitudinem eve-

xerint, verum etiam ſubditos bellis occupatos & diſtentos, à rerum novarum ſtudio & ſeditionibus, quæ ocium parere ſolent, diſtraxerint. Quod ſubditi tempore pacis alii de bellica fortitudine multum remittant, alii nimis avide mercaturæ ſe dedant, alii deprædationibus inhient. Hinc verò uſum militiæ nauticæ iam dudum intermiſſum omnino diſperire: terreſtrem vero militiam ſi diutius differatur bellum vileſcere & priſtino robore ſpoliari, neminem eſſe qui non videat. Hinc ducum atque militum, qui fortiter & audacter ſe belli periculis objiciant, inopiam neceſſario induci: cum ſolus belli uſus atque exercitatio milites aptos & idoneos ad militiam reddat. Conſtat porro, iiſdem quibus res acquiruntur mediis ut plurimum eaſdem conſervari; quod verum eſſe plurima exempla & argumenta docent.

LI. Gallorum regis & Angliæ Reginæ legati Amurathem ad bellum exhortantur.

Amurathes tam ſubito, quid in hoc negocio ſibi faciendum ſit, ſtatuere non poteſt.

BAſſæ, qui eas quas dixi belli movendi rationes Amurathi allegarant, maxime ſuum commodum & utilitatem ſpectabant. Inprimis vero Sinan ille & Feratus, inter quos perpetua æmulatione, uter alteri honore præcederet, concertatum eſt. Hi non ignorabant, tanta autoritate ſe pacis tempore frui non poſſe, quanta in bello pollerent: nec ad eas ſe redire divitias, quas præ nimia avaritia immenſa libidine ſitiebant. Bellum igitur mordicus ſuadebant. Nec minus in id incumbebant Galliæ Angliæ & Principis in Geilan legati, ut infra quoque dicetur.

Sed in re tam ardua & tam gravi, quid faciendum eſſet, Amurathes ſeſe initiò expedire non potuit. Non equidem quod animum non haberet armatum & ad bellum propendentem; ſed quod nondum ipſi certo conſtare videretur, in

quem

quem potius, & cum maiori ſuo commodo & abſque maximis incommoditatibus & periculis, arma transferret; quod in hac re conſiliarii ipſius minime conſentirent, à quibus diverſæ ſententiæ dictæ & in medium allatæ fuerant.

Quæ ſententiæ cum res graviſſimas quæ in toto orbe tunc agitabantur contineant; inprimis vero utilitatem orbis Chriſtiani ſpectent, non pigebit illas eo ordine referre, quo ex aliorum fideli relatione ad nos delatæ fuerunt. Continent inſuper ſecreta quam plurima & res graviſſimas, quæ non in quorumvis notitiam hactenus pervenerunt. Principibus vero Chriſtianis, quæ in eos Turcici tyranni ſint machinationes, aperiet: ut quibus modis ipſi reſiſtere poſſint, non modò conſilium ineant, verum etiam, ut omnes privatas inimicitias reipublicæ condonent, & conjunctis viribus & opibus viriliter & generoſe ipſi bellum inferant, & Deo clementer annuente, tandem ipſum vincant, eiuſque tyrannidem evertant.

Octo autem fuerunt conſiliariorum Turcicorum de bello movendo opiniones.

1. Vt bellum contra Perſas renovetur.
2. Vt arma inferantur Marochienſi & Fezenſi regi.
3. Vt contra regem Hiſpaniarum bellum ſuſcipiatur.
4. Vt Malta inſula obſideatur.
5. Vt armis petatur Veneta Reſpublica.
6. Vt parti alicui Italiæ bellum moveatur;
7. Vel regi Poloniæ;
8. Vel ipſi tandem Imperatori & Vngariæ regno.

LII. Conſilium de renovando bello Perſico.
Turcæ Perſiam ſub Azemiæ nomine intelligunt.
De Vsbeghan & de Tartaris Kezziebaſſis.
De Principe in Geilan.
De Gurginis.

RATIONES, quibus opiniones ſuas comprobare volebant Principi ſuo conſiliarii, hæ fere erant.

Vt bellum contra Perſiam, quod Turcæ ſub Azemiæ nomine intelligunt, redintegretur, hæ cauſæ in medium adferebantur. Quòd omni tempore, quo Turcas alio bello implicatos noſceret Perſarum rex, pacem rupturus ſit, tum ut regionem ſuo cum dedecore maximo amiſſam recuperet; tum ut tot tantaſque ſibi iam dudum à Turcicis Imperatoribus illatas iniurias vindicet. Fore inſuper, ut Chriſtiani Principes eiusrei ſuaſores & impulſores ipſi exiſtant: Hiſpanus in primis, qui propter Indiæ vicinitatem, illud abſque rerum ſuarum diſpendio procurare, & machinarum atque tormentorum magiſtros ipſi commode ſuppeditare poſſit, quod non ita pridem factum eſſe conſtabat. Regionem nuper acquiſitam in ſtatum quietum & tranquillum nondum eſſe redactam: propugnacula recens extructa & eorum incolas in periculo verſari: nec ipſis propter itineris difficultatem & diuturnitatem prompte ſubſidio veniri poſſe. Quod ſi Perſæ nullum aliud inferunt damnum, quam ut prædas è provincia illa agant, eamque depopulentur, dictos incolas in eas redactos iri anguſtias, ut regio acquiſita rurſus deſerenda, vel fame ipſis pereundum ſit. Non tantum vincere, ſed victoria uti atque eam perſequi, veram tandem eſſe gloriam. Caveret ſibi Amurathes, ne iram & indignationem Mahumetis in ſe concitet. Nam cum ipſius favore & auſpiciis tot victorias, quot quiſquam alius ex ſuis maioribus de hoſtibus ſuæ religionis reportarit; decere Principem pium & religioſum, ut injurias Deo & hominibus illatas ſevere vindicet.

His addebatur, quod Vsbegh Han promptum ſubſidium & auxilium ad illud bellum offerret. Hic Princeps Tartarorum eſt, qui proxime Perſiam attingunt. Eorum regio Bahera à Turcis dicitur, quondam Battra vel Bactra vocata; ipſi Ketzie-

Ketziebaſſi, quod penula caput tegant, nominantur. Nec ita dudum Vsbegh Han, de quo modo dixi, mortuus eſt, filio duodecim annorum relicto.

Idem quod Tartarus, offerebat etiam Princeps qui in Geilan dominatur; quæ provincia à mari Caſpio magis verſus ortum tendit.

De victoria, quam iam in manibus ſe habere putabant, ex ſucceſſibus priorum bellorum Turcæ judicium faciebant. Neque à Perſarum equitibus, licet Arabibus utantur equis, ſibi quicquam timendum rebantur, quod ex timiditate ſæpius iam in fugam verſi fuiſſent. Neque etiam verendum, ut in Perſarum gratiam Georgiani (quos Gurgginos Turcæ vocant, quondam Iberi dicti ſunt) arma ſumant; quod nonnulli eorum Turcis pareant, & Baſſæ in Tifl.s & aliis, poſtquam Baſſalucebi à Muſtapha facti fuerunt, ſint ſubiecti; alii vaſalli ſint Turcæ: reliqui ſuos habeant Principes Simonem & Al. xandrum, quorum imperium haud gravate ſequantur, nec ad altiorem fortunam aſpirent, ſed ſua regione licet parva, contenti, eam tueantur atque defendant; quæ natura loci & ſitu munitiſſima eſt, ut vix aditus ad eam pateat, propter montes ſylvas & viarum anguſtias quibus paſſim cingitur.

LIII. Conſilium de bello inferendo Seripho.
De portubus Aguero & Larace.
De rebellione cuiuſdam Marabut.
De quibuſdam locis, quos Hiſpani in Africa tenent.

SECVNDA, quæ dicta fuit, ſententia, erat, ut bellum in Africam contra Seriphum transferatur, propter has fere cauſas.

Ottomannico Imperio magno probro & dedecori futurum, quod Mauros iſtos & Afros, qui numero pauciſſimi ſunt, hactenus ſubjugare non valuerit. Nec minus turpe & inhoneſtum, quod in Africa, quæ tertia pars orbis terrarum eſt, & propter vicinitatem Italiæ tam diu Romanos bello

exagita-

exagitavit, exiguam adeo terræ particulam poſſideant. Algerium & Tunetum nunquam tutò poſſideri; neque ſubditos & piratas, qui eas urbes incolunt, contentos fore & quietuos, donec regnum illud integre libereque poſſideant. Occupandum eſſe promontorium Aguero & portum Lixæ ſeu Lariſſæ (quæ loca extra fretum Herculeum ſita ſunt) quod Anglis & aliis Turcarum amicis, qui in eo mari prædatoriam exercent, multum commoditatis allatura ſint, & eorum navigationem tutam redditura. Quamvis Seriphus Mahumetanæ religioni ſit addictus, & regnum ſuum in feudum ab Ottomannico imperio teneat, clàm tamen cum Hiſpano & Equitibus Melitenſibus conſpiraſſe dicitur; unde hi non ita pridem Tripolim ipſo connivente ex improviſo fere occupaſſent. Quod rebellionem, quam movit Morabut & eius ſucceſſor, clàm promoverit: atque etſi hominum multitudine valeat, re tamen pecuniaria deſtituatur. Quamvis etiam Hiſpani in Africa poſſideant Maraſchebir, Oran, Pegnon, Tangir, Arzillam, Mazagan, Ceutan, & Septam, atque adeo Mauros cojuvare illiſque aſſiſtere queant, illorum tamen impetus & conatus inſtructa claſſe facile cohiberi, & ipſam Hiſpaniam infeſtari poſſe. Tum etiam quod expugnationem Tuneti & Golettæ (quæ ab Hiſpanis inexpugnabiles judicatæ, à Sinano verò Baſſa magna ſua cum laude captæ ſunt) tam recenti adhuc memoria Hiſpani teneant, ut non facile quid contra Turcas in gratiam Maurorum molituri videantur.

LIV. Conſilium de bello Melitenſibus inferendo.

TERTIA de bello movendo ſententia contra Melitam ſeu Maltam Inſulam dicta fuit, quam claſſe obſideri & debellari volebant.

Quod equitum ſacrorum triremes indies maximis damnis tum mercatores, tum qui religionis cauſa Mecham contendunt, afficerent. Non igitur religionis ſolummodo cauſa bel-

ſa bellum eo transferendum, quo viam, quæ eo ducit, ab equitum incurſionibus tutam reddat: verùm etiam ut veteres iniurias, & damna iam dudum accepta ulciſcatur; in primis vero ut dedecus atque infamiæ notam, quam Solymannus incurrerat, cum fruſtra Melitam obſediſſet, deleat, damnumque reſarciat. Præterea etiam communes ſubditorum querelas in medium afferebant. Eſſe videlicet quamplurimos, qui amicorum; plures, qui cognatorum, quos miſeram ſervitutem apud equites ſervire ſciebant, ærumnas & calamitates defleant, à quibus tandem eos liberari petebant. Querentes tantum abeſſe, ut ſub eius maioribus talia Turcis perferenda fuerint, quin ipſos contra equites Rhodo inſula & propugnaculo fortiſſimo, quod verſus Orientem Chriſtianum defendebat orbem, ſpoliarint. Pœna inſuper equites multandos, quod Afros rebelles omni munitionum genere iuverint, & Methonem, hodie Modon dictam, ex improviſo occupare tentarint.

LV. Conſilium de Hiſpano oppugnando.
De Algerio Vrbe.
Quomodo Hiſpanus à Mauris Gallis & Anglis ſimul bello peti poſſit.
Qua ratione in Mari rubro & ſinu Perſico ipſi reſiſtendum.

QVARTO loco eorum, qui Hiſpanum bello petendum eſſe rebantur, ſententia nobis dicenda eſt.

Hi contendebant fieri non poſſe, ut Turcicum Imperium ad totius mundi monarchiam, tanquam ad ſcopum, ad quem omnes omnium Turcarum actiones & machinationes directæ ſemper fuerint, pertingat, niſi prius Hiſpani debilitentur vires & immenſa potentia, qua omnes alios Chriſtiani orbis Reges & Principes longe ſuperare credatur. Nullum eſſe periculum, ut Hiſpanus Algerium obſideat;

 quam

quam nunc longe melius munitam norit, atque fuerat tempore Caroli V Imperatoris; quem Turcæ Crai voce Sclavonica nominare ſolent. Et quamvis Hiſpani ſine intermiſſione Regé de ea expeditione ſollicitent, quod nova indies damna & calamitates à piratis Afris accipiant: tamen quo minus illorũ petitioni annuat, obſtare periculum, quod ab hoſtili claſſe, quam eo modo in mare Hiſpanicum attracturus eſſet, ſibi ſuiſque imminere ſciat. Præſidiarias Hiſpanorum triremes non facile regiones verſus Orientem ſitas, quas Turcæ incolunt, petituras eſſe: ne minus procul è patriæ conſpectu, quæ ipſarum ope ut plurimum indiget, diſcedant. Hiſpaniæ regem vel multitudine negociorum, vel aliis de cauſis retardari, quo minus quæ in concilio militari decreta ſunt, ſubito exequatur. Et quantum ex eo judicare poſſumus, quod non ita pridem ad Nicopolim, quæ Proneza hodie, & Navarinum, quæ quondam Pylus dicta eſt, contigit, Hiſpani ſibi ab armis Ottomannicis ſedulo cavere videntur. Ipſum Regem cautiſſime in ſuis verſari negociis certiſſimum eſt, ne cum Turca bello concurrere tandem aliquando invitus cogatur: quod videre fuit, cum non ita pridem ſub exitum belli Perſici, auxilium Perſarum regi denegarit, cui ſuccurrere poterat & ante ſolitus fuerat. Quod ſi defenſionem parare, & vim vi repellere omnino velit, vix tamen ipſi tantum virium ſupereſſe, ut præter ea, quæ nunc diverſis in locis bella gerit, novum inſuper ſuſcipere, & quantum ſat eſt militum & pecuniæ aliarumq; rerum ad bellum neceſſariarum, ſuppeditare poſſit. Inſtare ipſi Belgii defenſionem, & amiſſarum provinciarum recuperationem, quæ propter fluxum maris & multitudinem fluviorum munitiſſimæ, & ab incolis mira animi præſentia & pertinacia, libertatis & religionis conſervandæ cauſſa, defendantur. Hiſpanum capitali odio ab Angla diffidere, quæ bellum hoc multis modis iuvare poſſit, ſi in Luſitaniæ regnum

impe

impetum faciat, vel navibus, quæ Indiæ theſauros advehunt, inſidias ſtruat: vel in alia eius regna incurſiones tentet, quemadmodum non ita pridem Coronæ portum occuparit, qui locus commodiſſimus eſt ad infeſtandum Hiſpaniam, & impediendas navigationes Indicas, atque alias quæ in Oceano fieri ſolent. Bellum verò Gallicum tam implicatum & ſollicitum tenere Hiſpanum, ut qua ratione citra honoris & bonorum iacturam ſe expediat, modum vix ullum reperire poſſit.

Quod ſi vero cum Principibus ſupra dictis pacem ineat, ut nullum inde inpoſterum periculum ipſi creari poſſit, alia tamen remedia quærenda & in manus ſumenda eſſe: aromatum aliarumque mercium negociationem, ex qua maximos ille percipit fructus, impediendam. Eius quoque naves, ſi opus fuerit, Perſico ſinu exturbandas ope illarum triremium, quæ Poſidii (hodie Suez dicitur) in ſtatione teneantur. Propugnacula, quæ in illis locis poſſidet, aggrediunda, & ſi fieri poſſit occupanda, quemadmodum contra Luſitanos in Diu & Ormuz tentatū fuit. Quod Alfonſus Albuquerquenſis Luſitaniæ prorex in India efficere ſtuduit, cum celeribus equis regionē illam percurrens, Mecham ſpoliare ex improviſo, & Mahumetis ſepulchrum deprædare contendit. Idemq; ſub Imperio Sultanorum quoque evenit: & Traianus Imperator iam olim eodem modo graſſari conatus eſt. Ea quæ in Africâ poſſidet loca, adoriunda eſſe, & littus Hiſpaniæ quod eſt ad mare mediterraneum infeſtandum, Vt ſubditis Afris qui indies illud ſollicite rogabant, aliquando gratificetur: quo ſecure negociari, & peregrinari poſſint: ipſique Mauri tandem aliquando ab Hiſpanorum dominio liberentur, quod Selimo proxime defuncto perſuaſum aliquando fuerat: verùm id multo commodius hoc tempore fieri poſſe, quod Maurorum gens nunc valde aucta ſit, invitique Hiſpanis pareant, ex mercaturis

maximas divitias acquiſierint, naturæ vero ductu & religione moti, odium acerrimum contra Hiſpanos conceperint. Huc non parum conducere Africæ portus, in quos navibus ſemper tutus patebit aditus.

Porro maximi ad hoc bellum momenti rem eſſe, quod Galliæ rex & Angliæ regina ſponte continuationem belli contra Hiſpanos offerant. Gallus Navarram invadat, & ius, quod ad illud regnum prætendit, armis repetat. Angliæ regina non modò ipſum in Indiis occidentalibus, in Oceano verſus Septentrionem & occaſum aggrédiatur, ſed & novos tumultus & motus in Portugalliæ regno excitet. Ibi quam plurimi ſubditorum ægerrime Hiſpanorum imperium ferunt. Sibi enim ita perſuadere, & vere quidem: cum poſtremo Portugalliæ rege, qui verus & legitimus ipſorum erat dominus, omnem proſperitatem & tranquillitatem ſe amiſiſſe. Hic enim pacem cum Galliæ & Angliæ regibus coluit, unde ſubditi maximas divitias negociando acquirere poterant: ubi vero in Hiſpanorum manus inciderunt, propter bella perpetua, nova indies ſibi damna inferri & pericula creari conqueruntur.

Inſuper magnam exulum Hiſpanorum copiam paſſim reperiri, qui male contenti & pertæſi dominationis Hiſpanicæ, non modo ex Portugallia ſed ex ipſa etiam Arragonia & aliis regni partibus profugerunt, nunc vero in Gallia & Conſtantinopoli degant, qui auxilia & ſubſidia plurima occulte ac palam liberaliter offerant. Eadem Mauros quamplurimos polliceri. Hoſce vero omnes perfacilem expeditionem, & certiſſimam victoriam promittere, ſi ex improviſo quis Hiſpaniam invaderet; quod fere nullus ibi ſit militiæ uſus, cum incolæ raro domi ſeſe in armis exerceant; neque in locis neceſſariis ordinaria præſidia ſint diſpoſita, & perpauci equi ad bellum idonei reperiantur.

Con-

Conſiderandum porro, Hiſpaniam viris, qui rem bellicam fortiter & ſtrenue tractarint, valde exhauſtam eſſe, propter crebros copiarum delectus, quæ in Indias Italiam atque Belgium fere quotidie tranſmittuntur. Inde haud leviter vires earum regionum attritas & extenuatas adeo eſſe, ut ſi valido & numeroſo exercitu impetus in eas fieret, vix à ſuis defendi aut iuvari poſſe videantur, ſed aliarum vicinarum ditionum huic regno ſubiectarum, præſidio & auxilio opus habituræ ſint; quæ ſi vel impediantur, vel in tempore adeſſe ceſſarent, tantò faciliorem parti adverſæ victoriam ſui relinquerent.

LVI. Conſilium de bello Venetis inferendo, & oppugnanda inſula Corzyra, Catharo, Cerigo, Novigrado, Zara, Butintro, & littore maris Adriatici devaſtando.

De Pola, Raguſa, & plurimis protubus Turcarum in eo mari ſitis.

De Candia Inſula.

De Sinano Baſſa, & cauſis ipſius obitus.

De Ferat Chereilam, & cur odium Mahumetis incurrerit, cur Maſul factus, id eſt, ab officio depoſitus fuerit.

De Baſtia & Andromico.

De Emiris & cur Tulpantem viridem gerant.

Qua via vinum Maluaticum ex Creta in Germaniam, Poloniam, & Moſcoviam tranſvehatur.

VT pax Venetæ Reipublicæ quondam conceſſa, diſcutiatur, illi qui QVINTO loco ſententiam ſuam dixerunt, Amurathi perſuadere conati ſunt; rationibus utentes veriſimilibus potius quam veris, licet illæ Turcis minus dubiæ videri poterant, quod ea facile & libenter credere ſolemus quæ cupimus.

Dicebant hi, nullam expeditionem minus difficilem

futuram hac ipſa: iudicio de rebus præſentibus è præterito-rum bellorum eventibus ſumpto, in quibus ſemper Turcæ Venetis aliquid eripuerunt, qui ut pacem obtinerent, multis nominibus Turcis ſatisfacere cogebantur. Rempublicam Venetam ſibi à Turcis timere, & à bello alienam eſſe, inde patere; quod ſemper ſibi finem actionum omnium pacem propoſuerit, & nunquam ad arma maiorum inſiſtens veſtigiis niſi coacta pervenerit. Quid, ſi forte ad primum armorum ſtrepitum locis aliquibus ultro cedat? ne maiori damno afficiatur vel penitus vincatur, quod in Cypri deditione factum eſſe conſtat. Quid, ſi eius tanta non ſit potentia & belli robur, ut ſola reſiſtere poſſit? Quod ſi cum aliis ſeſe iungat moram haud brevem interceſſuram propter difficultates, quæ in iciendis fœderibus occurrere ſolent. Quod Hiſpano non æque iam ut olim iuncta ſit, cuius etiam auxilio nuperrime deſtituta, pacem cum Selimo inire coacta fuerit. Quod ſi omnino Venetis ſe iungere contra Turcas Hiſpano animus ſit, fieri tamen nullo modo poſſe, ut quæ neceſſariò ad bella requiruntur, quibus ille nunc eſt irretitus, ſuppeditare poſſit. Ipſo vero abſente, omnem aliam confœderationem ad bellum maritimum gerendum fore inutilem & inanem. Quæ Pontifex huc conferre poſſit, eſſe perexigua. Licet enim officio ille ſuo fungatur, alios Principes ad ferendum auxilium adhortando, & ad bellum inſtigando, præter ſubſidium tamen aliquod pecuniarium è ſuis theſauris vel Eccleſiaſticorum reditibus depromptum, vix ipſum amplius quippiam præſtiturum eſſe: vel ubi ad ſummum res conatum perveniet, cum Veneta claſſe quinque ſuas triremes coniuncturam; quæ cum Sabaudi, Melitenſium equitum, & Florentini navibus, claſſem 20 triremium ſolummodo efficient, quod perexiguum eſſe videtur. Notandum & hoc: inter Venetam Remp. (ut ſibi perſuadent Turcæ) & reliquos

Chriſtia-

Chriſtianos Principes forſitan eam non eſſe animorum coniunctionem & familiaritatem, quam gravitas periculi, quod illi ex bello Turcico imminere poteſt, & ipſa neceſſitas exigit & requirit. Hactenus diſſolvendis alienis nominibus proximo bello contractis, & conſtruendis propugnaculis, eius theſauros exhauſtos, forſitan nunc non ea auri copia inſtructos, quam belli moles efflagitat. Tandem cum Venetorum tota ditio paſſim propugnacula habeat quamplurima, fieri nullo modo poſſe, ut ſimul omnia milite aliiſque munitionibus bellicis tam bene munita ſint, quam ratio belli poſtulat & requirit.

IN hoc bellum fere omnes Viſirii conſenſerunt, ſed quo belli primus impetus dirigendus eſſet, variorum variæ fuerunt opiniones quas particulatim recenſebo.

Sinan Baſſa Albanus, natus in pago Topoiano, qui eſt in Sangiachatu Philippopolis, quæ Preſerem hodie dicitur, anno præterito, vel ex languore quod bellum Vngaricum ex voto minime ceſſiſſet, vel veneno necatus occubuit. Hic primam expeditionem contra *Corcyram* inſulam (quæ hodie Corfu dicitur) ſuſcipiendam eſſe ſuadebat: quod ut iuſta de cauſa fieri crederetur, 300 cecchinos prætendebat, quos Corcyrenſes fiſco Turcico ab Anno 1537 deberent, propter Baſtiam quæ illis tunc temporis ea conditione conceſſa fuerat. Eſt autem Baſtia deſertus quidam in Epiro locus, pago cuidam Turcico contiguus, Corcyra 12000 paſſuum diſtans. Non procul inde abſunt ſalinæ ad fluvium Calamaitan, quas Turcæ poſſident. Illic merces, quæ ex Græciæ regionibus adferuntur, navibus imponuntur, ut in Corcyram tranſvehantur. Hanc ille ſuæ expeditioni prætexebat cauſam, ſed aliam fuiſſe, certum eſt; nimiam videlicet ipſius ambitionem, qua titulum & laudem ſtrenuiſſimi expugnatoris & debellatoris arcium acquirendi deſiderio maximo flagrabat.

grabat. Quam certo ſe conſequi poſſe ſperabat, ſi Corcyram, quæ natura loci & arte munitiſſima & inexpugnabilis habetur, expugnaret: eundem ſibi belli eventum promittens, quem expeditio eius qua Golettam cepit habuerat.

Feratus Baſſa, Charailam ſeu niger ſerpens cognominatus, anno præterito vivere deſiit; Mahumetis ſcilicet juſſu (quam vero prudenter, alii iudicent) ſtrangulatus. Accuſatus enim fuerat, quod clam cum Tartaro Crymæo conſpiraſſet, ne, ut debebat, in bellum Vngaricum proficiſceretur, quia Ferat dux belli generalis non fuiſſet creatus: tum quod Michaelem Waiuodam cum Tranſylvano reconciliare tentarit. Quorum defectionis cauſſam, non odium erga Turcas, ſed indignationem contra Sinanum Baſſam fuiſſe, in conſilio Viſiriorum dicebat. Verum hæc ficta ab eo fuerant, quo autoritatem Sinani Baſſæ imminueret, à quo capitali odio diſſidebat, poſtquam propter tumultum, qui in circumciſione Mahometis inter Ianizaros, & Spahioglanos extitit, Maſul factus, id eſt ab officio remotus, cum ignominia fuiſſet. Hic ſuadebat ut *Catharo* (quæ Aſcruvium Ptolomæo dicitur) occuparetur, quod eam obſtare putaret Caſtello novo, & clavis præcipua Dalmatiæ, maris Adriatici, & Veneti territorii eſſet. Nimis diu immoratus ſum in Sinano & Ferato Baſſa, quod eorum antehac mentionem fecerimus, & poſtea etiam facturi ſimus, quod primi fere & præcipui ſint, qui clavum Reipublicæ tenuerint. Nunc ad reliquos pergo.

Sinan Cicala, Venetorum propter rationes ſupra allegatas hoſtis, *Cytheram* Inſulam, Cerigo hodie dictam, invadendam eſſe ſuadebat, lucernam Archipelagi eam vocans, & exploratricem actionum Turcicarum, maxime vero, quod ex ea inſula facillimus in Peloponneſum ſit trajectus. Sic Demaratus Spartanorum rex in Perſia exulans Xerxi

ſuaſit,

ſuaſit, ut quantocyus poſſit, Cytheram inſulam ſibi ſubjiceret, ſi quod affectabat, Græciæ imperitare vellet.

Aliorum Baſſarum erat opinio, ut *Novigradum* & *Zaramirizi* urbes occuparentur, quo injuriæ multis jam annis ab Vſcocchis illatæ vindicentur, & eorum audacia reprimatur, vel ſaltem, ut Veneti ad ea damna, quæ terra marique Turcæ à piratis & latronibus iſtis quotidie patiuntur, reſarcienda aſtringatur. Negabant enim Veneti, ſe eo nomine Turcico Imperatori ullo modo eſſe obligatos. Nec quicquam ea de re vel Conſtantinopoli vel alibi in commentarijs publicis ſcriptum reperiri. Volebant iidem Baſſæ, ut Veneti à Buthroti piſcationibus (hodie Buotintro dicitur) 10000 paſſuum à Baſtia diſtans, è regione Corcyræ ſita arcerentur. Non equidem, quod ejus loci poſſeſſionem jure quodam ad Turcas ſpectare putarent (cum Veneti multo antea illum tenuerint, quam Turcæ pedem in Albania fixerint): ſed quod 100000 Cecchinorum in reditu piſcationes illas habere, fama, ſed falſa tamen, ferat, cum ultra ſex millibus vel circiter nunquam locari ſoleat.

Alijsquibusdam videbatur commodum, ut claſſis Turcica in procinctu ſtans, ventum exoptatum & ſecundum expectaret, quo flante vel ex Peloponneſo vel Naupacto (hodie Lepanto) vel Nicopoli, quæ Prevera, vel Orico quæ Velona dicitur, ſolveret, *maris Adriatici littus omnemque oram maritimam* deprædaretur: & qui ipſis omnium commodiſſimus viſus fuerit locus, eum occuparet. Quod eo facilius ſe conſecuturos confidebant, quin maritimæ oræ terreſtribus etiam copijs à Turcis infeſtari poſſint, utpote qui omnes illas regiones fere obtineant.

Iidem Baſſæ hoc inprimis urgebant, quod abſque difficultate, ſed maximo cum commodo, *Pola* & *Raguſa* occupari poſſent. Illam incolis denudatam portum habere præſtantiſſi-

mam & in Iſtria ſitam eſſe: quæ provincia militum & habitatorum multitudine, nec non etiam propugnaculis deſtituatur, ſed inprimis tamen, quia ultra 120 millia paſſuum Venetiis non diſtet. *Raguſa* vero poſt Corcyram, alterius quaſi portæ inſtar ſit, qua in Venetem ditionem per Adriaticum mare aditus pateat, & tam commode ſita, ut tota inde Italia bello peti poſſit. Habere etiam portus tutiſſimos & capaciſſimos, quibus Turcæ ijs in oris deſtituantur. Dyrrachij (quæ Durazzo dicitur) portus ultra quatuor triremes non capit, & introitum minus tutum habet propter ſyrtes. Inde ad 12 lapidem ad promontorium, Capo di Lacchi dictum, alius eſt portus 20 navium capax, ſed nec hic tutus, nec aquam bonam habet. In ſinu Velonæ ſeu Orizi alius eſt, totidem capax triremium. Hinc ad 8000 paſſum eſt portus Raguſæus, qui 20 navium ſtationem habet: verſus ſeptentrionem, occaſum & meridiem à ventis tutus non eſt. Extra ſinum Adriaticum, quem veteres montibus Acroceraunijs (hodie Dichimara vocantur) terminabant, primus qui occurrit ad Epirum, eſt portus di Santi Quaranta, ubi quædam triremes conſiſtere poſſunt. Non procul diſtat Neriho olim Oricum: ubi primum Romani quondam appellere ſolebant, cum Hydrunte in Epirum navigarent, 40 triremium capax, ſed non adeo ſecurus eſt. Soli Raguſæi portus, quorum 5 vel 6 ſunt, inſigni capacitate præſtant. Tres in primis, & ex his ille, qui de ſancta cruce nomen habet, non Turcicam modo, ſed quamvis maximam claſſem capere poſſet Hæc urbs præter utilitates quas dixi, hanc inſuper rebus Turcicis afferret, quod triremes aliæque naves ex materia, quæ è montibus Ducaginis eo transferetur, ibi conſtrui poſſint, quod eâ commoditate in nullo alio ex portubus ſupra dictis fieri poteſt, ut alibi quoque à nobis demonſtratum eſt.

Sed major pars Viſiriorum in expeditionem *Cretæ inſulæ* incli-

inclinabant: quam ideo expugnandam judicabant, quò navigatio Turcarum, qui vel Alexandriam negociationis cauſa vel ex ſuperſtitione Mecham petunt, ab Hiſpanis Melitenſibus & Florentinis triremibus, tuta reddatur: quod fieri non poſſit, niſi alterum ex his duobus remedijs, quæ præcipuus quidam ex Emiris propoſuerat, obſervetur, ut videlicet Veneti non modo eò adigantur, ne ullum illis navibus in mari, cujus imperium habent, aditum præbeant, ſed etiam ut damna reſarciant, quæ ipſorum culpa navibus Turcicis ab hoſte inferantur: vel ut eum in finem claſſem Turcicam in Candiam, ubi ſtationem habeat, recipiant. Emiri illi, quorum memini, profitentur ſe ex Mahumetis prophetæ deſcendiſſe proſapia: ideoque tiaram ſeu Tulpantem viridi colore infectum geſtant. Nec dubitandum, quin expeditio hæc felicem habitura ſit exitum, ſiquidem inſulæ illius regnum, propter diſcrepantes ritus, quos Græci & Latini in ſuis Eccleſijs obſervant, inter ſe diviſum ſit; Nobiles Veneti (in quo fortaſſis hallucinantur) à Cretenſibus diffidant: illis etiam, qui privilegijs atque imunitatibus fruuntur, cum reliquis, qui angarijs obnoxij ſunt, peſſime conveniat: Ruſticorum animi à nobilibus valde ſint alienati. Sed hoc maxime ad rem facere, quod nullo impedimento à Turcica claſſe quavis ex parte impetus in eam inſulam fieri poſſit, cum Turcarum ditione fere undiquaque cingatur, Natolia ſcilicet, Caramania, Barbaria, Alexandria, Morea, & Archipelago, quæ regiones omnes Turcarum Imperio parent, è quibus ſubſidia & ſupplementum militum nullo negocio ad exercitum mitti poſſint. Præterea ſi inſula hæc, quæ omnis generis fructuum feraciſſima & fertiliſſima eſt, occuparetur, tum omne maritimum imperium in manibus Turcarum poſitum iri. Nam fere centrum non ſolum maris mediterranei ſed totius orbis dici poſſit; quod æquali diſtantia ab Aſia Africa & Europa diſſideat. Vn-

at. Vnde non incommode à veteribus ſedes mundi opportuniſſima habita eſt. Hoc quoque obſervandum, quod occupata ea inſula, Venetorum claſſis multarum triremium jacturam factura ſit: Ottomannicum Imperium contra oportunitatem maximam adipiſcatur, quam plurimas in ea inſula conſtruendi. Tandem cum Conſtantinopoli maximus ſit Cretenſium numerus, illi de locorum oportunitatibus Turcas informare & juvare poſſent. Inter eos quam plurimi ſunt exules, qui eo confugerunt, ut laborando in armentario vel Peræ victum acquirant: vel negotiationem exerceant, vini in primis precioſiſſimi, quod inſula profert. Inde enim per Pontum Euxinum ad Danubij oſtia, & rurſus ad urbem Chilia, Galaz Rene uſque Flaz, quæ eſt in Valachia, transfertur, ubi carris impoſitum in Poloniam tranſportatur. In Germaniam vero non ea via, ut nonnulli ſcripſerunt deportatur, ſed per Oceanum Hamburgum Lubecam & Gedanum tranſmittitur. Pars quoque itinere quod Venetias ducit, in Germaniæ urbes præcipuas defertur.

LVII. Conſilium de invadenda Italia.

De expeditionibus quas in Italiam fecerunt Hunni, Alani, Gothi, Vandali, Teutones, Galli, Hiſpani & Saraceni.

Laudes Italiæ.

Quomodo Itali ſibi de re frumentaria proſpiciant.

POſthabitis prioribus de bello movendo conſiliis, SEXTA ſucceſſit ſententia. Alij enim Baſſæ, omnes imperij Ottomannici vires terreſtres æque atque maritimas contra Italiam dirigi volebant.

Quod ad orbis terrarum monarchiam, quam Turcæ ſemper ſibi, tanquam ſcopum ſuarum actionum, propoſitam habuerunt, nunquam perventuri ſint, niſi prius Italiam in poteſtatem redegerint. Hæc enim tanquam centrum univerſi orbis

bis conſilia reliquis membris & auxilia ſuppeditare ſoleat, quibus aliorum machinationes impediuntur. Romanos tandem totius mundi dominos extitiſſe, quod hanc potiſſimum obtinerent. Huc omnes ſuas cogitationes direxiſſe, qui ex Ungaria per Dalmatiam eo profecti ſunt. Alani & Gothi, qui utramvis Danubij ripam incoluerunt, poſtquam Græciam ſubjugarunt, per Boſniam & Croatiam in Italiam irruperunt. Vandali Hiſpania ſubacta, ex Africa claſſe eo ſolverunt. Teutones Galli & Hiſpani varias in Italiam expeditiones ſuſceperunt. Saraceni (de quibus Romani quondam dicebant, eos vel in amicorum numero habendos, vel non tractandos ut inimicos) poſtquam totam Italiam devaſtarunt, diutiſſime illius imperij potiti ſunt, ipſa dominatrice Roma capta. De qua ſtulte ſane dicere ſolebat Solymannus, eam jure ad Imperium Ottomannicum pertinere, quod à Conſtantino in præjudicium ſucceſſorum fuiſſet alienata.

Concludebant tandem, quod nulla tam honeſta tamque fructuoſa expeditio hac ipſa ſuſcipi poſſit: quod Italia velut reginæ locum inter alias provincias obtineat, propter ſitus opportunitatem, aëris temperiem, omnium rerum ad victum humanum neceſſariarum abundantiam, maximas pulcherrimas & ditiſſimas urbes, propter ſedem primariam Eccleſiæ Chriſtianæ, propter antiquam gloriam & majeſtatem Romani Imperij, aliaſque cauſas.

Neque hanc expeditionem adeo difficilem fore; quod Italia diverſis Principibus pareat, quorum imperio quamplurimi ipſorum ſubditorum invite obſequantur: quod incolæ per multos jam annos in pace vixerint, ideoque ad bellum minus apti, ſed timidi atque imbelles exiſterent. Quod ſi antequam ſegetes matureſcant, expeditio illa, vel ex uno, vel pluribus locis incipiatur, Turcis nunquam, quæ ad victum ſpectant defu-

tura: incolas vero, quorum magna eſt frequentia, earum rerum penuria laborantes, & incluſos ſuarum urbium muris & propugnaculis, in extremum famis periculum adductos iri. Id verò inde magis patere, quoniam hoc tempore, quo pace fruuntur, frumentum, quantum ſufficiat ad victum non habeant, ſed aliunde, in primis vero ex Peloponneſo Conſtantinopoli & urbibus Oceani maritimis, illis advehatur.

Conſiderandum porrò quod plerique Italorum non alia ratione, quam ſuis laboribus & manuum ſuarum operibus, vel negociationibus victum ſibi parent. Qua ratione ſi ſpolientur, brevi tempore eò illos redactos iri, ut conditionibus, quas victor propoſiturus ſit, pareant, vel tributa ſolvant, Imperioque Ottomannico ſe ſubijciant.

Nec milites illubentes in bellum hoc profecturos, quod neque per ſteriles regiones neque glacie congelatas aut incultas, neque per ſylvas vel montes inacceſſos ipſis proficiſcendum ſit; ſed in ſuarum ædium conſpectu, & per proprias ditiones in bellum hoc ituri ſint. Et ſiquidem Turcæ, ut conſtat, ſæpius eo penetrare potuerint, cum limites remotiores & itinera incommodiora haberent, multò facilius id nunc fieri poſſe, cum opportunitatem nacti ſint, & hoſtem in propinquo habeant.

LVIII. Conſilium de bello in Poloniam transferendo. De Coslou.

SEPTIMA quæ dicta fuit ſententia, eorum fuit, qui bellum in Poloniam primum, exinde in Ungariam & Germaniam transferendum eſſe putabant. Cujus rei rationes illi allegabant. Primum dignitati & majeſtati Ottomannicæ detrahi, quod Poloniæ rex tributum debitum ſolvere aliquoties recuſarit; illud ni & armis repetendum eſſe cenſebant, quod eò facilius impetraturos ſe ſperabant, quoniam inter ipſos Polonorum præcipuos

puos inimicitiæ paſſim gliſcerent. Nec difficile illud bellum futurum, quod Polonia cum Moldaviâ Tartaris & Sangiachatibus Achermani & Banderæ & Voſia terminatur. Neque tutam & plenariam Moldaviæ & Valachiæ poſſeſſionem unquam Turcas habituros, niſi Polonorum audacia reprimatur: quod earum regionum Principes, quos Waiwodas vocant, ubi multis opibus ſe locupletarint, ſemper in Poloniæ regnum recurrere ſoleant. Fore inſuper ut injuriæ à Coſaccis illatæ (qui Coslou Tauricæ Cherſoneſi urbem occuparant) vindicentur: & mercatura in Moſcoviam liberior & tutior reddatur. Moſcoviæ Duci timorem incuſſum iri, propter regionis vicinitatem: qui Dux imperio Ottomannico impedimento fuerit, quo minus totius Perſiæ regnum obtinuerit.

Et cum hoc modò Germaniæ paulatim appropinquetur, forſitan eo rem deventuram, ut inſigni aliqua clade Imperator afficiatur; eoque magis magisque Imperium ejus armis & præſidijs Turcicis exponatur & cingatur.

Poloniam planam & apertam eſſe regionem, neque propugnacula ad reſiſtendum habere; incolas militiæ ſcientia non valere, quod diu jam pacem coluerint, & bellum cum Maximiliano Auſtriaco parum duraverit: Stephanus rex in bellis quæ contra Moſcovitam geſſit, ut plurimum militibus Ungaris uſus ſit, & obſidendo potius, quam pugnando ea bella confecerit.

LIX. Conſilium de bello Imperatori Romano inferendo.
Quomodo à Turcis Imperator & Vienna appelletur.
Solymanni & Selymi conſilia & deliberationes.
Quanta facillitate bellum Imperatori inferri poſſit.

QVI OCTAVAM & ultimam dixere ſententiam, bellum Romano Imperatori inferri volebant: quem Turcæ regem Viennæ (quæ illis Betz dicitur) nominant; olim Vindoniana fuit.

Cau-

Cauſas belli movendi has proferebant. Quod Uſcocchi eò inſolentiæ proceſſerint, ut terra marique Turcas ſine intermiſſione deprædarentur, unde non modo propter damna, quæ inferantur ſubditis, ſed propter ipſam Imperij Ottomannici majeſtatem & honorem, eorum audacia diutius non perferenda. Horum injuriis præcipue factum eſſe, quod mercatores privato ſuo cum damno, & publico Imperatoris detrimento, Narenta ſeu Narona Turcici Imperij oppido relicto, emporium ſibi conſtituerint Salonam (hodie Spalato) quæ ditionis Venetorum èſt. Sed ne ſiç quidem mercatorum ſecuritati conſultum eſſe, licet pax cum Imperatore & Venetis obſervetur. Nam & terrâ omnia deprædationibus ipſos miſcere, animalia abigere, pagos exurere, liberos è matrum complexu & ſinu abripere. Hinc quis animus ipſis ſit, facile intelligi poſſe. Nec dubitandum, ſi occaſio ſeſe offerat, quin, ſi aliquod magni momenti propugnaculum occupare poſſint, omni conatu id tentaturi ſint. Quod quantum dedecoris & ignominiæ, ut damnum ſileatur, toti Ottomannico Imperio allaturum ſit, facile quemvis æſtimare poſſe.

Nec obſcurum eſt quam vilipenderit Imperator noſter Turcam, eo quo bellum cum Perſis geſſit tempore ſerò nimis tributum perſolvens, quod violandæ potius quam ſtabiliendæ pacis ſignum ſit.

Nec adeo dubiam & difficilem fore victoriam, quod & verſus Croatiam Vngariam & Auſtriam impreſſio fieri posſit. Regionem omnibus rebus neceſſarijs abundare, exercitui ſuſtentando commodam propter vicinitatem, & quod fere ſemper in Turcico territorio iter faciendum ſit. Propugnacula præcipua Vngariæ, Belgradum, Budam, Albam regalem, aliaque loca munitisſima Turcarum præſidijs & milite cuſtodiri, quo milites tanquam in tutum ſeſe recipere poſſint, ſi clade aliqua afficerentur

retur

cereturexercitus, vel etiam in amiſſi locum ex præſidiis vicinis alius ſubſtitui poſſit.

Imperatorem Romanum paci potius ſtudere quam bello: quod non eo loco & honore à cunctis Germaniæ Principibus forte haberi videatur, quem ipſius & dignitas & majeſtas requirat. Germanorum proceres propter religionem & fines territorii acriter inter ſe diffidere. In primis vero propter novi Rom. regis electionem, pertæſos Imperii domus Auſtriacæ, à qua contrariæ religionis Principes inprimis abhorrere videantur. Tum quod nimis anxie de cumulandis & aſſeruandis ſuis theſauris ſint ſolliciti.

Tandem cum multis abhinc annis Germani bella nulla geſſerint, ad arma tractanda minus eos fore idoneos & ducibus parum obedientes. Eos nunquam non diffidere ſolitos Vngaris Italis & Hiſpanis, quod hæ nationes à Germanis parum diligantur, ne dicam odio habeantur. Qui etiam inter ſe propter variarum religionum ſtudia non conſentiant, & ſemper in eo verſentur metu, ne ſi forte Imperator Turcam bello vicerit, religionem, quam ſemel receperunt, iterum ejurare & Pontificis Rom. jugo ſe ſubmittere cogantur. Hanc ob cauſam à bello ipſos potius atque auxiliis ſummittendis abſtenturos, quam ut ſui & Imperii defenſionem ſuſcipere velint.

Nec verendum eſſe, ut exteri Principes Imperatori hoc bello occupato auxilium ferant. Polonum & Tranſylvanum nunc in pace cum Turca vivere, nec belli tempeſtatem in proprias ditiones derivaturos. Tum etiam quod Poloni eo in metu ſint poſiti, ne patriæ limites deſerere & verſus mare glaciale ſe conferre cogantur. Tranſylvanus vero à Turcico Imperatore imperium acceperit, quo rurſus ab eodem exui & ſpoliari poſſit. Regem Hiſpaniarum ea quidem valere potentia, ut maxima domus Auſtriacæ auxilia ſubminiſtrare

poſſit, verùm aliis in locis ipſum diſtineri. Pontificem Romanum non ubivis locorum præſto futurum. Italiæ Principes neque theſauros ſuos neque ſubditos in alterius gratiam inſumpturos. Venetam Rempublicam non temere Turcarum arma in ſe concitaturam, ſed ocioſe potius belli ſpectare exitum, quam alieno periculo ſe immiſcere, præoptaturam.

HÆ præcipuæ ſunt Viſiriorum de bello movendo ſententiæ; non maturo aliquo conſilio, ut fere ſolet, excogitatæ, ſed ex barbara quadam temeritate profectæ: qua moti plurimarum rerum facilimam expeditionem ſæpius ſibi perſuadent, quas effectu non modo difficilimas, ſed etiam pernicioſiſſimas ſibi experiuntur.

SCIO nonnullos eſſe, qui dè rerum quas enumeravi certitudine dubitent: quem ſcrupulum ipſis eximere animus eſt. Breviter igitur oſtendam, quomodo Turcis res noſtræ innoteſcant, & Turcarum res in noſtram noticiam perveniant. Demonſtrabo etiam, omnibus Principibus hoc uſu venire, ut de rebus maximi ponderis eiuſmodi deliberationes inſtituant, præcipue Ottomannici reges, exemplo à Solymanno & Selymo ducto. Ille enim cum ſuis Baſſis omnium orbis terrarum Principum vires & potentiam examinabat & ponderabat: Hic vero, qua ratione de omnibus Principibus victoriam reportaret, conſilium inibat.

LX. Quomodo res, quæ inter Chriſtianos Principes aguntur, in notitiam Turcarum perveniant.

Haud dubium eſt, Turcicum Imperatorem eiuſque conſiliarios non modo earum rerum quæ inter Chriſtianos quotidie accidunt, verùm etiam arcanarum, & quæ ipſis ſolummodo Principibus eorumque Conſiliariis notæ ſunt, cognitionem habere. Quibus explorandis, tum mercatorum, quorum ex omnibus nationibus Conſtantinopolis magnum

magnum numerum alere ſolet, opera utuntur: tum ex mancipiis & captivis, qui ſingulis diebus in ipſorum poteſtatem perveniunt, intelligunt: hi plerique fidem Chriſtianam eiurant, præmiis allecti, vel pœnarum metu quibus duriſſime affliguntur.

Habent etiam alias rationes hæc expiſcandi. Non ita pridem Secretarius quidam Imperatoris, qui Conſtantinopoli morabatur, plurima in illorum noticiam pertulit. Et Iudæi hac in parte fidelem ipſis navant operam. Hi ſagaciſſimi ſunt exploratores, Chriſtianorum hoſtes; qui paſſim per Turcicum Imperium ſparſi, mercaturam exercent in præcipuis emporiis & vectigalia fere ſoli redempta habent. Vnde ſummo ſtudio res noſtras indagant, ut Turcis eas revelando gratiam ab iis ineant, bonis & facultatibus ſuis proſpiciant, ſeque ſuoſq; liberos in tuto conſervent: tum etiam ut præmium aliquod & mercedem ab ipſis accipiant, ſibique eos devinciant. Occaſio præcipua belli, quod proxime Veneti cum Turca geſſerunt extitit, ut fertur, Ioannes Miches Hebræus, qui infeſto erga Venetos animo, quod merces ſuas, quas ſub ficto quodam nomine Venetias advexerat, obtrudere ea ſpecie prohibitus fuiſſet. Iohannem Lopes Hebræum affirmant plurima ſecreta Sixti V Pontificis Amurathi aperuiſſe, quæ exploraverat dum Romæ vixit. Ideo eius imago ab Inquiſitoribus combuſta fuit.

Habent etiam Turcæ exploratores ſuos fere in omnium Principum aulis, quibus certa ſtipendia ſoluunt; etiam (quod mirum eſt, ſed verum tamen) in Heluetia & apud Rhætos ſuperiores, ut de copiis & exercitibus, qui inde in alias regiones emittuntur, certiores reddantur.

LXI. Quomodo de rebus Turcarum certiores reddamur.
Quis apud illos Mupthi vocetur.

Aſſam Baſſæ avaritia & ratio emungnedi pecuniam.
De Saltana.
De Zingi Han.
Cur Tartari & Turcæ capitis tegumenta pennis exornent.

AD Chriſtianos Principes quod attinet, notæ ſunt impenſæ, quas faciunt, non modò ut aliorum conſilia & actiones ſecretiores explorent, etiam cum damno & pudore corũ qui in ea re ipſis inſerviunt, ſed præcipue ut quid Turca, qui communis eſt hoſtis, in animo gerat & contra illos machinetur, expiſcentur. Vnde quorum plurimùm intereſt, etiam in ipſa urbe Conſtantinopoli, ſuos maximo cum ſumptu alunt exploratores Iudæos & Turcas, atque primorum Baſſarum fidiſſimos: & quoties arcanum quiddam ipſis communicatur, liberaliter illis dona conferre ſolent.

Nonnunquam ipſimet Baſſæ Principum legatis ea, quæ in ſecretiori Imperatoris conſilio proponuntur & tractantur, communicare ſolent. Verum huic malo hoc ille ſolet adhibere remedium, ut præcipuos conſiliarios ſub venationis ſpecie rus ſecum abducat, quo ea quæ decreta ſunt minus facile euulgentur.

Variæ autem ſunt cauſſæ, quæ Baſſas movent ut de Imperatoris ſui conſiliis alios certiores faciant. Sæpius animorum quædam inclinatio eos permovet; qua Mahumetes Socolevich Primus Viſirius ſub Selymo, & Muphtius eo tempore, erga Venetam Rempublicã bene affectus, plurima Reipublicæ illius legato concredidit. (Muphtius autem apud Turcas primus eius ſuperſtitionis antiſtes, atque Mahumetanæ legis præcipuus interpres eſt: tantæ in ſpeciem autoritatis in concilio, ut ipſius ſententiæ nunquam quiſquam aperte contradicat. Dixi, *in ſpeciem:* nam quoties Imperator ſerio aliquid vult, ille vel timore vel adulatione motus princeps ad laudandum & ſuadendum prodit.) Sæpius ubi inter

præcipu-

præcipuos Conſiliarios contentiones oriuntur, ut deliberationes ſuorum æmulorum impediant, quo minus optatum exitum ſortiantur, illis quorum intereſt eas patefaciunt; quod Mehemetem Baſſam & Muphtium, nec non ita pridem Sinanum & Feratum feciſſe conſtat. Nonnullos avaritia ad hoc movet. Natura enim Turcæ ſunt avariſſimi ſeu donorum cupidiſſimi. Qua in re Aſſan Baſſa Venetus Cileſtri natus reliquos ſui temporis Baſſas ſuperavit. Hic ante Cicalam Architalaſſi officio functus eſt: & cum quadam die in concilio quidam è Viſirbaſſis Imperatori pollicitus eſſet, ſe ex improviſo Venetias occupaturum, nec ille tamen auditus ſed deriſus potius propter vanitatem & temeritatem fuiſſet: Aſſan iſte ad legatum Venetum ſe contulit, eique conſilium aperuit, quaſi ab aliis in medium allatum, ſe vero naturali inclinatione erga eam Rempublicam motum obſtitiſſe, ne executioni mandaretur. Vnde ſplendidiſſimo & ditiſſimo munere fuit donatus.

Sub hoc titulo conſiliarii ſæpius ſervos ſuos & famulos remunerari ſolent. Nam arcana illis communicant, ut ea aliis, qui liberaliter donant, aperiant, atque lucrum inde faciant.

Idem cum ſuis uxoribus obſervant. Vnde Sultanæ (quæ Imperatoris ſunt amaſiæ vel cognatæ) cum perpetuò in Seralio habitent, ubi negotia præcipua tractantur & expediuntur, eorum eſſe inſciæ non poſſunt, eaque per eunuchos, qui ipſarum cuſtodiam habent, Principum miniſtris revelant. Student ſibi hoc officii genere Principum animos devincire, ut ſplendidum aliquod munus ab iis eblandiantur. Mater huius Mahumetis honorem ſingularem Venetæ Reipublicæ deferre ſimulat, & ſæpius donum aliquod ab ea poſtulat. Non ita pridem omnes Sultanæ à Venetis petierunt, ut prohiberent, ne fictæ illæ pennæ vitreæ, quæ Murani conficiuntur

& erodii pennis ſimiles ſunt, Venetiis in Turciam efferantur: quod magno cum applauſu & vili precio paſſim Conſtantinopoli emerentur: unde ipſæ impediantur, quo minus pennas precioſiſſimas, quæ dono ipſis è diverſis regionibus magno numero mitti conſueverunt, eo precio quo ante ſolebant vendere poſſint. Apud Turcas enim mulieres æque atque viri criſtas gerunt, conſuetudine à Tartaris ducta, poſtquam Zingi Han, (perperam alii Cangio eum vocant) ſervatus à bubone fuerat. Cum enim hæc avis arbuſculis quibuſdam conſediſſet, ſub quibus Zingi latebat metu hoſtium eum inſequentium, putavere illi neminem in eo loco ubi tam ſecura avis conſideret deliteſcere. In huius rei memoriam Tartari avem hanc ſummopere venerantur; ut qui eius pennas tum nanciſci potuit, felicem ſeſe æſtimarit: atque alii deinceps iis pennis capita inſignire ſumme ſtuduerunt, ut eſt apud Haytonem relatum. Sed ad inſtitutum.

LXII. Quare Amurathes bellum Romano Imper. inferre decreverit.
De Aſſan Boſniæ Baſſa.
De propugnaculo Petrinæ.
De Aſſan Baſſa de Vuan.

AMurathes Turcarum Imperator, ubi diu in ea conſiliorum varietate anceps hæſiſſet, incertus quid nam de bello decerneret, tandem Cæſarem aggrediundum eſſe ſtatuit. Sperabat enim hac quoque in parte gloria & laude ſuos anteceſſores ſuperare, ut in Perſia ſe feciſſe iudicabat. Idque eo facilius, quod bellum gerendum eſſet in regione, quæ proxime ſuum territorium attingebat: unde commeatus & alia neceſſaria in caſtra commode deferri poſſent.

In eo propoſito à Sinano Baſſa fuit confirmatus. Qui cum vidiſſet, fruſtra ſe Corcyrenſem expeditionem conſuluiſſe, hanc fovere ſtuduit: ſperans ſe Generalis (ut vocant) &

& Supremi ducis officio potiturum, quo ſuis æmulis reſiſtere &maximas divitias acquirere poſſet. Quod tandem ipſi ex animi ſententia ceſſit, ſiquidem ad ſeptennium ſupremum belli imperium ea poteſtate, quam Imperator ipſe habet in caſtris, conſecutus eſt.

Illud negocium præ reliquis quoque promovit Aſſan Boſniæ Baſſa, homo temerarius potius quam ſtrenuus, ſi res eius in Croatia geſtas ſpectes. Putabat eo modo divitias ex eo bello (ut mos Turcarum eſt) maximas, & ſuprema belli munia, quæ à vatibus quibuſdam vel potius auguribus promiſſa fuerant (nam eorum auſpiciorum erat inprimis diligens obſervator, cum accipitrariæ rei præeſſet) ſe conſecuturum. Igitur Amurathem indies de damnis, quæ Vſcocchi & alii Archiducum miniſtri & ſubditi inferebant, deque incendiis deprædationibus eorundem & rapinis commonefaciebat. Inſtigans eum, ut in Croatia bellum inciperet: inde vel contra Cæſarem vel Venetos illud continuaret, vel ex improviſo in Italiam impetum faceret, ut ſub Mahumete Baiazethe & Solymanno factum fuerat; unde omnibus Italiæ Principibus maximus metus incuteretur, & milites ditiſſimis ſpoliis locupletarentur. Ea importunitate tandem effecit, ut poteſtas ipſi data fuerit, bellum in Imperii finibus auſpicandi; ſub hac tamen conditione, ne ipſius Amurathis juſſu ſed proprio motu id à ſe fieri profiteretur. Petrinæ propugnaculum ad Culpam ſeu Colapin fluvium, quam de ſuo nomine Aſſan Grad nominari voluit, extruxit. Inde faciles incurſiones in ditionem finitimam fieri poterant, & periculum minabatur Caroloſtadio, Zagabricæ & Metlicæ, aliiſque urbibus & pagis vicinioribus. Omnia terrore lachrymis & querelis percellebantur & perſonabant.

Sed obiter hic ſingulare quippiam obſervandum ducimus; cum videlicet qui primus Perſiæ regiones infeſtavit, ante-

antequam bellum proximum motum fuit, & pacem inter Perſas & Turcam violavit, idem cum hoc nomen tuliſſe, & vocatum Aſſan Baſſam de Wan; quæ Mediæ urbs eſt, hodie Siruan & Waſpracan dicitur, qui eo tempore ultimus Turciæ terminus verſus Perſiam erat.

Sæpius *Vſcochorum* mentionem fecimus: quinam igitur ſint, clarius ut explicemus, propoſiti noſtri ratio requirit, quoniam cauſſa & occaſio tanti belli, quod nunc geritur, extitiſſe dicuntur.

LXIII. De Vſcochis, & quare ſic dicti.
Vbi ipſorum latebræ & receptacula ſint.
Vnde ipſis ad mare aditus ſit.
Quomodo ipſorum deprædationibus variis modis reſiſti poſſit.
De Chimeriottis, Marteloſſis, & Murlachis.
Sententia Azam Baſſa.
Decretum Vſcochorum de non diminuendo ſuorum numero.

VScochus voce Sclavonica ſaltatorem ſignificat; quod capreoli in morem per præcipitia montium calceis lorariis ſaltare ſoleant. Sed errant, qui cum Iovio inhabitatores Chimeræ eos ſtatuunt; ſiquidem à Chimeriotis ad quingenta miliaria diſtant; qui in Albania Acroceraunios montes ad promontorium Iapygium, quod Capo di Santa Maria dicitur, incolunt. Vſcochi Sclavonicam, Chimeriotæ Albanicam linguam loquuntur: illi Romanos, hi Græcos obſervant ritus: illi collectitii ſunt & pauci, hi vero indigenæ & maximo numero. Inter illos plurimi verſantur Murlachi, quibus ſub Turcis vivere non licet: qui aut ex Veneta vel aliorum Principum Italorum ditione proſcripti, vel paupertate coacti, illis ſe adjungunt. Recipiunt quoque in ſuam ſocietatem Marteloſſos, qui exploratores & latrones ſunt eius ditionis: ut ipſa vox Martelos demonſtrat, quæ profeſſionem non nationem quandam denotat.

De

De *Morlachis* ſic ſtatuendum. Eo nomine omnes Chriſtianos intelligi, qui montes incolunt. Inprimis vero, qui in monte Lica prope Novigradum & Seniam habitant. Vox ea Marolachia tunc primum innoteſcere cœpit, ubi in Italiam Barbari irruperunt. Nam cum ex Walachia ad mare Adriaticum perveniſſent, eo nomine omnes maris accolas adpellarunt, & ſub voce Vulachi vel Vloſchi Italos omnes intellexerunt; non aliter ac Turcæ, qui Francorum nomine omnes Italos appellitabant.

Uſcochi maritima loca habent Seniam & Buccari: interius vero Othozaz & Vinadol, quæ regio ad Comitem Sedrim pertinet. Et licet omnes oras finitimas deprædentur (quemadmodum Turcomanni quondam in Græcia ſolebant) ab Imperatoris tamen prefectis tolerantur, ne eos à ſe alienent ſi quidem ſine ullo ſtipendio audaciſſime limites iſtos defendunt & tuentur, Coſaccos Polonos ea in re imitantes; de quibus infra fuſius. Quod cum manifeſte contra pacta conventa, inter Archiducales & Turcas, & cum ipſis quoque Venetis inita, fiat, ſæpius cauſam & occaſionem Turcis dedere, ut ad defendendos ſubditos, & merces quæ Anconam & Venetias deferuntur, arma arripuerint. Eo etiam Venetos redegerunt: tum propter jurisdictionem, quam in mari Adriatico ſe habere Veneti prætendunt: tum etiam ne Turcis occaſionem præbeant, ut armis in Venetos converſis injurias ab Uſcocchis illatas ulciſcantur. Ad hoc etiam ne Veneti à Turca odioſe interpellentur: ut fieri ſolet, qvoties Turcis aliquo damno adfectis ſatisfactionem ab ijsdem Venetis Turcæ petunt. Nec verò Turcarum modò bona prædari ſolent, ſed Chriſtianorum etiam facultates aggredi, Venetorum inprimis; non equidem quo damna quæ in obſidione Seniæ acceperunt reſarcirent, (ut quondam ipſorum Voviadæ & Arambaſſi cauſabantur) ſed potius, ut injuſtiſſimis

O modis

modis divitias & opes acquirerent. Quod eo libentius faciunt, quoniam optime norunt, quod à Venetis vix impediri poſſint, dum ab Imperialibus defenduntur & quoties lubet in tutum ſe recipere queunt.

Vſcocchis tamen quatuor viæ patent in mare ad prædas agendas. Prima eſt inter flumen Veſſiam atque Cherſum inſulas: ſecunda inter dictas inſulas & Arben: tertia inter Arben & Pagum: quarta denique inter Pagum & Zaram, quæ anguſtiſſima & 100 paſſus vix patet.

Veneti triremes habent atque alias naves armatas, quas ad impediendos Vſcocchorum impetus emittunt: ſed quia parum ordinate res adminiſtratur, parum etiam hactenus ipſis nocuerunt. Navium igitur numerus augendus & præſidia in loca opportuna collocanda ſunt, quibus commode ipſis reſiſtatur. In quæ etſi ſumptus majores impendendi eſſent, hæc tamen utilitas inde expectanda, quod Vſcocchis ſemel in fugam compulſis non facile ſeſe recolligere & unire poſſint. Et mercatores ipſi (de quorum ſalute & utilitate utplurimum agitur) libenter eos ſumptus contribuent.

Vel etiam hac ratione ipſis reſiſtendum, ut Vſcocchorum ducibus certa pecuniæ ſumma ſolvatur, ut à damnis tam Chriſtianis quàm Turcis inferendis abſtineant; cum latrocinia vix ulla ratione latronibus illis audaciſſimis & animoſis interdici poſſint, niſi ſeriò in id & aperto bello incumbatur. Sed verentur nonnulli, ne ex ea re Turcarum Imperator indignationem contra Venetos concipiat, qui cum Vſcocchis conſpiraſſe ea ratione videri poſſent, ut ipſorum mercatores ſolummodo pace fruantur & tutò negociari poſſint, neglectis aliis. Nec fieri etiam poſſe, ut in hunc modum tam ſecrete cum Vſcocchis tranſigatur, quin Turcæ reſciſcant. Verum huic malo duobus modis ſuccurri poterit. Primum, ut quid rei cum illis geratur Tur-

carum

catum Imperatori ſignificetur, cum in eo omnis tractatio conſtat, quo ipſi ſolummodo ſatisfiat, Vel, ut Pontifex bono conſulens publico ſeſe interponat, & acceptam à Veneta Republica vel à mercatoribus pecuniam ſuo nomine inter Vſcochorum duces diſtribuat. Præterea etiam Cæſari ſubſidium aliquod pecuniæ largiri poſſet, ut præſidio valido Seniam & loca vicina muniat. Vel, quod optimum foret, ſi, ut pacate inde diſcedant, eaque loca rapinis exercendis commodiſſima deſerant, cum ipſis conſtituto precio vel ex pacto conveniri poſſet. Conſtat enim publicos ipſos eſſe latrones, & maximis damnis Chriſtianum orbem afficere.

Alia ratione, nec vires ipſorum imminui, neque etiam penitus extirpari poterunt: quod nunquam à quoquã impediantur, quin militem ſuum augeant, & quoſvis ad militiam paratos ſibi aſſocient. Hoc enim lege apud ipſos cautum eſt, ut marito defuncto conjux in omnia defuncti bona ſuccedat, & qui hanc duxerit poſſeſſionem illorum bonorum poſſit acquirere.

Huc uſque de Vſcocchis, & quomodo ipſorum inſolentiæ reſiſti poſſit, dictum ſufficiat.

LXIV. Sigiſmundus Battorius ad Cæſarem tranſit, quod plurimum Cæſari profuit.
Quæ Sinan Baſſa Amurathi obtulit.
Obitus Amurathis & ejus ſepultura.
Cur Turcarum templa ſeu Meſchitæ vocentur Moſcheæ.
Succeſſio Mahumetis in regno paterno.
Quid Ferat & Sinan Baſſa prætendant.
Cur Mahumetes in bellum profectus ſit.

VBI bellum inter Amurathem & Cæſarem eo quo dixi modo recruduit, Sigiſmundus Battorius Tranſylvaniæ Princeps Turcis adverſari & Cæſaris partes ſequi cœpit. Quod ut illis præter ſpem & omnem expectationem evenit: ita neque ab

his,qui factum hoc Politico more (quem Ragion di ſtato appellant) examinarunt approbari potuit. Soli igitur divinæ providentiæ meritò adſcribendam eſſe deliberationem illam cenſemus. Hinc enim dubio procul & Germaniæ & Italiæ nata eſt ſalus atque ſecuritas:& Turcæ machinationes, quas contra Chriſtianos principes intendere voluit, ut plurimum declinatæ & averſæ ſunt, ſingulari ad hanc diem exemplo.

Sinan vero ubi poſt mortem Aſſan Baſſæ imperio militari præfectus eſt, amiſſa omnia ſe recuperaturum eſt pollicitus: ut contra eorum calumniam ſeſe purgaret, qui hujus conſilij de bello Cæſari movendo autorem ipſum ſolum prædicabant.

Quæ ab eo tempore in Ungaria ab utraque parte geſta ſunt, hiſtoricis deſcribenda relinquimus. Sed ecce dum hic Belgrado reditum Conſtantinopolim parat, mors Amurathis ipſi denunciatur. Qui nono Ianuarij die Anni 1595 obijt, ſepultuſque eſt in templo, quod vivens conſtruxerat idolo Bahalzebuſ, id eſt, muſcarum. Qua fortaſſe de cauſſa talia ædificia vulgò corrupto vocabulo, vel ſane ludibrij cauſa, à noſtris Moſcheæ, hoc eſt domunculæ Muſcariæ nominantur.

Vbi MAHVMETES operâ Ferati Baſſæ, qui triremem eveſtigio ipſi obviam miſerat, in paternum imperium inductus, & de more ac conſvetudine Ottomannica inauguratus eſſet, conſilia bellica renovata ſunt. Initio apparebat, Mahumetem paci potius quam bello ſtudere: quod Conſtantinopolim caritate annonæ oppreſſam, ſubditos ab eo bello alieniores, Baſſarum animos, inprimis vero Sinani & Ferati, invicem diſſidentes, cerneret. Ille enim belli imperium jure ſibi deberi prætendebat, quod Mahumeti ſemper fidiſſimus & amiciſſimus fuiſſet, & parenti quæ de filij morte ex ambitione decreverat diſſuaſiſſet, & ſuſpiciones ea de re conceptas ejus animo exemiſſet; tum quod ſemper de omnibus rebus, quæ in regno quotidie fieri ſolebant,

ipſum

ipſum certiorem feciſſet. Ferat contra optimè de Mahumete ſe meritum eſſe ſtatuebat, quod tempore exiguo in poſſeſſionem regni paterni illum collocaſſet. In primis vero tam periculoſo tempore, maximis neceſſitatibus rempublicam urgentibus. His invicem illi altercabantur rationibus, donec tandem alter alterius necis & obitus cauſſa extitit.

Sed ubi rebus domeſticis aliquantulum Mahumetes proſpexit, eaſque ex voto compoſuit, bello ſe accingere coactus eſt. Tum propter rationes ſuperius à nobis in medium prolatas: tum quod milites palam profiterentur, ſe in militiam non amplius profecturos, niſi Imperatore ipſo præſente, quod à primis belli ducibus Sinano & Ferato in bellis præteritis minime ipſis ſatisfactum, ſed peſſime etiam ab iisdem tractati fuiſſent: tum etiam, quod militum animi alij in alios duces inclinarent, & Cicala facilimam victoriam ipſi promiſiſſet, ſi ipſemet bello intereſſet.

LXV. Agria occupatur à Turca.
De urbibus Toccai & Sacmar.

PRimo expeditionis ſuæ anno *Agriam* occupavit. Quæ licet non adeo munita ſit, propter montem qui ipſi imminet: ſitus tamen ratione maximi eſt momenti. Quod facile impedimentum inde Tranſylvani & Cæſaris copiis, quo minus ſe conjungant, creari poſſit: & Turcæ viam, quæ Caſſovia Toccaium verſus ducit, continuo infeſtare queant, cum ſuperior illa, quæ eſt verſus Sacmar, multò ſit longior. Quod ſi muri & propugnacula Agriæ reficiantur, nullo negocio exercitus validiſſimus inter utroſque hoſtes ibidem in excubiis haberi poterit.

LXVI. Expeditio Mahumetis.
Fuga ejusdem.
De Tamur Han.

BIBLIOTHEQUES DE LA VILLE LYON *1895*

Agriæ expugnationem *prælium* eſt ſecutum. De quo verè dici poteſt: quod vel uterque exercitus victoria ſit potitus, Cæſaris ſub principium, Turcarum ſub exitum pugnæ, vel quod neuter ab adverſario fuerit victus, quia ambo ſeſe receperint, incerto rerum ſuarum ſtatu relicto. Quod inter Ludovicum XI Galliæ regem & Carolum Burgundum eadem fere ratione contigiſſe legimus; ut Græcorum & Romanorum exempla taceam. In primo ſtatim congreſſu Mahumetes propriis ſuis oculis vidit exercitum ſuum diſſipatum,& in fugam conjectum; ipſe de ſua ſalute ſollicitus in montem quendam in ipſo Agriæ conſpectu confugit, faciemque parte veſtis Mahumetis, quam religionis cauſſa ſecum circumferebat, abſterſit.

Quanta vero noſtrorum militum virtus, & in debellando hoſte audacia fuerit, non eſt obſcutum: quod minus quinquaginta millibus militum (quos Franciſcus Maria Urbini Dux ad extirpandam Turcicam tyrannidem ſibi depoſcere ſolebat) inſtructi, hoſti obviam procedere, manus cum eo conſerere, & exercitum qui trecentorummillium hominum atque adeo totius Imperij Ottomannici robore conſtabat, in ipſius Imperatoris conſpectu in fugam coniicere valuerint. Vnde nemo temere dubitare debet, quin ſi noſtri minus avari, melius uniti, magisque providi, inprimis vero erga ducem belli fideliores extitiſſent, victoriam ſplendidiſſimam reportaturi fuiſſent: qualem forſitan ante ipſos nunquam Chriſtiani de Turca tulerunt, ipſo Mahumete capto. Quemadmodum Bajazetem à magno TamurHan, id eſt, domino ferri (qui corrupte alijs Tamerlanus vel Tamberlanes dicitur) captum eſſe ſcimus.

Et ut

Et ut tandem hanc partem abſolvam, Turcarum Duces exiguam fortitudinem & rei bellicæ peritiam in eo prælio demonſtrarunt: unde plurimi honoribus ſuis privati, alij vita mulctati ſunt, milites vero timidi & pavidi redditi.

HINC futurum conjicimus, ut eorum Imperator melius rebus ſuis in proximum annum proſpiciat, & vel pacem ineat, vel cum minori ſuo periculo bellum gerere ſtudeat. Interim perplexe Chriſtianus Orbis de ejus machinationibus eſt ſollicitus. Quare cogitationes hoſtium altius examinare, & quid Chriſtiani Principes ad gloriam Dei & ſui conſervationem præſtare poſſint & debeant, judicare noſtri officij eſſe cenſemus.

FINIS II PARTIS.

PARS TERTIA.

In hac parte agitur, an Cæſar & Tranſylvanus pacem à Turca oblatam acceptare debeant, nec ne. Deinde etiam oſtenditur, quid damni ijdem Turcico Imperatori inferre, ſi bellum continuarint, tum quantum alij Chriſtianorum Principes ipſi nocere, poſſint. Ut omni tempore periculum, quod Chriſtianitati à Turcis imminet, evitetur.

IN ultima igitur hujus noſtri libelli parte, Primo loco demonſtrare animus eſt: num Cæſari atque Tranſylvano expediat, ut pacem, ſi à Turca iis offeratur, accipiant. Tum etiam exponam, quæ Turca ſibi pericula à Cæſare & Tranſylvano, tum etiam ab aliis Chriſtianorum Principibus imminere timeat, ſi bellum quod nunc geritur continuetur. Multarum quoque gentium & locorum deſcriptionem addemus, quæ non minus jucunda quam utilis lectori erit futura.

LXVII. Conſilium Mahumeti datum, ut pacem cum Cæſare ineat.
Tranſylvanus Cæſari ſe conjungit; quem Turcæ maxime timent.
Cur Mahumetes belli continuationem tandem decreverit.

CUm belli initium in Vngaria Amurathes feciſſet, pacis tractationem penitus recuſavit. Quam tamen Galliæ & Angliæ regum legati ſtrenue urgebant: ex adverſo verò bellum maritimum contra Hiſpanum ſuſcipiendū, diligenter hi ſuadebant, ut à bello, quod contra Galliam & Angliam Hiſpani gerebant, diſtraherentur. Majori ſtudio & contentione eandem rem tractarunt, poſtquam duplici clade in Croatia & Vngaria Amurathes affectus eſſet, & Conſtantinopoli domeſticæ ſeditiones, & civiles diſcordiæ palàm ſerperent, & indies latius manarent.

Poſt

Poſt Amurathis obitum Mahumeti ſucceſſori ſæpius eadem in animum revocarunt, belli hujus difficultatem ipſi oſtendentes, & quanto facilius expeditionem in Hiſpaniam ſuſcipere poſſit. Hoc inprimis ipſi ponderandum relinquentes; quod Tranſylvanus præter omnem ſpem Cæſari ſe conjunxiſſet, unde Turcarum rationes belligerandi ſummopere impeditæ fuerint. Siquidem Princeps ille juvenis & audax, maxima nunc autoritate apud amicos æque atque inimicos ob ampliſſimas res geſtas polleat; qui nunquam ad officium reduci posſit, niſi pace cum Cæſare facta ipſe excludatur. Sed ejusmodi pacem vix eſſe ſperandam, propter utriuſque emolumentum, quod alter ab alterius ſalute dependere videatur: tum etiam propter confœderationem recens inter eos initam, & novam affinitatem, qua Cæſari non ita pridem fuit junctus. Allegabant etiam Raſcianorum rebellionem, & quod Moldaviæ & Walachiæ Waiwodæ ſecesſionem à Turcis feciſſent: tum etiam quod omnes Turcarum ſubditi in maximo timore verſarentur, ne vires Imperij Ottomannici à Tranſylvano non modo deprimantur, ſed ne penitus illud regnum deſtruatur & evertatur.

Hiſce Legatorum rationibus & monitis Mahumetes patulas præbuit aures. Illud etiam veritus, ne ſocietatem mutuam Chriſtiani Principes contra ſe inirent: à qua re Turcarum Imperatores ſemper ſibi valde timuerunt. Igitur ex reſponſo quod legatis dedit, & ipſius quoque actionibus apparuit, ejus animum à pace non eſſe alienum. Permiſit enim Græciæ præfecto (quem Beglerbegum vocant) ut ea de re cum Imperatoris Tranſylvani & Walachi officialibus ageret.

LXIIX. Cur Turcæ libenter de pace tractent.
Ferdinandi Archiducis conſilium.
Cur Maximilianus Imperator Albam regalē non occuparit.

Sed verior tamen opinio fuit, Mahumetem etiam tum, non mi-

P nus

nus quam Amurathem; armatum animum geſſiſſe, maxime vero poſtquam in Croatia cæſus fuerat; ut amiſſam ſcilicet recuperaret gloriam. In qua ſententia etiam Ferdinandus Archidux erat. De pace tamen tractare ſimulare volebat: tum propter rationes ſuperius allegatas, tum vero ut in hac quoque parte uſum militiæ, in primis vero Ottomannicæ, ſequeretur. Siquidem ea tractatione hoſtem negligentem & dubium in conſiliis definiendis & apparatibus faciendis reddere cogitabat. Sperabat etiam fore, ut durante ea tractatione noſtrates tardius & remiſſius in bello contra eum procederent, ne majoribus injuriis ejus indignationem in ſe concitarent. Qua in re Maximilianum II in occupanda Alba Regali deceptum fuiſſe ſciebat, dum de pace ineunda cum Solymanno tractaret: quæ licet confecta, tamen non diu pòſt, maximo cum Chriſtianorum damno, iterum diſſoluta & diſcuſſa fuit.

Sed ſtatuamus, Mahumetem eo tempore pacis fuiſſe cupidum, vel eam nunc ſerio ab ipſo deſiderari; expedit tamen ut diligenter quid in hoc negocio rationes noſtræ poſcant, conſideremus. Ego particulatim omnia ea referam, in quibus cardo hujus rei graviſſimæ verſatur. Quorum quædam ad Cæſarem ſpectant; quædam ad Tranſylvanum: reliqua ad dignitatem & emolumentum totius Chriſtiani orbis pertinent. Iudicium penes alios eſto.

LXIX. Quas pacis conditiones Turca propoſiturus videtur.
Turcarum mos non reſtituendi quæ ſemel in bello ceperunt.
Cur Georgius Vacowichius ditionem ſuam ab Amurathe receperit.
Cur Ferat Bei plurima loca Iacobo Soranzio reſtituerit.
Quænam loca à Cæſarianis & Turcis in hoc bello occupata fuerint.
De vocabulo Banus.

Primum

PRIMVM quod in conſiderationem venit in eo conſiſtit, quod Turca nunquam pacem cum Cæſare & Tranſylvano facturus eſt, niſi uterque quæ hoc bello ipſi ademit reſtituat: econtra ipſe haud facile quæ occupavit, inprimis vero quæ alicujus ſunt momenti, reddet. Sic enim inter Turcas conſtitutum eſt, ut quæ ſemel ipſorum equi pedibus calcarunt, ubi ea occuparunt nunquam reſtituant: maxime vero ſi templa vel Meſchitas ibi conſtruxerint, vel commodum & emolumentum inde ſperent.

Etſi enim Amurathes II Georgio Wocovichio Serviæ dominatum, quo ipſum ſpoliarat, reſtituerit: id tamen præcipue factum eſt, quod Amurathes Ungaros, quorum potentiam verebatur, ſibi conciliare voluerit. Tum etiam quod Princeps ille, hujus filiam, quæ Græcorum tamen religionem colebat, in matrimonio haberet à patre collocatam. Quod unum ex ijs graviſſimis ſceleribus exiſtimari debet, propter quæ Deo ultori viſum eſt opibus & libertate plurimos ejus gentis regulos ſpoliare. Sicut plane eidem Georgio contigit poſt ultimam illam Ladislai cladem. Unde in Sclavonicis cantilenis vulgò adpellatur *Hevierních*, id eſt, infidelis.

Veneti quoque Cefaloniam inſulam hodie poſſident: quam Turcico Imperatori auxilio Conſalvi Cordubenſis (quem magnum Capitaneum vocant) eripuerunt. Sed putat forſitan Turca, hanc inſulam ſibi parum conducere, vel ejus acquiſitionem fore difficillimam. Selymus pace non ita pridem cum iisdem inita permiſit, ut Ferat Bei (qui non ita pridem mortuus eſt Budæ, ubi Baſſa fuit) Iacobo Soranzio Reipublicæ legato tredecim oppida prope Zara (olim Zacynthum) ſita, quæ Turcæ in bello ipſis ademerant, reſtitueret, quatuordecim vero prope Sebenicum, & nonnulla prope Spalatum. Cupiebat autem Venetorum amorem eo modo retinere, ut à fœdere Chri-

ſtianorum, quod maxime timebat, eos diſtraheret.

Poſtulata Turcæ, quæ verendum eſt ne noſtris proponat, hæc erunt, ni fallor. Vt ſibi reſtituatur à Cæſarianis, in Croatia quidem propugnaculum munitiſſimum Petrinæ, & quæ ipſi ad viam, quæ ultra Dravum Caniſa uſque Bahoz ducit, quæ Sigetho vicina eſt, erepta fuerunt: tum in Hungaria inferiore Strigonium & Vicegradum: in ſuperiori vero Vaccia Fileckum & Novigradum. Muros etiam Hatwani reſtaurari petet. Hiſce addet tributi augmentum, & ut ſumptus quos in bellum hoc fecit ipſi rependantur. A Tranſylvano poſtulabit ſibi tradi Walachiam: & ut omni ſuo juri, quod in eam prætendit, renunciet. Lippam ad Mariſſonem fluvium ſitam, arcem maximi momenti Temeſvariæ Baſſæ ante ſubjectam dedat; precium Sangiacharũ duorum Ianomæ, & Bezcherech, aliorumque minus celebrium locorum hoc in bello à Tranſylvano exuſtorum, ſibi ſolvi, cum muneribus & annuorum tributorum auctione, poſcet.

Contra vero eorum quæ ipſe noſtratibus eripuit, non eſt ut quis reſtitutionem ſperet. Tenet autem Turcopoliæ ditionem, quæ intra Savum & Culpam ſita, olim Banno paruit. Dicuntur autem Banni provinciarum Rectores, Beglerbegis autoritate & poteſtate inferiores. Nec reſtituet Biz vel Bicagi: quæ verſus mare vergit, non procul à ditione Veneta ſita, eâ viâ quæ verſus Novigradum ducit: nec in Ungaria citeriori Veſprinum & Iaurinum, nec in ulteriori Agriam quam poſtremo occupavit.

Hæc fuſius à nobis ideò poſita ſunt, ut quæ loca utraque pars hoc in bello occupavit, innoteſcat & clarius fiat.

LXX. Imperatorem & Tranſylvanum neque conjunctos neque dujunctos invicem pacem cum Turca facere debere.

Quo nomine Turca ſe læſum à Tranſylvano putet.

SECUNDO loco & hoc conſiderandum eſt, ſi Mahumetes cum ambo-

ambobus pacem facere recuſet, an alter ſeorſum ab altero conſentire paci debeat.

Qui in rebus agendis ſunt exercitati, facile dijudicare poſſunt, ſi hi Principes à mutuo fœdere diſcedant, eum qui viribus erit inferior, vel à pace excludatur, in maximum conjectum iri periculum. Tum hæc animorum disjunctio, fœdera & pacta conventa juramento confirmata, & promiſſionem ſummo Pontifici præſtitam, violaret atque infringeret.

Quod ſi à parte Cæſaris primum offendatur, quis non videt, quanta ingratitudinis & neglecti officij culpa in ipſum ſit redundatura, quod eum deſerat, qui tempore maxime neceſſario in ſuas partes contra Turcam conceſſerit?

Quod ſi Tranſylvanus officij immemor pacem cum Turca ineat, credo erit timendum ipſi, ne in ſummum dedecus apud quoſvis incurrat, quod immemor promiſſionis toties iteratæ, (cujus inprimis tenax eſt) tandem præ formidine conditiones ejusmodi inierit, quas in hunc uſque diem fortiter reſpuerat; licet commoda majora & perpetua protectio, tum ab hoc Mahumete, tum ab ipſius patre Amurathe, oblata & promiſſa fuerint. Quæ ſi Ferdinandus Imp. conſideraſſet, nõ omnis ferme Ungaria in jus Turcarum ditionemque conceſſiſſet. Præterea quis tam demens unquam, tamque omnis rationis expers ſit, ut in fide hominis infidelis acquieſcere velit? cui tantùm non ſemper id metuendum ſit, fore ut ad quamvis occaſionem quę Turcę ſpem aliquam lucri faciendi præbeat, fœdera pacis prohibita violet & rumpat, cum hujus rei nunquam prætextus idonei deeſſe poſſint, Barbaris in primis principibus qui fraudi ſtudent. Huius rei teſtes erunt Veneti; quibus Anno 1570 pax fuit à Selymo violata; præter alia exempla infinita, quæ in medium adferre poſſemus. Quod ne ſibi quoque contingat, ſi quiſquam alius Principum, certè Tranſylvanus meritò timere debet. Siquidem

dem domus Ottomannica omnes ſibi illatas injurias ipſi ſoli imputat, & damna hoc bello accepta ab uno ſe accepiſſe Tranſylvano putat. Sola ipſius rebellione (ſic illi juſtum deſiderium, quo eximere ſe Turcicæ ſervituti voluit, nominant) conſilia ſua impedita, ſeque à curſu victoriarum, quas animo jam voluebat, retardatum fuiſſe. Id porro eo magis metuendum, quod vix ac ne vix quidem tantis Turcarum viribus reſiſtere poſſet, ſi in ipſum ſolum converterentur: niſi vel Polonus vel Imperator manus ipſi porrigat vel eum defendat, quod exiguæ aliàs Tranſylvani vires & divitiæ ſint. Quod ſi ejus ditiones natura & locorum ſitu munitæ eſſe videantur, ut facile ad tempus defendi posſint, cogeretur tamen vel ſponte ſua vel vi coactus immenſæ huic potentiæ cedere; quæ univerſo jam orbi formidabilis eſt, adeoque propter hominum multitudinem divitias & omnis bellici apparatus copias inſuperabilis videtur.

Neque Cæſar omni metu atque periculo vacuus erit, ſi Tranſylvanus cum Turca tranſigat. Id ſolummodo enim ſpectat Turca, ut Principes hoſce armis ſemel exuat, & à bello ſecuros reddat; quod milites eorum, ubi ſemel domum ad propria defluxerint, non facile militiam repetere ſoleant. Qua re Cæſarem maxime laborare novit: quod bellum auxiliaribus potius quam proprijs copiis gerat, ad quarum collectionem plurimùm temporis, & Ordinum atque Circulorum Imperij conventus, requiruntur.

Ex his quæ diximus facile unuſquisque intelliget, pacem ejusmodi Cæſari atque Tranſylvano parum utilem, ſed perniciosiſſimam potius futurum. Quos nempe ubi arma ſemel depoſuiſſe cognoverit Turcicus Imperator, non erit illi difficile, bellum cum majori commoditate, & locis maxime oportunis redintegrare.

LXXI. Contra quos belli molem Turca ſit converſurus, ſi pacem cum Cæſare & Tranſylvano ineat.

Quod

Quod Perſis non facile bellum moturus ſit.
De Turcomannis & Corizzis.

TERTIO denique & ultimo loco, non modo Cæſari & Tranſylvano, ſed omnibus alijs Chriſtiani Orbis Principibus conſiderare expedit, quonam certò Turca videatur belli molem inpoſterum converſurus, ſi pacem cum Cæſare & Tranſylvano ſanciat, eamque ad tempus conſervet? Nam haud dubium eſt, quin Turcica Monarchia ſubditos ſemper novis bellis implicatos teneat, ut quæ originem ab armis ſumpſerit, & vires inde atque incrementa omnia ceperit.

Quod PERSIAM intentatam ſit relicturus, hoc præcipue tempore, & ad bellum non provocatus, inde conſtat. Quia milites Europæ (in quibus nervus militiæ Turcicæ conſiſtit) ab illa expeditione maxime abhorrent, propter aſperum & longinquum iter, & rerum ad victum pertinentium inopiam, tum etiam propter Perſarum ferociam, quam non parum timere videntur. Inprimis vero quod non ita pridem Turca cum Perſarum rege pacem inierit: & fundamenta recens acquiſitarum arcium nondum rectè ſint ſtabilita. Neque Perſis unquam deeſſe milites poſſunt. Quorum ferè tria ſunt genera, Turcomanni ſcilicet, qui noſtros vaſallos referunt: Corizzi, vel Coryshi, qui ſtipendia merent: & auxiliarij, quorum nomine Armenij, Georgiani atque alij intelliguntur, qui omnes ſtrenui ſunt atque audaces, equites inprimis, è quibus fere ſolis ipſorum militia conſtat, quæ maxima eſt militiæ Perſicæ labes.

LXXII. Turca bellum Mulei Ameth Maroccenſi regi non inferet.
Quid Seriphi, quid Sultani vox ſignificet.
De regno Gago.

NEC adducor, ut credam Mulei Ameth, Regi in FESSA & MAROCCO (quem Mauri Seriphum nominant, quod nomen, ſicut Turcarum Sultanus, Regem & Dominum denotat) bel-

lum illatum iri, qnod parum lucri, jacturam vero & detrimenta maxima inde ſit facturus. Tum etiam quod Mulei Ameth,(qui fratres habuit Abdalam & Mahúmethem) bello ſtrenuus ſit & fortiſſimus. Nam etſi regnante Abdala voluptatibus & libidinibus ſe maxime deditum ſimulavit, ut ſuſpiciones quaſdam fratris animo eximeret (quod Mahumethem quoque, qui nunc imperat,feciſſe diximus, ut patris iram leniret) attamen ubi poſt fratris obitum regnum auſpicatus eſt,aliud inſuper, quod *regno del Gago* hodie vocant, acquiſivit, quod auro puriſſimo abundat. Vnde tota ejus provincia plus centum dierum itinere circumſcribitur, ab Oceano Tripolim uſque pertingens.

LXXIII. Turcæ Maltam non aggredientur, & quod nam in ea re Cicalæ conſilium Amurathi datum,

MELITAM inſulam non aggrediuntur Turcæ. Nam ex Sinani Cicalæ Archithalaſſi conſilio, quod Amurathi dederat, parum ad dignitatem Ottomannici Imperij conducet, ſi immenſam ſuarum opum vim atque potentiam late patentem in exiguæ illius inſulæ expugnationem & acquiſitionem conferre velint. Ea etiã quin ſit futura difficillima, non eſt dubitandum. Verendũ magis ipſis eſt, ne ſucceſſu omni deſtituantur, quod multo melius nunc quam Solymanni tempore munita ſit. Neq; in ea defendenda Equitum ſacri ordinis priſtinam & innatam fortitudinem atque audaciam eſſe imminutam ſcimus. Tum quod à reliquis Chriſtianorum Principibus haud gravate, ſed multo facilius nunc, quam olim, auxilia ad eam tuendam impetrari & obtineri poſſint.

LXXIV. Turca bellum Hiſpano non movet.

Turcici & Hiſpanici Imperij termini.

NEque HISPANO Turca bellum mævebit, ſpe concitandorum Maurorum. Non enim tanta alacritate & promptitudine hi res novas exequuntur, quanta aviditate eas deſiderant.

Eo

Eo vero minus eorum rebellioni inſiſtendum, quod pluribus locis apertis & diſſitis ſejuncti, ipſi armis minime inſtructi ſint, & eorum fides merito in dubium vocari poſſit. Igitur in expeditionem tarde & lente proficiſcentur, præ metu ne ſuas domi amittant divitias. Luſitanos & Arragonenſes quod attinet (à quibus ex ſententia Baſſarum regi Catholico aliquid periculi imminere poſſet) ſciendum, hos non modo honeſtum ſub jugum miſſos, verum etiam ſua ſponte ipſos neceſſitati ſeſe & tempori accommodaſſe. Et qui rerum agendarum ſunt periti facile judicare poſſunt, non leviter exulum conſilijs atque inſtigationibus contra patriam aures eſſe præbendas, quod multum damni inde ſæpius acceperint, qui minus caute in ea re ſunt verſati.

Nec temere contra ſe Hiſpani arma Turcicus Imperator concitabit, quod potentiſſimus ſit omnium Regum Orbis terrarum. Et licet variis in locis bella gerat difficilima, facile tamen ubivis pacem vel inducias inire poterit, ubi à Mahumethe ſe peti viderit. Ut taceam, tantam ipſius eſſe potentiam, ut durantibus quæ nunc gerit bellis, Turcis tamen reſiſtere valeat, claſſe inprimis quam ſingulis annis emittere ſolet. Nec in ea inſtruenda novos facere ſumptus cogetur, ut Turcarum littora & oras maritimas infeſtet.

Neque potentia vel imperij magnitudine Turcæ Hiſpanus cedit. Ille quidem latiſſimas & maximus ditiones poſſidet. In Aſia quidem quicquid Euxino Ponto Sinu Arabico & Perſico clauditur, à mari Caſpio ad fluvium uſque Araxin, & Perſiæ terminos, qui magis verſus ortum poſiti. Ab Helleſponto ad Nili oſtia pertingit. In Africa poſſidet, quicquid intra Nilum jacet uſque ad Algerium, & in meditullio partem maximam ejus provinciæ quæ Ægypto & mari rubro terminatur. In Europa Budi ipſius imperij eſt terminus, Conſtantinopolim uſque Neſtro, Danubio Ægæo & Adriatico mari clauditur: Euxini littora uſ-

que ad Tanaim fluvium comprehendens, omnesque porro Aſiæ inſulas & pleraſque Græciæ. Sed Hiſpani Imperium magnitudine non eſt inferius, quia ab Occidente in Orientem uſque ſeſe extendit, novum orbem complectitur, à Moluccis inſulis, quæ ultimæ ſunt ex orientalibus, ad fretum uſque Herculeum pertingit.

LXXV. Turca Polonis bellum non inferet.

Cur Romani Danubij littora munierint.

Nec POLONIAM bello petet; quæ Regio fere in ipſis regni Turcici viſceribus ſita eſt. Pollet inſuper & hominum armatorum & equorum copia; qui ubi Muldaviam & Walachiam ſibi ſubjecerint, trajecto Danubio Bulgariam invadere, vel Romanos imitantes Danubij littora munire; & Conſtantinopolim uſque, quæ caput eſt Imperij, excurrere, totamque eam ditionem devaſtare poterunt. Horum audaciam & ferociam Turcæ jam olim in bellis ſunt experti.

LXXVI. Turcæ non aggredientur Tartaros.

Nec TARTAROS aggredientur; quod eandem cum Turcis religionem colant & fœdere invicem juncti ſint; quibus victis parum emolumenti ad victorem ſit perventurum, quod omnium ſint pauperrimi, in campo ſub tentorijs viventes, qui ubi hoſtem ſibi appropinquare ſentiunt, in tutum ſe conferre ſolent, eo diſcedente amiſſa recuperant. Ab illis plurima beneficia recipere poſſunt, ubi amicitiam cum ipſis colunt, nec minora damna ubi eos ſemel irritarint.

LXXVII. Neque Moſcovitam.

NEque tandem MOSCOVITAS armis petet; quod regionem habitent glacie congelatam, vel paludibus inviam infœcundam, à Turcico Imperio longe diſſitam. Dux ipſe magna & equitum & peditū caterva ſtipatus incedit, qui tormentorum & ſclopetorum uſum apprime norunt.

Ergo

Ergo vel in Venetam Rempublicam, vel univerſam denique Italiam furorem ſuum effundet, ſi cum Cæſare pacem faciat, quod contra alium ex his quos commemoravimus, bellum moturum ipſum eſſe vix credi poſſit.

LXXIIX. Qua de cauſa, & quibus modis, Turca Venetos ſit aggreſſurus, & cur omnibus Chriſtianis illud bellum periculoſiſſimum ſit futurum.

Cur Hiſpanus merito Venetos juvare contra Turcam teneatur,

Turcarum opes frangendi Imperijque excindendi rationem unam eſſe, ſi mari ſuperentur.

Cur Græcia victa & Conſtantinopolis capta.

Cur Pius II *Mahumeti* II *ſcripſerit.*

Ejusdem oratio.

Clementis VIII *Zelus.*

Venetæ Reipublicæ laus & potentia.

Quomodo Turcæ Hieroſolymam vocent, & quare à Chazilaris religionis cauſa frequentetur.

SI VENETAM Rempublicam Turcicus Imperator aggrediatur, maxima omnibus Chriſtianis Principibus, vicinis inprimis, pericula incumbent; quod Italiæ bellum proxime & ſedi religionis immineat.

Nam Græciæ Principes in hoc unico fere peccarunt, quod diffidentes invicem, iis quos Ottomannorum armis proxime expoſitos eſſe ſciebant, opportuno tempore auxilio & præſidio non venerunt; unde omnibus poſtea idem fuit ſubeundum periculum, & Imperij habenæ (Deo ſic ipſorum luxum & diſcordias civiles puniente) omnibus pariter fuerunt ereptæ. Inprimis vero ob contaminatam varijs erroribus religionem, & legitimum Dei cultum corruptum, ſevere fuerunt caſtigati. Nam in Gothorum primum, Bulgarorum & Saracenorum poteſtatem

conciderunt; tandem miſera & deploranda Turcarum tyrannide fuerunt oppreſſi, qua adhuc illaqueati tenentur. Quod ipſis à Nicolao V Pontifice in literis ad Conſtantinum Imperatorem ſcriptis veriſſime prædictum fuerat. Cardinalis Beſſario Italiæ Principibus graviter exprobrat, quod Conſtantinopolim ſolis 50 millibus coronatorum juvare noluerint, cauſaque extiterint ut poſtea à Turca occuparentur. Qui perpetuo victoriarum curſu Trapezuntem, Sinopem, inſulam Lesbum (quæ Metelin hodie) Peloponneſum, Caramaniam cũ regionibus vicinis Pamphiliæ, Boſniam, Bulgariam, inferiorem Ungariam, cum Epiro & maxima parte Dalmatiæ & Illyrici, tandem quoque Eubœam quæ Negropontus dicitur, Imperio ſuo adjecit. Sed merito in omnium Principum auribus Vrbani Pontificis verba ſonare debeant, quibus Chriſtianorum Principes Claromonte Arverniæ urbe congregatos ad Hieroſolymitanam expeditionem ſuſcipiendam concitavit, & recuperandam Hieroſolymam. Quæ Turcis etiam ipſis Cuzzimubaret, ſeu locus ſanctus & inclytus dicitur, propter Salvatoris noſtri ſepulchrum, quod illi æque ac Bethlehemum revereri, & ipſorum Chazillarij, qui religionis cauſa Mecham proficiſcuntur, viſitare ea loca ſolent. Neque etiam ignota eſſe debeat Petri Eremitæ adhortatio ad Chriſtianos Principes habita. Et fratris Iohannis Capiſtrani conciones, quibus ad 40000 crucigerorum coegerat, qui omnes contra Turcas, in eaſdem regiones, ubi nunc geritur bellum, ſeſe contulerunt; aliorum etiam piorum virorum, inprimis Pontificum, ardentiſſimæ admonitiones ad bellum Turcæ fortiter inferendum extant, quarum pleni ſunt conſiliorum & hiſtoriarum Eccleſiaſticarum libri. Neque ſanctiſſimus Clemens IIX, qui nunc pontificatum regit, hac in parte ſuo officio deeſt, hortando, impellendo: qui velut alter Jacobus, noctes dieſque ſine ceſſatione laborat in procuranda ovium Labani ſalute, id eſt, fi-

delium

delium Ieſu Chriſti, altaque voce in precibus ſuis multisq; cum lachrymis Deum pro ſalute noſtra implorat & veneratur.

Hic omnibus alijs relictis, nobis in præſenti ſufficiet ea commemorare, quæ Pius II (qui prolixa epiſtola Mahumetem II ad Chriſtianam religionem traducere voluit) in Concilio Mantuæ habito, poſtquam ruinam Græciæ & aliorum regnorum Turcæ ſubjectorum deploraſſet, in conſeſſu Chriſtianorum Principum, in hanc ſententiam locutus eſt. *Ipſa quidem æquitas religionisque ſtudium, Illuſtriſſimi & Chriſtianiſſimi Principes, hoc à vobis flagitat atque requirit, ut aliquando expergiſcamini, præſentique animo tandem miſeris iſtis & calamitoſis hominibus, qui ſub Turcica detinentur tyrannide, ſubveniatis. Quis quæſo veſtrum eſt, qui commune hoc atque noſtrum omnium cervicibus imminens periculum non videat planeque ſentiat? Nam ut reliquas pulcherrimas atque ditiſſimas regiones, quas jam pridem immaniſſimus ille Tyrannus contra omne jus & fas occupavit, taceam, Adrianopolis & Nicapolis ante paucos annos ſpacio multo majori à Turcis erant diſſitæ, quam illi Chriſtiani ſunt, quos non ita pridem in bello cepit, & omni crudelitatis genere miſerrime affligit. Ad hoc piiſſimi religioſiſſimique Principes veſtrum met munus noſter Salvator humeris veſtris impoſuit, vos obſtringit atque obligat. Ille enim non modo è faucibus antiqui ſerpentis vos liberavit, verum etiam Principes & Rectores ſui populi vos conſtituit, ut diligentum Paſtorum inſtar pro ſalute gregis vobis commiſſi vigiletis intrepide, ne à lupis ei quid detrimenti inferatur. Deus, cujus nomen ſit benedictum in ſecula, in manus vobis ſceptrum tradidit, gladioque accinxit, atque juſſit vos, miſericordiam & juſtitiam exercere, atque tueri bonos, & debellare ſuperbos, omnes privatas utilitates Deo condonare. Cedant divinis humanæ rationes. Sed & propria commoda & humanæ rationes nobis perſuadeant, ut arreptis armis fortiter audaciam immaniſſimæ iſtius belluæ reprimatis, quæ Leonis inſtar rugientis continuo florentiſſimum Chriſtiani Orbis campum devaſtat, ut partem aliquam noſtrarum vel vicina-*

cinarum regionum deglutiat. Liceat ex alterius damno ſapere. Extinguamus ignem, qui parietem proximum atque fratrum noſtrorum inflammat, ne conſumamur una cum ipſis. Occurramus opportune atque deſtruamus torrentem hunc rapidiſſimum atque præcipitem, ne ejus inundatione noſque noſtrique agri ſubito pereant. Ergo agite bellatores inclyti atque fortiſſimi, vobiſcum tandem ſtatuite & decernite, ne ulla ratione ſeculum in quo vivimus, anteactis minus ſit glorioſum minuſve celebre, virorum præſtantiſſimorum inopia. Imitamini illum Gotofredum, Balduinum, Boëmundum, reliquoſque Argonautas celeberrimos, qui, ut hoſtibus crucis Chriſti ſepulchrum redemptoris noſtri eriperent, propria quævis bona vendiderunt, patriam domoſque deſerverunt, mare transfretarunt, varijs laboribus atque periculis immenſis jactati in mari, fatigati in terra. Nunquam melius theſauros, arma, vireſque ſuas ſe impendere poſſe judicarunt, quam in ſanctam hanc & laudabilem expeditionem. Quis igitur veſtrum erit, qui præeundo alijs ſancto exemplo, primus ſe cruce ſignabit? Quis ducem itineris, quis comitem ſeſe præbebit? Vbinam ſunt Chriſti milites validiſſimi, qui glorioſum hoc vexillum ſequentur? Quis tandem erit tam impius, ut privata odia atque inimicitias domeſticas communi omnium ſaluti condonare nolit?

Sed hæc obiter dicta ſufficiant, ad quæ non propoſito noſtræ orationis curſu, ſed juſtiſſimo quodam & pio ardore dicenda delatus ſum, quo & honorem Dei noſtri, & ſalutem tot animarum, quæ Chriſti ſanguine redemptæ calamitoſiſſima Turcarum tyrannide opprimuntur, procurare ſemper ſtuduimus.

Si igitur ut ad rem redeamus, Turca Venetis quod abſit, bellum moveat, periuli quod impendet gravitas neceſſario requireret, ut omnes Chriſtiani Principes huc ſolummodo ſua conferrent conſilia, ne quid illa detrimenti capiat, ſed in priſtino ſuo conſervetur ſtatu, idque eò magis, quod ſingulari moderatione omnium Principum favorem retinere, & indignationem evita-

evitare ſemper ſtuduit. Ea enim tanquam ſingulare quoddam mundi ornamentum & Chriſtiani orbis propugnaculum firmiſſimum, digniſſima eſt, ut etiem propter optime conſtitutam Reipublicæ formam, quam diutiſſime floreat, & nunquam à quovis occupata, incorrupta & inviolata libertate perfruatur.

Verùm præ alijs omnibus, ut id faciat, Hiſpaniæ rex multis nominibus obſtrictus tenetur, fœdere nimirum ut ſe ipſi jungat, vel alia ratione auxilium præſtet. Quis enim ſibi perſuadere poterit, Turcas Venetis devictis à bello quieturos? Quin potius majoribus fruentes commoditatibus univerſam ſibi Italiam ſubjicere conabuntur, in qua pulcherrimas atque florentiſſimas regiones Hiſpanus poſſidet. Nam reliquorum Principum vires & bellicum robur non ſufficiet, ut hoſti tam potenti in mari reſiſtere poſſint, cum mutuis ſibi auxilijs, pecunia, milite, commeatu, & navibus aliiſque rebus ad bellum neceſſarijs, raro ſibi invicem ſuccurrere ſoleant.

Quod tamen merito conſiderare deberent, cum optima Turcas vincendi ratio ſit, ut claſſe ipſis occurratur, & bellum inferatur maritimum, hoc præcipue tempore, quo claſſem nullam habent paratam, nautis deſtituantur, navarchis prudentibus & rei maritimæ peritis careant. Tum etiam quod Turcæ à navalibus abhorreant certaminibus, quod difficilima ſint, multoque ſanguine conſtent, & plerunque in illis victi fugatique fuerint. Nec eos latet, quin ubi in mari clade aliqua fuerint affecti, in terra quoque facile à noſtris vincantur. Ejusmodi conſilium Evagoras Cyprius & Conon Athenienſis Perſarum regi contra Lacedæmonios dederunt. Sic Marci Antonij claſſe ab Auguſto devicti exercitus, qui jam triumphabat, & 80000 peditum, 22000 equitum conſtabat, abſque prælio victus, & nullo negotio diſſipatus eſt. Hac vincendi ratione etiam Rogerius Calaber, Regis Aragoniæ Almiras, uſus eſt, Galliæ regem ma-

gni

gni prælij victorem in mari aggreſſus, & Gallica fugata claſſe, amiſſa recuperavit, atque utriuſque victoriæ fructum ſolus percepit. Quis ignorat quantos Chriſtianorum exercitus ſucceſſus contra Turcas 1581 & 1572 facere potuiſſet, ſi lectis magis idoneis navibus, primo ſtatim impetu Ægæi maris loca præcipua vel Peloponneſum aut Cyprum aggreſſus fuiſſet? ut prudentiſſime ſane Venetæ claſſis Inſpector generalis, cui Soranzio nomen erat, in medium conſuluerat.

Haud dubium eſt, Venetam Rempublicam hoc noſtro ſeculo eſſe potentiſſimam, non modo propter immenſos auri argentique theſauros, quos longa pace cumulavit; omni ære alieno, quod ante bellum proxime geſtum & in ipſo bello contraxerat, diſſoluto, verum etiam propter magnum triremium numerum, commeatus aliarumque rerum ad bellum pertinentium copiam. Quibus rebus inſtructa, forſitan ſola hoſti reſiſtere valebit. Idque eo commodius, ſi quam parvi hoſtem faciat, inde oſtendat, ultro bellum inferando; ſi Alcibiadis Athenienſis conſilium ſecuta, & belli facto initio ſtrenue pergat, atque aliquos ex locis, quos infra nominabimus, ex improviſo occupet, priuſquam ille belli juſtos apparatus facere poſſit.

Paſſim vero Reipubticæ hujus Imperium tam probe fortiterque munitum eſt, ut perparum ipſi à Turcarum machinationibus & conſilijs ſit metuendum. Inter alia propugnacula, tria hæc *Corcyræ*, *Aſcrunij* ſeu *Cathari*, atque *Zaræ*, inexpugnabilia habentur: idque eo magis quod perexiguo intervallo Venetijs diſtent, unde ſubitò præſidia mitti poſſint. Hæc clavium maris Adriatici vicam obtinent, hoſtem ab ingreſſu prohibentes, vel ad regrediendum velociter enm compellentes, ut velut in reti captus detineatur. *Candiæ* ſive Cretæ inſula, & loci ſitu & præſidiis firmiſſimis ad defendendum apprime inſtructa videtur; ut non niſi maximo cum diſcrimine, & periculo evidentiſſimo

ſimo Turca eam tentare poſſit. Nam ſi milites in eam exponere velit, natura loci, quod portubus careat, impeditur: pars altera à milite præſidiario atque incolis ſtrenuis, qui de ſalute propria ſolliciti fideliter Principi ſuo obtemperant, facile hoſtes ab ingreſſu arcebunt, ut vel nullas omnino vel certe cum maximo ſuo damno copias exponere poſſint, ubi recte ad defendendos inſulæ portus in ſuos ordines diſpoſiti eſſent. Quod ſi vero hoc potius quam illud contingat, reliqua tamen hoſtium manus & claſſis reliquiæ in maximo verſabuntur periculo, ne à noſtris vincantur, quod Turca propter regionum ſuarum longinquitatem ſuis ſubſidio venire nequeat. Neque ipſamet Turcarum claſſis diu in hoc mari verſari poterit, abſque naufragij periculo, vel metu claſſis Venetæ, cum qua neceſſariò prælio concurrendum eſſet. Tandem *Palmæ* propugnaculum, quod nunc exædificatur à Venetis, non modò Turcis omni tempore, ubi Iſtriam aut Forum Iulij invadere volent, reſiſtet, ſed omnium inſuper Barbarorum, qui in Italiam irrumpere conabuntur, vim atque impetum coërcebit.

Et hæc quidem de Veneta Republica ſufficiant. Univerſam quod attinet ITALIAM, ſuperius à me rationes, quæ Turcicum Imperatorem ad eam expeditionem movere potcrunt, recitatæ & expoſitæ ſunt. Nunc quibus itineribus eo pervenire poſſit, ut reſpondeatur ijs, qui difficultatem aliquam in hiſce rebus ponunt, demonſtrabo.

LXXIX. Si Turca in Italiam bellum transferat, quibus itineribus Turca eam invadere poſſit.

Duæ ſunt viæ, quæ Turcam è propria ditione in Italiam ducunt. *Prior* quæ optima & equitatui aptiſſima, Belgrado intra Dravum & Savum fluvios: *Altera* vero citra Savum. Utraque Lubianam uſque (quæ Labacum Germanis, olim Nauportus dicebatur) pertingit, fertiliſſima, & quæ commodiſſime

bello ſedem præbere poſſet, regio eſt. Urbs autem ipſa facilis occupatu eſt.

Huc cum ventum fuerit, duæ rurſus patent viæ, una quidem verſus Goritiam, altera vero per Peucæ & Karſtiæ provincias Falconis montem uſque, qui Veruca olim dicebatur, ducit. Sic utraque Natiſone ſeu Piſontio fluvio, quem Turcæ aquas albas vocant, finietur. Qui fluvius celebris habetur, tum propter Theodorici Gothorum & Odoacri Herulorum regis res geſtas, tum etiam quod Turcæ non ita pridem huc uſque, atque adeo ad Caſas Cæſarianas (hodie San Caſſano) paſſim omnia devaſtando & deprædando excurrerint. *Prior* Goritiam ducens, propter commeatum & ad deducendum equitatum multo eſt commodior. *Poſterior* tamen, etſi aliquantulum ſaxoſior, & in Peuca ſylvæ ac anguſtiæ quædam eam difficiliorem reddant, inprimis vero prope Sceleſcnytabor, arcem præſidio paucorum ruſticorum munitam; attamen non eſt prorſus invia & equitatui inacceſſa. Hanc Attila tenuit, cum Tergeſtum & Aquileiam peteret.

LXXX. Cur Theodoricus Monfalconem, Odoacer Gradiſiam, Veneti Palmam munierint.

Aliæ viæ, quibus Turca in Italiam venire poteſt.

Hæc cauſa Theodoricum Gothorum regem, ubi Italiam ſibi ſubjeciſſet, movit, ut locum, quem Falconiſmontem vocant, ad eam viam poſitum muniret. Cum non ita pridem ante Gradiſia ab Odoacro, qui tunc Italiæ imperitabat, exædificata fuiſſet; quam tamen paulo poſt ipſe Theodoricus à Zenone Imperatore contra Odoacrum cum exercitu miſſus, occupavit. Harum arcium extruendarum cauſa eadem fuit, quæ Venetos ad ædificandam Palmam contra Turcas movit.

Sed Turcico exercitui alius patet in Italiam aditus, ne Conſtantinopoli diſcedentes Belgradum pervenire cogantur. Si videlicet

delicet unam prædictarum viarum ingrediantur,& verſus urbes Nis & Præcup tendant (ſunt enim ibi anguſtiæ quædam non procul ab urbe Sophia) relicta Alba Græca ad manum dextram; vel denique relicta Sophia urbem Novibazar petent,& per Ducatum Herzecovinæ in Boſniam verſus Bagnalucam iter inſtituant, & continuo rectoque curſu, duorum tantum dierum itinere, Venetam ditionem attingent, prope eum locum ubi Turcarum exercitus quondam convenire ſolebant, quando Italiam invadere deſtinarent. Hæc via plana eſt, & trahendis vehiculis tormentis atque alijs impedimentis commoda. Hinc Ammianus Marcellinus ſcribit, Gallum Juliani fratrem curru Petovia urbe Polam uſque vectum fuiſſe.

LXXXI. Quomodo Turcæ Italiam bello maritimo aggredi poſſint.
Exempla Auguſtæ, Cotronæ, Rhegij & Montis ſancti Angeli.
Vires & regimen Italiæ.
Thucydidis judicium de cavendis periculis.

Sed ut majori damno Italiam afficiat Turca, uno eodemque tempore partem exercitus terreſtri itinere eo mittere poterit, partem vero claſſe. Quod Mahumetes II facere tentavit, & huic qui nunc regnat à Sinano Baſſa anno præterito perſuaſum fuerat. Eo videlicet conſilio, ut Hiſpanus & Veneti tanto facilius invicem disjungantur, ſi Venetis in mari Adriatico quid negotij atque periculi creetur: Hiſpanus vero in Siciliæ & regni Neapolis littoribus bello petatur, vel Calabria atque Apulia devaſtetur; Omnia timore atque damnis involvendo.

Nec oblivioni adhuc tradita eſt Hydruntis occupatio, quæ tempore prioris Mahumetis contigit. Sentitque adhuc Curia Romana, quanto metu perculſa non ita pridem fuerit, cum in Tyrrheno mari Turcica claſſis apparuiſſet. Nam Italiæ littora legendo, Subſolano Noto & Auſtro ſpirante, vel Zephyro aut Africo ſtante, è Barbaria uſque Centum Cellas (quæ Civita

Vecchia hodie) excurrere poteſt. Notiſſimum eſt, quid Auguſtæ, Cotronæ & Rhegij Turcæ: quidve ante illos Saraceni in monte Gargano, quem hodie Sancti Angeli nominant, deſignaverint.

Equidem ſcio, non abſque maxima difficultate Turcarum deliberationes, quarum ſuperius parte ſecunda hujus libri meminimus, in effectum produci poſſe, quod nobiliſſima hæc provincia, ut rem breviter complectar, paradiſus atque deliciæ orbis terrarum, natura & operibus perfecte munita, divitiarum & incolarum abundantia repleta, commeatu etiam abundet (niſi ex divina quadam pœna, vel ob alios caſus fortuitos, ſegetes minus lætæ atque uberes interdum proveniant) à Principibus denique Catholicis ſtrenuis gubernetur, & contra vim hoſtium defendatur. Inde rectiſſime concludere poſſumus, Turcam ſi eam invadat, breviter propia domicilia eſſe repetiturum, vel ſepulchrum ipſi Italiam futurum, quod multis alijs ante ipſum Barbaris contigiſſe novimus. SED cum veri Politici prudentia præcipiat hoſtem formidare, eumque nullatenus contemnere, ut Thucydides monebat; quo majori cum induſtria & cautione de remedijs quibus vinci poſſit deliberetur atque ſtatuatur, noſtri quoque officij eſſe rati ſumus, breviter remedia quædam proponere, quibus pericula, quæ à Turcicis machinationibus Italiæ imminere poſſint, evitentur, quæ etiam in bello, quod nunc geritur, commode adhiberi & uſurpari queunt, quod Turcæ diligentiſſime ſibi ab illis caveant, eaque formident.

LXXXII. Quomodo bellum Turcicum declinari, & aliò diverti poſſit.
Veterum quorundam opinio ſuper hanc rem.
Martini Segonij ſententia.

INter alia remedia, quæ, poſtquam Mahumetes II Hydruntum occupaſſet, in medium fuerunt allata ut Turca ex Italia depellERETUR

leretur, hoc quoque quod Martinus Segonius Epiſcopus Olchinenſis(hodie Dulcigno vocant) propoſuit, non fuit poſtremum: Illud ad Sixtum IV Pontificem ſcriptum miſit, cujus hæc fere ſunt verba: *Pannonum Rex cum ſuo exercitu confœderatisque populis præſentet ſe ad Danubium, fama præcedente, quod in Raſciam ſit trajecturus. Futurum inde, ut omnium Turcarum multitudine ſibi obviam ad Iſtri trajectum progrediente, gentes nuper Valonam & ad alia Epiri maritima loca miſſæ ad Italiam transfretandæ, ſtatim ob metum Pannonum ad caſtra Turci revocentur.*

SED cum pro unico Hungariæ rege & Cæſarem habeamus & Tranſylvanum, de utroque quod ſatis eſt loquar. Vt cognoſcatur, quanto cum detrimento totius Chriſtianitatis hi Principes pacem, vel hoc ſaltem tempore, & tam ſubito, quod multi verentur, ineant. Docebo inſuper hunc certiſſimum eſſe modum, ut reipublicæ ſtatus in tuto collocetur, ne à potentibus adverſarijs invadatur, quem etiam quivis duces præſtantiſſimi maxime approbarunt. Nam Hannibal Antiocho conſuluit, ut Macedoniam infeſtaret, ne Philippus auxilia Romanis ſuppeditaret. Idem conſilium Hiero Siculorum rex Romanis dedit, ut videlicet in Africam bellum transferrent, quo Carthaginenſes impedirentur, ne novum exercitum ad Hannibalem in Italia belligerantem mitterent.

LXXXIII. Aliæ rationes, ob quas Imperator pacem cum Turca inire non debeat.

Quid Mahumetes in futurum ſit facturus.

Itinera, quæ Turcas Viennam ducunt.

Tria alia itinera oſtenduntur, quibus Turcæ in Italiam pervenire poſſint, ſi Viennam cepiſſent.

Cur Mahumetes exercitum ex Croatia revocarit.

IMPERATOR jam totus eſt in armis occupatus, & licet quædam loca ipſi fuerint erepta, alia tamen non minoris momenti in amiſſo-

miſſorum locum cepit. Nec bellum difficile eſt, propter regionem & propinquitatem. Milites jam arma tractare didicerunt; forti animo horribilem hoſtium clamorem contemnere norunt; frigori alijsque hyemis incommodis ſunt aſſuefacti. Ipſi duces in diſciplina militari, qua contra Turcas utendum eſt, probe ſunt inſtructi. Quod ſi exercitus Chriſtianorum primus in hoſtico compareat, vel obſidione vel ex improviſo occupare quædam ex locis amiſſis conari debent, quod in tempore vix auxilium laborantibus Turcæ laturi ſint. Nam qui domicilia repetierunt quovis tempore in Ungariam redire non poſſunt, ob fœni herbæ & commeatus inopiam. Qui in propugnaculis limitaneis hybernarunt, vix ad eorum defenſionem, ut taceam aliorum offenſionem, ſufficient. Nec pauci erunt, qui quovis modo domi manere ſtudebunt propter inediæ famiſque metum, aërisque inclementiam quam valde perhorreſcunt.

Præterea non abs re ſperare poſſumus, fore ut potentiſſimi æque, atque minoris conditionis & nominis Principes Germaniæ tandem aliquando ſuo fungantur officio; quia non modò de defendendis Ungaris, quos odio maximo proſequuntur, verùm etiam de ipſorummet conjugum liberorumque ſalute, & divitiatum conſervatione agitur. Quod ſi forte quis eò dementiæ deveniat, ut eadem libertate & opportunitate bona quæ poſſidet, ſub Turcarum Imperio ſe conſervaturum confidat, hic de tota re facilime certus fieri poterit. Græcorum tantummodo ſpectaculum Tragicum & horrendum ſibi ob oculos ponat; qui ubi ſemel à Turca fuerunt devicti easdem perpeſſi ſunt calamitates & miſerias in quas Hebræi inciderunt. Rege enim & imperij ornamentis omnibus privati, libertate & divitijs exuti, & quod vix ſine horrore dicere poſſum, jucundiſſima conſolatione, quam ex dulciſſimo amplexu chariſſimorum liberorum percipere ſolebant, deſtituuntur. Ad hæc ſi bellum continuetur,

tur, nemo quidem jure dubitare poterit, quin Principes Imperij etiam inviti Cæſaris atque ipſorummet defenſionem ſuſcipere cogantur. Siquidem ſemper hoc illis timendum erit, ne Turcæ copias ſuas, vel contra Toccaium ducant ut Cæſaris atque Tranſylvani conjunctionem protinus impediant, vel contra Viennam expeditionem ſuſcipiant. Quod Sinan nuperrime Mahumeti perſuaſit, oſtendens illi, qua facilitate expugnari poſſit, quæ gloria inde ad illum redundatura, & quantum momenti expeditio illa habitura ſit, quod capite male affecto reliqua membra cuncta debilitentur.

Quod exercitum ex Croatia revocaverit, non id factum tam ut ſuſpicionem & æmulationem Italis Principibus, qui de rebus ſuis valde ſunt ſolliciti, adimeret, Venetis in primis, qui ea de cauſſa in Palma munienda ſtrenue pergebant; quam potius ut copias undiquaque colligeret, quibus inſtructus expeditionem Viennenſem majoribus viribus ſuſcipere poſſet. Verum ut ut res ſeſe habeat, conſtat interim, nullis Venetorum muneribus & donis ad hoc ipſum fuiſſe adductum, ut falſo nonnulli crediderunt.

Porro ut periculi magnitudo innoteſcat, conſiderandum: Mahumetem à teneris annis hanc expeditionem animo voluiſſe, ſemperque in eam inclinaſſe. Ab eo ſane tempore patrem Amurathem ſollicitare nunquam deſtitit, ut gloriam, quam ex hac expeditione ſperabat, ſibi relinqueret. Quod ſi res ex voto ipſius (quod Deus clementer avertat) cederet, non modò graviſſimam jacturam facturum eſſet Romanum Imperium ſed Italia quoque; ſiquidem ea urbs clavis inſtar aditum in utramque regionem præbet. Quarum poſteriorem Turcici Imperatores tanquam ultimum ſcopum ſuorum conſiliorum ſemper ſibi propoſitum habuerunt. Nam citra ullum impedimentum ad Iaurini propugnaculum uſque (quod ex conſi-

lio

lio Alfonſi Ferrarienſis fuit conſtructum, unde Turcis ad devaſtandam Auſtriam & Stiriam patet aditus) pervenire poſſunt, intra Danubium & Dravum facto itinere. Quod ſi, Vienna quoque in ipſorum poteſtate eſſet, facilime Italiam invadere poſſent, duabus vijs. Quarum una per Tirolenſem Comitatum & Alpes, quæ ſunt prope Tridentum, in Veronæ campos ducit, vel Baſſanum verſus. Prius iter Alaricus fecit, poſterius verò Germani milites ſæpius, ubi in Italiam profecti ſunt. Altera via rectà per Villacum in Forum Iulij verſus Venzone vel Cividale tendit. Sed & adhuc alia patet, per quam Barbari ſæpius Italiam ſunt ingreſſi, videlicet per Tolmez, quæ eſt in Carnia, & Cadore verſus progreditur: verum hæc minus commoda illis eſſet futura.

Sed inter alia quæ obſtant, quo minus Cæſari debita auxilia & ſubſidia mittantur, tria potiſſimum ſunt obſervanda, quæ hic nobis recitanda erunt.

LXXXIV. Rumores quidam in Imperio ſparſi impediunt auxilia debita, quo minus in tempore Cæſari mittantur.
Conſilium Petri Moldaviæ Waiwodæ.

P*Rimum* igitur rumores quidam inter eos qui aliam quam Pontificiam religionem in Imperio ſequuntur, gliſcunt: fore ut Cæſar eos ad amplexandam religionem Pontificiam cogat, ſi victoria contra Turcas potiatur. Quod & Principes & ſubditi peſſime execrantur. Illi quidem propter uſurpata bona Eccleſiaſtica, quæ poſt mutatam religionem fiſco ſuo addixerunt: Hi vero quod miniſtri & concionatores ipſis continuo inculcare ſoleant, præſtare Turcico Imperatori quàm Pontifici Romano obedire; unde probare videntur, Calviniſmum proxime ad Mahumetiſmum accedere. Vita etiam licentioſa & voluptuaria, quam ipſis agere licet, in illo errore eos confirmat.

Secundo nonnulli libere profitentur, fore ut Cæſar pacem ineat,

ineat, quod ab Imperij Ordinibus lente & tarde auxilia ipſi ferantur, & debita ſubſidia nunquam integre mittantur. Vereri enim Imperij Ordines, ne fruſtra ſumptus faciant; & vero ad pacem omnes inclinare dicunt. Id multis alijs Chriſtianis Principibus occaſionem præbuit (Poloniæ regi inprimis & Venetis) quo minus ſe contra Turcas movere voluerint: verentes ne in medio periculo deſerantur, & ſumptus inutiliter collocent. Sed hujus rei forſitan alia ſubeſt cauſa, quod nonnulli, qui inclytæ Domui Auſtriæ minus favent, falſò & perverſe ſpargere auſi ſunt, Imperatorem parùm ad bellum inclinare: tardioremque eſſe factum, tum propter conjurationes quasdam nefarias nuper detectas, tum ob prædictiones cujusdam Angli, videri. Verumtamen ſi vel propter haſce, vel propter alias conſiderationes Cæſar pacis eſt cupidus, multò conſultius fuiſſet in belli ſtatim principio quam hoc tempore eam procurare & inire; quemadmodum alibi quoque multis rationibus, & argumentis clare oſtendimus. Quod & conſuluit Ferdinando Archiduci Petrus Moldaviæ Waiwoda; qui anno 1594 in montibus Rhæticis prope Balzanum mortuus eſt, cum Romam ad oſculandos B. Pontifici pedes, quamvis religione Græca imbutus, veniret: de quo ego, mandatu ejus, apud Pontificem egeram.

Tertio denique eſt loco, quod Ordines Imperij ſumptus tam immenſos ferre nolint, niſi quæ bello capiuntur Imperio acquirantur: Contra vero Cæſar illud nunquam permiſſurus ſit, propter jus quod Auſtriaca Domus in Hungariæ regnum habet, Unde utraque pars res difficilimas in conſilijs proponit, quæ nunquam exitum ſortiri poſſunt. Nec immerito credimus, Cæſarem optime noſſe, quanti præjudicij res ſit, ſi omnibus Principum poſtulatis morem gereret, quod hi re ipſa minime ſint præſtituti quæ verbis pollicentur.

Et hæc quidem de Imperatore.

LXXXV. Tranſſylvani virtus bellica ſeu fortitudo.
Cur Turcæ ipſius vitæ inſidientur.
Vaticinia Turcarum de fine & everſione Imperij Ottomannici.
De voce Muſulman.

QVod ad TRANSYLVANVM attinet, qui ſecundus eſt, quem vices quodammodo Hungariæ olim regis in bello gerendo obire dicere quis poſſit; dubium non eſt, quin propter religionis ſtudium & innatam magnanimitatem acerrimus Turcarum hoſtis ſit. Res enim ab ipſo hactenus in bello geſtæ (quicquid ſane alij contrà garriant) univerſo mundo teſtatum faciunt, ipſum manu promptum & ſtrenuum, in deliberationibus magno judicio præditum, ejusque conſilia felicem ſemper habuiſſe exitum; quæ tria veteres ſapientes in quovis duce neceſſariò requirebant. Sed hæc non à Fortuna fictitia, ſed à Deo qui eſt dominus exercituum, illi tanquam ſecundo Davidi vel Judæ Machabæo, fuerunt, conceſſa: cujus patrocinio contra omnem hoſtium vim ſtrenue defenditur.

Turcæ ipſum vehementiſſime timent propter antiqua vaticinia; quæ licet levia ſint & parvi facienda, magnum tamen omnibus Barbaris timorem & formidinem incutere ſolent, Mahumetanis præcipue qui abſoluto omnia fato tribuunt. Hoc inprimis illos terret, quod dicatur; fore, ut ex Transſylvaniæ rupibus aliquando Princeps prodeat, qui vincat & in nihilum redigat Ottomannicum Imperium. Idem fere refert Flavius Vopiſcus in vita Imperatoris Floriani, ſuo tempore de Principe Hungaro, qui Barbaros omnes ſuo imperio ſit ſubjecturus, prædictum fuiſſe. Simile quippiam (quemadmodum Principibus adulatores nuſquam deſunt) habet Cajus Suetonius de Imperatore Galba.

Inſuper Turcæ firmiter credunt, Mahumetanam ſectam ultra

ultra mille annos non duraturam (qui forſitan brevi finientur) neque Muſulmannos(ſic Mahumetani ſe invicem vocant, quaſi recte de religione ſentientes) ultra quatuordecim vel quindecim Imperatores eſſe habituros. Errant igitur, qui ſeptendecim ordine numerant, ſiquidem Mahumetes, qui nunc imperat decimus quartus vel quintus eſt, ſi Moſen vel Muſan annumerare quis velit.

Denique conſtat, Turcas magnopere Transſylvanum timere. Vnde non modò diabolicis præſtigijs ipſius magnanimitatem debilitare, ſed etiam vita eum privare conantur. Opinantur enim, ſecreta ipſum conſilia etiam Conſtantinopoli tractare, ut ſeditionem ijs in locis ſuſcitet. Id facile ipſum effectum putant, quod Transſylvani libentiſſime ipſius imperium ſequantur, & Walachi Raſci Bulgari Siculi alijque populi bellicoſiſſimi & audaciſſimi ſibi dominum & Principem ſæpius popoſcerint.

Id quod paulò fuſius demonſtrabo, cum harum gentium noticia ad cognitionem rerum, quæ in bello, quod nunc geritur, plurimùm conducat.

LXXXVI. De Transſylvanis Moldavis & Walachis.
Cur Romani tributum Dacis pependerint.

Non injuria TRANSSYLVANI inter bellicoſiſſimas Europæ gentes numerantur. Hi cum Moldavis & Walachis ſub antiquo Dacorũ nomine intelliguntur; quos Romani adeo formidarunt, poſtquam Domitiani exercitum deleviſſent, ut eis tributum annuum ſub Domitiano & Nerva atque Trajani imperij initio pependerint, ne ultra Danubium depopulatum excurrerent. Neque id Turcas latet, propter clades quamplurimas, quas ſub Corvino, duobus Bathoriis, & eo qui nunc vivit, acceperunt.

LXXXVII. De Michaele Waivoda Moldaviæ, ejus ſubditis & Dracola.

Michael MOLDAVIÆ Waivoda à Turca quondam Principatum obtinuit, hodie Tranſylvano paret: ſub cujus protectione procul dubio manebit, quod Turcis amplius fidere non poſſit, cum ſæpius ab ipſo irritati læſique fuerint. Inprimis verò morte eorum, quos Aſſan Baſſa pacis tractandæ cauſſa in Walachiam miſerat, quos Michael necavit.

Non ſolùm autem Walachi (quorum præſtantiam in rebus bellicis Turcæ ſub Dracola duce ſunt experti) ſed etiam plurimi Hungari & Transſylvani, nonnulli Albani Bulgari & Raſciani ſub eo militant. Tormentarios paucos habet, quibus etiam Transſylvanus deſtituitur, quod gentes illæ, inprimis vero Hungari, cominus quam eminus pugnare malint. Plærique equites ſunt, lanceas geſtantes, neque facile hoſtium conſpectum fugiunt.

LXXXIIX. De Raſcianis, & cur ulteriora Danubij littora occuparint.

Raſciani in Concilio Conſtantienſi SIRFI adpellati fuerunt, ex Myſia ſuperiore orti, quæ hodie Raſcia & Servia dicitur. Quondam propter bella Turcica ulteriora Iſtri littora occuparunt, hodie prope Temeswar & Lippam locisque vicinis habitant. Turcarum Imperio ſe ſubtraxerunt & Tranſylvano nunc ſerviunt.

LXXXIX. De Bulgaris & Alexandro Magno.

Bulgarorum quidam omnem eam regionem uſque ad Danubium incolunt, quam Myſiam inferiorem antiqui vocarunt, è regione Walachiæ ſitam. Alij vero cum Græcis in Thracia, alij in Macedonia juncti Servianis & Albanis ſeu Epirotis habitant. Strenui ſunt & bellicoſi. Nonnulli qui domicilia ſua deſerverunt, Transſylvano parent. Et plures ſe ipſi jungerent, niſi rebus neceſſarijs, quibus ipſos ſuſtentare poſſet, deſtituerentur. Suntque maxime idonei ad rebellionem in patria & locis finitimis

timis excitandam, ſi quis eos ad id perpetrandum ſeriò inſtigaret; maxime vero ſi Transſylvanus illud faceret, quem præ omnibus alijs in ſumma admiratiòne habent, nec minus ipſum venerantur, quam Magnum illum Alexandrum: qui fere ipſorum ſympatriota fuit, Pellæ natus, quæ Macedoniæ urbs eſt. Non indocta ab Hieronymo Frachetta Tranſylvani cum Alexandro Magno facta eſt comparatio in oratione, quam ad Principem illum perſcripſit.

XC. De Siculis, & tumultu inter eos excitato.

Siculi denique, qui montes verſus Poloniam & Moldaviam incolunt, ruſtici ſunt, & Tartaris potius quam Chriſtianis ſimiles. Vnde rectius Scythali nominari debent. Plerique ſunt pedites, bombardis utentes, pauci vero equites. Anno 1595 Transſylvanum ſecuti ſunt in Walachiam contra Sinan Baſſam proficiſcentem. Promiſſa ipſis fuerat immunitas à nobilium exactionibus, cum obtuliſſent ſe aliam regionem parem magnitudine illi, quam tunc incolebant, occupaturos : ſed cum quæ promiſſa fuerant minime fuiſſent præſtita, dum Princeps ipſe Pragæ morabatur tumultum excitarunt. Qui tamen facile ſedatus fuit, præcipuis quibuſdam autoribus capite mulctatis.

CXI. Transſylvanum re pecuniaria maxime juvandum.
Conſilium Demeſthenis & Soranzij.
Damno maximo Chriſtianum orbem affectum iri, ſi Transſylvanus cum Turca tranſigat.

Neque Transſylvanus tamen omnes, qui militiæ nomina dare volunt, quique libenter ſub ipſius auſpicijs militaturi eſſent, in militum numerum recipit, quod ea pecuniæ vi deſtituatur, quæ ad ſolvenda ſtipendia tam numeroſo exercitui ſufficiat; ſine quibus tamen ſub imperio & diſciplina milites teneri non poſſunt, neque ad victum & commeatum prædæ, quæ agun-

tur, vel ſegetes quæ ibi proveniunt, ſufficiunt, belli præſertim tempore, ubi plerumque omnia in pejus ruunt.

Dico igitur atque concludo, optimum belli cum Turca gerendi modum Principes Chriſtianos nactos eſſe, ut quiete interim ipſis domi deſidentibus bellum ab ipſorum ditionibus remotum ſit, atque furor ipſius atque potentia infringatur & debilitetur, ſi aures præbere atque obſecundare velint Demoſthenis conſilio, quod Athenienſibus dedit, cum cives Olynthi Thraciæ urbis contra Philippum Macedonem auxilia ab ipſis poſcerent. Ego, licet cum ſummo iſto oratore nulla re ſim comparandus, hoc tamen apertè fateri audeo, optimum ad ſalutem communem procurandam conſilium fore, ut prompte juveni huic animoſo & audaci pecuniarum copiâ proſpiciatur. Quod aliqua parte à Pontifice & Hiſpano jam factum eſt. Ut ſcilicet & hi & alij Principes partem theſaurorum, quibus à Deo ditati ſunt, ad ejus nominis gloriam & ſalutem omnium propagandam impendant. Nihil enim reperiri poteſt, quod proſperos contra hoſtem ſucceſſus magis impediat, quàm pecuniæ inopia, qua conſilijs prudentiſſimis ſæpius mora infertur. Nihil nunc dicam, quod majores belli apparatus ſine ea fieri non poſſint. Redituum ſuorum partem maximam in ſtipendia militum conferre cogitur. Bipartitum enim habet exercitum. Quorum alter in Walachia contra Turcas in excubijs eſt, ne quid incommodi illis in locis accipiatur: alter vero ad Tranſſylvaniæ & Moldaviæ fines ipſis Moldavis & Tartaris alijsque hoſtibus eſt oppoſitus. Nec injuria quis vereri poſſit, ne Tranſylvanus, ſi rebus neceſſarijs deſtituatur, quibus ſeſe in eo, quo nunc verſatur ſtatu, honeſte ſuſtentare, & bellum viriliter promovere nequeat, conditiones alias, vel magis pias, vel quæ ipſius ſecuritati melius conducant initurus ſit, priuſquam infideli & ethnico alicui Principi ditiones ſuas concedat, vel ei ſe ſubmittat.

Quod

Quod ſi fiat, ſubvereor, ne Chriſtianus orbis maximum inde patiatur detrimentum, propter tanti bellatoris tamque ſtrenui ducis jacturam. Cujus rei quædam jam nunc indicia emergere videntur.

DIXI Cæſarem & Tranſylvanum commode & honeſte pacem cum Turca inire non poſſe. Nunc ultimo loco ea proponam, *quæ Turcæ pertimeſcunt*, ne ſi à noſtris adhibeantut, in maximum ipſorum damnum & perniciem redundent.

XCII. Quantum ſibi à Chriſtianis Principibus Turca timeat.
Quæ auxilia ad Hungaricum bellum, Dux Mantuæ, Hetruriæ, & Pontifex Romanus contulerint.
Quid Veneti quondam à Pontifice requiſiti, contra ejusmodi hoſtes facere conſueverint.
Cur defenſores religionis Chriſtianæ dicantur.

PRimùm igitur Turcæ verentur, ne Italiæ Principes tandem aliquando & Cæſarem & Transſylvanum, vel exercitu vel pecunia juvare decernant. Vidit nuper Hetruriæ Ducem ad illud bellum fratres & nepotes ſuos in Hungariam miſiſſe: eundem Transſylvano duces belli & pecuniam ſuppeditaſſe. Vidit Pontificem Romanum nepotem ſuum copijs inſtructiſſimis eò ablegaſſe, quorum operâ & Strigonij & Vicegradi occupatio facilior contigit, & quod ambos pecunia hactenus juvarit: quod ipſum continue facturum putat, donec bellum finiatur. Vidit Mantuæ Ducem bellum ſua præſentia cohoneſtaſſe. Unde Turcæ animis præcipere cœperunt, fore ut ad ejus exemplum reliqui quoque Italiæ Principes animum ad bellum applicent.

De Venetis quoque non parum ſibi timet, ne inviti tandem arma capere cogantur, vel propter commoda propria, vel ut Pontificis mandatis morem gerant, à quo indies ea de re ſollicitantur. Quod etiam ſub Leone IX Nicolao II Gelaſio II Alexandro II Calixto II Clemente III Honorio III Nicolao IV

aliis.

aliisque Pontificibus fecerunt. Unde propter egregiam navatam operam, non modò ſumma ab Imperatoribus & Pontificibus privilegia obtinuerunt, verùm etiam titulo *defenſorum & propugnatorum religionis Chriſtianæ* fuerunt inſigniti. Quapropter Turca omni ratione cavet, ne illos ſibi infenſos reddat, omnibusque illorum poſtulatis libentiſſime atque promptiſſime aſſentitur.

XCIII. Cauſſæ, cur Turcæ defenſivum potius quam offenſivum bellum ſint geſturi, ſi Polonus bellum ipſis inferat.

Præterea etiam magnopere Turcæ metuunt, ne POLONIÆ REX contra illos ſeſe moveat. Sciunt illi à Pontifice maximam vim pecuniæ ad Turcicum bellum offerri: cui (quia mediocris & infirmæ ſunt conditionis homines) in eo regno avidiſſime inhiant, quod nulla alia ratione gratiam ſui regis commodius ſe acquirere poſſe putant, undeque mercedem poſtea ab ipſo accipiant, quam ſi in bellum ipſum ſequantur.

Hanc ſuſpicionem auget, quod Hiſpanus ad Regis Poloniæ literas non ita pridem reſponderit: ad quem prius ſcribere noluit, propter offenſiones nonnullas, quæ in pacis tractatione inter Polonos & Maximilianum Archiducem contigerunt.

Novit quoque Turca, quod defenſivum potius quam offenſivum bellum ei gerendum foret, ſi Poloni ſeriò ipſi bellum inferant, unde ſibi maxima damna atque pericula imminere intelligit. Idque *propter tres cauſas.*

XCIV. De Moldavia, & quomodo Pontifex ejusque miniſtri Ieremiam Waiwodam tractare debeant.

QVarum PRIMA eſt, quod neceſſario Moldaviam amittet. Quæ Satrapia à Poloniæ rege non ita pridem Ieremiæ Waiwodæ fuit conceſſa, qui à rebus noſtris non videtur prorſus alienum habere animum. Neque etiam negligendus eſt, quod Tur-

carum machinationes mature explorare, & omnis commeatus copiam exercitui ſuppeditare poterit.

Summa igitur Pontifici ejusve miniſtris adhibenda erit cura, ut Ieremiam hunc nunquam ſibi non devinctum habeant; & ſolerter proſpiciant, cujus generis & conditionis homines ad ipſum ejusmodi negotiorum tractandorum cauſſa ablegentur, & quibus verbis ad ipſum literæ exarentur: cum iſti homines veri ſint Davi & Getæ, quos in fabulis ſuis introducit Terentius, id eſt, natura ſagaciſſimi & ſuſpicaces. Honores ipſi quoque exhiberi, & quos ille vel Romam vel ad Nuntios Apoſtolicos miſerit, benevole excipi conſultiſſimum fuerit. Nam Turca omni ratione eum ſibi adjungere ſtudet, vel ut à nobis ipſum divellat, vel ut eum decipiat, quo artificio Ottomannici ſæpiſſime uſi ſint. Præſtat igitur quantum fieri poterit amicum ipſum & benevolum habere.

XCV. De Coſacchis.
De Ianlo, Suitta & Iano,
De Voſia & Boryſthene.

SECVNDA cauſa eſt, quod Coſacchi majori cum audacia & ſine metu Turcas ſint aggreſſuri: ſiquidem Poloniæ regi parent, (quemadmodum Vſcocchi Romano Cæſari) & ab ipſo Præfectum ſeu Generalem accipiunt, cujus imperium milites ſequuntur. Tum etiam quod facta ipſis poteſtate Voſiam comburere poſſint. Quæ Turcarum propugnaculum eſt ad Boryſthenis oſtium ſita: Polonis Occhiacovia, Moldavis vero Daſſova dicta. Nam & anno 1583 Benderam exuſſerunt, duce Ianzo Ungaro, qui à Stephano rege ipſis præpoſitus fuerat. Alia quoque damna ſæpius ipſis intulerunt ſub Suitta Ruſſo, & Comite Iano Baſilij ducis Oſtroviæ filio, alijsque ducibus Polonis. Ipſi inſulam quandam in Boryſthene incolunt, quæ quatuor dierum itinere à Voſia diſtat, vocaturque Cirches. Fluvius vero ab ipſis Nis,

vulgo Neper dicitur. Bombardis & arcu dexterrime utuntur, naturæ inclinatione & profeſſione Turcis ſunt infenſiſſimi. Ideoque eorum plurimi Transſylvano vel Michaeli & Jeremiæ Waiwodis ſerviunt: alij Cancellarium Poloniæ ſequuntur: alij in Podolia ſparſim habitant. Omnes tamen Turcas æque atque Tartaros infeſtis animis atque armis proſequuntur.

XCVI. Demonſtrantur aliæ rationes, quod bellum Poloniæ rex cum maxima utilitate Christiani orbis Turcis inferre queat.

Errores nonnullorum, de Moldavia, Walachia, Islakia, Moridavia, Bogdania, & Carobogdania.

Sinani Baſſæ poſtulatum & Cancellarij Poloniæ ad idem reſponſio.

De Dacia Ripenſi.

Cur Conſtantinus à Zoſimo fuerit reprehenſus.

TERTIA denique & ultima ratio eſt, quod ſoli Poloni iter nobis Conſtantinopolim verſus facilimum reddere & aperire poſſint. Si quidem eò noſtris aliquando erit neceſſariò tendendum, modò præclari quippiam perficere velint. Et ſi Polonus hoſti bellum indicat, Transſylvani exercitus tranſitum per Walachiam liberiorem habebit. Nam ſi relicta Walachia Moldaviam petere velint, iter ipſis foret multò difficilius; tum quod mari nimis ſit vicinum, tum etiam quod Bulgariam petentibus retro proficiſcendum ſit, ut pabulationem facilem habeant, & infauſtum Varnæ locum evitent.

Obiter hic errores nonnullorum detegam, quod non minus gratum, quàm utile lectori futurum puto, idque alibi etiam me feciſſe memini. Jovij igitur inſignis error eſt, quod Walachiam & Moldaviam deſcribens, easdem plane confundit, ambiguo Polonorum verbo deceptus. Aliorum non minor eſt error, qui Walachiam eam provinciam, quam Ungari Tranſalpinam minorem, nominant; quæ ſi cum Moldavia conferatur, major

jor potius dici merebitur. Hi quoque credunt Walachiam, quam Turcæ Islakiam vocant (ſumpta denominatione ab antiquis Flaccis Romanis) iisdem etiam Bogdaniam & Carabogdaniam dici. Siquidem eo nomine Turcæ Moldaviam intelligunt; vel quod eo genere frumenti, quod Turcicum vel Saracenicum vocant, abundet: vel quod unus è Moldaviæ Principibus, quibus cum Turcæ bella geſſerunt, Bogdano vel Theodorus ſeu Adeodatus fuerit appellatus, addito vocabulo Cara, quod nigredinem ſignificat. Moldavia etiam à Davis primis inhabitatoribus nomen accepit, & à mollitie atque fœcunditate glebæ & terræ potius, quam à nigredine: unde falſo alicui Mori Davia vocatur.

Sed ut ad Poloniam revertamur, reſponſum hic ſubjicere lubet, quod Cancellarius ejus regni Sinano Baſſæ, tributum pro Imperatore poſcenti, non ita pridem dedit. Ille enim per nuncium quendam Cancellario denuntiabat, ut citra moram tributum, quod prætendebat, ſolveret; quod ſi facere renueret, ſe continuo ipſum à limitibus regni ad mare uſque glaciale expulſurum. Huic poſtulato Cancellarius reſponſum dedit: ſe videlicet nō expectaturum, donec Sinan ipſum aggrediatur in patria, ſed ubi vim contra ſe parari intellexerit, ſe Turcicum territorium invaſurum, & Danubij littora ab utraque parte muniturum, ut tranſitum amplius quo velit progrediendi liberum habeat.

Et hæc quidem eſt Dacia illa Ripenſis, quæ, ut habet Procopius, à Romanis munita fuit. Vnde Zoſimus Conſtantinum graviter reprehendit, quod propugnacula illa ad Danubium conſtructa negligeret. Quorum veſtigia apparent adhuc in Roſcic, Vidimo, Nicopoli, Siliſtria, & alijs in locis quæ hodie à Turcis poſſidentur.

XCVII. Quomodo Moſcovitæ, ut bellum Turcæ inferat, perſuadendum ſit.

Quomodo Pontifex Romanus à Turcis & Perſis vocetur.

De Califa.
Cur Turcæ Moſcoviæ ducem timeant.
Quomodo Moſcovitæ ad religionem Romanam converti queant.
Quid Legati Moſcovitæ Imperatori noſtro renunciarint.

Turcicus Imperator Pontificem Romanum non modò pro capite Principum Chriſtianorum agnoſcit, penes quos ea polleat autoritate, ut facile quosvis contra ſe in bellum protrahere & firmo fœdere conjungere valeat: verùm etiam pro temporali Principe illum habet, propter dominiũm quod in Italiæ aliquot regionibus non infimi nominis poſſideat, eumq; Franchbeg, ſeu Principem Italiæ, & Rumbeg, ſeu Romæ Principem nominat. Perſæ vero Rumſcah dicunt. Halife vel Chaliſa ipſis vocatur, qui ſupremum locum inter ipſorum ſacerdotes obtinet.

Veretur igitur Turca, ne Pontifex magni nominis legatum ad MOSCVM mittat, cujus opera inter eum Principem & Imperatorem pax ſanciatnr; vel ipſi ſaltem perſuadeat, ut Tartaros in Ungariam proficiſcentes tranſitu prohibeat; quod qua ratione fieri poſſit, ſuperius demonſtravimus.

Abhorrent quoque Turcæ à Moſci armis (quem Czar vel Cæſarem Moſcovitæ nominant) tum quod ſubditis ſuis abſolute imperet, & ſolus ſit qui eam ob rem cum Turcico Imperatore conferri poſſit: tum quod in recenti adhuc memoria teneant clades, quas ſæpiſſime à Moſcis acceperunt Turcæ. Maxime vero, cum non ita pridem Tanaim cum Volga fluvio conjungere cogitarent, Moſci cum Tartaris Præcopenſibus maxima clade ipſos affecerunt. Habent enim & Turcici Imperatores commentarios rerum à ſuis majoribus geſtarum.

Sed & alia ſubeſt cauſa, cur Turca meritò Moſcovitam ſuſpectum habeat; ne videlicer de unione quadam inter ipſum & Pontificem in religionis negocio ineunda tractetur. Quod ſub Adriano VI, Leone X, & Clemente VII, fuerat tentatum; ut Albertus

bertus Campenſis ſcribit,& Antonius Poſſevinus Jeſuita in libro de Moſcovia, quem Gregorius XIII ad Johannem Baſilidem Ducem Moſcorum eandem ob cauſſam miſit, occaſione ſumpta à bello, quod tunc Johannes cum Stephano rege Poloniæ gerebat.

Suſpicatur etiam, ne Pontifex Moſcovitam Generalem & caput omnium, qui religionem Græcorum ſequuntur, conſtituat. Quod ſi fieret, periculum foret, ne Græci qui ſub Imperio Turcico vivunt rebellionem excitent, ipſique ſe conjungant. Neque hæc res alias difficultates habitura eſſet, præter ſummam rerum ignorantiam, quæ paſſim in Moſcovia graſſatur; ubi nemini libere converſari, & Evangelium de Chriſto prædicare licet.

Noſtrum erit Deum ſollicite precari, ut è tenebris denſiſſimis, quibus adhuc iſtarum gentium animi obcæcati tenentur, ad clariſſimam Evangelij lucem eas vocet, & Principi, qui nunc regnat, mentem Baſilij illius inſpiret, qui operâ Johannis Daniæ regis à Julio II Pontifice petijt, ut ad Concilium legatos mittere ſibi liceret.

Hanc ſuſpicionem auget, quod Maronitæ qui in Syria Libanum montem incolunt Pontifici ſe ſubjecerint, à Jeſuitis ad id perſuaſi. Quorum exemplum & Ruſſiæ Epiſcopi nonnulli & ipſorum ſubditi, operâ Sigiſmundi II regis Poloniæ, ante paucos annos ſecuti ſunt; ut Cardinalis Baronius in Annalibus Eccleſiaſticis ſcriptum reliquit. Hæc converſio tantò majoris facienda, quod opera & miniſterio horum Epiſcoporum vicini Moſcovitæ facilius ad eandem religionem converti poterunt, perque Moſcoviam citra magna pericula & immenſos ſumptus in Aſiam ad prædicandum Evangelium Chriſti liber aditus patebit.

Denique etiam hoc Mahumetes veretur, ne quoties Cæſar ſtrenue contra Turcas bellum gerat, Moſcovita arma quo-

que capeſſat; quod ejus legati ad Cæſarem cum ampliſſimis muneribus proxime miſſi ultro obtulerunt.

XCIIX. *Qua ratione Pontifex efficere poſſit, ne Tartari Turcæ auxilium ferant.*
Cur hactenus minori, quam ſperabant Turcæ, numero comparuerint.
Alipe Han tractatio cum miniſtris Pontificis.
Cur Vsbegh Han ab Amurathe offenſus fuerit.
Lites inter Alipe Han, & ejus fratrem Harach.

TARTAROS quod attinet, tum qui liberi ſunt tum qui Tartaro Crymæo parent, de ijs quoque Turcicus Imperator ſubueretur, ne Pontifex legatos, qui autoritate & judicio valeant, ad eos mittat, & præcipuos eorum duces pecunia corrumpat, ne in ipſius gratiam in bellum proficiſcantur: quod in Helvetia ſæpius cum fructu tentatum & machinatum fuit. Qua in re Pontificis nomen aperte publicare & profiteri expedit. Siquidem Tartari de ipſius theſauris, & autoritate maxima quævis ſibi pollicentur, eòque facilius ipſi gratum facturi ſunt. Quos etiam à Cæſare & Transſylvano pecunia corruptos fuiſſe Turcæ ſuſpicantur, quod ea multitudine in Hungaria non comparuerint, quam promiſerant.

Scio etiam quosdam noſtrorum fidem huic famæ dediſſe, ſed deceptos fuiſſe inde conſtat, quod Alip Han cum Nuncio Pontificis tractarit, ut contra fratrem Hirach ipſi auxilium impetraret, quò in tranquillo rerum ſuarum ſtatu permanere poſſit. Cum igitur domi negocium ei crearetur, copioſum exercitum extra regnum mittere non voluit. Alij hujus rei cauſam eò referunt, quod Tartari ab Amurathe graviter offenſi fuerint in pacis tractatione cum Perſa inita. Quam nunquam illi fieri volebant, priuſquam tantum territorij Perſæ ademiſſent, quo liberè è ſua regione Mecham uſque contendere poſſint, ne Turcicas

cicas ditiones attingere cogantur. Sed horum error in eo deprehendi poteſt, quod non Tartari Crymæi, ſed illi qui Vsbeg Han obediunt, graviſſime ab Amurathe fuerint offenſi non propter cauſam modò dictam (quod Turcicas ditiones neceſſariò tranſire cogantur, qui ex Tartaris Mecham tendunt, etſi totum Perſiæ regnum ſibi ſubjeciſſent) ſed quod in ea pace ab Amurathe nulla ipſorum ratio habita, ſed maximo cum ſuo detrimento neglecti fuiſſent.

Minus vera adhuc fuit ratio, quam abſentiæ ſuæ ipſimet Tartari apud Turcas prætexerunt; quaſi à Moſcovita impediti & retardati fuiſſent. Conſtat enim inter ambos illos fratres mutua exorta fuiſſe odia & contentiones. Alipe Han regnum avitum conſervare, Hirach eum inde pellere conatus eſt. Vnde tota illa regio tumultibus & factionibus repleta & agitata fuit; ad quam defendendam pars utraque quas potuit vires collegit. Alipe quidem etſi rebus ille præſit, non omnibus tamen Tartaris imperat. Neque Hirachi imperium alij, quam quorum ipſe in hoc bello dux eſt, agnoſcunt. Quem etſi quidam putant fore ut de fratre triumphet, quod Mahumetes ſevere omnibus edixerit, ut huic ſoli obediant, & hunc pro rege agnoſcant, ipſumq; in bellum ſequantur: attamen qui in rebus Tartarorum melius ſunt verſati, eoſque exactius norunt, contrarium ſtatuunt, non modò quod etiam inter Barbaros illos jus naturæ valeat & obſervetur, ſed potius quod Hirach à ſuis parum ametur, ſiquidem avarus, & neque judicio neque fortitudine præditus ſit.

Ultimo loco etiam hoc Turca videtur timere, ne ſcilicet Pontifex & Hiſpanus terra marique ejus ditiones ad ſeditiones irritent, ut ea ratione præcipuas ipſius machinationes invertant, atque in nihilum redigant.

Qvod cum plurimis modis fieri poſſit, operæ precium me facturum puto, ſi quod res eſt breviter indicavero.

XCIX. Turca veretur, ne ad SEDITIONES ipſius ſubditi concitentur.

Quibus modis & quo prætextu uti debeant, qui ad hoc negocium perficiendum à Chriſtianis Principibus emittuntur.

PRIMVM Chriſtiani Principes, & inter hos Pontifex præcipue, varias in regiones Turcæ ſubjectas miniſtros emittere poterunt. Quibus ut major habeatur in excitanda rebellione fides, ij eligendi erunt, qui originem ex ea ad quam mittuntur regione trahunt. Inprimis vero decet, ut linguæ ſint periti, quo ipſi intelligant alios & ab alijs ipſi quoque intelligantur: ut judicio valeant: præcipue vero ne pecunia ipſis deſit, qua Principes populorum cum quibus tractant corrumpere poſſint, potentioribus verò remunerationem amplam & ſplendidam promittendi poteſtatem habeant. Tandem ut eo facilius in regiones illas admittantur, neque citò expellantur, convenit, ut omnes ſuas actiones religionis prætextu tegant. Non ut ſerpentem ſub herba abſcondant, quemadmodum perverſi Politici ſolent, ſed ut ſemen verbi divini inter ſpinas errorum denſiſſimas ſpargant. Eo utentes prætextu, quaſi Eccleſias in Tartaria, vel Circaſſia, Bulgaria, Walachia, Moldavia aut Græcia reſtaurare velint.

Præterea cum territorium Turcicum, illud inprimis quod in Europa poſſidet, partim à Turcis naturalibus vel ijs qui Chriſtianam fidem ejurarunt, partim à Chriſtianis incolatur, non abs re Mahumetes veretur, ne aliquando ſeditio inter ipſos oriatur. Inprimis vero ſi exercitus ipſius à Chriſtianis in fugam verteretur, vel præcipui quidam ipſorum duces ære corrumperentur. Inde ſane rebellio generalis exiſtere facilime poſſit, cum maximo ipſius damno, ne dicam interitu. Quo ſtratagemate Cæſarem deviciſſe quondam Iubam legimus.

VT vero melius intelligantur, quæ de rebellione excitanda diximus, convenit, ut qui ſint illi populi, quos modò nominavimus, amplius explicemus.

C. De

C. De Turcis naturalibus, quare animis exulceratis ſint.

TVRCÆ NATVRALES, ſeu qui è priſcis iſtis Turcarum gentibus originem trahunt, etſi ingenij bonitate ijs qui fidem Chriſtianam ejurarunt præſtent, peſſime tamen contenti ſunt. Ut exigua opera ad rebellionem excitari poſſint, ſi ejus rei ducem oportunum nanciſcerentur. Cauſa irarum inde procedit, quod omnia militaria officia, in quibus & honores & divitiæ in illo Imperio poſitæ ſunt, inter Renegatos diſtribuuntur; pauciſſimis exceptis, quibus ex ſingulari gratia, vel Sultanarum filijs aliqua conceduntur. Inde evenit, ut nihil magis honeſtum, inter omnes qui ſe Muſulmannos vocant, reperiatur, quam Imperatoris mancipium vocari, nihilque infamius ſit, quam Turcæ adpellatio, quæ ruſticum denotat. Quemadmodum Græci ſub voce Nomadis, eum qui in Numidia natus erat, & ruſticum intelligebant: hinc enim & Strabo Scythas Nomades vocat. Unde non incommode modernus quidam ſcriptor animadvertit, eundem morem apud Turcas obſervari quem Itali habent. Ubi enim hi in ſuis Comœdijs Zanos introducunt, qui ruſtici ſunt Bergomates: ſic illi in ſuis fabulis Turcam habent, ſub quo hominem rudem incultum & ruſticum repræſentant. Alij vocem hanc ab Hebræis derivant, qua exulem ſignificari volunt; propter eaſdem rationes, ob quas Tartari ſe nominant reliquias, qua de re vide ſuperius.

CI. De Turcis qui fidem Chriſtianam ejurarunt.

SI TVRCÆ, QVI FIDEM CHRISTIANAM EJVRARVNT, ea gratia à Deo illuminarentur, ut recognoſcere poſſent quam præſtans & ſingulare bonum amiſerint, non eſt dubium, quin ſtatim rebellionem excitarent, & Turcicum Imperium protinus ſubverterent. Siquidem penes hos ſolos & autoritas & divitiæ, quas & fides & obedi-

entia ſubditorum neceſſario ſequitur. Sed cum ingenijs corruptiſſimis præditi ſint, ipſiſque liberum ſit in omni ferocia ac licentia pluſquam belluina vitam agere, atque abſolutam quidvis agendi & deſignandi poteſtatem habeant, malunt hac infami libertate gaudere, quam rebus novis ſtudere.

CII. *Quomodo Chriſtiani à Turcis vocentur.*
De Græcis, Armenis, Georgianis, Iacobitis, Aethiopibus & aliis.
Iudicium Solymanni de Hæreticis.
Rebellio in regione Plana ſub Gerdano VVaivoda.

CHRISTIANI à Turcis *Chiauri* id eſt gentiles & infideles dicuntur, idque propter multitudinem rituum variorum & diverſorum, quos præcipue ij qui in Imperio Turcico vivunt obſervare ſolent. Miſeri enim cum ignorent unam eſſe Eccleſiam, unum Baptiſma, atque unicam fidem; Græcorum alij; alij Latinorum ceremonias habent.

Sed de his qui à Græcorum religione deſciverunt, ut ſunt Georgiani, Armenij, Æthiopes, Jacobitæ, atque alij, qui ſub Turcico Imperio in Aſia Africa & Europa habitant, dicere ſuperſedeo, quod alij ante me prolixius de iiſdem ſcripſerint: Tum etiam quod res ſit difficilima, ut hi propter ipſorum diverſos mores, & longinquitatem regionum ad concitandam rebellionem inſtigari poſſint; unde Turcico Imperio aliquid damni creari poſſit.

Etiam hæreticos omitto, qui è varijs provincijs in Turciam ſe contulerunt, ut majori libertate fruerentur & venena ſua ſpargere poſſint; ſiquidem & Turcæ eos deteſtantur & abhorrent, quod turbatores ſint publicæ tranquillitatis (quemadmodum Solymannus ad reginam viduam Tranſſilvaniæ olim perſcripſit) & hi parum aut nihil ad præſentem rem quam tractamus conferre queant.

De ijs tantum *Græcis* dicam, qui noſtro propoſito conducunt nulla religionis habita ratione, quid de ijs ſperare poſſimus, quod rebellionem in regno Turcico promovere velint, oſtendam. Græci itaque naturæ quodam ſtimulo imperij cupidi, novitatis procul dubio ſunt avidiſſimi, ſiquidem præter modum à Turcis omni crudelitatis genere premuntur, rebellionem non inviti amplectuntur, quâ ſperant tanquam ultimo remedio ſe jugum immaniſſimæ hujus tyrannidis & ſervitutis excutere poſſe. Maximè vero ſeditioni ſtudere videntur, qui Peloponneſum & Theſſaliam aliaſque regiones ad mare ſitas incolunt; quod auxilijs peregrinis facile illis ſubſidio veniri poſſit. Sed hos omnino hoc ſtudio ſuperant Serviani, qui ab Albaniæ montibus ad Danubium uſque habitant. Inter hos varijs nominibus adpellantur, qui Dardaniam incolunt, videlicet, Piperi, Cucci, Clementes, Bellopauligi, & alij in regione Plana. Ex his multi Albani more Romano vivunt, neque adhuc ſub jugum Turcicum plane miſſi ſunt, quod loca munita, & præcipitia montium habitent, ipſi vero natura ferociſſima præditi ſint. Hujus rei illuſtre non ita pridem ediderunt ſpecimen, tyrannidi Turcicæ ſubtrahere ſeſe volentes. Cum enim fama ad ipſos manaſſet, Mahemetem ad Agriam victum & cæſum fuiſſe, rebellarunt & arreptis armis Turcarum, quos in ſuis regionibus reperiebant, maximam ediderunt ſtragem, duce Gordano Waivoda, atque ulterius progreſſi fuiſſent, niſi contrarium mox intellexiſſent. Peſſimè igitur contenti latibula ſua & montes repetierunt.

CIII. Cautela quadam in ſeditionibus movendis obſervanda.
Cur Turca Abyſſinorum regi fere totam provinciam Bernacaſſi eripuerit.
Quomodo Chimeriota & alij à Turcis fuerint puniti.

De Cliſſa & cur Murlacchi contra Lencovicium pugnarint.

SED hæc res inulta non manſit. Siquidem à miniſtris Turcicis ſeveriſſime fuerunt caſtigati, unde non modo magis perterriti, ſed etiam gravioribus ſupplicijs continuo oppreſſi. Duces quidem capite plexi; reliqui filijs orbati, alij occiſi, & quod ſupererat facultatum & pecuniarum, exiguum licet, omne tamen ipſis ademptum fuit. Hinc adparet veriſſime Joannem Boterum in Africæ deſcriptione, & Antonium Brunum in tractatu de Beglerbegatu Græciæ ſcripſiſſe, difficilimum eſſe tale quippiam tentare, niſi adſint vires ad continuandum, & modi ad producendam rem ad felicem exitum. Alias enim ſcilicet crabrones, ut habet proverbium, excitantur, hoſtes irritantur, & enſes ipſis ad feriendum in manus traduntur, atque adeo ipſis autoribus nocentiſſima, & ijs qui eos ſequuntur periculoſiſſima omnis ejuſmodi actio eſſe ſolet; maxime verò ſi omnia, quæ occurrere poſſunt, non recte conſiderentur, vel conſulantur, aut juſto & opportuno tempore incipiantur.

Quod quam verum ſit, in *Abyſſinorum rege* non ita pridem vidimus. Cui Turca fere totam Barnagaſſi regionem ademit, quod Luſitanis faciliorem in mare rubrum aditum conceſſiſſet, ab ejuſque miniſtris naves Luſitanorum receptæ, & omni re neceſſaria contra Turcas adjutæ fuiſſent. Ab eo tempore Arabes muniverunt & occluſerunt ſuos portus, qui antea omnibus patebant.

Idem quoque *Chimeriotæ*, quorum ſuperius memini, experti ſunt. Ab Athanaſio enim Lichnidenſi (hodie Ochrida dicitur) Epiſcopo perſuaſi rebellarunt: cum ſperarent ab Imperatore (cum quo Athanaſius ſe conſpiraſſe dicebat) & Hiſpano auxilia ſibi miſſum iri. Tandem multis ſuis damnis, & conditionibus duriſſimis Turcæ reconciliati ſunt.

Nec

Nec diſſimile accidit noſtro tempore Ducatis ipſorum vicinis, qui à Pirro Baſſa cum Sangiachatui Deluini adhuc præeſſet, peſſime tractati, tandem in Neriho fuerunt tranſportati.

Et ut alia antiquiora omittam, ea quæ Coronæ, & Caſtelnovi ſub Caroli V. imperio contigerunt, quæ in Cliſſæ occupatione non ita pridem facta ſunt, conſideremus. Nam donec Cæſarianos in arce illa occupanda ſibi affuturos Murlachi credebant, fortiter ſeſe geſſerunt, licet pauci numero fuerint. Verum illi conſpecta ea paucitate militum, quorum copiam multo majorem ſibi polliciti fuerant, è montibus in ſubſidium Turcarum progreſſi, ipſummet Lencovicium Cæſarianorum ducem aggreſſi ſunt, & in fugam compulerunt; palam profitentes ſe Turcico Imperatori fidem debitam ſervaturos.

CIV. De Latinis exteris.

Cur Amurathes Chriſtianos qui Conſtantinopoli morantur occidere voluerit.

De Caſſalucchis.

Quomodo bellum civile in Turcia excitandum.

Quomodo varij libri & ſcripta in Turciam ſpargi poſſint, qui Turcis errores, in quibus hærent, detegant.

De Sophilariis & Erdevil.

Confeſſio & mors notabilis aulici cujuſdam juvenis.

Laudantur illi principes qui ejuſmodi libros imprimi curant.

Sed ut ad eas gentes revertar, quæ in Turcia habitant, ſupereſt, ut de LATINIS aliquid dicamus. Quorum aliqui tantum peregrini eas regiones frequentant, alij continue ibi morantur. Illi mercaturam vel ſuo vel aliorum

nomine exercent; & parum Turcis officere poterunt, cum neque ducem habeant neque arma, & pauciſſimi ſint atque hinc inde per regiones ſparſi.

Quidam Latinos, qui Conſtantinopoli vivunt cum aliis Chriſtianis ritibus tamen differentes, conjungunt, eoſque putant maximam atque Turcis pernicioſiſſimam ſeditionem machinari poſſe. Siquidem in ea urbe major ipſorum copia, quam Cairi Aleppi vel Ecbatanæ quæ Tauris hodie, aut quavis alia urbe reperiatur. Perâ tamen conjunctâ, quæ fere à falſis Chriſtianis incolitur; paucis Caffalucchis ſeu Theodoſianis, qui è Caffa ſeu Theodoſia à Mahemete eo deducti fuerunt, exceptis. Quare tanto facilius coire propter vicinitatem, & armis ſibi proſpicere poſſe videntur: ſed hiſce Turcæ diligentiſſime Chriſtianos iſtos ſpoliare ſolent, ut rebus ſuis tanto melius conſulant. Hinc regnante Amurathe, qui proxime mortem obiit, factum eſt, ut qui tunc Conſtantinopoli fuerunt Chriſtiani vitæ periculum adierint; accuſati videlicet, quod in aliquas urbis plateas ignem immiſiſſent; quo flagitij genere falsò quondam ſub Nerone Chriſtiani quoque incuſati fuerunt. Juſſerat igitur Amurathes, ut paſſim nullo habito perſonæ reſpectu in fruſta eos diſſecarent Janizari. Sed horum Aga Turcico Imperatori, quantum periculum propter eorum multitudinem ſententiæ hujus executio adlatura eſſet, demonſtravit; tum etiam quod tributa imminuerentur, & jus gentium violaretur. In Chriſtianorum ergo vicem mulieres quædam Hebrææ, quæ Amurathi hoc conſilium dederant, occiſæ fuerunt.

Alij putant, præter Turcarum ſuſpicionem, miniſtros quoſdam ſub negationis prætextu in ditionibus Turcicis, Conſtantinopoli vero inprimis, conſtitui poſſe, qui donis liberaliter alios corrumpant, aliorum ambitionem foveant, vel iras & inimicitias inter præcipuos Baſſas excitent, & civile bellum

bellum accendant. Quod non ita pridem facilime evenire potuiſſet, ſi quis ſedulo æmulationes & inimicitias Baſſarum foviſſet promoviſſetque, Ferati videlicet & Hibraimi, Pitri & Muſtafæ, & Mehemetis, atque ultimè defunctorum Sinani & Ferati; vel illas etiam, quæ adhuc inter Cicalam & Hibraimum viventes gliſcunt. Sed hoc negocium Principis potentis divitias requirit, & miniſtros qui judicio & prudentia valent. Minùs vero difficultatis hæc res habitura eſſet, ſi plures fratres eodem tempore ad imperij culmen aſpirarent; quod ſub Mahemetis, Bajazetis & Solymanni filijs evenit, vel ſi naturali & legitimo hærede Imperium hoc deſtitueretur.

Et cum duobus modis hominis voluntas, eò quò volumus pertrahi poſſit, vel vi coacta vel rationibus perſuaſa: nonnulli putant, rebellionem in Turcico imperio non ſolum modis ſupra dictis excitari poſſe, verum etiam ſi Turcis, qui fidem Chriſtianam ejurarunt, & Janizaris inprimis, partim ipſorum ortum & nativitatem, atque etiam Baptiſmum quo fuerunt initiati, ante oculos quis poneret, partim vero nugas & fabulas Alcorani à Cardinale Cuſano & alijs deſcriptas oſtenderet. Multo tamen commodius libri ea de re lingua Sclavonica & Arabica conſcripti illud efficient; quod Johannes Andreas Maurus & Alfacquius ex urbe Sciativa ortus fecerunt. Qui Sclavonica lingua ſcripti erunt, in Europa ſpargantur. Qui vero Arabica, ab Indis Mozambiquam Africæ ditionem uſque; vel Zofalam & Quiloen Aſiæ provincias; vel in Moluccas, in Covien, Goa, Dium, Ormuz, & alias urbes, quas Turcarum mercatores frequentant: vel in Oran aut Arzila aliaque loca Hiſpanis ſubjecta; vel denique per loca Ethnicorum amicorum, & confœderatorum, videlicet Calicut Zeilam Cambaia, ad Turcas deferantur; quin & in omnes Europæ partes, quæ Turcas attingunt; quo in noticiam ipſorum perveniant. Quod ſi forte libri ejuſmodi

modi penes Turcas eundem effectum, quem apud nos, qui rerum novarum ſumus cupidi, non habeant, quod ab ijs Turcæ magis abhorrere videantur quam nos, qui ijs curioſe ſtudemus: magni tamen alicujus boni occaſionem aliquando præbere poterunt, ſi quis potens novæ cujuſdam ſectæ autor exiſtat, qui maxima copia aſſeclas undiquaque ſibi conciliet. Quod in Germania Anglia & Gallia contigiſſe novimus, atque adeo inter ipſos Turcas in Africa, & in Perſia inter Sophilarios; qui Ali ſectam, qui quartus Maumetis prophetæ ſocius numeratur, ſunt amplexi, quæ poſtea ab Erdevil fuit renovata, quem Iovius Arduelem vocat, eumque patrem Iſmaelis, cui Sophi cognomen fuit, conſtituit. Nec ſilentio mihi prætereundum, quod non ita pridem ſub Amurathe Conſtantinopoli contigit. Quo regnante quidam ex juvenibus qui in Seralio enutriuntur, occaſionem legendæ ſacræ ſcripturæ nactus, errorem quo irretitus tenebatur, inſpirante gratia divina agnovit, & in conſpectum Amurathis perductus ei aperte in faciem dixit, ſi damnationem æternam evitare velit, ut impiam ſuperſtitionem Mahemetis abjiceret, & contritus toto corde Ieſu Chriſti fidem amplecteretur. Cumque propter hanc loquendi alacritatem & audaciam, tanquam ob enorme ſcelus, condemnatus eſſet ut vivus palo ferreo transfigeretur publice, tam audacter eandem vocem ad populum protulit, ut complures permoti & divino ſpiritu incenſi indigniſſime ejus mortem tulerint, itaque commoti verbis injurioſis & minis Amurathem fuerint inſecuti; ut niſi Janizari ad primum ſtatim plebis impetum præſto fuiſſent eumque cohibuiſſent, dubio procul ſeditio periculoſiſſima in ea urbe conſecuta fuiſſet. Maxima igitur laude Hetruriæ ducem digniſſimum judicamus, quod plurimos libros utiles & bonos literis Arabicis imprimi curat, qui in Africa & alibi diſſeminentur,

nentur. Quæ res etſi non ita pridem ab Antonio de Flores Neapolitano opera Siriffi fuit impedita; futurum tamen, ut effectum aliquando ſortiatur, quem Gregorius XIII. & qui nunc vivit Pontifex aliique boni ſæpiſſime exoptarunt, ſperamus.

CV. De Albanis & Latinis, qui in regionibus Turcicis vivunt. De Ducaginis, Preſeremo, Giuſtendil, & duabus Iuſtinianis.

SEd cum inter Chriſtianos, qui in Turcico Imperio continuum habent domicilium, maxima ALBANORVM copia ſit, de ijs aliquanto prolixius mihi dicendum erit.

Albani nonnulli Latinorum, alij Græcorum ritus obſervant. Non modò Albaniam incolunt, quæ ab occaſu Olchinio urbe (vel Dulcigno) & Labeatide palude, ſeu Lago di Scutari finitur, ab ortu vero Baſtia, quæ Corcyræ inſulæ oppoſita eſt; ſed etiam in alijs Peloponneſi & Græciæ locis habitant, quò vel belli occaſione, vel ab Imperatoribus Orientalibus ſeditionum cavendarum cauſa tranſportati fuerunt.

De *Albanis qui Latinorum religionem ſequuntur*, ſcribit Brunius ipſorum compatriota in Tractatu ſuperius allegato; eos optime armis inſtructos, & fide ſincera Chriſtianam fidem ſervare, ſemper ſtrenuiſſimos ab omnibus habitos, & propter continuos ipſorum motus Turcas peſſime ſibi ab ipſis timere. Propter cauſas ſcilicet quaſuis minimas tumultuantur, non modò qui in planitie verum etiam qui in montibus habitant. Qui tamen inviti poſtea ad officium redire animosque ſubmittere coguntur, cum ſoli Turcis reſiſtere non valeant, minuſq; etiam Chriſtianis vicinis, à quibus plus ſæpius damni patiuntur, propter continuas deprædationes, quàm à Turca, aſſimulatione fidelitatis. Sangiachi quoque ſæpius ipſis rebellandi occaſionem præbent; vel ut prædas

ex ipſorum ditione agant, vel ut ſeſe ulciſcantur, aut iuſtam cauſam domi manendi habeant ne in bellum proficiſci cogantur. Eum in finem & Sangiachus, qui in Ducaginis reſidet, nunquam inde ſe commovet, ſicut & Angeli Caſtri præfectus; eo videlicet prætextu, ut domi regionem à Chriſtianorum incurſionibus ſaluam conſeruet.

Ducaginenſes in monte Scardo habitant, qui ad confinia Perenopolis (hodie Preſeremo dicitur) in Dardania poſitus eſt. Hæc urbs ad Albaniæ limites ſita, maiori ex parte ab Albanis quam Servianis inhabitatur. Errant igitur, qui hanc cum Guiſtendil eandem eſſe putant, quod trium dierum itinere hæ invicem diſtent, in eadem licet provincia ſitæ. Errant quoque qui Guiſtendil primam non vero ſecundam Iuſtinianam eſſe putant; quique Preſeremo vel Guiſtendil Iuſtiniani patriam ſtatuunt, quem Lychnidi ſeu Iuſtinianæ primæ, quæ hodie Ocrida vocatur, natum eſſe, multis argumentis probari poteſt.

Qui à via regia & trita longius habitant, eos montium aſperitas tuetur, quò minus tributa ſoluere cogantur. Mons vero, quem incolunt, Niger dicitur; quo nomine plurimi alii in Turcia nominantur.

Albania, qua parte ad mare Adriaticum vergit, altiſſimis montibus clauditur. In meditullio plana & multis atque maximis fluviis irrigua. Quibus pedites impediuntur, quo minus ſe, cum volunt, cum reliquis Chriſtianis, qui ibi habitant coniungere poſſint; Equites non habent; neque tenent rationem pontium conſtruendorum. Loca munitiora in Turcarum manibus ſunt, à quibus nullo firmo præſidio cuſtodiuntur. Quod (inquit Brunius) ideo dicere libuit, ut opinionem eorum refellamus, qui haſce gentes ſine exterorum ſubſidio egregii quippiam præſtare poſſe contra Turcas exiſtimant, quique putant illis famam Ita-

lici vel Hiſpanici auxilii vexillo tantũ ſublato ad ſeditionem movendam ſufficere; quemadmodum Ludovici Mediolanenſium Ducis legatus Carolo VIII Galliæ regi demonſtrarat. Vtinam hæc aliquando eveniant, ſed abſque miſerorum iſtorum damno & periculo! neve opportunitas in poſterum quippiam efficiendi inde omittatur.

Et hæc quidem de Turcis naturalibus, Renegatis ſeu Apoſtatis, Græcis, & Latinis qui in Turcia commorantur, dicta ſufficiant.

CVI. Quomodo Turcarum loca maritima occupari poßint.

VLTIMO denique loco Turcicus Imperator veretur, ne Hiſpani naves, quas in regno Neapolis in Sicilia & Genuæ in ſtatione habent, cum Pontificis Melitenſium Florentiæ & Sabaudiæ Ducum navibus conjungantur; quæ claſſem haud contemnendam efficerent, qua ex improviſo ſecundo vento ſpirante, vel Caſtellũm novum, vel Velonam vel alia Albaniæ loca aggrediantur, & occupent. Quod ſi Venetæ Reipublicæ hac in re parcerent (quæ imperium maris Adriatici ſibi vendicat, propter rationes, quas recenſet Hieronymus Bardus) Peloponneſum invadere, vel Dardanellos (qui ſunt Seſtus & Abydus) vel alium quempiam magni momenti locum eius imperii adoriri poſſent.

Quod equidem diligentiſſime ponderari debet. Ideoque in gratiam benevoli lectoris, qui forſitan ſitus & munitionum horum locorum perfectam cognitionem non habet, ſpeciatim quid dicam; ut quinam commodiſſime oppugnari, & qua ratione facilime expugnari poſſint, intelligatur.

CVII. De Caſtelnovo, & propugnaculo Varbagno, quod à Soranzio fuit everſum.

CASTELNOVVM in Aſcruvii canali, qui hodie di Catharo dicitur, ſitum eſt. Huius ingreſſum anguſtiæ

quædam oſtii difficilem reddunt. Vbi non ita pridem à Iacobo Soranzio Venetæ claſſis imperatore (Proveditorem ipſi vocant) propugnaculum Varbagno, quod Turcæ ædificarant, everſum fuit.

Ad hunc locum expugnandum cuniculis res agenda eſſet: ſed è regione finitima facile ab hoſtibus ſubſidio veniri poteſt. Ab Hiſpanis quondam occupatum fuit, ſed contra furorem Barbaroſſæ diu illud retinere nequiverunt: magnam tamen apud Turcas laudem (ut ex ipſorum annalibus patet) Hiſpani hinc ſunt conſecuti.

CIIX. De Velona & promontorio Sanctæ Mariæ.

VELONA, quondam Aulon navale dicta, in Albania ad extremitatem maris Adriatici ſita eſt, è regione Apuliæ promontorii S. Mariæ, quod olim Iapygium dicebatur, & 60 milliaribus Italicis Hydrunto diſtat. Portum triremium capacem omnino non habet, niſi ad tria milliaria proxima. Incroitus defenditur paludibus ſtagnis & ſalinis. Propugnaculum non eſt adeo bene munitum. Ad illud tamen occupandum duo prius caſtella è medio tollenda eſſent; alterum in planitie poſitum oppido fere contiguum, opera Pignatelli Neapolitani exulis conſtructum: alterum in alto ſitum, milliari unico ab urbe diſtans; quod Canina vocatur, & à Turcis incolitur, Chriſtianis inde propter ſuſpicionem pulſis.

CIX. De Albania.

ALBANIÆ reliqua loca quæ occupanda forent, vel in meditullio ſita ſunt, vel ad mare quæ tamen portus non habent. Regionis incolæ à majorum virtute plurimum degenerarunt. Qui licet quondam fortiſſimi contra Turcas extiterint, maxime vero ſub Georgio Caſtriota ſeu Scanderbeg, idem tamen noſtro tempore præſtare non poſſunt,

quod

quod non modo hoſtis domi ipſis imperet,ſed fere nunquam ab ipſorum latere diſcedat; quod tunc temporis aliter ſeſe habebat. Hodie etiam ad exiguum numerum redacti ſunt; & ducem non habent, qui fortis prudens & rerum Turcicarum ſit peritus, locorum regionis gnarus, & ab incolis pariter atque militibus ametur.

CX. De Dulcigno & Scutaro.

VRbs DVLCIGNO, quondam Olchinium, ſeu Colchinium vocata, claſſe oppugnari poteſt. Nam licet portum non habeat, tempore tamen minus tempeſtuoſo milites ad plana littorum navibus actis exponi poſſunt. Situs ratione fortiſſima eſt, ſed majori ex parte vi terræ motus concidit. Igitur ſi occupatam nobis reſervare vellemus, novis propugnaculis munienda eſſet. Hanc SCOARA ſequetur, quæ Scutari hodie dicitur, arte & natura munitiſſima: tam negligenter vero cuſtoditur à Turcis, ut tempore nocturno ex improviſo facile quis eam ingredi poſſit.

CXI. De Dyrrachio.

DVRAZZO vel Dyrrachium in planicie ſita, non eſt adeo firma; ſed tamen omnium commodiſſima foret, unde in hoſtem excurſiones utiliter fieri poſſent, quod Italiæ ſit propinqua, & in medio Illyrico ſita, ſed periculo tamen valde obnoxia circumſeſſionis hoſtilis.

CXII. De Morea, ſeu Peloponneſo; & de optima cum Turca belligerandi ratione.

GRavioribus damnis Turcæ afficerentur, ſi Peloponneſum, vel MOREAM quis armata manu invaderet; quod ea regio in umbilico fere Turcici Imperii, illius quod eſt in Europa, poſita ſit, atque adeo bellum in Turciam ipſam transfer-

transferretur. Quem omnium optimum belligerandi modum veterum Duces præſtantiſſimi iudicarunt. Quo Cyrus Cæſar Hannibal aliique cum maximo commodo & emolumento rerum ſuarum uſi ſunt; quicquid alii recentiores contra dicant. Inde quoque futurum, ut claſſis Turcica domi detineretur ne noſtris moleſta eſſet.

CXIII. Theſſalonica capta, quomodo Turcis noceri poſſit.

DEnique THESSALONICÆ, quæ Salonicchi dicitur, occupatio multis ſane nominibus rebus noſtris conduceret. Siquidem in ea urbe copiæ exponerentur, quæ facilime inde ad reliqua loca, quæ ad viam Conſtantinopolitanam conſita ſunt, deduci poſſint, & præcluderetur dicta via Græcis. Quemadmodum Romani quondam fecerunt, & Alaricus Gothorum rex, qui poſtea cum ſolis triginta millibus armatorum ipſos in poteſtatem redegit Romanos. Huc conduceret, ſi eodem temporis momento Polonus & Transſyluanus arma caperent, & ſuperato Danubio Bulgariam devaſtarent, crebriſque excurſionibus Conſtantinopolim uſque penetrarent.

CXIV. Obſervationes quædam, ad executionem ſuperiorum conſiliorum pertinentes.
Conſilium Haytonis Armenii.
Modus legitimus & verus, quo res magnæ in effectum facile mandari, & inimicorum arcana reſciri poſſunt, ex ſacris literis petitus.
Cur Principes eorum ſæpius conſilia ſequantur, qui minus ſunt prudentes & rerum periti.

VERUM, quo commodius omnia, quæ in hoc libro conſilia de Turcis oppugnandis in medium fuere allata, in effectum ponantur, unicum & præcipuum hoc principibus

noſtris

noſtris obſervandum erit, ut clam omnia & ſecreto agant. Huc facit Haytonis Armenii Monachi digna vox, quam tractatui ſuo de Viſitatione terræ ſanctæ inſeruit. *Unicum, dicit, neceſſarium mihi commemorandum eſt, ut videlicet Chriſtiani, quanto poſſunt ſecretius omnia ſua conſilia tractent, ne illa cum animi deliberationibus hoſtibus innoteſcant. Qua in re cum annis præteritis Chriſtiani peccaſſent, multa mala perpeſſi ſunt: hoſtes vero plurima pericula evitarunt. Hinc Chriſtiani impediti fuere, quo minus animi ipſorum deſideria feliciter ceſſerint.* Cujus rei, ut omiſſis Ethnicis exemplis, ſacra tractemus, Iuditham legimus, ubi Holofernem occidere pio & generoſo inſtinctu ſibi propoſuiſſet, quo Bethuliam urbem ab obſidione liberaret, non modo conſilia ſua nemini communicare voluiſſe, verum etiam ipſiſmet ſacerdotibus in hæc verba reſpondiſſe: *Vos nolo ut ſcrutemini actum meum, & uſque dum renunciem vobis, nihil aliud fiat niſi oratio pro me ad Dominum Deum noſtrum.* Huius viduæ fidem & devotionem ſi noſtris temporibus Principes ſequerentur & imitarentur, non opus foret, ut de eventu felici ſuorum conſiliorum dubitarent, vel anxie & curioſe in hoſtium arcana inquirerent. Deus enim, qui nunquam eos deſerit qui pro eius ſanctiſſimi nominis gloria pugnant, rationes optimas novit ſeruis ſuis hoſtium ſecreta manifeſtandi. Cuius rei exemplum in Eliſæo habemus, cui divinitus omnia ea, quæ Syriæ rex nemini quam intimis ſuis nota eſſe volebat, fuere detecta.

Inſuper quoque neceſſario requiritur, ut claſſis Chriſtiana certis quibuſdam hominibus inſtructa ſit, qui locorum, in quibus belligerandum eſt, ſint peritiſſimi. Ne idem eveniat, quod Melitenſibus equitibus, qui in occupanda Modone ſpe ſua fruſtrati fuerunt, quod neſciverunt, poſt primum urbis ingreſſum pontem ipſis eſſe transſeundum. Euiſmodi homines linguas noſſe, judicio fide & autoritate valere

valere convenit; inprimis vero ut Reipublicæ Chriſtianæ ſalutis ſint ſtudioſi. Quales nonnulli hodie reperiuntur, quibus executio rerum maximarum tuto concredi poſſit, ſi Principes eorum opera uti vellent.

Papa Iulius II Conſtantinum Cominianum hac de cauſa conduxerat. Pius V Olchinio evocarat fratrem Caſparem Brunium, Commendatorem Hieroſolymitanum, cujus operâ bello maritimo contra Turcas & aliis rebus maximi momenti uſus eſt. Sed in hoc ſæpius Principes noſtros deceptos vidimus, quod munia eiuſmodi hominibus ineptiſſimis commiſerint; vel ex gratia quadam ea indignis elargiti ſint; vel ijs qui ſumptus minores ad bellum conficiendum poſtularunt, ut eo prætextu ſuæ ambitioni & avaritiæ ſatisfacerent. Interim ſane detrimenta accipiunt Principes, & qui ipſorum cauſam promovere nituntur.

CXV. De Dardanellis, & quomodo Turcæ bello maritimo aggrediendi.

Quo ſpacio Dardanelli à ſe invicem, & Gallipoli atque Conſtantinopoli diſtent.

In ſumma veretur Turca, ne claſſis Hiſpanica Iunio menſe Cæcia vento ſpirante ſoluat; ſed poſthabitis Patris ſeu Patraſſo, quam ſuperiori anno vaſtatam deprædata eſt: poſthabita itidem Alexandria, quam tentare non ita pridem voluiſſe viſa eſt: Africa etiam, quo claſſi iſti facilis patet aditus, aliiſque locis extra vel intra mare Adriaticum relictis (quæ nominare in præſenti mihi religio eſt, ne quædam arcana & hiſtoricis indicta per me detegantur, quæque tentari (quis ſcit?) aliquando poſſent, feliciſſimo eventu,) ex improviſo caſtella DARDANELLOS, qui ſunt Seſtus & Abydus, aggrediantur. Hæc antemœnium ſive primorum inſtar murorum primum in Turcæ regiam aditum præbent, ideoque à

Mahe-

Mahemete I[illegible] poſt Conſtantinopolis expugnationem egregie munita [illegible]. Cæcia igitur flante, pauciſſimis diebus eo pertingere poteſt, ſecura ab hoſtium claſſe, ſi per ſinum Lanciatum curſum dirigat. Quod ſi forte contingeret, ut noſtræ in Turcicarum navium quæ in portubus in ſtatione ſunt conſpectum venirent, eas tamen pro Turcicis atque adeo amicis habituræ eſſent. Non igitur prius expeditio hæc ſuſcipienda, quam claſſem Turcicam portu ſolviſſe certò conſtet. Non autem hoc dico, Dardanellis captis ipſammetConſtantinopolim exiguo labore & tempore oppugnari poſſe (ut quidam ſcribere auſi ſunt) ſed tantum tamque immenſum in ea urbe pavorem & timorem inde excitatum iri, ut non difficulter, exorto aliquo graviori tumultu, noſtratibus ultrò ingreſſus aperiatur; maxime verò ſi clam prius conſpiratio quædam facta, vel Turca inſigni aliqua clade ſive terra, ſive mari affectus fuiſſet.

Seſto in Europa mons imminet, qui eam ubique ſuperat, *Abydus* vero Aſiæ Dardanellus in planitie ſita eſt. Ambo propugnacula facilime expugnari poſſent, quod ædificia illa antiquo more ſint conſtructa, in loco arenoſo; ad maris ſcilicet littus, ubi montes ex arena congeri, & cuniculis perfodi poſſunt, ut Turcæ in more habent. Diſtant invicem plus uno milliari Italico: Gallipoli vero triginta, Conſtantinopoli centumſexaginta vel circiter.

CXVI. Quomodo Poloni Hungari & Tranſylvani in Turcicas ditiones excurrere poßint.

De Taiſilis,

ALIÆ quoque viæ patent, per quas Poloni Hungari & Tranſylvani terreſtribus itineribus, in Turcicas regiones excurrere, & meſſis tempore alicuius momenti loca tentare poſſunt. Maxime vero ſi in ea loca curſum dirigant, de qui-

de quibus illi nunquam antea ſoliciti fuerant, aut verſus mare directo itinere, quo claſſis noſtra ipſis ſubſidio venire poſſet. Sic apud Zoſimum legimus, quingentos tantum Taifilos, qui hodie Tranſyluani ſunt & Walachi, ſub Conſtantino Imperatore Conſtantinopolim uſque maximo cum civium horrore excurriſſe. Sed viæ de quibus magis ſibi Turcæ timent, ſunt, quæ Sophiam Adrianopolim & Philippopolim atque in regiones vicinas ducunt.

CXVII. Quomodo ex Italia pluribus itineribus in Turciam pervenire poſſumus.

VERVM ut Principes Itali de via, quâ è ſuis ditionibus in regiones Ottomannicas rectà pergere poſſint, ſecuri ſint, profectiones legant Conſtantini, Licinii, Maxentii, Iuliani, Theodoſii, Eugenii, Arbogaſti, Theodorici Gothi, Odoacri Heruli, Alarici Gothi, & Attilæ; quos ſuperius quoque recenſui. Conſiderent etiam, quo itinere quondam Mithridates è Ponto & Scythia, ſeu Circaſsia & Tartaria, in Italiam pervenire decreverat: Regis Philippi Macedonis conſilium de transfretando Adriatico mari: Romanorum contra Macedones expeditionem: Veſpaſiani ducum è Syria in Italiam reditum. Sed & primi Antonii, Mutiani, Boemundi atque aliorum, qui terram ſanctam conquiſiverunt, itinera ex hiſtoriis petent.

CXVIII. Epilogi loco, Leonis X conſultatio de bello Turcæ inferendo ponitur.

EPILOGI loco ex Franciſco Guicciardino Leonis X conſultationem de defenſione contra Turcas inſtituenda, adducam.

Verebatur ille, ne Selymus Italiæ bellum moveret. Sacris igitur peractis omnibus Chriſtianis Principibus periculum

lum imminens aperuit, eoſque hortatus, ut ſepoſitis inimicitiis privatis, religionis Chriſtianæ, & propriæ ſalutis defenſionem ſuſciperent, animoſque vireſque coniungerent, ad aggrediendum hoſtem domi ſuæ. Bella interim ubique ceſſare juſsit, inducias inter omnes Principes gravi ſub cenſura publicavit: & ut maius pondus hæc res haberet, Cardinales autoritate & rerum uſu pollentes ad Principes ea de cauſſa ablegavit: Rem totam cum eorum oratoribus & legatis ſæpius multumque conſultavit: conſilia virorum militarium exquiſivit; cum iis qui locorum erant periti de regionum & provinciarum conditione, ſitu incolarum viribus & armis multoties contulit: tandem decrevit, ante omnia vim auri maximam congerendam, tum ex ordinariis Principum contributionibus, tum etiam ut omnibus Chriſtianis hominibus certum aliquod tributum huius belli nomine imperetur.

Cæſar cum Hungarorum & Polonorum equitatu, juſto etiam exercitu peditum & equitum Germanorum, recto Danubii curſu in Serviam delatus, inde per Thraciam Conſtantinopolim petat, Gallus omnibus regni ſui viribus inſtructus, Veneti atque reliqui Italiæ Principes, Helvetiorum peditibus adiuti, Brunduſio in Albaniam ſolvant; ubi Chriſtiani qui in Græcia habitant libentiſſime ipſis ſe coniungent, duriſſimæ Turcicæ tyrannidis pertæſi, & ad rebellionem promptiſſimi. Hiſpani Luſitani Angli naves ſuas in Carthagenæ portu & aliis vicinis congregent & coniungant, cumque ducentarum navium claſſe, Hiſpanis atque aliis militibus inſtructâ, Gallipolis fretum occupent, & Dardanellos capiant. Eo quoque Pontifex tendat, centum navium roſtratarum ſeu triremium claſſe ex Anconæ portu eductâ.

Hunc igitur in modum terrâ marique Turcarum potentiâ

potentiâ oppugnatâ, Deo feliciter annuente, proſperum eius belli exitum ſperare poſſemus.

CXIX. Concluſio totius operis, in qua de fœdere Chriſtianorum Principum contra Turcam ineundo agitur.

FAXIT Deus, ut omnes Chriſtiani Principes, arcto inter ſeſe fœdere inito, collatiſque æqualiter ſumptibus, omnia ſua conſilia atque deliberationes eò dirigant, ut immaniſſimum hoſtem cum fructu adoriantur & devincant. Quod difficilimum licet, propter peccata noſtra & varias calamitates quibus urgemur, non tamen impoſſibile futurum ſperamus. Deus vero omnipotens ardenter nobis orandus & exorandus eſt, ut oculis iuſticiæ in Turcas reſpiciat atque illis non amplius tanquam flagello ad punienda noſtra delicta utatur: ſed ſaxo quaſi divinæ ſuæ potentiæ ſuperbum hunc & inutilem coloſſum in minutiſsimas quaſuis particulas comminuat; vel ſaltem, ut Principes noſtros miſericordiæ oculis intueatur, ipſorumque mentibus veræ pietatis ardorem inſpiret, ut vinculo charitatis devincti propriis utilitatibus, aliiſq; quæ ipſis occurrere & officere poſſint rationibus poſthabitis, veram & ſolidam nec fictam ſocietatem ineant, ad defendendam gloriam divinam & propriam ſalutem contra omnes hoſtes promovendam, ſibique magnum illum Gottofredum Bullionæum imitandum proponant, non modò, quantum ad animi promptitudinem in capiendis conſiliis, verùm etiam, ſi neceſsitas ita requirat ad proprias ditiones divendendas, quo contra Turcas bellum continuare poſſint. Quod Bullionæum alioſque magni nominis Principes maxima ſua cum laude feciſſe novimus: qui ſancto inito fœdere Hieroſolymæ regnum infidelium barbarorum manibus eripuere, totumque Orientem ſibi ſubiecere.

FINIS.

ACHILLIS TARDVCCII TVRCA VINCIBILIS IN VNGARIA.

Nunc primum Latinitate donatus

à

IAC. GEVDERO AB HE-ROLZBERGA.

Illuſtri & Generoſo Baroni

D. RICHARDO A STAREMBERG DN. IN WVDSBERG ET RIEDECK

Domino ſuo omni obſervantia colendo

S. D.

DVrante bello Pannonico, Generoſe & inclyte Baro, quod D. Rodolphus II Romanorum Imperator S. A. pro vindicanda è Turcarum faucibus Hungaria, & tot Chriſtianorũ millibus ab immaniſſima crudeliſſimorum Barbarorum Tyrannide liberandis, gerit; varia doctiſſimorum & rerum bellicarum peritiſſimorum virorum conſilia, de bello proſpere contra hoſtes gerendo in lucem prodierunt. Quorum nonnulla iam olim emiſſa, & non ita pridem denuo recuſa, ad nos etiam longo fere intervallo pervenerunt. Inter hæc omnia vero, facile principem locum obtinet Lazari Soranzii Ottomannus, & Achillis Tarduccii Turca vincibilis: quibus addi poteſt Iohannes Thomas Minadous, qui hiſtoriam poſtremi belli Turco-Perſici accuratiſſime deſcripſit. Detexerunt hi, quicquid arcani Turcicum imperium habuit, plurima ſtratagemata, conſilia, aliaſque maximi momenti res, quæ noſtros latuerunt hactenus, manifeſtarunt, hoſtisque ſuperandi facilitatem quaſi digito monſtrarunt; unde merito ab omnibus quibus patriæ ſalus & incolumitas cordi eſt, cognoſci & legi debebunt: & legerentur procul dubio, niſi ſua in lingua, hoc eſt Italica, auctores iſti ſcripſiſſent. Ne quis vero imperitia linguæ à lectione ipſorum ſe abſtractum queri poſſet, ſimulque amicorum voluntati mos gereretur, in Latinum ſermonem, noſtratibus hominibus frequentiorem, à me ſunt traducti: In qua quidem μεταφράσει plus laboris & difficultatis ſum expertus quam initio cogitaram, cum quædam perobſcura ſint, quarundam etiam rerum nomina & Romanis incognita, quæ Latinis verbis commode reddi nequiverunt. Veniam igitur apud benevolos lectores & æquos rerum æſtimatores me

impe-

impetraturum ſpero, ſi ipſorum expectatione & voto meo minus recte ubivis ſatisfactum erit.

Tibi vero Generoſiſſime Baro, hanc laborum meorum particulam, Tarduccii ſcilicet Turcam vincibilem, dedicare & nuncupare placuit; ut teſtatum viciſſim facerem animum meum, tibi ſemper ad quævis paratiſſimum. Ea enim erga me, fere ignotum, benevolentia & humanitate nuper uſus es, ut nunquam non apud quoſuis gratá recordatione eam prædicare debeam. Huc accedit quod patriæ ſalutem (ad quam tanquam metam unicam & ſcopum hæc noſtra translatio directa) tibi ſummæ curæ eſſe, eamque conſilio & ope pro viribus à te iuvari & procurari certò cognoverim. Tum etiam quod ſciam, te præceptis militaribus, quibus Tarduccius paſſim eſt refertus, mire delectari; ut qui bello hoc Vngaro-Turcico ipſe aliquoties interfueris; tum in literarum quoque ac linguarum ſtudiis non mediocriter verſatum eſſe. Scio equidem eruditiora tibì politioraque deberi: ſed ſint hæ amoris & obſervantiæ meæ primitiæ. Quas ut benevolo animo accipias & offerentem mutuo, ut cepiſti, amore complectaris etiam atque etiam rogo. Deus opt. max. Generoſitatem T. Ill. quam diutiſſime patriæ & familiæ Generoſiſſimæ ſalvam & incolumem conſervet. Perſcriptum Herolzbergæ Anno à reparata ſalute 1601.

T. Generoſ.

Obſervantiſs.

Iacobus Geuder ab Herolzberg.

DEMON-

DEMONSTRATIO, QVOD TVRCÆ IN HVNGARIA VINCI POSSINT EXIGVO GERMANORVM AVXILIO ADHIBITO.

PROPOSITIO ET DIVISIO TOTIVS LIBRI.

CVm demonſtrare conſtituerimus potentiam Turcicam, quæ toti fere terrarum orbi hactenus terrorem incuſſit, in Vngaria vinci poſſe, non dico à tota Chriſtianitate (in qua præter unionem & concordiam nihil deſideramus) ſed ab ea parte Hungariæ, quæ nondum ejus Imperio ceſſit, exiguo Germanorum auxilio adhibito; initiò quidem neceſſarium videtur, modos & media aperire, I.
quibus ad tantam potentiam Turcæ pervenerunt, iis inveſtigatis facilius erit, viam quoq; & rationem inire, qua exſcindi rurſus atq; convelli poſſint. II.

PARS PRIMA.

CONSIDEREMVS initio, *utrùm prudentia & arte, an ſingulari quadam fortuna Turcarum imperium primum enatum & ad culmen tantæ Majeſtatis atq; potentiæ evectum fuerit.* Hic inprimis conducet hiſtoriarum cognitio. Eam I.
paucis folijs ab initio hujus Imperij ad noſtra uſque tempora, non quidem omnia minutim perſequendo, ſed præcipuas tantum & inſigniores eorum actiones evolvendo, clare & dilucide tradam. Tunc de *viribus* ipſo- 2.
rum ſubjiciam. Quæ præcipue in obedientia rara & perfecta: in theſauris inexhauſtis: & exquiſita atque ſtricta diſciplina

 mili-

militari: atque ordine aliàs inconſueto à ſolis Turcis hactenus uſitato, conſiſtunt.

Non fortuna ſed prudentia ductu Turcas ad tantam potentiam aſcendiſſe.

QVEMADMODVM nonnulli extiterunt, qui progreſſus, quos Romana quondam fecit reſpublica fortunæ ludibrio attribuere auſi ſunt, qui potiore jure prudentiæ ac virtuti debebantur; ſic quoque non defuerunt qui dixere, multos quidem fortunæ inclinatione in ſupremum dignitatis gradum, modis incognitis antea & extraordinarijs collocatos, ſemper tamen ad eandem inclinationem virtutem comitem acceſſiſſe. Sic Alexandri Magni fortitudo & magnanimitas, ſic Cæſaris prædicatur celeritas & ingenij præſtantia. Iidem proſperis Turcarum ſucceſſibus, nulla facta mentione virtutis, primam & præcipuam gloriam rerum proſpere geſtarum ipſi fortunæ adſcribunt. Quod ſi qui in hac ſunt ſententia ex veræ Philoſophiæ præceptis didiciſſent, Fortunam non eſſe quandam cœleſtem ſubſtantiam, ut nonnulli fabulantur, ſed ſpontaneum quendam concurſum plurium cauſſarum ad eundem effectum: non temerè tot præclara facta caſibus fortuitis adtribuiſſent, ſed diligentius inveſtigando comperiiſſent, plurima virtutis adminiculo geſta fuiſſe.

Fortunæ nonnulli adſcribunt, quod Romana reſpub. nunquam duobus bellis ſimul implicata fuit; ſed uno exorto alterum fuit ſopitum. At hoc ipſum ſoli Romanorum prudentiæ adtribuendum. Illi enim videri volebant non ambitione, vel regnorum acquirendorum deſiderio, ſed innocentiæ zelo, ad defendendos injuria oppreſſos, & juvandos ſocios qui ſub ipſorum protectione & patrocinio vivebant, bella à ſe geri. Vnde non erat difficile à bellis abſtinere, quæ juſtas

juſtas etiam ob cauſſas mota fuerant; maximè ubi hoſtium arma horrebant & prælio certare periculoſum rebantur. Huc accedit, quod Romana reſpublica poſtquam non mediocriter excreviſſet, & imperium ejus auctum eſſet, nec exigua apud alias gentes auctoritate polleret, vicinos ſibi fœdere & ſocietate devincîrit, ejus fœderis prætextu non modo ſeditiones & rebelliones, quæ in vicinia indies oriri ſolebant, compeſcuit, verùm etiam ſociorum auxilio in remotiores provincias arma extulit, & imperij terminos anguſtos latius prolatavit, belloque capta ſibi ſoli vendicavit. Quam fraudem nimis tardè ſocij deprehenderunt, cum in immenſum potentia Romanorum elata ei obſtare amplius nequiverunt. Quælibet igitur Provincia non ſatis potens, ut bello cum Romana repub. decertaret, quieſcere maluit: interim dum proximiores expugnabantur, quorum armis Romanos victos vel debilitatos iri, reliqui ſperabant.

Præter hunc imperij accreſcendi modum Romani alium quoque peculiarem habuerunt, peregrinis ſcilicet & exteris jure civitatis Romanæ donatis, & in civium numerum adſcriptis qui maximis privilegijs gaudebant. Qua libertate plurimi allecti eò habitatum ſponte accurrebant, præter eos qui bello victi eòdem migrare cogebantur. Hinc Vrbs mirum in modum civibus & militibus aucta: vicinæ vero Provinciæ incolarum copiâ denudatæ fuerunt. Factum itaque, ut ſub ipſis Regibus octoginta millia militum in aciem educere potuerint. E quibus poſtea conſcriptæ fuerunt coloniæ, quæ tanquam firmiſſima propugnacula hoſtium furori ad limites territorij opponebantur. Qui diligentius hæc Romanorum ſtratagemata perpenderit & obſervarit, exiguo vel nullo Fortunæ adminiculo opus habebit. Id Fabius ille Maximus teſtatur, jubens eum belli Imperatorem, qui Prudentiam ducem ſequitur, parum de fortuna ſollicitum eſſe.

Liv. 1. 22. Saluſt. Ariſt. 1. pol. c 2. & 2. Eth. c. 9.

 Huc

Huc facit & illud, quod *quilibet ſua fortunæ faber* eſſe dicitur: & tritum illud; *ubi plus conſilij, ibi fortunæ minus.*

Turcas igitur non merâ ſortunâ, ſed potius prudentiâ ad tantam potentiam perveniſſe, & in hoc ipſo Romanos apprime imitatos: eorum exempla ſecutos eſſe ſtatuemus; idque in perluſtranda ipſorum hiſtoria clare docebimus.

Compendium Hiſtoriæ Turcicæ.

HISTORIAS præcipuas rerum quæ ab initio ſectæ Turcicæ evenerunt, paucis aliquot chartis proſequar; ſecutus autores graviſſimos, Zonaram, Nicephorum, Laonicum Græcos, & Bonfinium qui Latine ſcripſit. Quorum ſcriptis merito fides adhibenda eſt, quod iiſdem illi temporibus vel paulo poſt, quo omnia ea quæ narrant geſta ſunt, vixerint. Non improbo tamen Neotericos quoſdam ſcriptores, vel aliorum hominum, qui Conſtantinopoli officio Legatorum functi ſunt, relationes fidas & accuratas, idque maxime propter militiam & militarem diſciplinam.

Zon. in Coſt. glad. Laoni. l. 9. Bonfin. l. 8. Pio. 2. Vng. c. 4. 600. NVM à Scythis vel Parthis primam ſuam ducant originem Turcæ, non expedit hic longius perſequi, neque quam vere à Sara Saraceni, vel ab Agar Agareni, vel denique Turci quaſi Teucri appellentur, quod prope Ilij & Troiæ regiones commorarint, longius perquirere juvat. *Mahometes* ſane regnante Heraclio imperatore (alij volunt ſub Mauritio & Gregorio Papa Anno 597.) natus eſt in Arabia, patre nobili viro ethnico, matre vero Iſmaelita. Ingenio fuit perſpicaci præditus & crebiori Chriſtianorum converſatione uſus, legem Evangelicam aliqua ex parte didicit. Vnde varijs legibus ordine digeſtis novam ſectam introducere ſtatuit, ceſſitque ex animo propoſitum, ejus conſilia Spiritu maligno inprimis regnante & agitante. *Laon. l. 3.* Principiò ad perſuadendum uſus eſt eloquentia, qua pollebat, & vita auſtera, tranquilla & ſo-

& ſolis contemplationibus dedita; qua homines in admirationem ſui rapere, ſibique auctoritatem conciliare ſtuduit. Multorum animos, Principum inprimis, brevi tempore ſibi devinxit, & in tantum ejus excrevit audacia atque auctoritas, ut à populis iſtis paſſim pro Propheta habitus & cultus fuerit; qui pro ipſius defenſione, & Religionis quam profitebatur aſſertione vitam profundere non dubitabant. Certamina & rixas, quæ religionis cauſſa movebantur connivendò adprobavit, vel ſaltem quo minus excitarentur non palam obſtitit, donec undique motus bellici vehementius exarſcerunt, eaque occaſione, quæ oportune ſeſe obtulit, arreptâ, armis & vi aperta, quæ perſuaſionibus nequibat efficere conatus eſt. Doctrinæ ipſius caput præcipuum erat, ſecreta divinæ legis non humanis diſputationibus aſſerenda & perſuadenda, ſed vi atque potentia introducenda & defendenda, ab illis, qui ad ejuſmodi munus digni & idonei habiti fuiſſent. Vbi quadrageſimo ætatis anno vitam cum morte commutavit, ſecta, cujus ille author exſtitit, paſſim per Aſiæ Provincias prædicata & exculta, ab ejuſque ſucceſſoribus iiſdem armis & artibus, quibus ille innixus fuerat, plantata & amplificata fuit. Schiſmate quoque inter ipſius aſſeclas exorto, nulla alia ratione, quam armis lis ea dirimi potuit. Non ſolùm vero juſtis exercitibus, ſed ſæpius excurſionibus & latrocinijs Aſiam ita devaſtarunt, ut ipſorum potentia plurimum inde aucta fuerit, ipsâ ſubjugata Perſiâ, & multis Chriſtianorum provincijs, qui acriter ipſis reſiſtebant; Græcis Imperatoribus eorumque militibus antiquum fidei catholicæ cultum adhuc obſervantibus. Vbi poſtea mollities atque diſcordiæ in Græcia radices egerunt altiores, Turcæ amplificandi imperij occaſionem nacti, præter reliquas Aſiæ provincias, quas ſibi ſubjecerunt, ad littus uſque Conſtantinopolitanum arma promoverunt, permoti Conſtantini Gladiatoris pro- *Zonar. l. 3. in vita.*

ſis prodigalitate vecordia atque inertia, qui theſauris exhauſtis, pecuniâ inutiliter conſumptâ, tributa quoque liberis provincijs impoſuit, pro quorum ſolutione eas immunes reliquit ab alendis præſidiarijs, qui Barbaros aditu Romanarum ditionum, ut antea, prohiberent, & locorum anguſtias tuerentur; contentus vectigalibus quæ in horum vicem iiſdem imperaverat.

Hunc in modum Aſiâ Turcæ ſunt potiti, citiuſque in Græciam pedem intuliſſent, niſi Chriſtiani Principes maximis expeditionibus in Aſiam ſub auſpicijs Gottofredi Bullionei, furorem Saracenorum retudiſſent & repreſſiſſent.

Sed in occiſorum locum alij, hydræ inſtar, ſurgebant majori numero. Igitur Conradus Occidentis Imperator, & paulò pòſt Ludovicus Galliæ Rex, ut Chriſtianis in Aſia militantibus ſubſidio venirent, maximis belli apparatibus undique factis, ipſi in eam expeditionem profecti, dolo & fraude Emanuelis Imperatoris Conſtantinopolitani circumventi, brevi tempore immenſam militum copiam amiſerunt, ut re infecta reducere exercitum coacti fuerint. Nolebat enim Emanuel Latinorum (ſic Græci vocant, quotquot Romanæ Eccleſiæ obediunt) Principum potentiam in Aſia augeri, igitur malitioſis conſilijs & vanis conatibus ipſorum eluſit conſilia, & frumento veneno infecto copijs ſubminiſtrato, vires ipſorum attrivit atque diminuit.

Bonfin. l. 15. 1145. vel 1151.

1187. Animos igitur reſumſerunt Turcæ, Saladino duce, quem Sultanum vocabant, homine ſtrenuo fortiſſimoque qui tam diu bellum cum Hieroſolymæ regibus geſſit, donec
1200. eam provinciam tandem in ſuam poteſtatem redegerit. Tunc novos in Græcia motus excitavit Balduinus, ut privatas quaſdam injurias vindicaret: bello multis annis pertracto
1285. Conſtantinopolim Græcis eripuit, quam uſque ad Paleologum primum tenuit. Iis diſcordijs durantibus Turcæ

ocium

ocium nacti, imperium ſuum in Aſia confirmarunt & ſtabiliverunt, Græcis paucis quibuſdam urbibus primarijs relictis, quarum vires ad reſiſtendum hoſti pariter qui Conſtantinopolim tenebat, & ſimul Barbaris minime ſufficiebant. Vbi denique totâ Aſiâ atque Græciâ Latini fuerunt expulſi, faciliмê Turcæ, nemine prohibente, totius Orientis dominatum ad ſeſe rapuerunt. Palæologus eâ rerum confuſione, & ob ſchiſma religionis cauſa excitatum, perturbatus, primarijs ſuis non fidebat, quos propter ſiniſtras quaſdam ſuſpiciones à ſe dimiſerat, eorum vice in bello exterorum (quos maximis impenſis conduxerat) opera utens. Tandem maximas copias è fugitivis Scythis, & plebeia multitudine collegit, eoſque nullis ordinibus diſpoſitos hoſtibus objicere, & ad manus venire auſus eſt. Horum imperitia rerum bellicarum non latuit Turcas, ideoque ubi in pugnam Imperator deſcendit, Turcæ nunc fugiendo, nunc reſiſtendo hoſtibus, tam diu ſeſe oppoſuerunt donec in ſtructas inſidias eos pertraxerunt, ubi maximâ acceptâ clade Imperator ægre Conſtantinopolim evaſit, omnemque de recuperando Aſiæ dominio ſpem amiſit; Saracenorum ingluviem, atque avaritiam pecunia ſedavit, eorum (ut dicit Nicephorus) exemplo, qui ut luporum gratiam ineant, venas ſibi proprias incidunt, quo ſuo ſanguine ipſorum voracitati ſatisfaciant. Nova igitur tributa per ditiones ſuas imperavit atque impoſuit, quibus ſubditorum animos protinus à ſe alienavit, & ad ſeditiones ac rebellionem concitavit.

Niceph. l. 6. 7. & 8.

Niceph. l. 5.

Niceph. l. 8.

SALADINO mortuo civilibus diſcordijs laborarunt Turcæ, & imperium ad varios dominos devolutum, ejus robur, atque potentia diviſa atque debilitata fuit; ſed non extante hoſte externo qui ipſos urgeret arctius, facile vires ſuas recollegerunt; inprimis verò cum regni gubernacula ad Ottomannum delata fuiſſent, *1193.*

Ottomannus cujus memini, vir fuit bello ſtrenuiſſimus, & ingenio ſagaci præditus. Cui inprimis curæ fuit, non modò diſcordias inter Principes ſerere, & jam ortas conſervare atque fovere: verùm etiam ſub amicitiæ ſpecie nunc huic nunc illi belli ſocium ſeſe adjungere, cunctorum donec vires paulatim attriviſſet: ut brevi temporis ſpacio partem præcipuam eorum potentiæ ad ſeſe pertraxerit. Tunc fraudium relictis ambagibus, vi apertâ bellum gerere & ſectæ ſuæ principatum aſſerere omni cura aggreſſus. Interim Andronicus Imperator, regni cauſſa à nepote, cui & ipſi Andronico nomen erat, bello laceſſitus, primus Turcas in ſui auxilium evocavit; ut eorum ope nepoti & Genuenſibus qui Phoceam tenebant, & Boſnenſibus reſiſtere valeret. Vado poſteà & tranſitu cognito, & Europæ delitijs perceptis Turcæ in Thraciam excurrere, & pedem ibi figere cæperunt; tranſmiſſisq; in Aſiam ſpolijs opimis & præda opulentiſſima, ſocios quoque ad fretum ſuperandum invitarunt.

1330. *Niceph. l. 9.* Vbi Andronicus nepos Imperium adeptus eſt, *Orcani*, qui Ottomanno ſucceſſit, bellum intulit, quo Niceam, metropolim Græcarum urbium quæ ſunt in Aſia, obſidione liberaret. Collectâque immenſa multitudine imperitorum hominum, iiſque tumultuariè & ſine militari diſciplina diſpoſitis, in bellum duxit, vix duo millia veteranorum militum ſecum trahens. Hoſtium conſilijs atque conatibus intellectis; Orcanes cum octo millibus militum illis occurrit, eoſque non pugnando ſed velitando aggreſſus eſt; modò timorem ſimulavit, modò defeſſos exceſſivo ſolis æſtu, & armorum pondere defatigatos, tanto impetu adortus eſt, ut exiguis copijs, quæ integræ & ſalvæ erant, eorum aciem ruperit atque fregerit. Tempore matutino ſæpius cum trecentis tantum equitibus Græcorum caſtra recognovit, ſtragem eorum maximam edidit, pleriſque fuga evadere conantibus.

tibus, quod univerſum Turcarum exercitum ſibi inſtare putarent. Nicea fame coacta hoſtibus ſeſe dedit, quam paulo poſt Nicomedia ſecuta eſt. Andronicus omnem ſpem Imperij Aſiatici protinus amiſit, & quòd ipſius theſauri pecunia exhauſti eſſent, conſtituit, nullam amplius claſſem in procinctu habere atque conſervare, ut ſumptibus parceret. Vnde Turcæ ſibi jam undique mare patere intelligentes, triremes ædificare, inſulas maximo Chriſtianorum detrimento percurrere atque devaſtare cœperunt. Cujus rei culpa ſolis Græcis imputanda; quemadmodum ipſorummet ſcriptores cum tædio commemorant. Totius Aſiæ dominium Orcanes cum acquiſiviſſet, ſtatum illius confirmare atque ſtabilire decrevit, priuſquam in Europam moveret. Quod negotium non parum promovit Cantacuzenus, qui filium Imperatoris Andronici, cujus tutor fuerat, imperio defraudarat. Is Orcani amicitiam nuptijs filiæ ſuæ quam ei deſponſavit, redemit, quo melius rebus ſuis conſuleret, eoſque in tutum ac tranquillum ſtatum collocaret. Adeo Chriſtiana Religio apud Græcos in contemptum venerat, ſola ambitione omnia regnante. Laonicus l. 1.

Orcani ſucceſſit *Solymannus*. Qui jam antea ab his, qui Europam perluſtrarant ejuſque amœnitatem omniumque rerum abundantiam ampliſſimè prædicarant, inſtigatus & allectus, tum quod tranſitus, quem illi ſolerter depinxerant, facilis eſſet & periculo careret, In Thraciam excurrit, & in Cherſoneſo utplurimum ſubſtitit. Pactus cum Græcorum Imperatore fœdus mutuum, in ipſius auxilium contra Bulgaros in bellum profectus eſt; à quibus Turcæ cæſi, atque fugati fuerunt. Sed cum illi, victoriæ proſpero ſucceſſu elati, ſine ordine in campo diſperſi vagarentur, Solymannus id prævidens, maximâ & conſuetâ celeritate collectis copijs, victores denuò aggreſſus eſt & in fugam conjecit. Victoriæ curſum proſequens Adrianopolim & 1312.

Philippopolim eodem impetu cepit. Quarum urbium expugnatio firmiſſimum fundamentum rebus Turcicis præbuit ejus imperij terminos in Europam uſque prolatandi; quod tamen morte præventus exequi non potuit, ſed rem inceptam fratri *Amurathi* perficiendam reliquit.

1350. Is primus ex Aſia ſedem Imperij Adrianopolim tranſtulit. In bello fulguris inſtar proceſſit; plus tamen benevolentiâ atque comitate quam vi apertâ effeciſſe viſus eſt. Namque bello victis Principibus non graviores impoſuit pacis conditiones, quàm ut aulam ſuam ſequerentur, & copias ſuas cum reliquo exercitu conjungerent. Hæ conditiones victis ſatis æquæ atque benignæ videbantur. Neque obſtinatè ſeſe defendebant, imperiti artis & doli, quem Amurathes machinabatur; qui Principes Græcos Græcorum viribus & militibus ſubjugare, & proſternere moliebatur. Aulam brevi tempore Principum multitudine florentiſſimam & illuſtrem reddidit, ut omnibus formidabilis exiſteret. In Aſia crebri tumultus, frequentes ſeditiones fuerunt motæ, quas domuit, Europæis copijs inprimis adjutus, cognitâ rebellione quam filius in Europa excitarat, maxima celeritate illuc redijt ut rebelles opprimeret. Extrema hìc Conſtantinopolitanorum Imperatorum væcordia atque timiditas apparet; qui tam ſplendidis rei bene gerendæ occaſionibus nihil moti Turcarum amicitiam ſectabantur, eamque caro precio comparabant, quin & proprios filios in aulam Turcicam in Imperatoris obſequium miſerunt. Amurathes triginta ſeptem prælijs ipſe interfuit; in quibus ſemper victor evaſit.

1377. Ei ſucceſſit in regno *Bajazethes* filius aliud fulmen bellicum. Hic ubi Bulgaros, occiſo eorum Principe, domuit; alio efficaciſſimo remedio adcreſcendæ potentiæ uſus eſt; colonis copioſiſſimis ad limites Imperii collocatis, prioribus & antiquis incolis è proprijs ſedibus aliò habitatum traductis. Vnde tantam

tam

tam penes Græcos autoritatem ſibi conciliavit, ut ab ipſius nutu cuncti dependere viderentur. Regno privare ipſos Conſtantinopolitanos Imperatores, & in eorum locum alios ſubſtituere non eſt veritus. Namque Andronicum collocavit in regnum, quod tributum ſolvere ipſi pollicitus eſſet; & contra hunc ipſum fovit Emanuelem, quod majus hic tributum ſpopondiſſet, inque bello ipſius auſpicia ſequi promiſiſſet. Imperavit igitur Andronico, ut unà cum filio aulam Turcicam frequentaret. Bellis quibusdam in Aſia confectis, maritimas expeditiones contra Græcos ſuſcepit, eumque juvabant ſtrenue ipſi Græci Principes, qui in aula Turcica hærebant, quo & reliqui qui Bajazethis Imperium hactenus detrectarant ſub jugum mitterentur, ipſi quoque ſponte, non coacti, parere viderentur. Ab altera parte non ceſſabant Chriſtiani qui in Græcia ſuperſtites erant Turcarum potentiam aſtu & clandeſtinis machinationibus infringere; cauſſam eorum qui ob ſchiſma à reliquis ſeceſſionem fecerant nomine potius quam re juvare, & Chriſtianorum Principum, quos ſibi fidei nomine obligatos credebant, auxilium implorare, & eorum auſpicijs id tandem recuperare, quæ levitate ac timiditate amiſerant, omni cura atque ſolertia ſtuduerunt. Non latuerunt hæc artificia Bajazethem, qui ea in Conſtantinopolitanis primùm caſtigare conſtituerat, niſi Tamerla- 1397.
nus bello ipſum præveniſſet, victumque in Aſiam deduxiſ- Laon. l. 4.
ſet.

Quo vita functo Græcorum Principes ſine magno labore & difficultate, vicinorum auxilijs adjuti, omnem Turcarum poſteritatem Europâ expellere potuiſſent; ſed *Amurathes* ſucceſſor, compoſitis fraternis diffidijs, ruinam Conſtantinopolitani imperij aſſiduè animo volvit: plurimas urbes, propter admiſſum 1450.
perfidiæ crimen, graviſſime punivit: alias culpam ſuppliciter 1453.
deprecantes, immenſis tributis pacem redimere coegit.

Succeſſit in imperio *Mahomethes*, qui primos belli impetus contra Conſtantinopolitanos direxit. Quos reliqui Græci, mutuis diſcordijs flagrantes, ope & ſubſidio turpiter deſtituerunt, & patriam potius deſerere, vel hoſtium furori exponere, quam tributum licet graviſſimum ſolvere maluerunt. Quin & victi jam, hoſtibus ſæviendi cauſſam atque occaſionem præbuerunt, ob varias innovationes atque tumultus, quos indies excitarunt, pertæſi tam ſtrictæ obedientiæ quâ premebantur. Conſtantinopoli aufugerat præcipua Nobilitas, quam poſtea hinc inde per Græciam diſperſam Mahomethes delevit. In ejus vicem urbem ille maxima multitudine habitantium è diverſiſſimis gentibus collecta replevit; ut impoſſibile videretur in tanta hominum & nationum diverſitate mutuam & unanimem rebellionem excitari poſſe. Hac urbe capta, non ideo tamen diſcordijs finis impoſitus eſt Græcis præcipuis in Peloponneſo ſeu Morea congregatis, quos mutuis armis aliquamdiu ſe invicem conficere Mahemetes ſivit; ubi deinde occaſio & tempus viſum ei eſt commodum & oportunum, illos aggreſſus, Græciam univerſam cum Lesbo crudeliter & perfidè ſibi ſubjecit. Reverſus Conſtantinopolim, fabricandis propugnaculis ad anguſtias Helleſponti operam dedit, ne per illos hoſtili claſſi aditus pateret. Iam enim tunc animo meditabatur, arma vel Venetis vel Hungaris inferre, quibus paulò pôſt, devaſtatâ Boſniâ, cauſſam belli ampliſſimam ipſe primus dedit.

1395. alij 1397. HVNGARIÆ non minus quam Græciæ porta ſponte illi fuit aperta. Stephanus enim Walachiæ Waiwoda, cum ſecunda vice à Sigiſmundo Vngariæ rege defeciſſet, primus auxilium Turcicum in provincias Vngariæ ſubditas aſcivit. Quod *Bajazethes* haud illubens ei miſit, ne tam optata occaſio è manibus

Bonf. lib. 22. elaberetur; SIGISMVNDVS tamen victoria tunc potitus eſt, capta Nicopoli minori. Stephanus vero Bajazethem vehementius

tius in bellum hoc inſtigavit, præmij loco filiam promittens in matrimonium collocandam. Anno ſequenti Bulgariæ, quæ 1396.
Vngariæ parebat, vaſtatio ſecuta eſt. Qua motus & ipſe Sigismundus cum alijs Chriſtianis Principibus expeditionem contra Nicopolim majorem ſuſcepit. Vbi ad pugnam fuit perventum res infeliciter ceſſit; Gallorum inprimis culpa, qui ante tempus impetum in hoſtem fecerant, quem cum Turcæ viriliter ſuſtinuiſſent, langueſcente Gallorum fervore, illisque perterritis, in fugam fuerunt conjecti, unde & reliqui timidiores facti ordines deſeruerunt, & hoſtibus egregiam victoriam reliquerunt. Ab armis tunc ad aliquot annos ab utraque parte ceſſatum fuit, donec Sigiſmundus Romanorum Imperator & Bohemiæ Rex e- Bonf.L.3.
lectus fuit; noviſque ac penè innumeris occupationibus alibi impeditus, ſegnius Vngariæ res curare cœpit. Quod perſpici- 1415.
ens Hermojanus Boſniæ Princeps, homo inquietus, & rerum novarum cupidus, à Sigiſmundo defecit, auxilioque Turcico in Boſniam evocato Hungaros ſingulari ſtratagemate fudit. In 1416.
Walachia quoque novis excitatis tumultibus, exercitus Sigiſmundi Turcarum auxilio victus & cæſus fuit. Sed non inulte tot damna Imperator ab hoſtibus accepit, cum quibus vigeſies proſpere manus conſeruit, & auſpicijs Pipi Florentini belli ducis primarij, toties victoriam reportavit.

Sigiſmundo ſucceſſit ALBERTVS AVSTRIACVS, cui ſedi- 1437.
tiones Bohemorum plurimum negocij atque moleſtiæ creaverunt. Eam occaſionem Turca minime negligens Serviam invaſit, Sinderoviam priuſquam Albertus obſeſſis veniret auxilio expugnavit. Hujus exercitus cum ob nimium æſtus fervorem debilitatus, & varijs morbis vexatus eſſet, pars ejus maxima miſerè perijt, præcipui duces diſſentientes invicem, & ipſe Albertus graviter ægrotans copias re infecta reduxit.

Paulò pòſt mortem Imperator obijt gravidâ relictâ con-

 juge

juge; quæ eodem tempore, quo in Vngariæ regem VLADISLA-
1439. vs fuit electus, filium enixa eſt Ladislaum; qui ab ijs qui Vla-
1440. dislai electionem minime probabant, Rex fuit coronatus. Vn-
de civiles diſcordiæ exortæ, quæ per integros viginti octo an-
nos Vngariæ regnum varie & graviſſime afflixerunt. Vngariæ
rebus hunc in modum comparatis, *Amurathes* totam ſibi Servi-
am ſubjecit, & Albam uſque Græcam cum exercitu excurrit.
Bonf. l. 24. Per ſeptem menſes ijs in locis commoratus, ad viginti quinque
millia hominum amiſit. Alacrior atque audacior factus Hun-
garorum ſeditionibus, non ſolum Temeſvariam, ſed ad Dravum
uſque & Savum fluvios, omnia devaſtando progreſſus eſt. A-
deò Vngarorum animi mutuis odijs exacerbati erant, ut malue-
rint Turcarum armis ſupprimi, quam mutuas & privatas injuri-
as patriæ condonare. Exſtitit tandem fortiſſimus Vngariæ de-
fenſor Corvinus ille, qui è Tranſylvanis ac Walachis milite con-
ſcripto biennij ſpatio octies cum Turcis proſpere conflixit, pu-
gnaſque commiſit acerrimas. Inter quas illa fuit celeberrima,
quâ quindecim ſolummodò militum millibus ſtipatus cum o-
Bonf. l. 26. ctoginta millibus hoſtium juſta acie dimicare auſus eſt, eorum-
que partem præſtantiſſimam proſtravit. Tandem ubi regni qui-
1443. etem & pacem Vladislaus confirmavit, inſtructiſſimum exerci-
tum licet ſero anni tempore, in hoſtem duxit, & ad montem uſ-
que Hemum progreſſus, tranſitus ei à Turcis fuit obſtructus,
accedente locorum difficultate & glacie atque frigore: coactus
igitur præda onuſtum exercitum reducere, cujus agmen novis-
ſimum à Turcis nonnunquam infeſtatum fuit. Haud minores
in annum ſequentem fecit belli apparatus: ſed ejus conatus
fraude Amurathis, qui in Aſiam neceſſario proficiſci cogeba-
tur, interrupti & impediti fuerunt. Nam Serviæ Deſpotæ ſeu
Principi Corvini corrumpendi negocium dedit, promiſſâ regni
& filiorum reſtitutione, ſi pacis autor exiſteret; quæ ſancita qui-
dem,

dem, ſed diu rata non fuit habita. Subitò enim ubi de Amurathis in Aſiam tranſitu rumor increbuit, & reditum ei à claſſe Italica impeditum certò affirmatum fuit, Vladislaus cum exercitu (qui durante pacis tractatione diminutus & ad viginti quinque millia hominum redactus fuerat) inſtante hyeme ad Hemum uſque Thraciæ montem proceſſit; ibique de Amurathis reditu in Europam certior fuit factus. Cui cedere inhoneſtum & parum commodum exiſtimabat; in aciem ideoque deſcendere maluit, coactus frigore & rerum ad victum neceſſariarum inopia; ſed loci ubi pugna committebatur incommoditate factum, ut rex ſuis ſuccurrere cupiens in acie cum multis alijs occubuerit. Græci tamen aliter hæc referunt, ambo nimirum Turcarum cornua ab Hungaris in fugam conjecta atque profligata fuiſſe; cumque hi fugientibus inſtarent vehementius & juſto longius hoſtes proſequerentur, Rex cum caterva ſuorum ſolus derelictus, & Amurathi, qui ſtipatus erat ſuorum præſtantiſſimis, objectus, moræ impatiens, donec reliqui ex perſecutione redirent, in Amurathem, qui in commodo loco ſubſtiterat, impetum feciſſe, ubi morte ſua ſplendidiſſima victoria Hungariam ſpoliavit. Feruntque Amurathem perculſum timore inſtantis prælij aufugere voluiſſe niſi à ſuis vi quadā retentus fuiſſet: & votum ſolenne, imperio ſeſe abdicare & vitam ſolitariam agere, voviſſe: plus victum quam victorem ſeſe ob cruentum hoc prælium agnoſcens. Tertiâ denique die caſtra Vngarorum aggredi auſus eſt, veritus ne quædam ibi laterent inſidiæ: & tantus ipſius timor extitit, ut quadriennio proximo Vngariam intactam reliquerit. Quod ſi Corvinus, intellecta morte regis, caſtra repetiiſſet, incertam ſine dubio & ancipitem victoriam Turcis reddidiſſet; ſed ille regnū repetere maluit, ut præcaveret tumultus, qui exoriri poterant. Sic Amurathes, propter inſignem ſtragem ſuorum, cruenta ſane victoria potitus, ſuperior quidē hoſtibus ſuis extitiſſe, ſed victor evaſiſſe, dici revera non poteſt. 1444.

Cor-

Corvinus LADISLAI tutor & regni gubernator conſtitu-
1448. tus, ut priorem cladem ulciſceretur viginti duo millia militum collegit, pactoque cum Deſpota & Schanderbego, ut ſecum vires conjungerent, ille non modo promiſſis non ſtetit, ſed Albanos quoque ſeu Epirotas perfide impedivit, quo minus officio fungerentur, omnia conſilia atque conatus Chriſtianorum Turcis aperuit, qui cognitis quibus Corvinus urgeretur neceſſitatibus, ut Albanorum adventum prævertcrent, crebris excurſionibus & invaſionibus ad pugnam condeſcendere ipſum coegerunt antequam auxiliares copiæ advenirent. Per triduum duravit prælium, ſolis noctibus certamen interrumpentibus; tertia denique nocte Corvinus Hungaros in proximas ſylvas ſe recipere & fuga ſaluti conſulere juſſit, quod de victoria planè deſperaret, ſiquidem ſemper recentes milites Turca tot prælijs defatigatis & fractis Chriſtianis opponeret, & Hungari læſos & vulneratos vix curare poſſent. Perierunt octo millia Hungarorum, occiſis triginta quatuor millibus Turcarum. Iterum igitur ſuperior Chriſtianis Amurathes, non autem victor extitit. *Mahomethes*, poſt Conſtantinopolim occupatam, non fuit exceptus benignius nec tractatus mitius, Belgradum diu obſederat, arctiſſime oppugnarat, foſſas materia impleverat, oppugnationes viginti quatuor horis ſine intermiſſione continua-
Bonf. l. 28. rat, muro ipſo ſuperato, plurimisque è Turcarum exercitu ur-
1456. bem jam ingreſſis, Corvinus è propugnaculo erumpens tanta vehementia tantoque furore occurrit, ut plerisque fere obtruncatis, reliquos in propria uſque tentoria rejecerit, occiſis viginti millibus hominum, impedimentis ablatis. Tam ſtrenuo tamque egregio belli facinore edito, Corvinus morbo correptus vitam cum morte commutavit, decies feliciter explicatis ſignis ſtatarias commiſit pugnas, quatuordecim tumultuarias, bis tantùm propter militum paucitatem hoſte eva-

ſit

ſit inferior, qui tamen ſe viciſſe gloriari nequibat.

Hoc igitur defuncto & brevi poſt Ladislao mortuo, in regno ſucceſſit Matthias, qui ubi Boſniæ Principem, à Mahomete in aulam vocatum & nefarie contra datam fidem quo ejus ditione potiretur excoriatum fuiſſe comperit, potentiſſimo exercitu eam provinciam invaſit, partem ejus recuperavit, Iaizzam locum fortiſſimum recepit; quem etſi Mahometes denuo arctiſſima obſidione cinxiſſet, eam tamen ſola fama de Matthiæ adventu percepta, ſolvit, & trepide inde in tutum ſe recepit. Anno ſequente Matthias ſubſidium pecuniarium ex Italia accepit, partem Raſciæ occupavit, & majores progreſſus facturus videbatur, niſi Principum Chriſtianorum diſcordiæ interveniſſent, quæ plerumque Turcis conſuetam vincendi portam aperire ſolent. Primum in Tranſylvania & Walachia tumultuatum fuit; inde propter religionis certamina in Bohemia motus fuerunt excitati; quos excepit bellum Polonicum ob regis Bohemici electionem exortum; & tandem bellum illud in Auſtria geſtum, quod ad ultimum uſque vitæ terminum ipſum diſtinuit. In illud tantâ vehementiâ Vngari incubuerunt, ut Turcis non aliter quam defenſive reſtiterint: ſubſidium pecuniarium, quod ex Italia ſubminiſtrari ad bellum Turcicum conſueverat Matthiæ fuit denegatum, ne Vngaris belli nervus contra Auſtriacos ſuppeditaretur: Vngari irritati præſidia quæ Dalmatiæ limites defendebant evocarunt. Vnde Turci liberum aditum nacti in Forum Iulij prædabundi excurrerunt, ſæpius iteratis impreſſionibus prædas fecerunt ampliſſimas. Veneti bellis Italicis preſſi, nulla ratione cum Vngaris rem componere voluerunt, ſed pacem cum Turca, quam toties ante reſpuerant requiſiti, tunc ultrò maximo ſuo incommodo & diſpendio inierunt. Mahometes interim non negligebat occaſiones tam exoptatas, cum videret Vngaros, (tot cladibus Turcis terra marique in Eu-

1458. 1463. Bonf. l. 30. lib. 31. lib. 32. 1471. 1473. 1476. lib 34. 1478. lib. 35. lib 31. 1466. lib 32.

1468. ropa atque Aſia oppreſſis) terminos imperij non ſtuduiſſe prolatare, ſed alibi tempus triviſſe, concluſit, in ipſam Vngariam prorumpere & aditum ſibi in eam parare. Maximâ celeritate propugnaculum Sabaz ad Savum fluvium ædificavit. Hoc quanto cum detrimento & præjudicio Hungariæ fieret, ubi Matthi-
1469. as cognovit, ſine mora cum Bohemis atque Polonis pacem ſanxit, collectisque copijs non modo Sabaz expugnavit, ſed totam
1475. Bulgariam domuit, unica Sinderovia excepta, quam arctiſſima obſidione cinctam dereliquit; majori cum exercitu reverti, & glaciei adminiculo eam ſuperare cogitans. Sed fama de pulchri-
lib. 34. tudine ac præſtanti formâ ſponſæ Beatricis, quæ ex Italia ei adducebatur, ſparsâ, adeo eum perculſit, ejuſque animum, invictum alias, emollivit, ut bellicis apparatibus ſepoſitis, ad nuptiales pompas omnes ſuas cogitationes & curas applicarit, ad quas omnes Regni Proceres atque nobiles convocarat. Sed nihilo ſegnius res ſuas curabat Turca, nec fruſtra elabi tempus paſſus eſt. In Dalmatiam primum irrupit, eamque vacuam nobilitate devaſtavit; inde ſubito converſo curſu, Sinderaviam petijt, & glaciei ope propugnacula quibus illa vallata undique premebantur, deſtruxit, urbem gravi obſidione liberavit, inde in Tranſylvaniam atque Walachiam delatus, ferro flammaque omnia populatus, maxima collecta præda ad quadraginta millia animarum abduxit. Quòd graviſſimè Vngaros afflixit, qui non am-
1474. plius offendendo bellum gerere deliberabant. Interim dum
Bonf. l. 35. Matthias Rex in pacis tractatione cum Bohemis ineunda, magnificis convivijs & ludis campeſtribus in ſponſæ deductione habitis, tempus fruſtra tereret, Turca motus ſiccitate atque ariditate temporis, Savum atque Dravum ſuperat, & in Styriam uſque crudeliſſimas incurſiones tentat; ſed temeritatis tantæ haud indignas ab Hungaris luit pœnas. Vniverſa quoque Dalmatia recuperari potuiſſet, ſi eodem ſtudio atque diligen-
tia

tia in Turcicum, ut in Auſtriacum bellum incubuiſſent. In Tranſylvaniam cum ſexaginta millibus militum Turcæ deſcende- lib. 36.
runt; quorum pars major induſtria atque fortitudine Stephani 1480.
Battorij Waiwodæ perijt. Mahomete extincto, omnes Vnga- 1481.
rici regni provincias Matthias recuperare potuiſſet (ipſo *Ba-* Bonf. l. 40.
jazethe teſte) quod fratres Turcæ de Imperij ſucceſſione inter 1482.
ſe litigarent, & præcipui Macedoniæ Nobiles ab ijs ſeceſſionem
feciſſent; ſed ad alia cogitationes & conſilia ſua ille direxit, rebuſque alijs intentus Walachiam Bajazethi in prædam reliquit,
alio converſis armis & milite qui ad defenſionem hujus Provin- 1486.
ciæ conſcriptus fuerat. Sæpius de pace ipſum Mahometes re- Laon. l. 41.
quiſivit, quam cum minus ſecuram & tutam fore judicabat, ve- 1490.
ritus ne ſub pacis tractatione majores inſidiæ ſtruerentur, & bellum acrius conflaretur, eam inire recuſavit, reſpondens: *Vngariæ Regi non eſſe licitum, vel pacem vel inducias cum Turcis paciſci, ſe rebus ſuis ad limites regni proſpecturum, prout eos animatos vel inſtructos noverit.* Neque in poſterum Legatos in ſuum conſpectum venire paſſus eſt.

Matthia vitâ functo, modus procedendi contra Turcas totus fuit immutatus, pax precibus ſuis exorata, quam toties ille reſpuerat. Tantum efficere queunt diſcordiæ atque diffidia.
Namque VLADISLAO (poſthabitis competitoribus Maximilia- Bonf. l. 42.
no Auſtriaco, Alberto fratre Vladiſlai, & Corvino naturali Mat- 1491.
thiæ filio, quorum quilibet plurimos in regno habebat aſſeclas) 1492.
in regem electo, miſeræ illæ provinciæ graviſſime fuerunt afflictæ. Turca eas biennio integro impune devaſtavit, nec Croatiæ pepercit; Ladiſlaus pacem à Bajazethe petijt, & aliquandiu ejus legati ſine reſponſo retenti fuerunt, tandem pacem ſeſe initurum negavit, niſi liber ei in Croatiam & Walachiam tranſitus concedatur. Quo intellecto pacem cum vicinis Ladiſlaus ſtabilivit, & conſcripto ſexaginta millium militum exercitu, in 1493.

Bulgariam hoſti obviam profectus, qui ad obſidendam Albam Græcam tendebat; ſed de regis adventu certior factus, mutato conſilio Conſtantinopolim repetiit, relictis triginta millium equitum ad limites regionis, & miſſis legatis, qui cum rege de induciis agerent; quo & tempore & occaſionibus rei gerendæ eum fruſtraret. Ea tractatione durante, Walachiam & Albaniam, tum etiam Tranſylvaniam devaſtando, maximis tamen damnis à Siculis acceptis, percurrit. Poſtea evocatus à Croatis quibuſdam proceribus, Carniam atque Carinthiam invaſit; &
1494. paſſim tanta crudelitate in incolas ſævijt, ut relictis patrijs ſedi-
Bonf.l.44. bus in regiones quæ ad Savum & Dravum ſitæ ſunt, habitatum migrare deliberarint. Inde Savo ſuperato Petroviam uſque progreſſi ſunt Turcæ; acciti, ut credebatur, ab Vngaris quibuſdam proceribus, quibus cum rege non adeo recte conveniebat. Verum Vladislaus anno ſequente par pari retulit. Namque Bulgariam ad centum fere milliaria devaſtavit, prædamque tulit
Bonf.l.45. opimam. Qua cum exercitus onuſtus eſſet, ulterius progredi periculoſum ratus, pedem retulit; cum Conſtantinopolim usque facilimè penetrare quiviſſet, ubi jam tumultus atque ſeditiones gliſcebant, propter Imperatoris abſentiam, qui in Aſia maximas aliquot clades à Perſis acceperat. Rectius igitur ut rebus
Sambucus ſuis conſuleret pacem ab Vladislao petijt, & tandem obtinuit;
1514. ortis ſeditionibus nonnullis in Vngariam quæ regem aliquandiu occupatum tenuerunt. Vbi *Selimus* regnum auſpicatus eſt, Vngarorum vires inertia & diſcordijs attenuatas, nec tanta ſucceſſuum proſperitate eos in bello ut quondam procedere comperit. Initio regni Sabaz & Tonninum aggreſſus eſt, totam Croatiam ſibi ſubijcere parans; cum verò Vladislaus maximos belli apparatus inſtrueret, pacem Selimus propter clades Turcis in Aſia illatas petijt; eamque obtinuit, quod plebs Vngarica diuturna pace corrupta contra nobiles arma corripuiſſet, vitio illis
ver-

vertens, quod poſthabito bono publico univerſorum, ſui commodi cauſſa bella foverent. Quod manifeſtum erat indicium proximæ ruinæ, quia hoſti quaſi liberum relinquerent, pacem petere & quoties vellet obtinere.

Poſt Vladislaum regno potitus eſt Lvdovicvs decem annorum puer. Cujus tutela & regni gubernatio parum fideliter à tutoribus adminiſtrata fuit; unde rex negligenter educatus, & inteſtinis diſſidijs regnum laboravit. Secutus eſt Majeſtatis regiæ contemptus; nonnulli de corona occupanda clandeſtina inire conſilia auſi fuerunt; & militiæ ſtudium protinus fuit neglectum, pace ijs regionibus à Selimo conceſſa, ſiquidem in Aſia, quod ageret abunde haberet. Sed ad regnum ubi pervenit *Solimannus*, qui gloriæ rerum à patre in Aſia geſtarum invidebat, haud minus lætos belli ſucceſſus in Europa ſibi pollicitus, Belgradum initio occupare, Vngaroſque otio ſopitos expergefacere atque excitare conſtituit. Dum illi atque alij Principes Chriſtiani conſilijs habendis, & celebrandis comitijs atque dietis operam dant, Solimannus cum ducentis millibus hominum in Croatiam atque Tranſylvaniam irrumpit, & alteris totidem propugnaculum totius Vngariæ expugnat. Inde ruinam tanti regni præmeditans, & neceſſarios ad bellum adparatus faciens, Vngaricâ nobilitate diſcordijs atque rebellionibus attritâ, tandem verſus Albam Græcam, cum trecentis millibus militum movit, eamque trecentis machinis oppugnavit. Ludovicus etſi exigua apud ſuos authoritate valeret, ad conſueta tamen remedia tantorum malorum, & ad externa & peregrina auxilia recurrit. In comitijs regni ſuis proceribus & militibus locum aſſignavit, quo convenire deberent ad reſiſtendum hoſtibus, ne Savum tranſirent, donec reliqua auxilia adventarent. Ipſe ut tempore conſtituto Toluam attigit, neque Tranſylvaniæ neque Croatiæ neque Bohemiæ copias auxiliarias reperit. Et qui comparuerant

1516. 1521. 1526.

rant Nobiles ulterius progredi contra hoſtem recuſant, rege reliquos operiunte, ſua adducentes & allegantes privilegia quod non niſi regem comitandi cauſſa in bellum proficiſci tenerentur. Interim certo affirmatur Savum Solimannum ſuperaſſe. Quo intellecto Ludovicus hoſti ad Dravum cum viginti quinque militum, quos ſecum habebat, occurrere ſtatuit. Vbi ad oppidum Mohaz pervenit nunciatur ei, Solimannum Dravum quoque ſuperaſſe, & duobus tantum milliaribus ipſius caſtra inde diſtare. Rex attonitus nec retrocedere ſine manifeſto periculo, neque ad manus venire ſine gravi temeritatis nota ſibi licere videns: tandem neſcio quo ſuo fato eorum aſſenſit ſententiæ, qui prælium committendnm ſuaſerunt, quod totum exercitum promptiſſimum & alacrem ad prælium cerneret, & in hoſtium exercitu ultra ſeptuaginta millia militum non reperiri compertum haberet, reliqua verò multitudo ad certamen inutilis eſſet. Vngari primùm in aciem progreſſi ſunt, ſed Turcæ ante tertiam horam pomeridianam caſtris non ſunt egreſſi. Qua mora Vngari pertæſi, & impatientes redditi, primam hoſtium turmam quæ comparuit citra neceſſitatem adorti ſunt, eâque ſubito in fugam conjectâ, & victoriam & triumphum clamarunt, fugientes diutiſſime inſequendo. Ad primum hujus pugnæ ſucceſſum Rex quoque cum ſuo comitatu in hoſtem movit; ad anguſtum quendam vallis aditum undiquaque paludibus cinctum pertractus, maxima tempeſtate machinarum bellicarum & recentibus hoſtium copijs fuit exceptus. Metum atque pavorem auxere ſtrepitus bombardarum & fumus crebris machinarum ictibus excitatus; unde Vngaris plus damni, quam à globulis ignitis fuit illatum. Eorum acies confuſa & ad fugam inclinans retrocedere nequibat propter ſociorum qui ſequebantur multitudinem. Coacti igitur ad latus ſe convertere, & in paludes proximas ſe præcipitare; ubi miſerè

miſere perierunt, vel ab hoſte intercempti fuerunt, Rege ipſo in fugâ extincto. Nec ultra horam unam & mediam clades illa duravit. Solimannus longius hoſtem inſequi noluit, veritus ne in inſidias incideret, unde nonnulli noctis beneficio periculum evaſerunt. Hoſtis tam inſigni victoria potitus, hinc inde citra ullum impedimentum excurrendi & prædandi liberam commoditatem nactus, ad utramque Danubij ripam & regionem contiguam ſævijt, ut ducenta millia hominum in Vngaria eâ vice deſiderata fuiſſe nonnulli affirment. Nec curæ ipſi fuit propugnacula & loca munita in ſuam poteſtatem redigere: ſed revocatus in Aſiam, propter tumultus quoſdam recens ibi natos, Vngariam peſſime conſtitutam dereliquit.

Ioannes Zapolita Tranſylvaniæ Waiwoda apud pleroſque ſuſpicionem incurrit ſtudio ipſius copias ante prælium domi retentas fuiſſe. Nam ſubitò ubi regis mortem inaudivit cum exercitu comparuit, & in regem à quibusdam fuit electus. Eum tamen FERDINANDVS Auſtriacus, qui à potiori parte No- 1526.
bilitatis & ob graviores rationes Rex fuerat creatus, vi cedere 1527.
coegit. Vnde Ioannes implorato Turcarum auxilio patriam Solimanno nefarie prodidit. Vbi lacerum ac pene convulſum Vngariæ regnum Ferdinandus adeptus eſt, etſi alibi ſatis haberet quod ageret, ob motas in Bohemia & Germania religionis cauſſa diſcordias, Carolo V alijs bellis impedito, non deſtitit tamen omnibus ſuis viribus contra tam potentem hoſtem illud defendere. Bellum Vngaricum Solimannus diligentius fovebat; quod Iohannes, ſi regno Vngarico potiretur tributum illi ſolvere annuum pollicitus eſſet; qui nec proprijs viribus & copijs ad expugnationes locorum, & reliqua belli munia juvanda præſtò eſſe detrectabat. Plurimi præ timore ultrò deditionem fecerunt: alij commiſſa ſibi propugnacula vacua defenſoribus deſeruerunt. Subitò Solimannus nemine id verente, Viennam

nam uſque cum trecentis millibus militum excurrit; in quâ
1529. tamen expeditione florem militiæ ſuæ præcipuum amiſit; elapſis viginti duobus diebus, iterum fugientis inſtar diſceſſit, cum præſidium Germanorum adventare intellexiſſet. Nec minus turpiter anno ſequenti ex Vngaria, cujus limites cum quingentis millibus hominum inſederat, aufugit; ubi primùm Caroli V Imperatoris diſceſſum Auguſtam intellexit: & tantum maturavit abitum, ut ne adventum quidem centum quinquaginta militum, quos verſus Aurelianum ſeu Linzium deprædatum emiſerat, expectarit, majora quoque damna ejus exercitui illata fuiſſent, niſi expreſſo mandato copiis ijs Chriſtianorum, quæ circa Viennam in excubiis erant, injunctum fuiſſet, ne ante Imperatoris adventum quicquam tentarent. Ioannes Rex homagio adſtrictus domui Ottomanniceæ, Budam defendendam à Solimanno acceperat, additis tamen cuſtodibus, ſine quorum conſenſu nihil quicquam tentare audebat. Inde ſentiens fraudem, quâ Turca citra ſuorum periculum Vngariam acquirere machinabatur, cum Ferdinando pacem inijt; eâ conditione, ut Regno quam diu viveret frueretur, poſt ejus obitum Ferdinando illud cederet, conceſſâ tum filio, ſi quem ſuperſtitem relicturus eſſet,
1538. ctururus eſſet, Tranſylvaniâ & regione ultra Tibiſcum ſitâ. Mo-
1540. riens Ioannes filio recens nato, cui Ioannis quoque nomen inditum erat, tutores reliquit matrem Iſabellam, & fratrem Georgium; qui moti ſingulari quadam ambitione, ne adminiſtratione tanti regni privarentur, pactis conventis ſatisfacere recuſarunt, & quò commodius Ferdinando reſiſterent Turcarum implorarunt auxilium. Ii primo ſtatim impetu Inſulam prope Budam ceperunt, haud ſincere noſtro exercitu eam defendente; qui paulò pòſt à Solimanno, qui maximas adduxerat copias, ſtragem atque cladem immenſam accepit, amiſſis impedimentis omnibus & Peſto oppido hoſti in prædam derelicto. Soliman-
nus

nus puerum illum Joannem ad ſe duci, ejuſque matrem in de- 1541.
ſtinatam Tranſylvaniæ & regionis ultra Teiſſam ſeu Tibi- *Hortenſius in bello Trāſil.*
ſcum ſitæ adminiſtrationem proficiſci juſsit: Budæ vero Turcicum præſidium impoſuit. Ferdinandus per legatos de pace cum ipſo agere nitebatur, ſed ille ſucceſſu tam proſpero elatus conditiones haſce propoſuit: ut Vngaria excedat, & Auſtriæ nomine tributum ſolvat, ſin minus pacem ſe nunquam initurum. Nec multò pòſt cum alibi Ferdinandum occupatum ſciret cum ducentis viginti millibus militum reverſus Strigonium obſedit, & poſt multas oppugnationes 1543.
deditione, non citra proditionis ſuſpicionem, eam cepit. Inde verſus Albam regalem converſus non tam vi quam ope denſæ nebulæ eam adeptus eſt. Vbi tandem Ferdinandum cum quadraginta millibus Poſſoniam veniſſe, & recta contra illum tendere intellexit. Cujus adventum cum expectare nollet, dimiſſis copiis Conſtantinopolim repetiit. Ferdinandus ulterius cum exercitu profecturus à Bohemis fuit impeditus, qui tranſire Danubium negabant, inclementem cœli temperiem cauſantes; potior tamen cauſſa fuit, quod voti compotes facti fuiſſent, hoſte impedito ne ultra Danubium exercitum promoveret. Pax tandem inter Ferdinandum & Solimannum concluſa, à Georgio Ioannis Regis fratre homine inquieto turbata fuit. Ille enim abſolutum Tranſylvaniæ dominium ſibi poſcens, Iſabellam indigne tractabat. Quæ cum Turcarum auxilium imploraſſet, ille ad Ferdinandum recurrit, qui octo millibus militum duce Caſtaldo in 1551.
præſidium ei miſit. Sed vidua artibus potius quam vi placata, regionis iſtius dominium retinuit. Ad quam recuperandam Turca exercitum miſit copioſiſſimum & Cippam atque Temeſvariam occupavit. Vtraque tamen paulò pòſt à ſeptuaginta millibus Tranſylvanis ei fuit erepta. Moti fuerunt anno ſequenti novi in Germania tumultus; ob quos 1552.

perexigua in Hungariam miſſa fuerunt præſidia, & eadem à ducibus malè fuerunt conducta. Aldano qui Lippam defendebat, male ceſſit Segedini occupatio, quam cum urgeret obſtinatius, ejus milites qui deprædationi inhiabant, maxima clade à Turcis fuerunt affecti. Cumque Lippam arctius & diligentius quam Temeſuariam tueretur, hæc illi primum erepta fuit, illam ſponte nondum hoſte conſpecto turpiter deſeruit. Non multùm pòſt, Solmias propugnaculum in monte eminenti ſitum Turcarum ceſsit poteſtati. Locus hic commodus & opportunus ad Lippam recuperandam fuiſset, quod exiguo intervallo ad ictum bombardæ inde diſtet. Secuta eſt clades ſex millium militum, qui ſub Deufelio & Palavicino militantes cæſi fugatique fuerunt, quod parte excercitus hoſtilis fugata, nimis attenti ad prædam fuiſſent. Cum itaque nullibi quiſquam compareret, qui partes Ferdinandi defenderet & hoſti ſe opponeret, Turcæ Solnock, unde præſidiarii aufugerant, occuparunt, & Agriam tentarunt fruſtra, inde depulſi ditionem omnem ferro flammaque devaſtarunt.

Tot cladibus acceptis Tranſylvani de Ferdinandi patrocinio atque defenſione à vi hoſtili deſperarunt; Turca quoſdam qui contrariæ factioni erant addicti fovebat. Idem faciebat Rex Poloniæ. Solimannus preces Iſabellæ libenter admittebat, quæ ſe deceptam querebatur, quod promiſſa non fuiſſent ſervata. Subditi tot malis, quæ tam ab amico quam hoſtili exercitu perpeſſi fuerant, maxime fuerunt irritati. Itaque ut primus Coſtaldus ex provincia diſceſſit,
1553. infans *Ioannes* in eam fuit reſtitutus, Turcarum inprimis auxilio. A quorum devotione cum tota ea ditio, una cum Moldavia & Walachia dependeret, maiores progreſſus contra Vngariam ſuſcipere ſtatuerunt. Quorum nonnulli lætos habuerunt exitus, ſiquidem Sigetum atque Iulam regni
poti-

totius claves præcipuas, occuparunt: illam vi cum maxima 1566.
ſuorum ſtrage, hanc per proditionem ut ſuſpicamur, quod Sambu-
dux præcipuus qui illam defendebat, Battoriis, qui à Ioan- cus.
nis partibus ſtabant cognatione iunctus eſſet. Ex hac Battoreorum familia plurimi duces præſtantiſſimi belloque ſtrenuiſſimi, & magnanimi heroes exſtiterunt. Primam gentis ſuæ originem è regiâ trahentes, in regni diſſenſionibus plerumque iis aſtiterunt, qui nobilium defenderunt partes: in hoc bello Auſtriacorum auſpicia ſecuti ſunt. Sed neſcio quâ ratione ſceleratorum quorundam operâ poſt Ferdinandi mortem ab eodem alieniores fuerunt facti. Culpa imputatur gubernatori qui Zatmariæ præfuit; quod ob rebellionem Tranſylvaniâ exulans, huius loci cura ipſi à Fer-
dinando commiſſa fuiſſet, id Tranſylvani in ſui contemptum 1564.
factum interpretabantur: ipſe vero Zatmariæ præfectus quaſdam propter juriſdictionem Somlii, quæ ad Stephanum Battorium ſpectabat, rixas excitavit. Ius quoque Battorei ſuper Zatmariam prætendebant. Vnde primum differentia nata; quâ auctâ poſtea cum Ioanne defuncto, *Stephanus* in Tranſylvaniæ principatum ſucceſſit, & brevi pôſt Poloniæ regnum adeptus eſt. Nec ſub ejus fratre Chriſtophoro exſtincta. Ad tertium tamen hæredem, Chriſtophori ſcilicet filium Sigiſmundum non tranſiit; quin præteritarum iniuriarum oblivione illud in arctiſſimam amicitiam & neceſſitudinem fuit converſum. Sigiſmundo non amplius Waivvodâ vel gubernatore, ſed vero Domino Tranſylvaniæ Moldaviæ & Walachiæ, tum etiam Principe Imperii exiſtente; ſub cuius imperio hæ provinciæ ad debitam obedientiam redactæ, unde prius in hoc regnum Turcis patebat aditus. Vngaria firma ſpe fruitur, tandem aliquando jugum Turcicum protinus excutiendi, accedente ad ipſius virtutes fauſto nominis omine; ſiquidem ſub priori Sigiſmundo primùm tyran-

nidem experta Turcicam, à qua huius alterius ope brevi totam ſe, reſtitutâ priſtinâ libertate, liberatam iri confidit.

AD HANC hiſtoriæ Turcicæ Epitomen, collectam ex quàm plurimis auctoribus, addi potuiſſent, quæ in bello, quod adhuc viget, contigerunt. Ea enim compendij inſtar ſunt; pleraſque actionum Turcicarum hactenus uſitatarum, ſi perfidiam in pace temere rumpendæ, & iuris gentium violationem in ſacroſanctâ Legatorum perſona perpetrata, tum etiam locorum expugnationes & pugnæ committendæ rationem ſpectes. Sed cum de plurimis ſucceſsibus nondum vere judicare liceat, ad aliam hiſtoriam particularem ea reſervabimus. Sufficiat nobis, res geſtas ubi opus erit breviter indicare quam de iis iudicium ferre.

SECTIO II. *EX HAC narratione facile videre eſt, Turcas non caſu quodam, vel fortunæ ductu ad tantam potentiam perveniſſe, ſed artibus atque potentia, invictis quoque viribus, ea potitus eſſe. Cum autem ob brevitatem, qua in recenſenda hiſtoria uſi ſumus, peculiares quidam modi, & procedendi rationes à Turcis obſervatæ, indicari nequiverunt, de iis ſingularia capita inſtituemus, & de ASTVTIA & artibus Ottomannicis, de eorundem fraudibus, tum etiam de VIRIBVS quæ in* obedientia, theſauris, & militia *conſiſtunt, ſubiiciemus.*

CAPVT I.
DE FALLACIIS ET ARTIBVS OTTOMANNICIS.

NEmo unquam ſublimem atque eminentem quandam dignitatem ſolis viribus, nulla adhibita fraude, adeptus eſt; plurimi ſolâ fraude ac violentia ad eas pervenerunt, ut annotat ille bene notus Secretarius. (*lib.2.c.13.*) Romani ſub prætextu ſocietatis & amicitiæ cum vicinis pactæ, potentiam ſuam auxerunt, adiuti ſociorum auxiliis. Quibus poſthabitis ſibi ſolis parta bello attribuebant; ſocios poſtea ipſos, cum fraude cognitâ rebellionem molirentur, aggreſſi, eos domuerunt. Xenophon verum Principem ſub Cyri perſona de-

deſcribens, dicit illum Armeniam atque Mediam non armis ſed fraude acquiſiviſſe; innuens eum ſine dolo ad tantam potentiam & dignitatem non fuiſſe perventurum.

Duo autem notantur fallaciarum genera. *Primum* intelligitur, pro omni effectu actionis cuiuſpiam incognitæ & inexpectatæ, vel ſaltem quæ iudicatur inepta & inutilis, ut tale quippiam in eiuſmodi perſona, tempore & loco producat. *Deinde* fallaciam dicimus, omnem actionem & effectum inexpectatum, non propter aliam cauſſam quam quod impoſſibilis haberetur in tali perſona loco & tempore, interveniente iure amicitiæ vel fidei datæ. In primo genere præſupponimus certum quoddam ingenii acumen ac promptitudinem; & recte ars vel aſtutia vocari poteſt, quæ in plurimis cum ipſa prudentia convenit, unde laudem quandam meretur. Alterum genus fallaciarum malignitatem adiunctam habet & hominum commercio adverſatur, quo leges violantur, iura communia & naturalia evertuntur, proprie fraus, dolus, periurium, proditio nominari debet: illudque comitatur vituperium. Vt igitur cognoſcamus, quid laudis, quid vituperii habeat Domus Ottomannica, utrumque genus fallaciarum, artes videlicet ipſius atque fraudes examinabimus.

Ars & aſtutia Ottomannicorum dici poteſt, ſingularis illa ſolertia atque diligentia, quâ in omnes occaſiones intenti vigilarunt, nec ullam è manibus ſibi elabi paſſi ſunt commoditatem, quæ rebus ipſorum conducere poterat, vicinorum diſcordias non ſolum fovendo, ſed etiam procurando, ut debilitatos facilius vincere poſſint. Aſtutiæ ipſorum adtribuendum, quod omnibus qui ipſorum opem implorarunt auxilium præſtò tulerint: Partem igitur alacriorem & potentiorem auxilio debilioris oppreſſerunt, debiliores multo facilius ſuperarunt. Ipſi ſæpius auxilia obtulerunt

ſub prætextu innocentiæ, ut oppreſſos iniuria vindicarent.
Bonf.l.34 Vladislao regi Vngariæ auxilium per legatos obtulerunt con-
1439. tra Albertum Auſtriacum: verum ille morte fuit præventus.
lib.40. Corvino filio naturali Matthiæ promiſit auxilium ſponte
1491. quadraginta millium militum, cum quibus regnum pa-
lib.46. ternum Vladislao II eriperet; prætendens Baiazethes ſe
1514. jure id facere, ob parentis in ſe meritum, qui durante diſſen-
ſione cum fratribus maxima illi damna inferre potuiſſet, ei
tamen pepercíſſet. Sic Laurentio illi qui ab Vngaris deſci-
verat maxima promiſit auxilia, pro quibus unicum ſolum
propugnaculum in Dalmatia ſibi popoſcit, cujus ope ali-
unde impreſſionem facere poſſet: ille tamen utrumque re-
ſpuit. Vltrò igitur Turcæ, ubi non fuerunt vocati, ſeſe in-
ſinuarunt: ubi vocati ſemel fuerunt admiſſi non facile rur-
ſus potuerunt expelli. Imitati herinaceum illum, de quo
fabulæ tradunt, illum ſemel pluvioſo cœlo à ſerpente in an-
guſtum antrum admiſſum; ibi commode ſuos aculeos expli-
caſſe & ſerpentem offendiſſe, ſerpenti conquerenti reſpon-
diſſe ſi manere nolit abire liceat. Aſtutia Turcæ dicenda,
quod ſentiens plus ſibi ad acquirendam victoriam ſtrictam
atque ſeveram diſciplinam militum quam arma conferre,
celeritate in bellis uti conſuevit, brevi tempore iiſdem fi-
nem impoſuit, maximoque cum exercitu atque apparatu
eadem geſsit; Romanorum hac in parte exemplum imitatus.
Vbi igitur expeditionem quandam cum numeroſiſsimis co-
piis ſuſcipit, eam feliciter ad finem perducit: copias reducit
ſubitò, antequam noſtrates qui tardiores ſunt in apparati-
bus faciendis, pedem moveant, unde & tempus & pecunia
fruſtra inſumitur. Neque unquam ad pugnam deſcendit,
niſi de victoriá vel propter immenſam ſuorum multitudi-
nem, vel ob alias commoditates, quæ ipſi potius quam hoſti
ſerviant certò confirmatus ſit; neque turpe etiam ducit hoſti
cedere,

cedere, modò id ſuo cum commodo fiat. Aſtutia & non caſus fortuitus fuit, quod excurſiones crebras & immenſas (ad quas magis idoneum ſe ſuoſque quam ad ſtatarias pugnas cognovit) ſæpius tentavit; iiſque plurimas provincias devaſtavit, & in eum ſtatum reduxit, ut quæ per deſperationem eius⁹ imperio non ceſsiſſet, vel tributum ſolvere parata eſſet nullo negocio ab ipſo ſuperari & vi opprimi potuerit. Huc accedit, quod eiuſmodi excurſionibus milites ſemper laboribus bellicis exercitati & præda opima locupletati fuerint. Aſtutia Turcica dicenda, quod ubi ad manus venire aliquando coacti fuerunt, ſuis incommoditatibus aliunde proſpexerunt: non audacter in hoſtem impetum faciendo, ſed eundem excipiendo: nunc timorem nunc fugam fingendo, noſtras copias armorum gravitate defatigatas, & earum ordine turbato tamdiu ludificarunt & circum egerunt, donec manifeſtò conſpexerunt ſuum commodum. Vnde victoriis potiti ſunt celeberrimis; in Aſia quidem contra ambos Palæologos, in Vngaria vero ad Varnam & Mohaz, & forſitan, ſi quis id credere velit, ad Agriam. Aſtutia quoque fuit, unde ut Græci referunt plurimùm Turcarum res promotæ fuerunt, quod bello capta mancipia hinc inde in varias provincias dimiſerunt, & incolas atque habitatores diverſarum regionum invicem commutarunt, atque eos duntaxat quos maxime idoneos ob ætatem & ingenium iudicabant, in ſectâ Mahometanâ inſtitui curarunt. Hinc Turcarum copiæ vehementer auctæ, colonias Romanorum more, ad Imperii limites ducere potuerunt, qui regiones vacuas habitatoribus incolerent. Hæ artes iunctæ inſtitutioni militari (de qua inferius) & ſtratagematibus, quæ annotamus, origo fortunæ atque incrementi rerum Ottomannicarum dici poſſunt. Quæ conſiſtunt in induſtria & prudentia; in quibus Turcam non barbarum ſed verè Græcum eſſe, abunde apparet. *Frau-*

Fraudes atque doli, malitioſum genus fallaciarum, domui Ottomannicæ turpiſſimam inuſſerunt maculam, eiuſque gloriam haud mediocriter obſcurarunt. Sed quid mirum? Ex media barbarie orti Turcæ, ad Europæ humanitatem atque civilitatem progreſſi, Græciam ſibi domicilium ac ſedem firmam elegerunt; ubi fides ipſa unà cum religione, non modo penes privatos, ſed etiam apud ipſos Principes atque adeo Imperatores, extincta & abolita fuerat neque promiſſorum, neque iuramenti ulla habebatur ratio. Quod ad nauſeam vſque in hiſtoricis Græcis legimus, & vitium illud

Niceph. lib. 5. multoties in ipſis Palæologis deprehendimus. Si ex Græcis autoribus ruptæ ab Ottomannis fidei exempla compilare vellemus, integra nobis conſcribenda forent eius rei volumina. Sed cum iam à multis annis, aſtutia ſeu perfidia potius Tur-

1524. cica in Vngariæ regno notiſſima ſit, ſufficit mihi relictis ve-

1543. tuſtioribus exemplis annotare quid contigerit præſidiariis,

1552. qui Budæ, Volpii, Soclefiæ, Strigonii, Albæ regalis Iulæ,

1565. & Agriæ deditionem fecerunt, ubi fidem habentes pactis

1596. iuratis, Turcis ſeſe crediderunt, qui ut eorum bonis potirentur iunctâ perfidiâ cum avaritiâ miſere eos occiderunt. Neque Princeps excuſari poteſt, quod ſe invito & nolente eiuſmodi facinora à militibus perpetrentur: tum quod nunquam dignas propter eiuſmodi enormitates ipſis pœnas inflixerit, tum etiam quod ſuo exemplo, omni crudelitatis

Bonf. l. 30, 1463. 1542. genere, ad ſimilia perpetranda eos inſtigarit. Mahometes ſub prætextu colloquii de ſeriis & maximis momenti rebus habendi, Stephanum Boſniæ & Raſciæ Regem ad ſeſe evocarat; quem, ubi comparuit, perfide ſecum retinuit, & vivum crudeliter excoriari iuſſit, occupatis quas poſſederat ditionibus. Idem plane & eodem modo contigit Mailato Tranſyluaniæ VVaivvodæ. Sed neque Legati, qui apud omnes gentes ſancti & inviolabiles habentur, ſecurè apud

Turcas

Turcas verſari potuerunt. Laſcus à Ferdinando pacis tractandæ cauſſa ad Solimannum miſſus, in carcerem fuit detruſus, inde dimiſſus in itinere ex oblato veneno exſtinctus eſt. Initio ejus, quod adhuc durat, belli, Legatus Cæſareus Grocovicius ad mortem uſque in carcere fuit detentus; quod poſt Bicciam contra pacis conditiones captam, Cæſarem non impediviſſet, quo minus arma in vindictam rupti fœderis ſumeret, & autor exſtitiſſet, ut conſueta tributa dona & munera Turcis mitterentur, ne ulterius procederent. Eò proceſſit Barbarorum arrogantia noſtris diſcordijs confirmata, ut continuos de nobis triumphos agere cogitent. Et videtur ſanè, perfidiam Domus Ottomannicæ augeri indies, ubicunque ſpes lucri vel imperij accreſcendi occaſio intervenit. Quin ſingularis ſtratagematis loco, perfidiâ utuntur, ut vicinis metum atque formidinem incutiant; quaſi ipſorum amicitia non indigeant, freti ſuis armis. Eòdem recidit Mahometis dictum ex Euripide allatum, quo etiam Julius Cæſar uſus eſt; ſcilicet *ſolius regni cauſſa jus violandum eſſe*; cogitabat enim Europæis, rupta pace ſanctè jurata atque initâ, bellum inferre. Eadem fuit Bajazethis ſententia, cum Sigiſmundi legati ipſum hortarentur, ut Bulgariâ abſtineret, quæ nullo jure ad ipſum ſpectaret; Legatos in domum quandam duxit, quæ undique armis ſtrata & ornata erat, eisque reſpondit, jus ſuum ſupra Bulgariam ad muros uſque ſeſe extendere: innuens rationes potiores quibus inniteretur in armis conſiſtere. Non igitur abſque ratione Matthias, cognitâ Turcarum perfidiâ, Mahometis II Legatos admittere voluit, quod ſub ſpecie pacis gravius bellum eum machinari cognoſceret.

1542.
1593.
Bonf. l. 19.
lib. 19.

Et hæc hactenus de fallacijs atque fraudibus Ottomannicorum dicta ſufficiant.

CAPVT II.

DE VIRIBVS TVRCARVM.

CVm non ſolum aſtutia & fraude, ſed viribus etiam adhibitis & violentia, ut fieri ſolet, Domus Ottomannica ad tantam potentiam pervenerit; conſiderandum in quibus rebus robur ejus præcipuum conſiſtat, nimirum in *auctoritate*, ſive obedientia, *theſauris* & *militia*.

De Auctoritate ſeu obedientia.

TAnta erga Imperatores Turcas eſt ſubditorum obedientia, ut major vix mente concipi, par autem introduci non poſſit, niſi eadem adhibeantur media quæ efficaciſſima hæc Religio & Secta experta eſt.

Primum quod occurrit medium ardentiſſimus Zelus Religionis eſt. Cujus ſuprema jurisdictio cum Regia atque adeo abſoluta autoritate penes Imperatores conſiſtit, à primo Mahomete ad ſucceſſores translata. Ejus ſtimulis adeo irretiti tenentur ſubditorum animi, ut verè beatum ducant, qui in regis obſequio vitam profundit, id qui facere recuſat vel obſtinatum ſeſe præbet, graviſſima pœna & caſtigatione, ut qui & Deum & Prophetam graviter offenderit, dignus cenſetur.

Secundum medium in eo conſiſtit, quod omnis imperandi poteſtas ab uno ſolo dependet. Nec magis ſingularis vel abſoluta aut exactior poteſtas in aliquo imperio cernitur, quàm ipſi Turcarum Imperatores habent. Eam duobus modis acquiſiterunt, *tum* quod nunquam habuerunt imperij æmulos vel ſocios, occiſis omnibus cognatis qui jus aliquod ſuper illud prætendere poſſunt. Ars barbara & execranda, quæ tamen ad reprimendas diſcordias plurimum valet. *Deinde* quod nullum genus dominij ſubditis permiſerunt integrumque reliquerunt, unde rebelliones exoriri poſſent. Idque hac ratione: cum Ottomannus principatum atque imperium ſubditorum ſine competitore acqui-

acquiſiviſſet, morem introduxit; ut omnia immobilia Imperatori cederent, & ex reliqua præda decimæ ipſi penderentur. Hinc provinciarum atque urbium dominium conſecutus, iisque gubernatoribus, quos pro libitu mutare poterat, regundis conceſſis, duobus modis id commodis ipſius conduxit. Quod nimirum fortitudinem militum recompenſare potuerit, conceſſis iisdem provinciarum adminiſtrationibus, unde favor ei & benevolentia parata erat, & alios ſpe remunerationis ad virtutem excitavit: deinde omnem rebellionis cauſſam atque occaſionem ablato dominio ſuſtulit; filios ſpe parentum amplas hæreditates acquirendi privavit, ne anſam haberent vitam otioſam agere, ſed potius excitarentur ad paternas virtutes imitandas ob quas digni haberentur, qui in officijs quoque illis ſuccederent: oppida, domos, campos & rura bello capta inter milites ſpectatæ fortitudinis diſtribuit, ea tamen lege, ne vel teſtamento, vel quovis alio modo alienare ea poſſent; Imperatori integro relicto, eadem cum vellet repetere, ſolo uſufructu ſubditis conceſſo, quo tanquam beneficiarij fruantur. Eadem fere ratione, quemadmodum apud nos vaſalli feuda à Dominis feudatarijs accipiunt; quæ tamen paulo ampliori cum juriſdictione largiuntur. Pro ratione igitur prædiorum Ottomannus vaſallis unum vel plures equos & ſervos in bellum ducendos obſtrinxit: hi reditus habent ex decimis quas ruſtici ſolvunt, ex mulctis & muneribus quæ ipſis obferuntur.

Huc accedit coloniarum uſus, quæ ad ſubigendas provincias & domandos ſubditos plurimum proſunt. Si enim ex uno loco omnes incolæ priores aliò habitatum ducantur, unde in patriam redeundi, priſtinamque libertatem recuperandi ſpes eis aufertur, & in horum locum novis inquilinis regio eadem locupletetur, quibus tota provincia dicto modo diſtribuatur, nullæ ſeditionum vel rebellionum cauſſæ ſupererunt, tota regione cũ novis habitatoribus fere immutata.

 Tum

Tum etiam conſuetudo Aulæ & modus procedendi, in illis principijs obſervatus; veram obedientiam peperit. Aula namq; refertiſſima erat illuſtribus viris, qui è regio ſanguine deſcenderant: ibidem non alebantur ut officijs & provinciarum adminiſtrationibus præficerentur, ſed potius vt ornamento eſſent aulæ familiæque imperatoriæ, tum etiam ne rebus novis ſtuderent, ſi abeſſent longius. Non enim moris eſt quenquam ad ſublimes dignitates promovere, niſi qui cubiculo Imperatoris præfuerit, ii ab infantia in aula nutriuntur, ut alium dominum fautorem vel patrem nō agnoſcant, quam ipſum Principē. Hinc fit, ut omnes Baſſæ, Beglerbegi, Agæ, & reliqui officiarij atque milites aulici, Imperatoris ſint mancipia. Qua ſervitute & nomine cum nunquam liberentur etſi ſupremos dignitatis gradus conſcendant, factum ut brevi tempore, omnes incolæ & univerſa regio in ſervitutem Imperatori ceſſerit. Quæ ſervitus non modò in vitam mancipiorum, ſed in omnia etiam bona ipſorum, divitias, & liberos ſeſe extendit. Non igitur oſtentationis & humilitatis cauſſa Baſſæ, & reliqui officiarij inferiores mancipia ſeſe nuncupant: ſed quod reverà jurisdictionem abſolutam Imperator in eorum bona & vitas habeat.

Hæc conditio eſt ſubditorum Turcici imperatoris, inprimis verò eorum qui arma tractant, quorum vita & opes à mera & nuda voluntate Principis dependent, neque ulla, vel ſpeciali libertate vel privilegio ejus imperium coërcetur, liberum ei eſt abſque conſenſu & conſilio ſubditorum de ipſorum vita & bonis pro libitu diſponere, neque ei quiſquam contradicere audet.

II.

DE REDITIBVS ET THESAVRIS REGIIS.

NImis foret curioſum ac difficile, inquirere & perſcrutari qui & quanti ſint Turcici Imperatoris reditus; ſufficit nobis oſtendere, Turcicos theſauros inexhauſtos eſſe, & nullâ ratio-

ratione noſtris opibus vinci poſſe, alia igitur media invenienda ut ipſum ſuperemus. Ducatus autem Turcicus, quem cum Vngarico & Zecchino Veneto convenire precio fingimus, quinquaginta quatuor Aſpros valet.

Vnde nonnulli reditus Turcici Imperatoris hunc in modum ſupputant. Ex Zeccha ſeu monetaria officina ſingulis annis percipit centum millia ducatorum. Vbi novus Princeps inauguratur, novi cuduntur aſpri, quorum decem faciunt duodecim veteres, inde octingenta millia ducatorum ærario regio accedunt. Primùm hanc conſuetudinem Mahometes II voluit ſingulis decenniis obſervari, quod tamen poſtea fuit immutatum. Metalli fodinæ conferunt centum millia ducatorum. Tributa, vectigalia & portoria millies ſeptingenta millia. Salmæ quingenta millia. Sub Bajazethe luſtrata fuerunt 1112000 Chriſtianorum, qui omnes tributa ſolverunt. Sub Selimo 1333000, non connumeratis iis qui in Aſiæ Provinciis nuper devictis habitant, & 6000 domibus Chriſtianis, quæ homagij loco unum tantum falconem donant. Lege Mahometana cautum eſt, ne à Turcis ullum exigatur tributum; in cujus vicem honorarium hi tantum ſolvunt, viginti quinque aſprorum pro capite; Chriſtiani triginta contribuunt, præter extraordinarias impoſitiones, 30, 40, vel 50, aſprorum, quibus onerantur ſinguli vbi claſſis inſtruitur. Ejus tamen pecuniæ pars non exigua, ſolutis omnibus ſumptibus Imperatori remanet. Cairi Regnum quindecim mille equos, & auri millionem Conſtantinopolim ſingulis annis mittit. Officiorum quæ vocant reditus Imperator ipſe percipit; ij in ſingulos annos quingenta millia ducatorum efficiunt.

Si quis ſine hærede moritur, bona quæ reliquit, vel ſi quæ alia exſtant cujus dominus ignoratur, ad Principem devolvuntur: unde ſexcenta millia ducatorum annuatim colligit. Deci-

mæ prædarum, quæ terra marique rapiuntur Imperatori penduntur, quemadmodum & reliquæ ex frugum & pecudum reditibus collectæ, quæ cum mulctis in ſtipendia militum conferuntur. Neque quiſquam ex officialibus reperitur, licet annuum ſtipendium percipiat, qui homagii nomine ſingulis annis Imperatori munus quoddam non offerat. Ex hiſce reditibus omnibus ferunt nonnulli, tempore Solimanni, militum ſtipendiis & aliis impenſis ſolutis quinque milliones ſingulis annis in ærarium Imperatoris fuiſſe reconditos, præter tributa, quæ Chriſtianæ provinciæ conferunt ut pacem ſibi redimant.

Nec eſt ut quiſquam putet, Turcam continuis bellis theſauros ſuos exhaurire. Nihil enim in bella inſumit, ſed lucratur inſuper modis extraordinariis. Siquidem exercitui certa ſunt pacis bellive tempore aſſignata ſtipendia, quæ ubi contra hoſtem milites educuntur non augentur. Tribus autem modis potiſſimum in bello lucrum facit. *Primum*, omnia oppida & pagi obligati ſunt in caſtra Imperatoris farinæ & hordei quantitatem, quocunque jubentur, deportare. Sub Selimo in Europa numerata fuerunt ſeptuaginta millia pagorum mediocrium, præter eos qui in Aſia & provinciis ab illo acquiſitis reperiuntur. *Secundo* decimas, ut dixi, ex raptu & præda habet. *Tertio* loco ſunt munera. More enim receptum eſt, ut omnes Baſſæ Beglerbegi Sangiacchi & alii officiales Imperatori ubi ad exercitum pervenit ſeſe ſiſtant, & munere quodam ipſum honorent. Id cum fiat in publico & in conſpectu omnium, ambitioſe invicem certare ſolent, quis ſplendidius & præſtantius donum Imperatori offerat. Non igitur expendit ſed colligit pecuniam belligerando. Secus evenit noſtris Principibus, qui rarò ditiores, ſed plerumque exhauſtis ærariis pauperiores ex bello redeunt. Quod ſi verum eſſet, quod dici ſolet, *Belli nervum in pecunia conſiſtere*, plane invincibilis nobis Turca habendus eſſet. De qua re paulò inferius. III.

III.
De Militia Turcica.

CVm Lex ipſa Mahometana armorum patrocinio primum exorta & in poſterum conſervata ſit, poſthabito omni auxilio quod à Philoſophiæ & Theologiæ ſtudiis promanare poſſet, ejus aſſeclæ ſolam militiam, tanquam verum & unicum ſcopum omnium ſuarum actionum, propoſitam habuerunt, & tanto ſtudio ei incubuerunt, ut efficaciſſimum belligerandi modum invenerint. Qui tantò majoris faciendus, quod eo tam diuturno tempore imperium conſervarint, idque violentiſſimum aliâs latiſſimè ampliarint, contra ipſam naturam violenti quod nunquam diuturnum eſſe ſolet.

Igitur de Militia Turcica aliquid dicendum: Quam dividimus commode in Portam *ſeu aulam, in* Timoriatos, *& in* eas copias quas ad Imperatoris mandatum ſubditæ provinciæ in bellum mittere coguntur.

De primo Militiæ generæ; Portæ ſcilicet ſeu Aulæ Turcicæ & ejus ſtipendiariis.

CVm officia & munera aulica cum ipſis Monarcharum & Imperiorum incrementis indies mutentur, nemini mirum videbitur, ſi ſcriptores, in recenſendis rebus Turcicis, nominibus, & militum numero atque militiæ conſtitutione, varient. Nos in harum rerum deſcriptione præter antiquiores, fidorum quorundam hominum relationes ſequemur; qui ſtatum harum rerum, cujuſmodi ſub Solimanno fuit, deſcripſerunt: cum ſub hoc Imperatore Imperium Turcicum maxime floruiſſe credendum ſit.

Etſi nonnulli Portæ ſeu Aulæ conſtitutionem Ottomanno tribuant; Amurathes tamen ad perfectionem & ſplendorem eam perduxit, eamque illuſtrium virorum copia ac præſentia ornavit,

ornavit. Porta autem dicta fuit, quaſi apertum quoddam aſylum, omnibus iis patens, qui benignæ protectioni hujus Imperij ſe ſubiecerint. Dicunt nonnulli ſub Bajazethe octodecim mille ſtipendiarios enutritos in aula fuiſſe. Eorum numerum ſub Selimo & Solimanno ad triginta quinque millia excreviſſe. Qua in re duo obſervanda occurrunt. *Primum* quod inter ſtipendiarios non recenſentur niſi præcipui & domini ipſi, ſervis eorum quos ad belli uſum alere coguntur, non numeratis. *Secundò* quod in hoc numero non milites ſolùm comprehenduntur, ſed alij quoque officiarij. Muftius ſcilicet qui primus & præcipuus eſt Legis interpres; Cadileſcieri qui ſunt ſupremi judices : Caſſnatarbaſſi qui ſupremi Theſaurarij officio fungitur : Emitlemus, qui belli inſignia diſtribuit : Eunuchus præcipuus, qui præeſt Reginæ cubiculo: Viſieri: Eunuchi qui in Seraglio ſerviunt: Oſtiarius; Coquus; Hortulanus, quibus alij collegæ & miniſtri parent: Tum qui armamentarij reparandi & inſtaurandi curam habent. His omiſſis, & ſtipendiariorum in alium locum rejectis, ad alios tranſeamus.

Sciendum initiò aulicam militiam & officiarios cunctos hac ratione in Turcicam ſervitutem devenire & mancipiorum numero adſcribi. Cum Turcicus Imperator abſolutam imperandi poteſtatem, & ſupremam jurisdictionem in ſuos ſubditos obtineat, neque ejus imperium ullam limitationem vel exceptionem patiatur, præter decimas redituum & ſpoliorum, decimas quoque è liberis Chriſtianorum exigit. Res miſerabilis & deploranda, quæ miniſtrorum qui ad tributum hoc exigendum conſtituti ſunt, crudelitate magis miſera & calamitoſior redditur. Hi elapſo quinquennio omnes provincias pervagantur, ſibique omnes Chriſtianorum filios, qui decimum vel decimum quartum ætatis annum attigerunt, adduci in conſpectum cogunt; ex iis ſemper quintum ſegregant, qui maxime ipſis

ipſis arridet. Robur inprimis & corporis conſtitutionem conſiderant. Facta collectione, quæ aſcendit ad decem vel duodecim millia puerorum, Conſtantinopolim eos deducunt, ubi cum ijs, qui ex præda Imperatori cedunt & ære comparantur, in duas claſſes ſeu cohortes dividuntur. In priori aſſervantur ij, qui liberaliori ſunt vultu & facie decentiori, in altera vero qui rudiores & agreſtiores videntur.

Hi *qui rudiores*, per Natoliæ oppida diſtribuuntur, & ruſticis operibus ruri ſcilicet arando, & pecudum gregibus cuſtodiendis, materiæ atque lignis ad ædificia portandis, alijsque ejusmodi laboribus applicantur, ut corporis vires roborent & confirment, quo magis idonei ad militiam evadant. Nonnulli ad remos alligantur; non ut naviculariam diſcant, ſed ut aſſiduis moleſtijs callum obducant. Vbi decimum octavum ætatis annum attigerunt (quo tempore nullo precio Imperatori conſtiterunt) & in Turcica lingua & moribus ſatis ſunt edocti, qui mari ſerviunt Galliopolim vocantur, ubi triremibus impoſiti curæ ac diſciplinæ ſeniorum Ianizarorum committuntur, arte militari, donec reliquorum Ianizarorum matriculæ inſerantur. Qui in Natolia fuerunt enutriti in Seraglium Conſtantinopolitanũ vel alia pertrahuntur: ubi militarem addiſcunt artem, inprimis verò arcum tendere, bombardas explodere, & reliqua belli exercitia tractare diſcunt. Ex hac claſſe ſuppletur numerus cuſtodum aulæ regiæ; quorum numerus conſtat duodecim mille Ianizaris ſelectiſſimis, ſumptibus Imperatoris inſtitutis. Hi alium patrem vel fautorem præter Imperatorem non agnoſcunt; in aula nihil aliud præter ejus majeſtatem, liberalitatem & laudes decantari audiunt, unde affectus & reverentia erga Imperatorem adeo in ipſorum mentibus obfirmatur, ut tanquam ab ipſo creati, fideliſſimi & obedientiſſimi exiſtant. Hi dum eandem habeant originem, & eâdem diſciplina & arte inſtituti & imbuti ſint, nervum

robuſtiſſimum Turcicæ militiæ efficiunt, imitantes eam quæ toties commendatur Macedonum phalangem, vel Romanorum legionem, licet hi leviter tantum ſint armati. Eorum Aga vel Dux præcipuum munus aulicæ militiæ gerit. Hi ſunt quibus cura atque cuſtodia præcipua totius aulæ & palatij regij commiſſa atque concredita eſt, qui ipſum Principem & ejus theſauros tuentur atque defendunt. Vbi regni cauſſâ lis atque diſſenſio oritur, illi eam decidendi poteſtatem habent; plerumque enim in regno ſuccedit, quem illi, tanquam palatij rectores, eligunt. Eorum benevolentiam Imperatores ſæpius multis privilegijs & immunitatibus ſibi compararunt. Quibus inſolentiores redditi, ipſis ſæpe Imperatoribus metum atque timorem incuſſerunt. Matrimonia non contrahunt. Ob nullum atrocius delictum, ne ipſum quidem homicidium, graviori pœna quam capitis diminutione, nomine ipſorum è matricula deleto, vel relegatione in præſidia longinqua, ubi gravius ab hoſte periculum imminet, affici queunt. Propugnacula Ianizari tuentur. Aſapij vero duplici numero urbis portas cuſtodiunt, ut immunes ſint à Ianizarorum inſolentijs. E Ianizaris eliguntur ducenti ſatellites, qui ſemper latus Imperatoris circumſtipant. Ex ijsdem trecenti alij ad portas aulæ excubant: quorum dux Capibaſſi dicitur, quod officium inter præcipua refertur, quod aditus inde ad Sangiachatum pateat. Mille Ianizari canes venaticos curant. His omnibus Aga imperat. Sunt tamen inferiores quoque duces Iacabaſſi ſeu Centurio, Oddobaſſi Decurio ſeu vicarius, Alfier judex, & ſcribæ. Oddobaſſi ſeu Decurio ſubditis ſuis militibus de hoſpitio & victu, in expeditione verò de equis ac tentorijs proſpicere tenetur. Nemini tamen equo incedere permittitur, præter centurioni, vicario, & judici, ſtipendia ipſis numerantur ſingulis menſibus. Aga ex timaris ſeu feudis percipit ſex mille ducatos annuos; à theſaurarijs vero plus mille

aſperis ſingulis diebus. Vicarius ejus habet ter mille ducatos ex timaris & ducentos aſperos: centurio ſexaginta aſperos: quadraginta decurio; Ianizzari privati quinque habent, ob benemerita tamen octo interdum ipſis numerantur; ubi egregia fortitudinis ediderunt ſpecimina ad gradus altiores vel ſatellitum vel oſtiariorum, vel aliorum promoventur (quorum quilibet viginti aſperos in dies ſingulos accipit) quidam etiam Sangiacchi creantur. Præter ſtipendia illis dantur ſingulis annis arcus, duo induſia, & panni tantum, unde ad conficiendam veſtem eis ſufficiat. Hi ſunt qui ex claſſe poſteriori robuſtorum & agreſtium puerorum, deſumuntur.

Quod attinet ad *alteram claſſem puerorum*, qui nobiliori & acutiori ingenio præditi eſſe videntur, illi per Seraglia, quæ ſunt Conſtantinopoli Peræ & Adrianopoli diſtribuuntur. Eorum quingenti Conſtantinopoli aluntur ſub Eunuchi diſciplina. Iique è tota cohorte ſegregantur, ut in lege & lingua Turcicâ, atque alijs honeſtis armorum & rei equeſtris exercitijs inſtituantur. Ex his ſex ad cubiculum regium deſtinati ſunt; ejus curam atque cuſtodiam bini ſingulis diebus per vices gerunt: ubi hoc munere ad tempus functi ſunt, alij ipſis ſubrogantur. Priores vero qui octodecim annos nati in Spahorum numerum aſſciſcuntur, & ad graviora munera promoventur, prout ætas atque induſtria ipſorum meretur, nimirum Agæ vel Baſſæ creantur. Spachi (Spachioglani ſeu juvenes equeſtres ab aliis di- Laoni. l. 5.
cti) initio pauci fuerunt numero, ad ducentos fere. Plerique Principum erant filij; unde ferunt in Peloponneſi expugnatione nobilium filios in Seraglijs fuiſſe conſervatos, & Imperatoris Trapezuntis filios eòdem collocatos fuiſſe, ut diſcerent & ſeſe exercitarent. In hac turma verſabantur quoque initio imperij ij Principes, qui aulam ſequi neceſſario cogebantur. Vbi verò paulatim illuſtres Græciæ familiæ extinctæ & abolitæ

ſuerunt, numerus verò equitum iſtorum ad tria millia excre-vit, fieri non potuit ut eodem rigore electio hæc fieret. Nobi-lium igitur familiarum defectum ſupplevit honeſta & liberalis faciei & corporis conſtitutio. Horum Spachorum quilibet quinque ſervos equites in bellum ducere, & in eundem uſum ſemper alere cogitur. Ii in ſeparata turma ad latus dominos ſuos ſequuntur, ſed ob ſplendidum veſtitum quo induuntur non minus ſunt conſpicui, quam ipſi domini, qui ſericis & At-talicis veſtimentis induti & generoſis equis inſtructi, ſplendi-diſſime incedunt. Eorum arma præcipua ſunt machæra, cla-va & lancea. Poſt Perſicum bellum ferreis quoque thoracibus affabre factis armari cæperunt. Ipſorum Aga ex Timaris & ſtipendio habet quingentos aſperos in ſingulos dies; Spacho-rum vero quilibet viginti quinque uſque quadraginta aſperos accipit. His ubi ad maturiorem ætatem attigerunt, in matrimo-nium collocantur puellæ quæ ab infantia tanquam mancipia fuerunt enutritæ in Seraglio privato, ubi ſemper trecentæ alun-tur. *Slichtari* aliud genus equitum numero & pompa Spachis ſimiles, viliora habent ſtipendia, & tres vel ad ſummum quatu-or ſervos alere tenentur. Ex Seraglio puerorum Conſtanti-nopolitano ſegregantur, cujus defectum alterum quod eſt Pe-ræ ſupplet. Agam habent & reliquos belli miniſtros. In acie & expeditionibus ſiniſtrum cornu Imperatoris defendunt: Spa-chi vero dextrum. Ex ijs quingenti diurnas atque nocturnas excubias armati ad regis cubiculum agunt; à quibusdam eodem cum Spachis nomine comprehenduntur, cum exigua inter il-los ſit differentia. Duæ adhuc equitum ſunt cohortes nume-ro & pompa prioribus inferiores, quibus tamen armis & robo-re bellico non cedunt. Vtraque peculiarem habet Agam. Al-tera mille equitibus ſelectiſſimis conſtat, ex ignobilioribus ho-minibus collecta, quorum tamen virtus & fortia facta nota ſunt.

His

His multi ſeſe adjungunt Ianizari, tum Imperatoris, Baſſarum & aliorum magnatum ſervi ac mancipia. Illi enim honori ſibi ducunt, ſi quem è ſuis militantem habeant, inter eos qui ob virtutem Imperatori chari ſunt. Altera cohors mille equitum eſt, è Turcis natis collecta atque conſcripta. Qui ſoli in aulam recipiuntur; nec admittuntur, niſi exercitatiſſimi, quique multis heroicis facinoribus fortitudinem ſuam teſtatam fecerunt. In iis inprimis requiritur dexteritas & agilitas in equitando, in vibranda lancea & ſtringenda machæra: ut videatur cohors hæc ad oſtentationem dexteritatis collecta eſſe. Ordines æque atque priores in acie obſervant, iisque non ſunt inferiores, viliora tamen ſtipendia habent nec ultra duos ſervos alunt.

Deſcripſi totam aulicam militiam: quæ conſtat duodecim millibus peditum & quadraginta millibus equitum; militibus ſcilicet ſelectiſſimis. Inter proficiſcendum Ianizari quaſi corona cingunt Imperatorem; à latere eum circumſtipant Spachi atque Slichtari: hos ſequuntur duo reliqui equitum ordines: ſervi à latere, remotiori tamen loco, ſuos comitantur dominos. Poſt Ianizaros proximo loco incedit Emitlemus: coram quo Imperatorium vexillum albo & viridi colore inſignitum portatur. Illum excipiunt ſex Sangiachi; quorum quilibet lanceam, (cujus cuſpis aureo globulo, & parte caudæ equinæ, armata) geſtat. Eodem ordine acies inſtruuntur, & caſtra metantur. In quorum medio aula & prætorium conſtituitur, quod reliquus exercitus tanquam agger circumvallat. Quin & Ianizari ſæpius ſua tentoria palis in terram defixis muniverunt, quemadmodum ad Varnam contigit; vel machinarum catenis invicem devinctarum atque ligatarum vallo ſeſe muniunt, ut ad Agriam vidimus.

Præter eas, quas modo numeravi copias nonnulli alii repe-

riuntur, quos vel genus familiæ, vel officij ratio in bellum trahit: Iudices nimirum, Theſaurarij, & Conſiliarij. Hi longos mancipiorum ſeries ſecum ducunt. Quidam eorum tria alij quatuor vel quinque millia ſervorum poſſident; qui ſolis veſtibus armis & dominorum inſignijs internoſcuntur. Sed notandum hîc, cum omnia officia ijs conferantur, qui Chriſtianis parentibus nati ſunt, non ignominiæ verti, ſi captivi ſervi fidem ejurent, quin etiam ubi fortes ſeſe in bello præbent, domini libentius eis filias matrimonio quam ipſis Turcis elocant. His præter victum & veſtitum domini certum quoddam ſtipendium numerant, ne furentur. Quin ne ipſi quidem domini propriis ſumptibus eos nutriunt, ſed cum teneantur pro quinque aſpris equitem in bellum ſingulis diebus ſiſtere, tot ſolent alere mancipia: iis qui copiam ſervorum majorem habent, præter ſtipendia ex timarorum reditibus proſpectum eſt. Si quis ea quæ dixi diligentius examinet, inter ſtipendiarios Turcas reperiet ad minimum duas tertias è Chriſtianis conſtare qui fidem ejurarunt; non ſolum propter aulicorum verùm etiam eorum copiam qui Timaris fruuntur, & Beglerbegorum atque Sangiachorum ſervos, quorum maximam multitudinem alere ſolent; ijs maxime fident, quod ſub ipſorum ſtipendiis & auſpicijs tanquam propria quædam cohors militent.

Tres quondam ſolebant eſſe Conſiliarij intimi, qui ad Imperatorem omnia negocia deferebant, & reſponſa lata exequebantur. Sed tamen & Beglerbegorum judices ſupremi (quos *Cadileſchiieer*, vocant) in concilium intimum admittebantur; in quo Muftius præſidet, cui nemo contradicere audet. Numerum Baſſarum auxit Solimannus, quarto prioribus tribus, Barbaroſſa ſcilicet, addito, quem etiam Baſſæ titulo condecoravit; eadem etiam poteſtate & titulo Beglerbegis conceſſo, quo noſtro tempore etiam Sangiachos gaudere cernimus. Vnde in Europa tot

Baſſæ

Baſſæ numerantur,qui quondam Sangiachi tantum vocabantur; ut eſt Bulgariæ,Boſniæ,Temeſuariæ,& Budæ,nec non etiam hodie Iavarini Baſſa. Gallipolis Sangiachatus qui mari dominatur, in Baſſæ officium ſub Barbaroſſa fuit converſus. Volunt nonnulli etiam Beglerbegorum numerum in Europa auctum eſſe ut prius in Aſia contigit. Sed numero creſcente,decrevit dignitatis autoritas. Fuit tamen differentia quædam inter Baſſas obſervata; ut qui in aula viverent *Viſieri* ſeu conſiliarij, & inter illos maximus Viſierus Azem ſeu præſes vocaretur. Ad hanc dignitatem,quemadmodum etiam ad reliquas ſupremas, nulli admittuntur, niſi qui cubiculo regio quondam præfuerunt. Barbaroſſa ſolus favore Solimanni,qui ipſi plurimum fidit,ad hunc honorem aſcendit. Supremus Viſierus viginti quinque millia ducatorum habet in reditum; Reliqui non minus ſedecim millibus. Ad ſervos autem nutriendos, & ſuſtentandam familiam haud minorem ſummam ex Timaris percipiunt. Tum etiam avaritia impulſi, munera à quibusvis libentiſſime accipiunt, unde maximos theſauros brevi tempore cumulant. Nemo enim ſine muneribus ullam ſibi gratiam vel favorem apud officiarios promittere poteſt; qui dedecore ſe & ignominia affectos exiſtimant,quaſi ipſorum imminuatur autoritas,niſi dona ipſis crebra offerantur, quæ in ſignum recognitionis accipiunt. Hujus rei uſum optimè didicerunt Chriſtianorum Principum Legati, qui aditum in aulam & favorem ſibi ære & muneribus comparare ſolent.

Hæ ſunt aulæ Turcicæ vires,quæ contra hoſtem educi poſſunt ſexaginta fere hominum millia; præter ſervos miniſtros & mancipia, quorum numerus viginti millia aſcenderet. Neque hîc comprehendo innumeram copiam eorum,qui carros & rhædas ducunt; nec qui magnatum camelos & mulos qui impedimenta geſtant,comitantur. Ferunt nonnulli,ante Selimum quada-

draginta millia Camelorum à Turcicis Imperatoribus fuiſſe nutrita; Selimum vero horum numerum auxiſſe: in Cairi expugnationem, cum deſertum eſſet tranſeundum centum triginta millia camelorum fuiſſe conducta; quorum tamen pars non exigua tempore belli coëmpta, vel à mercatoribus commodato ſumpta fuerat. Facile etiam crediderim rumorem vulgo ſparſum, quod tum in reliquos apparatus belli tum ad comparandos camelos Turcicus Imperator auri millionem erogarit, non omnino vanum exſtitiſſe; cum conſtet ex longinquiſſimis regionibus victum in caſtra comportandum eſſe.

Ex hoc apparatu conſtat, quantum ad bellum neceſſaria ſit ipſius Imperatoris præſentia, cum tot millia hominum domi maneant, ubi ipſe foras in bellum non proficiſcitur. Eo vero præſente, militia non modò confirmatur ejus reputatione, ſed viribus quoque innumeris augetur.

De ſecundo Militiæ genere Feudatariјs videlicet, qui ex Timaris ſeu reditibus vivunt.

EX Nobilium puerorum cohorte qui Conſtantinopoli educantur, præcipua Nobilitas Aulæ eligitur. Alij adſciſcuntur ex Seraglio, quod eſt Peræ, Adrianopoli & alibi. Iique ubi decimum octavum ætatis annum attigerunt Spachorum militiæ adſcribuntur, certi illis reditus ex timaris ſeu terræ proventibus aſſignantur. Diſtributi in varias provincias demortuorum loca vacantia occupant, Sangiachorum imperio ſubjecti quibus ſemper parent.

Diviſum eſt univerſum Turcicum imperium in duas partes principaliores, Europam ſcilicet & Aſiam. His quondam duo gubernatores ſupremi cum ſummo imperio præfuerunt. Sed cum Selimus plurimas Aſiæ provincias imperio ſuo addidiſſet,

ratus

ratus tot ampliſſimas procul invicem remotas provincias non commodè ab uno ſolo regi poſſe, plures gubernatores conſtituit; qui nullius alterius præter ſolius Imperatoris imperium recognoſcerent, ſubditas haberent regiones, quas regendas Sangiachis concederent. Ipſi vero gubernatores præcipui Beglerbegi, ſeu domini dominorum vocabantur.

Europæ Beglerbegus, qui etiam Græciæ ſeu Romaniæ vocatur, præcipuus eſt & primus. Vnde Imperatore abſente ipſe exercitui imperat, eiuſque imperio ſine exceptione omnes, etiam Imperatoris filii ſi qui ſint in caſtris, obſequi tenentur. Caſtra eius ad dextrum latus prætorii collocantur; & in acie dextrum latus Imperatoris claudit. Imperat quadraginta Sangiachis vel circiter (niſi forſitan eorum numerus hodie auctus ſit) ſub quorum imperio ſexaginta millia Spachorum continentur; quos Timariatos vocant, quod ex Timaris & prædiorum ruſticorum reditibus victum habeant. Non enim accipiunt aliud ſtipendium. In cujus vicem certi ipſis aſſignati ſunt pagi & campi; quorum cultores decimas illis ex omnibus proventibus reddere coguntur. Iidem viginti quinque aſpros per capita ſolunt, quæ pecunia ad Imperatorem redit: tum & angarias ſerviunt, & alendis pecudibus, fructibus ſubminiſtrandis, atque aliis modis premuntur. Mulcta quoque ad Timariatos pervenit, & ipſi ruſticorum iudices ſunt & de cauſſis cognoſcunt. Inde nata eſt illa extrema neceſſitas, qua miſeri illi premuntur: ut vix tantum eis relinquatur, unde vitam miſerè tolerare poſſint. Semper enim duplex ſtipendium ad minimum exigunt. Beglerbegus ex Timaris ſedecim mille ducatos annuos habet in reditum, ille tamen plus quadraginta millibus percipit. Sangiachi qui hoſti ſunt proximiores, vel ad limites Imperii morantur, plures Spachos ſub ſe habent,

 & am-

& ampliores etiam reditus à quinq; in duodecim millia ducatorum poſſident. Spachi initio quidem ultra ſexaginta ducatos annuos non percipiunt, ſed pro ipſorum meritis ſtipendium eis augetur uſque ad trecentos ducatos. Pro centum ducatis equitem lancea & machæra armatum, atque duobus ſervis ſtipatum, in bellum mittere tenentur. Multi centum, alii quinquaginta mancipia alunt, prout amplam habent mercedem. Beglerbegus ultra mille ſervos tenet. Si cui Spachorum propter merita luculentius ſtipendium præter trecentos ducatos aſſignandum eſſet, ad altius officium promoveretur, puta *Subaſſi*. Quorum quadraginta in Europa reperiuntur, iique quadringentos mille ducatos percipiunt, plurium cohortum duces ſunt, & vel urbem quandam regunt, vel propugnacula defendunt. Exiſtimo eoſdem eſſe, quos in finibus proximis Beghas noſtri vocant. Hinc iudicare licet, quam probè ſtipendia apud Turcas diſtribuantur; neque quicquam fruſtra collocetur; ſed qui plus præmii habet, plures milites in militiam ducere cogitur. Pacis tempore domi hi manent, & ſuis Timaris fruuntur: in excurſionibus vel in bello, quòcunque mittuntur, ad primum ducis mandatum proficiſci coguntur.

Soli Europæ Beglerbego, qui Sophiæ reſidet, Conſtantinopoli morari & Viſierorum concilio intereſſe licet. Reliqui ſine licentia provincias ſuas egredi non audent. Stipendia poſſunt diſtribuere ad ſexaginta uſque aſperos, pro libitu; quibus ſuis cognatis & familiaribus inprimis proſpiciunt.

Cum *Aſiam* unus tantum gubernaret Beglerbegus, majores quidem vires habuit quam Europæus, ſed autoritate illi fuit inferior. Quæ tamen poſtea magis imminuta fuit, cum officium illud diviſum & pluribus conceſſum fuit.

Natoliæ Beglerbegus quatuordecim mille ducatos habet ex

Timaris. Ei parent duodecim Sangiachi; quorum ſtipendium eſt quatuor vel ſex mille ducati: & decem mille Spachi. Abſente Græciæ Beglerbego ipſe imperat militibus, & ad ſiniſtrum latus Imperatoris incedit.

Caramaniæ Beglerbegus decem millia ducatorum, ſeptem Sangiachos, & quinquies mille Spachos habet.

Beglerbegus *Amaſiæ* habet octo millia ducatorum, quatuor Sangiachos, & quatuor millia Spachorum.

Armeniæ minoris Beglerbegus decem millia ducatorum habet; ſeptem Sangiachos; ſeptem millia Spachorum.

Meſopotamiæ Beglerbegus in Perſiæ confiniis triginta millia ducatorum habet: duodecim Sangiachos: decem millia Spachorum.

Beglerbegus *Damaſci Syriæ & Indiæ* habet viceſies quatermille ducatos, duodecim Sangiachos, viginti millia Spachorum.

Cairi Beglerbegus habet triginta millia ducatorum, ſedecim Sangiachos, & ſedecim millia Spachorum.

Omnes iſti Beglerbegi Sangiachi & alii ſervos alunt, ut dixi, prout ratio ſtipendiorum patitur. Etſi igitur ultra centum triginta millia Timariatorum in exercitu non compareant, hi tamen ultra trecenties mille milites, qui in aciem educi poſſunt, ob ſervorum copiam, efficiunt. Non annumeratis iis, qui carros vehicula & iumenta conducunt, vel qui mercaturæ exercendæ & lucri faciundi cauſſa caſtra ſequuntur. De quorum immenſa multitudine ex prioribus copiis iudicium facere licet.

De tertio militiæ genere: nempe de iis copiis quas ſubditæ provinciæ ad mandatum Imperatoris in bellum mittere coguntur.

VBi primum Turcæ in Europam tranſierunt, præda allecti excurſionibus inprimis fuerunt dediti. Neque ulli labo-

labori vel periculo pepercerunt, lucrum modò facerent, cui inprimis inhiabant; adeò ut cum iam pedem fixiſſent in ea regione, & colonia quædam in Thracia ſubſtitiſſet, ægre à ducibus continere potuerint, quin more ſuo prædatum excurrerent. Decreto igitur promulgato ut abſtinerent ab eiuſmodi deprædationibus, illi cupidiores redditi ſunt: utpote qui iam aſſuefacti eſſent ex raptu victum quærere. Vbi verò aliud propoſitum fuit edictum, ut qui excurrere prædatum vellet, in conſtituto loco & præfixo tempore armatum ſeſe ſiſteret, ſæpius ducenta ſæpius trecenta millia hominum in eum eventum convenerunt. Ex tantâ multitudine duces præcipui eos ſecernebant ad futuram expeditionem, qui ipſis videbantur maxime apti & idonei, & armis quoque optime inſtructi eſſent: reliqui domum repetere iubebantur. Quilibet autem ſtudebat talem ſeſe præbere, ut dignus haberetur ad excurſionem. Vnde mos ille primùm inter ruſticos invaluit, tum etiam in urbes atque oppida irrepſit: ubi ad trigeſies mille homines deſignati fuerunt, quibus non modò permiſſum erat in bellum proficiſci, ſed cogebantur quoque inviti, ad mandatum Imperatoris, in conſtituto loco, equo armis lancea & machæra inſtructi comparere. Conſuetudo illa adeo ſucceſſu temporis fuit inveterata, ut iam officii ratione teneantur ſubditi eam obſervare.

Qui hunc in modum frequentant militiam *Acanzi* vocantur ſeu voluntarii milites: ex natis Turcis ſelecti, qui ſolummodo quibuſdam gaudent privilegiis, nec aliud ſtipendium recipiunt. Ruſtici victum ipſis ſuppeditant. In tranſitu præcedunt exercitum, luſtratum & deprædatum loca ubi pervagantur. Ex horum numero fuerunt quindecim illa Turcarum millia, quæ in ſecunda Solimanni expeditione Viennenſi Linzium uſque excurrerunt. Sed in

in Europa numerus eorum acquiſitione novarum provinciarum crevit. In Aſia quoque ingens eorum multitudo eſt. Selimus devictâ Paphlagoniâ & Armeniâ minore, in utrâque triginta millia Acanziorum creavit. Hi, etſi magis idonei ad excurſiones quam ad pugnas exiſtunt, eorum tamen plurimi armis & equo optimè inſtructi in bello comparent, & fortiſſimos ſeſe præbent: ut haud raro, ex Sangiachorum recommendatione, Beglerbegi ipſis de Timaris proſpiciant.

Comitantur hos plerumque qui *Martoloſſi* dicuntur, & *Walachi*, atque *Tartari* vel alii, qui callum obduxerunt in latrociniis; maxime vero in earum regionum confiniis, in quibus deprædandi & excurrendi commoditas eſt. Vbi lubenter ad partem prædæ admittuntur, quod locorum & viarum ſint gnàri & experti.

Hinc inde per provincias multi reperiuntur milites veterani & emeriti, vel quibus ob alias cauſas immunitas á bellis conceſſa eſt. Aſſignantur illis prædia & pagi in recens captis regionibus; pro quo beneficio equorum illi vel peditum certum numerum in bellum mittere tenentur. Tranſmittuntur prædia ad ſucceſſores quoque. A Turcis *Maſellumi* vocantur. In Europa ſex millia eiuſmodi equitum, peditum vero maxima copia reperitur. Exigua tamen eorum opera in pugnis exiſtit; licet provinciarum inſpectores ſedulò iſthuc laborent, ne homines inutiles in bellum mittantur.

Aſappi pedites ſunt Turcæ, quorum ingens multitudo, ſtipendia licet viliſſima accipiant. Eorum in Europa quadraginta millia inveniuntur. Haſta arcu & machæra pugnant. Verum cum neque aſſueti ſint ad militiam neque exercitati, præſtat illis uti ad expugnationes locorum, ad comportandam materiam, & cuniculos agendos, quàm ut in aciem

producantur. In hunc tamen uſum maxima copia foſſorum conduci ſolet, præter eos qui certa habent ab Imperatore ſtipendia, & quos pagi in militiam mittere coguntur. 'Aſappiorum quoque magnum numerum Imperator hinc inde per urbes, Natoliæ inprimis, in præſidiis habet, ut bellicis aſſueſcant laboribus; quò eorum opera in re maritima uti poſſit.

Sæpius quoque contigit, ut *ære conducti* fuerint milites noſtro more; cum præſidiarios evocare è confiniis hoſti oppoſitis & aliò transferre non videbatur omnino tutum. Solimannus in Aſiam proficiſcens hac ratione uſus eſt. Eandem ſi hoc tempore Turca obſervare velit, dubium non eſt, quin præter eas, quas modo recenſui, innumeras alias copias adunire & colligere poſſit.

Adparet igitur, non fruſtra ſæpius ſparſum fuiſſe rumorem, de Turcici Imperatoris expeditione cum centies quater vel pluribus hominum millibus ſuſcepta. Plus admirationis habet *ordo*, quo tempore breviſſimo colliguntur. Vbi primùm nuncii cum mandatis ad eos perveniunt & tempus profectionem admittit, ſeſe parati ſiſtunt. Stupenda eſt tranquillitas unio & obedientia, quæ in immenſis illis caſtris obſervatur. Vbi ſtrepitum & clamorem excitare ob quamvis etiam cauſſam prohibitum eſt; quo tumultus evitentur.

Finem hic PRIMÆ *parti opuſculi mei imponam. In qua videre eſt, quibus mediis Domus Ottomannica ad tantum imperium pervenerit. Recenſui igitur brevem hiſtoriam rerum à Turcis geſtarum: tum artes & vires eorundem; & inſerui nonnulla de adminiſtratione Imperii, quæ non parum facient ad noſtrum propoſitum. In* SECVNDA *parte oſtendam, qua ratione potentia hæc in Vngaria adhibito mediocri Germanorum auxilio vinci poſſit.*

PARS

PARS SECVNDA.

CVM in parte priori declaratum fuerit, quibus artibus fraudibus & viribus Domus Ottomannica ad tantum Imperii culmen pervenerit, ſupereſt ut videamus, quomodo Hungarorum potentiæ adhibito Germanorum auxilio, vinci & ſuperari poſſit. Vires igitur utriuſque nationis examinabimus, & cum hoſtium potentia eaſdem conferemus. Vnde quæ partis utriuſque commoditates ſint quibus alteram ſuperat, vel incommoditates quibus cedit, tum quomodo ad victoriam conſequendam in bello procedendum ſiet, innoteſcet.

SECTIO PRIMA

CAPVT I.

DE VIRIBVS GERMANIAE.

Quæ ſint vires Germaniæ atque Hungariæ, ex rebus antehac ab utraque natione geſtis, conſtat. Germani quondam plurimis Romanorum legionibus fortiſſime reſtiterunt. Sola Saxonia per triginta annos continuos cum Carolo Magno pro libertate patriæ certavit. Non ita pridem in civilibus diſcordiis paucæ civitates Imperiique ordines, ad centum millia hominum optime inſtructorum in bellum eduxerunt. Inde quid reliquæ poſſint, ex incolarum fortiſsimorum multitudine, ex regionis opulentia, propter varia mercimonia quæ ibi exercentur, & metallorum quæ effodiuntur copiam, ex fertilitate & rerum ad vitam humanam neceſſariarum abundantia, conjicere licet. Quælibet civitas libera ſi mille milites, quod exigui momenti res foret, contra Turcas in bellum mitteret, immenſus copiarum numerus exiſteret. Conſtat ſane, unam earum, reliquorum ſociorum auxilio deſtitutam, Imperatori ſeſe opponere auſam fuiſſe. Super vacuum puto,

puto, ex ſingularum provinciarũ & urbium hiſtoriis & annalibus rationes deducere, quibus Germania ſola centum vel plurium milliũ hominũ exercitum per annum ſuſtentare valeat; ut interim neq; artificia neque agricultura detrimentum patiatur. Siquidem ab Imperio, iis nimirum urbibus & provinciis, quæ Imperatorem Romanum tanquam dominum ſupremum agnoſcunt, (è quibus patrimonium Domus Auſtriacæ excipimus) ſolummodo triginta hominum millia tam equitum quam peditum in quatuor annos poſcimus. Totidem à provinciis Auſtriæ Archiducatui & Bohemiæ regno ſubiectis petimus; additis neceſſariis impedimentis bellicis, tormentis, machinis, & iis quæ ad victum hominum, atque pecudum requiruntur. Nec rem petimus impoſsibilem, vel quæ nulla ratione fieri poſsit, ſed ne difficilem quidem. In annos tantùm quatuor hunc apparatum requirimus: ut diſcant viciniores quanta cum facilitate rabies & furor hoſtis tam immanis cohiberi poſsit; quem jam ad portas fere Germaniæ perveniſſe Javarino Agriaque capta, imo in Germaniam ipſam paulatim tendere, eòque omnia eius conſilia directa eſſe, cernimus.

CAPVT II.

DE POTENTIA HVNGARIAE.

Idem ſane de Hungaria ſtatuendum eſt. Nam etſi pars ejus maxima & fere præcipua à Turcis poſſideatur, quæ tamen Chriſtianis adhuc patet tam egregie culta & habitata eſt, ut ſi vires ſeriò conjungere vellet, patriam univerſam è tam gravi jugo in libertatem vindicare, ejuſque poſſeſſionem hoſti ancipitem reddere valeret. Sub Hungariâ vero omnes eas provincias intelligo, quæ verſus Walachiam Tranſylvaniam & Croatiam tendunt, & huic regno ſubiectæ fuerunt, cum primùm

primum Turcæ arma illi intulerunt. Sola *Tranſylvania*, 1394.
proprijs viribus in unum coactis, Turcarum impetum ſæpius 1440.
repreſſit, maximaque eis intulit damna. Inprimis vero ſub 1450.
Corvino, Stephano Battoreo, & non ita pridem ſub Andrea *Hortenſ.*
Battoreo, qui Ferdinandi Imperatoris nomine eam guberna- 1551.
vit, egregia fortitudinis & potentiæ ſpecimina edidit. Hic quinquaginta millia millitum tunc collegit, ut ingreſſu prohiberet Turcas, & cum ſeptuaginta millia militum Lippam obſedit. Quid vero nuperrime Sigiſmundus Princeps
contra hunc Tyrannum non eſt molitus? Nonne Sinan 1595.
Baſſam fortiſſime ex Walachia ejecit? eique gloriam rerum proſperrimè in oriente & occidente geſtarum, & tanto temporis ſpacio acquiſitam eripuit, maximamque ejus laudibus maculam inuſſit; ut animi dolore & indignatione tandem mortuus dicatur. Nec unquam Turca unguibus ſuis Tranſylvaniam arreptam retinere potuit, licet aſtu & inſidiis ſæpius id tentârit. Tantùm abeſt ut hoc tempore illud efficere queat, cum tam fortes heroes ipſi reſiſtant, qui non modò omni fide & diligentia eam tuentur, ſed imperij quoque limites diutiſſime prolatant. Nec *VValachia* ſuo defuit officio, cum ſtrenuos nacta eſt duces & Principes; qualis Dracola fuit, cujus ſtrenuitatem & alacritatem hoſtes ſæpius experti ſunt. Nec rarò Turcicarum copiarum hæc regio ſepultura extitit. *Hungaria ſuperior* cis & ultra Tibiſcum ſita, tanta incolarum multitudine eſt referta, ut juſtus inde exercitus conſcribi poſſet, ſi vero zelo patriæ ſuccurrere velit. *Croatia* inter omnes Regni provincias in peſſimo ſtatu verſatur, nec niſi pauciſſimos, ſed optimos tamen, milites in bellum mittere poteſt. Sed quid tam exacte minutiſſima hæc examinare juvat? cum ex omnibus hiſce regionibus tantum quadraginta millia hominum in bellum per quatuor annos continuos mitti poſcamus; quod fieri poteſt commodiſſime & facilime.

 Hunc

Hunc in modum facta computatione, ad Vngariæ fines centum millia hominum tam equitum quam peditum convenient, qui in tres partes, ut paulo poſt dicemus, diſtribuendi ſunt.

CAPVT III.

COMPARATIO TVRCICAE ET CHRISTIANAE MILITIAE.

Videndum jam porro, quomodo cum tanto militum numero ter quater vel quinquies centena Turcarum millia ſuperare valeamus. Initio utriuſque partis potentiam & commoditates belli tum incommoditates quoque comparabimus. In quo examine quatuor conſideranda veniunt quæ militiam diverſam & variam reddere ſolent: unde commoditates exercitui accedunt: Dux *nimirum* belli Generalis, Milites, Arma *& deniq.* Comeatus. *Hinc tandem oritur Ratio procedendi contra hoſtem de qua ultimò loco dicendum eſt.*

Dux belli generalis.

I. NOn hic locus differendi de belli duce, quibus ille qualitatibus & virtutibus dotatus eſſe debeat, de qua re integrum volumen conſcribendum foret. Nec quantum momenti perſona ducis univerſo exercitui afferat. Nam ſapientes judicarunt, ſatius eſſe cervos militare ſub leonis quam leones ſub cervi auſpicijs. Ipſa docet experientia, multa maxima pericula & difficultates ducum prudentiâ averſas & ſuperatas fuiſſe, ubi copiarum robur vanum exſtitiſſet. Plurimi exercitus ex abjectiſſimis hominibus collecti maxima ediderunt belli facinora, ſtrenui ducis virtute allecti & conducti. Nec unquam legimus, ducem puſillanimum & abjectum ex optimâ conſtitutâ militiâ fortiorem & prudentiorem evaſiſſe.

His

His igitur rebus in aliam occaſionem remiſſis, unicum mihi, quod ad hoc bellum plurimùm conducet tractandum reſervo, auctoritatem ſc. ducis; quæ in Turcico exercitu plus quam uſquam alibi viget. Namque Turcicus Imperator abſolutus eſt dominus. Cujus ex arbitrio pendet quidlibet pro libitu diſponere & imperare; nec alios in conſilium adhibere, vel aliorum rogare conſenſum etiam in rebus graviſſimis, tenetur. Non igitur mirum, ſi imperatores bellici tantâ inſtructi autoritate res præclariſſimas gerant. Parem ac prorſus eandem poteſtatem Turca ducibus ſuis quos exercitui præficit largiri ſolet; nihil ſuæ auctoritati reſervans, quàm de bello gerendo vel pace ſancienda deliberationes. Titus Livius in pulcherrima illa Alexandri Magni cum ducibus Romanis comparatione idem plane confirmat; quod nunquam Romani duces plenam de bello gerendo poteſtatem habuerint: ſæpius à Tribunis plebis delectus antequam Roma diſcederent impediti fuerint; quod poſt tempus ad bella iuerint: quod ante tempus comitiorum cauſsâ revocati fuerint; in ipſo conatu rerum circumegerit ſe annus: quod collegæ nunc temeritas nunc pravitas impedimento aut damno fuerit: quod male geſtis rebus alterius ſucceſſum ſit: quod tyronem aut mala diſciplina inſtitutum exercitum acceperint: Sed reges non liberi ſolum impedimentis omnibus ſed domini rerum temporumque, trahant conſilijs cuncta non ſequantur. In eandem ſententiam ſuaſit Fabius Maximus Senatui Romano, ut Annibali ducem quendam ſtrenuiſſimum opponant, eique liberam imperandi & decernendi poteſtatem tribuant, nec temporis vel belli gerendi modum ei præſcribant.

Lib. 9.

Lib. 14.

Duo hæc teſtimonia ex accuratiſſimo authore deprompta nos admonent, quid ducibus noſtris, quos contra Turcam emittimus, inprimis deſit; libera ſcilicet agendi & impe-

randi authoritas. Quâ cum polleret Alexander, tanquam Princeps abſolutus, quidvis imperavit pro libitu. Secus poterant Romani duces, qui reipub. parebant, hos tamen eadem pollere auctoritate Fabius volebat. Tritum eſt Politicorum axioma, Rerumpublicarum deliberationes & executiones tardius procedere, quam Principum; quod in illis plurimorum conſenſus & judicia requirantur, quæ ſæpius propter varia conſulentium ingenia varia ſunt & diverſa. Germania atque Hungaria mixtum quoddam imperium habent. Princeps enim reliquorum ordinum conſenſum in comitijs requirere & impetrare tenetur; ſine quo in bellum proficiſci non poteſt. Etſi in omnibus alijs rebus ad rempublicam & ad libertatem contra tyrannos vindicandam ſpectantibus hic procedendi modus approbari poteſt: in rebus tamen bellum concernentibus damnoſiſſimus & periculoſiſſimus eſt. Inprimis vero ubi cum adverſario potenti, qui libere imperat & expeditiones celerrimè proſequitur, bellum gerendum eſt.

Ejuſmodi militandi rationem reverà Turcæ obſervant. Quos arma arripuiſſe, & excurſionem ad felicem eventum produxiſſe, ac reduxiſſe copias vidimus, citius quam noſtri, comitijs atque conventibus immorati, vires colligere & militem conſcribere potuerint. Huic malo remedium commodius illo Fabij Maximi applicari non poteſt. Vt nimirum dux belli eligatur, qui ſupremam imperandi autoritatem atque poteſtatem habeat, iſque de rebus omnibus inſtruatur perfectiſſimè, unde conſilium in fortuitis caſibus capere poſſit, ne teneatur aliunde illud petere, cum belli fortuna & vices, ex Scipionis ſententia, non ſemper admittant conſilium maturum capeſſere, vel ex longinquo illud accerſere, ſed ſubitò ſæpius ineunda ſit ratio agendi & ex ipſis eventibus & ſucceſſu rerum petenda. Secretarius

ille

ille qui diſcurſus ad Livium ſcripſit, dicit Reſpublicas quaſ- *lib. 3. c. 18.*
dam, ubi ſuos in bellum duces emittunt, & quid ipſorum ſit officij eos admonuerunt, probè illos inſtruxiſſe ſibi videri, cum ultimo loco ſevere ipſis imperant, ne ullâ ratione manus cum hoſte conſerant, niſi prius Senatus ea de re ſententiam rogarint. Sæpius ſane evenit, ut hoſtis procul ab urbe diſſitus pugnandi occaſionem præbeat commodiſſimam, & tam ſubitò, ut ſtrenuus dux vix illam animadvertere poſſit, quæ etiam minima interjecta mora elabatur. Hoc incommodum ex falſa quadam imitatione prudentiæ Fabianæ in prolatando bello oriri, idem auctor ſcribit, cujus ſpecie eas Reſpublicas deceptas aſſerit. Et vero Fabius legitimo exercitu quem Annibali opponeret inſtructus Martis aleam nunquam fugit; ſed ex prioribus cladibus cautior factus, commoditates pugnandi diligentius explorare & experiri voluit; quæ ſi ipſi ſerviebant, aggredientem Hannibalem nunquam reformidavit: nec Hannibal omiſiſſet illum in proprijs munitionibus aggredi, niſi caſtra ipſius optimę munita, & ſatis virium, quibus ſe ſuoſque tueretur, eum habere noviſſet. Neque Fabius potuiſſet evitare pugnandi neceſſitatem, niſi caſtra ab Hannibale ad aliquot milliaria remota collocaſſet. Quod Philippo contigit, quem Romani armis aggreſſi fuerant in locis difficillimis & anguſtis; hos cum ille, ſæpius mutatis belli ſedibus, ex provincia in provinciam fugeret, regionem univerſam de qua controverſia erat hoſti deprædandam & devaſtandam reliquit; unde cognovit, plenâ Romanos victoriâ frui, niſi eam jacta fortunæ alea denuo ipſis eriperet. Fieri itaque non poteſt, ut contra imminentes hoſtes regio defendatur & ſalva atque incolumis conſervetur, niſi aliquando manus conſerantur, hoſte inprimis illud requirente, quod Hungaria in ſuo Corvino experta eſt. Errant igitur ſum- *1448.*
mopere, qui prohibent duces, quibus regionis defenſionem

committunt, ne niſi juſſi expreſſo decreto cum hoſte dimicent. Quin potius iiſdem imperandum foret, ut pugnent oblatâ occaſione commodâ, quæ plus ſæpius in bello quam vires ad victoriam facere ſolet. Ejuſdem fuit ſententiæ Marchio ille Savornanus, interdictâ pugnandi copiâ duci auctoritatem tribui dicens ut vincatur, ſed ut ipſe hoſtem vincat eidem adimi & auferri.

Veg. lib. 3. c. 26.

Qui igitur in Hungariam mittendus eſt belli imperator, abſoluta pollere debet auctoritate, ſine exceptione imperandi quæ commoda quæque neceſſaria ipſi videbuntur. Neque ad præſcriptum tempus conducendus; neque ſingulis annis novus ſubſtituendus, ſed bellum tamdiu uni alicui committendum, donec tandem ad finem perducatur. Hoc etiam Fabij fuit conſilium, & Romani ſæpiſſime id ſecuti ſunt in bellis longinquis, prorogato ducibus imperio ſub Proconſulum nomine, quod ad hanc potius quam ad aliam expeditionem hos quam alios magis idoneos judicarent, quod rerum omnium perfectam haberent cognitionem & notitiam. Neque ob unum vel alterum infortunium ab officio dimoveri debent ſed confirmandi potius, cum clades acceptæ prudentiores eos & magis cautos reddere ſoleant. Tum etiam ne in eorum locum alios minus expertes ſubſtituamus, qui noſtro etiam periculo & damno tandem ſapere, & belligerandi rationes] quibus hoſtes utuntur diſcere cogantur, cum hæ cuivis obviæ & notæ eſſe minime ſoleant. Verum enimvero, ſi libera agendi poteſtas uni cuidam ſummo duci tribuatur majori ſolertia atque induſtria munus ille ſuum obibit: ſiquidem omnis gloria rerum præclare geſtarum, tum etiam vituperium & infamia ad ipſum ſolum reditura ſit. Nec prætendere poſſit à remotiori conſilio ſe impeditum fuiſſe, in quod nullum ei fuiſſet imperium, cujuſmodi habet in privatum conſilium,

quod

quod ſemper illum comitari debet. Quod cum in rebus arduis conſuluiſſent præſtantiſſimi duces, res præclaras magnâ ſuâ cum laude geſſerunt: contra multi magno ſuo cum damno & vituperio illud aſpernati ſunt. Nec parum in bello imperatori confert, ſi peritorum probe novit conſilijs uti; quod in tractatu de Conſiliario bellico brevi me demonſtraturum ſpero.

Milites.

II. SUnt qui nervum belli pecuniam ſtatuant, ſuamque ſententiam (ut dicit Secretarius) ex Salluſtio probare conantur, cujus tamen mentem illi probe non aſſequuntur. Vult enim Salluſtius, non modò pecuniæ defectum, ſed munitionum & victus inopiam, tum etiam alias occaſiones, ſæpius pugnas accelerare, ut inviti manus conſerere cogamur. Nam ſi, ut volunt illi, pecunia nervus belli exiſteret, Darius qui auri & argenti grande pondus poſſidebat, nunquam ab Alexandro victus fuiſſet: nec Romani Græcos atque Antiochum bello ſuperaſſent. Sapienter Solon Crœſo, cum illi omnes ſuos theſauros tanquam potentiæ ſuæ fundamentum commonſtraſſet, reſpondiſſe fertur: cum bella ferro conficiantur, facile aurum tibi adimere poterit qui ferro melius inſtructus te aggrediatur. Non ſemper auro præclari milites conduci poſſunt: facilius ſtrenui milites aurum & opes acquirunt.

Quod in hoc ipſo argumento de Turcarum potentia infringenda dextrè probabimus. Eam nimirum theſauris atque opibus invictam quidem manere, ſed ob copiarum atque militum defectum optime vinci poſſe. Licet plurimi hanc noſtram ſententiam, tanquam abſurdam, paradoxi loco habituri ſint: ob eandem tamen cauſſam pecuniam inter ea præcipue, quæ ad militiam requiruntur, non poſcimus,

mus, ſed copias & milites, quod hi verus belli nervus exiſtant. *Primum* conſideremus copiarum quantitatem; *deinde* qualitatem, quæ in uſu equitum atque peditum conſiſtit: *tertio* denique, utrum hoſtium an vero noſtri milites in diuturniori bello deteriores vel meliores fieri ſoleant.

I. Quod ad *multitudinem* attinet, non eſt dubium, quin Turcicus exercitus Chriſtianorum copias longe ſuperet: ſed videndum num hæc vera ſit belli prærogativa, an ſaltem talis eſſe vulgò credatur. Sane perdifficile eſt & fere impoſ-
7. Polit. 4. ſibile, ut dicit Ariſtoteles, urbem populoſiſſimam, & innumera habitantium multitudine refertam in officio continere, & probe ac dextre regere, quod ejuſmodi hominum multitu-
lib. 1. c. 1. do non ſit capax ordinis. Vegetius in eandem ſententiam dicit, non æque facile eſſe, cum numeroſiſſimo exercitu quam cum mediocri ex ſtrenuis militibus collecto victoriam conſequi. Vnde Romani in bella, quæ haud periculoſa videbantur, decem millia peditum, & duo millia equitum ſub Prætore mittere ſolebant: in ea quæ plus videbantur habere periculi, bis totidem ſub Conſule mittebant: quæ videbantur difficillima & atrociſſima, ambo Conſules adminiſtrabant, quorum exercitus quadraginta millibus peditum, & octo millibus equitum conſtabat. Ejuſmodi militum numero gentes plurimas & maximâ hominum multitudine inſtructas vicerunt. Xerxes Darius Mithridates atque alij reges, plus damni ab immenſa multitudine ſuorum quàm à fortitudine hoſtium acceperunt. Nimia multitudo tarde incedit in expeditionibus; facile vel à fronte vel à tergo oppugnari & carpi poteſt, maximè vero in anguſtijs viarum vel fluviorum: quæ ad victum atque munitiones pertinent tantæ hominum multitudini difficulter procurari poſſunt: in prælijs plærumque pars aciei tam immenſæ fugit, priusquam ad manus veniatur, ſolo conſpectu hoſtium fortiter

ingruen-

ingruentium & reſiſtentium perterrita: ubi ſemel in fugam conjectus eſt miles, nunquam fere recolligi, & in pugnam reduci poteſt, fugam tandem ſequitur ſtrages & clades cruentiſſima, quod multis ſane exemplis probari poteſt. Plus igitur Turcico Imperatori obeſt quam prodeſt tanta hominum multitudo.

Eâ in bello cum carere non poſſit, majores incommoditates experiri cogitur. Cum enim milites Turcæ armis non bene inſtructi, & ob id etiam ad oppugnationes atque reliqua belli munia, quoties noſtris copijs probe armatis & equis ponderoſis objici debent, inepti ſint, nunquam velitationes vel pugnas ineunt, niſi hominum multitudine ſe longe ſuperiores exiſtere ſciant. Sequuntur aliæ quoque incommoditates, quibus hoſtes urgentur. Cum enim milites eorum leviter ſint armati, & ad excurſiones quam ſtatarias pugnas magis idonei, majorem in equitatum quam peditatum curam collocant: ſed ubi oppugnationes aggrediundæ ſunt, vel aggeres demoliundi, aut foſſæ ſuperandæ, vel præcipitia occupanda, in quibus equorum nullus uſus eſt, peditum operâ utuntur exercitatiſſimorum; quorum qui maxime præſtant ſunt Janizzari, quibus plurimum fident quod eorum virtute ac fortitudine plurimas victorias conſecuti ſint. Fatentur tamen imperfectam ſuam eſſe militiam, quia ad exercitia pedeſtria inutiles eſſe ſolent. Fugatis enim equitibus, quod ſupereſt refugium ad pedites pertenue eſt, & exiguum propter eorum paucitatem. Quibus non comprehenduntur Aſappi, quod fere inermes ſint & ad pugnas prorſus inutiles. In peditatu ſane gravitas potius & præſtantia armorum, & robur ac vires corporis, propter vehementem impetum, quam agilitas atque dexteritas requiritur. Hac Turcæ præſtantiores quàm illâ exiſtunt; unde eorum

rum exercitus, ut dixi, plus in excurſionibus, & velitationibus ſeu tumultuarijs pugnis, quam in alio belli uſu valet.

III. Sed utrum Chriſtianorum vel Turcarum milites longo belli uſu deteriores fiant vel meliores, videndum. De Turcis prius dicam; quorum autoritas atque reputatio quondam conſtitit in exacta obedientia, exercitijs militaribus; parſimonia in victu & veſtibus, patientia in expeditionibus & laboribus; quodque nec mortis tangebantur metu, ſiquidem fato quod evitari nullo modo poſſit omnia ſibi obvenire credebant. Ut autem nunc etiam talis ſit fieri fere non

Lib. 3. c. 1. poteſt. Ex Secretario ſane conſtat; quod omnis res, quæ ſub cœlo continetur vitæ ſuæ finem ac terminum habeat certum & præfixum, cum ſit ſubjecta infinitis alterationibus, ob quas bonitas, quæ illam ſolet conſervare, ſucceſſu temporis corrumpitur, niſi quid extrinſecus interveniat, quod ad priorem temperiem eandem reducat. Communis medicorum eſt opinio; quotidie in corpore humano aggregari aliquid, quod quandoque indigeat purgatione, ſi hæc medicina & cura nimium differatur tandem corruptionem inde naſci. Hoc ut verum eſt in reliquis corporibus, in corpore myſtico rerumpublicarum facilime evenire ſolet; ubi non ſolùm accidentia naturalia operantur, ſed variæ conſulentium opiniones, propter privata lucra, plurimum ad id conferunt. Reſpublicæ igitur atque regna, præfixo quodam tempore renovatione quadam opus habent, cujus auxilio ad eam qua prius florebant complexionem atque perfectio-

Lib. 1. c. 19. nem reducantur. Inde concludimus; imperium, mortuo Principe ſtrenuiſſimo, ad abjectum quendam & timidum translatum, facile ab eo conſervari, modò ipſius gubernatio non duret longiſſime, idque inprimis propter auctoritatem prioris & optimam imperandi formam & ordinem, ob quem tam cito cuncta corrumpi non poſſunt. Quod ſi huic

timido

timido alius ſuccedat Princeps ſtrenuus & fortis, regnum is facilè ad priſtinum nitorem reducere & defectus emendare poteſt. Sed ſi timidum & abjectum alius excipiat qui nihilo ſit melior, ſequetur ſine dubio certiſſima regni univerſi ruina atque interitus. Quemadmodum contrà, ubi duo Principes ſtrenui imperium adipiſcuntur, non mirum ſi terminos ejus longe lateque prolatent. Exemplum habemus in regno Romano; ubi Romulus bellator ſucceſſorem nactus eſt Numam pacificum, qui pace atque quiete uſus ad legum promulgationem: hunc ſecutus eſt Tullus animo feroci præditus, qui uſum armorum revocavit: Ancus vero ejus ſucceſſor ad pacem non minus quam ad bellum aptus, cum ad illam potius inclinare videretur, eaque de cauſſa in contemptum apud ſuos perveniſſet, hoc arripuit: atque hiſce vicibus ad tantum imperij culmen Romana aſcendit reſpublica. Contrarium Judæorum regnum expertum eſt. In quo Davidi prudentiſſimo & bello fortiſſimo regi Salomon filius ſucceſſit, qui in pace regnum non propria virtute ſed patris potius auctoritate & dignitate, quæ adhuc in animis ſubditorum atque exterorum vigebat, conſervavit; quod Roboamo, qui hunc ſecutus, non pari eventu ſucceſſit, ſiquidem paterno avo virtute atque auctoritate longe inferior eſſet. Hæc remedia inprimis adhibenda ſunt in ijs regnis, quæ non ratione vel legibus reguntur, ſed à nutu & voluntate Principis & violentia quadam dependent, ad quorum conſervationem ſuprema quædam virtus, nec interrupta ſed continua requiritur. Sane Ottomannicum Imperium præ alijs violentum eſt, quod ab arbitrio unius ſummi regis dependet. Nec ulla libertatis ſpecie gaudet, eòque magis expoſitum eſt mutationibus, quod ſtatuta Imperij non obligent ſubditos ad quietam & tranquillam vitam agendam, ſed cogant quaſi, ut ar-

mis atque rapinis ſtudeant. Quas cum extra territorium exercere non poſſint, domi invicem cum regni interitu eas tractare coguntur. Inde fit ut nunquam intermiſſio à bellis concedatur, ſed uno finito aliud incipiendum ſit, ne milites otio torpeſcant.

Qui diligenter Turcarum hiſtorias ab initio ejus Imperij ad noſtra uſque tempora evolvet, reperiet feliciſſimos ſemper in bello exſtitiſſe maximoſque feciſſe progreſſus eos Imperatores, qui manu ſtrenui & animo forti atque invicto præditi fuerunt; qui legis & ſectæ, quam profitentur, ſtudio in bellis ſeſe exercuerunt, ne otio virtus ipſorum tabeſceret.
1300. Indefeſſa fortitudo & vis animi invicta apparet in ijs Impe-
1481. ratoribus, qui ab Ottomanno regnarunt ad Mahemetem uſque Secundum, qui Conſtantinopolis atque Trapezuntis imperium cum plus ducentis urbibus Chriſtianis ad ſe rapuit. Ipſimet bella caſtrave ſequebantur. Severiſſima diſciplina militum inſolentiam atque luxum cohibebant; turpe ut duceretur militibus etiam qui majora obibant munia, auro vel ſerico veſtiri, vel in caſtris alio lecto, niſi tapeto humi ſtrato, uti. In juſtitia adminiſtranda ſeveriſſime prohibebant, ne iniquis extorſionibus ſubditi premerentur. Sæpius in publico comparebant, & privatorum querelas audiebant; quas ſequebantur pœnæ atque caſtigationes graviſſimæ. Hic regnandi ordo à Bajazethe II intermiſſus, quod vitæ privatæ deditus eſſet, corruptelas in regnum plurimas induxit; quæ temporis ſucceſſu auctæ fuiſſent, niſi maturè Selimus filius illud occupaſſet. Revocavit ille majorum & prædeceſſorum ſuorum conſuetudinem in audiendis ſubditorum querelis, & juris adminiſtrationem reformavit: ipſe bellis præfuit, militiam atque aulam ad priſtinam auſteritatem reduxit, & continuis bellis exercuit. Unde non modò in Europa limites Imperij ſui latiſſime extendit, ſed in Aſiâ quoque Cairi regnum

gnum & Armeniam minorem occupavit, ac plurimas regiones Perſis eripuit. Ex quarum conquiſitione exercitus ipſius eoſdem tulit fructus, quos Romani ex ſuperatâ Aſiâ perceperunt: cum milites victores luxum & mollitiem exterorum, ſplendorem ſupellectilis, inſtrumenta ludicra & muſica in convivijs, & ciborum exquiſitas delitias, in civitatem induxerunt, ad quæ cum ambitio ſenatorum accederet, ruina exſtiterunt tam probe inſtitutæ Reipublicæ. Sic ruinæ Imperij Turcici principium ex Perſicis ſpolijs natum. Quibus aula tapetibus auro & rebus precioſis opulentior reddita fuit; cumque primum tanquam trophæa illata fuiſſent, poſtea in uſum quotidianum ceſſerunt, & pompæ pernicioſiſſimæ inſtar habitæ fuerunt. Ad conſervationem ejus magnificentiæ, cum multum pecuniâ opus eſſet, extorſiones atque angariæ ſubditis impoſitæ natæ ſunt, & officia auro venalia eſſe cœperunt. Quod ſi Selimo alter Bajazethes ſucceſſiſſet, dubio procul Turcica militia funditus everſa fuiſſet; verùm Solimannus bellicoſus & ſtrenuus Imperator, qui continuis bellis maximo cum Chriſtianorum damno milites in Ungaria imprimis exercuit, diſciplinam priorem reſtauravit. Succeſſorem habuit Selimum II qui in eâ paſſim fuit exiſtimatione, ut neminem haberet quem jure timeret; geſſit quædam bella, ſed maritima pleraque, ipſe vero domi permanſit. Sub hoc Imperatore militia aulica, otium atque opes nacta, delitijs indulgere potuit; quibus adeo abuſa eſt, ut per oſtentationem aulici & officiarij certarent invicem, quis ſplendidiora & pretioſiora munera Imperatori offerret, majorem aleret mancipiorum numerum, magnificentius auro ſerico & gemmis ornatus atque veſtitus incederet; unde precium pecuniæ auctum, & ad ſummum avaritiæ gradum omnia fuerunt redacta, nec amplius munera atque officia inter benè meritos diſtribuebantur, ſed ijs qui plus æris obtuliſſent conferebantur

T.Liv.li. 99.

1520.

1556.

ferebantur. Qui dignitate erant inferiores modum potius cumulandi pecunias, quam gloriæ ex rebus benè & fortiter geſtis adipiſcendæ quærebant; ut illius ope ad munera altiora aſcenderent; omnis miſeria redundabat in miſeros agricolas, qui angarijs opprimebantur, & in extremam redacti neceſſitatem agriculturam deſerebant, fugâque ſibi conſulere cogebantur: inde regionum vaſtitas inducta, decimæ non fuerunt ſolutæ, & ſtipendia feudatariorum ſeu Timariotorum ceſſaverunt. Nec ſumptus ſubminiſtrati fuerunt ad aulam & militiam ſuſtentandam. Unde præter loca maritima & limites Imperij reliqua ditio fere univerſa deſerta quaſi videbatur.

Ex his quæ in medium fuerunt allata concludimus: Turcam in hiſce bellis, in quibus unà cum provincijs bello captis ſubditos ad bellum idoneos nullos ſibi ſubjicit, deteriorem potius quàm meliorem ſtatum Imperij ſui reddere; idque magis, quo diutius protrahuntur & ſæpius iterantur ejuſmodi bella, & factiones inter militescopiarum numerum minuunt. Quarum defectus, niſi ordinem militiæ immutare velit, nuſquam alibi quam ex Seraglijs ſuppleri poteſt: in quibus tantus eſt puerorum numerus, ut ſi ter vel quater inſigni clade exercitus afficeretur, defectus occiſorum ſuppleri poſſit. Sed ulterius non ſufficient, etſi extraordinaria puerorum collectio vel exactio fieret; qui tam ſubito excreſcere & ad bellum ſi continuetur aſſuefieri nequeunt. Interim provinciæ incolis privantur, præter ruſticos, quorum nulla habetur ratio, qui ſingulis annis in expeditionibus moriuntur: Aſappi ſcilicet, foſſores, & qui commeatum in caſtra conferunt. Bis ſingulis annis extrema illis calamitas à prætereuntibus militibus infertur; quos hoſpitio excipere & ſtipe juvare tenentur, præter reliquas inſolentias, quæ ipſis inferuntur. Coactus igitur & invitus Turca breviora quidem bella, ſed immen-

immenſo cum apparatu gerit; & ſemel in Aſia pace initâ, quo ruſtici qui ibi ſunt poſt tot tantaſque miſerias perpeſſas quieſcere & ſeſe recolligere poſſint, bellum in Europam transfert, ne otio torpeſcant & corrumpantur milites.

Hinc igitur adparet error quorundam, qui bellum continuando deteriorem Chriſtianorum ſtatum fore exiſtimant; quod non copias ſed pecuniam belli nervum ſtatuant. Quod equidem nunquam mihi perſuadere potui; tum propter rationes ſuperius allegatas, tum quod ipſa experientia fuerim edoctus, Turcas non diuturna ſed vaſtuoſa bella gerere. Quod ſi potius è re ſua fore cognoviſſent, bellum protrahere quam finire, dubio procul conſuluiſſent rebus ſuis, prout ipſis viſum fuiſſet commodiſſimè. Nec dubitandum quin ſæpius hac de re in concilio tot Imperatorum fortiſſimorum, totque ducum ſtrenuisſimorum inſtituta fuerit conſultatio. Namque Imperio quam longisſime dilatato incommoditas illa aucta eſt. Siquidem milites ab extremis limitibus ad alteram Imperij extremitatem, per media quaſi deſerta deduci nequeunt, niſi cum proprio detrimento & ruſticorum everſione. Quod firmum eſt argumentum inſtantis ruinæ, quæ minatur monarchiam hanc, ad tantam amplitudinem & vaſtitatem propagatam, ut partes extremæ à ſuo centro debita auxilia atque ſubſidia difficulter accipere posſint. Verùm nimis diu in hac materia immorati ſumus, quæ tamen conſideratu dignisſima eſt; unde fundamentum præcipuum noſtræ quæſtionis, quam decidendam ſumpſimus, dependet.

Ad deſertionem & deſolationem provinciarum, quæ ex nimia ruſticorum & ſubditorum extorſione & miſeriâ provenit, aliud accesſit ſub Selimo II incommodum non minus grave quam præcedens. Claſſe enim Turcica poſt expugnatam Cypri inſulam profligata atque deſtructâ, & maxi- 1571

more-

mo rerum maritimarum apparatu amiſſo, adeo Imperator animum à belli maritimi ſtudio ſubduxit, ut à navigatione & mari protinus abſtinere ſecum ſtatuerit. Secus ac fecerunt majores ipſius, qui incrementi & authoritatis ſpem non minimam in re maritima poſuerant; cum Græci ut ſumptibus parcerent ejus imperium ſpreviſſent & neglexiſſent. Remedium huic malo afferri quiviſſet, ſi quis Solimannus regnum adeptus eſſet: ſed Amurathes III ſucceſſit, qui mollis ipſe aulam delitijs & ocio perditam habuit, nec Turcicam militiam enervatam atque corruptam è fundamentis reſtaurare & ad priorem ordinem revocare; nec pacem cum vicinis conſervare novit, qui Solimanni fortitudine perterriti, ab armis hactenus quieti abſtinuerant. Imperator delitijs Seraglij vel aulæ vacabat, res quæ Imperij ſtatum concernebant conſiliarijs tractandas relinquebat, neque proprias neque hoſtium vires atque potentiam explorare & perſcrutari curabat. Sinani Baſſæ conſilijs, qui primi Viſieri officio fungebatur, irretitus, bellum quod nunc in Ungaria durat, in ejus favorem ſuſcepit, ut inquietæ ipſius voluntati atque naturæ obſecundaret: cujus tamen fructus nimis amaros, præventus morte, guſtare non potuit. In Imperio ipſi Ma-
1596. hometes III. omnium cum applauſu & lætitia ſucceſſit, quod ad bellum magis patre Amurathe inclinare, idque à juventute foviſſe, videretur. Attamen mulierum illecebris corruptus, non eſt profectus, ut tot malis hoc in bello illatis ſuccurreret, & remedium afferret, verùm etiam duces militiæ præcipuos vitâ temere privavit, cladium cauſas non corrupto exercitui ſed ipſis ducibus imputans. Primùm
1595. Ferathum Baſſam virum bello præſtantiſſimum ad Sinani querelas & accuſationes laqueo ſuffocavit; Sinanus ipſe non abſque ſuſpicione veneni periit, quod à Tranſylvaniæ Duce anno proxime elapſo cæſus fugatuſque fuiſſet. In tanto du-

cum

cum præſtantium defectu claſſis curam ejuſmodi homini commiſit, qui rei maritimæ ſtudium nec didicit unquam neque tractavit. Ipſe vero cum Cigala in Vngaria comparuit, forſitan quod exercitus, niſi ipſius ſub auſpiciis, in bellum proficiſci nollet. Agriam exiguâ ſuâ cum laude cepit, quod neque ſitu neque manu eſſet munita, & præſidiariorum culpâ in ejus occupatione haud levis interveniſſet. Exercitum Chriſtianorum culpa noſtrorum fugavit, cum prius milites ipſius turpi fugâ multoties ſalutem quæſiviſſent, quorum numerus infinitus perijt. Quod ſi, fortuna æque ac virtus bellicumque robur eos deſtituiſſet, hoc anno fundamentum ſuæ libertatis Hungaria primum ac firmum jeciſſet. Magno ſane conſtabit labore Turcico Imperatori, ut rurſus confirmet tot cladibus fractum ſuorum militum animum; unde ab exiguis noſtris copijs ſæpius immenſa ipſius multitudo cæſa atque deleta fuit. Hinc cauſſæ patent, ob quas provinciæ quædam integræ ejus jugum excuſſerunt, Walachia ſcilicet atque Tranſylvania, è quibus militiæ Turcicæ plurimæ quondam commeditates proveniebant. Quod ſcilicet à potentia & viribus earum provinciarum nihil eis periculi metuendum eſſet, quas ſemper antea horruerant atque formidarant. Apparent quoque occaſiones, cur tam invitè militiæ nomina dent ſubditi, qui ſponte quondam ſua & ultrò in bellum procurrebant. Notæ ſunt æmulationes atque diſcordiæ, quæ inter præcipuos duces vigent: inter Sinanum quidem & Ferathum non ita pridem, hodie inter Hibraimum, (cui Sultanæ favent, quod paci ſtudeat & bellum deteſtetur,) atque Cigalam, qui officio primi Viſieri, quod virtute militari commeritus fuerat, privatus ad alios regni limites relegatus fuit Giaffer Baſſa ſuffocatus periit. Quod ſi hæc tyrannis in reliquorum aulicorum notitiam perveniret, non mirum foret, ſi communis quædam rebellio ſequeretur; cum cuilibet extre-

mum periculum vitæque diſcrimen jure timendum ſit, quod ad libitum mulieris, etſi nihil gravius ſit commeritus, incurrere poſſit. *Et hæc de Turcico exercitu dicta ſufficiant.*

NOSTRUM EXERCITUM quod attinet, jure dicimus continuo belli uſu longe meliorem eum exiſtere. Namque *Germanorum* civiles diſcordiæ authoritate atque prudentia Imperatoris Rodolphi ſublatæ, & bellorum occaſiones extinctæ fuerunt. Ille quidem diu præmeditans, atque ſecum animo bellum volvens, ad id pacis tempore ſeſe inſtruxit: interim Germanorum animos pacavit, remotis diſſenſionibus, quibus irretiti non conſiderabant periculum, quod ab inſtante hoſte potentiſſimo imminebat. Hinc factum, ut majora auxilia quam unquam antea Germani contra Turcam miſerint. Iidem edocti, quanta facilitate ſuis viribus Turcicam potentiam infringere poſſint, relicto priſtino belligerandi modo, non ſolum quæ adhuc poſſident defendunt, ſed hoſti quoque offenſivum inferre bellum, atque ejus propugnacula & urbes tentare obſidere & expugnare audent. Imperator noſter Ancum Romanorum regem imitatus, non minus ad bellum quàm ad pacem aptum ſeſe declarans, ſubito bellum acceptavit, cum Turcarum perfidiâ, occupatâ Bicciâ Croatiæ propugnaculo, & violatis legatis pax rupta fuit.

Quantum valeat *Hungarorum* virtus contra Turcas, ex eo patet; quod ipſi ſoli per ducentos fere annos fortiſſime hoſti reſtiterunt. Vt nunquam vel minimam partem hujus regni ſub jugum mittere potuiſſet, niſi civiles diſcordiæ aditum præbuiſſent, & fere januam in id aperuiſſent. Notæ ſunt clades, quas à noſtris accepit; tum etiam victoriæ, ob quas plurimi ſane duces, qui in Hungaria contra Turcas militarunt, triumphos adhuc hodie agunt. Idem probant tot factiones quæ adhuc vigent. Cum enim plurimi duriſſimum ejus jugum amplius perferre

ferre nequeant, animo confirmato ſeceſſionem fecerunt. Qui nunc difficillima quæque tentant & maxima cum laude ad finem perducunt; inprimis verò cum è ſua natione nacti ſint Principem Chriſtianum & bello ſtrenuum, qui memoriam Stephani & Matthiæ regis renovat.

Quæ ſint *Germani* militis laudes bellica virtute partæ, non opus eſt ex hiſtoriarum ſerie longius repetere. Natura videtur Germanos complexione & corporis diſpoſitione armorum & belli oneri perferendo aptos procreaſſe; nec aliud ipſis deeſt præter exercitium, quo ob diuturnam pacem caruerunt, eoque deſtituti timidiores in proximis expeditionibus exſtiterunt. Siquidem nemo ea fortitudine natura dotatus eſt, ut primo hoſtium impetu (niſi irâ ſit commotus) animum non dimittat; verum ubi aliquoties ad manus cum eo fuit deventum & pugnandi modum didicit, abjecto omni timore ipſe prompte in aciem deſcendit. Ejus rei exemplum in Italis vidimus, qui ad Hydruntem, licet bello aſſueti ne aſpectum quidem hoſtium ferre potuerunt; perciti novi hoſtis fama & timore. Tum quod novam pugnandi formam prius non fuerant experti, adeo fuerunt perterriti, ut non dubitarint ex Vngaria copias quaſdam extrahere & evocare, qui Turcis reſiſtere ſcirent. Sane uſus atque neceſſitas plurimùm ad inſtruendos milites in bellicâ diſciplinâ conducunt. Vidimus in his ipſis regionibus veteres Germanorum legiones fortiſſime ſeſe in bello gerere, & exiguo militum numero non modò hoſtem non fugere, vel detrectare prælium, ſed ipſum quoque ad pugnam quærere provocare atque inſectari. *Bohemorum* equitatus male apud quoſdam audit, quorum rationes ego non intelligo. Namque in Aſiâ Cairi deliciæ & aeris temperies homines molles & effœminatos producere ſolet. Exſtiterunt tamen plurimi ejus regionis incolæ, qui Mamuluchorum exercitui ſeſe junxerunt, & diuturno

1480. Bonf. l. 36.

belli exercitio tam ſtrenui evaſerunt, ut cum ipſis Ianizaris congredi, & manus conſerere auſi fuerint. Rex Matthias in Moraviam quondam delegaverat equitum quaſdam turmas, ut hyeme atque æſtate ibidem militarent, quæ propter faciei nigredinem atræ legiones fuerunt vocatæ. Harum virtus adeo claruit, ut ſi quando una earum in exercitu numeroſo militabat omnibus formidabilis exiſteret, & reliquis copiis authoritatem conferret. Quid obſtat, quin hoc idem noſtro tempore eodem eventu tentetur, & in effectu ponatur?

Bonf. libr. 43.

Concludimus ergo, militiam noſtram diuturnitate belli meliorem factam eſſe: apud Turcas vero contrarium eveniſſe, ſiquidem tam ſubitò copias in occiſorum locum propter provinciarum defectiones reſtaurare nequeant, tum quod in prælijs plerumque fortiſſimi quique cadunt, quorum in hoc bello ad minimum centum millia occubuerunt, illi in primis qui in hiſce regionibus magis erant verſati & cogniti. Quod ad reliquam fæcem exercitus, collectam ex viliſſimis quibusvis, attinet, occiſorum numerus commemorari non poteſt. Turca quidem in tam vaſtuoſo imperio facile immenſam multitudinem hominum ſcribere poteſt; ſed pauci in ea milites ſtrenui reperientur, niſi juſtis præſidiis propugnacula limitanea denudare & privare velit. Objiciunt quidam, etiam à noſtris tyrones & novitios in militum numerum referri, qui nunquam antea hoſtis conſpectum viderunt. Fateor id quidem; ſed Turcarum diverſam eſſe rationem dico; ſiquidem noſter exercitus hominibus conſtat liberis, qui etſi cuncti in rebus bellicis non ſint exercitati, ingenia tamen ad militiam applicant, & uſum tractandorum armorum gladij in primis & bombardæ norunt. Contra Turcarum exercitus, præter Timariatos & milites qui privilegijs gaudent, conſtat hominibus abjectiſſimis & viliſſimis mancipijs, quæ nulla ſpecie libertatis fruuntur, reliquorum mili-

militum inſolentijs expoſita. Ruſticis in primis, quibus ne arma quidem relinquuntur; quos Iudæorum fæci abjectiſſimæ, qui inter Chriſtianos vivunt, verè comparare lubet. Huc accedit, qûod in regionibus ſeptentrionalibus homines naſcuntur ſanguine completi: unde etiam cordatiores exiſtunt, pericula ſpernunt, nec vulneribus terrentur, ut Phyſici dicunt, facilius quoque aëris intemperiem perferunt.

Hæc de militibus, nunc de armis.

De Armis.

Arma quod attinet, duo primum in conſiderationem veniunt: Quantitas ſcilicet & Qualitas. Ea autem in omni exercitu armorum *quantitas* habenda eſt, ut non ſemel inde milites armari poſſint, ſed cum ob varios caſus illi pereant, vel uſu conſumantur vel abjiciantur in fugâ, alia ſemper aſſervanda ſunt quæ militibus in perditorum locum tradantur. Nec eadem ad cunctos belli uſus conducunt: ſæpius ubi ſtratagemate hoſtis vincendus eſt, expedit paribus vel ſimilibus armis militem induere, ut hoſtem decipiamus. *Qualitas* armorum in uſu & prærogativa conſiſtit. Alia enim offenſiva ſunt, alia defenſiva. Illis aggeres diruimus, quibus tormenta bellica & omne genus machinarum comprehendimus, & hoſtem cominus & eminus petimus. Cominus ut eſt haſta, lancea, gladij & ſimilia. Eminus vero, ut arcus, bombardæ, & omne genus miſſile. Defenſiva arma ſunt, clypeus, ſcutum, ferrei thoraces, loricæ, & quicquid denique tutum corpus ab ictu hoſtili conſervat, quibus dubio procul noſtri Turcas longe ſuperant. Armorum prærogativa non omnibus nota eſt, ſiquidem è ſubtili hominis ingenio proficiſcitur: cum nimirum diligenter perpendimus, quæ arma hoc loco, hoc tempore, & in hiſce actionibus utiliter adhibenda ſint. Quod qui non obſervarit diligentius, contrarium forte ſuo conatu eventum experietur. III.

De hac materia inferius, ubi de aciebus ordinandis explicandum erit, fuſius dicemus.

De Commeatu.

IV. INter reliquas difficultates, quibus nonnulli moti, domi hoſtem expectandum ſtatuerunt, præcipua fuit commeatus

Iovius. & rerum ad victum pertinentium defectus atque penuria. Siquidem enim offenſiuum bellum ſit gerendum, longius in hoſticum, per deſertas ſcilicet provincias, proficiſcendum, & commeatus qui tanto exercitui ſufficiet maximo cum labore & ſumptu portandus foret; cum milites noſtri, qui bonis cibis & vini potui aſſueti, ejuſmodi nutrimento ſani & incolumes conſervandi ſint; Germani inprimis maximâ copiâ indigent; tum pedites propter tot meretrices lixas & calones, inutile genus hominum, qui ipſorum ſequuntur caſtra, tum equites, qui propter armorum gravitatem & ne equos perdant ſæpius quieſcere ſolent. Minori apparatu Hungari utuntur. Minimo verò Turcæ atque Tartari. Equos ut plurimum ſolo ſtramine & fœno alunt. Milites deſtituti pane carne & vino ſæpius pulmento vel oryza contenti vivunt; laute ſe vixiſſe putant ſi fruſtum panis biſcocti nanciſcuntur: vel carne ſalſa, obduratâ, in pulverem redactâ, & aqua calidâ maceratâ, veſcuntur.

Tam auſterum vitæ genus quondam apud Turcas in uſu fuiſſe potius credo, quam ut hodie eo utantur. Qui in hac o-

1443. pinione ſunt, ſententiam ſuam Vladiſlai exemplo confirmant,

Bonfin. l. quod defectu commeatus potiſſimum, cum ad Hemum uſque

26. proceſſit, copias reduxiſſe credatur. Eandem victus penuriam cauſſam extitiſſe, quod ad Varnam pugna cum maximâ incommoditate fuerit commiſſa. Tum etiam quod in Croatia nihil laude dignum effici queat; ob caritatem annonæ potius fieri, quam propter militum paucitatem & defectum.

Vt ad hanc objectionem reſpondeam, equidem ſatis mi-

rari

rari non poſſum, ſapientes quoſdam viros hiſce difficultatibus irretitos, conſuluiſſe tam inſignem errorem, ut hoſtem ſcilicet domi expectemus, in regione florentiſſima & fertiliſſima, ubi commodiſſime ſeſe poſſit ſuſtinere, ne cogatur longius adferre commeatum. Non igitur ſterilitas ſed difficultas commeatum deducendi, & quæ inde ſecutæ ſunt confuſiones, noſtros perterruerunt, quod nullum huic malo remedium adhibere ſciverint. Quod ſi recte fertilitatem regionis, & commoditatem tot fluminum navigabilium, tantam copiam armentorum & vehiculorum perpendiſſent, certe ulterius penetraſſent. Quod in hunc uſque diem noſtrâ in primis culpâ & incolarum diſcordiis intervenientibus nondum tentare auſi ſumus. Vladislaum quod attinet, nunquam ille ſibi perſuaſit fore ut Turca pugnam fugiat, vel quod tranſitu ipſum impedire poſſet. Non vero credidit fore, ut ex Aſiâ tam cito Amurathes contra inſtructiſſimum Chriſtianorum exercitum revertatur in Europam, ut ipſum præverteret antequam in Thraciam provinciam fertiliſſimam perveniret: quod ſi tale infortunium ſuſpicatus fuiſſet, facilime rebus ſuis aliter conſulere quiviſſet. Croatiæ defectibus quo minus conſulatur & proſpiciatur, noſtra potius confuſione, tum quod Ordines Regni à bello abhorreant, quam ex ignorantia vel impoſſibilitate quadam evenit. Cum videamus, hoſtes Conſtantinopoli uſque jumentorum dorſis ſuos adferre commeatus, & ob eam cauſſam immenſum impedimentorum numerum & acervum ſecum in bellum extrahere. *Leonic. lib. 7.*

Primum ſciendum Chriſtianum exercitum ad trium provinciarum limites emittendum. Viginti mille in Croatiam: triginta mille ad Tranſylvaniæ & Walachiæ confinia: quinquaginta mille ad Danubii ripas ſubſiſtent. Neceſſitate tamen urgente bina caſtra conjungi poſſunt. Suppono alteram quoque neceſſariam belli rationem; quod nunquam locus hoſtilis proficiſcenti

ficiſcenti exercitui à tergo relinquendus eſt; in primis vero prope flumina, ne qui commeatum adportant impediantur; qui non modò ab hoſtium inſidiis defendendi ſunt verum etiam ab incolarum latrociniis. Et ſemper turma quædam equitum emittenda, ad loca ſuſpecta perluſtranda & detegendas inſidias, ne metu prædonum impediatur commeatus comportatio. Opera quoque danda, ut pro ratione periculorum, & diſtantia locorũ, unde merces afferunt mercatores, honeſtum hi lucrum percipiant, quo in poſterum ad mercimonia diligentius exercenda inſtigentur. Deligendi ſunt certi quidam officiarij, qui mercibus pretia juſta imponant. Certus eſt locus deſignandus, quo mercatores ſecure, tanquam in emporio, conveniant, & quæ attulerunt venalia exponant, vel aliis mercatoribus divendant, à quibus poſtea vehiculis & carris tutò in caſtra deferantur. Proficiſcente enim exercitu non ſemper ad ea loca, ubi ſubſiſtat, perveniri juſto tempore poteſt; & morâ interveniente, merces quæ durare non poſſunt, corrumpuntur & fruſtra pereunt. Quod ſi iſta ſtrictè obſerventur, non eſt dubium quin rerum omnium abundantia in exercitu ſit futura, propter tot fluvios navigabiles, qui per regiones fertiliſſimas & copioſiſſimas dilabuntur.

Cum verò ea loca ubi plus imminet periculi mercatores adire non ſoleant, neceſſarium foret (in Croatia imprimis) ut ejus provinciæ Ordines, qui militibus ſtipendia ſolvunt, granaria quædam publica in locis ſecuris conſtituant, unde avenam atque panem militibus ſtipendij loco numerent. Quin & pro ſingulis militum vexillis vehiculum vel jumentum quoddam ſolo pane bis cocto vel frumento onuſtum circumvehi poteſt. Nec tamen eo ſine permiſſu belli ducis utendum, ſed ad ſubitas expeditiones conſervandum; ne quæ mora injiciatur, vel occaſio amittatur, donec de victu ſibi milites proſpiciant. Vbi

vero

vero per dies aliquot in loco certo quieſcendum eſt, jumenta atque vehicula tutò ad conſtituta illa emporia provinciæ vel mercatorum mitti poſſunt, ut quilibet pro ſuo vexillo quæ neceſſaria ſunt comparet. Quin & ſentina illa hominum inutiliſſimorum, mulierum puta atque colonum, ab exercitu abigatur atque depellatur: paucis exceptis, qui ægrotos curent & lintea-mina lavent. Quod peditibus Germanis inprimis uſu venit, qui laceratis veſtibus fere nudi revertuntur è bello, vel pereunt veſtibus deſtituti.

Poſtquam Tranſylvania atque Walachia (quæ vera Turcarum fuerunt granaria) ab ipſis defecerunt, maximis inde neceſſitatibus urgeri cœperunt, ſiquidem commeatum ex Aſia navibus Conſtantinopolim quidem, inde jumentis in Vngariam tranſportare coguntur. In Europa parū frumenti ex provincijs, quas poſſident etſi fertiliſſimis nanciſci poſſunt; quod exigui ſuperſint pagi, & ipſi quidem incolis vacui. Tum etiam quod per tranſitus militum, qui toties iterantur, omnis ferè commeatus abſumatur, & regio depopulationibus quaſi deſerta reddatur. Si quis itaque commeatus comportandi rationem qua Turca utitur, deinde qui ſumptus requirantur ad alenda tot mancipia qui eos conducunt, tum quantum frumenti abſumat exercitus antequam ſedem belli attingat, recte perpendet, ſane reperiet fieri non poſſe, ut per tres vel quatuor ſeptimanas in uno loco Turca immoretur. Quod pabulationes quibus equitatus vix ſuſtentari poteſt, multo minus jumentis quæ vehicula trahunt alendis ſufficient; quorum numerum majorem eſſe Laonicus dicit, quàm hominum qui militiæ inſerviunt. *Lib. 7.* Ad Agriam proxime nonnulli opinati ſunt, prælium differendum eſſe quod hoſtis pabulationum & commeatus defectu brevi inde diſceſſurus ſit; cujus penuriâ plus damni in his regionibus percipit, quàm arma hoſtilia ei inferre poſſint.

SECTIO ALTERA.

Quomodo in bello procedendum & bellum ſit gerendum.

QVæ hactenus à nobis dicta fuerunt, ad intelligenda reliqua in medium inprimis fuerunt allata, ſiquidem principalis hujus materiæ ſcopus in iis verſatur. Vt igitur probe intelligantur omnia, præcipua capita obſervanda ſunt: *Bellum* ſcilicet offenſivum in poſterum gerendum; *tum* quo ordine hoſtilis regio ſit aggrediunda; *poſtea* qua ratione acie cum hoſte ſit decertandum, & quod bellum pluribus annis protrahendum, & hyeme quoque gerendum, *denique* quomodo bello capta ſint conſervanda. Quod ſi in tam brevi compendio hæc omnia pro rei dignitate diſcuti, & examinari nequeunt, ii ſaltem, quorum plurimum intereſt ea diligentiſſime conſiderare, & ad calculum ſingula revocare debent.

I.

Bellum offenſivum gerendum eſſe.

QUæ commoda quæve incommoda bella offenſiva vel defenſiva ſequantur, primum generaliter, tum particulariter conſideremus.

Ad prius quod attinet pluribus ſane exemplis comprobatum eſt, *Bellum commodius*, Guicciardino teſte, *hoſti inferri, & in hoſticum derivari quam domi illud excipere.* Ejus rei exempla
lib.10. multa apud Romanos ſcriptores legimus, qui earum partes
Tit.Liv. plerumque potiores exſtitiſſe prædicant, qui primi arma arripuerunt.
lib. 1.
lib.21.18. Vt habet Livius in conſultatione de bello Samnitis
lib. 24. movendo, vel in Macedoniam transferendo: in oratione Scipionis de Africa debellanda: in conſilio Hannibalis Antiocho dato, de bello Italiæ inferendo; quæ loca omnia ſententijs exquiſitis

ſitis ſunt referta. Inter quas hæ ferè ſunt præcipuæ: præcaveri deſtructionem propriæ ditionis: hoſtem impediri, quo minus pro libitu ſuorum ope atque præſidio uti poſſit, ſubditorum facultatibus hoſtilis exercitus devaſtatione everſis: hoſtem timidiorem reddi, cum qui aggrediuntur ſemper ſint ferociores: milites cordatiores ad pugnam reddi, quod procul à ditione propria & patria abſint: occaſionem ſuppeditari multorum animos explorandi, qui erga Principem male poterant eſſe affecti: victoria lucrata regionem hoſtilem poſſe occupari, priuſquam hoſtis exercitum reſtauret. His rationibus aliæ opponuntur contrariæ, quas idem Livius recenſet, deſcribens incommoda, quæ Alexander M. habiturus fuiſſet ſi in Italiam deſcendiſſet: ut Fabius in Senatu contra Scipionem probat, & Paulus contra Hannibalem. Qui idem hoc tandem fatetur: quod domi quisque majores copias colligere, quàm extra ditionem ducere poſſit: clade accepta patere, quo ſe in tutum recipiant milites à nece ſuperſtites: exercitum reſtaurari facilius poſſe: ſitus locorum & viarum cognitos eſſe, quos in noſtrum uſum convertere poſſumus; res neceſſarias domi ſuppeditari, quibus in peregrina regione ſit carendum. *lib. 9.* *lib. 18.* *lib. 12.*

In hac materia Secretarius in hunc modum diſtinguit. Si, inquit, potentia ejus qui oppugnatur inferior ſit hoſtili, defenſivum bellum gerere debet, cum auxilijs externis deſtituatur; ſecus faciendum, ſi vires ejus tantæ ſint, ut acie cum hoſte concurrere, nec de victoria deſperare auſit. Duo inſuper hic conſideranda: Num regio naturâ ſitus, vel arte ſit munita, num pateat undique: Deinde utrum exercitus noſter è proprijs ſubditis conſtet, quos convocare poſſumus pro libitu, an vero conductitios milites habeamus, iique conſenſu plurium conſcribantur. Quod ſi regio munita ſit, & militia ex ſubditis conſtet, hoſtis propter dictas cauſſas domi expectari debet: Sin vero *lib. 2. c. 12.*

aperta ſit regio, & milites ab alterius arbitrio dependeant, non expedit ut defenſivum bellum geramus, ſed melius erit hoſtem prævenire, maxime vero ſi ille ſit vicinus & potens, cujus imperium ſubditi abſolute recognoſcant, quos ille pro libitu convocare & hinc inde emittere poſſit, qualis revera Turca eſt. Ejus
lib. 34. rei Hungari exemplum præbent, quos nunquam hoſtis ſubegiſſet, niſi diſcordiis civilibus irretiti (ut dicit Bonfinius) defenſivum bellum gerere conſtituiſſent; quod revera nihil aliud erat quam bellum gerere, non ut illis conducebat; ſed potius ut hoſti commodum videbatur. Maximis ſumptibus ingens ſæpius exercitus fuit collectus, isque ſine ullo fructu iterum dimiſſus, quod hoſtis rebus ſuis proſpere geſtis diſceſſiſſet vel anni tempus non pateretur amiſſa recuperare. Accedit & alia haud levioris momenti cauſſa; quod cū nos eo tantum animo bellum ſuſcipimus, ut nos defendamus: probe illud ſuccedere non poſſit: cum econtra ubi hoſtem offendere velimus, poſſit. Turca movendo nobis bellum offenſivum, omnes ibi impendit regni nervos, illis expugnans urbes & arces, hiſce oppugnans & debellans noſtros exercitus. Id quod non poteſt, cum ad defenſionem ſui tantùm intentus eſſe velit. Prærogativa defenſorum conſiſtit in altitudine propugnaculorum, tectorum, & juſto laterum ordine extenſorum; qua ſic ſtante pauci multorum aſſultus ſuſtinere & reprimere poſſunt; ea jacente vincuntur. Iam quis meritò ſperare poteſt, quatuor ſex aut decem hominum millibus diu hoſtem impedire? qui in obſidione loci alicujus centum aut ducentis millibus, his agendo curriculos, illis effodiendo terram foſſasque replendo, iſtis munimenta & aggeres educendo, ſtrenue occupetur, & totidem alijs in hoſtem eductis confligat: quia brevi temporis intervallo ſuperior evadat, ac munitiſſimum etiam propugnaculum everrat? & quodcunque præſidium enervet inque nihilum redigat abſque ulla militari arte, & inge-

ingenij ſolertia; niſi illud ſingulari naturæ beneficio inſigniter munitũ ſit? Præterea rationes noſtræ effectum non ſortiuntur, cum ad ſuccurrendum obſeſſo alicui à Turcis caſtro certum pręfinimus tempus: metientes illud non ex potentia hoſtili in hoc belli genere: ſed vel ex propugnaculorum magnitudine, quoad nos: vel ex commoditate ſitus: vel ex præſidij virtute, quam aliàs fortaſſis reſiſtendo viriliter conſpicuam fecit: non indagantes veriores eventuum cauſſas. Vnde poſtea fit, ut ſuccurſus iſti ſemper tardius adveniant. Cui ſæpe accedit præſidiariorum perfidia, aut animi abjectio; ſicut hujus rei teſtis eſt omnis Vngariæ palmus. In eo autem belli genere, quo nos hoſtem aggredimur & impugnamus, eque ſuis latebris in planitiem ad arma conſerenda provocamus, multo ſecius evenit. Non enim poteſt in prælijs campeſtribus ſicut in obſidionibus, uſurpare palas & ligones: ſed tantum lanceas, haſtas, & bombardas. Et hæc cauſſa eſt, quod rarò ad prælium apertum adduci poteſt; ſatis perſpectum habens, quantum hoc ſuis rebus vel proſit vel obſit.

II.

Quo ordine Regio hoſtilis ſit aggrediunda & debellanda.

Quæritur quis locus primùm, quis poſtea ſit oppugnandus.

Diviſimus exercitum noſtrum in tres partes, tum ut hoſtium vires diſtrahantur, tum propter commeatus rationem, tum etiam ut præcaveantur confuſiones. Cum parte præcipua, quinquaginta ſcilicet millibus tum peditum tum equitum hoſti ad Danubii ripas occurremus. Altera pars, quatuordecim nimirum peditum, & ſex equitum millia in Croatiam mittenda; quæ cum ſterilis ſit & montuoſa regio, minores copias & plures pedites quàm equites capere poteſt. Reſtant triginta millia hominum: è quibus Tranſylvano major numerus equitum Germanorum ſex millia ſcilicet, & quater millia peditum mitti

poterunt. Sub ipſo quoque decem millia equitum, & totidem pedites Hungari militent. Siculi præſtantiſſimi forent, ſi haſtis præpilatis uterentur.

Exercitu hunc in modum diſtributo, duæ regulæ ducibus ſunt obſervandæ 1. Quod nullus à tergo locus hoſtilis ſit relinquendus : Altera, ut tempus & labor in loco, qui alicujus ſit momenti, occupando, inſumatur, & in eo honor & ſumptus qui impenduntur conſiderentur. Priori regula periculum avertitur, ne exercitus intercludatur, & ſecuritati eorum, qui commeatum comportant, conſulitur. Alterius obſervatio faciet, ut cum recentibus copiis loca munita & principaliora facilius occupemus; quæ minora alia ſequentur, quorum occupatio forſitan eâdem opera & labore quo priora fuerunt expugnata, conſtitiſſet. Hoc conſilium Aſdrubal capta Placentia ſecutus eſt. Marcello, cum Agrigentum occupaſſet, ſexaginta aliæ urbes & oppida ſeſe dediderunt. Antiochus universâ Theſſaliâ potitus eſt, cum Pheras in ſuam poteſtatem redegiſſet. Idem innuit Marcellus, Fabium Collegam reprehendens, quod Caſilinum exiguum caſtrum obſediſſet, quod ne tentare quidem debuiſſet, eo tamen ſemel obſeſſo, propter honorem deſeri non poterat, etſi propter difficultates inde emolumenti parum & fere nihil Romanis accedebat.

Tit. Liv. lib. 17. lib. 16. 26. lib. 14.

Hoc igitur in primis tribus noſtris exercitibus obſervandum; ut nunquam hoſtilem locum à tergo inexpugnatum relinquant, ea maxime quæ ad fluvios ſita ſunt. Tum ut ſemper aggrediantur loca principaliora, & præclariora. Inde præter alia ſequetur, ut hoſtis ſi auxilio obſeſſis venire velit, nobis magna ſua cum incommoditate ſeſe accommodare cogatur. Nec à tergo aciem noſtram aggredi & confundere poſſit; quo unico modo noſtros prælio ſuperare antea conſueverat.

Vt ad ſingularia veniam, puto exercitum noſtrum majorem ad

ad *Budam* occupandam initio applicandum eſſe; poſthabitâ Solnock, Agriâ & Hatwana, quod urbes iſtæ hoſti potius impedimento quam emolumento ſint futuræ & ex ijs commeatus, qui per Danubium defertur, impediri nequeat. Buda vero ob has rationes capienda, quod nimirum una ſit ex urbibus regni primarijs; hoſtes eam optime munitam æſtiment: regni ſit metropolis, & quod eſt præcipuum in meditullio fere ſita, unde verſus Solnock & Agriam commodiſſime præſidium mitti poteſt: nobis vero neceſſaria & peroportuna propter Albæ regalis obſidionem, qua ſimul etiam Iavarinum intercluditur & obſidetur. Si Solnock Agriam vel Hatwanam obſidere velis, Danubij commoditate deſtitueris; in Iavarino occupando eædem difficultates & forſitan majores occurrent, minores tamen utilitates inde ad nos redundent, & parum honori noſtro conducet ſi defenſionibus aſſiduo, & amiſſis recuperandis innitimur. Fateor Iauarinum gravis inſtar ſtimuli eſſe, qui fortiter nos pungit, propter vicinitatem multorum locorum, qui magni ſunt momenti, & quod hoſtis inde magno ſuo cum fructu bellum gerere poſſit. Nobis tamen omnium rerum commoditas inſervit, foſſorum inprimis, qui maxima copia in ea regione reperiuntur.

Vna Budæ obſidioni difficultas obſtat, quod exercitus dividendus & intervallo maximorum fluuiorum ſeparandus erit. Eodem enim tempore Peſtam (quæ ad alteram ripam poſita eſt) cingere & premere convenit. Itaque ſub menſis Iunij initium, coram hac urbe comparerem, cum hoſtis copias ſuas nondum conjunctas habet pontem ſuper fluvium conſtruerem, & melius cuſtodirem, quam in priori obſidione anno milleſimo quingenteſimo & quadrageſimo primo & nuper ad Iavarinum factum, ubi pontis expugnationem deditio urbium ſecuta eſt.

His primordiis ita conſtitutis, ambo loca ſimul aggrederer. 1594.

Budæ

Budæ fingerem arctius inſtare, ſed re ipſa vehementius urgerem Peſtam, quod facilior captu ſit, tum quod copiæ quæ Peſtam obſident facilius reliquis, ſi hoſtis auxilium Budenſibus ferre conetur, ſe conjungere poſſint. Quod ſi res ex voto cedat, nec aliud periculum ſupereſſe videatur, copiæ iſtæ Seghedinum obſidebunt; quod locus ille commodiſſimus ſit, non ſolum ad deturbandum hoſtem ex Hungaria ſuperiori, verum etiam ad tranſitum in Tranſylvaniam confirmandum. Cujus Princeps occupato Chinadino, quæ parùm à Lippa diſtat, ponte Tybiſcum junget, eoque firmo præſidio munito, conſilia & auxilia noſtra quovis tempore excipere poterit. Ob hanc unicam cauſſam, niſi adeſſent aliæ quoque, Budæ expugnatio non eſt omittenda; nec ſuaderem Tranſylvano ut Temeſwariam oppugnaret, niſi obſeſſa vel expugnatâ Budâ, ne molem exercitus Turcici contra ſe irritet & convertat, cui noſter exercitus propter longitudinem itineris in tempore auxilio venire nequeat. Quin prius tranſitus confirmandus, & cavendum ne à tergo quid periculi immineat, priuſquam tanti momenti res ſuſcipiatur.

In Croatia duo ſunt præcipua itinera, alterum ad Savum, ad Dravum alterum tendit. Illud confirmandum Petrinæ propugnaculi auxilio, & fluvius occupandus. Quod ſi ab ea parte Biccia cum locis finitimis occupari poſſet, confinia illa contra Boſniam tuta exiſterent, & exercitus ibidem ſubſiſteret. Inde alterum iter, quod ad Dravum ducit tentandum, quod Bobaccia exiguo intervallo ab eo diſtet, & propugnacula ijs in locis quædam conſtruenda, quo ſeſe exercitus recipiat, ſi majoribus viribus Turca ingrueret: Hac ratione plurimum damni hoſtibus inferri poteſt, tum propter vicinitatem Sigethi, cujus illi maximam curam gerunt, tum propter commeatus defectum, atque impedimentum, ſi verſus Budam excurrere velint. Itaque

que exercitus hic ſi in iſtis regionibus ſolummodo quietus ſubſiſtat, reliquis duobus plurimum conducet: donec vel revera Temeſvvariæ obſidio ſuſcipiatur, vel ſaltem fingatur, ut hoſtium conſilia atque copiæ diſtrahantur, quo Buda vel Alba regalis majori cum ſecuritate obſideri poſſit. *Hæc de præſenti materia dicta ſufficiant. In reliquis idem ordo & eadem regula in tribus illis exercitibus obſerventur.*

III.

DE PUGNIS ET PRAELIIS.

ARtes quibus dux belli in primis excellere debet in ordinandis aciebus & pugnis committendis conſiſtunt. In his ſi probe verſatus & inſtructus eſt, reliqui errores qui ipſius culpa committuntur facile corrigi & perferri poſſunt. Qui contra artibus hiſce deſtituitur, etſi reliquam militarem diſciplinam optime ſciat, nunquam tamen ad proſperum finem bellum arduum deducet. Namque pugna proſpere commiſſa defectus priores omnes delet & obliterat: victoria vero amiſſa reliquas actiones quæ præceſſerunt inutiles & vanas reddit. Quantum porrò gloriæ & honoris victoria habet, tantum ignominiæ & periculi clades adferunt. Siquidem in rebus bellicis fortuna ut plurimum dominatur, in pugnis ejus imperium in primis adparet. Ubi decretum ducis non recte intellectum vel perceptum; ubi ordo præſcriptus non recte obſervatus: ubi temeritas aut vana quædam vox à minimo milite edita victoriam hoſti parat quem victum credebamus; ubi denique ex improviſo innumeri caſus eveniunt, quos dux belli conſilio ſuo prævertere vel aſſequi nunquam potuit. Ideoque ſuperius, ubi de militibus dixi, tandem in hunc ſenſum concluſi: Turcam commodius vinci non poſſe quàm crebris pugnis, in quibus tamen magnam ille prærogativam habet. Ideoque relictis communibus illis ſtratagematibus ad ea revertar, quibus ut pluri-

Secretarius de Arte militari lib. 2.

mum victoriam nobis hoſtes eiripuerunt. Ante omnia de acierum ordine dicendum foret, quomodo tam numeroſo exercitui reſiſti poſſet, ſed cum ea materia pluribus capitibus conſtet, ad finem hujus libelli eam reſervavi.

Perpendi autem ſæpius mecum & examinavi pugnas celebriores, in quibus Chriſtiani à Turcis victi, eas præcipue quæ in Ungaria commiſſæ fuerunt, ubi (poſthabitis cauſſis, ob quas ad manus ventum fuit,) quatuor præcipuos errores & cauſſas cladis noſtræ me reperiſſe puto; qui neceſſariò inpoſterum præcavendi & corrigendi ſunt. Error inſignis videtur *ſi* exiguæ copiæ prælio cum immenſa hoſtium multitudine confligant: *ſi* nimio pugnæ feruore & cupiditate hoſtem aggrediamur; *ſi* milites ordines deſerant vel prædas agant, hoſte nondum penitus devicto vel lucrata victoria: *ſi* nimis diu hoſtem fugientem inſequantur. Hos errores, & quæ adhibenda ſint remedia, ubi pro dignitate materiæ probe deduxero, ſpero me ſatis evidentet demonſtraſſe, Turcam in Ungaria optime vinci poſſe.

Primus error.

ETſi victoriæ non hominum multitudine, ſed militum ſtrenuorum fortitudine apprehendantur, innumera ut exempla teſtantur eorum qui cum impari plane hoſtium numero manus feliciter conſerverunt: (Inter quæ clariſſima omnium Luculli eſt victoria; qui aperto Marte cum ſex millibus equitum & quindecim millibus peditum Tigranem immenſa hominum manu ſtipatum profligavit. Qui cum Romanorum caſtra è longinquo luſtraſſet, per jocum dixit; ad legationem tot hominibus non opus eſſe, ad exercitum majores copias requiri.) Attamen Turcæ non adeo ſunt ſtupidi & inſulſi, cujuſmodi à nonnullis finguntur, ſiquidem ab infantia ad labores & bellica exercitia aſſueſiunt. Neque in noſtro exercitu ea diſciplina militaris cernitur, quæ quondam

dam floruit; unde pauci ſæpius heroica plane facinora & qua-
ſi miracula contra numeroſiſſimos hoſtes ediderunt.

Quemadmodum igitur belli dux meritò ignorantiæ vel
timiditatis accuſaretur, ſi ad Turcam vincendum trecenta
vel quadringenta hominum millia conſcribere vellet, quo
æqualem hoſtili exercitum haberet, non conſideratis alijs
prærogativis: Sic ſtultæ temeritatis notam merito quidam
incurret, ſi cum quindecim vel viginti millibus militum vi-
ctoriam ſibi promitteret. Nam etſi ejus rei exempla in
regibus & ducibus quibuſdam habeamus, ij tamen non ſtu-
dio ſed vi & extrema neceſſitate coacti ad manus pervene- *1444.*
runt. Vladislaus putans Amurathem plane Europa exclu- *Bonfin. l.*
ſum eſſe, cum viginti quinque millibus in expeditionem pro- *26.*
fectus eſt: (etſi Dracola ipſum præmonuiſſet, ne cum tanta
paucitate ulterius procederet, ſiquidem Turca ad venatio-
nes majores copias ſecum traheret.) hoſte igitur ſubitò
comparente, tutò ei cedere & pedem referre non licuit; nec
ſubſiſtere etiam poterat, quod commeatus inopia exercitus
laboraret, fortunam itaq; tentare coactus fuit. Paulò pòſt Jo- *1448.*
annes Corvinus, ut ignominiam illam antiquaret cum viginti *Ibidem.*
duobus millium pugnam invitus cum eodem Imperatore
iniit, priuſquam reliqua adventarent auxilia. Neque Lu-
dovicus ſtudio contra Turcarum aciem, quæ trecentis milli-
bus hominum conſtabat, cum viginti quinque in prælium
deſcendit, ſed cum hoſtem ad Dravum tranſitu prohibere *1526.*
cogitaret, & ſerius adveniſſet, nec ſubſiſtere poterat commo-
de donec reliqua auxilia adventarent. Huc tamen non de- *1396.*
bet referri Sigiſmundi clades, qui cum ſexagies millibus mili- *Bonfin. l.*
tum cæſus fuit; non quidem propter exercitus debilitatem,
ſed propter alios errores de quibus poſtea dicemus. Ad A-
griam nuper exercitus noſter quinquaginta fere millibus
militum conſtitit, cæſus tamen, non quidem copiarum de-

fectu vel hoſtium fortitudine, ſed propter alias quaſdam confuſiones; vel quod exemplo Ludovici in inſidias fuerint deducti, vel quod nimis præcipitanter ut Sigiſmundus in prælium procurrerint, unde poſtea conſternati milites vano terrore perterriti fuerunt.

Sufficient igitur quinquaginta millia militum ad pugnam cum Turcis ineundam; maxime ſi ejus vires, ut ſupra dixi, diſtractæ nec in unum locum collectæ ſint. Præter rationes ſuperius allegatas exemplum me movet Romanorum, qui contra copioſiſſimos hoſtium exercitus majores copias non duxerunt. Accedit ad rationem experientia quoque; quæ non ex ſucceſſu examinanda, in quo fortuna partem quoque ſibi vendicat, & aliæ occaſiones præter pugnantium fortitudinem interveniunt, ſed ex hoſtium confeſſione propriâ deſumenda.
1443. Cum Vladiſlao ſane, qui in prima ſua expeditione quinquagies mille hominum in aciem duxit, manus conſerere Amurathes auſus non eſt, quin ne ad pugnam cogeretur tranſitus difficiliores Thraciæ obſtruxit. Multò minus
1493. Vladiſlaum II, cujus exercitus ſexagies millibus conſtabat, in
Bonfin. l. 42. acie expectare voluit, ſed ut tuto copias reducere & domum reverti poſſet, ſpecie legationis & induciarum eum decepit, & varijs excurſionibus ipſum diſtraxit. Solimannus omnium Imperatorum Turcicorum fortiſſimus bis in Auſtriam cum
1529. trecenties & quingenties millibus militum, Germanorum in-
1530. nixus diſcordijs, deſcendit; verùm ubi ſolùm exercitum à noſtris conſcribi intellexit, qui tamen nondum in ipſius conſpectum venerat, turpiter inde diſceſſit, ejuſque diſceſſus fugæ haud fuit abſimilis. Idem Strigonium atque Albam Regalem cum ducenties viceſies millibus militum expugnavit: ſed cum Ferdinandum cum quadraginta millibus ho-
1543. minum Poſſonium adveniſſe & rectâ contra ipſum tendere inaudivit, ſubito reduxit exercitum copiaſque dimiſit.

Infini-

Infinita ejuſmodi exempla in medium adduci poſſunt. Agria quoque ejus rei teſtis eſt; ibi quæ geſta ſint recenti adhuc memoria tenemus. Sane perinvitus, nec abſque timore, hoſtis in aciem deſcendit, cogitans noſtrorum ſaltem animos tentare, vel confuſiones inter eos excitare, quæ ipſius commodo ſervirent: ubi vero noſtros ſuperare paludes & arctius illi inſtare vidit, neglecto armorum præſidio fugâ ſalutem quæſivit.

Rationes denique ex multitudine hominum deſumo, cui neque de victu & commeatu proſpici, nec ea certo ordine regi & freno contineri poteſt. Dein verè mihi perſuadeo, copias noſtras armis inſtructas eo ordine in aciem collocari poſſe, ne ab hoſte inermi circumdari poſſint. Tandem quod hoſtium vires disjunctæ ſint, ad plures Imperij limites defendendas. Quod ſi omne ſuum robur omnemque potentiam unitam haberet, noſtri quoque contra non ſecus cunctas ſuas copias recolligere vel conatus ejus eludere poterunt; donec reliqui exercitus in alijs provincijs, juſtis præſidijs privatis, alias expeditiones perficiant. In diſceſſu verò extremum eius agmen aggrediendum & infeſtandum foret.

Secundus error.

SEcundus error è nimia militum audaciâ & pugnandi deſiderio provenit. Etſi enim militaris audacia in pugnis probatur, imo duces quoque militum animos ad eam excitare debeant, ſemper tamen, ex Pauli Æmilij conſilio, penes belli ducem conſiſtere debet, locum tempus & formam pugnæ deſignare; quæ ducis munia ſi milites ſibi ſumant, officij rationem excedunt, ſiquidem verus militiæ ordo invertitur & confuſiones introducuntur, quas ordinarij ſequuntur effectus, cujuſmodi Ungaria ſæpius maximo ſuo malo experta eſt. Clades ad Nicopolim Ungarorum & Gallorum contentione contigit. Hi enim ne gloria priva-

rentur, quod primi hoſtem aggreſſi eſſent, ante tempus impetum in Turcas fecerunt. Illius ad Varnam cauſſa extitit nimia quarundam legionum temeritas, quæ hoſtem in planitie circumcurſitantem conſpexerant: eumque aggreſſi, contra ordinem præſcriptum inſectando, in loca incommoda fuerunt delati, quæ cauſſa ruinæ totius exercitus fuit. Ad Mohaz Ungari differre potius, quod commode poterant, quam inire prælium debuerant, donec adventu auxiliorum exercitus ipſorum confirmatus fuiſſet. Illi vero primas hoſtium turmas quæ è longinquo comparuerunt cum impetu adorti eos fugarunt, & tam diu inſecuti ſunt donec in inſidias inciderunt. Etſi clades ad Agriam noſtro exercitui, non propterea quod paludes milites ſuperarint, ſed ob alias quaſdam confuſiones quibus ordines fuerunt turbati, illata fuerit: negari tamen non poteſt, ſummo cum periculo pugnæ initium fuiſſe factum; ſiquidem hoſtis dum noſtri alibi paludes ſuperant, in alio loco, ubi minime cogitarant, adoriri pro libitu aciem Chriſtianam potuiſſet. Niſi ruinæ cauſſas prædandi deſiderio potius quam pugnandi ſtudio adtribuere velimus; ſiquidem avaritiâ equites ſeducti in funes & tentoria hoſtium fuerunt delati, ubi miſerè perierunt. Paulus Æmilius non ſolum nimiam militum in pugnis ſed in verbis quoque temeritatem caſtigabat: cum non datum ſit cuilibet duci conſtantiam & lenitatem Fabij Maximi imitari, qua erga Minutium uſus eſt.

Tertius errorr.

Tit. Liv. lib. 5. TErtius error deprædationibus committitur. In militia Romana cautum erat, ne miles prædas ageret priuſquam certum à ducibus ſignum ederetur. Nec difficile erat ſub ordinibus copias continere. *Bel. civil. lib. 3.* Cæſar in clade Pompeij Pharſalicâ ſubito reſtituit ordines, ut profligaret Pompeianos quoſdam qui collem proximum occuparant. Utiliſſima hæc

& ne-

& neceſſaria eſt diſciplina omnibus qui lucratam victoriam in dubium revocari nolunt; ut ſæpius evenit. Siquidem milites ſpolijs atque exuvijs colligendis adeo diſperguntur, ut in aciem reduci nequeant. Quodcunque ſane periculum immineat, ſæpius eo ſtratagemate milites fuerunt decepti, quibus hoſtes ſimulata fuga ſpem prædæ opimæ injecerunt, caſtra omni genere ſpoliorum referta eis diripienda conceſſerunt, inter fugiendum res pretioſas projecerunt, vel carros atque vehicula ſubducere, ne hoſti in manus venirent, ſimularunt, ut eorum aciem hac ratione dirimerent. Cujuſmodi ſtratagemata Frontinus plura recenſet. Multi duces ut errorem hunc evitarent, commoditates ejuſmodi ſuis præripuerunt: plurimi propugnacula magni momenti, jam victa fere, capere noluerunt; quod hoſtibus præſidium licet exiguum adventare ſcirent, verentes ne dum milites in colligenda præda occupati eſſent, hoſtes eos adorirentur imparatos. *Tit. Liv. l. 2. 6. 7.* *lib. 1. c. 26* *lib. 2. c. 5.* *Guicciar. lib. 14.*

Turcæ ejus rei obſervantiſſimi. Nec urbes nec caſtra diripere ſolent, niſi omni ſuſpicione imminentis periculi vacui ſint & liberi, ne amittant certam victoriam ſpe prædæ exiguæ, quæ, ut dicebat Ambiorix, victoribus tandem ſerò licet cedit. Ad Varnam Turca per triduum à direptionibus caſtrorum abſtinuit. Poſt pugnam ad Agriam commiſſam, ſequenti die integro omnia impedimenta ſalva viſa ſunt & intacta. Sanè qui hac ratione in bello procedunt, non timide ſed prudentiſſime agunt. Secus quam fecerunt quidam è noſtris centurionibus, à quibus vix hoſtis diſceſſerat, non vi in fugam conjectus, ſed ſponte ſe ſubducens. Nam etſi hoſtis non ut noſtros deciperet ſed præ timore aufugit, illi tamen ſuos ipſimet ordines turbarunt, & hoſti cauſſam præbuerunt inſidias ſtruendi & in aciem redeundi. Antiqua hujus rei exempla minus nota ſunt, ſed noſtra *Cæſ. bel. Gal. lib. 5.*

recen-

1552. recentiora omnibus patere debent. In Ungariâ Aladana, & paulo poſt Deutelius, maximâ ſuorum ſtrage, inſignes amiſerunt victorias jam partas, quod nimis avide prædæ inhia-
1596. rent milites. Ob eandem cauſſam Cliſſa propugnaculum fortiſſimum nuper amiſſum fuit: ex cujus conſervatione fructus ſperabamus ampliſſimos.

Guicciar. lib. 10. Non igitur milites in loca ducendi ſunt ubi ſe ſubducere poſſunt. Quod ſi aliquando evitari nequeat, Foxij iſtius Gallici ducis regula tenenda; quam obſervavit cum ex arce Breſcianâ urbi jam captæ ab hoſtibus præſidio accelerarer, imperans ut proximi quique omnes eos trucidarent, qui in ædes civium, priuſquam hoſtis penitus devictus atque fugatus eſſet, ſeſe ingererent. Quin & Turcarum more officiarij quidam poſt acies ſubſtituendi; qui ſine diſcrimine primos occidant, qui ordines egrediuntur vel deſerunt. De quâ re inferius; ubi de ordinatione aciei dicendum.

Quartus error.

QUartus error hoſtem inſequendo committitur. Conſtat equidem non eandem eſſe pugnandi rationem, ſed eam mutari pro varietate nationum: quarum aliæ ſtatarijs aliæ velitaribus pugnis magis ſunt aſſuetæ.

Stataria pugna omnium ſecuriſſima & optima eſt: ſæpius tamen ſuperata ab his qui velitaribus utuntur; non aliam ob cauſſam, quam quod crebriori impetu hoſtium ſæpius iterato ſoliditas & robur copiarum infirmatur & inſtabilis redditur. Milites verò ad ſtatariam pugnam armati, ob gravitatem armorum minus apti ſunt ad velitationes; in
bel. civil. lib. 1. & 5. quibus diu ſubſiſtere nequeunt, ſed cedere tandem coguntur. Omnibus hoc ſolet initiò contingere donec aſſueſcant. Cæſaris legiones in Hiſpaniâ atque Africâ idem ſunt expertæ; ſæpius ordinibus hoſtium inſtabilitate perruptis; unde Cæſar, tanquam tyrones & novitios in hoc certaminis genere milites, pu-

tes, pugilum more exercere & inſtituere coactus fuit. Non meliori conditione uſi ſunt veteres Italorum cohortes Turcis ad Hydruntem oppoſitæ. Siquidem ſtatariis pugnis ipſis nocere nequiverunt, nec contra velitationes reſiſtere, nec prohibere excurſiones potuerunt, quin ad præcavenda majora damna & pericula copiæ quædam ex ipsâ Hungariâ evocatæ fuerunt, quæ leviter armatæ hoſtium pugnandi rationem jam didicerant. 1480. *Bonf.l.36.*

Sanè leviter armati, ſi à tergo eos qui gravi armaturâ ſunt induti aggredi poſſunt, circumvolutionibus eos fatigant, ordines turbant, & facile vincunt. Levis enim armaturæ propria eſt agilitas & crebra agitatio atque mobilitas. Nunc fugit, nunc redit in aciem, nunc hoſtem à tergo vel quocunque lubet aggreditur; quod ubi in ſtatariâ pugnâ uſu venit, jam rupta cenſetur.

Hanc prærogativam Turcæ optime didicerunt, eâque uti melius, quam noſtri ſuos ſervare ordines, norunt; ſæpius enim fugiendo quam pugnando victores exſtiterunt. Neque caſu vel fortuito, ſed ſtudio & ex legibus ſuæ militiæ hac ratione in pugnam deſcendunt, ſiquidem impetu contra noſtram aciem nihil efficere poſſunt. Michaëlem Palæologum velitationibus diu detinuit & defatigavit; tandem fugam ſimulans in inſidias eum deduxit & inſigni clade affecit. Andronicum per integrum diem nunc fugiendo nunc iterum propellendo diſtinuit; defatigatum omnibus copijs aggreſſus eum profligavit. Ad Varnam, Corvini, diuturnis velitationibus, inſignis illa ſtrages ſecuta eſt. Ludovicus defatigatus, (quod per integrum diem equo vectus eſſet) victus fuit ab hoſte; quem fugere credebat, cum ſine ordine victoriam incertam proſequeretur. Nuperrime ad Agriam cum hoſtis tergum vertiſſet, nimis audacter eum noſtri inſecuti ſunt, unde victoria ſplendidiſſima illis è manibus elapſa eſt. Non ſemper hoſtis fugit cum tergum vertit. Qua de re inferius de ordinatione plura dicentur. *Nic. l. 5.* *lib. 9.*

IV.

Bellum pluribus annis continuandum.

Fructus ejus qui vicit in uſu victoriæ conſiſtit; qua qui uti neſcit majorem incurrit infamiam, quam ſi nunquam viciſſet. Majus enim dedecus eſt defraudari rebus quæ in noſtra poteſtate conſiſtunt, quàm quæ à fortuna dependent. Ideoque potiſſimum id agendum, ut hoſtem inſequamur, & opprimere atque internecione delere pergamus, donec in pavore & timore adhuc hæret, ne tempus ipſi concedamus ad animum reſumendum & vires recolligendas. Graviter fuit Hannibal repræhenſus, quod poſt pugnam ad Cannas feliciter commiſſam victoriâ uti neſciviſſet.

Hungaria noſtra defenſivum ſemper bellum geſſit, quaſi hoſtis cum quo ei res eſt plane eſſet invincibilis; quo in errore non fruſtra nos hærere nonnulli putant. Verùm ſi fundamentum potentiæ Turcicæ perpendimus, quod in Seragliis conſiſtit, quæ ſolummodò bello diuturno & continuo evacuari poſſunt, vere apparebit, graviter à noſtris peccatum fuiſſe, quod bellum diutius non protraxerint, & poſt inſignes clades illud
Bonf. l. 3. quoque continuarint. Matthias rex dicere ſolitus eſt; Turcam vinci non poſſe, niſi ipſi tempus præcidatur & occaſio vires recolligendi, quæ in ipſis victorijs debilitantur. Ipſe tamen Mat-
1475. thias, vel impeditus alijs bellis Vngarorum culpâ, nuptijs quo-
Bonf. l. 34. que intervenientibus, Sinderoviæ obſidionem neglexit, cum ſola reſtaret ad liberandam Bulgariam; quæ cauſſa fuit, quod tota ea provincia Turcæ imperio poſtea ceſſit. Quid commodi ceſſit Chriſtiano orbi ex illâ celeberrimâ victoriâ in mari anno 1571 partâ, claſſe Selimi II cæſa atque fugata, cum victores curſum victoriæ ſecuti non fuerint, quo ejus fructum perciperent? Quod ſi ſingulari Dei providentia hoſtis animum à re maritima haud deſpondiſſet, jam dudum experti eſſemus, quam exi-

exiguam quietem tanta expeditione acquiſiviſſemus. Nunquam fortè continget, ut Chriſtianiſmus ejusmodi claſſem contra Turcam, niſi extrema coacta neceſſitate, inſtruat. Quod ſi nunc pacem ineamus curſum victoriæ ſane deſerimus. Quam adhuc à noſtris partibus ſtare jure affirmo, non obſtante Agrienſi clade: ſiquidem hoſtis non modò in aliis prælis, ſed hoc ipſo anno longe majorem militum numerum quam noſter exercitus amiſit: tum quod ipſius potentia adeo attenuata, ut amplius fere reſiſtere nequeat niſi tempus ei concedatur vires reſtaurandi.

Faxit Deus, ut exoptatam hanc commoditatem tyranni hujus opprimendi recte perpendamus, nec rurſus eam in vanum elabi patiamur; & certò cum Matth. â rege nobis perſuadeamus, Turcicam pacem ad gravius bellum præparationem fore. *Pax* *eſt*, dicit Polybius, *res dulciſſima, & bellum omni ratione vitandum, ſed extrema quævis non ſunt tentanda, ut ad pacem perveniamus*, ſiquidem Reip. æquitas incolumitas & libertas cuivis paci præferuntur. Nec Pindari ſententiam probo, qui cives ſuos hortabatur, ut tentarent omnia quo pacem & tranquillitatem recuperarent. *Pax ſane*, idem ſubijcit, *res eſt pulcherrima, ſi juſta ſit & honeſta*; quo nihil quicquam pretioſius inveniri poteſt. Denique nihil quicquam vel injuſte vel turpiter committendum, ut pace fruamur. *l. 5. Hiſt.*

V.

Bellum etiam tempore hyberno gerendum.

Si bellum commodiſſime pluribus annis continuari poteſt, ut ſupra probavi, ſequetur ex iiſdem rationibus etiam hyberno tempore cum utilitate & fructu illud geri poſſe. Idem Appius Romanis ſuaſit cum Veios obſideret; quod hyeme intervenience, labores & ſumptus jam impenſi inutiliter cedant, & nunquam expeditioni finis imponatur, ſed bellum continuando ho- *T. Liv. l. 5.*

ſti

ſti occaſionem præcipi, ſpiritus & animum reſumendi atque vires reſtaurandi, eumque defatigari.

Quod ita ſe habere in bello Turcico experimur. Ad quod tardè noſter exercitus ſeſe parat; potiorem anni partem in apparatibus faciendis conſumit; vix duo vel tres menſes militando tranſiguntur, interim ſtipendia pro quinque menſibus perſolvuntur. Pleraque igitur pecunia in profectionibus & apparatibus impenditur. Secus fieret, ſi per integrum annum bellum duraret, & ſtipendia pro duodecim menſibus ſolverentur, etſi novem ſolummodo miles in caſtris verſaretur. Ea ſæpius aëris eſt temperies, ut miles in campis per totum fere hyemen morari poſſit. Glacies nonnunquam expeditiones faciliores reddunt. Sereno cœlo educi poſſunt milites, qui aëri Vngarico magis ſunt aſſueti. Si ſtipendia longius durent, milites dilationem ſolutionis atque diminutionem minus graviter ferent: ſiquidem nullum fere commodum ex ſtipendiis percipere poſſunt, quod militia citò diſſolvatur. Sed gravia incommoda in itineribus, & multum detrimenti in ſolutione ſtipendiorum patiuntur; quorum loco & arma & aliæ merces eis dantur, unde maximum lucrum ad duces redit, qui ob id ſingulis annis novam militiam inſtruunt. Adde quod in Vngariâ ſemel tantum exercitus luſtratur; è quo primo ſtatim menſe quarta fere militum pars fugâ dilabitur vel morbis perit; quorum ſtipendia duces ſibi reſervant cum provinciarum maximo damno, quod exiguo cum fructu bellum geri poſſit propter militum paucitatem. Diligenter hæc conſiderari & ſævere reformari debent. Huc accedit, quod ſingulis annis miles per eaſdem provincias bis proficiſci ſoleat, unde plurimum damni miſeris ruſticis infertur, & onera illa graviora ſint quam ipſa tributa quæ pendent.

Non ſolùm autem noſtris proderit bellum hyberno tempore continuare propter cauſſas modo dictas, ſed inprimis hoſtibus

ſtibus illud impedimento erit; ſiquidem Turcæ (ut Rex Matthias dicere ſolitus erat) aquâ & pauciſſimo cibo contenti, hyemis injurias & vim frigoris non æque perferre poſſunt, ut Hungari qui vino & victu lautiori recreantur. Tum quod milites Aſiatici temperatiori aëri ſunt aſſueti. Vſus camelorum qui impedimenta geſtant in hyeme vanus eſt & inutilis, quod ſuper glaciem incedere nequeant. Incommoditates augent viæ lutoſæ & herbarum inopia unde tot equi & reliqua animalia ſuſtententur, in æſtate ex campis nutriri poſſunt. Vnde fit, ut rarò copias antequam herbæ excreverunt, educat hoſtis, hyeme nunquã quicquam tentavit præter excurſiones, quibus ſingulis diebus in alia loca perrumpere poteſt, ut habeant milites unde vivant. Cum igitur præter ordinaria præſidia nullus hoſtium exercitus in Vngaria hyberno tempore ſubſiſtat, non opus erit univerſas noſtras copias, ſed earum partem præcipuam, peditatum ſcilicet omnem, novâ militum luſtratione habita, ibidem retinere. Reliquis qui dimittuntur tempus certum, quo denuo in caſtris comparere debeant, aſſignetur. Cum propter tempeſtates educi milites nequeunt, in hyberna debent collocari in vicina oppida, unde facilè coire & congregari poſſint. *Bonif. l. 3.*

Nec Germanis atque Vngaris difficilius erit in Vngaria hybernare quàm Romanis in Italia. Vtraque enim provincia aëris temperie, incolarum habitu, qui altera dicitur natura, & corporis complexioni reſpondet. Nam Germani poros & meatus magis conſtipatos habenti, ut frigus tam facile ad partes corporis interiores penetrare, vel calor naturalis exhalare nequeat. Vnde propter ſanguinis abundantiam corpulenti evadunt, nec vulneribus terrentur. Nec in Germanis quicquam deſidero præter bellica exercitia, quæ uſu & experientiâ addiſcuntur. Prima Vladislai expeditio in hyemem uſque duravit. Fremebant milites & indignabantur, quod non eſſent aſſueti contra 1443.

1444. vim frigoris & glaciei & hoſtem ſimul ſeſe defendere. Rex tamen difficultates nihil moratus copias non reduxiſſet, niſi penuriâ commeatus exercitus laboraſſet. In ſecundâ expeditione non hyemis ſævitia ſed annonæ inopia pugnæ cauſſa exſti-
1475. tit. Matthias in hyeme Zenderoviam obſeſſam reliquit, in caſtra cum majori exercitu rediturus, ſi Danubius glacie congelatus oppugnandi occaſionem præbuiſſet. Idem in Moravia equitum conductitiorum ordinem inſtituit, qui in hyeme excu-
Bonf. l. 43. babant in caſtris, unde in æſtate ſtrenuiſſime ſeſe contra hoſtem gerebant. Exercitium dubio procul fortiores producit milites quàm ipſa natura; qui & calorem exceſſivum, & frigus aſperrimum, & om̃nem militarem auſteritatem perferre poſſunt.

VI.

Quomodo nos gerere debeamus in cladibus.

Quod ad cladem attinet duo conſideranda veniunt. Quomodo ſcilicet noſtros in ordinem reducere, vel poſt cladem acceptam nos gerere debeamus. Prius ad caput de aciebus ordinandis reijciam. De poſteriori hic dicendum.

Profligato & cæſo exercitu duo obvenire ſolent. Vel enim omnes milites in fugam ſe conijciunt, idque tam præcipitanter, ut duces malum prævidere & remedium afferre nequeant; vel ſolum pars eorum fugit eorumque fugam pars altera excipit, unde duces commoditatem nacti rebus ſuis proſpicere & conſulere poſſunt. De hoc itidem ſuſius in capite de ordinandis aciebus dicendum. Quod ſi eodem momento univerſus exercitus fugam arripit: neque conſilium, neque artes, neque vires uſquam reperiuntur, quæ fugientes retrahere vel remorari poſ-
De arte mil. lib. 4. ſint, ut dicit Secretarius. Sic Cn. Fulvius in Senatu ſe excuſat,
Tit. Liv. lib. 16. quod non ſuâ culpâ exercitus ex acie fugiens fuerit profligatus; ſe enim rectè officio ſuo functum probè omnia prævidiſſe & ordi

ordinaſſe; nec ſuorum animos nec hoſtium in poteſtate habuiſſe, ſed vi aperta armis & acie victum, cumque fugerent omnes ſe quoque turbâ ablatum fuiſſe, ut Varro Cannenſi pugnâ, ut multi alij imperatores; ſe ſolum reſtantem in acie nihil prodeſſe Reipublicæ potuiſſe. Nec fortitudo ſed temeritas dicenda, ſi negligantur & ſpernantur ea quæ jure timeri debent. Vituperio quam lavde dignior eſt Vladislaus, qui ad Varnam occubuit. Nihil emolumenti ſed maxima ruina in Hungariam ex morte Ludovici redundavit. Quod ſi ſuâ culpâ victoriam amiſſam & cladem exercitui illatam dux belli cognoſcit, non animum tamen deſpondere, ſed caute extra periculum ſe ſubducere, & ut ſuos in tutum collocet omnes inire rationes; ſe denique meliori reipublicæ fortunæ præſervare debet, Varronis exemplo, qui fugâ ex Cannenſi clade elapſus à Senatu fuit laudatus, eique gratiæ fuerunt actæ, quod de reipublicæ ſtatu non deſperaſſet ut collega ejus.

Sed ut habeant duces unde in tantis infortunijs ſeſe conſolentur, legant errores non ab uno duce, ſed ab ipſo Senatu Romano, capta à Gallis urbe, admiſſos de quibus Livius in hæc verba prorumpit. *Tanta*, inquit, *fortuna in obcæcandis animis hominum eſt potentia, cum ſibi non patitur reſiſti.* Vnde Secretarius ſubijcit; *Neminem fruſtra deſperare debere, cum neſciamus qua via nos operiatur fortuna, quæ plerumque per vias inflexas & incognitas incedit: ſemper meliora ſperanda in bello inprimis, ubi vis atque poteſtas ejus maxime adparet, ſiquidem multi exercitus una ſola voce, vel falſa quadam ſpecie, in fugam fuerunt conjecti: multi cum victi eſſent denuo victores exſtiterunt.* *lib. 5.* *lib. 2. c. 29.*

Turpiſſimum igitur duci poſt res male geſtas, quod ſupereſt per deſperationem negligere. Cum milites in latam fugam verſi ſunt, opera danda, ut eos in tutum extra periculum collocet, eos certiores reddat, quò fugam capeſſere, & quibus vijs incede-

cedere debeant. Vt hoſtis, ſi copias ſuas dividere cogatur, ab inſequendo ceſſe. Quod ſi ante fugam ſignificare non licuit, in ipſa fuga id faciendum, miſſis nuntijs ad tranſitus præcipuos ubi neceſſariò tranſeundum eſt copiis fugientibus. Tutiſſime in caſtra fuga inſtituitur; quæ in eum eventum ante pugnam muniri & præſidio firmari ſolent. Reditus enim in caſtra fugæ ſpeciem non habet, nec victos nos eſſe arguit. Poſſunt etiam omnes illi modi & ſtratagemata adhiberi, quæ Vegetius docet, ut victoriam à noſtris partibus ſtetiſſe hoſtibus perſuadeamus. Inprimis vero in ijs pugnis, ubi par eſt occiſorum numerus & conditio, ſæpius victi fuerunt habiti qui primi caſtra deſeruerunt; in quibus ſi diutius immorati fuiſſent, hoſtes in eam, qua ipſi premebantur, neceſſitatem conjeciſſent.

Tit. Liv. lib. 2. *Veget. l. 3. cap. 25.* *Liv. l. 4. 7. 10.*

Pompeius & Scipio non injuriâ reprehenduntur, quod cum eorum milites in caſtra recurrerent ipſi procul aufugerunt; cum denuò Martis aleam tentare quiviſſent. Ad Varnam Amurathes adeo cruento prælio fuit attonitus, ut tanquam victus retrocedere cogitârit, niſi ei nuntiatum fuiſſet caſtra Chriſtianorum deſerta & derelicta eſſe. Anceps victoria ad Agriam fuiſſet, ſi Princeps in caſtra reverſus ibi ſubſtitiſſet: Sed cum ibidem paucos quoſdam milites, eoſque inermes offendiſſet, reliqui magis remotiora loca peterent, ipſe quoque Caſſoviam abiit, ut copias ibi colligeret. Quo etiam Dieffenbachii & Tranſylvani exercitus per viam quæ Tokaium ducit convenire debebant, ne tota regio hoſtium excurſionibus expoſita eſſet. Sane qua occaſione tanta inter noſtros fuga excitata fuerit, nondum in hunc uſque diem certò intelligere vel percipere potui. Nec cauſſa tanti terroris & metus reddi poteſt ſufficiens: niſi in ſimili caſu quondam ab Hungaris ignominioſa ſumpta reſolutio; qui cum ex varijs & diverſis partibus contra ſe à Turcis impreſſiones & excurſiones fieri viderent, eo ſolo ita ſtatim

Appia. l. 2.

con-

conſternati fuere, & vileſcere eorum cæpit animus, (quod dignum obſervatione Bonfinius notat) ut ſtatuerint ſe cum Turcâ bellum amplius niſi defenſivum gerere nolle; obliti omnino per hanc minimam cladem tantarum & tam illuſtrium victoriarum, quas olim contra Turcas Rex ipſorum Matthias Corvinus obtinuerat. Quapropter ſi rationes evidentiores excutere volumus, eos reperiemus omnes in contrario. Nam Turca nunquam commodius vinci potuit, quàm hoc ipſo bello; amiſſa inſigni provinciæ parte, & militibus innumeris hoc quadriennio occiſis. Quod attinet ad Agriæ occupationem, quæ multis defectibus quoad ſitum & munitiones laboravit: tum ad pugnam, in quâ noſtri propter confuſiones non vi atque robore hoſtili fugati fuerunt, intelligimus exiguum inde honorem ad Turcam rediiſſe, quod ipſemet cum omnibus ſuis viribus & potentiâ noſtros oppugnavit, & milites multò plures ex ipſius quam ex noſtro exercitu fuerunt deſiderati. *lib. 34.*

Propter hos ſucceſſus tam proſperos Hungaria animum deſpondere, & pacis rationes inire non debet. Quam Matthias toties ei denegavit, dicens Hungariæ regem jure pacem cum Ethnicis ſancire non poſſe. Cognovit tandem Hungaria gravem errorem ſub initio regni Uladislai commiſſum, pace cum Turcis initâ & jurejurando confirmatâ. Siquidem ab eo tempore & honor & authoritas & imperium inclinare cæpit; cum ea perpetraſſet, quæ ipſorum regum ſententia atque decreto prohibita erant. Nec jugum excutere poterit, quin omnem pacis tractationem & commercium cum Turcis intermittat. Quod ſi Matthias præter Turcam nullum alium habuiſſet inimicum, propriis armis & potentiâ eum ex Thracia expuliſſet: ſat enim habebat virium, & magnanimitate Chriſtiana præditus erat; nec latebat ipſum hoſtium potentia, quam bello continuo ſolùm vinci & infringi poſſe ſciebat. Quo inter- *Bonf. l. 31. 1444.*

termiſſo, tempus & occaſio conceditur vires reparandi. Vt Herculi contigit quoties Anteum tangere terram permiſit: quæ fabula poëtica commodiſſime ad noſtrum propoſitum allegari & revocari poteſt.

VII.

Quomodo Bello capta retineri & defendi debeant.

Dixi de pugnis & prælijs; tum quomodo amiſſa recuperanda ſint. Supereſt, ut videamus quomodo eadem retinenda.

1. Qui bello gerendo conſultant hoc inprimis ſpectant, qua ratione provincias acquirere & acquiſitas retinere queant, ne detrimentum accipiant, ſed ditiores & potentiores evadant. Hoc conſilium Romani ſecuti ſunt in colonijs emittendis, & præda colligenda. Cum enim bellum in locis diſſitis & remotis gerendum erat, ærarium unde militibus ſtipendia ſolvebantur, ſubitò fuiſſet exhauſtum niſi prædæ pars maxima militibus erepta & in fiſcum relata fuiſſet. Propter ſtipendia vero, quæ tunc militibus fuerunt decreta, contenti illi fuerunt recognitione quadam pro libitu imperatorum diſtributâ; qui bene meritis etiam præmia dabant ex reliqua prædâ, quæ mercatoribus qui caſtra ſequebantur vendebatur; quod ſupererat in ærarium publicum referebatur, eâ ambitione, ut certarint invicem, quis vi pecuniæ inſigniori & majori ærarium locupletius reddidiſſet. Coloniarum uſu provincias ſuas ditiores & ſecuriores reddebant. Victis enim hoſtibus partem territorij pœnæ loco auferebant, idque diſtribuebant inter eas familias, quæ Roma eò migrarant, tanto numero ut hoſtium excurſionibus reſiſtere poſſent. Extra Italiam integræ legiones ductæ fuerunt. Hac ratione Vrbs ſuperfluâ civium parte fuit liberata, & Romanis hoſtium reditus ceſſerunt; tum etiam limites

ſine

ſine ſumptu ab hoſtium incurſionibus & deprædationibus defendebantur, donec juſtus belli adparatus fieret.

Vtrumque Turcæ imitati ſunt, ut ſuperius dixi. Cur idem apud nos fieri nequiret? Præda jure ad Principem pertinet; milites ſuo contenti eſſe debent ſtipendio. Quod ſi ex prædâ inſuper decimæ eis concedantur, nullo modo conqueri poſſunt. Coloniæ non modo propter fructum qui inde redit, ſed propter ipſam neceſſitatem in uſum revocari deberent, ſi divina favente clementia regnum Hungariæ Turcis denuò eriperetur, & libertati ſuæ reſtitueretur. Expulſis enim hoſtibus ditio incolis vacua foret; unde intermiſsâ agriculturâ ſalva ſubſiſtere nequiret, nec exteri milites ibi ſuſtentari poſſent: plus igitur damni quam commodi ad recuperatorem, qui maximis ſumptibus eam acquiſivit, redundaret. Coloniæ igitur in loca quædam regni præcipua deducendæ eſſent. Quod ſi Ungari ſatis agri ad excolendum habentes, non cuperent aut non poſſent relinquere patriam aliò ſe recipiendi cauſſa, ne dum nimis amplis & arduis occupati eſſent expeditionibus tota regio inculta & deſolata remaneret, Germania populoſiſſima colonos ſuppeditare deberet, qui loca quædam majoris momenti occuparent, extendens ſe ita coloniarum miſſione in partes exteras. Id quod maximo ſuo cum honore faceret: ſiquidem earum gentium vices obiret, quæ magna ſua cum laude colonias quondam in Germaniam duxerunt. Qua in re nulla alia provincia Germaniæ præferri poteſt ob incolarum multitudinem & artificum copiam. Cum vero ij qui agros colunt ut ſuis atque aliis victum ſuppeditent, militiæ vacare nequeant: artifices ad eam aſſuefaciendi, tum etiam præſidiarij nonnulli conducendi ſunt, qui confinia tueantur. Et quo promptius habitatores confluant, urbes vel provinciæ quæ eos mit-

 tunt

tunt, pecuniæ frumenti pecudum & aliarum rerum neceſſariarum eis ſubſidium & auxilium præſtabunt; debiti partem ſinguli quotannis reſtituent, donec totum mutuum perſolvatur. Vel alia ineatur ratio, ut quadrageſima vel quinquageſima familia è ruſticis & artificibus ex unaquaque civitate vel provincia deſcribatur; reliqui qui domi permanent mutuo vel dono quodam eos juvent. Novi porro coloni decimas redituum ad præſidiariorum & militum ſuſtentationem perſolvant.

Quod ſi hac ratione bellum offenſivum per annos quatuor cum centies millitum militibus geratur, & nullæ pugnandi occaſiones omittantur, omniſque mora & armorum intermiſſio caveatur & præcidatur, dubio procul hoſtibus ſuperiores exiſtemus; nec ſingulis annis novæ præparationes ad oppugnationes fieri debebunt; & acquiſita optime retinere ac tueri, confinia denique coloniarum præſidio multa cum laude & utilitate defendi poterunt.

PARS TERTIA.

QVa ratione commodiſſime bellum contra Turcas in Vngaria cum quinquaginta millibus militum geri, & earum potentia infringi atque everti poſſit, libris ſuperioribus à nobis demonſtratum fuit. Supereſt ut videamus, quo ordine & qua ratione pugnæ cum hoſte ſint ineundæ. De quibus diligentiſſima & exactiſſima, antequam committatur, deliberatio & conſultatio inſtituenda & habenda eſt. Relictis igitur præceptis generalibus, de utilitate neceſſitate atque varietate præliorum, materiam totam in quatuor capita præcipua diſtribuam: In quibus de *quantitate & qualitate armatorum:* de *quantitate & qualitate acierum & turmarum:* de *copiarum diſtributione ratione ſitus:* & tandem, *quomodo in acie contra hoſtem procedendum ſit, dicam.*

De

CAPVT I.

De quantitate & qualitate armatorum.

Conſtat militum numerus, quem ad hoc bellum requirimus, quinquaginta ſcilicet hominum millibus. Videndum quibus armis inſtructi eſſe debeant. Etſi vero (ut Ariſtoteles dicit) quondam acierum robur & vis in equitatu poſita fuerit, quod peditum uſus nondum eſſet cognitus, qui niſi ſeverâ diſciplinâ in officio contineantur, parum commodi ad bellum adferunt: nihilominus tamen in Græciâ ſub Philippo & Alexandro phalanx Macedonica, & in Italia legiones militiam pedeſtrem tam celebrem reddiderunt, ut plus ponderis ſæpius quam equeſtris habuerit. Legio Romana ſex millibus peditum, ſolis trecentis equitibus conſtabat. Eundem morem Carthaginenſes obſervarunt; unde graviora damna Romanis, quam quævis alia natio populoſiſſima, intulerunt. Ante noſtram ætatem diſciplina militaris propter crebras Barbarorum excurſiones in Italiam graviter fuit labefactata, quod majori ex parte equitatu conſtaret, cujus uſus contra hoſtem minus commodus exiſtebat. Nec error fuit agnitus, donec Helvetiorum quædam turmæ, noſtros, magno ſuo cum damno, prudentiores reddiderunt. Experti namque ſunt peditum aciem recte ordinatam, ab equitatu difficillime ſuperari poſſe; quin contrarium ſæpius evenire, ut ad Carminolam contigit, cum victi jam equites ab Helvetiorum turmâ, in terram deſcendere ordinibus recte diſpoſitis & inire pedeſtre prælium coacti, ſuperiores tandem hoſte exſtiterunt. Peditatus igitur non poteſt ſuperari, niſi ab alio peditatu melius inſtructo & ordinato. Romani equites extremo urgente periculo ſæpius ab equis deſcenderunt, & victorias illuſtres pedeſtri certamine

4. polit.

T. Liu. l. 11.

Guicciar. lib. 5.

Secret. li. 2. c. 18.

tamine contra equites & pedites conſecuti ſunt. Cumque in prælio quodam equites ſoli audaciſſime & pertinaciſſime invicem pugnarent, Romani equis relictis hoſtem pedeſtrem pugnam capeſſere coëgerunt, potiores peditum quam equitum partes eſſe innuentes. Idem Cæſar alio quodam exemplo confirmat. *Bel. civ. l. 6.* Hujus rei hæc videtur cauſſa reddi poſſe, quod qui pedes pugnat, firmius ſubſiſtere, vel hoſti inſtare, vel cedere pro libitu poſſit: ſecus verò qui eques certat, calcaribus & freno efficere, nec ſuo modo equum, qui modo parum modo nimium velociter vel tarde incedit, regere queat. Huc accedit, quod equi nonnunquam ſint refractarij vel calcetroſi. Tum ut ſtrenuus interdum eques equum habeat ſtrigoſum & male habitum, contra timidiores milites nanciſcantur equos generoſos, quorum utrorumque opera vana exiſtit. Denique facilius pedes equum vel equitem ferire poteſt, quàm ut ab equite vulneretur, quod hic pro libitu ictum tendere & ſtringere nequeat. *T. Liv. li. 10. 17.* Quoties equitatus ultrò leviſſimas ob cauſſas in fugam ſe conjecit? In pugnâ contra Pyrrhum & Hannibalem equos elephantorum odor fugavit. *Secret. de arte milit. l. 4.* Idem Crœſus camelorum operâ, & Hetruſci cum carris ſtrepitum excitantibus effecerunt. Selimus tormentorum manuariorum ſonitu Perſas & Soldanum in fugam conjecit. Sed notandum: quemlibet peditatum cuivis equitatui non rectè opponi, ſed aptiſſimum eum exiſtere, qui gravi armaturâ munitus ſit, ut in loco aperto primum equitum impetum ſuſtinere poſſit; ubi equites ſolum peditatum ſuperant, leviter armati, ut ſunt tormentarij, cum armis deſtituantur, quibus ingruentes equites repellant, etſi quoſdam interficiant, tamen ſemper in pugna ſtataria inferiores exiſtent, niſi lancearij ipſis adjungantur.

Etſi igitur communi omnium judicio, tum experientia & rationibus validis edocti, peditatus primas in bello partes obtineat,

neat, tamen in hac mea diſpoſitione viginti quinque peditum millia ſolummodò retineo: tum quod illi tardius in expeditionibus incedant, qui nec provinciæ ab hoſtium incurſionibus, qui equites plerique pugnant, defendi poſſint; tum etiam quod Germani equites, qui ferreis thoracibus induuntur, atque ordines in acie ſtrictè obſervant, & ab hoſtibus vehementer formidantur, non minori loco quàm pedites habendi ſint, inprimis vero Turcarum equitibus oppoſiti, qui levi armaturâ utuntur. Quod ſi igitur acie in loco aperto, cum hoſte (qui anguſtias propter multitudinem equitum fugiet) decertandum foret, hunc in modum quinquaginta illa militum millia armis inſtruenda eſſe concludo. Primum decem millia lanceariorum peditum; tum ſeptem mille & quingentos moſcetarios; totidemque tormentarios requiro. Quibus addo ſeptem millia equitum Germanorum; duodecim millia lanceariorum, & ſex millia tormentariorum equitum.

CAPUT II.

De quantitate & qualitate agminium & turmarum.

H*Oc caput quaſdam continet difficultates, quæ neceſſario explicandæ ſunt.* Primum *igitur, num magis conducat omnes copias in acie conjunctim explicare, vel plura agmina ſeparatim educere.* Deinde *num ea aciei conſtitutio magis probanda ſit, in qua uno agmine & eadem ſerie milites in ordine collocantur, vel ubi plures turmæ ſeparatæ & diſtantes invicem ponuntur.* Tertio *num uno eodemque genere armorum in unaquaque phalange utendum, an vero arma invicem permiſcenda ſint.* Tandem, *quàm magna acies eſſe debeat, dicendum.*

Plures acies ex diverſis agminibus conſtituendas.

Nonnulli putant hoſtem uno agmine, in quo omnes militiæ vires ſint conjunctæ, excipiendum eſſe; tum ut majori forti-

tudi-

titudine ei reſiſtatur; tum ne copijs diviſis debiliores ſingulæ exercitus partes reddantur, unde facilius vinci poſſint; tum ut commodius laborantibus vel fugatis cum integris copiis auxilio veniatur: quod poſt cladem milites ea animi fortitudine & virtute quam ante amiſſos ſocios, nunquam in acie perſiſtant, tum quod ſæpius milites tanto furore adverſarios adgrediantur, ut eorum quoque ordines rumpant, qui ſuccurrere & auxilio venire prioribus jam victis deſignati erant. Non igitur plures acies ordinandas, ſed in unum agmen omnem vim militarem conferendam exiſtimant, quo cum omnibus viribus belli alea & fortuna tentetur, nec cum parte quadam exercitus totus in diſcrimen adducatur. Hac ratione phalangem Macedonicam conſtitutam dicunt, quâ Philippus & Alexander tot victorias illuſtriſſimas acquiſiverunt. Sed phalangi Livius legionem Romanam longe proponit. Vtraque firmiter ordines ſeruabat; phalanx tamen (in qua lanceati pugnabant) immobilis erat, & uno eodemque armorum & hominum genere conſtabat. Legio Romana magis erat diſtincta & ex pluribus partibus erat compoſita, facilius dividebatur, & commodius primum in locum redibat, & in unũ corpus coibat. Alibi dicit, Romanos conformem Macedonicæ phalangi quondam aciem habuiſſe, eam tamen poſtea immutatam & emendatam fuiſſe.

lib. 9. *lib. 8.*

Probatur igitur aciei in plura agmina & diſtincta armorum genera diſtributio, à Romanis quondam obſervata: licet ea noſtræ militiæ diſciplina ſit, ut cohors fugiens ab altera, quæ laborantibus auxilio venire cogitat, commode excipi & à fugâ retrahi nequeat, ſiquidem mercenarijs plerumque & novitijs atque tyronibus exercitus conſtent, qui ordines dextre obſervare ignorant. Sed quò confuſiones & turbæ evitentur, à latere auxilium eſt ferendum. Vnde fieri nequit, ut eadem fronte acies inſtituatur ſed in multa agmina diſtribuenda eſt, tanto intervallo

vallo invicem diſpoſita, ut ſubſidiarij facilem aditum & ingreſſum habeant. Huc tamen accedent reliquæ conditiones magis neceſſariæ, quæ in conjungendis disjungendis ac transportandis hinc inde citra confuſionem militibus prælio ipſo, durante, neceſſariò obſervanda ſunt. Quâ re plus quam quavis aliâ Cæſar adjutus multis clariſſimis victoriis potitus eſt. Sæpius enim contigit, ut copiæ in uno agmine ſint ſuperfluæ, quæ in alio deſiderantur. Nec ea ratione moveor, quod virtus unita & conjuncta ſolidior & præſtantior exiſtere ſoleat. Hoc enim axioma Phyſicorum in rebus naturalibus propter communicationem partium cum toto verum eſſe agnoſco, ſed in actionibus voluntarijs minus neceſſarium illud comperio. Quid in acie, ubi centum claſſes ſunt, ij milites, qui in ultima ſerie conſiſtunt, magis ad primas juvandas conferre poſſunt, quam qui in medio vel in vigeſima ſerie pugnant? Non nego tamen milites audacius in hoſtes ituros, ſi non modò pugnæ ſocios prope ſe conſpiciant, ſed alios quoque à tergo in ſui præſidium, qui vulneratos vel defatigatos aut alia neceſſitate preſſos è periculo liberent, & eorum vices obeant, præſto eſſe ſciant. Facilius quoque perſiſtent, ſi alios eandem conditionem & fortunam ſubire videant: quod firmiſſimum eſt fundamentum, quo pleræque acies & earum ordines nituntur. Non igitur ad confirmandos militum animos plures ſuperflui militum ordines in phalange ſunt conſtituendi: ſed ij ſufficiunt, qui ad auxilia ſibi invicem ferenda valeant. Ob eaſque difficultates cohortes longiores non ſunt producendæ: ubi ijs qui in prima ſerie pugnant difficilius ſuccurritur, quam ſi in turmas acies diſtincta eſſet.

Sæpius Romani & ad Novaram Helvetij tam invicto animo in acie ſteterunt, ut ſe in fruſta potius ſecari paſſi fuerint, quàm latum unguem de loco receſſerint. Id apud nos quoque

contingere poſſet. Sed ejuſmodi tamen aciem ſic conglobatam non multum roboris atque virtutis habere exiſtimarem, ſiquidem eâ, quæ neceſſario requiritur, conditione deſtituatur; quod ſcilicet milites re ita poſtulante ſeparari & manipuli pro neceſſitate hinc inde diſtribui nequeant. Addo quod in acie hac ratione ordinatâ prima ejus frons plerumque locum ſtationemque amittit recedendo, & conſtringendo maxime vero haſtati (quemadmodum contigit Antiocho) adeo ſe involvunt & confundunt, ut neque dextre commodeque dimicare, neque ultimi acceſſum ad juvandos primos habere poſſint. Hinc aut cæſi aut â turba retroacti totum agmen perturbant, ſuoque loco dimovent etiam qui hactenus firmiter ſubſtiterant.

Liu. lib. 8. Legiones Romanæ in tres acies non admodum magnas diſtribuebantur: quarum unâ victâ, intervallum quoddam commoditaſque ſecundæ relinquebatur, quâ debellatos in ordinem ſuum excipiebat, vel magno impetu in fractæ aciei locum ſuccedebat & penetrabat. Hanc tertia denique & ultima ſequebatur. Vnde hoſtes non aliter victoriam reportare & adverſarios vincere poterant, quam ſi tertiâ vice feliciter dimicando ſuperaſſent. Immo neque phalanx neque ulla alia militia ſufficiens ad reſiſtendum erat.

Varij caſus & accidentia in pugnis exiſtunt, quibus non modò viribus ſuperiores, ſed qui iam manibus victoriam tenent, ſuperantur. Vnde temeritatis ſignum, uno impetu rem totam periclitari, unique conflictui totum negocium committere. Qui ſi ex ſententiâ non ſuccedat, nullum niſi in fugâ ſubſidium & ſpes ſalutis repoſita eſt. In committendis igitur & ineundis præliis parata ſemper auxilia atque ſubſidia requiruntur, cum in noſtra militia mercenaria, (ubi milites non ex profeſſione ſed neceſſitate coacti pugnant) ea diſciplina, qua Romani quondam & hodie Turcæ præſtant, receſſus ſcilicet & acceſſus turmatum

rum citra periculum & confuſionem, revocari in uſum nequeat. In cujus locum plura agmina ordinanda ſunt, exiguo intervallo invicem diſtincta, unde ſubſidium laborantes vel à fronte vel à latere prompte excipere & ſuppetias ferre queant.

Longitudo & Latitudo aciei.

QVod ad longitudinem primæ frontis aciei & latitudinem laterum attinet, quidam exiſtimant aciem quadratam plurimum excellere, in qua ſcilicet totidem milites in lateribus collocentur quot in prima fronte conſiſtunt. Alij quadraturam hanc ratione ſoli metiuntur & conſiderant, ut pediti uni ſcilicet ſpacium trium pedum attribuant, & ſeries ſeptem peditum intervallo invicem diſtent, unde ſpacium terræ duplex majus à latere quam à fronte cuilibet militi aſſignant. Hæc aciei forma ob quadraturam æquilateram elegantior, & quod majorem pugnantium numerum & copiam referat commodior priori videtur. Iuxta illam mille milites in triginta & unum ſeriem diſtribuuntur, quarum quælibet triginta & unum militem contineat. Iuxta hanc quadraginta novem milites à fronte & viginti à latere ponuntur. Hæc acierum ratio longe eſt, dubio procul, præſtantior; non tamen adeo frequens, ut certa regula de ea tradi poſſit, conſideratis circumſtantiis, numero ſcilicet militum & hoſtium, temporis & loci, quæ omnia variantur. Secus fecit Tartalius, qui poſthabitis & neglectis variis militiæ accidentibus, quæ ſubitò evenire poſſunt, contemplationibus Mathematicis ſolum inſiſtit; cum potius ſit, aciei magnitudinem ſecundum numerum militum, & diverſitatem armorum, tum oppoſitā hoſtium multitudinem, conſiderare & inſtituere.

Quoties igitur dux, cujus milites exigui quidem numero armis bene ſunt inſtructi, cum numeroſa hoſtium ſed inermi manu congredi debet, milites in claſſes latiores & breviores diſponat, ſiquidem inermes aciem armatorum,

torum, licet nonnihil remotiores invicem ſint, penetrare nequeant. Et cum in acie mille virum, quadraginta novem à fronte, viginti à latere ponantur, eadem ratione tria millia diſponenda erunt; quæ in claſſes triginta ſeptem diviſa octodecim milites quælibet continebit. Quod ſi viginti claſſes lanceatorum hoſtibus reſiſtere valent, reliquæ ſuperfluæ erunt, & in alia loca commode transferri poterunt.

Romani apprime gnari, quid armorum præſtantia, quid exacta diſciplina militaris ad victoriam conferat, multis conſtrictis agminibus (pro ratione ejus temporis) pugnabant, eorumque beneficio numeroſiſſimos exercitus fuderunt, nec ordinem mutarunt, etſi hoſtis eadem quâ illi aciei diſpoſitione
lib. 8. contra illos procederet. Livius Romanorum & Latinorum rebellium aciem deſcribens, tria agmina quindecim ordinum u-
lib. 2. c. 3. troſque habuiſſe dicit. Frontinus Legiones Pompeij in Campis Pharſalicis in tres quoque acies, quarum ſingulæ denos ordines haberent in latitudinem, diſtribuit; in qua pugna non vi ſed arte Pompejus à Cæſare victus fuit, lateribus aciei equitatu denudatis. Antiochus in Aſia cum Romanis manus con-
Liv. libr. 37. ſerturus, Hannibalem, cui artes Romanæ optime cognitæ & perſpectæ erant, conſultorem habuit; cujus ſuaſu ſedecim haſtatorum millia in unam phalangem collocata, & in triginta duos ordines diſtributa fuerunt. Hæc quidem coarctatio non improbanda fuit; licet illa phalanx, fugatis levioris armaturæ militibus & curribus falcatis ingruentibus, rupta fuerit (cui malo obviari quiviſſet ſi ea militum copia non in uno agmine pugnaſſet, ſed in plura diſtributa fuiſſet) improbatur tamen nimia phalangis longitudo, quod medij extrema cornua proſpicere & contemplari nequiverint. Cæſar hoc errore lapſus, in maximum diſcrimen ſe incidiſſe oſtendit; ſiquidem unus toti exercitui, denegata proſpiciendi in omnes angulos facultate, imperare

perare nequiverit. Accidit tamen hic error Cæſari non propter nimiam aciei longitudinem, ſed quod pugnæ locus inæqualis collibus vallibuſque interruptus eſſet. Acies igitur non eſt longius extendenda, quàm à duce qui medium occupat locum omnes ejus anguli & latera oculis contemplari & perluſtrari poſſint, niſi ſitus loci ad pugnam deſtinati impedimento fiet. Nec curanda hoſtium ingruentium multitudo, quâ noſtros à latere circumdare poſſit; ſiquidem huic malo parata ſunt remedia, de quibus infra latius dicendum erit.

Ad magnitudinem ſeu vaſtitatem acierum quod attinet, non Romanorum quidem ordo imitandus, ſed conſuetudo longiſſimo tempore obſervata à ducibus præſtantiſſimis, qui copias per intervalla diſponere ſoliti ſunt, retinenda videtur. Igitur contra Turcarum aciem inermem & vaſtuoſam multò longiora quam latiora agmina conſtituenda cenſemus. A fronte plures, à latere pauciores pugnent. Nec quadratura vel ſoli vel armatorum conſideretur. In Belgio ubi exercitus rarò quindecim vel vicena millia hominum excedunt, agmina quingentis lanceatis vel equitibus conſtant. Totidem in Hungariâ contra Turcarum aciem ſex vel octo millia perſonis refertam ſufficient; maxime cum non Romano more una acie, ſed diſtinctis per intervalla agminibus pugnam ineamus, quæ omnia re ita poſtulante in pugnam educi poſſunt. Verum quæ noſtra ſit intentio, ex ijs quæ de varietate armorum dicturi ſumus, magis apparebit.

CAPVT. III.

Armorum in acie diſtributio, quo ad ſitum.

Quæritur quæ arma in mediam aciem, quæ in cornua & alas ſint reijcienda. Quâ in re pro loci & ſitus ratione & commodita-

moditate diverſa ſtratagemata adhibeantur, & pars principalis exercitus varie diſtribuitur. Peditatus militiæ nervus præcipuus ſæpius in cornua: equitatus verò in mediam aciem ponitur. Eaque diſtributio, tum in fronte, tum in lateribus, variari & immutari ſolet.

Vna tamen penes omnes certa conſtat regula; gravioris armaturæ militem, in quo vis & robur præcipuum ad oppugnandum hoſtem conſiſtit, in mediam aciem diſponendum, quod ibidem hoſtibus plus quàm alibi nocere poſſit, quod munitus ſit à latere, ubi pedites plus quàm alibi ab equitatu ſibi timent. Denique quod firmius ſubſiſtere, & minus facile moveri & diſturbari, fortiusque propter conjunctionem reſiſtere valeat, ſi forte levioris armaturæ milites à latere ejus abſcedant. Hi enim ut ſeſe offert occaſio, vel in hoſtem prorumpunt ultrò, vel ejus impetum ſuſtinent, & propter agilitatem corporis volatiles dicuntur. Pro armaturæ igitur vel gravitate vel levitate & mobilitate, aciei ſitus conſiderandus, & partes graviores ſemper propius ad mediam aciem collocandæ: tum ita ſunt copiæ & turmæ diſtribuendæ, ut quælibet ſuas vices in pugnando obeat. Pedites in mediam aciem, equites in cornua & latera ponantur. Pro ſitus tamen ratione, & propter machinas, ſæpius pedeſtres quædam copiæ in lateribus diſtribuendæ ſunt: peditatus extremæ partes muniri debent lanceariis, & qui miſſilia ejaculantur, ſagitariis nimirum, bombardariis, atque moſquettariis.

Contra Turcas lancearij commodiſſime in pugnam producuntur, quod eorum latera bene munita, à fronte nihil eis periculi imminere videatur. Idem ordo in equitatu ſervandus. Equites Germani, & qui thoracibus ferreis induuntur, cum gravioribus armis utantur & faciliusſubſiſtere poſſint, proxime peditibus adjungentur. Vltra hos lancearij ſubſiſtent, prioribus

ribus leviores & mobiliores, apti tamen ad hoſtes aggrediendos, & eorum impetum ſuſcipiendum. Extremum agmen pyrabolarij atque ſagittarij defendent, qui neque ad propellendos adverſarios, neque ad excipiendam vim hoſtilem, armis muniti & inſtructi ſunt. Eorum opera in excurrendo, & hoſtem à latere atque eminus impediendo & profligando, conſiſtit. Plus verò terroris quam roboris habent; ideoque Tartaris utiliſſime objiciuntur, & opponuntur. Hinc apparet Hungarorum qui lanceis utuntur error haud vulgaris in pugnâ ad Agriam commiſſus. Vbi contra omnium prudentum conſilium atque judicium medium in acie locum ſibi popoſcerunt, & ſuſtinere voluerunt. Quo non ſolùm in rationes modò adductas graviter impegerunt, ſed à priſtino ſuo valore protinus deſciverunt. Carolus Quintus contra Solimannum bellum geſturus *1530.* copias in Auſtria eadem formâ in aciem diſpoſuit; qua contra *P. Iovius lib. 30.* tam potentem hoſtem uti decreverat; tormentis enim majoribus, tanquam firmo quodam aggere, militiam circumdedit & communivit. Verùm Hungari indignum rati ejuſmodi munimenti genere ſe defendi, machinarum ſepto includi recuſarunt, copiasque ſuas in duas alas extenderunt & explicarunt. Neque in hac noſtra diſtributione jure conqueri poſſunt, quod majoribus periculis ſint oppoſiti, quia ab utroque latere equites pyrabolarij eos defendant, licet charitas erga patriam eis præcipuum belli onus imponat: tum quod periculum hoc (cum iiſdem quibus hoſtes armis utuntur) citra gravem Hungariæ ignominiam detrectare & ſubterfugere vix poſſint.

CAPVT IV.

Qunmodo amplius contra hoſtem procedendum.

Hic quid ordo probe obſervatus conducat & in bello valeat, ex

ipſo uſu apparet. Vbi primum *ſingulorum armorum excellentia:* Deinde *num præſtet in hoſtem impetum facere, vel ejusdem excipere:* Tum *quibus armis pugnæ initium fiat:* Quomodo *victoria ſit proſequenda:* Quo *ordine in clade exercitus in tutum deducendus ſit, & laborantibus auxilium ferendum:* Quomodo *latera munienda:* Tandem *quem locum in acie ipſi duces capeſſere debeant, & quod ipſorum ſit officium, conſiderandum venit.*

I. De armorum uſu & excellentia.

Hæc cognitio adeo neceſſaria eſt, ut ea neglecta omnis armorum uſus inanis & vanus ſit futurus.

Inter omnia armorum genera præſtantiſſimæ ſunt haſtæ illæ prælongæ, quas Macedones ſariſſas appellaſſe creditur, Et merito in illis aciei nervus in ſtatariis pugnis conſiſtere cenſetur, ſiquidem milites qui iis pugnant peditibus & equitibus pariter reſiſtere valent, cum in adoriundo ita conglobentur, ut prima militum ſeries quinque cuſpidum ordinibus defendatur. Econtra ſi in eos impetus fiat, non modò quinque priores ordines ſuccurrunt, ſed plures alii: plerumque tamen ſex proximæ ſeries, quæ prioribus quinque junguntur, eodem tempore reſiſtere poſſunt. Vnde neceſſariò in quovis haſtatorum agmine undecim ſeries & ordines requiruntur. Cum hunc in modum coarctantur, & reſtringuntur milites, pro indicio habetur audaciæ ac fervoris in reſiſtendo & oppugnando vehementioris: contra ordinum relaxatio & dilatatio, terrorem conſternationem & fugæ meditationem indicat, non ſolum in lancea-riis ſed in omnibus aliis copiis. In primis verò ſi in locis interruptis aut ſaxis vel foſſis impeditis prælium contingat. Nocte, propter longitudinem, haſtæ difficillime explicari & tra-
Liv. l. 34. ctari poſſunt, unde facilius quoque diſturbantur. Perſeus optatam quandam pugnandi occaſionem elabi paſſus eſt, quod in

ſitu

ſitu in æquali exercitus ſubſiſteret, ubi phalangem haſtatorum extendere nequibat, *quæ*, ut dicit Livius, *propter minimas quaſvis ſitus incommoditates inutilis redditur*. Et paulo poſt ſubjungit: *Cladis ſuperioris cauſſam manifeſtiorem nullam aliam exſtitiſſe, quam quod eodem momento pluribus in locis pugnæ initium factum eſſet, unde phalanx perturbari & proſterni cæperit, cujus robur invictumq; & intolerabile alias maneat, cum ſtricte obſervantur ordines & denſæ ſtringuntur lanceæ. Quod ſi partes ejus ſingulas aggrediaris, vel à latere aut à tergo periculum quoddam naſcatur, facile turbatur & profligatur.* Romani non aperta fronte phalangem adoriebantur, ſed iteratis vicibus impetus in eam faciebant ubi minus videbatur valida; tum latera ſæpius & vehementiori vi oppetebant, quod illibi facilius labefactari & ordines divelli poſſent. Sin phalangem à fronte adorti fuiſſent, & militem militi oppoſuiſſent, ipſi haſtarum ſpiculis ſeſe intruſiſſent & involuiſſent, nec impetum aciei tam bene inſtructæ ſuſtinuiſſent. Livius dicit Romanos, *lib. 2.* quo minus in urbem quandam per disjectam muri partem penetrarint, à lanceatis qui ad foramen muri fortiter & immoti conſtiterant impeditos fuiſſe, cum hos tueretur ab utroque latere pars muri ſuperſtes, & in anguſtiis certamen fieret, ubi ordines ex impetu ingredientium turbari nequeunt. Hinc uſum haſtatorum conſpicimus; qui pari & gravi motu tum ab utroque latere probe muniti incedere debent. Cavendum etiam ne frons aciei latior ſit, quàm ut æqualiter milites contra diverſos hoſtium impetus procedere valeant; ſed ita conſtituatur, ut dux qui in medio conſiſtit in illa longitudine ad omnes caſus ſuis adeſſe, & in omnibus locis conſilio & auxilio laborantes juvare, eoſque ſapienter & cum judicio regere poſſit. Præſtat igitur numeroſum exercitum in plura agmina interjectis intervallis diſtinguere; ut hoſti inſecutio cum majoribus copiis difficilior, cum minoribus periculoſior exiſtat, ſiquidem

ab utroque latere moſcetariorum & tormentariorum cunei ſeſe immiſcent & implicant, à quibus eminus plura damna accipient, quam ab haſtatis, qui horum terga ab incurſionibus equitum defendunt. Equites autem à phalange ſemper abhorrent, niſi circumdare, & à tergo ut ordines turbent eam aggredi poſſint. Adde, quod nullum tam præſtans armaturæ genus reperiatur, quibus in phalangem penetrari & invadi queat, dummodo firma illa & ſtabilis ſubſiſtat; nec crebriori motu occaſionem præbeat, ut à latere turbetur. Hac in parte in exemplis ſuperius allegatis erratum fuit. Ad Ravennam & Carminolam idem contigit.

Guicc. lib. 10.

Concludo igitur ex utilitate haſtatorum, neceſſario quamdam exercitus qui in Hungariam mittitur partem hoc armorum genere inſtruendam eſſe. Etſi omnes ferreos thoraces non habeant, inſeri tamen inter armatorum ordines commodè poterunt. Tranſylvanus eorum opera inprimis indiget, cum peditatu Germano deſtituatur: in cujus locum Siculos ſibi ſubditos haſtis inſtruat, octodecim vel decem millia, cum robuſto corpore & ingenio non inepto præditi ſint; qui ſi haſtis pugnare aſſueſcant & arte in hoſtem ducantur, facile vim Turcicam reprimere & eludere poterunt.

Mediæ longitudinis haſtæ & arma, ſecures ſcilicet gæſa & ſpari, tunc multiplicem uſum in militia habent, cum ſariſſæ minus commodæ exiſtunt. Vbi tormentarij ad velitationes emittuntur, nonnulli qui his armis inſtructi ſunt eis adduntur, ut illis pugnantibus hi excubias agant & ſuppetias ferant Quin & haſtati quidam ex horum numero expreſſe & ſtudiò tormentariis adjunguntur, ut latera eorum tueantur. Tum ſigna atque vexilla plerumque hi comitantur & circumſtipant. In eum videlicet finem; ut cum primæ ſariſſarum ſtationes perruptæ ſunt, cum armis brevioribus & agilioribus commodè ulterius

pene-

penetrari poſſit. Ad nocturnas impreſſiones, ut & in locis inæqualibus interruptisque, in oppugnationibus difficilioribus, tum etiam ad præcavenda & avertenda damna atque pericula, quæ ab ictibus machinarum metuuntur, plurimum utilitatis conferunt; longiores atque ſariſſas commoditate ſuperant. Qui his armis pugnant milites, conjuncti atque permixti cum equitatu, poſtquam impetus factus eſt, vel in loco pugna committitur ubi equi minus dextre regi queunt, non leve momentum ad victoriam contulerunt. Hujus ſtratagematis primi authores atque inventores exſtiterunt Romani; qui à tergo equorum dorſis ſemper ferebant juvenes dexteritate & agilitate præſtantes, in hoc militiæ genere apprime exercitos. Cæſar hac ratione acie inſtructa cum millenis ſuorum ſeptem millia Pompejanorum equitum in lato campo fudit. Arioviſto ſex millia Germanorum equitum erant, totidemque numero pedites velociſſimi ac fortiſſimi: quos ex omni copia ſinguli ſingulos ſuæ ſalutis cauſſa delegerant: cum his in præliis verſabantur: ad hos equites ſeſe recipiebant: hi ſi quid erat durius concurrebant: ſi quò longius erat prodeundum aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubis equorum ſublevati curſum adæquarent. Horum operâ plurima facinora Arioviſtus edidit. Suevi in aſpero quodam prælio, relictis equis pedites pugnam inierunt, & Romanis ſuperiores exſtiterunt. Simile quippiam in Macedonia iiſdem contigit; ubi equitibus permixti pugnarunt pedites, qui hoſtium equis ungulas præſciderunt. In Hungaria Vladislaus proſpero ſucceſſu contra Turcas hoc certaminis genere uſus eſt; verùm id caſu potius quam certo conſilio factum, ſiquidem equitatus hoſtilis in loco incommodo ſubſtiterat.

Guicc. lib. 28. *Liv. l. 16.* *Val. Max. l. 2. c. 1.* *Bel. civ. lib. 3.* *Bel. Gal. l. 1.* *Liv. lib. 23.* *1443.* *Bonf. lib. 26.*

Legimus quoque equitibus pedites ſagittarios permixtos in aciem eductos fuiſſe. Licet igitur noſtris quoque ſtra- *Bel. Gal. 1. lib. 7.*

tagemata ejuſmodi ad juvandum & confirmandum equitatum invenire & excogitare: tum præter haſtatorum & tormentariorum copias, certos quoque milites è toto exercitu deligere & conſcribere, qui unà cum equis incedere, & ſine timore cum illis verſari, vel hoſtibus ſaltem, ubi loci iniquitas equorum uſum & impetum vehementiorem prohibet, reſiſtere ſciant.

Duobus ſupradictorum armorum generibus Turcæ deſtituuntur. Aſappij haſtas quidem geſtant, ſed ſariſſis breviores, & exiguis cuſpidibus munitas, quibus punctim ſolummodo feriunt. Vnde nec haſtis noſtris, nec cum ſecuribus comparari, nec iiſdem reſiſtere valent. Gladij noſtri communes ſtricti & longi cum in eâ pugnantium turbâ ad cæſim feriendum vibrari nequeant, & parum etiam contra acinaces latiores valeant, optime ad punctim lædendum adverſarium uſurpantur: iis remotiorem hoſtem, qui breviori gladio pugnat, facilius & tutius ferire vulnuſque periculoſius ac mortale infligere licet. Quæ omnia ſi probe obſerventur, licet exigui momenti videantur, magnum tamen pondus in militia habent. Turcicæ atque Vngaricæ haſtæ, ubi cum impetu in hoſtem procurrere licet, utiliſſimæ quidem, ſed propter longitudinem & quod pleræque ſint concavæ fragiles ſunt atque infirmæ. In locis parum impeditis & interruptis, ubi vehementi curſu impetum eques facere nequit, plane inutiles exiſtunt.

Arma quibus eminus hoſtem oppugnamus, omneque genus miſſile, nocte & in tenebris plane nullum uſum habet; quod meta propoſita quo ictum dirigimus perſpici nequeat. Liv. l. 34. Paulus Æmilius difficilem quendam tranſitum, ubi legio propter anguſtiam loci inutilis videbatur, occupaturus, nocte id aggreſſus eſt, quod hoſtem miſſilibus potius quam Romanos inſtructum & in eo armorum genere probe exercitatum ſciret: in tenebris autem jactus & ictus incertus eſt, & nuſquam certo dirigi

dirigi poteſt. Sed alio quoque defectu hoc armaturæ genus laborat, quod pedites in planitie & ſpatioſo campo, haſtatorum ſubſidio & auxilio deſtituti, ne leviſſimo quidem equitatui reſiſtere valeant: carent enim quod ingruentium equitum inſultibus opponant, unde facillime diſturbantur. Optimum ad hos fundendos remedium exſtat, ut quam vehementiſſime urgeantur, & in eorum ordines prorumpatur; quod non modo aliàs contra tormentarios ſed moſcetarios etiam in Belgio Hiſpani obſervare ſolent. Prima enim vice tormentis illis exploſis, cum gladiis manus admoventur, illi in hoſtes ſtrictis ordinibus properant, eorum ordines invadunt, & ſi fieri poteſt divellere atque perrumpere tentant. Ejus generis ſunt arcus, bombardæ, tormenta majora, quæ moſcettæ vocantur, & æneæ machinæ ſeu catapultæ. Poſtquam bombardæ & tormenta inventa ſunt arcuum uſus deſiit, & parum apud nos amplius curantur. In bello Hungarico Tartari ut plurimum illis utuntur. Leviter enim armati, & ipſorum equi, velociſſimi licet, propter debilitatem tamen ad faciendum impetum minus idonei, ſolummodò ad devaſtandam regionem, impediendos commeatus, & ſimulandam circumventionem apti ſunt. Unde noſtros aliter oppugnare cum nequeant, hoc genus miſſile uſurpant; quod plus terroris quam periculi adfert ijs qui illi minus ſunt aſſueti; optime equites bombardarii illis objiciuntur.

Sclopetorum autem tria genera ſunt, pro diverſa magnitudine diſtincta, quædam minora ſunt Italis *piſtole*, alia mediæ ijſdem *archebuſi*, denique majora quædam vulgo *moſquettæ* dicta, quorum hæc omnium maxima ſunt quæ manu tractari & explodi poſſunt. Horum armorum magna eſt differentia, non inter ſe modò, ſed etiam ratione uſus in quem adhibentur. Alio enim modo ad venationem & inimicitiam privatam, alio ad bellum inſtruuntur & præparantur. Ad primum, ſumendus eſt

pulvir nitratus, qui bonus ſit & juſta proportione probe inſe-ctus paratusque. Ad ſecundam, qui munitionum intermedius dicitur. Horum impletio, primis ejaculationibus exceptis, aut non proportionata eſt, ejecto ſæpius fruſtra pulvere, aut non ſatis glande ſua conferta & coarctata. Vnde ſummo ſtudio cavendum eſt, ne primæ globorum emiſſiones ſint fruſtraneæ. Ajunt enim moſquettum in velitatione conficere ſpatium ducentorum paſſuum, ſicut & ſclopetum quod inimicitiæ cauſa geſtatur: & ſclopetum militis quantum bombarda ſeu piſtola inimicitiæ, octuaginta nempe paſſuum, quorum quilibet quinque pedes in dimenſione habet. Bombarda vero militis omninò nullius eſt momenti, niſi adurat & conſumat ſuumque conficiat ictum, proinde non niſi velut ad hoſtile pectus admotam explodi volunt.

Hinc notentur ſequentes obſervationes. *Manuarijs tormentis* ſeu ſclopis equites qui ferreis thoracibus armantur plerumque uti ſolent. Iuramento hi adſtringendi ſunt, ne citius explodant quàm in hoſtem rectà ictum direxerint, & de eo vulnerando dubitare nequeant. Lanceæ igitur impetus prius expectandus; quo facto, vel hoſte quam proxime imminente, feriendus eſt. Hoc armorum genus ad reſiſtendum & impetum excipiendum, fortiterque ſtationem tuendam, quàm ad aliam in acie impreſſionem faciendam, accommodatius eſt; unde ordines eorum arcte & confertim conſiſtere debent. Apparet etiam, quàm imperitè & negligenter officio ſuo fungantur, qui cum primæ ſtationes exploſerunt non expectant quò ordo eos quoque tangat; vel in aërem vel in ſocios vel procul ab hoſte explodunt. Quæ negligentia & imperitia ſæveriſſime inhibenda & caſtiganda eſt. Gallici quoque thoraces quam Germanici præſtantiores ſunt, & facilius ictum ſcloporum longiorum eludunt. Quin & magnum inter utroſque equites thoracatos diſcri-

diſcrimen adparet. Gallus unico tantum ſervo ſtipatus in militiam proficiſcitur; Germanus contra non duobus equis pro ſe & ſervo, ſæpius ne octo ne decem quidem contentus, ingens ſervorum famulitium poſt ſe trahit. Ea res abuſum habet manifeſtiſſimum & periculoſiſſimum, ob plures cauſſas. *Prima* eſt, quod habita luſtratione, quæ ab initio tantum & ſub finem expeditionis fieri conſuevit, multi ex ſervis illis deſiderantur; ſive quod dimiſſi ſint ſive quod ficta nomina geſſerint & ſuppoſititij fuerint. *Secunda* eſt: quod in tanto numero multi inveniuntur equi ſtrigoſi & ad bellum inutiliſſimi. *Tertia* eſt: quod turmæ ex viliſſimis hominibus, ſervis & ſtabulariis, qui ad bellum ineptiſſimi ſunt complentur. Vnde mirum nemini videri debet, ſi eos eventus expeditiones noſtræ minime nanciſcantur, quos ſperamus ex ejuſmodi apparatu. Qui ſi in nobilibus & ſtrenuis viris conſiſteret, eorumque virtus, vel pars ſaltem eorum, præſtantiæ armorum correſponderet, quamvis velitum etiam immenſam multitudinem, ut Turcica plerumque eſt, excipere & reprimere valeret. Cum enim cominus manus conferendæ ſunt, harpæ quocunque feriunt corpus ferro munitum offendunt, enſes vero inermia Turcarum pectora eaque remotiora ubique penetrant perforantque; qui tamen in tanta cinguli, quo lateri aptantur, anguſtiâ à multis difficulter admodum evaginari poſſunt. Eo meliori conditione Gallorum thoracati propter veruta quæ geſtant exiſtunt.

Bombardæ longiores, quas *arcbebuſi* Itali vocant, leviſſima arma ſunt, quibus equites atque pedites utuntur. *Pedites* eum in acie locum tenere ſolent, ubi plus dexteritatis & agilitatis requiritur: in campo aperto equitatui & haſtatis peditibus reſiſtere nequeunt, niſi alio munimento tuti reddantur. Vnde haſtati plerumque eis adduntur, vel ad horum latera collocantur. Idque duabus fere rationibus. Siquidem quinque vel

ſeptem

ſeptem primi ordines, quot nimirum haſta tegere & defendere poteſt, haſtatis non indigent, cum firmiter contra oppoſitas hoſtium turmas conſiſtant nec magis quam illa moveantur, licet inter dimicandum quidam immutari, & alij in ſociorum locum ſuccedere ſoleant. Hi proprie latus agminis vocantur. Alij brachia dicuntur, quod manuum & brachiorum inſtar à cohorte dependeant & nunc hic nunc illic hoſtem lædant: in defeſſorum locum recentiores & qui viribus integri ſunt ſuccedunt. Bombardariorum igitur particulares quædam cohortes haberi ſolent, iiſque haſtati quidam adduntur. Vulgo copiæ perditæ dicuntur, quod ſæpius maximis periculis obijciantur, & capiendis foſſis rupibus vineis vel aliis ejuſmodi locis, unde hoſti plus damni inferri poſſit, adhibeantur. *Equites* ſclopetarii veterum ſagittariorum vicem ſuſtinent. Hi eminus hoſtes lædunt; unde extra reliquam aciem collocandi ſunt; neque in uno loco nec firmiter ſubſiſtunt, nec impetum façere nec ſuſtinere, & ſuis laborantibus difficulter ſubſidio accurrere poſſunt quin eoſdem quoque lædant. Siquidem ictus bombardæ, ab equite in primis factus, incertus eſt & fallax. Quod igitur potiſſimum hoc armorum genus habet, in primo pugnæ initio conſpicitur & plurimum valet. Cum vero in eos ab hoſte impetus fiat, recedere & periculo ſe ſubducere poſſunt. Illorum officium præcipuum & ferè primum eſt, ut latus hoſtile oppugnent, ſuorum vero latera defendant. Nec certis ordinibus in acie diſtinguuntur, cum errabundi & volatiles ſint: nec aſſueti ad vim atque impetum hoſtilem ſuſtinendum, ſed ut haſtati turmatim & catervatim incedunt. Commodisſime Tartaris opponuntur, quos propius, quam hi ſagittis ſuis, attingere poſſunt: maxime ſi bombardæ ſint aliquanto majores; cujuſmodi Itali & Wallones geſtant, Germanorum vero manuaria tormenta Gallica (piſtolæ nominantur) minus apta videntur.

Moſquet-

Meſquettum propter gravitatem minus dextre & agiliter tractari poteſt; longe omnium remotiſſime ferit. Vnde locus illis qui hoc armorum genere pugnant remotior ab impetu adverſariorum conceditur; plerumque peditum cohortibus inſeruntur & eorum tergo anneĉtuntur. Hi bombardarios, qui ab haſtatorum dependent lateribus, defendunt & forficem efficiunt. Quidam moſquettariorum ut & ſclopetariorum ordines hinc inde oberrare, & prout commodum eis videtur vel à tergo vel à fronte hoſti nocere ſolent. Ianizaris bombardarij non recte opponuntur: ſed moſcetarij perfectiores ſunt, quòd remotius feriant.

Tormenta & machinæ in campo ſpacioſo ſubitò impediuntur ab incurſionibus quò minus præter primum ictum ſæpius in hoſtem explodantur. Plus terroris quam damni atque periculi inferunt; ut in clade Ludovici animadverſum fuit, noſtris timore & fumo potius quam glandibus perterritis. Huc venti commoditas recte obſervata plurimum conducit. Non ſolùm autem propter machinarum defectus & imperfectiores ictus ſæpius fruſtrantur, verùm etiam propter diſtantiam ſcopi & metæ ad quam diriguntur. Cum enim non ſemper æquales ſint planities, nec eædem hominum ſtaturæ, facilime, vel nimis altè ultra capita eorũ quos ferire debebant glandes ejaculantur, vel nimis remiſſe antequam metam attingant ad terram deprimuntur, iterumque magno interpoſito ſpacio reſultant. Cum primi ictus perfecti ſunt, leviter armati & velites emittuntur, ut reijciant eos qui machinas occupare tentant. Vnde harum uſus plane ceſſat, quando amici cum hoſtibus permixti internoſci & diſtingui nequeunt: niſi fortè in loco eminenti vel munito undique poſitæ ſint, vel aquarum aut locorum interruptorum adminiculo ab hoſtium incurſionibus defendantur. Ad Ravennam Galli hoc medio victoriâ potiti ſunt. Solent etiam *Guicci. lib. 10.*

aggeribus muniri, eiſque peditum cohortes validæ adduntur. In mediam aciem plerumque collocantur peditatui vicinæ. A latere autem locus eminens & natura munitus pro eis deligendus eſt, vel is propugnaculis & peditum cohortibus muniendus, ut contra equitatum hoſtilem tutæ conſiſtant. Hic ordo in noſtra acie inprimis conſpicitur.

II. Utrum primùm aggredi hoſtem, vel ejus impetum ſuſtinere præſtet.

Secret. l. 3. c. 4. c. 4. c. 63. Duo quondam Romanorum Conſules pugnam inituri periculoſiſſimam, diverſâ plane certaminis ratione in debellando & aggrediundo hoſte uſi ſunt. Alter militibus ſuis edixit, ut ipſi ſuſtinerent hoſtis impetum, quo primo aggreſſu fortiter rejecto & eluſo futurum ſperabat, ut paulatim ab ardore & furore vehementiori iidem remitterent, animumque ſenſim deſponderent, faciliuſque in fugam agerentur. Quod conſilium ex ſententia ei ceſſit, victoriaque potitus eſt. Alter vero quanta fieri poſſet vehementia atque audacia majori ſuos in objectam hoſtium aciem impreſſionem facere juſſit. Sed hoſte inferior hic exſtitit, victuſque ac cæſus fuit.

Nec mirum: ſiquidem celeriter & feſtinanter incedentes tam probe ordines ſervare, pedem in conſtituto loco firmare, greſſumque ſiſtere & mutua conferre auxilia nequeunt, quàm ij ſolent qui intra ſtationes ſuas permanent. Huic accedit, quod commoditates, quibus hoſte exiſtunt ſuperiores, negligunt & deſerunt, adverſarios in locis oportunis & qui ipſorum commoditatibus ſerviunt, in quibus haud ſuperari & vinci poſſint, offendunt. Denique ſe ſuoſque temere machinarum ac tormentorum ictibus obijciunt, & manifeſto diſcrimini exponunt. Nec ea feſtinatio alium fructum habet, quàm ut vanam fortitudinis & audaciæ oſtentationem ferat; quo parùm movebuntur milites, quos duces ſtrenui jam antea certiores reddidere, moram

lon-

longiorem non ex timore proficiſci, ſed maturo conſilio hoſtem eâ ratione vincere conſtitutum eſſe. Sanè milites de hoſtium pugnandi & belligerandi modo diligenter edocendi & inſtituendi ſunt; ne ſi quid forte novi interveniat, confuſio in acie oriatur; cujuſmodi ſunt clamores, ululatus, & ſaltus, aliaque id generis vaniſſima, quæ ut Mallius dicebat ipſis hoſtibus plurimum detrimenti afferunt cum primo impetu fortiter repelluntur. Volſcos in aciem currentes Romani pede firmo exceperunt anhelantes, eosque fugarunt. Hoc uti ſtratagemate in campis Pharſalicis Pompeius conſtituerat; ſed ſtudio ſuos in hoſtem Cæſar properare, & in medio curſu, ad recipiendum anhelitum, ſubſiſtere juſſit.

Liv. l. 28.
Front. l. 2. c. 1.
Bell. civil. l. 3.
Front. 16.

Animadvertendum igitur, ubi hoſtium robur præcipuum in primo impetu conſiſtere novimus, commodiſſime adorientem excipiamus, non ſine ſpe victoriæ, ut plura teſtantur. Quin & cum Turcis manus conſerturi haud parum momenti hic reſiſtendi modus ad victoriam habiturus eſt. Sed contrariam rationem noſtri obſervant, plus fiduciæ in potentiâ quàm in arte collocantes; unde tot inſignes in Hungaria ſtrages Chriſtianis illatæ numerantur. Ad Nicopolim contentio inter ordines de adoriundo hoſte mota cladis non minima cauſſa fuit. Ad Varnam in locis incommodis exercitus contra ducum imperium hoſtes aggreſſus eſt. Ad Mohatz, nulla neceſſitate urgente, milites impetum in hoſtem fecerunt, eundem in loca Turcis quam Chriſtianis oportuniora ſtructasque inſidias inſecuti ſunt. Num quid horum ad Agriam proxime elapſo anno commiſſum fuerit, hiſtoria ſuo loco ſuoque tempore aperiet. Certa nobis & indubitata conſtaret victoria, ſi eâdem induſtriâ in hoſtis naturam fraudes & aſtutiam, ut ille in noſtras ſolet actiones, inquireremus. Optime novit impatientiam noſtram; ideoque pugnandi occaſionem præbet, nec tamen copias promovet, ſed

1393. 1444. 1526. 1596.

ubi pugnæ deſiderio noſtros æſtuare cognovit, in prælium deſcendit, certâ victoriæ ſpe nixus, ut exempla ſuperius adducta declarant.

Pugnandi igitur ratio & methodus immutanda, cogendusque hoſtis ut in locis quæ commodiora nobis videntur ipſe nos adoriatur. Quod facile obtineri poteſt vel urbium vel propugnaculorum præcipuorum obſidionibus, vel ubi propius ad ipſum accedimus, nec unquam è conſpectu ipſius diſcedimus, donec preſſus penuriâ vel manus conferere vel copias reducere cogatur, vel arreptâ aliâ quapiam peroportunâ pugnandi occaſione, quæ nonnunquam ſeſe obferre ſolet. Neque velitationes majores ineundæ, in quibus laborantibus aſſidua mittantur præſidia: ſiquidem Turcæ hoc certaminis genere longe noſtros ſuperant. Quin potius junctis viribus, iisque in ſua agmina recte diſtributis, hoſtem agrediemur: unde aciei formâ immutatâ, alius victoriæ & prælij ſucceſſus ſequetur.

III. Quomodo prælium ſit ineundum.

Pugnæ initium levioris armaturæ milites faciunt, qui eminus hoſtem petunt, ubi tormenta ſunt exploſa; ſclopetariorum turmæ emittuntur, ut hoſtium machinas diſturbent, ne damnum nobis inferant. Idem cum hoſtes facere conantur, levia certamina & velitationes oriuntur. Eodemque tempore ex alis equites arcularij ſeu tormentarij prorumpunt, qui latera & cornua hoſtium infeſtent: ſæpius hi recedunt & à tergo impetum facere tentant, ut hoſtium ordines turbent. Quod ſi his auxilium feratur, vel objiciantur inæqualis armaturæ miltites quibus reſiſtere diffidant, paulatim recedere & priorem pugnæ locum capere convenit. Sic alliciuntur hoſtes, ut inſiſtant retrocedentibus, donec undiquaque pugnæ initium fiat. Siquidem hoſtibus ſemper recentes copiæ auxiliares advolant, augeturque pugnantium numerus, quos noſtra acies excipit; quæ ta-

men

men non ſemper integra pugnat, ſed pars ejus ſæpius certamen init. Multi hoc ſtratagemate uſi ſunt. Scipio nervum exercitus in uno cornu collocarat, quo in pugnam educto alterum debilius quietum tenuit. Exercitus hoſtilis parte fugatâ ambo cornua ad reliquos devincendos conjunxit. Alia vice robur militiæ in duo cornua diſtribuit, infirmiorem exercitus partem in mediam aciem conjecit, eamque validiſſimis hoſtium copiis oppoſuit. Illis quieſcentibus, cornua ſua contra tergum aciei hoſtilis, ubi debilior erat, eduxit, eaque parte fugatâ, reliquos facile ſuperavit. Alij duces aliis hoſtem vincendi modis uſi ſunt. *Front. l. 2. cap. 3.*

Hoc inprimis obſervandum, ut dum agmina & turmæ promoventur, eàdem diſtantiâ invicem milites incedant: ne ſi nimium in hoſtem properent vel in denſitatem inter equitandum contrahantur, & alter alterum præcedere contendat, confuſio in ordinibus oriatur, unde non levia damna inferri ſolent. Priori modo terminos à ducibus præſcriptos milites tranſeunt, nec ab officiarijs amplius regi, nec præſidia laborantibus ferri, nec errores cognoſci, aut priuſquam in immenſum creſcant corrigi queunt. Interequitando poſtea ordo eorum, qui ad ſubſidia ferenda conſtituti erant, turbatur, & latera noſtrorum & vicinorum agminum denudantur, certiſque intervallis aperiuntur, ut hoſtium incurſioni pateant: denique occaſio datur, ut eodem in loco plurima agmina aggrediundo impingant. Quod ut ſemper periculoſiſſimum, ita maxime vitandum, ubi cum immenſo hoſtium exercitu congrediundum, qui quoad fieri poteſt late diſtractis copiis oppugnari debet. Hunc errorem Aladanus in Seghedinenſi clade commiſit, facto impetu cum duobus equitum turmis in immenſum quoddam Turcarum agmen; quo cæſo fugientes Chriſtiani inſecuti ſunt, tunc ad prædas converſi occiſos ſpoliare & exuere cæperunt: ſic pa- *Hortenſ. 1552.*

lantes & nullo ordine diſperſos duæ Turcarum alæ, quæ integræ permanſerant, aggreſſi eximia ſtrage eos affecerunt.

Hæc duces ipſi noſcere debent: ſiquidem belli imperator non ubivis locorum ſubſiſtere & ſigillatim quoſvis inſtruere poteſt. Ex horum imperitia & culpa confuſiones clades & fugæ militum oriuntur, quæ imperatoribus plerumque adtribui ſolent, cum fugarum principia ut plurimum lateant.

Præter reliquos errores in Agrienſi pugnâ à ducibus admiſſos, hi à viris belli peritis notantur. Quod exercitus noſter cum ſuperatis paludibus hoſtem aggredi vellet, dextrum cornu non rectà in oppoſitum hoſtium cornu ſiniſtrum impetum fecerit, ſed verſus dextrum ſeſe converterit. Contrà vero ſiniſtrum Chriſtianorum cornu in Turcarum cornu ſiniſtrum moverit, atque adeo in medio itinere obviam ſibi facti invicem, crucis figuram incedendo effecerint, ordineſque interequitando turbarint. Biduo antequam hoc contigit, in altâ quadam ripâ Turcæ fluvij vadum quærebant; nec retrocedere poterant propter ſociorum multitudinem, qui eos premebant à tergo; ne procederent ulterius, Hungari quidam eis impedimento erant qui tranſitum tuebantur. Poſt hos Germani quidam equites excubias agebant, qui non modò in vanum manuaria ſua tormenta in hoſtem exploſerunt, ſed multos etiam ex Haiducc:s vulnerarunt, atque adeo triplici culpâ lapſi, majora damna amicis quam hoſtibus intulerunt. Quod ſi alibi hoſtes fluvij tranſitum, quem ſedulo inveſtigabant, reperiiſſent, actum ſine dubio de omnibus ijs copiis fuiſſet. Priori tamen caſu facultate utendi oblatâ occaſione, poſteriori vero peritiâ & ſcientiâ deſtituti fuerunt.

IV Hoſti fugienti quomodo inſiſtendum.

Guicci. lib. 2. Hoſti fugienti aureum pontem ſtruendum nonnulli judicarunt. Quorum opinioni repugnare videtur vulgo in bellis

recepta

receepta regula, victoria utendum eſſe, nec hoſti tempus ad animum reſumendum vireſque recolligendas concedendum. Hæc duo ut concilientur invicem, fugæ diſtinctio facienda. Vel enim hoſtis integras adhuc & incorruptas copias, armis probe inſtructas ſub ſignis reducere & in tutum collocare tentat, vel apertâ fugâ deſertis ordinibus & ſignis relictis armiſque abjectis tergum vertit. Qui priores intercludere viamque illis præripere vellet, neceſſitatem pugnandi & ſeſe defendendi imponeret, ſiquidem armati id facere poſſint. Non igitur impediendi ſed evadendi commoditas libera eis relinquenda. Quin potius tantâ vehementiâ iidem urgendi ſunt, ut in fugam ſolutam avertantur; quo impetrato ſecure ipſis via præcludi poteſt, ut majori ſtrage afficiantur. Hanc opinionem Vegetius *lib.3.c.21.* & Scipio probant; iter ſcilicet fugientibus hoſtibus non obſtruendum, per quod fugere deſtinarant. Si enim apertum illud & liberum conſpiciant, fugæ deſiderium omnes invadit: ſemel in fugam conjecti ordines rumpunt faciliusque delentur: viâ autem impeditâ cum evadere nequeant, deſperatio animum addit pavidis, timorque ſæpius arma miniſtrat ubi nulla ſpes ſalutis ſupereſt.

Qui igitur hoſtem fugientem inſequi cogitat, primum videat neceſſe eſt, utrum tota acies an pars ejus cæſa & fuſa ſit. Poſteriori caſu pars fugiens tamdiu propellenda, donec diſperſa undique ſuos recolligere & in ordinem reducere nequeat: poſtea ab inſequendo retrahendi ſunt milites, ut reparatis ordinibus vel à tergo vel à latere aggrediantur eos, qui adhuc manus conferre & reſiſtere audent. Sæpius enim contigit, ut exercitus pars victa ſit, cui tamen ab alia parte victoria integra manſit. Hannibal ad Cannas Romanum equitatum fuſum *Livius lib. 22.* & fugatum non eſt inſecutus, ſed eundem impune elabi paſſus: rectâ vero in latus agminis hoſtilis invectus, tam inſigni victo-

ria

ria potitus eſt. Si ad Varnam Corvinus hoc præcepto uſus
eſſet penes ipſum certiſſima victoria ſtetiſſet. Quin & Ludo-
vicus ſuperior evaſiſſet, niſi Turcarum agmen fugiens liberi-
us, tanquam in manifeſta victoria, inſectatus eſſet, cum ducen-
ta hoſtium millia ſupereſſent, qui nondum in aciem deſcende-
rant. Ad Agriam temere nonnulli duces, ut primum hoſtes
tergum vertere conſpexerunt, ordines turbarunt, & immemo-
res officij prædas agere milites permiſerunt. Sed hoc poſte-
riori caſu, non ſolum pars quædam, ſed univerſus exercitus
hoſtilis in fugam conjectus videbatur. Nec tamen ea militibus
in perſequendo hoſte licentia permittenda, ut ordines plane
T. Liv. diſſolvant. Velites & leviter armati ad inſequendum hoſtem
lib. 6. emittendi, gravioris armaturæ milites paulatim obſervatis or-
dinibus eos inſequi debent; quo prioribus tutus receſſus pate-
at. Nec tamen leviores iſti nimis latè explicandi, vel lon-
P. Iov. lib. gius invicem diſpargendi ſunt, niſi arma hoſtes abjeciſſe & or-
29. dines deſeruiſſe conſtet. Tunc etiam fugientibus via ſolo e-
Guicc. lib. quitatu obſtruenda, & latè copiæ deducendæ, ut major ſtra-
13. ges edatur. Sic evitantur errores, quos vitare Vegetius ju-
lib. 3. c. 25. bet: exiſtimans hoſtibus evadendi occaſionem dari, dum re-
cens victoria ſuperbos & incautos victores reddit. Siquidem
in inſequendo major audacia quàm ſollicitudo & cura viget, ſed
cap. 28. remiſſa illa ſecuritas plena eſt immenſi periculi. Qui ni-
cap. 30. hil planè timent, inconſulte diſperſis ſuis, ſequuntur: quod qui
faciunt quam ipſi acceperant adverſario dare victoriam volunt.

Hæc militaria præcepta, ut & aliâ probe Turcæ obſerva-
re & re exequi norunt. Contenti enim ſecurâ victoriâ, nec
ſpolia & prædas, nec qua clade hoſtis afficiatur curant, fugien-
tes non inſequuntur temerè. Cujus rei Varna Mohaz & A-
gria teſtimonium perhibent.

Fugam hoſtium & deſertionem caſtrorum ſequitur de-

ſtructio

ſtructio & devaſtatio regionis, & locorum expugnatio, dum præ formidine cuncta trepidant, & faciliores quævis expeditiones, difficillimæ licet, exiſtunt, propter autoritatem qua victor pollet. Qua in re uſus victoriæ conſiſtit.

V. Quomodo in tutum reducantur milites, & laborantibus auxilium feratur.

Aciei perfectio in eo conſpicitur, cum primis turmis ſecundæ juſto tempore ſubſidio veniunt, & hos tertiæ deinde in hunc uſum reſervatæ excipiunt.

In materia fugarum duo reperio notatu digniſſima. *Primum* quod major plerumque conflictus graviuſque certamen inter parvos vel mediocres exercitus committi ſolet, quam ubi immenſa copiarum multitudo congreditur; cui major plerumque ſtrages in fuga quam in prælio infertur. Cum enim manus conſerendæ ſunt non fugiendo ſed in hoſtem properando, alij quidem animo confirmato incedunt, alij vero perterriti confuſionem excitant, facileque ſine certamine reijciuntur & in fugam convertuntur. Hujus mali cauſſa eſt, quod in tantâ multitudine plurimi reperiuntur abjectiſſimæ ſortis homines, qui nullo imperio ſub ordinibus contineri poſſunt. Expectatio quoque primi impetus, qui ſemper vehementiſſimus eſſe & omnium animos ſuſpenſos tenere ſolet, confuſionem cauſſare & ordines perturbare poteſt. *Alterum* eſt, quod licet in priori militum ſerie nonnulli vacillent, & fugam inclinent, pedemque referre cogitent, fuga tamen plerumque in poſteriori claſſe oritur; quibus firmiter perſiſtentibus, priores reſiſtere inviti etiam coguntur.

Hinc concludo, præcipuum belli ducis officium in eo poſitum eſſe, ut militum animos initio pugnæ probe confirmet, quo fortiter hoſti reſiſtant, vel ſaltem audaciam firmiter in hoſtem properando ſimulent, quod in ingenti exercitu

maximum pondus ad victoriam habet, Ubi primus impetus feliciter ceſſit, poſteriores animum recolligunt, adeoque roborant, ut prioribus cedentibus illi horum loca ſupplere non dubitent; maxime ubi ad fortitudinem à ducibus & officiarijs fuerint adhortati, qui ſemper hac in parte ſtrenue ſuo officio, turmas obequitando & hoſtium pugnandi modum declarando, fungi debent, ne milites novitate aliqua forte perturbentur. Non modò autem in primam ſeriem optimi & præſtantiſſimi quivis militum & officiariorum collocandi, ſed in ultimam quoque claſſem pars eorum reſervanda; quo illi fortiter pugnando reliquis exemplo ſuo præeant hi vero timidioribus ſpem fugæ adimant. In Romana acie, ut quiſque videbatur fortior eo magis in noviſſimum agmen reſervabatur, primipilis exceptis qui erant omnium ſtrenuiſſimi. Ubi duces nec minis nec exhortationibus ſuos in hoſtem animare poſſunt, ſubſidiarios advocare & eorum adventum pugnantibus certiorem facere debent, quo citra confuſionem recedant & recentibus pugnandi locum concedant, ne victi fugam meditari ſed ad recipiendum anhelitum cedere videantur. Hoc ſi duces à ſuis impetrare poſſunt, non minori laude digni cenſendi quàm ſi plenâ victoriâ potiti eſſent. Hæc enim in fortunæ ludibrio conſiſtit, ad quam militum audacia & ſtrenuitas accedit: in ducum vero virtute ſola poſitum eſt, prudentiâ præcavere periculum & cladem evitare atque avertere. Cum igitur hunc in modum è certamine milites deducti ſunt, vulneratos curare, & defeſſos recreare, tum ad repetendum prælium, & auxilium ijs qui prius ſuccurrerant vel à fronte vel à latere ferendum ſuperſtites adhortari & confirmare debent. Hoc utiliſſime plurimis ceſſiſſe exemplo *Front. l. 2. c. 3.* Xantippi & Sertorij demonſtrat. Subſidiariorum dux diligenter inquiret, quæ in ea parte aciei cui ille ſubſtitutus eſt gerantur. Debet quoq; de ſucceſſu prælij cum militibus, ut præſens

ſint

ſint animo communicare; reluctantes rationibus veris vel veriſimilibus refutare: & paulatim contra hoſtem eos incitare: hilari fronte tempus prælij exoptatum, ut virtutis ſuæ ac fortitudinis ſpecimina edere poſſint, annunciare, eoſque officij admonere. Tunc firmiter coarctatis ordinibus cum gravi & audaci inceſſu, qui magnanimitatis ſpeciem præ ſe fert, proxime ad latus eorum qui recedunt copias promovere debet, priuſquam in plenam avertantur fugam, quæ utriſque terrorem maximum ſolet incutere, ne fugientes animum protinus deſpondeant, ordines deſerant, nec facile ducum imperio amplius pareant. Marcellus ab Hannibale cæſus & fugatus fuit, quod lentè ſubſidio veniret laborantibus: quibus in fugam conjectis cum reliquo exercitu vim hoſtilem ſolus ſuſtinere nequivit. Nec eâ tamen lege ſubſidiarij adſtringendi, ut neutris præter ſibi commiſſis auxilium ferant: quin ubi neceſſitas requirit, ex conſilio imperatoris belli vel aliorum ſummorum ducum, pro aciei ſucceſſu aliò transferri poſſunt ſubſidia. Tum infinita alia ſtratagemata in variandis & immutandis aciebus ipſo prælio durante, nunc equitibus peditum loca capeſſentibus, nunc peditibus equitum vicem ſupplentibus, atque alia ejuſmodi adhiberi poſſunt. Quæ etſi exigui momenti eſſe videantur, maximum tamen pondus ſæpius ad clariſſimas victorias reportandas contulerunt. *Liv. l. 17.*

VI. Quomodo aciei tergum & latera munienda.

Cui à prima aciei fronte numeroſiſſimus exercitus oppoſitus eſt, in maximo verſatur periculo, ne à tergo quoque circumveniatur. Nam ubi ante oculos hoſtis verſatur difficulter ad tergum vel latera reſpicimus; tum ſtrepitus variique clamores quibuſvis etiam fortiſſimis terrorem incutere ſolent; quilibet enim propriam ſalutem perpendit, eamque in fortitudine alacrius poſitam exiſtimat. Tum diverſæ voces

nunc huc nunc illuc milites in diverſum rapiunt, animos ſuſpenſos tenent, ordines perturbant, & fortiores etiam timidos reddunt.

Cum igitur acies non ſemper longius produci queat, ne nimium extenuetur & debilitetur in medio, varia huic inconvenienti remedia à ducibus excogitata fuerunt. Quidam aggeres ad latera aciei ad frontem uſque erexerunt, eoſque machinis impoſitis muniverunt. Sylla & Cæſar ſæpius hoc munimenti genere uſi ſunt. Ad Agriam ſimile quippiam decretum, ſed re minus executum fuit. Alij copijs diviſis ad utrumque latus ſubſidiarios in excubias poſuerunt. Quidam cornua & alas in lateribus duplicarunt, & plures copias, quam in media acie erant, illuc collocarunt; ut neceſſitate ſic urgente extendere eas & latius explicare poſſent. Quidam ob paucitatem militum pugnæ locum idoneum elegerunt, cujus oportunitate (vel quod præruptus eſſet, vel ſylvis montibus fluviis aut paludibus conſitus ac munitus) unum è duobus lateribus à vi hoſtili defenderetur; quod in pugnâ Pharſalica & contra Antiochum alioſque plurimos feliciter ceſſit. Qua in re ſciendum, machinis quibus hodie utimur, minùs commode hoſtem impediri eique noceri poſſe, & primariam cauſſam cladis ad Ravennam acceptæ inde dimanaſſe. Sylla præter aggeres palos quoque terræ infigi curabat, quibus curruum falcatorum uſum hoſti adimebat, relictis in acie intervallis è quibus equites & levioris armaturæ pedites durante prælio prorumperent; eoque ſtratagemate, exiguum licet exercitum haberet, immenſum Archelai equitatum vicit.

Front. l. 2. c. 3.
Bell. Gall. lib. 2.
Guic. lib. 10.

Artificia hæc curruum falcatorum & lignorum terræ infixorum commodè noſtro tempore adhiberi, & meritò nova excogitari debent; ſiquidem cum ejuſmodi hoſte bellum nobis gerendum, cujus potentia vires noſtras longe ſuperat.

Quoties

Quoties Hungaricas pugnas cum Turcis commiſſas altius perpendo & mecum conſidero, ſæpius mirari ſoleo artes tam parum illibi valuiſſe: unicum robur & vim in prælijs adhibitam fuiſſe, quaſi brutorum inſtar ſolis viribus nec rationibus etiam certandum nobis eſſet. Huniadem ac Stephanum Bartorium ſolos reperio agminum latera carris muniviſſe. Ludovico idem fuit conſilium datum; & ad Agriam quoque ejus mentio facta ſed in effectu non fuit poſitum. Quin plurimi in Hungariâ ludibrio harum rerum artifices & ſtructores habituri eſſent, licet nihil quicquam ad eorum rationes refutandas proferre in medium poſſent. Utinam Germani artium militarium majori cura tangerentur, quo tempori & militibus in expugnationibus parceretur! Fateor non magni momenti rem eſſe palos infigere aggereſque ducere; ſed cum videamus harum rerum uſum; ubi juſto tempore & locis idoneis adhibitus fuit, utentibus proſpere ceſſiſſe, à nobis tanquam ineptæ & viles minime ſperni debent. *Laon, lib. 9.*

Contra equitatum hoſtilem permulta ſunt artificia, defenſiva & offenſiva, à veteribus uſurpata noſtro verò tempore revocata & aucta. Tum etiam quomodo in planitie pedites contra equitatum ſubſiſtere & ſe defendere valeant, nova excogitata ſunt ſtratagemata: ſed vileſcunt, niſi ex improviſo arripiantur hoſte nihil tale cogitante; præviſa enim minus nocent & facilè eluduntur,

VII. Quod ſit officium ducum; & quem locum capeſſere in præliis debeant.

Proprium omnium belli ducum officium eſt, ſalutaria capere conſilia. Armorum tractatio ad milites propriè ſpectat. Scipio ad duellum provocatus, non militem ſed ducem ſe à matre genitum dicebat. Hinc ex veterum Spartanorum judicio, major gloria ducibus qui arte quam qui vi hoſtem ſuperarunt deferenda: priori ratione partâ victoriâ

gallum, poſteriori vero bovem ſacrificabant. Conſtat equidem multos victorias lucratas fuiſſe, quod duces ipſi præſentes & participes fuerint periculorum; cum tamen vincendi modum minime probandum judico. Illi enim fortunæ debent*, quod ſalvi & incolumes diſcrimen evaſerint; cujus ope ſi deſtituti fuiſſent, maximo ſuo cum damno inſignem ignominiam incurriſſent, quemadmodum Vladislao & Ludovico contigiſſe novimus. Plus igitur ducem prudentia, quam manu certare: milites in ordinibus ſervandis, in itineribus faciendis, in armis tractandis exercere; imaginariis pugnis ad omnia belli munia fortiter & intrepide ſubeunda, ad impreſſiones, ad ſuſtinendum hoſtilem impetum, ad receſſiones, ad militaria imperia excipienda & exequenda aſſuefacere, conducit. Hinc enim promptiores & *lib. 2, c. 1.* cordatiores evadunt milites; ſiquidem, ut Vegetius dicit, *quilibet audacius illud faciendum aggreditur, quod cum didicit ſe effecturum putat.* Virtuti enim cum vis conjungitur, propter vinculum mutuum, cautior illa hæc validior in militia exiſtit.

Primum belli imperatoris in prælio committendo officium eſt, ut priuſquam impetus fiat in hoſtem, hilari & jucunda facie apud copias pleraſque compareat, brevi ſed gravi ac ponderoſa oratione officij eos admoneat, honorem & gloriam propriam eis in mentem revocet, patriam denique ac religionem pro qua pugnant eis recommendet: adhortetur eoſdem ut ducibus & officiarijs debitam præſtent obedientiam, ſibique certam & indubitatam promittant victoriam, ob juſtam belli cauſam quam defendunt: quod fortitudine & armis longe ſuperent hoſtium exercitum, qui ex viliſſima & inermi multitudine invite & coacte in bellum protractâ conſtet, qui nunquam ſuperiores nobis exſtitiſſent, niſi confuſio noſtrorum victoriam eis creaſſet; nunc malis illis omnibus abundè proſpectum & proviſum eſſe,

modò

modò obtemperent recte monentibus: nunquam eos non victuros, dummodo victoriam tanquam unicum omnium actionum ſcopum ſibi certò proponant, & vel vincere vel mori ſecum ſtatuant. Hæc vel ſimilia duces inferiores ſuis militibus continuo inculcare & repetere debent.

Tum imperator repetit locum ſuum peculiarem, in media acie, quo ſecurior & undiquaque proſpicere poſſit, ei deſtinatum: ſtipatus conſiliarijs & nobilibus rerum peritis qui omnes ſucceſſus probe intelligant & dijudicent, recteque renunciare ſciant cum ab imperatore ad recognoſcendum emiſſi fuerint. Nec imperator ſolum ſuos habeat delegatos, per quos ſingulis momentis ſtatum pugnæ cognoſcet, ſed reliqui duces inferiores, cornuum ſcilicet & alarum, tum vicarij & caſtrorum præfectus, quid geratur ei ſignificent vel ipſi referant, centuriones atque tribuni ad duces ſuos recurrant, quò confuſiones vitentur. Imperator tamen ubi neceſſitas requirit ipſe auxilio accurrere laborantibus, & præſens omnia ſpeculari ac cognoſcere poteſt. Conducet ei in loco paululum eminentiori ſubſiſtere, ut commodius ſingula oculis intueri, & rebus dubijs conſilium & auxiliū ferre poſſit.

Præter imperatorem nemo ducum authoritatem habet quicquam in imperio militari & caſtrenſi decernendi. De pugnis idoneo tempore & loco committendis imperator cum ſuis conſiliarijs deliberet. Decreta concilij omnes ſtricte obſervent, & tranſgreſſores vel inobedientes ſæviſſime puniantur. Quod uniuſcujuſvis ſit officium ſcripto comprehenſum ſingulis tradatur, ut diſcordiarum confuſiones & rixarum cauſſæ præcidantur. Cunctis ejuſmodi munera imponantur, quæ ſunt cujuſvis officij; ne imperia confundantur: & diligenter in concilio perpendatur, quid cujuſque ducis juriſdictio requirat, ne inter officiarios æmulationes oriantur.

Ubi igitur pugnâ cum hoſte decertare decretum fuerit, caſtrorum præfectus & teſſerarius ad concilium referant aciei formam & ordinationem; quo maturè deliberetur, num præſcripto modo inſtituenda, an quippiam in ea immutari placeat. De hac ubi conſtat, ducibus tribunis centurionibus ac reliquis officiarijs, quem locum capere & tueri debeant, indicandum. Quibuſdam cornua regenda committuntur; viris ſcilicet qui authoritate pollent, principibus & provinciarum rectoribus. Alij peditatui & medio agmini præficiuntur, cujus curam teſſerarius plerumque gerit. Turmæ proprios habent chiliarchas ac tribunos, qui eis imperant. Hi omnes quam diligentiſſime antequam ad manus venitur edocendi & inſtruendi ſunt; quomodo in certamine, in ſubſidio ferendo, in clade denique ac victoriâ ſeſe gerere debeant.

Legato imperatoris & caſtrorum præfecto certus locus non eſt deſignatus, ſed libere hinc inde vagantur, ut periclitantibus undique ſuccurrant, & decretorum executionem procurent. Nec armamentarij tribunus certo loco affixus eſt. Quæ enim ipſius curæ commiſſæ ſunt machinæ & tormenta non uno in loco hærent, ſed varie hinc inde pro ſitus ratione diſpoſita ſunt; quibus ſemel exploſis, diligenter in omnes occaſionés attendendum, num promotis copijs denuò hoſti machinis noceri & detrimentum afferri queat. Nunquam enim commoditates probe fungendi officio deerunt, qui ſolerter ijs invigilet. Cornuum & agminum ductores locum intermedium tenent militibus undiquaque circumſtipati; ſed urgente neceſſitate ipſi accurrant ubi periculum eorum præſentiam requirit, vicario cuipiam juriſdictione delegata; in his auctoritas potius, ut decreta & mandata recte perficiantur, quam exacta rei bellicæ ſcientia requiritur.

Tribunos

Tribunos & centuriones, quibus rerum ac conſiliorum executio commiſſa eſt, inprimis decet prudentia, qui niſi officio ſuo rectè fungantur, nihil proderit imperatori cuncta ſuo ordine rectè diſpoſuiſſe & ſalutaria de rebus agendis conſilia cepiſſe. Fieri enim non poteſt, ubivis locorum ſemper ille præſens adſit ad frenandam audaciorum temeritatem, confirmandos remiſſiores ac timidiores, inſtruendosq; imperitos. Ubi copioſus eſt exercitus difficilius ſane hoc fieri poſſit. Unde imperatori meritò adſcribuntur errata bellica poſthabitis ducibus, quorum tamen culpa ut plurimum evenire ſolent: ſiquidem penes ipſius ſtat arbitrium ejuſmodi duces ac tribunos militibus præficere qui apti & idonei ſint ad munus tam grave ferendum. Secus tamen ſtatuendum, cum imperator belli hac poteſtate deſtituitur; ut fieri ſolet in copijs auxiliaribus, cum penes exteros Principes, qui mittunt auxilium, officiorum diſtributio conſiſtit. Eæ enim copiæ non alios quam proprios duces recipiunt. Hoc caſu merito parcendum imperatori, & clades authoribus ſuis, ducibus ſcilicet copiarum, imputandæ ſunt. De ſucceſſu belli anno præterito geſti, Hiſtoricorum erit veritatem ſcribere & ad poſteros tranſmittere. In certamine centurio vel tribunus medium inter primipilos locum obtinet; ei reliqui officiarij adſtant; ipſe omnes occaſiones perſpicit, & à tergo ac latere commodè imperare poteſt. Ejus imperium vicarius â tergo excipit & ad reliquos transfert.

A latere & in noviſſima ſerie periti quidam & authoritate prædіti duces ſubſiſtunt, militibus quibuſdam ſtrenuis comitati; eum ſcilicet in finem in primis illuc poſiti, ut quoſvis trucident ſinu reſpectu, qui propter aliam quam hoſtis occidendi cauſam ordines deſerunt. Pœna quoque ſeveriſſima ducibus proponenda, in quorum agmine prima confuſionis cauſſa datur. Prius tamen in exercitu publicandum, hoc

non fieri, ut de fortitudine militum ſtrenuorum dubitemus, ſed verendum, ne inter eoſdem nonnulli abjecto & timido animo præditi lateant, quibus potius curæ ſit fugæ & latrocinij quam pugnæ certamen inire; cavendum igitur ne horum culpâ ruina optimorum militum & totius exercitus proveniat, & eorum exemplo alij quoque ſeducantur. Quin (ſi ita videtur commodum) ſinguli quoque milites adhortandi & inſtigandi ſunt, ut ſocios quos fugam meditari vident occidant, ejuſque rei certa occiſoribus præmia, ac ſi quempiam ex hoſtibus interfeciſſent. proponenda ſunt.

Noviſſimo agmini turmæ quædam equitum adjungendæ, quorum curæ ſit hinc inde perpetuò vagari & excurrere, ut equites recte in ordine contineantur, tranſgredientes vero ſine ullo reſpectu continuo occidantur. Quilibet enim firmiter ſubſiſtere debet, quouſq; primipili centurio & reliqui officiarij, qui maximis periculis ſunt expoſiti, perſeverandum in acie ſtatuunt. Quod ſi hoc ſupplicium homines abjectiſſimos & timidiſſimos in officio continere nequeat, cogitent illi, periculum ab inſtante hoſte ſe nunquam evaſuros. Quod nunquā incurrent, ſi cum reliquis audacter in prælio perdurent, nec eandem cum cæteris fortunam ſubire dubitent. Subſidiariorum dux dum vacat à certamine, & ipſius operâ pugnantes non indigent, aciei ſtatum diligenter eminus perluſtret, ſuos de proſpero ſucceſſu certiores reddat, errores & damna mitiget & extenuet, in reliquis ſuo officio probe fungatur.

Hæc præcepta, aliaq; magis generalia, ubi recte in bello Hungarico obſerventur, non dubitandum quin eventu magis proſpero pugnas cum hoſte commiſſuri ſimus. Bonum enim ordinem ipſa fortuna ſemper comitari ſolet. Quo dextre obſervato, haud erit difficile Turcam vincere, qui hactenus cunctis invincibilis viſus eſt.

Anonymi

Anonymi cujuſdam

DISSERTATIO
DE STATV IMPERII TVRCICI, CVIVSMODI SVB AMVRATHE III FVIT: DEQVE EIVS EVERTENDI MODO.

QVAM

EX ITALICO IN LATINVM TRANSTVLIT

IAC. GEVDER AB HEROLTZBERGA.

DE STA-

DE STATV IMPERII TVRCICI, CVIVSMODI SVB AMVRATHE FVIT, ET DE MODO EIVS EVERTENDI.

IN bello quod nuper in Perſia geſtum eſt Turcicus Imperator jacturam ſexcentorum millium hominum fecit, præterquam quos peſtis nuper Conſtantinopoli abſumpſit; viros conſilio graves, authoritate & rerum experientia præditos amiſit. Indies fere Chjauſii ſeu nuntij ab aula in diverſas Imperij provincias ablegantur, qui militem cogant: etiam loca maximi momenti ſæpius præſidijs denudantur, quod in bellis præteritis ad annum uſque 1585 non fuerat tentatum. Sed ceſſit neceſſitati conſuetudo & mos antiquus. Aprili proximo nuntij Conſtantinopoli comparuerunt, qui è Vallona & Gianina, Morea ſeu Peloponeſo, & Dalmatia ſeu Illyrico & Hungaria præſidiarios avocarint. Quod manifeſtiſſimum ſignum eſt penuriæ hominum & incolarum, ampliſſimum licet & vaſtuoſiſſimum ſit Turcicum imperium. Id alio quoque argumento confirmatur. Cum proximo Septembri Ucchialy cum viginti duabus triremibus Pontum Euxinum ſuperaturus eſſet, milites quibus claſſem inſtrueret fere nuſquam reperit, ſed eam multitudine abjectiſſimorum & viliſſimorum hominum complevit. Plurimi Græci inviti & coacti ad remos fuerunt relegati. Octobri ſequenti multi Agiamaglani in Janizarorum numerum fuerunt recepti: qui paucitate annorum à militiâ illâ liberâ, & quæ magnam experientiam quondam requirebat, arcebantur. Eodem menſe edictum fuit propoſitum, ut quicunque officium vel munus ambiret, ab Oſmanno, tunc belli imperatore,

ratore, in caſtris id obtineret; aliter impetratum irritum habitum iri. Quin & Janizarorum ordini fuerunt adſcripti Turcænati; idque contra morem & conſuetudinem aulæ Ottomannicæ, quæ præterquam renegatis nullis alijs niſi ex ſingulari favore locum in eâ militiâ dabat. Hoc anno in Martio menſe cum ſtipendia militibus perſolvebantur, Spachi rebellarunt; in bellum amplius proficiſci recuſantes, Imperator ipſe niſi militiæ intereſſet. Horum furori Amurathes cedere coactus decrevit, ne aulici amplius in bellum niſi præſente Imperatore traherentur, ſponte ni militare vellent. His diebus Archiducales Croatiæ locum Ochozanchi nomine ceperunt, Vſcochi vigiliâ Johannis Baptiſtæ ſuburbium urbis Broazzo exuſſerunt, utriſque pauci reſtiterunt. Namque Spachi in ſuis confiniis non excubant, & habitatoribus atque incolis provinciæ vacuæ ſunt. Nec militum ſolum eſt raritas, ſed inprimis viri conſilio prudentiâ & bellicâ arte præſtantes deſiderantur. Imperator vitam otioſam in matris ſinu in delicijs gynæcei degit, uſu & experientia rerum prorſus deſtituitur: conſueta Turcis arrogantiâ præpollet; morbo caduco nonnunquam laboravit, unde cerebrum illi læſum credimus, ut præcipitanter & non præmeditate ſæpius decreta ſanxerit pernitioſiſſima, quæque in ſummum illi detrimentum vergebant. Id videre fuit, cum anno 1579. omnes Judæos qui Conſtantinopoli vivunt mortis ſupplicio addixit. Anno 1584 Chriſtianos hac ratione è medio tollendos decrevit. Priores impetum ejus & indignationem declinarunt largiter & profusè numeratâ pecuniâ Sultanæ matri & Janizarorum Agæ. Et ſententia illa in vanam legem tranſiit, ut nimirum Judæi pro Turbante, uſitato Turcis capitis tegumento, eo genere pileorum uterentur, quem Medici Judæi antea ſoli uſurpaverant. Chriſtiani præſentiſſimum evaſerunt periculum, quod nulla arma in ipſorum ædibus

reperta fuerint, ut ex falſa delatione Amurathes ſuſpicatus fuerat.

Ex his quæ diximus apparet, potentiam Turcicam indies declinare & aſſiduis illis ac diuturnis bellis imminui. Ad eam penitus evertendam, nihil aliud quidem quam concordiam Principum Chriſtianorum requirimus. Cogitent ſaltem, quæ damna indies percipiant; quæ pericula immineant; amœniſſimam ac felicem urbis Conſtantinopolis ſedem ante oculos ponant. At facilius voto & cogitatione confœderatio & ſocietas inter Principes, ſimilis proximæ, concipitur, quam revera in effectum ponitur. Nos ab iis Principibus qui periculo proxime ſunt expoſiti ligna duntaxat milites, frumentum & pecuniam requirimus: ut mediocris potentia colligi & in hoſtem duci poſſit. Succeſſus felices propter incommoda quibus Turcæ premuntur ſperamus; cujuſmodi alio tempore vix longe majoribus viribus contingent.

Quicunque igitur bello Turcas aggreſſurus eſt, tria inprimis ponderanda ſibi proponet.

1. Ut expeditionem quampiam certam & finitam ſecum decernat.
2. Ut conſtet numerus militum & reliquus apparatus quibus eum perficere poſſit.
3. Ut compertum habeat, unde hos apparatus habere poſſit & conquirere debeat.

Hæc poſtrema conſideratio Imperatoris belli propria eſt; cui incumbit de omnibus diligenter proſpicere. Id illi ſoli diſcutiendum relinquimus: nos brevitatis cauſa de prioribus loquemur.

I. *Priorem* quod attinet nulla unquam expeditio magis celebris, pluſque laudis minuſve periculi habitura eſſet quam Conſtantinopolitana, Africanis Illyricis & Græcis urbibus

bus omnibus poſthabitis. Illius ſitus plus beneficij, quam facinoris gravitas terroris, ad expugnationem conferet. Hæc urbs intra duo freta poſita eſt: alterum verſus ortum ad Pontum Euxinum Boſphorus Thracius dicitur: alterum verſus occidentem ad mare Ægæum Helleſpontus vocatur. In vere & æſtate naves Alexandrinæ oryza onuſtæ per Helleſpontum Conſtantinopolim navigant; ibique exoneratæ per Pontum Euxinum in Aſiam permeant, frumentum in eandem urbem reportantes. Quod ſi Chriſtiana claſſis intra hæc duo freta conſiſteret, has naves facile impedire vel deprædari, denique etiam imperium maris ſibi vindicare poſſet. Quæcunque alia claſſis nihil noſtræ officiet. Navale enim Conſtantinopolitanum navibus vacuum. Nec ligna in promptu habentur. Unde naves conſtrui poſſint, unde à Conſtantinopolitana claſſe nihil periculi incumbet. Quæ naves Trapezunte adduci vel ibidem fabricari poſſunt, tria obſtacula & incommoda habent. 1. Quod naves ex recens ſecta materia & ligno modò cæſo ædificatæ ad navigationem inutiles ſint. 2. Etſi aliquem uſum haberent, tamen in illo littore Aſiatico nulli remiges, nulli milites, qui imponantur claſſi, reperiantur. Remiges enim mancipia ſunt; quæ vel Conſtantinopoli vel in Barbaria conquiruntur, vel ruſtici Europæi coacti ad remum relegantur. Ut claſſis hoſtilis nova nec armis nec milite probe inſtructa nunquam noſtram aggreſſura vel in fretum intrare auſura ſit, ſi noſtra ibi in ſtatione maneat & mari dominetur. Eandem ob cauſam neque Afri neque Aſiatici & Orientales obſeſſis ſubſidio venire poterunt. Sed danda inprimis opera, ut claſſis noſtra menſe Aprili & Majo parata & in procinctu ſit: ne tempus & commoditates aliæ ad expeditionem plurimum conducentes amittantur.

In hunc modum obſeſſa Conſtantinopoli, non diu quæ

ad

ad victum neceſſaria incolis ſuppetent; commeatus enim fere omnis per Helleſpontum infertur; nec ullum huic negotio impedimentum adferet Heraclea, Silicerna, Perinthus quæ Rodoslo vocatur, Palermo quæ Panormus dicitur, & Marmora. Namque Marmora & Palermo à noſtra claſſe prohibebuntur: quod illa in inſula, hæc in Aſia ſita ſit. Tres priores in littore Europæ poſitæ, navigationis uſu deſtituuntur. Quod ſi frumentum carris vel vehiculis in urbem deferre vellent, magna equitum multitudine ad arcendum noſtrum exercitum (de quo poſtea dicemus) opus habebunt. Quin potius, quicquid commeatuum erit hæ urbes ipſæ reſervabunt, cum pauperes ſint & nullius fere momenti. Si igitur undique prematur Conſtantinopolis, credendum illam brevi à pleriſque deſertam iri. Id quoque in conſiderationem venit, quod ibidem ultra ducenta millia Chriſtianorum & Judæorum reperiuntur, qui Turcis infenſiſſimi libentius Chriſtianorum quam hoſtium imperium ſuſcepturi. In ejuſmodi vero confuſione nihil minus verendum quam hos quieturos eſſe. Quin potius certo credendum, eos pro virili communem cauſam adjuturos, maxime ſi armis inſtruantur.

Hæc de ſpe proſperi ſucceſſus hujus expeditionis dicta ſufficiant: reliqua ad potentiam & robur bellicum ſpectant. Turcicum Imperatorem, rebus ſic ſtantibus, validum exercitum educere poſſe minime quidem credimus. Id tamen ſi fieret, paratum eſt remedium quod omni metu nos liberat. Nam à quacunque parte Turcicus exercitus ad fretum accedet in ea ſubſiſtere cogetur, quia ad alterum latus, terrâ firmâ concedere nequeat. Equitatus trajici non poteſt, niſi multis defixis palis pons ſtruatur. Id genus ædificij longo tempore & apparatu indiget, & facillime à noſtris navibus diſturbari poteſt. Contra exercitus noſter libere poterit vagari

vagari in eo littore ubi nullus erit exercitus hoſtilis. Liberum enim noſtris mare relinquitur ab omni parte. Impeditâ igitur navigatione commeatus nullus Conſtantinopolim inferri poterit. Neque annonæ comportandæ facultas commodior erit, ſi terreſtres copias habeat; quod nulla ratione fieri poſſit, ut hoc tempore alium domi, alium in Perſia, denique & Theodoſia (quæ Caffa hodie) alium exercitum alat.

De modo ingrediendi Helleſpontum quæritur, quod illa duo caſtella quos Dardanellos vocant ad defenſionem ejus freti & prohibendum aditum extructa, tormentis bellicis munita & in ipſo fere mari poſita ſint. At ſciendum eadem facilitate & temporis ſpatio utrumvis horum occupari poſſe, quo copiæ in terram exponuntur. Quod ſi alterutrum eorum equitatus hoſtilis defendat, alterum eo præſidio carebit, quod mare interluat equitibus inſuperabile. Ea quoque potentia Turcæ nunc plane deſtituuntur, ut præter priores alium inſuper in Aſiam alium in Europa exercitum, qui nunquam conjungantur, ſuſtineat. Et uno quidem caſtello capto claſſis tutò tranſmitti poteſt, ne ex altero tormentis infeſtetur. Alia inſuper ſtratagemata nocte dieque deducendi exercitus excogitari queunt. Sed de Dardanellis fuſius dicendum. Hæ duæ arces antiquo more & forma ædificatæ, uno ſaltem & quidem ſimplici muro, nullis aggeribus nullis propugnaculis munitæ, nec magnæ ſunt nec recte cuſtodiuntur. Aſiæ Dardanellus quadrangularis eſt, in planitie littoris ſitus, ubi facillime cuniculi agi poſſunt. Europæus ovali figura conſtat, poſitus ad radices montis qui illi totus imminet & dominatur. Nec in ſummo culmine propugnaculum ullum eſt. Muri plane ſimiles prioribus. Mons non è ſaxo ſed terra & arena conſtat ut plurimùm. Pauci præſidiarij ſub præfecto & tormentorum magiſtro ibi excubant. In eo ſumma negotij

totius vertitur, ne in eaſdem inſidias incidamus quas hoſti ſtruimus; commeatu ſcilicet & rebus ad victum neceſſarijs ut claſſis deſtituatur. Ante omnia frumenti inſignis copia coacervanda, panis biſcoctus parandus, isque iisdem navibus quibus milites vehuntur imponendus. Quod ſi bellum longius protrahatur, in Candia vel Tinâ Venetorum inſulis granaria inſtituantur, & rerum omnium proviſione inſtruantur. Quod ſi hæ nimis remotæ à belli ſede videantur, earum vicem ſupplebit Marmora: quæ in ipſo freto ſita, facillime capi & muniri poteſt. Expediet quoque ut præter arma quibus milites noſtri utuntur alia circumferantur, quæ inter Chriſtianos dividentur; ſi qui pertæſi tyrannidis nobis ſe conjungere & ab hoſte ſecedere velint. Conſtat in bello nuper geſto Græcos Peloponeſiacos rebellaſſe, eoſque Archiepiſcopum in Italiam ad arma comparanda miſiſſe. Celanda quoque expeditio eſt & diverſus rumor ſpargendus, vel de Africa infeſtanda vel alio loco oppugnando, & conformia quædam negotia inſtituenda, quæ rumorem illum comprobent.

II. Nunc de bellicâ potentiâ, quâ hæc expeditio tentari & perfici poſſit, videndum. Hoc tempore, quo exhauſtæ ſunt Turcarum vires, longe minor requiritur, quàm ſi integræ ſtarent; ubi potius erit defenſioni inniti, quàm hoſtem laceſſere & irritare. Primum quadraginta millia peditum & duo millia equitum ad hanc expeditionem ſufficere putamus. Hic exercitus ſemper in acie longa & protensâ procedat, & à mari nunquam longius abeat. Vbi ſitus locorum collibus diſtinctus, ei propugnaculi & munimenti inſtar contra hoſtilem equitatum erit. Secundò claſſem centum triremium (quas Galeras vocant) requirimus; easque naves ita comparatas volumus, ut quovis tempore quocunque locorum appelli & deduci poſſint. His aderunt quoque naves, quæ militem tranſpor-

ſportabunt; pro quarum parte decem navigia ejus generis, quæ vulgo Galeazze vocant, inſtruenda cenſerem, quorum uſus commodiſſimus eſt ad hoſtis impetum excipiendum, ad fugiendum vero & inſequendum parum conducuut. Belli ſumptus quod attinet, quatuor auri milliones toti huic expeditioni ni fallor ſufficient, ſi modò bonâ fide pecunia conferatur & expendatur. Pedes ſingulis menſibus quinque coronatos accipiet; quod uno anno ſummam duorum millionum & quadragintorum millium coronatorum facit. Ad equitatum alendum ſedecem millia coronatorum unoquoque menſe requiruntur. Vnde ſumma unius anni pro equitatu nonaginta duo millia coronatorum facit. Triremis quælibet decem millibus coronatorum uno anno conſtabit; unde tota claſſis millione & ducenties millibus coronatorum opus habebit. Reliquæ naves & decem Galeazzæ trecentis & quinquaginta millibus coronatorum conſtabunt. Summa igitur omnium ſumptuum hujus expeditionis pro anno uno facit 41420000 coronatorum.

Quod ſi ad optatum finem expeditio produci nequeat, id ſaltem, quod fieri poteſt intentatum relinqui non debet. Hoſtis inprimis exagitandus & moleſtandus eſt, cogendusque ut duos exercitus in tres dividat. Quod fiet ſi Archiduci Carolo pars pecuniæ conferatur, qui ſuos ſubditos ab una parte ab altera Vſcocchos in hoſtem immittet, & paulatim aliquid territorij ſub prætextu privatarum conteſtionum & incurſionum ei eripiet. Vſcocchorum hodie ultra duo millia numerantur, eorum dux Georgius Meſuh vocatur; nullus eſt qui in prælio contra Turcas quatuor virorum vicem ſupplere nequeat. Pax enim inter Auſtriacos & Turcas rupta nullo modo intelligitur, niſi machinæ & tormenta bellica proferantur. Proximis an-

nis impune ipſemet Budenſis Baſſa cum multis alijs in velitarionis certamine perijt, nec quiſquam eam cladem vindicavit. Regiones per quas iter exercitui foret Turcis ſubjectæ paſſim Chriſtianis hominibus incoluntur, qui natura robuſtiſſimi & Turcis infenſiſſimi ſunt. Odii cauſa non tam dicenda miſera illa ſervitus, qua fere opprimuntur, dum quotidie à Timariotis bonis omnibus ſpoliantur multiſque inſuper plagis afficiuntur; quam quod ſingulis annis liberos ſibi chariſſimos vi rapi & vaniſſimæ ſuperſtitioni Mahumetanæ mancipari proprijs oculis intueri coguntur. Eodem momento pars triremium, ſiquidem otioſæ quædam ſint, in plagam orientalem emittenda foret, ad deprædanda loca maritima & diſquirendas naves, quæ Conſtantinopolim petent. Quin & Romanorum Imperator & Poloniæ Rex aliique Principes & dynaſtæ, ſi fieri poſſit, ad id bellum pertrahendi eſſent.

AVGERII GISLENII BVSBEQVII LEGATI CÆSAREI AD SVLEIMANNVM TVRCARVM TYRANNVM

EXCLAMATIO SIVE

DE RE MILITARI CONTRA TVRCAM INSTITVENDA CONSILIVM.

Captis à Cyro Perſarum Rege Sardibus, cùm ea urbs diriperetur maltaque paſſim cædes fieret, memoriæ proditum eſt, unum de Cyri militibus in ipſius Lydorum regis Crœſi cubiculum penetraſſe, ignarumque quis eſſet, ſtricto gladio mortem ei afferre voluiſſe: qua re commotum puerum Crœſi filium, qui aderat, ad id tempus mutum & elinguem, ſoluto derepente linguæ impedimento clamorem ſuſtuliſſe, eaque primum verba protuliſſe, quibus militem ab occidendo rege deterreret: ita pietatem in patrem & periculi magnitudinẽ ſermonis potentem feciſſe eum, cui uſum ejus ad id tempus natura negaviſſet. Atque haud ſcio an mihi, quanquam in re diſſimili, ſimile quiddam uſu veniat: ut quem pietas dicendi rudem & imperitum, & qui publice verbum nullum umquam fecerim, diutius mutum eſſe non patiatur, ſed in graviſſimo patriæ diſcrimine vociferari & exclamare cogat: non ut hoſtem ejus jugulo ferrum intentantem deterream (neque enim id ejus immanitas patitur) ſed ut eam moneam ut ſibi caveat, & ſimul cives meos commonefaciam, ut dum tempus eſt ei opem ferant & ſaluti ejus conſulant.

Nam (Dij veſtram fidem!) quid hoc, malum, infelicitatis? quæ hæc miſeria eſt? Sæviſſimus hoſtis Turca, innumeris penè gentibus devictis, per tot regum regnorumque ſtragem atque cadavera ad nos iter ſibi patefecit, patriæ noſtræ jugulo mucronem admovet: neque tamen commovemur, aut ſaluti ejus conſulimus. In urbe ſi quod ortum eſt incendium, nemo eſt qui non relictis rebus ad reſtinguendum concurrat, qui non pro viribus opem ferre conetur. At nos qui patriæ cives amantes haberi volumus, in tanto ejus periculo ocioſos duntaxat & inertes ſpectatores nos præbemus; nec ejus aſpectus turpiſſimè deformandus, non ſacra, non religio mox abjuranda, non conjugum & libero-

bero-

berorum tacitæ voces, ne ſe in fœdiſſimam ſervitutem abripi patiamur deprecantium, commovent. Ignaviſſimum quodque animal ubi prolem periclitari ſentit nulla vi retinetur; per ferrum & flammam opitulatum ruit. Contra nos viri fortes, poſteritatem noſtram nefariis hoſtibus ad omnem injuriam & turpitudinem, ope noſtra deſtitutam, prodemus? Nam quæ reliqua nobis ſpes, quod columen, quod præſidium? Num in ejus hoſtis bonitate atque clementia ſpei aliquid reponemus: qui poſtquam ex ſuis latebris erupit humani ſanguinis rivus fluere nunquam deſtitit? An in ejus æquitate & moderatione? qui pacem qui fœdera nunquam pili fecit; apud quem nullæ valent communes reliquarum gentium leges; quem nullus pudor nulla honeſti ratio continet; qui fidem qui jusjurandum homini Chriſtiano datum violare, ubi rationibus ſuis conducit, non modò nullum nefas verùm etiam pium & ſanctum putat; quem in nos profana ſtimulat religio, armat majorum æmulatio, regnique propagandi cupiditas; rapit denique ſacra & inexplebilis bonorum noſtrorum ſitis. Nam totâ quidem nos erramus viâ, ſi aut patientiam noſtram, aut injuriarum oblivionem, vel tantillùm ad ſecuritatem noſtram profuturam ſperamus. Quò nos modeſtiores, quò pacis atque pactorum, quoque æqui & boni obſervantiores oſtenderimus, eò magis in nos ejus hoſtis inſolentiam provocabimus: qui hæc omnia non virtuti non bonitati noſtræ refert accepta, ſed timiditati ſed ignaviæ ſed deſperationi rerum noſtrarum imputat. In hoſte non eſt quod ſpem ullam collocemus, in nobis ſi nulla eſt. Neque ſanè reſtat aliud, quàm uti ſolent homines judicum ſententia morti addicti, ut placidè ad ſupremum caſum nos componamus, & tanquam clauſis oculis ferrum in præcordia recipiamus: niſi fortè vires aut fortunam ei defuturam putemus, quem ex ignotiſſimo, tot victoriæ tàm terra quàm mari breviſſimo temporis ſpatio partæ, tantoperè nobilitarunt: quo

velut

velut igne à parvis initijs orto omnes jam ferè totius orbis terrarum partes conflagrarunt: quem bellis fracti reformidant Orientis populi, Aſſyrij Perſæ atque Armenij: cujus vim atque arma ipſi quoque Scythæ ſæpè jam ſenſerunt, & qui ſuis ex altera parte caloribus tuti eſſe poterant Æthiopes. Nam de noſtra Europa quid dicam? Captum vidimus Belgradum, obſeſſam Viennam, & prædas Linzio uſque hoſtiliter abactas. Tantos progreſſus ad noſtram perniciem, præter alias victorias, unus Suleimannus facere potuit. Noſtrorum regum eſt pro terræ ceſpite ab ſtirpe ultima ad ſeros uſque nepotes inter ſe bella continuare: Othomannorum ſinguli (utinam ne tam verè quam dolenter dicam!) ſuis victoriis regna regnis ſemper accumularũt: ita ut quicquid olim florentiſſimæ nationes imperiis ſuis complexæ ſunt, Aſſyrii Perſæ Macedones Romani, ſoli jam ſuâ ditione continuaſſe videantur. Et neſcimus adhuc quo verſemur in periculo? Quod mare, qui montes, quæ ſolitudines, aut qui populi in medio relicti, quorum præſidio nos ab horum injuria tutos fore ſperemus? Amiſſa, proſtrata omnia. Hærent in cervicibus noſtris, quos procul perhorreſcere debemus. Patriæ ſanguine atque ultimo ſpiritu litandum eſt hoſti cruentiſſimo. Nam ne id quidem ſolatium relinquitur, quod ferè ſolet in graviſſimis mortalium cladibus, ut cùm bona ſpe ſimus hæc mala non fore diuturna. Sæpè quidem Barbaræ nationes, multis provinciis, tanquam ſubita aliqua procella, gravem calamitatem intulerunt. Sic Gothi, Wandali, Alani, Hunni, Tartari multas regiones inundarunt, magnisque cladibus affecerunt: quæ tamen eò tolerabiliores videri potuerunt, quod certa ſpes perpetuas non fore relinqueretur. Itaque poſtquam illa veluti tempeſtas prætererat, quæ afflicta imò penè deleta videbantur mox recreata revireſcebant. Sed hic hoſtis ea eſt vigilantia, eam ſervat diſciplinam, ea utitur in conſervandis iis quæ ſibi adjunxit ratione,

ta regnat ac dominatur; ut ubi ſemel veſtigium fixerit inde ſe moveri nunquam patiatur, nunquam ſe attollat ſeges quam ſemel illa calamitas depreſſerit. Adeoque difficile dictu videtur, ſit ne in acquirendo acrior, an in tuendo quæ acquiſierit firmior atque validior. Tanto igitur in periculo poſiti, cur non conſulimus in medium? cur non molimur? cur non omnia tentamus? cur ſtupet in nobis ingenioſa illa neceſſitas admirabilium effectrix operum? Feras equidem videmus extremo caſu deprehenſas quàm multa pro ſua libertate fortiter conentur, nihil non audeant, omnia periclitentur, ſi quam fortè evadendi viam invenire poſſint, neque antè ceſſent quàm vitam unà cum ſanguine profundant.

Sed hîc fortaſſe dicet aliquis: Quid eſt ergò tui conſilii? Nam præſentem rerum ſtatum deplorare, de periculo atque imminentibus malis declamare, cuivis facile eſt: remedio eſt opus: id exquiritur: de eo dic ſi quid habes. Dicam, & quidem paucis. Armis opus eſt: opus eſt armis: contra vim atque arma ſine armis fieri nihil rectè poteſt. Horum præſidio ſalus patriæ munienda, aut nobis omnibus ad unum pereundum: nullum hoc verius oraculum. Sed Dii meliora! Arma capeſſamus potius. Quæ quidem non intimis terræ viſceribus abdita latent (&, ſi laterent, magnâ quavis molitione eruenda eſſent) neque aliunde procul ex ultimis terris arceſſenda, ſed ſunt parata, ſunt in promptu, ſunt ſi velimus in manibus. Naſcuntur etiamnum apud nos viri: eſt copioſa juventus, bello apta, pro patria pro aris & focis ſanguinem fundere parata. Non equi, non ferrum, non aurum, non opes, non machinæ tormentaque, non reliqui ad bellum apparatus deſunt. Omnia quæcunque ad res magnas & ſuſcipiendas & conficiendas requiruntur nobis largâ manu ſuppeditavit divina benignitas: modò ne ſumere recuſemus. Voluntas, inquam, noſtra & manus tantum deſiderantur. Quas ma-

turè

turè admoveamus, dum juſtæ adhuc vires ſuperſunt; antequam debilitata ruant omnia. Alioqui ſerò & nequicquam conſilia prætermiſſa reſpectabimus; nobisque idem eveniet, quod ægrotis: qui dum tempus eſt & vires ſunt integræ ad medicinæ mentionem nauſeant, neque poſſunt ulla ratione adduci ut ſalutaribus in tempore potionibus utantur, ſed ubi oportunitas præteriit morbuſque adeo invaluit, ut debilitatis viribus medicamento non ſit locus, fruſtra medie fidem neglectaque remedia requirunt. Quorum exemplo nobis cavere debemus, & antequam pluribus illatis vulneribus hoſtis planè nos conficiat, dum plaga nulla lethalis eſt, dum nondum omnis profluxit ſanguis, remediũ in tempore adhibere, hoc eſt arma expedire, totoſque nos ad defenſionem comparare. Quæ meditantes atque agentes Deo ritè ſupplicabimus; eumque preces noſtras haud averſaturum meritò ſperare poterimus. Quòd ſi per ſimulationem pietatis inertiæ noſtræ velificari volemus, & malè quæſito compendio à Deo ſine opera ſine ſtudio ſine labore noſtro impendentibus malis opem ſolis precibus impetrare, ne ille injuſtæ petitioni noſtræ ſe haud facilè æquum præbebit. Ipſi inprimis noſtro fungamur officio, & partes diligentiæ conſtantiæ virtutis & fortitudinis in hunc potiſſimum uſum ab eo nobis datas impleamus: Niſi aret ferat ac metat agricola, fruſtra à Deo copioſam meſſem poſtulet. Certum in iſtis rebus inferioribus ordinem ſtatuit Deus, quem haud temerè neglectum vult: labori diligentiæ aſſiduitati ſolertiæ virtuti multa præmia propoſuit, quæ negavit inertiæ. Vis ſcire litteras, Muſicam, Aſtronomiam, Mathemata? diſce, labora, nervos contende: hæc ocioſo tibi nullum inſpirabit numen: per eam viam eoſque gradus quos Deus poſuit tibi perſequenda ſunt: inſtrumenta ad ea conſequenda, modò tibi ne deſis, largitus eſt; ea adhibe, iis utere: dabit ille benedictionem & incrementum. Vis tueri patriam, hoſtem profligare, potiri victoria?

ctoria? non hoc conſequêris ſedens, non iners, non otioſus: inſurgendum eſt, arma capienda, tractanda, adhibenda exercitatio. Aſſueſcendum eſt labori ſoli pulveri ſiti atque inediæ. His armatus atque inſtructus divinam opem implora; atque ita bonæ ſpei plenus procede in aciem. Munere tuo functus es: iis inſtrumentis quæ tibi Deus dedit ritè uſus es: ſervaſti ejus ordinem; neque poſitas ab eo leges contempſiſti, rei exitum piis precibus vitæque integritate ejus clementiæ & bonitati commenda. Non eſt noſtri arbitrij neque facultatis victoria; ſed Dei ſolius beneficio contingit: cujus tamen non legitime neque ordine petentem haud ſæpè compotem fieri videmus: & ſi ſecus quandoque fiat (quod ſanè fit rariſſimè) id tribuendum eſt miraculo. At nos Deum tentare non debemus, neque temerè quicquam conari. Nec malè, meo quidem judicio, Cato apud Saluſtium, Senatum adhortatus ut contrà Catilinam arma capiat, his verbis utitur: *Scilicet res aſpera eſt: ſed vos non timetis eam, imò vero maximè; ſed inertiâ & mollitiâ animi, alius alium expectantes cunctamini: videlicet diis immortalibus confiſi, qui hanc rempubl. ſæpè in maximis periculis ſervavêre. Non votis neque ſupplicijs muliebribus auxilia deorum parantur: vigilando, agendo, bene conſulendo, proſperè omnia cedunt. Vbi ſocordiæ te atque ignaviæ tradideris, nequicquam deos implores; irati infeſtique ſunt.* Nos ergo, quod eſt partium noſtrarum exſequamur; eodemque tempore non injuſtis precibus divinam opem atque miſericordiam imploremus, armati in caſtris in opere atque negotio.

Sed occurritur mihi à bonis atque prudentibus viris; iſtam publicæ calamitati medendi rationem aliquoties tentatam minùs feliciter eveniſſe; noſque, quoties ad arma & manus cum Turcis ventum ſit, inferiores diſceſſiſſe. Audio: neque nihil eſt quod dicitur: atque eò ut veniremus, hæc ferè mihi erat inſtituta oratio. Armis (inquis) contra Turcam hactenus parum profecimus.

ſimus. Eſto. Sed quibus tandem armis? Hoc expendere & in eo aliquantum morari eſt operæ precium. Cùm Turca fines noſtros infeſtaret, aut cum numeroſo exercitu ad nos aſcendere nuntiaretur, dedimus operam ut nos quoque copias cogeremus. Sed quas copias? quem militem coëgimus? num veteranum? num eum, cujus virtutem multis jam antè documentis cognitam habebamus? quo vincere conſueveramus? Non opinior, ſed potius huic diſſimilimum. Pulſata longè lateque tympana: ad eorum ſtrepitum convenêre lucelli ſpe quibus viſum eſt: Tertius fortaſſe quiſque qui loricā aut thoracem numquam induerat, nec hoſtem vel à belli limine ſalutarat. Reliqui quales? homines luxu perditi, decoctores, ganeones, aleatores, obærati, exſules, atque his ſimiles (paucis exceptis) ferè reliqui: quos eò perduxit non patriæ caritas, non æquitas cauſſæ, non religionis ſtudium, non amor exercendæ virtutis, ſed ebrietatis, aleæ, rapinarum, ſacrilegiorum, ſtuprorum, & (ut uno verbo dicam) ſcelerum & flagitiorum omnium impunitas atque licentia. Cum hujuſmodi turbâ nullo delectu collectâ, vel potius cum fece perditorum hominum, Deo pariter atque hominibus inviſorum, contra tantum hoſtem, factum videlicet auſpicamur bellum. Itaque non tam militum conventus, quàm Bacchanalia, noſtra caſtra videri poſſunt: ubi luxuria, corruptelis, libidine, impietate, crapula, tumultu, rixis, atque cædibus ſtrepunt & permiſcentur omnia. Hic tamen tàm bellus miles, magnis impendiis procul eſt è ſuis ſedibus excitandus: magnâque cum jactura temporis, ubi etiam res ſummam celeritatem exigit, perducendus. Fortem & aſſuetum laboribus Hannibalis militem Campaniæ luxus & deliciæ fregerunt: nobis nullâ opus eſt Campania; imbelles enervati perditi in caſtra venimus. Itaque ſi hoſtis deſit, mora paucorum menſium, aut caniculæ fervor, aut primorum frigorum morſus, quantumvis magnas copias no-

ſtras mactant & jugulant. Et nos miramur, cum hoc tali milite nihil nobis contra exercitatiſſimum hoſtem procedere? Si quas privatim paulò periculoſiores ſimultates gerimus, aut per loca latrociniis infeſta nobis fatiendum ſit iter, non temerè niſi ſpectatiſſimis comitibus corporis noſtri cuſtodiam committimus: ſed nec ſi gravioris quicquam negotij incidit id niſi hominibus experientibus & peritis mandare ſolemus. Hîc ubi tanta res communiſque omnium ſalus agitur, tam ſumus negligentes, ut copias non modò non idoneas, ſed jam penè profligatas antequam in aciem producantur, hoſti tot victorijs claro obiicere non vereamur. Revertor itaque eò quod initio dixi: aut idoneorum armorum præſidio publicam incolumitatem tuendam, aut nullam rem relinqui, quæ nos ab univerſo exitio vindicare poſſit.

Quem igitur militem requiro? Noſtrum inprimis; in noſtris ſedibus natum; de noſtris popularibus delectum. Nam cùm in rebus bellicis plurimùm valeat celeritas, eaque vel maximè contra Turcam hoſtem expeditiſſimum neceſſaria ſit; milite opus eſt eo qui non procul arceſſendus diuque exſpectandus ſit, ſed ſit in promptu & tanquam ad manum ſemperque noſtræ poteſtatis. Atque hunc non temerè, neque caſu oblatum, ſed percenſitis omnibus qui arma ferre poſſunt, magno judicio delectum. In quo maximè cavendum, ne is eligatur qui molliori cultui atque victui aſſueverit; aut quem prava educatio vitiis infecerit, aut fregerit otium; ne vecors ne inſanus ne contumax ne turbulentus ne ſeditioſus: ſed ſit adhuc à delicijs integer, aptus tolerando labori: & cum bono corporis habitu, tùm verò qui ſimplicitatem animique magnitudinem quandam toto vultu atque omnibus oris lineamentis præ ſe ferat ac ſpiret. Qua de cauſſa, arti alicui laborioſæ quàm ſedentariæ aſſuetum, ruſticum quàm urbanum, in monte quàm in

pla-

planitie, in re tenui quàm in mediis divitiis,natum malim. Hunc ita electum militaribus præceptis armorumque ſcientiâ erudiri velim. Armatus haſtam vibrare & verſare, gladio item & minore bombarda ſcienter uti,ſervare ordinem,& ſub armis ad multum ſpacium decurrere conſueſcat: veram laudem appetere,flagitium pejus letho odiſſe, pietatem colere, & ab omni in Deum verborum contumelia ſibi temperare, diſcat. Idem dicto audiens ſit ſuo duci, ejuſque animadverſionem patienter admittat: in hoſtem ferox, in commilitonem lenis & tractabilis: victus parſimoniâ neque crapula neque ebrietatis ſuſpicioni locum relinquat: poſtremò ſuo ſtipendio ſit contentus, atque ab omni præda præterquam conceſſa ſe abſtineat. Hujuſmodi diſciplina informari militem oportere dico, qui contra tantum hoſtem poſſit conſiſtere. Neque tamen eum ſtatim in aciem produci, aut de ſumma rerum tyronem cum veterano velim decernere: ſed in ſtativis præſidijsve eum collocari, & excurſionibus levioribusque prælijs paullatim in belli conſuetudinem venire. Qua ratione vulnus pati, hoſtis conſpectum ferre, & timorem, quem omnis novitas afferre ſolet, ſenſim deponere, conſueſcat. Hoc ita inſtituto & confirmato, non contemnendum gradum ad ſpem melioris fortunæ factum affirmare audebo. Quare in eo vel potiſſima laboris & curæ pars ponenda: ut homines armorum & rei militaris peritiſſimi conquirantur, à quibus ij quos dico tyrones veris & germanis diſciplinæ militaris præceptis formentur. Hos ſumma virtute continentia & ſobrietate præditos, nullis avaritiæ ſordibus contaminatos requiro; ut non modò hanc ſobolem, in communis ſalutis ſpem ſuccreſcentem, arte militari imbuant, verùm etiam vitæ & integritatis exemplo ad omnem virtutem erudiant, utque eorum fidei hic noſter exercitus, cùm eum in hoſtem tempus evocabit, rectè committi poſſit. Quibus ſanè ducibus

peri-

periculum non erit, ne falſum militum numerum referentibus publicum fraudetur ærarium: ex quo communium præfectorum ſcelere hodie fieri videmus, ut quantumvis amplæ regum opes alendo paullo diutius exercitui non ſufficiant, & ſæpenumero ubi acie confligendum ſit magnum adeatur periculum, dum imperatores ea ducum relatione decepti ſe copias numeroſiores habere quàm res ſit credunt.

Sed antequam longius progrediar, hic locus poſtulare videtur, ut quorundam bonorum virorum ſententiæ reſpondeam; quorum cùm omnis intelligentia ejus ſeculi atque regionis in qua nati ſunt finibus circumſcribatur, neque longius ſit evagata, hæc dici vehementer admirantur, eaque ut nova & inuſitata quæque in effectum perduci nequeant reijciunt. Noſtri, inquiunt, majores eo milite eaque qua nos utimur rei militaris ratione contenti præclarè multa geſſerunt. Fateor, ſed geſſerunt adverſus eos, qui in eadem pravitate ijſdemque vitijs verſabantur. Fuit ex hac parte exercitus inexercitatus, collecticius, externus, imbecillus, diſciplinæ expers: fuit & ex altera. Itaque inter pares neque vitia valdè eminebant, & parvo ſæpè cum diſcrimine diſcedebatur. Vt ſi duo mutili, duo cœci, duo claudi concurrant; haud magnoperè in altero membrorum integritatem requiras. At ſi cum manco integrum, cum cœco videntem, cum claudo rectum committas; mox conditionis inæqualitas apparebit. Nobis inter nos cum vicinis & penè popularibus noſtris errare licuit ut libuit; paria enim, ut dixi, vitia non magnum inter utroſque diſcrimen conſtituebant. Sed nunc alia res eſt. Etenim negocium eſt nobis cum Turca, hoſte vigilanti, induſtrio, ſobrio, exercitato, labori aſſueto, rei militaris ſcientiſſimo, diſciplinæ obſervantiſſimo. Quæris, quid iſta valeant? A finibus Perſiæ ad Viennæ uſque mœnia omnia devicit. Quid noſtra arma cum hoc collata poſſint, utinam igno-

ignorere nobis liceat; neque quotidianæ clades tanto nobis documento ſint. Et dubitamus adhuc, utrum vitia noſtra emendemus potiùs quàm defendamus?

At ſunt nova, ſunt inuſitata, quæ proponimus. Nimirum quia novus & peregrinus hoſtis; cujus vis & uſus armorum nihil vulgare, nihil commune, nihil remiſſum patitur. Fuerunt quondam ſudor Anglicus & lues Gallica, morbi peregrini & incogniti: quos cùm medici longè lateque vagantes uſitatis & communibus medicamentis reprimere conati eſſent neque quicquã proficerent, tandem multorum pernicie edocti, novis remedijs adverſus novas ægritudines ſibi pugnandum intellexerunt. Quod quidem adeò feliciter cadebat, ut uterque morbus, qui antea invictum ſe præſtiterat, mox cederet, & in ordinem redigeretur. Quod medicorum inſtitutum proponere nobis ad imitandum debemus: & cùm ad reprimendum Turcarum impetum fruſtra his temporibus uſitata adhibuerimus arma, ad aliam armorum rationem tranſire, & novis malis nova remedia applicare. Quanquam minimè ſunt iſta nova ſed antiquiſſima potius; quibus Populus Romanus tanta cum laude totum terrarum orbem ditionis ſuæ fecerit: tantumque abeſt, ut hac noſtra ætate inuſitata ſint, ut hoſtis, de quo nunc maximè eſt ſermo, nullâ alia ratione cùm noſtram ſalutem in dubium quotidie vocet, tum ditionis ſuæ terminos cum Imperio Romano penè jam nunc adæquarit.

Quibus de rebus paulò copioſius dicam infrà; ubi iſtis iisdem ad eam quam ſibi animis fingunt difficultatem reſpondero. Etenim ita ferè hujus molliſſimi ſeculi moribus receptum eſt: ut res quæcunque quantumvis præclara, quantumvis utilis, modò in exequendo aliquid difficultatis præ ſe ferat, pro eo habeatur ac ſi perfici nullo modo poſſit. Qua animi imbecillitate illi quos dico adducti, cùm in uſitatis armis nihil eſſe præſidij ſatis ſint ex-

perti,ab ea verò quam probamus belli gerendi ratione difficultate abſterreantur,eò ſubinde relabuntur, ut imminentem capitibus noſtris peſtem non aliter depelli poſſe credant,quàm pace aut inducijs quacunque ratione cum hoſte pactis. A qua ſententia tanquam à Iovis ara aut ſtatua Imperatoris avelli ſe nullo pacto patiuntur: itaque facienda putant omnia ,quo in aliquâ parte pacis cum Turcis, ſeu prece ſeu precio ſeu quacunque indignitate hæreamus. Neque animadvertunt, in rebus difficilibus hanc unam eſſe vel difficilimam,quæque omnium minimè ſperari poſſit. Quid enim ? Tam capitalis hoſtis, tantum terrarum emenſus,tot exhauſtis laboribus,ut ad nos pervaderet:ubi ſe jam voti compotem factum videat : in tanta materia laudis, tanta prædæ opportunitate, tanta imperij, tanta religionis propagandæ occaſione; ſubito velut attonitus conſiſtat ,neque longius progredi curet ? Quòd ſi qua pacis ſpes relinquatur; quis adeò demens ſit,ut bello cum hoſte tam potenti contendere malit?aut adeò cœcus,ut certæ paci dubios incerti Martis eventus poſtponendos non videat? Sed non ea res agitur: neque enim alterutrum nobis liberum relinquitur. Ad bellum omni ſpe pacis ſublata cogimur. Nullæ hic conſilij,nullæ arbitrij noſtri partes: vis neceſſitatis omne occupavit. Ad bellum violenter rapimur: bellum nobis vel invitiſſimis ſubeundum, gerendum, exantlandum. Quid fruſtra obnitimur? quid circumſpectamus?quid vanis pacificationibus ſomniandis nos decipimus ? In mediâ nimirum flammâ otium nobis falsâ cogitatione fingimus; malumque, cujus (ſi advigilaremus) remedia aliqua eſſe poterant, differendo nutrimus ,& parum providendo reddimus inſanabile. At præclarum eſt belli mala diſtuliſſe. Præclarum, niſi id eò valeat ut paullò poſt gravius erumpant,noſque certius pereamus: ut ſi medicus dum blanditur ægroto neceſſaria remedia differat, atque ex eo morbus ita ingraveſcat, ut brevi mors conſequatur.

Nam

Nam noſtras quidem res haud exiguis momentis quotidie deteriores fieri videmus: hoſtis vero econtrà indies magis invaleſcit; & præterquam quòd de noſtro ſemper aliquid decerpit quod adjungat ſuo, non deſinit interea viam ad nos munire & complanare, omniaque comparare quæ ad exitium noſtrum maturandum pertineant; ut, cùm, amotis omnibus quæ moram aut impedimentum adferebant, viſum ei fuerit alieniſſimo noſtro tempore claſſicum canere, nos alta quiete ſepultos ac proinde à rebus omnibus imparatos, ipſe paratiſſimus, intoleranda belli mole derepente obruat. Huc ejus omnia ſpectant conſilia, hoc unum aſſiduè molitur & agit. Quo demum tempore, & tamen ſerò, nos in eum locum deductos intelligemus, ut nulla ſpe auxilij reliquâ, inevitabili exitio nobis pereundum ſit. Et hic erit morarum noſtrarum & intempeſtivæ ceſſationis fructus.

Quare etiam atque etiam, dum tempus eſt & res patitur, providendum moneo, ne falſæ ſpei præſtigijs obcæcati nos inertiæ & deſidiæ tradamus, qua ex re quantas jam clades ſubierimus cùm meminiſſe poſſumus, tum ultimam reipublicæ ruinam appropinquantem proſpicere. Ergo & judicio utendum eſt nobis acri; ne in re tanta allucinantes falſa pro veris remedia periculoſiſſimis malis admoveamus, & cum rationibus omnibus ſubductis quæ ſpei ſumma reſidua ſit deprehenderimus, hanc unam omiſſis reliquis complecti ad eamque omni ſtudio incumbere debemus. In quo non labor, non difficultas, non novitas, nec quicquam eorum, quæ ſegnes & infirmos animos morari ſolent, nos meritò retardaverit. Ingentibus animis pro rei magnitudine eſt opus. Nihil humile, nihil abjectum res tanta requirit. Supra ſeculi noſtri captum hîc nos efferamus neceſſe eſt, & eorum heroum virtutem pauliſper referamus, qui fortitudinis & conſtantiæ magnitudine quoſvis labores ſuperarunt, qui nihil turpius nihil ſe indignius duxerunt quàm ullius difficulta-

tis aut impedimenti magnitudine deterreri, quo minus id quod cum reipublicæ dignitate & commodo conjunctum eſſe ſtatuiſſent ad exitum perducerent. Quorum è numero unum ſilentio præterire Lycurgum Lacedæmoniorum legislatorem non poſſum. Qui cùm inter reliqua inſtituta (quibus optimè conſtitutam & fundatam Spartanorum rempublicam relinquere in animo habebat) bonorum æqualitatem in eam civitatem introducere, eaque de cauſſa rem poſſeſſioneſque omnium ex æquo partiri vellet, ut quantum divitibus detraheretur tantum accederet tenuioribus, nullumque, niſi quod virtus faceret, inter cives diſcrimen eſſet: in eo multos habuit adverſarios, præſertim illos qui facultatibus pecunia & divitijs præſtabant. Etenim indigne ferebant rem à majoribus traditam, aut ſuo labore quæſitam ſibi eripi, & ad alienos poſſeſſores transferri. Cumque ea res & injuſta & abſurda haberetur, fiebat ut ejus legis perferendæ magna difficultas Lycurgo obijceretur. Sed illo nihilominus in ſententia perſeverante, & quod rectum & reipublicæ eſſe ſalutare in animũ induxiſſet perficere contendente, variæ quotidie rixæ periculoſæq; concertationes miſcebantur; in quibus denique Lycurgo alter oculus effoditur. Poterat ea res bonum virum ſatis admonere, quantam rem quamque arduam ſuſcepisſet; ac proinde deterrere, ne perſiſteret in incepto, ſed potius rei infeliciter tentatæ tanto accepto malo conſilium deponeret. Quod ſanè longè ſecus accidit: tantùm enim abfuit ut ille heros ob eam calamitatem deſiſteret, ut ei potius animum addidiſſe videretur, multoque ardentius in cauſſam incumberet. Itaque non conquievit ante, quàm legem quam rogarat de bonorum æqualitate omnium conſenſu perferret. Quo veluti fundamento reliquorum præclariſſimorum ejus inſtitutorum, talem rempublicam conſtituit, ut Græcia nullam habuerit parem, nomenque ejus etiamnum hodiè ſumma cum admiratione virtutis celebretur.

tur. Fecit hoc ille nullo imminente Turca, nullo vaſtitatem interitumque rerum omnium intentante: & nos hoc rerum ſtatu gravius aliquid aut difficilius, quàm ut ſubire velimus, videri nobis patimur, in quo ſalutis noſtræ ſumma poſita ſit? Pellenda eſt nobis ex animo iſta ſegnities, prorſus nobis, nomine noſtro prorſus, indigna; & reliquis cogitationibus vanis & fallacibus omiſſis ſub unius ſecundum Deum rei militaris præſidium confugiendum.

Romani cùm gravior caſus inciderat, unde mali aliquid timeretur, ibant ad ſaga, ſervabant juſtitium, Conſulibus denunciabat Senatus, viderentne quid reſpublica detrimenti caperet. Nobis multò magis magis idem faciendum: quibus non tantùm à communi reipublicæ detrimento, verum ab univerſa ejus ruina periculum impendet. Eundum eſt, inquam, nobis ad ſaga; arma capienda, tractanda, meditanda: diſciplina militaris depravatiſſima corrigenda; revocanda vetus & integranda. Hoc unum juſtitio veluti indicto, hoc eſt clauſis penè tabernis & reliquis rebus poſthabitis, ardentiſſimo ſtudio nobis agendum perficiendumque: ſi modò rempublicam, ſi nos, ſi liberos, ſi conjuges, ſi denique aras atque focos ſalvos & incolumes velimus. Quid enim, ſi Turcarum arma prævaluerint, nobis reliqui futurum eſt? Certè non pudor, non honeſtas, non dignitas, non libertas, non religio, nulla unquam gens non vilius periclitata eſt. Extremum, crede mihi, malorum eſt, vinci à Turca. Nihil erit quod illo victore (quod utinam ne tam ſit in propinquo!) rapi, agi, ferri, diſſipari, incendi, conculcari, & profanari non videamus. Quod ut ne videamus ac ferre cogamur; ad ſaga potius & ad arma eamus, & (ut Probus inquit) *militemus*. Qui cùm eſſet renunciatus Imperator, multaque damna, quæ ijs temporibus Romana Reſpublica acceperat, rei diſciplinæque militaris corruptelæ referret accepta,

 cuj

cui emendandæ inprimis ſtudendum duceret, in hujus rei argumentum hanc primam teſſeram militibus ſuis dedit. Nec verò minus ille re præſtitit quàm verbo oſtenderat. Siquidem exiguo tempore adeò profecit, remque militarem penè totā prolapſam ita reſtituit, ut nomen Romanum, quod plerisq́; gentibus contemptui eſſe cœperat, amplitudini & majeſtati ſuæ denuò redderetur. Cujus exemplo militemus & nos; armaque, quæ vetuſtate & vitio temporum obtuſa & ærugine corrupta habemus, multo ſtudio ad priſtinum nitorem bonitatemque revocemus.

A quo (ut dixi) cùm labor & difficultas nos avertere non debent: tum verò minimè omnium ſumptus reique familiaris diminutio. Vbi enim ſumptum ponemus rectius, quàm ubi vitam ipſam impendere grave nobis videri non debet? Aut quâ in re bonorum noſtrorum partem melius conſumemus, quàm ut caput & ſumma collocentur in tuto? Boni certê patresfamilias nulli ſumptui neque impenſæ parcunt; nullum claudendi ſepiendi muniendive finem faciunt, dum res & poſſeſſiones ſuas in tuto conſtituant: quas ſe inſtabiles & caducas habere arbitrantur, quandiu eas fortuitis caſibus, incurſionibus latronum, aut furum inſidijs expoſitas habent. Nautæ quoque ſæviente tempeſtate potius quàm navem frangant & de vita in dubium veniant, quamvis pretioſarum mercium jacturam facere malunt. Sed nec medici aliquot humani corporis partium jactura reliquorum membrorum & totius corporis incolumitatem redimere dubitant. Enimverò quid eſt quod quiſquam tali hoſte vicino ullam cujuſquam rei poſſeſſionem ſtabilem aut diuturnam promittere ſibi poſſit? Cum ſingulis momentis exſpectanda ſit dies, quâ vicini improbitas cuncta eripiat, contraque omnium edicta Prætorum ad ſe transferat. Quid feris? quid metis? quid colligis ac recondis? cùm non minus tua omnia hoſtis ſua numeret, quàm quæ Aſiaticis, quæ

Græcis

Græcis,quæ Thracibus,quæ Bulgaris,quæ Illyricis,quæ Hungaris (ut alios populos taceam) jam diu erepta poſſidet? Neque enim opes facultatesque noſtræ, ſine juſto militum (quos dico) præſidio illius avaritiæ minus patent,quàm pateat furibus nullo cuſtode nullis clavibus in publico projecta vis auri aut precioſa ſupellex.

Quòd ſi inopiam dementiæ prætexere & paupertatem ementiri juvat, videamus, ne noſtro interitu noſtriſque ſpoliis dives factus hoſtis, magna cum noſtrâ infamià mendacij nos redarguat. Sed tamen eos ſumptus non requiro, quos magnopere pertimeſcamus. Quos quidem extra belli tempus minimos eſſe velim, belli verò tempore mediocres, certè longè tolerabiliores, quàm quibus vulgaris & tumultuarius miles conducitur. Qua ex re duo etiam conſequuntur commoda: unum, ne pecunia extra ditionis noſtræ fines eliminetur; alterum, ne tribunorum & præfectorum nefario quæſtui locus ſit, quibus hodie per fœdiſſimum peculatum cum ſummo reipublicæ damno locupletari præclarum ſtratagema habetur. Sed hæc alterius ſunt loci; neque enim in præſens particulatim de ſingulis, ſed ſummatim tantùm quid hac de re univerſa ſentirem, ſignificandum mihi eſſe ſtatui.

Ergo imitemur in reipublicæ communique ſalute munienda, Populi Romani prudentiam; qui ſemper præſidio militum ex ſuis hominibus delectorum, imperium ſuum remque publicam & privatam tutatus eſt. Neque enim ille aut irrumpentium Gallorum ferocitati par, aut bella ſubinde renovantium Italicorum pertinaciâ ſuperior, eſſe potuiſſet, aut tam fortiter adverſus vim Annibalis integrum imperium conſervaſſet, aut de Philippo deque Antiocho triumphaſſet, niſi ſuum & proprium militem habuiſſet, eamque quam dico in eo inſtituendo rationem ſecutus fuiſſet. Qua de re tota tempus eſt,

ut

ut copioſius exponam: quò magis perſpicuum ſit, nihil me novi introducere; utque nobis exemplum propoſitum ſit quod ſequamur.

In quo quidem omnes, qui de rebus Romanis ſcripſerunt conſentiunt: paſſimque apud eos videre eſt, quantum curæ Romani poſuerint in tyrone deligendo inſtituendo & exercendo. Sed ego, ne ſim prolixus multis auctoritatibus colligendis, utar compendio; uniusque antiqui moris & diſciplinæ militaris graviſſimi auctoris Vegetij teſtimonio ero contentus; qui ea quæ ſequuntur diverſis in locis, in libris De militiæ Ro-
lib. 1. c. 1. manæ inſtitutis ad Cæſarem Valentinianum ſcripta reliquit. IN OMNI PROELIO NON TAM MVLTITVDO ET VIRTVS INDOCTA, QVAM ARS ET EXERCITIVM SOLENT PRÆSTARE VICTORIAM. *Nulla enim alia re videmus Populum Romanum ſibi orbem ſubieciſſe terrarum, niſi armorum exercitio, diſciplina caſtrorum, uſuque militiæ. Quid enim adverſus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuiſſet? Quid adverſus Germanorum proceritatem brevitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidem non tantùm numero, ſed etiam viribus corporum, noſtris præſtitiſſe manifeſtum eſt. Afrorum dolis atque divitiis ſemper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiâque nos vinci, nemo unquam dubitavit. Sed adverſus omnia profuit, tyronem ſolertem eligere: jus (ut ita dixerim) armorum docere; diſciplinam quotidiano exercitio roborare: quæcunque evenire in acie atque in præliis ſolent, omnia in campeſtri meditatione pernoſcere: ſeverè in deſides vindicare.* SCIENTIA ENIM REI BELLICÆ DIMICANDI NVTRIT AVDACIAM: NEMO FACERE METVIT QVOD SE BENE DIDICISSE CONFIDIT. ETENIM IN CERTAMINE BELLORVM EXERCITATA PAVCITAS AD VICTORIAM PROMTIOR EST: RVDIS ET INDOCTA MVLTITVDO EXPOSITA SEMPER AD

AD CÆDEM. *Si quis igitur pugnâ publicâ ſuperare Barbaros cu-* l. 2. c. 18.
pit, ut divinitatis nutu, diſpoſitione Imperatoris invicti, reparentur ex tyronibus legiones, votis omnibus petat. Intra breve autem temporis ſpatium, juniores diligenter electi & exercitati, quotidie non ſolum mane ſed etiam poſt meridiem, omni armorum diſciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum ſubegerunt, facile coæquabunt. Nec moveatur, Cæſar, tua Majeſtas, quod olim conſuetudo eſt mutata quæ viguit. Sed hujus proviſionis ac felicitatis eſt perennitas tua, ut pro ſalute reipublicæ & nova excogitet & antiqua reſtituat. Omne opus difficile videtur antequam tentes. Cæterum ſi exercitati & prudentes viri delectui præponantur; celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter inſtitui. Quid l. 2. c. 25.
vis enim efficit ſolertia: neque longitudo ætatis aut armorum numerus artem bellicam tradit, ſed continua exercitationis meditatio. POST QVANTA VOLVERIS STIPENDIA INEXERCITATVS MILES SEMPER EST TYRO. *Nunquam credo po-* l. 1. c. 3.
tuiſſe dubitari aptiorem armis ruſticam plebem, quæ ſub dio & calore nutritur, ſolis patiens, umbræ negligens, balnearum neſcia, deliciarum ignara, ſimplicis animi, parvo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris, cui geſtare ferrum foſſam ducere onus ferre conſuetudo de rure eſt. ET NESCIO ETIAM QVOMODO Ibid.
MINVS TIMET MORTEM, QVI MINVS DELICIARVM NOVIT IN VITA *Nunc qua ætate milites legi conve-* l. 1. c. 4.
niat, exploremus. Equidem ſi antiqua conſuetudo ſervanda eſt: incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. NON ENIM TANTVM CELERIVS SED ETIAM PERFECTIVS IMBIBVNTVR QVÆ DISCVNTVR PVERIS. *Deinde militaris alacritatis ſaltus & curſus ante tentandus eſt, quàm corpus ætate pigreſcat. Velocitas enim eſt, quæ percepto exercitio ſtrenuum efficit bellatorem. Adoleſcentes legendi ſunt; ſicut ait Salluſtius. Nam primum juventus, ſimul ac belli patiens erat in caſtris*

per laboris uſum militiam diſcebat. Melius enim eſt, ut exercitatus juvenis cauſſetur, ætatem nondum adveniſſe pugnandi, quàm doleat præteriiſſe. Habeat etiam ſpacium univerſa diſcendi. NEQVE ENIM PARVA AVT LEVIS ARS VIDETVR ARMORVM. *Sive equitem, ſive peditem ſagittarium velis imbuere, ſive ſcutatum armaturæ numeros omneſque geſtus docere, ne locum deſerat, ne ordines turbet, ut miſſile & deſtinato ictu & magnis viribus jaciat, ut foſſam ducere, ſudes ſcienter figere norit, tractare ſcutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter inſtituto tyroni pugnare adverſum quoſ-*
l.1.cap.6. *libet hoſtes in acie formido non erit ſed voluptas. Sed qui delectum acturus eſt, vehementer intendat; ut ex vultu ex oculis ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Namque non tantum in hominibus, ſed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis. Sit ergo adoleſcens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erectâ cervice, lato pectore, humeris muſculoſis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, ſuris & pedibus non ſuperflua carne diſtentis, ſed nervorum duritia collectis. Cùm hæc ſigna in tyrone deprehenderis, proceritatem non magnopere deſideres. Vtilius eſt enim for-*
l.1.cap.7. *tes milites eſſe quàm grandes. Sequitur ut cujus artis tyrones vel eligendi vel penitus reſpuendi ſint, indagemus. Piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones, omneſque qui aliquid tractaſſe videntur ad gynæcea pertinens, longe arbitror pellendos à caſtris: fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & cervorum aprorumque venatores, convenit aſſumere in ſocietatem militiæ. Et hoc eſt in quo totius reipublicæ ſalus vertitur; ut tyrones non tantùm corporibus ſed etiam animis præſtantiſſimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima delectorum examinatione conſiſtunt. Nec leve putetur hoc officium, aut paſſim quibuſcunque mandandum: quod apud veteres inter tam varia genera virtutum in Sertorio præcipuè conſtat eſſe laudatum. Iuventus*

ventus enim, cui defenſio provinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere ſi copia ſuppetat & moribus debet excellere. Honeſtas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit eſſe victorem. Quid enim prodeſt, ſi exerceatur ignavus? ſi pluribus ſtipendiis moretur in caſtris? Nunquam exercitus profecit tempore belli, cujus in probandis tyronibus claudicarit elector. Et quantum uſu experimentisque cognovimus: hinc tot ubique ab hoſtibus illatæ ſunt clades, dum longa pax militem negligentius incurioſiusque legit, dum honeſtiores quique civilia ſectantur officia, dum poſſeſſoribus addicti tyrones per gratiam aut diſſimulationem probantur, talesque ſociantur armis quales domini habere faſtidiunt. A magnis ergò viris magna diligentia idoneos eligi convenit juniores. Sed hujus rei uſum diſſimulatio longæ ſecuritatis abolevit. Quem invenias, qui docere poſſit, quod ipſe non didicit? Primi Lacedæmonij experimenta pugnarum de eventibus colligentes rem militarem, quæ virtute ſola vel certè felicitate creditur contineri, ad diſciplinæ peritiæque ſtudia revocarunt, ac magiſtros armorum juventutem ſuam uſum varietatemque pugnandi præceperunt edocere. O viros ſumma admiratione laudandos! qui eam præcipuè artem diſcere voluerunt, ſine qua aliæ artes eſſe non poſſunt. Horum ſequentes inſtituta Romani, Martij operis præcepta & uſu retinuerunt & literis prodiderunt. Quantum in prælijs Lacedæmoniorum diſciplina profuerit (ut omittam cæteros) Xanthippi declaratur exemplo: qui Attilium Regulum Romanumque exercitum ſæpè victorem, cum Carthaginienſibus non virtute ſed artis ferè ſolo auxilio proſtratis exercitibus, cepit ac domuit: unoque congreſſu triumphans bellum omne confecit. Nec minùs Hannibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæſivit armorum, cujus monitis tot Conſules tantasque legiones inferior numero ac viribus interemit. ERGO QVI DESIDERAT PACEM PRÆPARET BELLVM: QVI VICTORIAM CVPIT MILITEM IMBVAT DILIGENTER: QVI SECVNDOS OPTAT EVENTVS DIMICET AR-

L.1.cap.8. prolog.l.3. Ibid.

TE NON CASV. NEMO PROVOCARE NEMO AVDET OFFENDERE QVEM INTELLIGIT SVPERIO-
L.2.cap.23. REM FORE SI PVGNET. *Tempore hyemis de tegulis & ſcandulis, quæ ſi deeſſent certè de cannis ulva & culmo, & porticus tegebantur ad equites & quædam veluti baſilicæ ad pedites; in quibus tempeſtate vel ventis aëre turbato, ſub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem hibernis diebus, ſi nives pluviæque ceſſarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermiſſa conſuetudine animi militum debilitarentur & corpora. Sylvam cædere, portare onera, tranſilire foſſas, natare in mari ſive flumine, gradu pleno ambulare vel currere etiam armatos cum ſarcinis ſuis, frequentiſſimè convenit; ut quotidiani laboris uſus in pace difficilis non videatur in bello. Sive ergo legio fuerit ſive auxilia, exerceantur aſſiduè.* NAM QVEMADMODVM BENE EXERCITATVS MILES PROELIVM CVPIT, ITA FORMIDAT INDOCTVS. POSTREMO SCIENDVM EST, IN PVGNA VSVM AMPLIVS PRODESSE QVAM VIRES. NAM SI DOCTRINA CESSET ARMORVM NIHIL PAGANVS DISTAT A MILITE.

Omitto hic brevitatis cauſſa multa, quæ varijs in locis ad eãdem rem pertinentia ab eodem Vegetio præclarè dicuntur: & quemadmodum tyrones ad gradum militarem & curſum, & ad palum, & uſum natandi exerceri velit: præterea ut potius punctim quàm cæſim ferire; ut miſſilia deſtinato ictu, lapidem item jacere, arcu ſcienter uti, pondus grave portare, decurrere, ſervare in acie ordinem, caſtra ſolerter munire diſcant. Quæ qui velit apud eum videat: mihi hoc unum quod ſequitur caput e-
L.1.c.28. pilogi cujusdam inſtar adjeciſſe ſat erit. *In delectu atque exercitatione tyronum ſi quis diligens velit exiſtere, ad antiquam virtutis imitationem facile corroborare poterit exercitum. Neque enim degeneravit in hominibus Martius calor: nec effœtæ ſunt terræ, quæ Lace-*
Ibid. *dæmonios, quæ Athenienſes, quæ Marſos, progenuêre. Sed longæ ſe-*

curitas

curitas pacis, homines partim ad delectationem otij, partim ad civilia traduxit officia. Ita cura exercitij militaris primò negligentius agi; poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in oblivionem perducta cognoſcitur. Nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cùm poſt primum Punicum bellum, viginti quatuor circulis & quod excurrit annorum, pax ita Romanos illos ubique victores otio & armorum deſuetudine enervaverit, ut ſecundo bello Punico Hannibali pares eſſe non poſſent. Tot itaque Conſulibus, tot ducibus, tot exercitibus amiſſis, tunc demum ad victoriam pervenerunt; cùm uſum exercitiumque militare condiſcere potuerint. SEMPER ERGO LEGENDI ET EXERCENDI SVNT JVNIORES. VILIUS ENIM CONSTAT ERVDIRE ARMIS SVOS, QVAM ALIENOS MERCEDE CONDVCERE.

Ex his unius Vegetij ſcriptis, quibus omnium hiſtoricorum conſenſus accedit, ſatis conſtare arbitror: quæ fuerit olim apud Romanos rei militaris diſciplina atque inſtitutio. Neque ea ſolum Romanis fuit, ſed & Perſarum antè fuerat, & nonnulla etiam ex parte Macedonum, & omnium denique populorum qui claram nominis ſui memoriam ad poſteros tranſmiſerunt. Qua de re videat qui velit Xenophontem, hominem rei bellicæ peritiſſimum, quæ ſcribat de Cyri majoris in militibus legendis exercendiſque ratione, ab ea quam modò dixi Romanorum conſuetudine haud longè diverſa. Quo quidem ille ita parato exercitu brevi tempore penè totius Orientis imperium ſibi adjunxit. Arrianus etiam haud ignobilis ſcriptor concionantem in Macedones Alexandrum, eoſque ut beneficiorum immemores accuſantem, his verbis inducit: *Philippus pater vos errantes ac vagos, rerum omnium inopes, pleroſque etiam pellibus amictos paſtores, pro quibus cum Illyricis Triballis Thracibuſque finitimis continuè pugnabatis, in tutelam ac fidem ſuam recepit: ex montibus aſperis in plana & culta deduxit: pro pellibus*

chlamydes ornatas ferre dedit: armis inſtruxit: rem militarem docuit: ut non magis locorum munimentis ac ſitu contra finitimos quàm armis & virtute veſtra tuti eſſetis. Quibus ex verbis ſatis apparet: quibus primordijs jacta ſint illius celebris rei militaris Macedonicæ fundamenta: nimirum ex hominibus agreſtibus montanis & paſtoribus. Sunt etiam ijs quæ ſupra dicta ſunt conſentanea, quæ memoriæ prodidit Diodorus Siculus: *Philippus*, inquit, *converſus ad emendandum militarem diſciplinam, curavit, ut decentibus armis milites ſui inſtructi eſſent, ut meditationibus bellicis exercerentur.* Excogitavit præterea ordinem illum Phalangis, quæ Macedonum peculiaris fuit, ſumto exemplo heroum qui clypeos clypeis conjungebant in bello Trojano. De his jam factis veteranis, deque eorum fortitudine, ubi Alexandrum urbem Halicarnaſſum oppugnantem deſcribit, idem Diodorus ita meminit: VETERANI *Macedones, qui per totum ætatis ſpacium ſemper in rebus arduis & periculoſis verſati erant, & ſub Philippo merentes frequenter victoriam conſecuti ad ſummam fortitudinem ita provecti fuerant: prudentia & rei militaris cognitione longè omnibus præſtantes: tyronibus pugnam detrectantibus amariſſimis verbis ignavia exprobata, ipſi in unum coacti, conſertis ſimul clypeis, hoſtes, qui jam ſe viciſſe arbitrabantur, exceperunt, Ephialteque & multis alijs interfectis reliquos in urbem fugere compulerunt.* &c. Horum militum virtuti devicti orientis & tanti imperij gloriam Alexander acceptam retulit.

Sed jam eoſdem (quos ſupra dixi) obclamantes audire mihi videor, aliam fuiſſe illorum aliam noſtri temporis eſſe rationem: illa jamdiu obſoleviſſe: puerile ac nugatorium eſſe, vetuſtate ſepulta in lucem & uſum velle revocare: debere nos noſtri ſeculi ſapientiâ contentos eſſe. Ego verò etſi poſſum oſtendere, quod illis temporibus utile & fructuoſum fuerat non minus utile & accommodatum fore rebus noſtris, ta-

men non agam multis rationibus cum iis, qui rationi non facilè videntur velle dare locum, ſed ratiocinatione omiſſa ducam eos in rem præſentem & veluti digito fontem commonſtrabo. Rogabo itaque ex iſtis, qui cùm ipſi nihil quòd opus ſit facto in medium adferant, tamen ne nihil ſapere videantur alienis conſiliis impensè detrectant: Num militem Turcicum in militibus numerari patiantur? Ac credo equidem, qua ſunt pervicacia, non facilè aſſenſuros. Sed tamen ſi dubitent, ego pro eis reſpondere non dubitabo: eum qui tantum terroris toti terrarum orbi intulerit, quacunque ingreſſus ſit tantam ſtagem fecerit tantum trophæorum erexerit, jure militem cenſeri. Rogabo deinceps, hic miles quomodo in militiam legatur, quomodo inſtituatur.

Quod ſi ſe ſcire negabunt, dicam quæ ipſe præſens vidi, quæ meo periculo didici: Militem Turcicum nihil aliud eſſe; quàm hominē ita natum, ita lectum, ita informatū & exercitatū, ut paulo antè de Romanis dixi, & à nobis contendo fieri oportere: niſi quòd hic aliquanto deteriore conditione eſt. Nam quod ad militem attinet, qui ituro in expeditionem Turcarum Principi ultrò ſe offert ac nomen dat, quem Alcangiam vocant, ei apud Turcas exiguus honor eſt. Is miles habetur in pretio, qui perpetuo ejus Principis ſtipendio meret, quique certo judicio ac ratione in ejus Principis legiones prætorianas relatus eſt. Cujus deligendi hæc ferè ratio eſt. Mittit quotannis Turcarum Princeps certos homines in diverſas provincias, qui de pueris è Chriſtianis hominibus nat s tertium aut quartum quemque poſcant. Horum puerorum gregibus Conſtantinopolim perductis, qui liberaliore ſunt aſpectu, aut ingenij majorem indolem præ ſe ferunt, ipſius Principis, aut Baſſarum, aut aliorum Satraparum domeſticis uſibus applicantur. Reliqui perducuntur in locum, in quem magna omnis generis hominum

minum multitudo præſertim ruſticanorum confluxit. Hi de iſtis pueris ab eo qui ei negocio præeſt quos viſum eſt depoſcunt. Ille, accepto nummo aureo, puerum petenti tradit: priùs nomine ejus patria & conditione pueri, item annis ſignisque quibus per omnem ætatem dignoſci poſſit, in publicas tabulas relatis. Sic illi liberum eſt, ſeu ruſticus ſit ſive urbanus, puerum trans mare in Aſiam, ſeu quocunque terrarum velit, ubi domicilium habeat, abducere: ubi aſſiduè labore atque opere eum ut mancipium exerceat. Puero cibaria præbentur panis & aqua, & interdum, loco obſonij, pultis aliquid aut fructuum aut herbarum: veſtitus ſuppeditatur, quo ſe adverſus cœli injuriam tueri utcunque poſſit. Ad hæc diſciplina & religione Mahumedana inſtituitur. Ita deliciarum neſcius, procul à propinquorum blanditijs, in virum robuſtum & cuivis labori ferendo parem adoleſcit. Hic cum eſt opus ab illo fiduciario hero repoſcitur, & ad rem militarem traducitur: atque ex hoc veluti ſeminario, diminutis Gianizarorum legionibus, ſupplementum ſubrogatur. Ad Gianizaros reſcriptus primò meret menſtruo ſtipendio, paulo plus minus unius ducati cum dimidio. Id enim militi novitio & rudi ſatis eſſe cenſent. Sed tamen ne quid victus neceſſitati deſit, cum ea decuria in cujus contubernium aſcitus eſt, gratis cibum capit; ea conditione, ut in culina reliquoque miniſterio toti ei decuriæ ſerviat. Sed eum rurſus, qui eſt ejus decuriæ armorum peritiſſimus, præceptis militaribus erudit, quotidianaque exercitatione arma ſcienter tractare docet. Ita robur laboris patientiam & uſum armorum adeptus tyro, nec dum tamen ſuis contubernalibus honore neque ſtipendio par, unam in ſola virtute ſe illis æquandi ſpem habet; utpote, ſi militiæ, quæ prima ſe obtulerit, tale ſpecimen ſui dederit, ut dignus judicetur qui tyrocinio exemtus honoris gradu & ſtipendij magni-

tudine

tudine reliquis Gianizaris par habeatur. Qua quidem ſpe plerique tyrones impulſi multa præclarè audent, & fortitudine cum veteranis certant. Itàque ampliore honeſtantur ſtipendio; quod octo ducatorum in Gianizaro ſummum eſt. Quem tamen ſi virtus ac merita ad altiorem locum vocent, aut ordinibus inter ſuos ducendis præficitur, aut equitibus prætorianis, quos Spahias vocant, adſcribitur. Qui ſuperſunt ex ijs pueris quos ſupra dixi, Conſtantinopoli varijs operibus exercentur. Itaque ſæpe videas cc aut ccc purgare aream, amoliri rudera, ferre lapides aut tigna, aut alia onera. Otium nulli permiſſum, nec cui victus gratis conſtat. Hi ſimiliter poſtquam adoleverunt, aut in terreſtres aut maritimas copias transferuntur. Et qui in Principis aùlam ſervitiumque lecti ſunt, ferè evadunt in viros primarios, maximiſque muneribus, ut cujuſq; aut ſors aut mores tulerunt, præponuntur. Ex his ſupremi Gianizarorum duces, claſſium præfecti, Bellerbeghi, atque ipſi denique Baſſæ Viſirij deliguntur; his etiam in matrimonium ipſius Principis filiæ collocantur. Quibus me ſatis planum feciſſe arbitror, qui ſit ortus, delectus, diſciplina, atque educatio, iſtius toto terrarum orbe tantopere formidati militis Turcici. Neque tamen negavero, patere item alios ad ordinem militarem aditus: ſed hæc ratio atque via inter illos uſitatiſſima eſt. Nam quandoque etiam militem legunt ex ijs pueris aut adoleſcentibus, quos excurſionibus aut bello nobis indicto captos, intra clauſtra domoſque, quas Serraglia vocant, multos annos incluſos habuerunt. In quibus, poſteaquam omnem memoriam ſenſumque patriæ & rerum noſtrarum ac præſertim religionis depoſuiſſe, atque in ludis cum Arabicarum literarum, tum armorum Turcicorum ſub præceptoribus eunuchis ſatis magnos progreſſus feciſſe videntur, eos demum ſeptis illis emiſſos cœlo reſtituunt, & ad ea rei militaris munera traducunt, ad quæ maximè videntur idonei. Baſſarum

quoque atque aliorum purpuratorum ſervi, bello vel alia ratione quæſiti, in numerum militum ſæpe reponuntur. Nec tamen ex his, quos dixi, quiſquam ſine certo diſcrimine judicioque recipitur, ſed explorata prius uniuſcujuſque corporis atque animi firmitate, ut tueri eum locum poſſit cui ſit aſcriptus. In quo ſanè ſæpenumero ſum admiratus vim diſciplinæ atque inſtitutionis Turcicæ, cùm viderem homines apud nos contemptos & abjectos, paucis annis tantum profeciſſe apud iſtos, non modò ut gregarij militis nomen egregiè ſuſtinerent, verum etiam omnium Turcarum judicio digni haberentur, quorum diſciplinâ alij militiæ rudimentis imbuerentur. Fiebat enim nonnunquam, ut cùm animi cauſa de feneſtra in publicum proſpicerem, aſſidentes Turcæ quoſdam mihi commonſtrarent, quos propter egregium armorum uſum tyronibus inſtituendis præfectos dicerent. Rogabam qua gente aut qua natione eſſent oriundi. Nam qui inter eos armorum opinione tantopere excellent, neſcio quos Parthos Bactrianos aut Maſſagetas cogitatione mihi fingebam. Sed audiebam, hunc eſſe Hungarum, illum Croatam, tertium Germanum. Mirabar equidem; verumtamen hanc tantam præſtantiam ex uſu armorum quæ apud nos tractaſſent, quòd nobili loco nati, quòd liberaliter inſtituti, quòd militaſſent, proficiſci ſuſpicabar. Pergebam quærere, num ſcirent, quem illi apud nos locum tenuiſſent, quodúe genus vitæ ſecuti fuiſſent. Illi cùm aliquantiſper cogitaſſent, in memoriam venire ſibi aiebant: hunc ſolitum dicere, ſe neſcio cujus coqui fuiſſe puerum: alterum ſe vitæ monaſticæ initiatum: illum verò cauponi promendo vino locaſſe operas: eoſque belli vel induciarum tempore interceptos, atque in reliqua præda Conſtantinopolim perductos, in iſtius vel illius Baſſæ familiam perveniſſe. Hîc ego etiam magis admirans: & quinam, inquam, fieri potuit, ut iſti evaderent in tantos bellatores?

tores? Commemorabant, dominos quibus illi obtigiſſent domi habuiſſe viros inſignes magiſtros armorum, magno judicio ſcientiaque rei bellicæ præditos, quibus (cùm eos tum ex corporis tum ex animi ſignis dignos judicaſſent, quibus operam impenderent) in diſciplinam traditi eſſent: ſub quibus brevi tempore tantum profeciſſe, ut omnes æquales longè ſuperarent, & non obſcuram futuræ virtutis ſpem de ſe darent: ſecuta deinde fuiſſe bella, in quibus navatâ ſtrenuè operâ eximiæ fortitudinis ab omnibus laudem ac teſtimonium reportaſſe: hinc ad tantam auctoritatem perveniſſe. Cum hæc audirem afficiebar non mediocri dolore; noſtros mores ab hac Turcarum conſvetudine tantum differre; hanc illis rationem invidebam. Habent enim hoc omnino Turcæ, ut hominem nacti egregium, tanquam adeptirem preciosam, vehementer gaudeant; neque in eo excolendo quicquam laboris aut ſtudij prætermittant, præſertim ſi ad rem militarem idoneum eſſe cognoverint. Noſtra longè diverſa eſt ratio. Nam nos quidem ſi quem bonum canem, accipitrem, aut equum ſumus nacti, valdè lætamur: neque ulli rei parcimus dum illum ad ſummam in ſuo genere perfectionem perducamus: in homine verò ſi quem præclara indole nanciſci contigerit, non perinde elaboramus; neque ejus inſtitutionem ad nos magnopere pertinere exiſtimamus. Ac nos quidem ex equo cane atque accipitre bellè aſſuefactis varias oblectationes multiplicemque uſum capimus: ſed Turcæ ex homine bonis moribus informato tanto majorem, quanto reliquis animantibus natura hominis præſtantior eſt atque excellentior.

Iam verò ex ijs, quæ hactenus dicta ſunt, ſatis conſtare arbitror: non novum neque inauditum eſſe, quod de milite certo cum judicio deligendo inſtituendoque contendo: ſed cum ab ipſis Romanis, tum à cæteris gentibus quæ imperia tenuerunt

aut armorum laude floruerunt, uſurpatum; neque rurſus adeo obſoletum aut à noſtræ ætatis moribus tam remotum, ut ad uſum noſtrum revocari non poſſit, quandoquidem experiamur quotidiè, quid exculta tali diſciplina Turcorum arma valeant: modò ne nos pigeat rei adeò neceſſariæ ab illis partem mutuari, quando illos tam multa quæ ex uſu ſuo eſſent de nobis ſumere non puduerit. Quod ſi fecerimus, faxim profectò, ut brevi cognoſcamus, non minus ad ſalutem nobis bonam diſciplinam valere, quàm hactenus ad noſtram perniciem valuiſſe ſenſerimus. Quæ quidem una reſtat, in hac periculoſiſſimâ tempeſtate veluti anchora ſacra: qua afflictæ reipublicæ noſtræ penè naufragam navem retinere, jugum à cervicibus, cædem à capitibus noſtris depellere queamus. Vnaquæque res qua ratione paratur eadem ſtabilitur & conſervatur. Vt regna atque imperia virtute militari beneque inſtituti exercitus viribus quæruntur, eadem etiam ratione conſervantur. Si tollas arma, removeas militem, diſciplinam negligas: mox aut per ſe regnum concidet, aut in prædam cedet finitimus. Ad regni majeſtatem conſervandam non tam diadema aut ſceptrum prodeſt, quàm ferrum. Fruſtra illo caput ornes, hoc dexteram, niſi gladio accinctum ſit latus. Niſi ferro muniatur, debile ac mancum fuerit omne imperium. Neque ulla unquam diuturna poteſtas erit, quàm arma non tutentur. Sed arma dico; non falſo nitore ſpecieque fallentia, ſed vera, ſed ſolida, ſed omni vitio expurgata. Quicquid corruptum eſt atque à ſua perfectione degeneravit, aut minimum adfert utilitatis, aut non modò nihil prodeſt verùm etiam nocet. Quamdiu arma Romana militari diſciplinâ viguerunt, extremæ tum quæque orbis terrarum oræ eorum legionibus paruerunt: ſed poſtquam diſciplina corrumpi, virtuſque militum neglectis veteribus inſtitutis remolliri cœpit, non modò maxima Imperij pars amiſ-

ſa, ſed ne ipſius quidem urbis Romæ mœnia ſuo præſidio Quirites à cæde direptioneque incolumes præſtiterunt. Itaque tunc illa gentium omnium caput ac princeps civitas cunctis nationibus prædæ aut ludibrio fuit: non ſecus ſua ſpolia atque exuvias repetentibus, quàm ab illo graculo Æſopico cæteræ aves ſuas plumas. Nobis verò eò minus tergiverſandi occaſio datur, quò mortiferum vulnus nobis propinquius imminet, quò magis viſcera noſtra hoſtium telis nuda patent, nec ulla nobis præter hanc unam ad ſpem ſalutis via proponitur. Quam ſuperatis & perruptis quibuſcunque impedimentis, ſi quicquam nobis rerum noſtrarum carum eſt, ſine dubitatione perſequi debemus. Eſt ubi reipublicæ moderatori, propter rei novitatem, propter præſentis ſeculi mores, propter civium captum & ingenium, aliaſque item manifeſtas difficultates, ab eo quod erat rectiſſimum nonnihil interdum deflectere liceat. At in hujusmodi anguſtijs deprehenſis, ubi certum communis ſalutis excidium ante oculos poſitum ſit, conſtanti animo per eam ſemitam, quæ ſola ad arcem & præſidium patet, enitendum. Iis populis, quibus adhuc longæ ſunt ſpes quòd ab hoc hoſte procul disjuncti ſunt, licet quibusvis vel linteis ſi velint armis corpus tegere, adverſus tela quæ nondum ad eos pertingere poſſunt. Nobis, qui intra hoſtilis teli jactum verſamur, vel qui cum hoſte potius jam ad manus & gladios venimus, non niſi probatiſſimis & firmiſſimis armis ſalutis noſtræ tutela committenda.

Sed non deerunt, quibus hic noſtrarum virium apparatus tenuior, neque ſatis idoneus videbitur qui tantis Turcarum opibus atque potentiæ opponatur. Quibus reſpondeo; à me id agi, ut ſolida perennis exercitus fundamenta jaciantur, iiſque ſemel conſtitutis in reliquo ædificio conſtruendo

non multum fore negotij polliceri. His enim initiis poſitis, quicquid acceſſerit auxiliorum mox juſti exercitus corpus efficiet. Acceſſura autem impenſiùs auxilia, ubi jam nos nobis de non contemnendo præſidio proſpexiſſe, paratisque in hoſtem copiis excubare, longè lateque fama diſſipaverit, clarius eſt quàm ut multis demonſtrare ſit opus. Etenim natura penè ipſa nos ijs conciliat, quos armis atque animis ad quemcunque fortunæ motum conatumque paratos videmus. Contrà verò ab eorum benevolentia nos revocat, quos inermes imbelleſque cuicunque obnoxios injuriæ animadvertimus. Itaque præclarè Xenophon ut reliqua omnia, eos qui ſemper in promptu & expedita habent arma hoc conſequi dixit, ut amicos habeant multos, inimicos nullos: ſiquidem ad eorum amicitiam qui poſſint prodeſſe omnes libenter accedere, tanquam ad arcem ubi rebus ſuis dubijs temporibus perfugium paratum ſit: quemadmodum ex altera parte inimicum habere nemo velit, quem ita ſemper inſtructum & paratum norit, ut cùm velit nocere poſſit. Qua ratione fit, ut dum ceſſamus ipſi neque quicquam conamur, dum haſtas abijcere ac de noſtra ſalute deſperare videmus, atque ex alienâ tantùm ope pendemus, omnes propemodum non modo vicinitatis ſed etiam ſanguinis neceſſitudine nobiſcum juncti nos contemnant & deſerant: ad armatum vero & ſibi præſidentem hoſtem etiam illi ſeſe aggregent, quos ſi nihil aliud certè diverſiſſima religionis ratio retraxiſſe debeat. Tanta vis eſt expeditorum armorum. Quod itaque felix & fauſtum ſit, in DEI omnipotentis nomine eamus ad ſaga, capeſſamus arma; eo quidem animo quo decet contra tantum hoſtem. Ipſi primi armipotentis Minervæ ſacris initiemur; ejuſque ſtudijs nos totos devoveamus: primi manum adhibeamus ſtivæ: & noſtro pro viribus fungamur officio. Deus mox conantibus aderit. Neque

deerunt

decrunt cùm vicinorum tum neceſſariorum auxilia; ubi nos nobis non deeſſe cognorint. Non conquieſcamus; donec ut minimum (quod exempli cauſa dictum velim) præter ordinaria præſidia ad XII millia peditum (nam de equitatu dicemus aliàs) ex noſtris popularibus delecta, probè armata exercitataque habeamus. Hic animus & hoc inſtitutum noſtrum non modo vicinorum & neceſſariorum noſtrorum, verùm etiam alienorum inſperata auxilia cum res poſcet conciliabit & adjunget. Quòd ſi quandoque nos omnia deſtituant, his tamen copijs, & æſtatis tempore munitionibus incluſi hoſtium impetum reprimere, & hyeme ita in eorum fines incurrere poterimus, ut laceſſiviſſe illos pœniteat; atque inducias, quas vix nunc à ſe redimi patiuntur, cùm petant ultrò, tum multò quàm fert eorum conſuetudo ſervent diligentius. Nunc quicquid in repuerit trepidare cogimur: & ſi præſidia noſtra laborent, aut nec opinata aliqua vis ſubitam opem requirat, nihil habemus, quo vel noſtris ſubſidio ire, vel hoſtium impreſſionem morari ſaltem & retardare queamus.

Sed hæc (dicendum eſt enim tanta de re ſæpius) ſtudium quoddam eximium & ſingulare deſiderant. Neque verò alibi non modò cogitationum ſed nec delectationum noſtrarum majorem partem rectius collocaverimus. Neque ulla ex re laudem juſtius quæſiverimus: quàm ſi noſtras copias indies virtute & diſciplinâ magiſ magiſque proficere & coaleſcere videamus. Placeant ſibi alij auratis tectis: alij exquiſitis hortorum amœnitatibus delectentur: ornamenta domus alij ſigna tabulas & plurimum lautæ ſupellectilis oſtentent. Nobis hæc pacis decora, hæc belli præſidia faciant animos, his nos amicis qui ad nos diverterint venditemus, his gloriemur. Quid enim præclari hoſpitis oculis poſſit eſſe gratius, quàm videre

tan-

tantum ſelectæ juventutis numerum, armis fulgentem, robore & velocitate præſtantem, ſclopeto haſta gladio & quocunque teli genere pulcerrimè decertantem, ad omnes præfectorum nutus quacunque ſe circumagentem verſantèmque, denique ſumma vultus atque animi alacritate hoſtem & prælium depoſcentem? Hujusmodi juventutem, imperii ſpem ac fundamentum, videlicet Gianizaros, non immerito Turcarum Princeps filios ſuos vocat. Memorant Philopœmenem, quem Græcorum imperatorum ultimum dixerunt, cùm videret antiquam Græcorum rei bellicæ laudem per ignaviam & diſciplinæ militaris neglectum ſeneſcentem brevi intermorituram, atque ei rei ut patriæ amans civis inprimis ſubventum cuperet, haud parvum nobiliſſimæ juventutis comitatum ſibi aſciviſſe, quem belli artibus inſtitueret: cumque aliquando cum hoc juvenum globo, militari veſtitu decenter ornato, in quoddam Græciæ theatrum multitudine hominum refertum introiiſſet, magnum illi ab univerſo illo populo plauſum datum, ſummisque exceptum laudibus. Cujus quidem plauſus is ſenſus fuit; quòd ille populus intelligebat quid ei civi deberetur, qui patriæ gloriam quantum in ſe eſſet ab interitu revocaret, & juventutem ad militare decus virtutemque capeſſendam excitaret. Nos quoque quis dubitet, quin Diis hominibusque approbantibus, ſummo totius populi Chriſtiani applauſu, communis ſalutis cauſſam ſimus ſuſcepturi, labentemque rei militaris laudem in priſtinam dignitatem vindicaturi.

Sed non ero longior; & finem faciam ſi prius eò paucis me retulero unde hæc defluxit oratio: ſi monuero & inclamavero, ſi obteſtatus fuero, ut in tanto periculo, inquanto poſt orbem terrarum conditum nulla unquam gens verſata eſt, ab eo cui

eo cui indormiviſſe videmur veterno aliquando excitemur, reique publicæ ad exitium ruenti ſuccurramus: has ſedes, hoc nomen, hæc decora, tantâ cum laude à majoribus noſtris parta & nobis tradita, conſervata velimus. Conſervandi autẽ unicam eſſe rationem: ſi adverſus vim ad vim & arma nos convertamus; arma verò non fortuita neque tumultnaria nec procul quæſita, ſed expedita, ſed magno judicio magnâque ratione delecta exculta & inſtituta. Nihil poſtremò nobis debere videri tanti ſciamus, quod ut huc perveniatur non cupidè ſubeamus. Exemplo eorum qui loco parùm munito formidoloſâ premuntur obſidione: qui cum jam jamque in hoſtis poteſtatem venturos ſe videant, omniaque extremæ crudelitatis exempla ab inſolenti victore timeant, ad eum repellendum nihil non perpetiuntur & faciunt, neque quicquam grave ſibi ducunt, neque ulli rei parcunt, modò ſummæ rerum & publicæ ſaluti conſulant. Quòd ſi ſecus ſtatuerimus, nobisque & reipublicæ per ignaviam aut mentis errorem defuerimus, relictum iri aliud nihil, quàm ut aut migremus in alias terras, (quod multæ ſæpe fecerunt gentes vicinorum injuria coactæ) avitisque poſſeſſionibus hoſti pro victoriæ cumulo relictis ejus immanitatem fuga declinemus, aut certè ad unum pereamus omnes. Sed migremus citius: (ſi adeò in nobis omnis obſolevit virtus) bonaque noſtra agros tecta lares hoſtis ante poſſideat, quàm corpora: quàm ſanguinem noſtrum hauriat, quàm liberorum & conjugum pudori fœdiſſimè illudat, & (ut uno verbo dicam) potius quàm eam rerum omnium indignitatem videamus, quam tot Aſiæ Africæ atque Europæ populi ab Orientis regionibus ad noſtros uſque fines majore terrarum quam temporum intervallo ſubierunt. Nam cùm iisdem nos quibus illi veſtigiis ad exitium præcipitemus, ſitque

idem prorſus rerum noſtrarum qui fuit illorum antequam perirent ſtatus, idem in cauſſa pari nos exitus manet. Sed cur migremus? Militemus potiùs: & quæ nobis ſalutis ſubſidia largiſſimâ manu Deus benignè ſuppeditat, alacres & grati ſuſcipiamus. Nos ad arma, in quibus poſt Deum ſpes una ſalutis ſupereſt, ingentibus animis atque ità convertamus, ut virtute noſtrâ, & magnitudine periculi, & exitio quod nobis impendet, dignum eſt.

JOAN-

JOANNIS COMITIS TAR-NOVII, IN POLONIÆ REGNO STRATEGI NOMINATISSIMI

DE BELLO

CUM JURATISSIMIS CHRISTIANÆ FIDEI HOSTIBVS TVRCIS GERENDO

DISPVTATIO SAPIENTISSIMA.

CUM PRÆFATIONE JOANNIS STRA-SII AD CAROLVM V. ROM. IMP. SEMPER AVGVSTVM.

Eſt nullum tempus prætermitti, Carole Imperator, *à tua Majeſt. certum eſt, aſſiduè cogitandi de communi Chriſtianæ reip. ſalute, atque immaniſſima barbarie Turcica propulſanda: non ob id tamen arbitror ejus officium reprehenſum iri, qui tam anxio & perturbato planeque confuſo communium temporum ſtatu, humiliter atque fideliter conſulere aliquid in medium piâ quadam & Chriſtiana propenſione conetur. Siquidem hujusmodi rerum facies oculis objecta eſt, ut meritò cuivis conſulenti pro communi ſalute, tanquam gregarij militis voci inclinatis rebus in acie apud Imperatorem, locus eſſe debeat. Immò ſæpe profuiſſe in publica trepidatione infimorum conſilia, haud obſcuris documentis eſt cognitum. Neque enim,* Imperator Invictissime, *hoc quiſquam ſuſcipit aut tentat, ut curas aut ſolicitudines divini animi tui, orbis terræ procurationem complexas, ſe acuere, augere, aut limare poſſe exiſtimet. Quod in tantâ ſapientia tua, ac tanto maximarum rerum uſu, & ſumma copia prudentiſſimorum hominum, cogitare eſſet extremæ dementiæ atque intolerabilis arrogantiæ. Sed cum ipſum periculum in præſentiâ vel longiſſimè diſſitos attingat; jamque hoc flagrans incendium longè lateque devaſtationem ac ruinam minetur: æquum eſt omnes paratos promtosque ad ejus exſtinctione accurrere: ac tuæ M. Principi & auctori pulcerrimi operis præferenti ſigna, officium quisque ſuum pro virili exhibere. Sic ego, etſi forte ſapientiæ tuæ in tanto Imperij faſtigio probare meam ſedulitatem & conatum minimè poſſum, tamen deferendum putavi: ne in tanta concurſatione proferentium undecunque debitum ſuum officium, ſolus relictus ignaviæ ac ſocordiæ maculam ſuſtineam.*

Quod interim ita à me exhibetur, ut nihil hîc ſit meum, atque proprium, exque meo penu depromtum. Totum eſt illius viri, qui propter ſummam autoritatem, & incredibilem rerum omnium experientiam, in ſubſellijs omnis prudentiæ conſultiſſimorum meritiſſimò principem locum obtinebit. Non ſum neſcius, Sapientissime Imperatorem

PERATOR, *Comitem Tarnovium ſupremum ducem Regni Poloniæ, Maieſt. Tuæ notum eſſe & acceptum: qui propter peritiam rei bellicæ, & inſignes victorias à barbaris hoſtibus reportatas, toto terrarum orbe illuſtrium meritorum fama celebratiſſimum nomen eſt conſecutus. Hic tantus vir, optimus dux & graviſſimus Senator, non modò ſuſtinet perſonam huius conſilij ſed eius indubitatus autor eſt & architectus. Apud quem è caſtris Hungaricis reverſus, & Auſtriacam peſtilentiam vitans, complures dies commoratus: pro veteri mihi conſtituta cum illo obſervantia & familiaritate, operam dedi, ut, quæ ille pro ſingulari ſuâ erga rempubl. Chriſtianam pietate, & incredibili erga M. Tuam eiuſque fratrem Ferdinandum ſtudio, tam neceſſario tempore maximè neceſſaria eſt locutus, in ſcripta referrem. Quæ nunc in cœtu palàm ſe adeuntium decumbens ex dolore pedum dixit: nunc remotis arbitris ſeorſum mecum tractavit. Quæ quidem ex illius ore excepta, ſine ullis orationis cincinnis & calamiſtris purè ſimpliciterque recenſebo. Et quamvis eius vim & gravitatem in dicendo exprimere non poſſum: tamen enitar, ut fines & terminos illius ſermonis non excedam. Qui ſanè ſermo, quamvis non uno tempore ab eo decurſus eſt continenti oratione; ſed interpolatis diebus & ſucceſſivis horis habitus: tamen ita dilucidè graviter articulatè de toto negotio Latinè diſſeruit; ut facilè animadverti potuerit, in quot partes ſermo ille per eos dies habitus eſſet diviſus.* Primùm *enim ratiocinatus eſt de concordia Chriſtianorum Principum:* Deinde *de officio Imperatoris ad tantum bellum, & quibus rebus nobis Turci præſtarent:* Poſtremo *quibus copijs & viribus, DEI ope, cum hoſte barbaro poſſit confligi, ac quibus Chriſtiani illos antecellant.*

Vtinam Maieſt. Tuæ, INVICTISSIME IMPERATOR, *conatus hic meus tam gratus exiſtat, atque magnâ animi alacritate ſuſcipiatur: ut ſi forte vir ille, ex raro hominum genere Dux, inſtitutum tuum nullo invento iuverit: tamen non inglorium putandum eſt, Principes viros, longiſſimis locorum ſpatijs disiunctos, cum Maieſt. Tua multò ſapientiſſima, idem ſentire. Sed iam ipſum loquentem audiamus*

mus. Quis ſit ejus ſenſus de univerſa re exponam. Ipſe autem introducitur perpetuo contextu ſingulas partes tractans, ne moleſtiſſimæ illæ voces, inquam & inquit, ſæpius repetantur. De concordia autem ſic exorſus eſt.

Equidem mihi conſcius ſum in omni rerum uſu mediocritatis atque adeo potius tenuitatis meæ: tamen cùm poſt hanc funeſtam cladem, tantam ubique trepidationem, pavorem, ac conſternationem ſecutam audio; ut Chriſtiani fracti ac debilitati barbari hoſtis adventu animos deſpondere videantur; putavi me ſine ſcelere & communis religionis offenſione prætermittere non poſſe, quin ſenſum meum de hoc ſtatu rerum aperirem, & ſi fortè nihil novæ medelæ præter cæteros afferrem, benè tamen & rectè ſentire voluiſſe cum alijs bonis viris cognoſceret. Sed cum de modo & ratione arcendi hujus hoſtis cogito, nihil tam adverſarium eſt, nihil tam obſtat ſpei & fiduciæ conficiendi hujus belli, quàm diſſidium Principum Chriſtianorum, ac mutuò ſe delendi, nunc clam, nunc palàm, mirifica ſtudia. Quæ ſanè niſi reſtincta fuerint, remiſſa, aut ſedata; fruſtrà recipitur omnis cogitatio de Turco profligando. Quare non poſſum non apertè & liberè, quid de hac parte ſentiam, referre; antequam rationem ipſam gerendi belli attingam. Longum eſſet Chriſtianos Principes admonere ſui officij: cujus rationem referendam eſſe aliquando Summo Deo, non poſſunt ignorare. Taceo illa, quæ etiam in privatorum reconciliatione interponuntur: hoc vel illud reſarciendum: ſi quid delictum ſit compenſationem inducendam, atque id genus paſſim nota. Hoc autem animadvertant, ultionem ex privato odio, quam arbitrantur in inimicum tendere, omninò in detrimentum ac perniciem totius Chriſtianitatis vergere. Deberet profectò maledictio, & dira hominum imprecatio, atque perpetua illa infamia, quæ ipſis ob hujuſmodi facta inuritur, aliqua ex parte eos

te eos

te eos movere. Deberent Reges nominum dignitatem & vim tueri quam ſuſtinent, niſi ſe notatos omni macula & turpitudine apud poſteritatem velint. Deberent in idem incumbere & facto qui Evangelium ſequi ſe purè profitentur. Nam vel ipſo ſole clarius eſt, religionem noſtram, nobis diſſidentibus inteſtinis odijs & bellis, opprimi & extingui, Mahometi ſectam creſcere & propagari. Diſcant Chriſtiani Principes, exemplo verborum hoſtis noſtri fidem ſuam propagare. Is in confœderatione olim cum Ioanne Rege requiſitus, ut aliqua caſtra reſtitueret; reſpondit, id ſe libenter facturum, niſi obſtarent templa Mahometicæ religioni dicata: quæ non licere ſibi tradere in manus Gavrorvm (ita enim Chriſtianos vocant) proferebat. Si commiſeratione & pietate non moventur, cogitent commune periculum, & futuram calamitatem aliquando in ipſos redundaturam. Nam conſtat, non defuiſſe potentes Monarchas, florentes magnis opibus, quos publicus Chriſtiani nominis hoſtis ejuſque majores ſubjugarunt. Decimus jam Turcorum Cæſar dominatur: qui ſanè quantum ſibi ditionum ſubjecerit, nemo eſt qui non videt. Fallitur, qui putat eorum ambitionem facturam modum. Graſſabitur hoc malum, quouſque pervadat eorum dominia, qui nunc ſunt non parva cauſa hujus diſſidij. Nemo arbitretur ab eo occupatam Hungariam, ut conquieſcat, ejusque finibus contenta aut expleta ſit infinita & inſatiabilis Barbari cupiditas. Non eſt exiſtimandum aliter, quàm eos multò acrius gloriæ & famæ ſtimulis agitari, quã Chriſtianos. Vbicunque trophæa fixerunt, ibi non modò finis cupiditati, ſed initium aliud ex alio novæ cupiditatis novo ſucceſſori locatur. Certè ob privatas ſimultates non deberet Chriſtiana reſpublica negligi; cùm videamus omnibus ſeculis apud Ethnicos privatas offenſiones crebrò ſalutis reipublicæ cauſa ſapienter condonatas. Quanto æquius eſt nos facere; quibus ne pri-

ne privatis quidem mutuo inter ſe flagrare odio, noſtra perſuaſione conceſſum eſt? Turcus non propulſat, ſed infert bella Chriſtianis: Principes autem Chriſtiani potius in mutua viſcera haſtas vibrant, quàm in illum hoſtem capitaliſſimum eas contorqueant. Cùm verò id agunt ut videantur velle reſiſtere, nunquam talem ordinem & delectum faciunt, ut juſtis viribus eum propulſare queant. Plus hoc modo hoſtem irritant, quàm arceant, aut populos fidemque Chriſtianam defendant. Vereor ne quis me concionatoris munus obire loquatur, ſi dixero: Principes à Deo in terris conſtitutos, ut juſtitiam ex æquo adminiſtrent omnibus, ſubditos defendant, fidem propugnent. Adhæc infimum quemque de plebe coram Deo & hominibus reum agi, ſi non ſatisfaciat debito ſuo officio ac vocationi ſuæ: Quantò magis ipſos Principes, quorum fidei & tutelæ commiſſi ſunt, id facere par eſt? Sed hæc & id genus complura non dubito ab alijs dicta eſſe multò diſertius. Vtinam à Principibus in actionem deducantur, quæ optima mente, quamvis odioſè, à viris bonis proferuntur! Non eſt ambigendum, ſi quis producto catalogo bonorum & malorum Principum interrogetur: cujus ſe ſimilem eſſe optaret; quin reſpondeat mox niſi amens ſit, ſe malle potius Principis boni nomen & vitam referre, quam mali, ut Neronis utpote tyranni, famamque ſibi peroptare ſupereſſe bonam quàm malam. Nihil enim magis tyrannicum, quàm negligere ſuam famam, nec curare quid quiſque de ſe exiſtimet. Hanc ſi viam affectant; ita ſe gerant in adminiſtranda republica, ut laudabilem & ſempiternam famam bonis operibus poſt ſe relinquant. Habet Cæſar & Rex Galliæ cæterique Principes Chriſtiani latiſſimum campum benè merendi de fide noſtra, ſibique & poſteris ſuis æternum decus & nomen immortale comparandi. Summi Pontificis partes viderentur vel præcipuè, poſthabitis privatis negotijs, Imperatorem & Regem Galliæ ad concordi

am reducere: & ſi non poſſint firmam ſtabilire pacem, ſaltem in aliquod tempus, ut ſi Rex tam ſanctum inſtitutum adjuvare nolit nec tamen impediat. Eorum enim diſſidio Turcus nanciſcitur opportunitatem Chriſtianos vexandi & affligendi bellis. Quod ad Imperatorem attinet, non eſt obſcurum, & olim cum magnis ſumptibus in exercitus atque apparatum claſſium factis, multis fœderibus initis, diſſimulatis & condonatis injuriis, ſtrenuam operam reipubl. Chriſtianæ navaſſe: (Sic Viennæ, & in Aphrica, aliisque in locis factum: ſed ſemper neſcio quo fato, impeditum) & nuper Ratisbonæ, quantum fieri potuit, Principes inter ſe conciliaſſe: idque ſedulo eum facere & facturum perpetuò minimè dubito. Vtinam complures ad hoc ſanctum opus ſua pietate provocet, incendat, atque inflammet! Vtinam tandem eatur obviam hoſti; ne ultra graſſetur in Chriſtianos, lanietque ac diſſipet & in nihilnm redigat ovile Christi! Forſan Devs ſervat Imperatori hanc laudem, ac omnibus qui ad tantum tam pium opus exſequendum ſuas vires conferent; nimirum ad propulſandum Turcum à cervicibus Chriſtianorum. Si Rex Franciæ negat opem, aut ad hanc rem multò ſanctiſſimam perficiendam ſubſidium, ſaltem non ſit impedimento: & vel hac modeſtia præmium à Deo ab hominibns laudem promerebitur. Perſpecta eſt optima voluntas Regis Ferdinandi, tot jam annos maximos labores ſumptus & pericula pro republ. Chriſtiana ſuſtinentis. Credibile eſt etiam, domeſticas diſcordias Germaniæ non futuras impedimento: Si Cæſarea Majeſtas ſuſpenſis controverſijs ad aliquam legitimam cognitionem, concedat partibus pacem, vel ad tempus aliquod. Nam & proprium periculum quod impendet à Turcis, & alia multa impedimenta retinent eos, ne moveant ulli inteſtina bella. Quod ſi Imperator conſpirantem bonorum Principum voluntatem offendet, & hanc tam neceſſariam tam piam expeditionem parabit,

rabit, providendum erit, ut id ſit certum ac cum conſtantia quadam ac fide bona agatur: ne poſthàc relinquantur in periculo qui eos adjuverint, quique viciniores fuerint. Vt Venetis contigit bis: nec non Vladislao Vngariæ & Poloniæ Regi, ad perſuaſionem Pontificis Eugenij ſuſcipientis bellum. Nunquam patuit Chriſtianis facilior aditus ad eum invadendum, quàm hoc tempore, quo penetralia Chriſtianarum ditionum eſt ingreſſus. Non erit per aſperos difficilesque montes quærendus: non per longè diſſita peculoſaque maria inſectandus: ſed jam eſt in viſceribus Chriſtianitatis. Nunquam hominum memoriâ potuit facilius & cum minore periculo quàm nunc debellari. Quando autem tam ſanctum opus, juſtum, pium, & neceſſarium eſt aggrediendum? Neque enim ſine extremo malo omitti poteſt. Eſt hic hoſtis invadendus, antequam in Hungaria poſſeſſionem corroboret pedemque figat. Difficilè enim poſthac eijci poſſet. Hungaria enim eſt provincia fortiſſima, validiſſimis oppidis & arcibus ac pluribus caſtris mirabiliter munita, Danubij fluvij infinita commoditate proviſa. Eſt profectò Hungaria propugnaculum Chriſtiani orbis. Inde niſi in tempore occurratur, hujus barbari hoſtis furore amiſſis copijs, reliquæ florentiſſimæ nationes longè lateq; direptione & incendijs deformari ac devaſtari poſſunt, multo etiam quàm olim ab Attila crudelius & immanius. Videmus enim & olim Romanis Imperatoribus maximæ curæ fuiſſe Pannonias, tanquam medium locum Europæ & cor Imperij. Inde patet aditus in Italiam, Germaniam, Poloniam: & ab altera parte in Illyricum & Turciam & totum orientem, nec ad Europam occupandam ulla ſedes oportunior eſt. Magnitudo rei quam cautionem & proviſionem requirat, ipſa me tacente per ſe loquitur. Si in iſta provincia (quod Devs prohibeat) dominium ſuum firmaverit, difficulter exſtirpabitur. Quod ſi barbarus ad inducias aliquas ſe demittat, non eſt exiſti-

mandum, eas diuturniores fore, quàm quoad ille voluerit. Nec diutius ſanè volet, donec in ſolo Hungariæ firmum pedem fixerit. Nemo debet ambigere, niſi prorſus alienus à Chriſtiana fide, quin collocatâ fiduciâ in Devm, Turcam poſſimus propulſare, ac etiam delere. Devs non ſolet pro fide ſua pugnantes deſerere, ſi id bona fide egerint. Nec timenda eſt eorum multitudo: quæ magnâ ex parte imbellis eſt & inermis. Qui velint animum ad hoc inſtitutum intendere, poſſunt animadvertere; non multitudine eos vincere, ſed præcipuo adjumento eos uti ad victoriam diſſenſione Chriſtianorum. Multa ſanè exempla adduci poſſunt, quod Turcus ferè nihil obtinuerit, quin ſemper innixus hac vel illa inter Principes Chriſtianos diſcordia: quibus inter ſe digladiantibus pro hoc aut illo loco (ut nunc in Hungaria factum eſt) cum magnâ prærogativâ ſuæ fortunæ nos adortus eſt.

Hæc ſunt, quæ Dvx Tarnovivs, *non minori doctrina quàm eximia prudentia inſignis, de Principum diſcordia diſſeruit: ad quæ me aliquid affingere vel adſuere de meo, & ipſius dignitas vetat, & mea me exiſtimatio prohibet, ac ipſe pudor non ſinit. De his, quibus Turci Chriſtianis ſuperiores ſunt, deque officio Imperatoris belli provinciam ſuſcepturi, in hunc modum verba fecit.*

Etſi multa ſunt, ad quæ advertere animum ducem hujus expeditionis deceat: quorum ſingula perſequi non eſt neceſſarium: hoc in poſtremis ponendnm non eſt, diligenter expendere, quibus Turci Chriſtianis præſtent. Videmus autem illos uti inprimis præcopioſo equitatu, Chriſtianos peditatu. Quod non arbitror magno commodo nobis cedere. Nam certum & exploratum habetur, Turcos à peditibus noſtris, qui paucos aut nullos habent equites, detrimento affici non poſſe. Præterea hoc incommodi accedit; quòd equites nequeant Turcos profligare ſeparatim iſtis levioribus prælijs. Ita illis relin-

relinquitur facultas, quaqua verſus, ſine ullo obſtaculo, libere depopulandi ac devaſtandi. Deinde multùm contra nos facit, quod Turcus habet gentem unius ſubjectionis atque obedientiæ: apud noſtros longè eſt diverſum. In Chriſtiano quippe exercitu diverſæ militant nationes, diverſorum inter ſe animorum. Vna natio aliam odit. Vt nonnunquam acciderit, tantam in uno exercitu diſcordiam atque diſſidium ortum, ut vix (quod valde deteſtandum eſt) à mutua cæde ſibi temperarint. Quid dicam de ducibus & præfectis ordinum, ex varijs nationibus conflatis? quàm crebræ inter illos non modò rixæ & altercationes, ſed noxiæ diſſenſiones? dum unus alteri non concordat, ac non modò non favet, ſed apertè invidet. Hinc efficitur, ut ſi juſtus aliquis exercitus cogatur, diſcordiâ tamen hujuſmodi facile dilabatur ac diſſipetur. Nunc quanta vis atque facultas Turcorum Cæſari in theſauro poſita eſt? quem in ſua manu ac poteſtate obtinet, eumque erogat pro arbitrio & neceſſitate, uti illi melius & conſultius videtur. Contrà verò habent neceſſe Chriſtiani, ſi velint reſiſtere, ex diverſis loculis depromere: atque omninò contribuere neceſſe eſt: quod ipſum tamen perexiguum eſt, neque eo numeroſus exercitus ali aut certè diu ſuſtentari poteſt. Inde inſignis ille error ſequitur; ſæpe conduci militem cùm minimè res tempuſque poſtulat, maximè autem neceſſario tempore deſiderari. Videmus Turcas in oppugnandis civitatibus & caſtris abundare numero operariorum, ad foſſas ducendas & vineas agendas aliaque onera ſubeunda: Chriſtianis verò magna ex parte deeſſe, aut pauciores omninò eſſe quàm neceſſitas depoſcat. Illud haud ſcio an primas teneat in rebus feliciter gerendis: occulta hoſtis habet ſua conſilia, apud Chriſtianos noſtra paſſim vulgari ac diſpergi pingendo & ſcribendo, antequàm ad rem veniatur, non levis error eſt. Vnde hoſtis non modò edoceri commodè noſtra

ſtra conſilia, ſed jure ſumtibus in exploratores parcere poteſt. Quanquàm interim ille abundat peſſimis hominibus, qui ſe à religione noſtra abdicarunt; etiam Iudæis, quorum impigrâ in noſtris rebus ſpeculandis utitur operâ, eaque non ignavâ. Principes verò Chriſtiani vix ullam impenſam in exploratores faciunt; rem adeò neceſſariam, ut talium beneficio res maximas perfici poſſe, nemo paulo peritior neget. In præſenti verò ſumma commoditas iſtarum rerum ad manum eſt: parvo ſumtu, tum nullo penè negotio in vicinis locis, & quaſi domi noſtræ, ne procul ſint, in certa ſpe reditus, ablegandi. Quid jam de victu Turcorum dicemus? Illi non alio cibo neque potu utuntur in caſtris quàm domi: atque eam ob rem non incidunt in ægritudines iſtas, quibus Chriſtiani plerumque ſunt obnoxij. In exercitu enim Chriſtiano, quamprimum milites aquam continuò potant, pecudum recens excoriatarum carnes adhuc tepidas aut fructus avidiùs vorant: quò ſæpe impellit lautitiarum inopia: mox febribus, dyſenteria, atque alijs morbis corripiuntur: Turcis verò hic victus familiaris eſt & quotidianus. Quibus rebus omnibus ſuperius à me commemoratis ut obviam eatur & proſpiciatur, hæc quæ ſequuntur ab Imperatore aut ejus vicario vel ſubſtituto aut primario belli duce curari & provideri convenit. Principio ut belli nervus talis congregetur, qui ſtipendio militibus dando (de quorum numero mox agemus) ad biennium ſufficiat: deductis interim ſingulis annis trimeſtri ſtipendio: ut paulò infra oſtendemus: ne defectus ſtipendij, hac ratione parandi nervi poſthabitâ, memorabiles occaſiones remoretur impediat aut perimat. Nam cùm his rebus in tempore minùs proſpectum eſt, emendicanda laborioſè venit pecunia, & à multis ægrè præſtatur ac vix unquã opportunè apportatur. Et hoc pacto exercitus aut ſeriùs conflatur, aut citiùs dimittitur quàm expediat: ac tùm opera (quod

ajunt,)

ajunt,)& impenſa perdita eſt, hoſti animus creſcit. Summopere præſtandum eſt duci belli, ut perſuadeat ac annitatur, ut quæcunque in exercitu fuerint nationes, earundem ſint voluntatum & ſimilium ſtudiorum: procul exterminatis edijs, tumultu, factionibus, veriſſimis peſtibus clariſſimorum exercituum; atque adeò rerum in omni adminiſtratione maximarum. Præterea cavendum, ne indies in ſocios prædas atque rapinas exerceant: quod peſſimo exemplo nonnunquam contigit. Quâ inſolentiâ non modò hominum odia in ſe concitant: ſed & Dei Opt. Max. majeſtas graviſſimè offenditur. Meminiſſe conſentaneum eſt eos qui bello interfuturi ſunt, ſe non ad diverſa opera, ſed omnes in unum maximè idque maximè pium & Chriſtianum opus conveniſſe: nimirum ut ſempiternum hoſtem omniũ nationum & Chriſtiani maximè nominis propulſent, fidemque ſanctam defendant. Ita danda eſt opera, ne una natio alteri ſit infeſta atque infenſa: & quamdiu ſtipendia ſimul faciunt ſe mutuò fraternâ benevolentiâ atque amore complectantur: nec aliud quærant ex hoc, quàm gloriam Dei & honorẽ, & gloriam quæ ultrò & ſpontè præclara geſta comitatur. Ducum belli, tribunorum militarium, & centurionum munus eſt: ne alius in alium hoſtili aut inimico ſit animo. Quod quiſque intelligit ac providet, liberè in medium proferat atque conſulat: benignè quiſque alium audiat: nemo alterius dicta aut facta impediat, quæ ad utilitatem aliquã rei benè gerendæ faciunt. Quilibet enim perſuaſum habeat; ubi res proſperè geſta fuerit, omnes participes & ſocios ex æquo præclari facti & partæ gloriæ futuros. Quò autem à me adducta concordia & conſenſio animorum, inter tot diſperſas nationes, lingua & moribus diſcrepantes, coëat: neceſſe eſt, ut aut Imperator Carolvs, aut Rex aliquis, vel loco ſui vicarius, ſummã belli adminiſtret (nec aliter res ſuccedent) quem externæ nationes ament, revereantur, obſervent, atque exactiſſimâ obedientiâ colant,

lant. Ipſe etiam præſtandum curet, ſeveritate diſciplinæ militaris, & delictorum pœnis ſine exceptione aut reſpectu infligendis. Hæc una vel adeò ſola mihi videtur ratio, tollendi hujusmodi diſſenſiones: ſi omnes ſubſint uni capiti, ac unius imperio obtemperent. Nec par eſt, ad tantam belli molem geſtandam aliam rationem iri. Nam ſi quis inferiore conditione homo imperio præſiceretur, non aut Rex aut Dux ſive Princeps, (cùm raræ Regum perſonæ ſint, & jure omnibus tanquam numina venerandæ) non deeſſent, qui verecundiâ impedirentur, aut honorem aut ſe ſubmittere: quem, tantum abeſt ut timerent, aut honorem aut triumphum illi faverent, ut ne obſecundare quidem illi aut morem gerere ulla in re vellent. Quo ſtatu rerum nihil perduci ad laudatum exitum poteſt, nec natio nationi ullo modo ſtudebit aut ex animo cupiet. Multa mihi dicenda eſſent de correctione diſciplinæ militaris: ſed quia ea res à multis eſt animadverſa, breviorſum. Hoc quidem inprimis gravi pœna ſanciri vellem: ne quis ſacroſanctum Dei nomen flagitiosè proſcinderet, & præter incommodum luxum, tantam quoque colluviem ſcortorum ſecum pertrahendi illaudatum morem poſthaberent: unde non modò commeatui pernicies, ſed dedecus quoddam ac infamis diſſolutio naſcitur. Commoveat eos indigniſſima vox cujusdam Baſſæ; qui in ſuperioribus prælijs, in expugnatis caſtris Germanorum intuitus copiam meretricum, dicebat iratus: ſe adductũ non ad oppugnanda caſtra militum ſed luparum. Quisquis itaque Regum hoc onus ac provinciam adminiſtrandæ atque moderandæ hujus gubernationis ſuſcipiet: is, cùm ſe mortalem genitum eſſe ſciat, ſi fortè in tam memorabili ac Chriſtiana occupatione mortem oppetet, nullum deſiderium de ſe clarius, nullam famam celebriorem, nullam gloriam denique magis perennem relinquere optimo jure poteſt.

Hæc iudem fere verbu pertractavit vir peritiſſimus; gravitate qui-

quidem alia, ſed mihi inimitabili; nuſquam tamen ab ejus ſententia diſceſſi. Nullam ego hîc laudem eloquentiæ, aut gloriolam induſtriæ aucupor: modò candoris mei & fidei ratio Majeſt. Tuæ conſtare poſſit. Sed nunc illum ipſum, de numero militum ad hoc bellum neceſſario, audiamus, & de ratione ſuperandi hoſtes.

Reliquum eſt, ut dicam (eſt enim hoc ſummoperè neceſſarium) quanto numero militum animosè cum hoſte confligi & conſeri manus poſſint. Interim illud obſervari præcipiendum, ut ſupplementa ſemper in tempore mittantur. Accidit enim, nunc morbis, nunc parvulis prælijs, ſæpe etiam fuga, milites abſumi, aut deſiderari. Exercitus erit, Equitum levis armaturæ XXXII millium; gravis armaturæ VI millium: Peditum XXXII millium: Foſſorum duo millia. Adhæc bombardarum, quanta parari poteſt copia. De qua rè nihil præſcribo, nam duces rei bellicæ periti facilè judicare poſſunt, quali apparatu & quanto numero ad talem exercitum ſit opus. Sed cùm ad talem exercitum multâ impensâ ſumtuque ſit opus (non quod aut fieri aut perfici nequeat: imò ſpes certa & fiducia mihi eſt in Deo, his copijs impigrè & gnaviter illi reſiſti poſſe: ad vires Imperatoris & Germaniæ accedent Bohemi Moravi Sleſitæ ac pars Hungariæ; quorum adjunctione hunc numerum compleri facilè poſſe exiſtimo) qui cum poteſtate in expeditione futurus eſt, ſi qua fieri poterit ut ſtipendium minuatur, curet. Haud æquum eſt, quemquam terreri multitudine hoſtium: ſed etiam alia conſideranda ſunt, num hoſtis in omnibus ſuperior ſit? Omnia verò fortunę poteſtati concedere, eſſet nō modò male mulctandę ſtultitiæ, ſed extremæ cujusdam ac exitioſæ dementiæ. Hoc porrò diligenter & accuratè conſiderandum, quo hoſtis antecellat, quove rurſus nobis ſit inferior. Quanquam Turci ſint copijs numeroſiores: gratia tamē & ope Dei bellicoſiores ſunt Chriſtiani, & armis melius inſtructi, & equos habent in congreſſu robuſtio-

res & valentiores, ſuntque equites omnes haſtati. Turci non omnes haſtis utuntur, ſuntque plerique inermes. In Turcorum exercitu multi ſunt ſervi (quos Sclavos vulgò vocamus) multi illiberi homines diverſarum nationum: qui in bello non ſolent eſſe conſtantes. Quòd autem in hoſtili exercitu conſtanter manent, id minimè mirandum eſt ab illis fieri. Vident Chriſtianos negligenti ordine, ac pravo regimine, & corrupta diſciplina res ſuas conſtituere: fortunam Turcarum optatis uti ſucceſſibus. Non dubium eſt: ſi Chriſtianorum fortunam viderent mutari, animum & ipſi mutarent. Quis enim illiber poteſt conſtanter in prælio manere? cùm peroptaret potiùs ſuum Dominum extingui, ut libertatem recuperaret. Ad inſtitutum noſtrum non parum facit; quòd cum parvus ſit exercitus noſter, commeatus erit facilior procuratio. Ad hæc in certam ſpem venio, Chriſtianos in congreſſu fortiores fore. Si in anguſto loco erit cõgrediendum, adjuvabit loci commoditas. Si in plano & ſpatioſo; profuerit majorem in modum carris in orbem connexis pro vallo uti, illis, quando res poſtulat, progredi, & caſtra metari. Poſtremò hoc nobis non parvos animos addit fiduciamque confirmat: Turcorum Cæſarem non poſſe habere ſupra ſexaginta millia delectæ gentis: idque ita eſſe experientiâ ſumus edocti. Sed jam præter ipſas vires & robur, quæ res externæ ſunt, nonnè fide in Devm nos erigi decet, qui juſtos & ſperantes in ſe nunquam non juvare ſolet? Stat pro nobis juſtitia. Illi enim inferunt bellum: Chriſtiani propulſant. Si viri ſumus, confortatos nos eſſe decet. Ipſi enim agunt pro dominatu, pro ambitione, pro opinione illa inſculpta illorum mentibus, ſectam armis propagandam. Nos religioſius multò, pro vera fide, pro ipſa vita & ſanguine, pro liberis uxore parentibus atque omnibus denique fortunis noſtris: ne vel hoſtili gladio ut oves ſine protectione pereamus: vel in fœdam & crudelem ſervitutem rapiamur. His ſupra commemoratis

ratis adjungenda & illa ratio eſt: omnes qui in bello cum imperio aliquo futuri ſunt, ipſe autem ſupremus imperator inprimis, genus belli dignoſcere debent: ut cum quo hoſte pugnandum ſit, & quomodo ſe in conflictu gerant, ſuos ſciant edocere, & quo pacto ſe habere debeant. Turci enim pugnant fugiendo: & quamvis videantur fugere in primo congreſſu, (ſimulant enim & pulchrè mentiuntur fugam) duces deberent cavere, ne temerè eos inſequantur; ſed providè & cum ordine: nè noſtros palantes & diſperſos nacti circumdatos opprimant. In hoc quoq; non minimũ momenti erit, immutanda eſſe multa in exercitu Chriſtiano; utpote ordinationẽ & diſpoſitionem acierum. Nam Chriſtiani non alio ordine incedunt contra Turcum, quàm inter ſe congredi conſueverunt. Quare ſumma cura providendum erit, ut perpendatur modus Turcorum in congreſſu: ad quem accommodanda erit ratio inſtruendi Chriſtianorum aciem. Quæ ſanè conſideratio mihi non videtur in poſtremis collocanda. Totus autẽ fortunæ eventus pendet ab una victoria. Nam Turcus non externis ſed ſuis copiis utitur, & quocunq; ille proficiſcatur eò robur ſuum omne educit: quo ſemel profligato & proſtrato nunquam amplius cervices eriget. Et ſanè vanus eſt ille terror; exiſtimare, eum perpetuam habere fortunam, cum homo ſit non Deus, poteritq; profligari deleri vinci & quidvis aliud. Quòd ſi etiam juſta acie profligatus aut ſuperatus non fuerit: ſatis tamen victoriæ & non parum gloriæ partum erit, ſi Hungaria ab illius tyrannide vindicata fuerit, & Chriſtianorum virtute compellatur ad remotiores ſedes retrocedere, atque intra ſui regni fines ſe continere. Non eſt in ejus manu, ut annis continuis bella gerat: neceſſe eſt, eũ gentibus à ſe longiſſimè diſſitis dare otium, quietem, tempus. Ad hyemem poſſunt de ſtipendio majoris exercitus partis deduci tres menſes; & ſervari duntaxat aliquot millia equitum leviter armatorum: ne Turci vaſtent illa loca, per quæ Chriſtianorum exercitui faciendum eſt iter: quos equites qui ſervabuntur levibus præliis arcere poterunt.

Hæc TARNOVIUS *magna ex parte his verbis, commemoravit: ſuam curam & ſolicitudinem, quam animo circumfert de reipub. Chriſtiana, ſæpe magno cum gemitu ſignificans, repetens omnes veteres & noſtri temporis expeditiones, ſuſceptas adverſus tyrannidem Turcicam, præcipuè ab Hungaris & Polonis; quorum voluntatem & virtutem prædicabat. Horum armis diu reliquam Europam defenſam eſſe dicebat: nunc verò cæteras nationes intellecturas, quanto ſint in periculo, quaſi nudatas vallo & muro, amiſſa Hungaria. Sed hac ſe conſolatione ſuſtentari oſtendebat, quod certum eſſet,* DEUM *non conceſſurum eſſe, ut penitus deleatur Chriſti nomen: deinde, quod, cùm Imperatoris* CAROLI *excellens ſit virtus, auctoritas, pietas, felicitas, ſpes eſſet* DEUM *ejus conſilijs adfuturum eſſe. Magnum etiam in Regis* FERDINANDI *diligentia & virtute, & in Divorum fratrum concordia & mutua pietate præſidium eſſe dicebat. Videtur & hac ſingulari* DEI *clementia in hoc extremo periculo orbis terrarum proviſum eſſe; ut Imperij faſtigium teneret* CAROLUS IMPERATOR; *non ſolum potentia ſed etiam autoritate & charitate multarum gentium antecellens prioribus Imperatoribus. Multum enim momenti allatura eſt ad rem tantam conjunctio Italiæ, Hiſpaniæ, Germaniæ. Denique ſæpè teſtabatur* TARNOVIUS *ſe nihil magis optare, quàm ut reipub. Chriſtianæ opera ſua, conſilio, ſtudio, & amore, ac omninò qualicunque ratione prodeſſe poſſet.*

Habes invictiſſime IMPERATOR, *Domine Clementiſſime,* TARNOVII *Ducis fortiſſimi ſententiam de bello gerendo: quam duxi ſignificandam eſſe Maieſt. Tuæ: ac oro, ut ſtudium meum pro tua heroica clementia boni conſulas. Non ambitione, non curioſitate, ad hæc ſignificanda incitatus ſum; ſed quadam pia conſolatione, in hac tanta trepidatione publica, ac obſervantia debita Maieſt. Tuæ. Quam, precor, ut* DEUS *Pater cœleſtis, verus exercituum dux & dominus, ad propugnandam Filij ſui gloriam, ad tuendam & propagandam Chriſtianam ſalutem, cum ſempiterna nominis ſui gloria, quàm diutiſſimè pro ejus merito, ſervet incolumem. Datum Cracoviæ XIV. Cal. Octob. M. D. XLII.*

LAZARI SVENDII
L. BARONIS CONSILIARII ET ARCHI. STRATEGI CÆSARII
QVOMODO TVRCIS SIT RESISTENDVM
CONSILIVM.

CVm Imperium Turcicum ſit haud dubiè percuſſio & flagellum Dei ad vindicanda peccata Chriſtianorum, ideoque inauditos habuerit hactenus ſucceſſus & incrementa, cum admirandâ ſerie & ſucceſſione domus Othomannicæ: cumque nullus hactenus populus, nulli Imperatores, Reges, & Principes, illius potentiæ reſiſtere potuerint, & vel tempeſtive pacis vel fœderis conditiones cum aliqua ſubjectione & tributi exſolutione acceptare, vel durum jugum ſervitutis & tyrannidis cum publici ſtatus exitio ferre coacti ſint: & nos in Imperio Germanico in eodem periculo ac præcipitio indies magis ac magis verſemur: hoſtis autem potentia, & regni ſui firmitas, & diſtractio noſtra talis ſit, ut neutiquam ad illum debellandum pares & ſatis inſtructi eſſe queamus: imò cùm nobis difficilimum ſit, nos & noſtra ab imminente illius tyrannide & certo quaſi exitio ſuſtinere & defendere: maximè cùm onus belli nobis ſolis quaſi intolerabile ſit, & à reliquis Chriſtianis in iſta perverſitate temporum nulla nobis aut perexigua auxilia ſperanda ſint: facilè hinc apparet, qualia de noſtra conſervatione & ſalute nobis conſilia inſtituenda, & quorſum noſtri conatus bellici dirigendi & expediendi ſint: ut poſſibilem & ſalutarem finem & effectum, Deo dante, conſequantur. Itaque de bello Turcis ultrò inferendo, cùm viribus, cùm nervis belli, cùm auxilijs, cùm occaſione, cùm ducibus, cùm ordine & diſciplina militari, cùm denique belli continuatione longè impares ſimus: cumque non tantùm cum hoſtium potentiâ, ſed cum irâ & vindictâ numinis res nobis gerenda ſit: item cùm tam calamitoſa tot ſeculorum exempla, tot Imperatorum, Regum, Principum, populorum, civitatum, qui bello devicti, etiamſi viribus & multis alijs commoditatibus eſſent inſtructiſſimi, præ oculis habeamus: non puto in hac temporum neceſſitate ullam conſultationem fruſtra ſuſcipiendam eſſe. Nam ſicut res omnes creatæ & natu-

rales

rales certo ordine & providentiâ divinâ reguntur, & ſuis viciſſitudinibus ſunt obnoxiæ: ita non eſt dubium res hominum & imperiorum maximè gubernationes divino conſilio & per ſuas viciſſitudines corrumpi, debilitari, labaſcere, mutari, interire. Hactenus res Turcicæ ſpacio aliquot ſeculorum proximorum in perpetuo & fatali quodam ſucceſſu & incremento fuerunt: itaque fruſtra conati ſunt vicini Imperatores, Reges & Principes eas viribus & conatibus ſuis opprimere, vel curſum felicitatis ſuæ impedire. Iam noſtro tempore cùm plus, quàm aliàs unquam, illorum potentia ordo & virtus militiæ & gubernationis vigeat; cùm nihil appareat quod nutet aut labaſcat, cùm totum ferè Orientem & Europæ majorem partem duro ſervitutis jugo oppreſſerint, vel ſibi confœderatam & tributariam habeant, cùm reliqui Chriſtiani inter ſe minùs quàm antea unquàm ſtabili unanimitate & concordia ſint colligati: quæ inſania eſſet, Germanos ſolos tali rerum ſtatu bellum Turcis velle ultrò inferre? Certè ratio & noſtra neceſſitas potiùs ſuadet & poſtulat, ut omnibus modis pacem amplectamur: canem dormientem in certum noſtrum exitium minimè excitemus. Immò ut omnes potius cauſſas & occaſiones evitemus, quibus tantus hoſtis ad bellum excitari vel irritari poſſit. Et quanquam fateri oporteat, pacis & fœderum nullam certam apud tyrannum & religionis noſtræ hoſtem eſſe aſſecurationem: interim tamen videmus multa regna & populos Chriſtianos longâ cum illis pace, ratione fœderum vel tributi & ſubjectionis alicujus, frui: ut Polonos, Perſas, Moldavos, Walachos, Armenios, Georgianos, Marguillos. Deinde ſi paci cùm Turcis conſtanter inſiſtimus: nihil inde noſtris viribus, nihil defenſioni & conſervationi noſtræ decedit: modò homines eſſe & viri, & rerum noſtrarum ſatagere velimus. Imò quò magis pax eſt dubia, & belli periculum ac diſcrimen nobis certò impendens: eò magis eam pacem appe-

appetere & amplecti debemus: ut interim, dum illa frui licet, cùm rebus noſtris tam male ſit proviſum, noſtram defenſionem melius inſtituamus,& provideamus,ut,vis belli Turcici ſi ingruat, nos non ſimul opprimere,ſed quaſi clauſtris & repagulis per meliorem confiniorum fortificationem & defenſionis noſtræ præparationem impediri atque infringi queat.

Experientia hactenus nos docuit,apertis præliorum conflictibus Turcas vinci & debilitari non potuiſſe : & ſi aliquando cladem à Chriſtianis acceperint, eos irritatos ad vindictam paulo pòſt bellum majoribus viribus reſtauraſſe : imò pleraque regna & populos propterea,quod ſalutem ſuam præliorum diſcrimini temerè expoſuerunt,miſerè interiiſſe & ſub jugum Turcicum veniſſe. Facile quoque eſt conſiderare & cernere,quod ex noſtra parte ſola natio Germanica non poſſit eſſe inſtructa & ſufficiens ad eum potentem & ſolertem hoſtem publico prælio debellandum : aut, ſi hoc fieri poſſet, ſicuti victoria apud ſolum Deum ſtat, tamen non niſi ſummâ neceſſitate vel ex nobis divinitus oblatâ meliori aliquâ occaſione id tentandum eſſe. Nam etſi robore equitatus & armorum genere multum valeamus:tamen numero,diſciplina, agilitate, patientia, ordine aciei, & ſolertia confligendi longè inferiores & impares ſumus Turcis. Et ſi contingeret,noſtrum equitatum in prælio Turcarum equitatum primo impetu profligare (ſicuti non puto eſſe, divina voluntate non repugnante, dubium) tamen adhuc longè à victoria abſumus: cùm illorum equitatus ſit quadruplo aut quintuplo numeroſior, quàm noſter eſſe poſſit: & cùm per turmas ſibi invicem ſuccedentes,non unâ fronte & acie pugnare ſoleant:& illorum acies, etiamſi ſemel profligetur, non propterea in plenam fugam effundatur; ſed ordines ſtatim reparet, & iterum in prælium redeat, vel ad munitiones pedeſtris aciei, tanquam ad munitam civitatem ſeſe recipiat, ut ibi conjunctis viribus, ſi hoſtis

eò uſque victoriam proſequatur, iterum ac longè validius pugnet. Eſt autem pedeſtris acies ita apud Turcas inſtructa: & tormentis, curribus, camelis, & ſi opus ſit, vallo & foſſa munita: & Ianizerorum virtute & præſtantiſſimorum equitum robore ſubnixa, ut impoſſibile quaſi ſit equitibus illam interrumpere ac profligare. Sicuti etiam hactenus in multis præliorum conflictibus invicta ſemper permanſit. Et exempla teſtantur, tam apud Chriſtianos quàm Perſas & alios populos: etiamſi primò victores extiterint, tamen ad ultimum, cùm denuò ad munitiones & vallum pedeſtris aciei eſſet pugnandum, iterum fuiſſe profligatos. Ita olim Rex Vladislaus & Hunniades: ita Sigismundus Imperator: ita Sophus Rex Perſarum: ita Sulthani Ægyptiaci: ita Rex Ludovicus Hungariæ fuerunt devicti. Noſtra autem moderna ratio confligendi eò eſt deterior: quòd levioribus equitibus, quibus antiqui abundabant, ferè omnino deſtituamur, & quòd Germani equites in proſequendo hoſte prorſus ſint impares atque inutiles. Deinde quod reſtauratio prælij, & reparatio ordinum, ſi ſemel in conflictu vel inſecutione diſſolvatur, apud noſtros ſit etiam valde difficilis: maximè cùm contra tam verſatilem hoſtem vel nulla vel parva experientia bellandi & confligendi ex noſtrà parte accedat. Tandem eſt hoc periculoſiſſimum: quod in noſtra bellandi ratione nunquam pedeſtres copiæ in eam diſciplinam & ordinem fuerint redactæ: ut ſimul cum equitatus robore progredi ac pugnare, & cedentibus hoſtium turmis uſque ad pedeſtris aciei munitiones penetrare poſſint: quod omnino neceſſe eſt fieri, ſi de Turcis victoriam conſequi voluerimus. Accedit & aliud, quod noſtram bellandi conditionem etiam nobis periculoſam & difficilem reddit. Turcæ mirabili celeritate & levitate belligerant, progrediuntur, retrò cedunt: quomodo & quando volunt, locant facilè & mutant caſtra: excurrunt dies & noctes, commeatu ferè nunquam deſtituuntur.

untur. Noſter exercitus contrà difficulter ſe movere, progredi, caſtra locare & mutare, & hoſte propinquo ad frumentationem excurrere poteſt: & ſi commeatu, aquatione, frumentatione intercluduntur, ſi per plures dies equis inſidere, æſtum & ſitim famem & laborem ferre oportet, illicò viri & equi langueſcunt: quod hoſtibus noſtris de nobis optimè notum eſt. Itaque hoc ſolum urgent; ut in planiciem nos provocent: prælium, ad quod ipſos invitos vix cogere poſſumus, quotidie oſtentent: & continuis aſſultibus & velitationibus nos infeſtent: & delaſſatos, & à commeatu ac frumentatione excluſos & debilitatos tandem eò melius vincere poſſint.

Inde factum eſt etiam, quod proximis annis, poſt devictum prælio Regem Ludovicum, quotiescunque Turcarum Imperator perſonaliter eſt egreſſus, noſter exercitus nunquam auſus fuit illi obviam progredi, & aperto campo occaſionem pugnandi quærere: ſed ſemper ſe munito loco, & commeatu accommodo continere: atque inde hoſtis ulteriorem & liberiorem progreſſum impedire & detinere coactus fuerit: ratione ſcilicet & experientia extorquente, ac nobis imprimente: quod ſalus & conſervatio noſtra pro ſtatu rerum noſtrarum potius ex bello defenſivo, quàm offenſivo dependeret. Vidimus quoque noſtris oculis, poſtquam Germani defenſionem Vngariæ reliquæ ſuſceperunt, & ratione defenſivâ maximè bellarunt: Turcas, etiamſi ſæpius potentiſſimo exercitu egreſſi ſunt, tamen per tot jam annos Vngariam planè devincere non potuiſſe: ſed coactos fuiſſe fruſtulatim jam hæc, jam illa confiniorum loca, non ſine magna temporis & exercitus jacturâ expugnare & ad ſua reverti.

Ex cauſſis ſuprà dictis & multis alijs rationibus, quæ brevitatis cauſſa omittuntur, plus ſatis apparet: de bello offenſivo & ſpontaneo contra Turcas, rebus ſic ſtantibus, non poſſe ulla conſilia & conatus ſalutariter ac commodè inſtitui: ſed potiùs paci, quo-

quoad fieri poteſt, inſiſtendum eſſe; ac providendum, ut hoſtis per ſubitam pacis fractionem nos minùs ſubito opprimere queat. Minùs enim tale aliquid audeat, cùm nos probè ad noſtram defenſionem inſtructos & paratos videat. Et cùm facile quoque ſit animadvertere, exteras nationes hoc jam callidè agere, ut bellum Turcicum à ſe avertant & in cervices noſtras convertant: tantò magis certè nobis elaborandum eſt, ut pacem conſervare cum Turcis poſſimus: ut ita vires ſuas in continuationem belli maritimi convertant, & in illo magis ac magis implicentur. Nam ita ex noſtra parte tutiores permanebimus: & interim eò melius, quæ ad defenſionem noſtram pertinent præparare ac inſtituere poterimus.

Pacis conſervatio in quibus conſiſtat.

PACIS autem conſervandæ ratio potiſſima hæc erit. *Primo* tributi ſive honorarij ordinaria & tempeſtiva ſolutio. *Deinde* pacifica confiniorum cuſtodia per bonam diſciplinam & ſufficientia præſidia: ita tamen ut hoſtiles hoſtium excurſiones, hoſtiliter & fortiter etiam repellantur atque reprimantur. *Tum* reliquarum pacis conditionum ſincera obſervatio. *Præterea* omnium rerum evitatio, quæ Turcas irritare poſſent. *Poſtremò* abſtinentia à regno Poloniæ; cum tali tractatione & accordatione, quæ perpetuam amicitiam & confœderationem cum domo Auſtriaca & Rom. Imperio conſervare poſſit, & nihil indignitatis habeat. Hanc haud dubiè Battorius offeret ac ſpondebit ultrò, cùm nihil magis appetere poſſit, quàm quietam regni obtentionem: & non ſit tam væcors, quin benè intelligat, ſibi ab auxilijs Turcicis multò magis quàm ab hoſtilibus noſtris conatibus extimeſcendum eſſe.

Belli defenſivi ratio duplex.

EST autem belli defenſivi ratio duplex contra Turcas. *Primum* neceſſe eſt confiniorum loca ſufficienter munire, & neceſſarijs præſidijs cuſtodire, item artilleria ac commeatu providere. *Alterum* eſt, majori vi belli ingruente, majoribus ſubſidijs & au-

xilijs

xiliis ſuccurrere confiniis, & juſto bello ſi opus ſit reſiſtere. Quod duplici ratione fiet: videlicet per militiam ordinariam, ſive ordinem defenſivum inter ipſos provinciales inſtitutum & intertenendum: deinde copijs auxiliaribus à Statibus Imperij ſubmiſſis.

Quod ad confinia attinet, primò hoc conſiderandum eſt & maximè ponderandum, ſummopere intereſſe Germaniæ: ut Vngariæ reſtantia confinia pertinaciſſimè defendantur: ne hoſtis ad ipſam Germaniam penetrare poſſit: ubi longè difficilior & periculoſior bellandi neceſſitas nobis incumberet, quàm præſens in Vngaria eſt. Nam ibi confinia jam ex magna parte ſunt munita: populus ad bellum aſſuefactus: & ad omnes calamitates & neceſſitates quaſi induratus. Taceo mille alia incommoda, damna, clades, calamitates, miſerias; quæ inde conſequuntur, & cuilibet ſunt præ oculis. Deinde hoc quoque certum & evidens eſt, Cæſaream Majeſtatem cum ſuis provincijs ad retentionem neceſſariam & ordinariam confiniorum non poſſe ſolam ampliùs ſufficere: & multa damna & jacturas & amiſſiones in confinijs ex eo ſolo defectu contigiſſe, quòd confinia neceſſarijs præſidijs & proviſionibus fuerint deſtituta: videlicet milites pauci & illi non ſoluti, & vix ex media parte inſtructi ac præſentes, loca non ſufficienter munita ſive fortificata & à commeatu & artillerijs proviſa: item in periculo & neceſſitate nullus ſuccurſus, nulla auxilia, nulla majora præſidia in promptu. Ergo omnino & inevitabiliter modus & ratio invenienda eſt, confinia ſecuriùs & meliùs conſervandi & intertenendi. *Prima ratio belli defenſivi.*

Primo ut eò magis cuſtodiæ & conſervationi confiniorum invigiletur, & tempeſtive ac bono ordine omnia provideantur & gerantur, & animi ſubditorum eò magis excitentur ad ſolicitudinem & exercitum bellicum: neceſſarium omnino erit, militiam ordinariam, ſive ordinem defenſivum inter provinciales 1 *Quomodo confinia cōſtituenda & intertenenda.*

nuper inſtitutum, ſtrictiſſimè & ſeveriſſimè obſervari. Deinde erit conſultiſſimum, confinia inter ipſas provincias diſtribuere, & cuilibet certa loca aſſignare, quorum curam gerere debeat: videlicet exſolvendo militibus ordinaria & menſtrua ſtipendia: providendo illis de commeatu & alijs rebus neceſſarijs: luſtrando milites, ut ſemper juſto numero adſint: promovendo fortificationes neceſſarias, & his à Cæſarea Majeſtate præſcriptos ac definitos ſumptus ſuppeditando: & invigilando, ut omnia debito modo fiant, & expenſis inutilibus parcatur; è contrà conceda tur cuilibet provinciæ, ut ſumptus ad ſua confinia impendendos, ex præſcripto Cæſareæ Majeſtatis deputatos ex ſuis contributionibus, quæ alioquin in Cameram deportantur, deſumere ac
II. retinere poſſit. SECVNDO cùm antiquitus Ordo Teutonicus in hunc finem & uſum ſit conſtitutus, & tantis divitijs dotatus, ut contra infideles perpetuis ſuis præſidijs militet: jam autem longo tempore otioſus domi deſideat, & rei familiari tantùm intentus ſit: reformetur ille in iſta neceſſitate & diſcrimine publico, & in Vngariæ confinia transferatur: & illîc cuſtodiam certorum aliquorum fortalitiorum in ſe recipere teneatur. Eodem modo ac ordine, quo Melitenſes Equites in Italia militant, & Melitam inſulam defendunt. Augeantur illorum reditus: & conſtituantur novæ & plures Commendariæ ex monaſterijs & bonis Eccleſiaſticis collabentibus, & alioquin in Secularium ma-
III. nus devenientibus. TERTIO cùm nec iſtis prædictis medijs, provincialiū ſcilicet ordinis militia, & Ordinis Teutonici reformatione ac translatione, ſufficienter confinia præſidijs firmari & interteneri poſſint: omnino & inevitabiliter faciendum eſt, ut Status Imperij ſua quoque auxilia ordinaria addant, & provinciales Ordinemque Teutonicum certâ ſummâ pecuniæ annuatim juvent. Deliberetur ergo de modo perpetuæ contributionis, prout Statibus Imperij commodiſſimum videbitur. Habeat

beat Imperium ſuos ac proprios quæſtores & commiſſarios; qui pecuniam diſtribuant, & enumerent in tales uſus, in quos fuerit deſtinata. Supputentur rationes ſumptuum ſingulorum confiniorum: & ratione ſubductâ ſuſtineat Cæſarea Majeſtas cum ſuis provincialibus & ſubditis mediam partem: alteram Status Imperij præſtent. Fiat denique Confiniorum certa diſtributio, & deſignatio cum bono modo & ordine. Avstria curam habeat præſidiorum Iaurinenſium, Toccavienſium, Gomorrenſium, Veſprinenſium. Bohemia cum Sileſiâ & Moraviâ ſuperioris Vngariæ & montanorum. Archidux Carolus cum ſuis provincijs curam gerat Croatiæ & Dalmatiæ: & juvetur quoque certâ ſummâ pecuniæ ab Imperio. Ordo Teutonicus ſuſcipiat in ſe defenſionem Caniſæ & vicinæ regionis. Confiniorum diſtributio.

Præterea ordinetur in quolibet loco numerus ſufficiens. Videlicet ſi præſidium, quod in præſens eſt collatum, ſufficiat, relinquatur ita: ſin minùs, augeatur. Imponantur in omnia potiora loca præſidia Germanica: & illis ſit potiſſima cura, cuſtodiâ defenſionis demandata: addantur aliquot pedites Vngari: item equites Vngari: item certus etiam numerus equitum Germanorum in potioribus locis. Item Vngari equites magno numero cùm non reperiantur: interteneatur certus numerus Archibuſianorum equeſtrium, ex omnibus nationibus collectus. Deputentur Capitanei in quælibet loca ex illis ipſis provincijs, qui illorum locorum curam gerant; ſi idonei reperiantur. Milites quoque Germanici, pedites & equites ex provincialibus ad præſidia deligantur, vel paulatim ſuppleantur; ita ut in demortuórum vel diſcedentium locum ſemper aliqui ad militiam apti ex qualibet provincia ſuccedant: & eò deputentur ea conditione: ut per biennium vel triennium ibi permanere & militare teneantur: & anteà non dimittantur aut mutentur. Vt ita paulatim uſus & exercitium militiæ inter provinciales inducatur. Ita tamen Præſidiorum ordo.

men ut milites ex Imperio nobiles & ignobiles, qui in Vngaria militare volent, liberum etiam acceſſum ad ſtipendia habeant. Præſidia Ordinis Teutonici eodem ferè modo & ordine inſtituantur: quo Equites Iohannitæ in inſula Melitenſi utuntur.

Militum numerus.

COHORTES aliquot militum ſupernumerariæ intertencantur: & collocentur in certis quibusdam & diverſis confiniorum locis: quò ad omnem ſubitam hoſtium incurſionem parata eſſe, & conjungi, & à provincialibus, ſecundùm ordinem defenſionũ, majoribus ſubſidijs, ſi opus ſit, juvari & augeri celeritate poſſint. Aut ſi melius videbitur, ſupernumerarij milites iſti, ſecundùm allegatum defenſionis ordinem, ex numero peditum triceſimorum electorum capiantur: & ex ijs equitibus, quos Nobilitas pro quantitate facultatum & cenſus centum librarum alere, & ad prima quæque pericula & neceſſitates paratos & inſtructos habere tenetur: ita ut per vices ſufficiente numero ad confinia eligantur & mittantur, & per trimeſtre ibi permanere cogantur: donec ſcilicet alij ſucceſſerint: ut ita omnes provinciales ſucceſſivè militiam diſcant & experiantur.

Militia ordinaria ſive ordo defenſivus in omnibus provincijs

PLANE natura & ratio, temporumq; neceſſitas, & omnium ſeculorũ & populorũ exempla nos docent; pro patria, pro liberis, pro aris & focis pugnandum & viriliter pugnandũ eſſe. Armentur igitur, luſtrentur, exerceantur omnes Cæſareæ Majeſtatis ſubditi ad militiam apti, in omnibus ſuis hæreditarijs provincijs. Nobilitas inprimis teneatur, pro cujuslibet facultatibus & viribus, militiæ equeſtri eſſe addicta & inſtructa. Cæſarea & Regia Majeſtas, & alij Principes in ſuis aulis, & inter ſuos nobiles & aulicos primarium exemplum præbeant. Sint in honore & æſtimatione militares viri: & promoveantur ad dignitates & officia. Statuantur ſeveræ leges militares & ſumptuariæ. Strictiſſimè & ſeveriſſimè obſervetur ordinatio & prompta evocatio ad confinia triceſimorum peditum & equitum, ſecundùm cenſum centeſimum.

ſimum. In majori neceſſitate inſurrectio nobilitatis, & decimi vel quinti cujuſque ex ſubditis ſequatur: prout in ordine militiæ defenſivo latiùs iſta explicantur.

Fortificatio certorum locorum.

Jam cùm magis ac magis conſtet, quæ vis, quæ induſtria Turcarum ſit in expugnandis locis munitis: & cùm præcipua ratio ſalutis & conſervationis noſtræ, ut ſupra dictum eſt, ex defenſione confiniorum dependeat: omnino Cæſareæ Majeſtati & Statibus Imperij faciendum eſt, ut munitiones magis neceſſariæ accelerentur & perficiantur, ac rebus neceſſarijs provideantur. Videlicet Caniſæ fortificatio: cùm ibi hoſtis liberum habeat ingreſſum ad Auſtriam & Stiriam, & non ſit aliud obſtaculum. Gomorri quoque fortificatio emendanda & extendenda eſt: prout multoties fuit conſultatum: cùm caſtrum modernum vim hoſtilem minimè ſuſtinere diu queat. Vienna perficienda item: cùm non parum ſit periculi, ne illius obſidionem hoſtis tentare velit, ſi perſonaliter egrediatur. Omnino autem ſunt in tempore ſuburbia demolienda, aut, quantum fieri poteſt, transferenda, ut ibi nova civitas conſtituatur, & etiam fortificetur. Nam hoc modo Vienna fuerit difficilis occupationis: & ſemper poterunt ſubſidia immitti. Sileſia & Moravia & provinciæ Boëmiæ rectiſſimè facerent, ſi fortificationem Turnaviæ in ſe vellent recipere: cùm illîc ſummoperè etiam ingreſſus hoſtis ſit timendus, & non ſit aliud propugnaculum. Ad pleniorem fortificationem Jáurini propugnacula aliqua ex altera parte Danubij addenda. Agria omnino perficienda & acceleranda. Caſſoviæ quoque fortificatio non negligenda, cùm ſit principalis urbs totius Sepuſii, & ſuſtentaculum reliquorum locorum & fortalitiorum: item receptaculum commeatus, artilleriæ, militum ſupernumerariorum. Ad labores fortificationum colonorum opera per vices continue adhibenda: & nullo modo illis parcendum eſt.

Sumptus fortificationum.

Sumptus in fortificationes faciendi, ſimiliter ut aliæ impenſæ bellicæ, ex media parte à Cæſ. Majeſtate & ſuis ſubditis ac

provincijs, & altera media parte à Statibus Imperij præſtentur. Fiat reviſio & æſtimatio ſtructurarum, & operum neceſſariorum in ſingulis confinijs: &, quoad fieri poteſt, certa ſumptuum computatio: & conveniatur inter Cæſaream Majeſtatem & Status Imperij vel Commiſſarios ejus: quantum quolibet anno impendendum ſit, & quæ loca maximè acceleranda.

Commeatus ratio. COMMEATVS verò providendi & ſufficienter & utiliter ſubminiſtrandi in ſingulis confinijs non eſt melior ratio: quàm ut potioribus locis ſui coloni, qui agriculturam exercent, deſignentur: ut proxima dominia, quantum emptionibus & juſtis rationibus fieri poteſt, applicentur: ut ita ſuos certos reditus & proventus & ſervitia habeant. Deinde ut decimæ omnes ad propinqua loca advehantur: & militibus ad rationem ſtipendiorum diſtribuantur: ſicuti jam in Ungaria in aliquibus præſidijs fieri ſolet. Deſtinentur etiam certa & commoda loca: in quæ copia commeatûs reponatur ad alendum exercitum: ſi neceſſe ſit bellum gerere & exercitum educere. Sumptus in commeatûs proviſionem faciendos ſuſtineat Cæſarea Majeſtas cum ſuis provincijs: & commodo etiam fruatur, quod ex tempeſtiva proviſione & diſtributione vectigalium inter milites, ſive venditione, ſequi & acquiri poteſt.

Artilleriæ modus in confinijs. TORMENTA, arma, pulverem & reliqua ad defenſionem locorum pertinentia, & in armamenta neceſſaria Cæſarea Majeſtas ipſa de ſuo ad ſingula præſidia provideat: & juvetur certâ ſummâ pecuniæ ab Imperij Statibus.

Altera ratio belli defenſivi. SEQUITUR nunc altera pars belli defenſivi, nimirum de confinijs in periculo ſuccurrendis, & aperto bello reſiſtendo.

Modus triplex ſuccurrendi confiniis in periculo. TRIPLICITER confinia periclitari poterunt: etiamſi præſidia ſufficienter eo modo, quo dictum eſt, ſint conſtitutа. *Primò*, ſi Turcæ in confinijs ſe conjungant, & noſtra confinia ex improviſo invadant; ſicut anno ſuperiore factum eſt. *Secundò*, ſi novæ copiæ & auxilia illis ex Turcia mittantur: veluti ſi Baſſa aliquis vel Beglerbegus Græciæ exeat. *Tertiò*, ſi Turcarum Imperator

perator perſonaliter exierit. Itaque ex noſtra parte triplici etiam modo reſiſtendum, & confinijs ſuccurrendum eſt. *Primo*, ut ſecundùm ſuprà allegatum militiæ defenſivæ ordinem in proximis confiniorum regionibus, utpote Auſtria, Stiria, Sileſia, Bohemia, & provincijs Archiducis Caroli, itemque Ungariâ ipsâ delectæ ſint & in promptu habeantur copiæ equeſtres & pedeſtres: ut ſubitò ad confinia evocari & accelerari poſſint: & ſufficientes ſint ad Turcarum præſidiarios ſuſtinendos ac repellendos, & ad viciſſim aliquid conandum & tentandum, ſi occaſio ſe obtulerit. I.

Secundò, ſi novæ copiæ ex Turcia exeant, ut tempeſtivè confinia, ubi majus periculum imminere videtur, ſufficientibus præſidijs & alijs rebus neceſſarijs firmentur. Deinde ut prædicti populi & regiones vicinæ ex præſcripto & ordine inſtitutæ militiæ iterum majori equitatus & peditatus numero, pro hoſtilis periculi qualitate, inſurgant, & ad confinia properent. Item ut in tali caſu certa ſubſidia ab Imperio in promptu ſint: videlicet ut publicis ſumptibus aliquot millia equitum & peditum conducantur, & in auxilium Cæſ. Maj. mittantur. In quem finem reponatur certa ſumma pecuniæ certis locis in Imperio. Conducantur etiam, & certis annuis ſtipendijs interteneantur certi Capitanei & præfecti, tam equitum, quàm peditum, virtute militari & amore patriæ præſtantes: qui in neceſſitate milites promptè colligere, & ad confinia ducere poſſint. Totius exercitus officia & præfecturæ diſtribuantur, æqua ratione & proportione inter viros idoneos ex Imperio & provincijs ac ſubditis Cæſ. Majeſtatis. Præſit bello gerendo ſua Majeſtas conſilio, mandato, auctoritate: prout neceſſitas & occaſio id poſtulabunt: ſive ſit præveniendus hoſtis: ſive ſuccurrendum loco obſeſſo: ſive denique cum hoſte confligendum. Habeant Status Imperij ſuos Commiſſarios & Conſiliarios deputatos, qui ſuæ Majeſtati aſtent, ſive belli Duci aſſiſtant. II.

Tertio, ſi Turca perſonaliter exeat: ut tunc non tantùm prædictæ vicinæ provinciæ totis viribus pro defenſione III.

patriæ inſurgant: ſed ut totum Imperium omnes ſuas vires cò conferat: & à reliquis Chriſtianis, quæ poſſit, etiam impetret auxilia: & ut tunc maxime bellum bono modo & ordine geratur: & hoſtis à confinibus repellatur vel ſuſtineatur: ut tandem re infecta, cùm diu manere non poſſit, reverti cogatur: & aliquid præclari, Deo juvante & occaſionem demonſtrante, peragatur.

Modus & ordo belli gerendi contra Turcas..

MODVS autem & ordo tanti belli ſuſtinendi ac repellendi is eſſe poterit.. Primo, cùm apparatus & exitus Turcarum Imperatoris adeò clàm & ſubitò fieri nequeat, quin aliquot menſibus antea certò ſciri per exploratores poſſit: omninò curandum eſt, ut in exploratoribus non ſit defectus. Deinde deliberandum & conandum; ut vel hyeme præcedente, quod longè eſſet conſultiſſimum, vel primo ſaltem vere, pars exercitus noſtri ex confinijs & provincijs hæreditarijs: item ex Imperio ſufficientibus copijs educatur: & hoſtis, qui ante mediam æſtatem adventare non poteſt, bello præveniatur. Videlicet, tentetur oppugnatio unius vel alterius loci ſeu fortalitij Turcici: quod erit cò facilius; cùm munitiones eorum magni momenti non ſint, & violentiæ artilleriæ, ſi rectè inſtructa & adhibita fuerit, reſiſtere diu non queant.. Expugnentur & demoliantur omnia ipſorum minora caſtella & fortalitia per Ungariam, ubicunque ea noſter exercitus attingere poterit. Exuratur & devaſtetur tota provincia Ungariæ citra & ultra Budam: ut hoſtes advenientes cò magis commeatu & alijs commoditatibus deſtituantur. Muniantur & firmentur ea loca maximis præſidijs: quæ illi adventanti primò erunt obviam: & quorum oppugnationem maximè tentare velle & poſſe videbitur. Ponantur noſtra caſtra in loco aliquo vicino & ſecuro: item opportuno ad ſuccurrendum, ſi occaſio fuerit, loco obſeſſo: & ad impediendum hoſtem: ne pro libitu ulteriùs progredi poſſit: & unde, cùm hoſtis acceſſerit, liberè cum illo confligere; vel tuto ibi nos ſuſtinere vel recedere poſſimus. Obſervetur ubique certus modus

caſtra

caſtra metandi & muniendi; ut commeatu & pabulatione non deſtituamur: & ut à celeritate & aſſultibus hoſtium opprimi ex inopinato non poſſimus. Inſtituatur ab initio ſevera diſciplina militaris, & ordo militiæ. Prohibeantur ſerio nimiæ illæ & perpetuæ commeſſationes, epulæ & crapulæ: quibus morbi in caſtris cauſantur, & nulla copia ſufficere poteſt. Velitationes, excurſiones, frumentationes bono ordine & ſecurè permittantur: ita ut noſtri milites non temere hoſtibus objiciantur, & non neceſſarijs periculis exponantur. Inſtituatur certus modus & ordo confligendi cum hoſte; ſi neceſſitas vel occaſio ita tulerit, & edoceantur milites illum obſervare. Videlicet *Primò*, ut integris ordinibus pugnetur cum hoſte: & turmæ equitum & peditum nunquam, etiam fugiente hoſte, diſſolvantur. *Deinde*, ut primum agmen tantùm inſequatur hoſtem, nec aliter quàm turmatim. *Tertiò*, ut in media acie pedites & equites ſemper progrediantur, & maneant conjunctim. *Quartò*, ut peditatus ſit circumvallatus levioribus tormentis concatenatis: item curribus, ſclopetis & bombardarijs inſtructis, prout ſpecialiter explicabitur. *Quintò*, ſi equitatus Turcicus à primo agmine fuerit repulſus, ut noſtri non nimis procul inſequantur: neque mediam aciem nimis procul deſerant: cùm hoſtium maximus ſit numerus, & facile ad pugnam redeant: ſed potius ſe ante mediam aciem recipiant, ut junctim cum illa ad equeſtrem & pedeſtrem hoſtium aciem, & totum illorum robur oppugnandum progrediantur. *Sextò*, ſequatur illicò poſterior acies: atque ad latera, &, ubi opus fuerit, prioribus ſuccurrat, & à tergo hoſtes ſuſtineat. *Septimò*, pugnandi occaſio Chriſtianis præbebitur, ſi hoſtis in oppugnatione alicujus loci diu vel fruſtra defatigatus fuerit: ſi tabes vel peſtis vel fames exercitum invaſerit: ſi laſſus & debilitatus retrò cedere ac reverti cogatur. *Octavò*, quòd ſi contigerit, illum Deo dante etiam non profligatum reverti: conſultiſſimum eſſet, bellum per totam hyemem ſufficientibus &

integris copijs continuare, & confiniorum integram expugnationem tentare, & loca recuperata ſummâ celeritate munire: ut ita hoſtes quàm procul à confinijs arceantur: & majore belli difficultate in poſterum detineantur. Reliqua quæ ſunt, & quæ huc etiam poſſent adduci, tempus & occaſio, neceſſitas, experientia, & ducum militarium virtus edocebunt. Numerus copiarum pedeſtrium & equeſtrium, item diverſitas nationum, & militum exterorum, quorum opera etiam neceſſaria eſt ad tantum bellum, poterit ſingulari ſcripto explicari, & Statibus proponi: ſi eò uſque in tractatione fuerit proceſſum.

Qui belli Duces.

PORRO fruſtra fortificantur confinia, & præſidia aliæque res neceſſariæ imponuntur, & damnoſus eſt univerſus belli apparatus: niſi à bonis ducibus cum bono modo & ordine regatur. Eſt autem proprium munus Regum & Principum, bellum recte adminiſtrare & ſubditos defendere. Sit ergo Imperator ipſe ſummus belli dux: ſubſtituat aliquem ex filijs, cui cura & adminiſtratio rerum bellicarum ſit demandata: ad quem omnes reliqui duces & præfecti poſt ſuam Majeſtatem reſpiciant: & ad quem omnia negocia bellica expedienda & tractanda deferantur. Adjungatur illi Bellicum Conſilium, ut mox dicetur: referat hoc negocia magis importantia & urgentia ad reſolutionem ſuæ Majeſtatis. Sub eo habeat ſuprema Ungaria ſuum ſupremum belli ducem: habeant loca antemontana: habeat Jaurinum & loca vicina: Caniſæ ſit Magiſter ordinis, vel ſuum locum tenens: in Carinthia, Stiria, Croatia ſit Archidux Carolus. Quilibet præſit militiæ in ſuis confinijs; & pendeat à mandatis Cæſareæ Majeſtatis & generalis Capitanei. Si exeundum ſit ad bellum apertum, vel contra Beglerbegum, vel ipſum Turcarum Imperatorem: exeat ipſe Capitaneus generalis: vel ſubcapitaneus & Locum tenens: prout tempus, occaſio & neceſſitas id poſtulaverit.

Conſilij Bellici officium.

CONSILIVM Bellicum, quod Viennæ reſidet, ea negocia, quæ in confinijs ſe quotidie offerunt, & adeò magni momenti

menti non ſunt, tractare & expedire debet: ne Cæſ. Majeſtas vel Capitaneus generalis ijs nimium moleſtetur & obruatur: ita tamen ut de ſingulis ad Capitaneum Generalem referatur: & ipſe in tractatione arduorum negociorum præſens ſit. Summa cura & ſolicitudo Conſilio Bellico eſſe debet: ut ordo confiniorum interteneatur & obſervetur: ut ſinguli Capitanei & Præfecti & Officiales ſuum officium ex præſcripto ſuarum conductionum & inſtructionum bene adminiſtrent: ut ubique confiniorum neceſſitatibus tempeſtivè provideatur & ſuccurratur: ut milites, qui à Præfectis ad aulam mittuntur, vel propter privata negotia veniunt, promptè & humaniter tractentur & expediantur: & oretenus potiùs cum illis agatur, quàm per ſcripta: ut exploratoribus hoſtilibus diligenter intendatur: ut contentiones & querelæ militum ex æquo & bono concordentur: ut noſtrorum militum temerariæ & non neceſſariæ excurſiones & periclitationes in tantâ Ungarorum paucitate non ferantur; nec per illas hoſtibus cauſa juſtarum querelarum præbeatur: ſed pacta pacis ſtrictè obſerventur: ita tamen ut excurſiones Turcarum hoſtiles fortiter inhibeantur atque reprimantur: &, ſi contigerit Turcas à noſtris cladem pati, ut illicò ad vicinos Baſſas ſcribatur, & factum noſtrorum excuſetur & juſtificetur, ne falſæ querelæ Conſtantinopolim delatæ Imperatorem Turcarum irritare facile poſſint. Luſtrationes & ſolutiones militum ſingulari fide & ſolicitudine fieri curent: videlicet, ut bonos & fidos viros & induſtrios pro Commiſſarijs & luſtratoribus deligant, & ſtricto juramento obligent: ut diligenter reviſiones & ſecretæ inquiſitiones fiant ſuper luſtrationes, & Commiſſariorum acta & regeſta: ne nervi belli fraudulenter & malè conſumantur. Ut experti & fidi architecti & ingeniarij ſint liberalibus ſtipendijs conducti, quorum conſilio & operâ fortificationes rectè deſignentur, promóveantur, & perficiantur, & nihil fruſtra vel inutiliter impendatur. Ut ſæpius aliqui ex Conſiliarijs bellicis ſtructu-

tas revideant; ne error vel culpa admittatur: & ut ea quæ neceſſaria ſunt tempeſtivè ſubminiſtrentur. Ut ſimul etiam revideant confiniorum ſtatum, & inquirant de ſufficientia & defectu Capitaneorum, Præfectorum, militum, item commeatus, artilleriæ &c. Utque provideant illicò de remedio, vel ſuper illo ad Cæſaream Majeſtatem vel Capitaneum Generalem ſcribant. Ut modus & ordo ſtatuatur utrique Conſilio, tàm Bellico quàm Cameræ: ut quodlibet cum altero ſuper negocijs & neceſſitatibus quotidiè emergentibus, moderatè & abſque rixa & invidia tractet, ſuum officium faciat, & publicam utilitatem reſpiciat. In Conſilium Bellicum adhibeantur ſemper, & tunc maximè ſequentes Præfecti, quando de rebus ad illorum officium ſpectantibus tractatio & deliberatio incidit: nimirum Præfectus artilleriæ & fortificationum, Præfectus commeatus, Supremus Commiſſarius luſtrationum, Capitaneus ſive Præfectus Viennenſis. Deligantur ad functiones horum officiorum viri præcipui, auctoritate experientia & fide præſtantes; ſine ulla prolongatione & ſtipendiorum reſpectu: cùm abſque hoc ordo & recta rerum bellicarum adminiſtratio conſtare non poſſit.

Quales Commiſſarij & Conſiliarij & Quæſtores Imperij eſſe debeant.

POSTREMO cùm Imperij Status medietatem ſumptuum ad intertenenda confinia contribuant: cumque in majori neceſſitate belli præcipuum robur militum & exercitûs ſubminiſtrare debeant: æquum eſt, ut omnia communicatis conſilijs, mutuâ operâ, & æquali ſcitu & intertentione regantur & gerantur. Itaque ordinentur certi Quæſtores & Commiſſarij ad tractandam rem pecuniariam, ad ſolvendos milites, ad luſtrationes inſpiciendas, ad promovendas fortificationes, ad debitas expenſas ſubminiſtrandas; unà cum Commiſſarijs & miniſtris Cæſareæ Majeſtatis & Provinciarum. Sint deputati Conſiliarij Bellici unus atque alter ab Imperio, qui bellico Conſilio interſint, & adjuvent rectam & neceſſariam rerum bellicarum adminiſtrationem,

FELI-

FELICIS PETANCII CAN-
CELLARII AD VLADISLAVM HVNGARIÆ ET BOEMIÆ REGEM

LIBELLVS

DE ITINERIBVS AGGREDIENDI TVRCVM.

ACcepimus, Sereniſſime Rex, majorés noſtros, cùm de inferendo bello conſultarent, priùs itinera, quibus tutò in hoſtes pergerent, multorum & ſcriptis & documentis accuratius inveſtigaſſe. Qua ex re ſæpe compertum eſt, eos fuſis validioribus copijs ampliſſima regna atque opulentiſſimas provincias ocyùs fuiſſe adeptos. Ea propter operæ precium erit Majeſtatem veſtram commonuiſſe, quos terrarum limites quasvé gentium regiones adeat in Turcos expeditionem affectans. Et quamvis decenti & matura perſuaſione ad proviſionem ruinæ Chriſtianæ opus eſſet exordiri prolixioribus verbis; ſtatus tamen perturbatiſſimus rerum me prohibet: eóque maximè, quòd majores noſtri, quorum exemplis innitimur, in hujusmodi arduis & maturè navandis rebus impigri ac ſemper citiſſimi extiterunt.

Igitur omiſſis oris maritimis, quæ verſus Aſiam navigantibus patent, referam duntaxat, qui tramites ex Septentrionali plaga in Thraciam & Orientem dirigant. PRIMVM igitur ex Pannonia ad Iſtri & Savi confluentem trajicitur in ſuperiorem Myſiam, prope Belgradum oppidum. Vbi duæ concurrunt viæ: altera ſuperior in Thraciam, ſive Romaniam; altera inferior ad Dardanos & Macedones mittens. Sed ſuperiorem viam ſequendo patentibus campis Godomiri præter celebre fanum Reſſare, Regum atque Principum illuſtratum ſepulchris, non procul ſuperato amne majoris Muravæ, relictisque ſiniſtrorſum agris Bardilovæ, per pagum Branicerum pergitur ad Neſum; olim (ut ex ruinis cernitur) civitatem peregregiam, nunc inſtar vici redactam & à Turcis & Bulgaris habitatam. Adjacet ea altiſſimis montibus ex finitimo Rhodope progreſſis, fluvio Niſava à quo denominatur; magnâque venalium copia rerum inter alios Myſiæ & Triballorum pagos cenſetur præclara. Abeſt à trajectu Belgradi cxx millibus paſſuum. Ex eâ aſcendendo ad vicum

Pirothi, ſitum in montanis; peragrato vaſto montis Cunorovicæ jugo arduo atque difficili; cùm ob profunda circumvenientium rupium concava, tùm propter denſiſſimum nemus, longioreſque anfractus, fit per quinquaginta milliaria acceſſus ad Sophiam metropolim Triballorum; emporium noſtro ſæculo memorandum. Iacet in plano; ſpectans ab oriente inferiorem Myſiam, hoc eſt, Sagoriam: ex Chyabro flumine, circa Bionium & Nicopolim oppidum, porrectam per limites Iſtri ad mare Ponticum; à meridie Thraciam; ab occaſu & ſeptentrione Cordiſcos, Triballos, & excelſas montis Vaſiglicæ alpes. Hinc Rhodope præ alijs quàm plurimis, quos habet, verticibus eſt eminentior: quaſi omnibus finitimis montibus imperitans: quod ex ipſa Græca denominatione planè innuitur: per cujus aſperos & anguſtiſſimos aditus biduo pertranſitur ad plana Philippopolis vel Romaniæ. Hâc Romani Aſiæ quondam imperium ſibi vindicantes iter habuere: quorum inſigne ad hæc uſq; tempora in montis medio marmoreis erectum columnis conſpicitur. Hinc & Gotifredum Bullionium, dum terram promiſſionis recuperaturus pergeret, ad Helleſponti ſive Callipolis trajectum ex ſuperiori Myſia tranſcendiſſe, memoriæ proditum eſt. Hiſce etiam anguſtijs Vladislaus Pannoniæ & Poloniæ Rex olim ab Amurathe Turcorum principe obſeſſus retrocedere, & in Pannoniam ire fuit compulſus. Ex Philippopoli via tridui, eâque campeſtri continuè ad latus Maricæ ſive Hebri fluminis pervenitur Adrianopolim: vocatam apud priſcos Odryſum ſive Oreſtida. Ea quantum pulchritudine & rerum geſtarum gloria inter omnes Thraciæ urbes ſemper claruerit, hinc vel maximè deprehenditur; quòd ejus fœcunditate veteres Bithyniæ Reges allecti, ex Aſia in Europam commigrantes ipſam ſibi in domicilium atque imperij ſedem diu ante Byzantij expugnationem tenuere. Ab ea in Propontidem & Helleſpontum

ſive

ſive Callipolim milliaria LX; in Conſtantinopolim verò CXX computantur.

Altera via inferior, quæ ex eodem Belgrado per Dardanos & Triballos montes Æmum transgreſſa, prope Hebrum cum ſuperiori via conjungitur.

Altera inferior via eſt acceſſu perfacilis. Patet enim ex Belgrado ad limites Myſiæ & Dardanorum CCLXXX millibus paſſuum. Progrediens circa Oſtermicæ oppidum & Racaniceſe monaſterium: adducit primò ad Moravam (olim Moſchū dictum) ad latus arcis Cruſcevæ fluentem, quandoque imbrium exundatione invadabilem: dehinc ad Baſilicam albam, & Apennini montes, Myſiam invicem ſeparans. Raſciani enim primi hujus provinciæ populi feroces ac bellicoſi eam partem incolunt, quæ ad Dravum Savum & Iſtrum flumina ſpectat: Valachi montani, genus agreſte hominum; hi gregibus tantùm pollent & armentis. Aliam autem, quæ ad Dardanos Macedones & Triballos vergit, Serviani; gentes uſu mitiores, & ſiderum aſpectu benigniore eò quòd magis ad meridiem tendant, & frequentiâ commeantium mercatorum. Pertranſitis itaque montibus, ſequitur planum Dubotizæ frequenter inhabitatum. Sed dimiſſo aliquantiſper ad lævam tramite; qui ad villam magnam Procopiæ & Niſum dirigit: non procul offert ſe vallis Coſſovicæa, cum Labo flumine per medium ejus decurrente: procedens ad latiſſimum Coſſovum campum, celebratum toties diverſarum gentium certaminibus. Verùm ex multis quæ hîc præclare geſta in antiquis narrantur annalibus pauca in hujus campi memoriam repetam. Galli olim Græciam atque Aſiam occupaturi, illîc primò tumultuantes cum circumfinitimis populis prælium inière, non ſine magna ſtrage: ut ex eorum monumentis apparet. Precibus namque vix inducias obtinuerant,

donec traditis ſepulturæ occiſorum corporibus, à provincia abirent. Præterea anno jam CL Amurathi Turcorum Regi magna cum Barbarorum multitudine ex Thracia in Myſiam irruenti Lazarus Deſpotus hic cum multis millibus obvians, fuit occiſus; paucis ex ſuo exercitu ſuperſtitibus, apud Turcos victoria remanente: non incruenta tamen; peremto ibidem eorum rege: ubi ejus adhuc inteſtina marmoreo condita tumulo jacent. Cadaver enim in Burſam ſive Byrſam Bithyniæ metropolim deportatum eſt cum alijs ex Othomannorum familia Regibus ſepeliendum. Poſtremò hîc fuit illa infauſta & omnibus ſæculis execranda clades, Ioannis Huniadis, genitoris D. Matthiæ Pannoniorum Regis: ex conflictu habito cum Amurathe & Mahumete Calepino ejus filio: qui fuit pater moderni Turcorum Imperatoris. Hujus campi planicies protenditur circiter LXX millia paſſuum; uſque ad viam Cuzamici, & fauces Cliſſuræ quæ ad Scopiam ducit: poſita inter duo flumina Sithnizum & Labum, vallata undique montibus; quorum extrema perabundant vicis & pagis; habens ad latus opulentiſſimum pagum Priſtinam, qui ob maximam ubertatem fuit quondam Myſiæ dominis in maximis delicijs. Eſt inſuper ad decem milliaria Novo montana civitas, Germanorum colonia. Principiò namque Saxones in Myſiæ partibus metalla & argenti materiam repperere. Cæterùm juxta Horavizæ lacum & paludes, divertendo ab ea via quæ ducit Binzum; Moravam, ad montes Crivicina infra Myſiam & Dardanos jacentes, itinere unius diei ab ingreſſu Cliſſuræ, patet acceſſus ad Scopiam, caput Dardanorum & terminum Macedoniæ. Hæc civitas eſt ferax, & abundans omnibus precioſis terræ fructibus; plena divitijs: diverſorium peculiare principis: irrigua ſalubri flumine Vardaro; ſcaturiente ex jugis altiſſimis Orbe montis: qui imminet Macedoniæ, Triballis, Myſiæ, Dalmatiæ, ac Epiro: propterea opportuna ad con-

convocandum exercitum. Inde iter arripiendo per planiciem Gegligovæ, vallem Conopnizæ, Balnea Beobusci, pontemque Strymonis, dirimentem Macedones à Triballis ſive Bulgaris, prope villam ripæ Rubeæ: perluſtratis campis Samocovi & ſilvis vaſtisque ſolitudinibus montis Hæmi: apud Triballos ejus accolas Coſtegnazo difficili admodum via deſcénditur ad Marizam, hoc eſt Hebrum fluvium, & campos Philippopolis ſive Romaniæ. Vbi hæc via inferior, diſtans à Scopia ccxxx millibus paſſuum, conjungitur cum ſuperiore: ex monte Vaſiglita ſive Rhodope ad hæc plana progrediente.

De cognomine & ſitu Romaniæ.

Romania autem, de qua paulò ſuperius mentionem fecimus, eſt regio aprica; affluens omnibus, quæ ad humanum expediunt uſum: à Romanis olim ob magnam ſitus amœnitatem diu habitata. Vnde propter frequentes in ea provincia Romanorum colonias, & præſertim Conſtantinopolim, quæ quaſi altera Roma vulgò nominari conſuevit. Ejus longitudo à littoribus Ægæi æquoris & Strymone fluvio cccxc millibus paſſuum progreſſa; ab oriente, Ponto; à ſeptentrione Iſtri ambitu, non longè à Rhodope, juxta Ciabrum amnem, cum inferiori Myſia finitur: latitudo verò ex vicinis Hæmi latebris incipiens ad meridiem clxxx verſus Gallipolim protenditur.

Alius locus unde ex Pannonia in Myſiam juxta Saslon oppidum trajectus eſt.

Secvndvs autem locus, unde ex Pannonia tranſitus in Myſiam eſt, prope Saslon, ſive Sabacum oppidum; non procul inde ubi Drina ex Dalmatia decurrens Savo immiſcetur. Vltra Savum duæ ſequuntur provinciæ, Belgina & Maza; relictis ad dextram flumine Albo, & his montibus, Sacero, Chirbenico,

Cru-

Crupino, Saëza. Et tunc itur ad famoſum vicum Vagbem, monteſque Larzi: exercitibus propter currus & alia impedimenta immeabiles. Ex parte ſiniſtra fit progreſſus ad vadum majoris Muravæ, alluentis ibidem Cruſſevam arcem: adhærendo ſemper aliis itineribus ſuperius memoratis.

Via quæ ex Pannonia per Tranſylvaniam mittit verſus Thraciam & Pontum.

EST & tertium iter opportunius minuſque laborioſum; ducens ex Pannonum finibus in Thraciam, & ad alia loca vicina Ponto. Verùm quia tam ipſos Pannonas, quàm reliquos trans Danubium commorantes populos, illud minimè latet: cùm ex concurſu commeantium invicem mercatorum: tum ob continuum bellum, quod circa oram Iſtri & eas regiones Turcos propulſando exercent; pauca tantummodò ad hanc viam neceſſaria aggrediar. Buda itaque abeſt à Varadino LXXX millibus paſſuum; interjacentibus Cumanorum locis & flumine Tibiſco. Hinc ad Rhium oppidum prope Criſſiam amnem eſt via unius diei, ſemper campeſtris. Ex eo patet acceſſus per vallem longam in Coluſvariam ſive Themiſvariam. Inde ad Sibinium, pari ſpacio itineris & perfacili. Hæc civitas eſt principalis ex Septem Caſtris. Quæ regio vulgò Tranſylvania ſive Herdelia appellari conſuevit: bello inſuperabilis. Parit enim ſtrenuos, ac fortiſſimos milites. Eſt in ea Huniad oppidum, loci natura munitiſſimum: unde Ioannes pater D. Matthiæ regis oriundus fuit: qui hîc primùm Turcis, eorum duce Meſribecho interfecto, melioribus ſemper auſpiciis victoriam perſequendo, adeò hoſtibus terrori, & ſuis admirationi extitit, ut omnium ſententiâ in regni gubernatorem depoſceretur. Ex Sibinio ſequitur Corona ſive Breſovia: ultimum oppidum Tranſylvaniæ: adjacens montibus: qui dividunt eam provinciam à majori Valachia ſeu

ſeu Dacia. Hinc tertia die aditur Tragoviſcus, metropolis Valachorum, & ſedes peculiaris Principum inacceſſibilis: non muro, non mœnibus cincta, ſed foſſa, vallo & aggeribus tantum; cum ſudibus præacutis exteriùs poſitis; ſita inter paludes, obductas lutoſis ſylvis & lacunis aquarum: ita ut hyeme tota penè circumfinitima regio immeabilis ſit. Hæc eſt provincia Dacia dicta apud veteres, Romanorum colonia: unde ejus aborigines hac etiam noſtra tempeſtate paſſim Latino utuntur colloquio. Eſt ea gens barbara, crudelis, divinationibus & augurijs dedita, rapinis ſemper & prædæ inhians. Ex his locis declinando viam ad trajectum Bidinii & Nicopolis dirigentem: ad lævam offert ſe Vaſillum caſtrum: medium fermè conſiſtens inter Valachiam majorem & minorem, quæ & Moldavia dicitur: ubi ſæpè cum Turcis certatum eſt. Dracula enim cum paucis ſed delectis militibus Mahumetum Turcorum imperatorem potitum jam majori Valachia, & ad minorem occupandam maturantem; hîc ad ſecundam vigiliam noctis aggreſſus, converſum in fugam ad Danubium, cum magna ſuorum cæde & ignominia, regredi coëgit. Hîc denique Stephanus Moldaviæ princeps Soleimannum Baſſam & Ducem Romaniæ ſic proſtravit, ut ex xxx Turcorum millibus pauci admodum, qui fortè velocioribus equis inſederant, evaſerint. Ex Vaſillo circiter xxx millia paſſuum pertranſitur Iſter ad Brilagum, ſivè Braillorum oppidum. Vltra quod occurrit Græcia; procedens ultra ſeptem ora Danubii uſque ad Pontum. Vbi eſt campus Varnæ; celebratus primo conflictu Imperatoris Sigiſmundi & Ducis Burgundiæ; poſtmodùm cæde Vladislai Pannoniæ & Poloniæ Regis atque Legati Apoſtolici.

Via per quam ex Varboſania itur verſus mare & montes Corbaviæ.

Reliqvvm eſt, ut quàm breviſſimè enarretur: ex quibus

Dalmatiæ partibus Turci irruant in Germaniam, & in alias circumfinitimas nationes. Eſt igitur in ea provincia locus qui Varboſania dicitur: caput & ſedes principalis Ducis ejus gentis: quò omnes ex Aſia & Europa barbari prædæ ac rapinarum avidi confluunt: propterea quòd inde facilius diſcurritur ſive ad oram maritimam, ſeu per Licham & montes Corbaviæ, in Liburnos, Iſtros, Lubianam, & Forum Iulium: vel ex monte Adrio, qui fermè medius inter Boſnam & ſinum Adriaticum conſiſtit, ad Croaciam declinando, in Carniolam, Ciliam, Carinthiam, Stiriam uſque Auſtriæ penetratur fines. Sed ex declinatione itinerum, quibus ad eas tranſitur gentes, ubi quæque regio ſita ſit pleniùs apparebit. Hoſtes itaque ex Varboſania ad planitiem Thimæ ſive Sethiæ, diſtantem CLXXX millibus paſſuum, & ad alia loca proxima mari diſcurrere volentes; etſi plures aditus habeant, duos tamen continuis excurſionibus ſibi magis cognitos, & quaſi faciliores frequentant: altero circa Viſochij Ganzam & Proſorium oppida deſcendunt ad Cliſſum, Spaletum, Tragurium & Sebenicum: altero autem longiùs ad Cluci arcem porrecto, præter Biſtrizam, intrant in Jadræ plana uſque ad fretum patentia, dirimens Inſulas ab invicem à promontorio Corbaviæ, cæteriſque mediterraneis locis. Verùm regrediendo ex iſtis campis ad Cluci oppidum & montes, unde in hæc littora divertitur, duæ offerunt ſe viæ: alia verſus Bichachium & Hunam fluvium pergens: altera per anguſtias Corbaviæ pleriſque in locis tranſitu difficili & arcto, vix pedibus peragrando, dimiſſis ad lævam Novij & Buchari oppidis, cum Iſtria, Tergeſto & Monte Falconis. Feruntur ex limitibus Boſnæ CCCXX millibus paſſuum, ad Hiſſunitium amnem.

Via quæ ex Cluci oppido verſus Hun fluvium progreditur, & per quam itur in Germaniam.

SED ſuperiorem viam tendendo; trajicientes Hun fluvium ad latus Bichachij; relicta Cruppa ad dexteram; ſemper locis campeſtribus ſpacio L milliarium offendunt omnem regionem Croaciæ circa Modruſium, uſque ad Cruppam & Savum fluvios. Hinc etiam Lubianam excurſiones fieri poſſunt per eoſdẽ montes Corbaviæ; via ſtricta, lapidoſa & aſpera. Poſt Cruppam amnem ſequitur Methlica: in cujus finibus eſt mons arduus, tranſitu difficilis, porrectus ad quatuor milliaria: ubi pauco admodum præſidio iter hoſtibus præcluderetur. Inde ad Savũ & Carniolam tranſcurrunt, & ultra Savum per Ciliam, Carinthiam & Stiriam provincias Dravo fluminiadjacentes depopulaturi, dextra Muram fluvium & Auſtriam adoriuntur.

Via Egnatia ex Epiro ſive Dyrrhachio, per Æmathiam in Thraciam progrediens.

DVXI prætereà peroportunum fore, ſi noſtræ ætatis hominibus ſimul atque poſteris notum fieret: per quæ itinera olim Romani exercitus ex Epiro in Macedoniam ſive in Orientem tranſibant: præſertim cùm & aſſidua bellorum vaſtitate & temporum viciſſitudine nomina urbium atque locorum obliterata, omninoque hodiernis Chriſtianis militibus incognita exiſtant. Proinde duæ ſunt viæ. Altera Egnatia, ex Dyrrhachio in orientẽ: quam Strabo geographus ad Hebrum fluvium Thraciæ per millia paſſuum DXXXV menſus eſt, Altera autem ex Apollonia: quæ Candavia à monte Illyrici denominatur, in Macedoniam CCLXVII Theſſalonicam uſque progrediens. Sed prior Egnatia ex Dyrrhachio per Pharſalicos & Æmathiæ campos; linquendo ſiniſtrorſum Fandam fluvium, & montes Ducagmorum; circa Liſum, Æmathiæ quondam nobiliſſimam civitatem, & frequentiſſi-

mos Vrachiæ & Dibri pagos: pergens ad Belgradum oppidũ ferè medium inter Æmathiam, Theſſalos, & Macedones; dimiſſis ex parte dextera Theſſaloniæ montibus: læva verò Drina fluvio; peragratis ſylvis & nemoribus finitimorum montium; deſcendit in planiciem Macedoniæ, extenſam verſus Hebrum & Thraciam.

Via Candavia maritima, ex Apollonia ad fauces Propontidis extenſa.

SECVNDA verò via quæ Candavia dicitur, ex Apollonia, unde ſumit initium Epirus, ad ſinum Ambracium, præter Aulonis ſive Valonæ lacum procedens. Dextrorſum adjacent ſibi gentes Epiroticæ: quas Siculum mare alluit. Hæc regio vulgò Arbanus nuncupatur; diu ſub Aranitorum dominio habita; cum Acheloo, vel (ſecùndum accolas) Pachicolamo amne è Pindo decurrente conjungitur. Illîc terminus Epiri. Ab eo per Acarnanes ad Evium ſeu Phidarim fluvium; qui in os ſinus Corinthiaci influit: dirimentis Ætoliam à Peloponneſo; ad Anthirium flumen Iſthmo pertinet. Verùm tota hæc via ſuperius memorata continuè extenditur per oram maritimam; aditu quibuſdam in locis aſpero, & longius à mari ambiendo; ob crebros prominentes in hæc littora montes. Ea poſt Iſthmum ab Ægæo excepta pelago, per Locros, Phocenſes, Bœotios, Atticos, & Megarenſes, Græciæ maritimos populos: circa Eubœæ atque Theſſalonicæ ſinus, dimiſsâ ad lævam Lariſsâ, deſcendit uſque Theſſalonicam clariſſimam Macedoniæ urbem. Dehinc rurſus ad latus ejuſdem freti verſus meridiem, Athon montem declinando: per plana & montes Strymonem tranſgrediens: qui Macedones à Thracibus dividit: locis ſemper maritimis ad Æmionem oppidum extenditur; ubi Hebrus Thraciæ fluvius Ægæo immergitur æquori. Hinc duo patent itinera: Alterum per LX milliaria verſus Adrianopolim: Alterum autem ad lævam per pontem Æginæ, ſupra paludes & lacus miro artificio tribus millibus paſſuum extenſum,

præ-

præbetur acceſſus ad Callipolim: ex ea in occaſum divertendo facilè ad fauces pervenitur Propontidis,ſive Dardanellum.

Hæc ſunt itinera à Romanis olim toties peragrata exercitibus: nunc à Chriſtianis obnixiùs affectanda, ſi pulſis ex Europa barbaris perpetua pace potiri concupiſcunt. Non eſt itaque expectandus hoſtis: neque dimicandum cum eo in limitibus & gremio Italiæ. In Epirum ſive Macedoniam transportandæ ſunt copiæ uno atque eodem momento. Hinc ex Pannoniæ oris bellum Thraciæ inferendum eſſe,nemo jam ambigit: non defuturum enim militem, neque commeatum; omniaque neceſſaria præſtò fore. Aderunt & ex circumfinitimis provincijs undique fideles populi, ſolam expeditionem Chriſtianam præſtolantes, parati hoſtes undique adoriri,ubi primùm ſenſerint Chriſtianorum caſtra Iſtrum, & ex Italia exercitum Adriæ fretum trajeciſſe. Hæc eſt una atque extrema via debellandi hoſtem. Legimus namque Alexandrum Magnum cum Dario Perſarum Rege in Aſia decertaſſe. Xerxes ne ab Athenienſibus in regno ſuo circumveniretur, prior ipſe Græciam invaſit. Hannibalis quoque una atque eademſententia ſemper erat: ut in Italia bellum gereretur: neque ab ea jam victor revocari potuit priùs, quàm translato in Aphricam bello. Cæſari etiam tanta in opprimendis hoſtibus celeritas inerat, ut plerumque ipſe famam ſui adventus præveniret.Sed prætermittenda ſunt tot exterarum gentium exempla. Solummodò unum relinquitur dignum memoria, ac celebrandum poſteris documentum Ioannis Huniadis. Qui nunquam paſſus eſt Turcos adverſus Chriſtianos expeditionem moviſſe: quin eos in ipſa Thracia aggrederetur. Cujus præclara ac ſanctiſſima pro defenſione orthodoxæ reip. incepta noſtræ tempeſtatis Principes æmulari atque imitari, Dominus Iesvs Christvs, Devs Optimvs Maximvs faxit.

CHRISTIANI FRANCI
DOLIVM DIOGENIS,
STREPITV SVO COLLABORANS DYNASTIS CHRISTIANIS, BELLVM IN TVRCAS PARANTIBVS.

TVmultuantibus Philippi Macedonis hoſtili adventu Corinthijs, atque alijs aliam ob cauſſam ſolicitè per urbem, ut fit tali rerum ſtatu, diſcurrentibus: legimus Diogenem, Corinthi tunc fortè habitantem, otioſum in tumultu illo non fuiſſe: ſed dolium ſuum, volubilem domũ ſuam, tam ſerio ſurſum deorſum volutaſſe, quàm cæteri arma reliquaque ad bellum neceſſaria comportarent. Vos jam, ô Germani, cæterique bellatores magnanimi gerendo bello Turcico incumbentes, me de re tanta ſcribentem cogitate tantulum quendam Diogenem, vel miſerum etiam quendam Tantalum: nec tam ſuaviter deridete, quàm Hannibal Phormionem illum deriſit Peripateticum: qui homo minimè militaris, de militia tamen, coram tanto Duce, auſus fuerat diſſerere. Non enim ad ſcribendum meà ſponte veni, aut oſtentandi ingenij, aut venandi proprij alicujus commodi cauſſa: ſed rogatus, ut in hac omnium cura & ſolicitudine parandi belli, ipſe quoque aliquid agerem: ſi nihil aliud poſſem, vacuum potius Diogenis quam plenum Bacchi dolium volutarem. Igitur Diogenico hoc dolio excitabitur quidam tantùm ſtrepitus: tum ad alios quoſdam excitandos; tum ad ſua ſponte pronos & currentes magis etiam incitandos. Bellum enim infert Chriſtianis, nominis Chriſtiani hoſtis barbarus, ſed prudentia minimè barbara. Nam ſi non eſt literarum, nec tamen poculorum, ſed armorum ſtudioſus, ſobrius, vigilans, belli ſciens, in omnes fortunæ occaſiones intentus. Videt ille optimè, perpaucos jam Germanis eſſe claros militiæ duces: Regem Hiſpaniæ bello diſtineri, & diſtrahi Belgico: Galliæ Principes de ſceptro decernere ferro: Angliæ Reginam capitali odio à reliquis Chriſtianis diſſidere: Polonos, Venetos pactis inducijs non poſſe adjumento eſſe Germanis. Et hos ipſos non eſſe concordes: non conſulere in commune: pleroſque

que privatis, quàm publicis commodis eſſe propenſiores. Ex præteritis conjecturam facit de futuris. Scit ademptum Chriſtianis Byzantinum Orientisúe Imperium; cùm inter Græcos & Latinos, æſtuantibus religione animis, nulla firma pax ſanciri aut ſtabilis concordia iniri potuiſſet. Hinc jam animo concipit Occidentis etiam Imperium: quod diſcerptum novit ab aliquot Regibus & Regulis: qui à communi aliquo Rectore non pendentes, arbitratu ſuo graſſentur in inferiores. Quibus graſſationibus intra paucos annos plures confecti ſint Chriſtiani; quàm vel ipſe ex omnibus ſuis Regnis ad victoriæ ſuæ deſignationem poſſet educere: vel Chriſtianis ad ipſum profligandum planeque delendum forent neceſſarij. Iſtiusmod. rerum ſtatu Romana olim Ariſtocratia corruit ſuis ipſius viribus: Pompejo æqualem, Cæſare ſuperiorem ferre nolente; infeſtis eſt armis concurſum; donec unius dominatu forma reipublicæ mutaretur.

Neque una & ſimplex eſt diſcordia Chriſtianorum, uti olim Romanorum, ſed multiplex & varia. Nam ad communem dominandi affectum, miſcentem & turbantem omnia, ſi unius alicujus vi & authoritate non coherceatur, accedunt capitalia, planeque fatalia, tum religionum, tum nationum diſſidia. Religionis varietate diſtracti noſtrates non plus poſſunt, quàm in diverſa nitentes equi uni currui juncti; ut veriſſimè dixerit Lactantius, religionem non à relegendo, ut Cicero voluit, ſed à religandis animis nomen traxiſſe. Turcica ſuperſtitio tantam non recipit opinionum varietatem: totaque ad rem bellicam eſt accommodata: quippe cùm intimis omnium ſenſibus hæreat infixum; unicuique à Deo præfinitum & genus, & tempus mortis, quod ſi in ipſo pugnæ diſcrimine nec dum adſit, vel unum innumeros profligaturum Chriſtianos, ſin autem hora fatalis jam præſtò ſit, ex prælio mox evolaturos in

Hhh cœlum,

cœlum, ibique eò majores paratas ſibi voluptates, quò plures occiderint aut læſerint inimicos. Nationum autem odia etſi naturalia ſunt, ob naturarum, morum, linguarum, ſtudiorum diſſimilitudinem; quam ad amicitias vel conſtituendas vel retinendas aptam eſſe negat Ariſtoteles: eum tamen affectum minuit temperatque Turcis prudentia quædam bellica: qua nullum ſoleant faſtidire hominum genus, in quo virtutis aliqua ſignificatio appareat. Qua quidem re barbari planè imitantur veteres Romanos, qui ad ſe quavis ratione allectis & attractis cujusvis nationis magnanimis viris, orbem complexi ſunt terrarum.

Ad dictam prudentiam bellicam hoc accedit, quod redundantem, & generatione excreſcentem hominum multitudinem, non ſinant domi mori inutiliter: ſed contra inimicos, præſertim Chriſtianos, tanquam in colonias ablegent. Inde Regnum illud duplicem accipit commoditatem: alteram, ut domi minùs multi ſint facinoroſi, quales parit multitudo in anguſto ſolo minimè apto plurimis alendis: expurgatâ autem tanta hominum quaſi ſentina, cæteri copioſius & tranquillius domi vivunt: alteram; ut Imperij fines indies magis magisque proferantur, & novæ quotidiè exſtructæ arces Chriſtianis irrupturis objiciantur, omniſque eis facultas & ſpes recuperandi amiſſa regna præcidatur. Chriſtianorum autem ſuperfluam multitudinem partim capiunt monaſteria, (excipio eos, qui non egeſtate, ſed vera ducti pietate ſeſe abſtrudunt in religioſam ſolitudinem,) partim ſupplicia auferunt, partim peſtis abſumit. Ubi enim hominum, ibi & ſordium creſcit multitudo: ſordes facilè poſtea peſtem concipiunt.

Iam vero in tanta prudentia bellica illud faciunt prudentiſſimè: quòd cum alijs icto fœdere, cum alijs interim Chriſtianis bellum gerant: pervagato utentes ſtratagemate hoſtes diſper-

diſperſos figillatim invadendi. Non ignari, caudæ equinæ pilos ſeorſum facilè evelli, & ſingulas ſagittas vel à puero poſſe confringi: quibus exemplis Sertorius & Scylurus Scytha ſunt uſi; ut quantum poſſit concordia, quamque infirma ſit diſcordia, docerent. Tantam autem concordiam in tam vaſta Imperij Turcici mole maximè conſervat metus. Qui Ciceroni malus eſt diuturnitatis cuſtos; ſed barbaris illis regnum facit adamantinum; propterea quod metus ſtabilis ſit & durabilis in ſervilibus ingenijs: amor autem mutabilis, etiamſi multa beneficia dederis. Metuunt mancipia alieno arbitrio: amant ferè ſuo tantùm: igitur magis in tyranni manu eſt ut timeatur, quàm ut ametur & laudibus vehatur. Ex timore conſtans ſurgit obedientia: quæ magnum Imperij Turcici eſt firmamentum: cujus teſtes ſunt pervulgatæ illorum & percelebratæ hæ voces: *Vnus in cœlis Deus, unus in terris Princeps.* Alta autem ingenia, cujusmodi multa alit Chriſtiana Reſpublica: abjecto metu potentiorum, miſcent & turbant omnia regnandi cupiditate: exiſtimantes, omnia deberi ſuæ virtuti & ſapientiæ tam exaggeratæ, ut nec terra, nec mare, imo nec cœlum ipſum eis jam magnum videatur. Vtinam verò iſtiuſmodi infinitæ humani ingenij mentes, immenſis Philoſophiæ finibus poſſent includi: melior profectò, tranquillior, & conſtantior foret orbis Chriſtiani ſtatus. Nunc autem ut orbes cœleſtes perpetua quadam vertigine rotantur, ſtatiſque temporibus in idem, unde diſceſſerant, punctum revertuntur: ita cœlum humanum, cerebrum inquam altè ſpectans, nunquam quieſcit, ſed ſemper volvitur revolviturque, motuque ſuo eadem conſilia, eadem bella, eaſdem occaſiones, eaſdem tyrannides, eoſdemque omnis generis felices infeliceſque rerum eventus ſubinde tanquam in orbem reducit. Quamobrem

obrem Plato & Ariſtoteles dixerunt, naturales quoque rerumpublicarum eſſe converſiones: ductâ ratione ex analogia ſeu proportione: quæ inter rempublicam & ſingulos homines, quibus reſpublica conſtat, perſpicitur. Singulorum corpora hominum cùm è contrarijs elementis conſtent, eodem ſemper ſtatu permanere non poſſunt: ſed in ea principia, ex quibus coaluêre, redeant aliquando oportet: ut ſuæ quidque naturæ in mundo reddatur: ut quod igneum eſt, igni: quod aëreum, aëri: quod aqueum, aquæ: quod terreſtre ſuſcepit, id totum terræ reſtituatur. Itaque omnis etiam reſpublica, ex varijs, diſparibus, diſcrepantibus naturis conflata, & ad temperiem quandam redacta, in ſeipſa habet interitus ſui principium: quod legibus aliquandiu compreſſum & occultum, erumpit tandem per ambitionem ſuperbiam invidiam avaritiam: ſicuti in Græcorum & Romanorum factum Imperio ſcimus. Et quemadmodum maxima quæque flumina ab exiguis orta fontibus, augentur ſubinde multorum rivorum & mediocrium adventu fluviorum, auctaque in immenſum & ipſa à mari abſorbentur: ſic magna imperia & regna fieri ſolent minorum majorumque regionum acceſſione: id quod fieri vix poteſt ſine multorum injurijs & oppreſſione: ad ſummum tandem perducta faſtigium, à potentiori quopiam rapta transferuntur ad alienam ſtirpem. Cujuſmodi rapina partim apertè exercetur, ut nunc à Turcis & Scythis: partim honeſto aliquo prætextu velatur. In quo religionis velum obtinet principem locum: quandoquidem omnis religio pietatis ſe putet munere fungi aliorum cultibus delendis. Vnde perpulchrè Carneades apud Romanos, audientibus Catone & Galba cenſoribus, diſſeruiſſe fertur: ſi juſtitiam & æquitatem ſpectare vellent, ad reſtim, quod ajunt, ad caſas quidem certè, res

tè, res eis rediturasеſſe. Non enim à poſteris Jure poſſideri, quæ majores eorum per fas nefasque accumulaverant. Omnem autem Romanorum potentiam, omnes opes ex rapinis alienorum eſſe congeſtas. Prætexebant illi quidem varias bellorum cauſſas: ſed veram cauſſam fuisſe ſcimus infinitam habendi & regnandi cupiditatem; quæ, Plutarcho teſte, hiſce gradibus aſſurgit; *qui vinctus eſt, cupit eſſe liber: qui liber eſt, vult eſſe dominus: qui dominus eſt, optat eſſe Princeps: qui Princeps eſt, deſiderat eſſe Rex: qui Rex eſt, expetit eſſe Deus, tonare quodammodo & fulgurare cupiens.* Quid multa? ita certè vivitur in mundo: ut, qui plus armis poſſit, ſatis ſe habere cauſſæ putet ad alios opprimendos: fitque idem inter homines, quod inter piſces in mari, inter aves in aëre, inter feras in ſylvis; ut imbecilliores prædæ ſint fortioribus. Hoc veteres quidam admirati, hominem eſſe quoddam Deorum ludibrium dixerunt: quòd DEVS & natura ludere videantur cum genere humano, uti pueri cum molli cera: quam nunc in hominem, nunc in beſtiam, nunc in corbem, nunc in aliam atque aliam fingunt formam: confundentes priores, ac ſæpè quoque formas meliores, ut novas faciant quantumvis deteriores. Quem fortunæ ludum contemplatus Seneca Poëta Tragicus pulchrè depinxit hiſce verbis;

Nulla ſors longa eſt: dolor, ac voluptas
Invicem cedunt, brevior voluptas.
Ima permutat brevis hora ſummis.
Nemo confidat nimium ſecundis,
Nemo deſperet meliora lapſus.

Atque hanc Philoſophiam ex Diogenis dolio (liquore tantùm, non natura vacuo) deprомptam putatote. Melior procul dubio ex divinis literis, atque ex aliorum etiam officinis Philoſophorum afferri doctrina poſſet. Verum non ſtat mihi nunc aut in Theologorum infinitas poſſeſſiones exſpatiari, aut Philoſophari hoc loco multis. Ad rem ergo. Ob cauſſas commemoratas, & ipſe Turcarum Tyrannus jam animo & ſpe, ut dixi, orbem Chriſtianum expugnavit: & non pauci in Polonia atque Tranſylvania Chriſtiani deſperant noſtræ reipublicæ incolumitatem. Deſperatio autem illa præcipuè eſt ob hoſtium multitudinem & potentiam; quæ comprimi non poſſe videatur, niſi conjunctis Chriſtianorum Principum omnium opibus & viribus: ejusmodi verò conjunctio optanda magis, quàm ſperanda credatur; cùm in multis ſemper aliqui ſoleant eſſe, qui vel ſtoliditate vel improbitate ab officio retrahantur. Stoliditatis eſt, ardente pariete vicino, exſpectare donec propriæ incendantur ædes: improbitatis autem, ob privata quædam ſive commoda ſive incommoda deſerere bonum commune.

At vos, ô Germani, reliquique cordatiores Chriſtiani, nequaquam terrore iſto animi veſtri magnitudinem inflecti ſinetis; ſed quanto propius nos tantus hoſtis accedit, tanto magis de concordiâ inter voſmetipſos conſtituendâ, de egregijs militiæ ducibus perquirendis, de milite ſcribendo, primo quoque tempore laborandum ſtatuetis. Aſianarum gentium major ſemper fuit multitudo, ſed minor in bellis virtus. Id quod & Græci & Romani, maximè verò Alexander & Pompeius ſunt experti. Idem hodie in Vngaria experiuntur milites Cæſariani: qui numero longè infe-

inferiores, conferta acie impetu in hoſtes facto, magnam eorum multitudinem ſæpè profligant; quorum tamen plerique ſunt Europæi, robuſtiſſimi exercitatiſſimique latrones. Magnum profectò imbecillitatis Turcicæ in tanta hominum multitudine, & virtutis Vngaricæ in tanta militum paucitate, argumentum eſt; quòd centum jam & eò amplius annis uni Vngariæ Regno ſubjugando tantus Tyrannus incumbit: ipſeque Solymannus omnium Ottomannorum bellicoſiſſimus, quinquies in Vngariam dicitur totam ferè ſuam potentiam contuliſſe: nec tamen eam totam in poteſtatem ſuam potuit redigere: nec poſteri ejus potuerunt. Omnino incomparabile propugnaculum Germaniæ fuit Vngaria: eſtque adhuc aliqua parte. Quæ ſi à vobis deſeratur, eadem prorſus erit conditio noſtratium, quæ nunc eſt Vngarorum: atque haud ſcio, an Germania tamdiu reſiſtere ac repugnare Turcis poſſit, quàm hactenus reſtitit & repugnavit Vngaria. Ea totâ ſubactâ, liber Turcis erit excurſus in Germaniam: ipſique Vngari quaſi deſerti & contempti à Germanis, omni animi impetu irruent cum Turcis in noſtrates: eoſque opprimere, exſcindere, ſpoliare, juſtum, glorioſum, & memorabile facinus eſſe ducent. Nam ut ſatis jam populoſa & armata ſit Germania: tunc quidem certè quotidianis latrocinijs, inſidijs, velitationibus, prælijs minutis, & majoribus, ad eandem redigetur paucitatem, ad quam nunc Vngaros videmus redactos.

Hoc autem tempore tota adhuc ſpes defendendæ Germaniæ in ipſis noſtris hæret Germanis, ſi ex ijs collectus exercitus alatur in finibus; non ad annum, ſed aliquot annis, & tamdiu, donec perpetuus Chriſtiani nominis

nis hoſtis à cervicibus noſtris repulſus, & in Thraciam vel in ipſam etiam uſque Aſiam fuerit retruſus. Cujus negotij totius cardo in eo vertitur: ut ineatur ratio, qua nunquam deficiens cogatur pecunia ad exercitum continenter in finibus alendum. Non inepta fortaſſe fuerit ratio, ſi præter Principum & Rerumpublicarum ſtipem in belli ſumptus collatitiam, deni quique tum cives tum ruſtici alant quotannis unum militem: ſique ditiores etiam Nobiles, Generoſi, Illuſtres Domini, ex inutilibus delitijs aliquid detractum conferant in commune. Quâ pecunia neceſſitate expreſſa efficietur, ut & diutius ſuis illis frui fortunis poſſint, & longiùs ſimul vitam producant, detracto gulæ non neceſſario cibo & potu. Poſteaque decidendum aliquid erit ex ſuperbo quoque cultu corporis muliercularum: eædemque monendæ, ne gravatim laboranti & periclitanti patriæ ſubveniant. Flagitante reipublicæ neceſſitate Romani olim nec uxores, nec flamines ſuos, & ſacerdotes immunes à contributione eſſe voluerunt. Et Imperator Antoninus cognomento Philoſophus, omnem Imperatoriam ſupellectilem vendere, ac ſplendore aulico carere maluit, quàm Imperio, quod à barbaris infeſtabatur, deeſſe.

Hæc generatim tantùm de pecuniæ ratione potui ſcribere. Pragmatici homines quibus ſumma ſapientia eſt, privatim acquirendæ pecuniæ intelligentia, meliores ſine dubio norunt rationes colligendæ publicè pecuniæ. Diligenter verò inquiratur in rationes Belgarum, quibus per tot annos cum Rege inviſtiſſimo bellum gerentibus (non facio alienam litem meam, ſed quid ex ea decerpi poſſit boni narro) ſatis ſemper fuit pecuniæ. Ineatur igitur eadem

dem ratio: qua illi ſuſtinuerunt tanti & tam diuturni belli ſumptus: neque prudenti parcendum pecuniæ, ubi libertas periclitatur: cùm veriſſimum ſit, quod vulgo jactatur; *Non benè pro toto libertas venditur auro.* An verò tota Germania minus poſſit, quàm Belgium? An minus etiam, quàm nunc Hollandia, & Selandia?

Cumulatâ pecuniâ belli nervo; reliquum erit, ut quærantur Homines; partim tales prorſus, quales Diogenes clariſſimo die quærebat accenſa laterna, nec tamen inveniebat, partim etiam quales ubique ſine laterna videbat. Primi generis ſunt ingenioſi, prudentes, magnanimi, & regendis alijs apti: qui immortalem gloriam mortali corpore ſtudeant comparare: aſpernandamque putent hanc noſtræ mortalitatis colluvionem: ex qua brevi alioqui diſcedendum ſit; ſi non in bello, at in pace, fatali planè neceſſitate. Alterum hominum genus omnes eos complectitur, qui ferè ventris tantùm cauſſa vivunt: qualium, ut Plinius ait, maxima pars eſt mortalium: hi percolando cibo & potu, dolióve ſuo pertuſo implendo occupati, nihil altum, nihil magnificum, nihil hominis præſtantiâ dignum in vita deſignare poſſunt. Etſi enim verè nobilis etiam & ingenuus homo, non minus ſine cibo potuque poſſit vivere, quàm vel aſinus vel homo ſtolidus: dolet tamen, tanta ventris importunitate, tam ſæpè, in rebus propriè ad hominem, ad religionem, ad doctrinam, ad rerum gerendarum gloriam pertinentibus, interpellari. Ex quâ naturarum differentia, tum nobilitatis, tum ignobilitatis ratio, in orbem Chriſtianum atque etiam olim in Imperium Romanum profluxit. Quicquid enim optima parens rerum natura ſapientiſſimè facit, id mens humani ingenij, ſi modo

ſit ejusmodi, ut ex cogitatione conferri ad rem poſſit, diligentiſſimè imitatur. Facit autē natura ex ignobili elemento nobilius, & contra, ex nobiliori ignobilius; ut ex aqua aërem, ventos, tonitrua, fulmina: & viciſſim ex aëre aquam fabricatur, Quod naturæ opus Chriſtiana Reſpublica effingit; quando ex ruſticis & civibus intelligentibus, beneque pro aris & focis defendendis dimicantibus, facit nobiles: & hos rurſum, ſi à virtute deficiant & natales ſuos dedecorent, ad ignobilium deprimit conditionem.

Iam horum tam nobilium, quàm ignobilium animos religionis controverſiis exulceratos ſanare poterit inſtans periculum, & conſentiendi ſumma neceſſitas: ut belli ſaltem tempore *ſint unum, maneant unum, moriantur & unum*; pro quibus ipſe Chriſtus eſt mortuus; quosque jungit unum fœdus, unumque baptiſma. Non me fugit quàm difficile ſit, animi vulnus diſſentientibus de religione opinionibus inflictum diſſimulare. Sed quid facias? Finge tu qui meliore te donatum religione putas, rem tibi eſſe cum ægroto valdè impatiente: cui in multis ſit rebus connivendum: ſi prudenter agere nec charitatem ſcindere velis. Si conviciis Evangelicus afficeris; cogita illud tui Eraſmi; *Fugax Ætas, & vitrea valetudo non quibuslibet rebus impendenda: ſed quædam deſpicienda ſunt, & animus ad magna erigendus.* Verè *magni eſt animi, quaſdam injurias negligere, nec ad quorumlibet convicia habere vel linguam, vel aures.* Si Catholicus aliquid pateris, volve animo illud tui Marſilij Ficini: *Ad maiora ego debeo eſſe paratus. Didici enim à Zenone, & Socrate, ne ipſam quidem mortem eſſe pertimeſcendam: didici à Thalete, & Heraclito, cuncta mortalium ſive bona ſive mala, dum oriri videntur, occidere: didici à Pythagora & Platone, dormire*

in corpore animum; & quæcunque hic agere aut pati videmur, nihil aliud eſſe quàm ſomnia: didici denique à Chriſto Opt. Maxim. nobis defixis in omnem æternitatem oculis, cunctas mortalis hujus vitæ injurias eſſe negligendas. Et verò irreligioſis noſtris de religione altercationibus infirmamus illam ipſam ſanctiſſimam Chriſti religionem: prodimus hoſti externo rempublicam Chriſtianam: ludificandos nos ad indignum modum Turcis & Iudæis præbemus: deridendos nos Ethnicis omnibus propinamus. Hi Auguſtini adhuc tempore Chriſtianis imputarunt Romani Imperij dilacerationem, ejusque brevi ſecuturam ruinam: quid nunc quæſo illi dicturi eſſent? Quid verò Symmachus idolorum Pontifex? Is apud Ambroſium, perſuadere Arcadio, Honorio, Valentiniano Imperatoribus volens, unicuique nationi ſuam eſſe religionem relinquendam; *Omnes*, inquit, *gentes aſpirant ad arcana divini numinis, ſed non ijsdem modis, cum non omnes ejusdem ſint ingenij, ſed varijs viis ad eundem tendunt DEVM.* An non ille ſuam nunc Idololatriam, diſſentientium Chriſtianorum exemplo corroboraturus eſſet?

Sint igitur animi liberi & vacui perturbationibus: nihil non juſtè ac prudenter, quod ad rem Chriſtianam pertineat, judicetur: omnia præſentia & futura pericula ſuo pondere examinentur: non dubito, quin decretâ ἀμνηστίᾳ bonâ fide in gratiam redituri, & conjunctis viribus atque opibus omnibus, in communem hoſtem ſitis pugnaturi. Nulla unquam cum hoſte iſto eſſe vobis vera pax & concordia poteſt: nec bello, nec pace tuti eritis ab ejus inſidijs. Etſi enim non ſemper infert vobis bellum: ſemper tamen occaſiones quærit vos opprimendi. Negligit omnem animi culturam, à Muſis & Gratijs alieniſſimus: ut nullam vivendi

cauſſam ijs relinquat, qui ingenio quàm ventre malunt vivere. Contemptis artibus liberalibus unam colit rei militaris diſciplinam: qua opprimemini tandem (experientiæ credite) niſi provideritis. Accidit etiamnum vobis, quod finitimis Romæ populis; qui apud Livium conqueruntur de Roma: caſtra potius quàm urbem in medio poſitam, quæ pacem omnium & tranquillitatem turbaret. Tollit omnem nobilitatem; ne ſuperſint, qui impatientia ſervitutis & contemptu propriæ ſalutis aliquando ipſum tollant tyrannum. Imperium ſuum non æquitate, ſed haſtæ longitudine metitur: nimirum omnem eum agrum ſuum eſſe cenſet, quem vi & armis occupare poſſit. Fide non ſtat in dictis atque conventis: fœdera eatenus ſervanda exiſtimans; quatenus tyrannidi ſuæ augendæ conducunt. Sic non ita pridem hic Amurathes fœdus rupit Perſis: ſic nunc idem frangit Chriſtianis. Duriſſima premit ſervitute omnes Chriſtianos, qui Chriſto nuncium remittere, & Mahometi nomen dare ſuum recuſant: non liberis eorum, non uxoribus, non ſupellectili parcit miles: quidvis quovis tempore in ædibus illorum impunè & tentat & perficit. Vnus omnia tenet: cæteri omnes ejus mancipia ad pecudum utilitatem abjecta. Vt valde mirandum ſit, & auditu horrendum: eſſe quoſdam in Germania Chriſtianos, qui dictitent, ſe Turcico Tyranno malle parere, quàm Catholicorum ſocietatem amplecti. Colludit nunc ille quibusdam Chriſtianis tantiſper: dum devictis potentioribus, eos quoque veram ſervire ſervitutem cogat. Exemplo ſint Græci, omnesque alij, qui ad ſacra Mahometis necdum defecerunt.

Eadem plane nunc eſt ratio Turcarum & Chriſtianorum, quæ olim fuit Perſarum & Græcorum: illi barbari, hi huma-

humanitate perpoliti: illi ducebantur ſuperſtitione, hi ratione: illi multitudine, hi arte pugnabant. Xerxes quinquagies centenis hominum millibus in Græciam invaſit; nec tamen victor, ſed turpiſſimè victus fuit. Faceſſat proinde animorum puſillitas, & deſperatio ob hoſtium multitudinem: quando non tam multitudo vincit, quàm ordinum ex arte militari inſtructio, & pugnandi vincendique pertinacia, ex conſcientia bonæ cauſæ nata: quibus virtutibus noſtrates longè antecellunt Turcis. Græci olim & Romani prodigi vitæ fuerunt odio ſervitutis, amore patriæ, atque commodorum miſeræ hujus vitæ: & vos Chriſtiani, quibus patria eſt æternitas, veræ divitiæ divinitas, mortalem hanc vitam immortalitati antefertis?

Sed jam facio finem; infinite rogans magnificè generoſum benigniſſimumq; D. Anſelmum de Vels in Intzing, Sacratiſſimæ Cæſareæ Majeſtati à Conſilijs Cameræ Aulæ, patronum incomparabilem: ut breve hoc ſcriptum ſuo tueri patrocinio contra malevolos dignetur. Invidum enim mortalium ingenium arrodit & lacerat omnia; ne à ſanctiſſimis quidem viris abſtinens, nedum à me, quem calumniatoribus valde opportunum reddidit ſuperioribus annis iniquitas fortunæ. Quocirca optabam etiam magnifici D. Iacobi Curtij ab Senfftenaw, non tantùm genere, ſed ingenio & doctrina clariſſimi viri, Sacræ Cæſar. Majeſt. à ſecretis Conſilijs, & Imperij Procancellarij, patrocinium: verùm non auſus ſum præſens præſentem tantum Heroëm compellare: nunc tamen Diogenis hoc dolium ad ædes illius devolvendum curavi. Vt enim nec magni momenti: nec tanti & tam eruditi Domini cognitione dignum: volubilitate tamen ſua & ſtrepitu (inania ſiquidem majorem quàm plena edunt ſo-

num) excitabit fortaſſe & pertrahet in eam ſpeculam: ex qua divus Hieronymus univerſam terram ſub pedibus poſitam optabat videri, ut Heliodoro ſuo oſtendere poſſet totius orbis ruinam, gentes gentibus regnis regna colliſa, alios torqueri, alios cœcari, alios abſorberi fluctibus, alios ad ſervitutem trahi, hic nuptias illic planctum, illos naſci, hos mori, alios diffluere deliciis, alios mendicare. Quarum rerum memoria ſi laboranti reipublicæ ſubveniri non poſſit à viro ſapiente; at luctus ipſi minuitur, & animo ejus præſtans illa divinaque ſapientia ingeneratur, quâ (ut Ciceronis utar verbis) perceptas penitus & pertractatas habeat res humanas: qua nihil, cùm acciderit, admiretur: nihil antequam evenerit, non evenire poſſe arbitretur. Omnia autem homini, quantumvis ſapienti & potenti, evenire tandem poſſe, cùm ipſa loquitur experientia (videmus enim eos etiam, qui ſapientiſſimi & potentiſſimi habentur, paullo momento proſtratos extremis malis confici) tùm non reticet clariſſimi Aſtrologi admirabilis illa ſententia: qua cœlo quies terræ circularis motus tribuitur. Stat quodammodò cœlum ob tam ſtatas leges motuum, certasq; vices revolutionum: terra autē volubilis cernitur infinitis turbis bellis alijsq; miſerijs. Vnde magni quidam Philoſophi dixerunt: cùm cœlum aſpicimus facilè nos divinā agnoſcere providentiam, ſed cùm ad terram oculos reflectimus, omnia fortunę arbitrio relicta, omnia videri cœco caſu volvi. Qua orbis humani volubilitate, in bello civili inter Cæſarem & Pompeium orto offenſus Cato, Philoſophus Stoicus, magnam eſſe in rebus divinis caliginem exclamaſſe, ſibique ipſe mortem conſciviſſe dicitur. At Chriſtianus Philoſophus altiùs evectus, omnia vitæ incommoda divinæ adſcribit providentiæ; quæ commodis

modis incommodisque permiſcendis, vitam bonorum temperare ſoleat: ut diſſipatas per ſecundam fortunam animi partes recolligat per fortunam adverſam: ut cùm humanum corpus deteriore poſt mortem ſit conditione quàm belluarum, (nemo enim ex mortui hominis vel amiciſſimi corpore aliquid cupit habere: ex beſtiarum autem cadaveribus expetuntur permulta, ut pelles, cornua, dentes,) aliquid ſaltem animi ſtudeat viventibus relinquere.

FINIS.

BIBLIOTHÈQUE DE LA VILLE LYON *1895*

HENRICI TVRRII VICECOMITIS DE TOVRENNE AD REGEM CHRISTIANISSIMVM DE BELLO TVRCICO ORATIO

Habita Marſalij 31. Auguſti 1663.

Si quidquam in vita mihi jucundum unquam evenit, id omne cedit voluptati, quam flexa jam in ſenium ætate percipio; quum te florentiſſimo exercitu omnium Regni tui Procerum, & quod vivens nemo ſubjectum oculis habuit, octo amplius millium ex Gallicâ nobilitate, Te Tuaque caſtra gratuitâ operâ ſequentium, comitatu & obſequio cinctum, urbs hæc non armato impetu, ſed ſolo imperatricis tubæ ſonitu, victorem ſponte aperta recepit, ac totius Lotharingiæ dominum volens libensque, atque etiam ultrò geſtiens ſuo in reliquas Provinciæ urbes exemplo, agnoſcit, veneratur, ac ſecundis in omnia, quæ Regno ætatique tuæ multò opimiori ſub ſpe pollicentur fata adjudicaturaque ſunt, votis & ominibus proſequitur. Enimvero quid ad ſummam humanæ felicitatis porro tibi deſit Rex Chriſtianiſſime, quid optare, quid deſiderio quamvis improbo concipere ac concupiſcere potes amplius, quum quod jam poſſides habes, tuâque in manu ſitum eſt? Hoc unum dicam audacter, Regum clementiſſime, ut me alioſque benè conſulentes audias. Intra vigeſimum quintum ætatis tuæ annum nihil non quod voto effingi vel â fortuna exoptari queat, prono effectu conſecuto tibi,

BIBLIOTHÈQUE DE LA VILLE LYON 1925

hoc unum eſt, quod non fortuna ſed mens recta & à Deo illuminata adſtruere poſſit, ut felicitate tuâ bene utaris. Atque ut heſterni diei experimento, cum in hanc urbem introiſti, nobili ſub ſpectaculo apparuit, quantum tibi bellatorum ſuppetat: tantundem tibi optimorum conſiliariorum adeſſe, vel conſeſſus hic probat. In quo ſummâ cum animi voluptate intueor adſidentem Eſtræum collegam meum, octuaginta annorum ſtipendijs emeritis ſeſe tamen non minus impigre, quàm juvenum quemquam, tibi ad res ſeu manu ſeu conſilio gerendas offerentem. Macte virtute, & hoc tam inſigni crudæ & nec dum ſe oblitæ ſenectutis ſpecimine, fortiſſime Heros: cujus nulla obliviſcetur memoria temporum: digne, ut quod vir æque ac juvenis omnibus belli paciſque artibus anniſus facere es magnum, nunc antequam vita concedas, inter omnia Chriſtiana imperia Galliæ Regnum ſpectes maximum. At cum te imitari, nobis collegis tuis non ex decoro duntaxat ſed ex debito noſtro ſit; allaborabo, ut in me utilia Regi regnoque, non ſecus ac factis præſtiti nunc etiam verbis ſuadenti, eadem nec diſſimilia tibi lineamenta agnoſcas.

Verùm antequam ad rem ipſam aggrediar, pauca de me præmittenda ſunt: nā quod conſilij tibi, O Regum inviċtiſſime, dandi libertatem uſurpo, ſcis illam à te mihi datam. Vt ſæpenumero miratus ſit nonnemo me, quamvis diverſorum à te ſacrorum profeſſione diſcrepem, tamen vel in arcanis deliberationum mecum communicandis, vel in rerum non levis momenti mandandis muneribus, perrarò fuiſſe præteritum. Quam ego profitear religionem, in propatulo ac palam eſt: nec illa tamen me tam religioſum aut tam timidum facit, quin tibi libere ingenueque ſuadeam etiam ea quæ ex ejuſdem uſu religionis minus eſſe videntur. Hæc nempe Gallicorum ſpirituum eſt ſinceritas: quæcunque ſacra ſequamur, una nobis ex

ex omnibus res ſecundum divinum numen ſacroſancta eſt maxime, regni populique ſalus & tua & gloria & utilitas. Nec â longinquis argumentis arceſſenda probatio eſt. Inclitæ memoriæ virum, Dominum de la Noue, qui avo tuo, poſt parricidialem Henrici Tertij cædem, quâ ratione facillime Regni Gallici ſucceſſio, tum inter Catholicos ac Nos, qui Reformati vocamur, inteſtino diſſidio ſciſſos, capeſſenda eſſet, in arcano inter ipſos Reformatos conſultante, breviſſimis verbis reliquorum ſententias varia cenſentiū præſcidit, nunquam eum Regem Galliæ fore niſi Catholicus fieret aſſeverans: vel ſi lubet me, ſpecta. Nam ut tuis auſpiciis in Germaniâ nuper bellantem nemo Catholicorum illic in ſe acerbiorem, quam fas belli permitteret, me fuiſſe incuſavit: ita tu recens adeo meminiſti, cum de armis Romano Pontifici inferendis deliberatio eſſet; me tot inter Pontificios pene ſolum extitiſſe, qui bello illo abſtinendum ſententiam ferret. Nec me ita cenſuiſſe pœnitet; id ſaltem conſecutum, ut pateat omnibus, me quæ in conſilium afferam, non à privatis dictata affectibus proferre, ſed publicæ utilitatis momentis exigere. Malè proinde iis ſit, qui me aliosque idem mecum de religione ſentientes, intempeſtivis cum Catholicis odijs collidere geſtiunt. Nam magni illius Mornæi Pleſſæi, qui quoad vixit Reformatæ in Galliâ religionis, quâ togâ qua ſago, columen fuit, affirmata Avo tuo opinio certi mihi inſtar dogmatis eſt, quærenti: num Pontificios ſalvari crederet; haud dubie reſpondentis, nam infinitam Dei benignitatem, eosque ab eâ excludere temerarium eſſe, & utcunque prolixi & non neceſſarii circuitus navigatione utantur, in eundem tamen portum, quo nos plana navigatione pervenimus, tandem & eos recipi.

Quid igitur in tanto Catholicorum conſeſſu unus vel cum paucis diverſa de religione ſentiens, tibi ſuaſurus ſum? Hoc nimi-

nimirum: ut in Turcam bellum pares, & quam acerrimè gerendum cures. Quâ de re orantem me quæſo ita audias, ut ulli unquam de re, ad ſolidam Gallici nominis gloriam ac decus in perpetuum ſtabiliendum, diſceptantem quemquam audiſti. Cum totus Chriſtianus orbis civilibus turbis involutus, diràque inter ſe lanienâ furens, apertum exteris hoſtibus, & cæca rabie in ſua viſcera ſæviens, indefenſum latus præberet, mirum fuit, Turcas ſtatim ac quisque eorum naſcitur exitiabili in Chriſtianos odio imbutos educatosque, in tantâ Imperij Turcici opulentia & magnitudine, aut non intellexiſſe occaſionem aut non æſtimaſſe, ac temperaſſe ab injuriis, quibus nullo unquam tempore opportuniores ac magis pro libitu eorum expoſiti fuimus. At nunc cum nullum pæne Chriſtianis inter ſe, quàm ſocero tuo Hiſpaniarum Regi cum Luſitanis, bellum ſit, cætera pactis fœderibus compoſita, nondum quidem obductâ cicatrice ſed plagis utcumque percuratis, in ſolidi iterum concordisque corporis robur coaleſcere incipiant; haud minus mirum videtur, quid ſit, quod Turcæ Chriſtianos, quos inter ſe bellantes vincere proclive fuerat, non tum aggreſſi ſint, ſed nunc pacatos aggrediantur. Haud me fugit, quæ Gallos nequiter calumniandi penes quosdam libido, quid criminis nobis imponere volupe ſit, hoc nempe: nobis potiſſimum auctoribus Turcarum in Cæſarem arma eſſe commota. Quam ego criminationem non ullâ orationis defenſione, ſed re ipſa confutandam cenſeo. Et egregie refutabis, ſi ad id, ad quod te hortor, extemplo te accingas, nec in longiorem diem proferas, ſed è veſtigio repræſentes; & eo ſpecimine in hanc belli Turcici arenam rei Chriſtianæ opitulaturus deſcendas, ut nullum ſiniſtris rumoribus nullum ſuſpicato ſilentio locum relinquas.

Nec iverim tamen inficias, poſſe aliquos eſſe è noſtris, qui non quidem Turcas ad Cæſarem bello appetendum per te

concitari debere, ſed armis jam ſponte ipſorum motis tantiſper tibi cunctandum, & ope Cæſari ferendâ ſuperſedendum putent, dum ille redactus ad incitas ultrò ſupplices tibi manus tendat, agnoſcatque in te beneficij potentiam, fateaturque ſe ſalvum niſi per te eſſe non poſſe. At ego ſophiſma hoc Politicum impium eſſe judico & inviſum Deo; usque adeo, ut credam, ſi res eò deventura ſit, quo ea, ut deveniat, optant callidi iſti periculorum alienorum inſidiatores & otioſi ſpectatores, ut nimirum Cæſari ſuis exuto nullum ſuperſit niſi ad Gallorum miſericordiam perfugium, Deum tibi quoque vires neceſſarios ademturum, quibus vel illum vel ſanè teipſum â periculis, callidâ disſimulatione in majus, quam quæ unus ſuſtentare valeas, auctis explices, ſed eadem ruinâ, quam à proximo amoliri ſuperſediſti, tu etiam ipſe, maturus videlicet pœnæ à divinæ vindictæ legibus invento tam impio debitæ, involvaris, & cum innoxiis noxius pereas. Nam commentum hoc: fovere aut favere turbis ut in turbido piſceris; â Stygio genio ſuppeditatum contrario prorſus effectu damnabit evertetque Deus, teque etiam ad propria tuenda inopem nudumque deſtituet, qui tuum ex alienis calamitatibus lucrum ac compendium quæſiiſti. Age ergo, O Rex Chriſtianisſime, procul hanc vafritiem abige, & quod â te beneficium Chriſtianus orbis expetit, & quam opem res trepidæ Cæſaris deſiderant, occupa præſtare, nec ullum temporis intervallum ſuſpende. Præterquam enim quod jucundius & in animo accipientis perennius eſt illud beneficium, quod obviam venit, quod ex ſe non rogatu alieno naſcitur, & quod prævenit interpellantem; non glorioſe duntaxat Chriſtianæ reipublicæ diſcriminibus ſuccurres, ſed tutius quoque exorti incendij flammas, in alieno quam in tuo, in longe remotis quam propioribus tibi finibus, exſtingues.

Iam cum iſtis veteratoribus, qui in benefaciendo non Regem ſed mercatorem te ſed cauponem agere cuperent, faceſſant & illi, qui ex hac tua Lotharingicâ expeditione neſcio quid te porrò in vicinos aggreſſurum, aut gratuito fingunt, aut malè ſuſpicaces metuunt, aut ultrò te facere velint; ut tanto majus tibi imperioque tuo odium concilietur, quanto inviſius eſt, cum hoſtem non habeas, aut ſi habeas prætereas, in amicos graſſari. Quaſi vero in numero hoſtium Rex Chriſtianiſſimus eos non habeat, qui Chriſtum, qui Chriſti gregem tantâ rabie oppugnant, ut ignominiæ ſibi ducant, eſſe quemquam in terris qui Chriſtum colat. Sunt enimverò haud dubij hi hoſtes tibi; nec minus illi, qui ne veros hoſtes agnoſcas amicos pro hoſtibus objiciunt, teque in eos infeſtum infenſumque ferri cupiunt, quorum cum confesſis obſequijs uteris, ſtultum fuerit per injurias extorquere quod jam ultrò ab his habeas. Nam quid in Germaniâ uſpiam eſt, quod te non revereatur, in Italiâ quod non colat, in Belgio quod non ſuſpiciat, in Britannis quod non obſervet, in Hiſpanijs quod non honoret? Quis vero hoc Regum ante te ullus conſecutus eſt, ut Chriſtianas omnes oras amore reverentia obſequio ac cultu, qui tibi ab omnibus quos nominavi, adde & â Suecis Danis ac Polonis, competit, devinctus haberet? Hæc vera Regnorum Imperiorumque gloria, hæc ingenua regiæ & ad divinam prope accedentis majeſtatis effigies & exemplar eſt. non per vim ire poſſeſſum quæ cupias, ſed per venerationem benevolentiam, & ejuſmodi affectum qui lætè libenterque obſequentibus etiam animi ſui vultum induat, habere addicta. Multò quippe certior eſt ab amicis, quos meritis & inpenſis efficijs, quam â ſubjectis quos metu contines, fides; & ille demum magnus eſt, cujus magnitudinem magnitudine ſuâ quamplurimi ſubſtruunt, ut tutelæ illę ſuæ præſidijque umbram largius poſſit

ſit ſpargere. Quæ ſi tu rectè intelligis, Rex maxime, ſi opes tuas inde æſtimas, ut non tam quod velis poſſe te, ſed amicos fœderatos vicinosque idem quod te ipſum & ſubjectos tibi populos velle, & ut efficiatur a vere, cernas: næ tu jure tuo, non adventitio & in aliis ſitæ opinionis ſuffragio felix es; ac felix in perpetuum eris, quamdiu in hoc animi ſeſe ſibi ſine fuco oſtendentis habitu perſeverabis. Sed non deſes, non otioſa, non ſibi ſoli propria ac beata, & domi tuæ cuſtodita ſit hæc felicitas: exeratur, uſum ſui præbeat, fructum ſpargat, ſeque cum totius humani generis felicitate communicet.

Quàm vaſta verò, quàm ingentia ſeſe exemplorum ſpatia tibi pandunt, ut felicitatem hanc tuam, alios reddendo felices & quaſi in opere habens, augeas & extendas! Vti immenſus cœli ambitus à ſole, ita infinitus terrarum mariumque tractus à te ut illuſtretur, tuis radiis ſplendeſcat, tuâ ope foveatur, appetit. Sed infeſto adſitum periculo ac properi ſubſidij neceſſitate, nihil eſt quod æque colluctatur ac ſub magno diſcrimine paveſcit, atque Ungariæ ſolum, Turcicarum illa vetus & exercita calamitatum arena. Tum proxime huic adhæreſcens Germania. Quibus ex oris (proh dolor!) indies alios ſuper alios miſeriarum illuc ex improviſo longè lateque ſeſe effundentium nuncios accipimus: quibus niſi commoveamur, indigni ſumus qui Chriſtiani vocemur. Huc ego te voco, his duabus provincijs ſub extremi confinio exitij laborantibus, ut cæteris rebus omnibus relictis ſubvenire matures, hortor. Non quidem ut ipſe expeditioni interſis (quanquam & hoc non degeneris à majoribus tuis, â Ludovico præſertim Sancto eſſet exempli, qui ſemel in Ægyptum iterum in Africam trajecto exercitu res magnas glorioſius ſuſcepit quam geſſit) aut è Laribus tuis, unde in omnia regimen, excedas; ſed delecta copiarum quæ jam ſub ſignis tibi robora (hoc etenim ſolum à te

poſtu-

poſtulatur) periclitantibus ſubmittas, paratus ingraveſcenti diſcrimini totâ Regni mole obviam ire.

Atque ſi mihi nunc operæ eſſet, de toto belli quo Turcicæ vires convellendæ ſint genere differere, autore uterer eodem, quem ſupra nominavi, Domino de la Noüe: cujus hâc ſuper re ſcripta extant typis vulgata, plena militaris prudentiæ. Verùm ego pro eo qui nunc eſt rerum ſtatu quæ ſentiam profabor. Germania omnis in decem deſcripta eſt partes, quos Circulos vocant; Auſtriacum, Burgundicum, Rhenanum triplicem, duplicem Saxonicum, Franconicum inde, Bavaricum, & Suevicum. Ex his ego Circulis octo illos quos poſterius nominavi ſegregem (nam priores duos Cæſari eximios peculiaresque relinquam) conſcribique ab eis oportere ac ſub ſignis haberi putem, 21 millia peditum, 4000 non minus equitum gravioris armaturæ; ſtatoque ſtipendio ali, ac ſub ſeveriſſimâ diſciplinâ (quam, ſi ſtipendia militi rite atque ordine exſoluta procedant, facillimum erit conſervare) haberi. Ad quod ſtipendium definito tempore repræſentandum, ſumtusque alios bellicos tres florenorum Germanicorum milliones neceſſarij. Nec arduum fuerit, ex collatione tot qui ſub his circulis cenſentur populorum, id æris colligere; dummodo æqua in omnes partita ſint onera, & pro facultatum modo quivis conferat, nec plus juſto gravetur qui minus poteſt. Nam ſi in tantâ mortalium, qui his Circulorum finibus incolunt, multitudine, quilibet unus non plus quam unicum quotannis florenum pendat: (quis autem ille mihi tam erit afflictus & miſer, qui duodecim menſium ſpacio tantulum æris vel mendicando, vel eſuriendo ſi aliter nequeat, non facile corradat? tres iſti milliones ſub manu naſcentur. Hic verò facere nequeo, quin admoneam Circulorum horum Principes Regulos Dynaſtas ac Magnates, ne totum

tributi

tributi hujus onus ſoli plebi imponant immunes ipſi, & quod luxu expendant publicæ neceſſitati ſubtrahentes, ſed præcipuum in ſe recipiant, ſumtusque aulæ & domeſticos alios ſupervacaneos contrahant ac reſecent, nec infelicium ſubditorum ſanguinem ac medullas exſugant, ipſi ſoli pingues opulenti ac beati: id quod Deus in illos commeritis ſupplicijs dirè olim vindicaturus eſt. His Germanicis agminibus ſi Tu, O Rex, ſex peditum duo equitum, Sueci quatuor peditum millia quingentos equites, Vngari autem ac Tranſilvani tria peditum quinque equitum millia, (quos ſuo tamen ære conſcriptos alant) junxerint; formidabilem Turcis exercitum, triginta ſex millia nempe peditum duodecim equitum, in aciem educere poterimus, ſat validam quæ cum centum Turcarum millibus aperto campo confligat.

Stipendij autem annui & quod præterea ſumtuum fieri neceſſe, ſumma ad quinque milliones excreſcet: quorum Germania dixi tres, Tu unum cum dimidio, millionem alterum dimidium Suecus Danusque tum Hanſeaticæ ſocietatis affines urbes pendant, & in commune conferant. Qua in re tibi imprimis auctor ſum, ut ad prompte conferendi alacritatem alijs facem præluceas. Inibi enim locorum, cum de pecunia promenda agitur, oppidò lentæ impenſeque continentes ſunt manus noſtræ; quas non facile niſi magno ſub exemplo, ut officium ſuum faciant, excites & laxes, atque eo fine confeſtim decies illud Ludovicæorum nummûm centenorum millium, quæ tua eſt portio, præſenti pecuniâ partim Francofurti, partim Lipſiæ & Vratislaviæ, per mercatores collybo tranſmiſſum in promptu eſſe, ſed depoſiti fide tantiſper cuſtodiri cures, donec reliqui, præſertim Germani, periculo proximi, adeoque & neceſſitati ut ſemetipſos adjuvare properent propiores, tantæ pecuniæ aſpectu incitati ea quæ ab illis proficiſci debent explere

 ſatagant.

ſatagant. Et quam facile hoc decies centies millies repreſentatu tibi, O Rex, ſi cum Fouquetio uno ærarij tui diribitore rationem ponas, & paululo duntaxat pecudem hanc auream attondeas? Neque enim dignius & religioſe magis illam hujus Ægiſthi & Cornificij, nundinatricem beatarum noctium, noſtrarum ſorium obſidetricem pecuniam, quæ niſi intercepta fuiſſet non unius in Danaës ſinum per imbrem aureum defluxiſſet, expiare & tuam illic expreſſam effigiem luci reddere potes; quàm ſi pulveris Cyprij coëmtione dehoneſtatam nitrato defrices, ablatamque Veneri Marti tradas, & caſtris, non caſtratam, ſed à caſtratis, quorum ille gregem per ſolam vocis maricidio redemtæ commendationem acceptum & pretioſum alere ſolebat, vindicatam dedices.

Effervescet extemplò, cum quod tuæ portionis eſt militum, condicto loco in expeditionem paratorum, atque tanto cum ſtipendio inſtructorum comparebit, & reliquorum pari in re par eoque impenſius ſtudium, cum major eorum quam tua res hic agatur. Nec multi laboris erit, ut quilibet ex illis quos nominavi Germaniæ Circulis, bis mille ſexcentos pedites, equites quingentos armis æreque militari ornatos, breve intra tempus ad ſigna ſiſtat. Nec Sueci, nec Danus, & Vrbes fœderis Hanſeatici, quod ad eos pertinet ſubmittere militum & pecuniæ ad tuum aliorumque exemplum ceſſabunt; & licet ultimi terrarum ultimi in opera ſedulo patriæ navandâ non erunt.

Huic ego exercitui, quamprimum aut totus aut dignâ ad res gerendas ſpecie compoſitus atque ordinatus ſub ſignis erit, iter per Saxoniam agrumque Brandeburgicum ac Sileſiam, qua proximum in ſuperiorem Vngariam & à latere adſitam Tranſilvaniam (quo minus Auſtriacas, de quibus poſt mihi ſermo erit, provincias proprio milite onuſtas prægravet) rectâ capeſſendum ſuaſerim, ſedemque bello Caſſoviam deligendam;

ſummam autem imperij Electori Brandeburgico committendam. De cujus virtutibus multa profari nunc operæ non ſit; nec dubitandum, qui ut hactenus ita etiam in expeditione hac Turcica locum principem dignis Principe factis egregie ſit impleturus, acceptus futurus Cæſari, acceptus tibi, ipſis etiã Pontificiis acceptus bellator. Ne de ijs qui de religione mecum ſentiunt, dicam; ut ſunt majorem partem Vngari. De quibus mihi certò hoc polliceor, quum ad hoc uſque temporis ſegnius Cæſare evocante (fortè ob hunc ipſum religionis reſpectum) ad arma inſurrexerint, quam primùm hunc ducem ad fines ſuos adventare inaudierint, plenis agminibus in caſtra ejus convolaturos. Alteras à Brandenburgico qui teneat, Te penes ſit, vel Principem Harcourtium, vel me ſi dignum putes, eligere. Neque ego neque Harcourtius juſſa detrectabit; ut qui quo ego animo Bullionicæ, eodem Lotharingicæ domus funebria ſpectarit, uterque melioris ſpem fortunæ merito nobis noſtro alibi, & ubicumque tu volueris, locorum pignoraturus. Non deſunt Suecis, non Danis, quorum operâ utantur, ſelecti belli duces. Eadem Germanis, eadem Vngaris virorum fortium & expertorum facultas. Nihil proinde ut deſit, quam ut Tu primus occipias oſtendere, quid tibi ſit animi. Te auctorem, Te auſpicem nemo erit quin ſequatur.

Hunc quem oratione mea concinno, non minus autem, ſi res ſerio ſtudio agatur, reipſa concinnatũ facilem, exercitum ſuperiori Vngariæ præſidere velim. Nec ullus dubito, non longi intra temporis ſpatium tam ſecundo rerum eventu bellatum iri, ut non tantùm pars illa Vngariæ, ſed Tranſilvania Moldavia ac Valachia, opulentiſſimæ regiones, Turcicæ tyrannidis exemtæ pedicis, nobis ſint acceſſuræ. In Vngariâ verò inferiore alium exercitum, ex Auſtriaco Burgundiacoque circulis Bohemiaque & Sileſiâ coactum habeat Cæſar: (viginti nempe peditum

tria equitum millia) cui & conſcribendo, & ſtipendio ſtato ſuſtendando, illæ ipſæ ſat habiles & ſufficientes ſunt Provinciæ. Quibus ſi Helvetij, in communi fidei Chriſtianæ diſcrimine, per tuam vel ſolam autoritatem haud exoratu difficiles, duo millia peditum ſuæ nationis, Rex porro Hiſpaniarum quinque millia peditum mille equites, Principes ac Reſpublicæ Italiæ (Pontifice Venetisque exceptis, quorum opera alibi locorum, ut poſt indicaturus, æque utilis erit) tria peditum millia equites mille, Ordo tandem in Germania Teutonicus liberaque Imperij nobilitas mille itidem equites, Croati ad extremum & illius oræ Vngari quatuor peditum totidem equitum millia addant, Cæſarque ipſe ſuo ductu præſens res adminiſtrandas ſuſcipiat, aut non temere ulli alij quàm ex Auſtriacâ aliâve inter primarias in Germaniâ familia nato Principi committat; eccui erit dubium, quin hæ quadraginta quatuor millium ſummam exæquantes copiæ totâ Turcas quæ ad illud Danubij latus eſt Vngariâ ſint exacturæ? Hîc pro ſtipendio annuo & reliquis militiæ expenſis quatuor cum dimidio Germanicorum florenorum milliones habeantur neceſſe eſt. Duo cum dimidio â Cæſare ex Auſtriaci Burgundiacique circulorum collationibus ac tributis ſuppeditandi; unus cum dimidio, quæ eadem tuæ, O Rex portionis ſumma eſt, â ſocero Tuo Hiſpaniarum Rege; qui deſit alter dimidius millio, â reliquis quos memoravi expeditionis ſocijs exſolvendus.

Pontificem belli â te impendentis metu liberum (nam rem cum eo transactam dat poſſeſſus â te Avenio, & tua Parmæ Mutinæque impenſa acceptaque beneficia, ut benefactorem malit amicum habere quam vicinum, multò minus ament Larium ſuorum inquilinum) quid impediet, quo minus, quam nunc coactam habet leviſſimam militum manum, brevi navigationis per Adriaticum trajectu copijs Venetis jungat? hæque una ſociatæ

Dyrra-

Dyrrachium aut Aulonis in Epiro portum Turcis (nil tale, ut nunc res ſunt, opinantibus, conſtareque tibi propoſitum arma in Pontificem inferendi credentibus) tentent, ut ſi res ſucceſſum habeat, oræ illius habitatores plærique Chriſtiani profligare Turcicam ſervitutem, & ſinum Turcici Imperij armis noſtris pateſacere queant.

Valebit haud dubie tua & apud Batavos & Anglos autoritas: exhortantis ut quidquid mari poſſunt (ſunt autem navales ijs immenſi apparatus) infeſtâ navigatione inferant Africæ littoribus, & infames illic piratarum, (ſub quibus tot ex utraque natione capti miſerrimi hominum immanem dictu ſervitutem ſerviunt) nidos & luſtra exſcindant. Præſertim cum perfidis pactis toties ab eis ſibi impune usque adhuc illuſum, mariaque omnia atque ipſum adeo Oceanum, ad oras usque Britannicas ac Batavicas, prædatorijs horum Barbarorum navigiis audaciſſimè pererrari cernant; ut nusquam non locorum Chriſtiano cuivis plena periculis & anxia metu ſit navigatio. Nec verò Galli ipſi, internaque maris noſtri & in Oceanum obverſa Galliæ littora, ab eorum latrocinijs libera ſunt. Vnde decorum tibi erit, & quidquid maritimæ potentiæ tibi ſuppetit cum claſſe Batavicâ atque Anglicâ pariter in hoſtem emittere, & â ſocero quoque tuo ut idem faciat impetrare; quippe cujus regiones longiſſimo terrarum littorumque tractu latronum horum incurſibus multo latius ſunt expoſita.

Luſitanis profecto, ſi idem ſocer tuus ad pacem eis aut annorum aliquot inducias concedendas reipublicæ Chriſtianæ bono ſe permoveri patiatur, quid optatius contingat, quàm metu Catholici Regis liberos poſſe ſe quidquid habent virium ad communem Chriſtiani nominis cauſam tuendam conferre, & incenſa à conſanguineis populis odia in Turcas & Mauros effundere, & per horum excidia inſepultis Regis olim ſui cineribus parentare?

Nec mihi minor de Polonis ſpes eſt, qui utique in reliqui orbis

 bis

bis Chriſtiani contra Turcas conjurati conſeſſu non quieſcent;ſed in eodem ſacramento nec inter extremos eſſe volent: præſertim cum refractarius ille Regi ſuo miles, qui ſeceſſione ſuâ res Polonicas hactenus in ambiguo tenuit, pernumerato ſtipendio pacatus jam in juſtos ferri hoſtes, jam legitima mereri vulnera, impenſe ardeat. Quid ſi & Moſci & Poloni ut concilientur, communi totius Chriſtiani nominis deprecatione ac ſupplicijs â ſe impetrari ſinant? quo promtius ipſi Coſaccis Ponti Euixini accolis ſociati in viſcera Turcici imperij invadant: Moſcus autem diversâ parte, quâ fines ejus â Turcicis propius abſunt, nova belli mole in eos incumbat; ipſumque adeo Perſam, profeſſum ac perpetuum Ottomannorum hoſtem, ad manum ſecum jugendam, & per inviſæ gentis exitium ſatianda innata in Turcos Perſis odia commoveat & concitet.

Hujuſmodi te cogitationibus, O Rex, ſuccinge. In hujuſmodi ſucceſſu tentanda diſcrimina te arma. Ad talia te experimenta facienda ducem atque auctorem præſta. Atque adeo temetipſum â te præſenti interroga: quibus ſcilicet conſederis arvis, quas terras premas. Has nempe, ex quibus Gottofredus Bullionæus, non ille earum ut tu opum ſed fortunæ permodicæ Princeps, auſus eſt tamen animi ſui magnitudinem ac ſpes ſuas in penitiſſimos Orientis ac Palæſtinæ fines proferre. Ac protulit pertulitque re ipſa, per infinita terrarum ſpatia ducto voluntario ducentorum amplius millium bellatorum exercitu, ac tandem Hieroſolymitanâ & urbe & regno potitus, glorioſiſſimũ tibi præivit imitationis exemplum; ut eo minus extra hujuſmodi cogitationes ſis, quo major es ſed ad paria ac ſublimiora aſpires. Nec tamen ad id gloriæ faſtigium ut pervenias, neceſſe tibi te domo commovere; ſed quod velis, quod tibi in voto ſit, efficaciter velle. Nam ſi conſtanter quidquid id ſit, hoc præſertim quod ipſe Deus concitat, velis, poteris quoque, modò tibi ipſi poſſe videaris.

Iam primum Germaniæ Ordines omnes, ad quorum latus ſævit belli periculoſiſſimi incendium, tuam implorant opem: te adjutorem protectorem auxiliatorem ſuum reſpiciunt, tibi ſe ſalutemque patriæ commendant. Major ex illis pars peculiari tecum ſociata fœdere, ut ex fide quoque tua ſit eis opitulari. Cæteri, atque illi præcipuè qui Auguſtanæ confeſſionis nomine cenſentur inſignibus, vel me teſte, beneficiis à te affecti (quæ reticeo, ne exprobrare videar) à te tuâque autoritate nunquam diſſentient; ſed tuis ſuffulti ſubſidiis, tuo animati ductu & exemplo, armabunt quidquid quisque habet virium & egregium brevi militem ſacramento adactum producent. Tum autem Cæſar ipſe conſobrinus tuus, tam arcto ſanguinis nexu junctus tibi, quid à te non jure merito exſpectet? in tanto ſuo & totius reip. Chriſtianæ adeo nunc valido ictu percuſſæ diſcrimine? Quam tu per omnium facultatum tuarum, quam per proprij ſi res poſtulet ſanguinis effuſionem, eo pacto quo filius matri civis patriæ mortalis Deo obſtringitur, tegere ac tueri obligatus es. Poterisne tu ſecundum Vngariam Turcarum faucibus immerſam, Auſtriam quoque ab iiſdem omnibus barbaricæ & inhumanæ atrocitatis tormentis dilaniatam, ſiccis oculis, immoto ad commiſerandum pectore, nullo ſubveniendi æſtu ac fervore, nullo ad innoxiorum tot populorum cogitatu etiam fœdas calamitates, doloris ſenſu intueri, immemor tui ipſius, immemor Auſtriaci ſanguinis, quo dimidio à matre promanante & ipſe vivis & quo itidem dimidio qui ex te vivent victuri ſunt?

Venit nunc in mentem mihi quadringenties mille Ludovicæorum illud nummùm, à Cardinali Mazzarinio in Turcici uſum belli ſupremis Cæſari tabulis legatum; cum ille ſub propinquæ jam mortis diſciplinâ doctus eſſet, & docere poſſet alios, ſi qui audiant, quæ maximè laudatæ & rite impenſæ ſint opum Eccleſiaſticarum erogationes. Hanc tu pecuniam cur domi cuſtoditam

tam teneas, cur non emittas, quo ire juſſa eſt, quo ipſamet tendere geſtit? Cur hoc noviſſimæ voluntatis ſuæ fructu defunctum, hominem qui omnibus in te vivens moriensque officiis defunctus eſt, fraudes? Neſcio quem ad te excuſandum Tui ſi eos conſulas Theologi, tuæ conſcientiæ arbitri & rectores colorem dicere aut quid obtendere queant. Mearum ſane in religione partium Theologos ſi interroges, negabunt legatam Cæſari pecuniam in tam acceptum Deo uſum, in tantâ neceſſitate, ſine gravi à te piaculo retineri poſſe; imò moram quoque, quod tardius ſolveris, condigno fœnore redimendam ac ſupplendam.

Eja ergo, quid cunctaris, quid deliberas, quid in tu te oblivionem immergis? Res Chriſtiana tota in te ſuſpenſo hæret vultu; tuum nutum, tua operitur auſpicia. En paratus tibi lectiſſimus miles. Ex quo quid erit negotij ſex non amplius peditum duo equitum millia ſegregare, & in tam glorioſi incepti expeditionem præmittere, donec ſi opus fuerit tota Regni mole ſubſequare? Par rebus gerendis præſentis pecuniæ vis in manu tibi; plura inexhauſtæ tributis Galliæ pollicentur. Et hic belli nervus, hæc rerum anima, hic omnium actionum ſpiritus eſt, huic omnia obediunt obſequuntur, & ejus ſubſidio ſuſtentata ſeſe factu facillima reddunt. Germanus, Suecus, Danus, Polonus, Anglus, Batavus, & quidquid uſquam Chriſtianæ notæ eſt, Italus ac Hiſpanus ipſe, non concedent tibi. Et quivis eorum approperabit, ſi inter primos eſſe nequeat, ſaltem ne poſtremus ſit. Quid autem Gallica nobilitas? quo ſe animorum ardore tua poſt juſſa incitabit, ad hoc bellum tam glorioſum, tam neceſſarium nomini Chriſtiano propinquo ab interitu vindicando? Crede mihi, crede orbis univerſi famæ & voci: horrent Turcæ vel ſolum Gallorum nomen. Nam oraculo eis proditum, & ipſi prona fide credunt: Gallorum virtute & armis Imperij Ottomannici ſtatum everſum iri; magniſque pene quotidie lamentis, cum in templo

rum

rum ſuorum adytis Machometo ſuo ſupplices, id ſolum ut in longinquum fata ipſis imminentia proroget, (nam ut omnino effugiant, nulla ipſis fiducia aut ſpes) impetrare contendunt, conteſtatum nobis & certum reddunt; at magno emant ne ad nos emanaverit. Hoc tu oraculum verum maturumque & eventu ipſo comprobatum facito, Ludovice. In hæc te facta natum eſſe præſumito. Multis antiquitus expeditionibus inclaruerunt per Orientem Gallorum arma: ac proinde quisquis ibi Chriſtianus audit Gallus ſeu Francus nominatur; inſigni documento, quanti populis illis Galli fiant, quorum nomine totius Chriſtiani orbis univerſitatem inſigniunt.

Potuit Gottofredus Bulſionæus Solyma, potuit Balduinus Flander Byzantium expugnare: quota parte opum tecum comparandi? Ne deſis exemplo, qui vicibus immenſum ſuper es. Aude & te dignum oſtendere, qui poſteritati inter exempla ſis.

Ea es ætate, quæ M. Alexandrum ingentibus belli facinoribus vel maxime exercitum intentumque habuit. At ille orbis prædator, tu vindex eris. Ille ſibi, tu Chriſto vinces. Terris ille omnibus, tu ſecundum terras cœlo potiri contendis. Non unus illi orbis; nec tibi ſufficiet, ad ſuperos, ſed tum demum ut vovemus transgreſſuro, cum ille totus à te domitus doctuſque Chriſtum adorabit, ne mortalitatem tuam prius expleas quàm immortalibus mortalia omnia beneficiis affeceris; tum, cum inter Chriſtianos lætum erit Turciam in Turcia quærere, exciſis Machometiſmi veſtigiis Chriſtianorumque in oriente ſervitute commutata in imperium, ut ijſdem ergaſtulis conſtrictos Turcas includant, quibus nunc ab his, ſub intolerabilibus hu-

manæ patientiæ tormentis ac ſuppliciis continentur.

Horum calamitoſorum voces te audire, horum lurida & deformia ora intueri te, O Rex, finge. Illosque vel ſolos Gallos tuos cogita, quorum infinitus numerus vel in Africâ penes piratas, vel alibi apud Turcas, non ſervit (humanum hoc) ſed beſtiarum in morem habetur affligitur & premitur. Horum, à te paſſis manibus opem dulceque libertatis nomen inclamantium, quin te miſereſcat, quin eis opitulatum eas, ſcio te vitæ uſura tibi interdicturum. Tanta in te pietas: tantus in tuos amor: tanta erga illos caritas; ut hujus potiſſimum virtutis in te ad Chriſti exemplum exprimendæ incenſo ardore & ſtudio, dignum te Chriſtianiſſimi Regis nuncupatione ac nomine oſtendas.

FINIS.

INDEX SCRIPTORVM HOC VOLVMINE CONTENTORVM.

I. *Lazari Soranzij Ottomannus ſive de Imperio Turcico.* pag. 1.
II. *Achillis Tarduccii Turca vincibilis in Vngaria.* pag. 163.
III. *Anonymi cujusdam diſſertatio de ſtatu Imperii Turcici, cujusmodi ſub Amurathe* III *fuit: deque ejus evertendi modo.* p. 313.
IV. *Augerii Gislenii Busbequii exclamatio ſive de re militari contra Turcam inſtituenda conſilium.* pag. 323.
V. *Ioannis Comitis Tarnovii de bello cum juratiſſimis Chriſtianæ fidei hoſtibus Turcis gerendo diſputatio.* pag. 361.
VI. *Lazari Suendij quomodo Turcis ſit reſiſtendum conſilium.* pag. 379.
VII. *Felicis Petancii libellus de itineribus aggrediendi Turcum.* pag. 399.
VIII.

IIX. Chriſti[illegible] Regum, [illegible]
ſuo collaborans dynaſtis Chriſtianis, bellum in Turcas parantibus. pag. 413
IX. Henrici Turrij Vicecomitis de Tourenne ad Regem Chriſtianiſſimum de bello Turcico oratio. pag. 431.

BIBLIOTHÈQUE DE LA VILLE LYON *1895*

Digitized by Google